

MAGYARORSZÁG HELYNEVEI

TÖRTÉNETI, FÖLDRAJZI

ÉS

NYELVÉSZETI TEKINTETBEN.

JELIGE: Ich will wohl deuten, was ich kann,
aber ich kann lange nicht Alles deuten,
wass ich will.

(Grimm: Deutsche Mythologie, dritte
Auflage, Vorrede.)

IRTA

PESTY FRIGYES

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA RENDES TAGJA.

KIADJA

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

I. KÖTET.

BUDAPEST, 1888.

BEVEZETÉS.

A Magyar Tudományos Akadémia 1837. évben, 8-dik nagygyűléséből következő pályakérdést tűzött ki:

»Melyek a két hazában és hajdani magyar tartományokban részint fenlevő, részint régi emlékekben található azon magyar hangzatú helyirási (topographiai) és családnevek, melyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel meghatározhatni?»

A nagygyűlés 1839. évben Czuczor Gergely, Nagy I. és Vörösmarty Mihály ajánlatára, a '3-dik számú pályamunkának ítélte oda a 100 aranyas jutalmat, melynek jelmondata ez volt: Quis reddat omnium nominum etymon? A jutalmazott munka szerzője volt Lenkey Zsigmond, pelsőczy reform. prédikátor.

Mindamellett a munka, számos tévedéseinél fogva, sajtó alá nem adatott, sőt a kézirat sem található már meg az Akadémia levéltárában.

A munka elveszésével aligha szenvedett kárt a tudomány és irodalom. Ezt a meggyőződést szereztük legalább a különféle bírálatokból, melyek e munkáról megjelentek; és Lenkey tán jobb szolgálatot tesz az ügynek, ha kerülvén a nevek fejtegetését, mihez nem értett, inkább a helynevek gyűjtésére fordította volna erejét. Toldy Ferencz is egy jegyzetben oda nyilatkozik, hogy Lenkey pályairata megnyerte ugyan a díjt, de sajtóra nem érdemesítettett. (Új Magy. Múzeum 1850—51. I. 371. lap és 1853. év I. 79. lap.) Révész is mondja, hogy a munka nem érdemelte volna meg a kinyomatást.

Ezen eredménytelenség daczára méltányolni kell a magyar Akadémia eljárását, mely oly korán fogta fel a helynevek tudományos értékesítésének szükségét, és abban, hogy ez ügyben pályakérdést tűzött ki, még a berlini Akadémiát is megelőzte, mely — mint Egli I. I., zürichi egyetemi tanár, hozzám intézett levelében írja — eddigelé elsőnek tartatott a búvárlás e nemének felkarolásában. A magyar

Akadémia 9 évvel előzte meg a berlinit, mert az utóbbi csak 1846. évi július havában hirdetett ki pályázatot a helynevek tárgyában. Az ügy buzditója volt Grimm Jakab, ki e kérdéssel már 1838-ban foglalkozott.

Egyes tudósok, mint a schweizi Meyer H. a tudományos testületek figyelmét még korábban vonták magokra (1836.), ámbár csak szűkebb körben.

Csaknem egy félszázad telt le azóta, hogy az első mozgalom megindult; rendszeres munka ma sem jelent meg e téren, de egyes helynevek igen szerencsés megfejtőkre találtak; a nevek magyarázásának tana pedig mindig buzgó hirdetők által ébren tartatott. Lenkeytől kezdve tehát a jelen korig számos dolgozat, mint ugyanannyi mérőföldmutató, tanúsítja tevékenységünket és haladásunkat e téren.

Midőn e buzgó csapatba magam is beállok, szükségét érzem annak, hogy a jelen munka tervét részletezzem.

Czíme: »Magyarország helynevei«. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a mai Magyarország határain túl nincs keresnivalóm, mert a magyar nemzet története minden Magyarországgal szomszédos tartományban rajta hagyta bélyegét, kezdve honfoglaló őseink idejétől, midőn Dél-Oroszországon keresztül vonultak, egész napjainkig. Galliczia, Stájerország, a mai Rumánia, a Balkán félsziget számtalan neve tanúsítja a magyar befolyás nyomát. Sőt jogunk van Amerikába is áttekinteni, mert ha ott magyar helynév fordul elő (pedig előfordul), ezt nem fogjuk elmellőzni, mert az ilyen helynevek tanúsítják, mennyire résztvettünk az új világrész civilisatiójában.

A főszűly természetesen Magyarországra, beleértve a Dráván-túli részeket, esik, valamint Dalmatiára, melyhez való történeti jogunk elvitázhatatlan.

Nem szorítkozom csak a magyar nyelvű helynevekre, hanem egyenlő figyelemmel fogom kísérni a többieket is, bármely nyelvcsoporthoz tartozzanak is.

Lakott helyek — városok, helységek stb. — sokszor több névvel birván, azok mind fel fognak soroltatni és tárgyaltatni.

Előszámláltatnak a községek határában található topographiai nevek: hegyek, dombok, folyók, patakok, tavak, mocsárok, dűlők, szántók, erdők, árkok, völgyek, romok stb.

És miután a jelenkor eseményei bajosan érthetők, ha a hajdan-korral való kapcsa elválasztatik, a hajdankor oly gonddal lesz tárgyalva, mint napjaink földrajza. Azért a munka a már nem létező, a balsorsnak áldozatul esett helységek és puszták viszontagságait is elő fogja adni, melyek nemzedékünk emlékezetéből már kivesztek, de

melyeknek emlékét még megőrizték az okleveles források és a történet. A mennyire lehet, az ilyen helységek fekvése ki lesz mutatva, mi által a történeti földrajz biztos alapot nyer.

A helynevek értelmezését, magyarázatát mindenütt meg fogom kísérteni, a hol az erőszakos eljárás nélkül megtörténhetik. Nem létezik sehol, és senkire nézve kötelesség minden helynevet megmagyarázni. A helynevek, melyek egyelőre biztosan meg nem fejthetők, igen becses anyagúl fognak szolgálni a nyelvésznek, ki azokban eléggé meg nem becsülhető szókincset nyer.

Ismétlém, hogy a kötelesség *minden* helynevet megmagyarázni, senkire nézve nem létezik, és a leghivatottabb emberek ebben bizonyosan velem tartanak. Azt mondja Göthe:

Wir suchen die Dinge zu benennen,
Und glauben am Namen sie zu kennen,
Wer *tiefer sieht*, gesteht es frei:
Es bleibt immer was Anonymes dabei.

A munka egyik fő feladata lesz, a helynevek legrégibb diplomatikai alakját megállapítani. A névnek legrégibb alakja legbiztosabb kulcsul szolgál a név megfejtésére, leginkább megóv téves magyarázatoktól. München városának legrégibb története épen csak nevében rejlik. Csak onnan tudjuk, hogy Monacum eredetileg szerzetesek (Mönche) szállása vagy telepe volt. Az Almás völgy nem almától kapta nevét, mert okleveles neve Halmos, Buziás nem buzától jó, mert neve Bodzás-telek. Héjásfalvában személynév rejlik, nem a héja madár. Mehadia nem = ad mediam, hanem Miháld. Az ilyenekre soha rá nem jövünk, ha csak a mostani névalak terén állunk, és nem kutatjuk az eredetét. A közéletben azt szoktuk ugyan mondani: az élőknek van igazuk. De ennek ellenkezője áll a helynevek magyarázásánál; mert itt a legrégibb névalaknak van igaza.

A mennyiben a név eredeti alakja az idők folyamában változást szenvedett volna, ezen változások minősége és kora ki lesz mutatva; az is, ha valamely helység teljesen cserélt nevet.

Az idő vasfoga nem csak a várfalakat rongálja, hanem rombolást visz véghez a szellemi javakban, a nyelvben is. A névadás perczétől fogva, a név keletkezése óta egész addig, míg az írásbelileg meghatározottatik és megállapítottatik, sokszor igen sok idő telik le. Ezen időközött Németország legtöbb helynevénél a szaktudósok mintegy negyedévezredre becsülik; még nagyobb időt kell feltennünk a német korszakot megelőző helynevekre nézve. Ily nagyterjedelmű korszakok átkutatására a magyar bűvár aligha kényszerül, még ha őstörténetünk

homályába is iparkodik előnyomúlui. A római és görög írók alig hagytak reánk egy pár helynevet, mely ily méretekkel volna felbecsülhető.

Némelykor a helynevek mellékformái adják meg annak már veszendőbe ment értelmét. Így tudjuk, hogy Sajó annyit jelent, mint Salzbach. Máskor az oklevelek magok beszélnek és magyarázzák azt, hogy Aszód annyi, mint völgy; Kacza falu pedig = villa felium.

Mily borzasztó tapasztalatokra jutunk, ha nem az oklevelek után indulunk, hanem a kifejlett nyelvtudomány segítségével élünk, és egyedül bizonyos kritikátlan tudákos íróra hallgatunk. Sándor István a külföld helyneveit következőleg változtatta magyarrá: Jenő = Jena. Bologna = Abony. Thebae = Tabányi. Bern = Berény. Drezda = Darázd. Kopenhága = Kappanhágó. Stockholm = Istókhalma. Solothurn = Szólótorony. Ezek furcsaságok, melyek semmi jogosultsággal nem birnak, és azért az életbe sem mentek át. Ezek sorába tartozik Lenkey Zsigmond is az ő pályadíjnyertes munkájával. Szerinte Aborigines = abarok. Annubis = kan eb. Aquitania = agfitanya stb. Otrokócsi azt írja, hogy Attila görögösen Attelász, tehát = Atzélós. Onegesiosz = Énekes. De Desericius és Mogyorósi e nevet inkább Ön-szeg-re (staneus clavus) magyarázzák. Maga Jerney, ki elég jártas volt az oklevelek terén, az Esturuh személynevet Észtörőnek olvassa. Horváth István a Savartoasphali népnév fejtegetésével bajlódott. Mészáros Károly azt bátran »Szabados felesek«-re magyarázza. (Hazánk I. 7. lap.)

A dilettantismus az ismeretek egy terén sem garázdálkodott oly nagy mértékben, mint a helynevek magyarázásában.

Valóban kímélőleg szólunk, ha azt mondjuk, hogy a hangrokonság után induló etymológok olyanok a tudományban, mint az érzelgős politikusok az állami politikában.

A történetírók sorában magasán áll Istvánffy. Ő nem nyelvészkedik, mint Bonfin, hanem a magyar személyneveket feláldozza az ő latinismusának, és azért ezeket római alakba önti. Nála Kerecsényi Querecenius, Csáki Chaquius, Széchen Secenus, Katzianer Cocianus. Báthory István nádor híu szolgája 1526. Kecskés Pál nála Caprarius, a mi még Fessler is tévedésbe ejté, ki ezen Pált Caprara-nak írja. Ursinus Velius pedig a neveket fordítja: Török Bálint = Valentinus Turca; Cseh Antal = Antonius Bohemus. Magyar Miklós = Nicolaus Ungarus. Szerémy György = Georgius Sirmiensis. Brutusnál Cserepovits = Kereputius. Petrovics Péter = Petruithius. Joachim brandenburgi választófejedelem 1547. évi követségi utasításában: Petrus

Vita. (Orteliusnál már épen Peter Vich.) Ez a szokás a helynevek latinizálásában is mutatkozott, a miért Kaprinai nagyon boszankodott, azt mondván, hogy némely izléstelen ember ma Udvarhelyt Aulopolis-nak, Nagyszombatot (Tirnavia) Spinopolis-nak, Eperjest Fragopolis-nak, Patakot Rivulus-nak nevezi negélyezett latinsággal. (Histor. diplom. II. 271. lap.) De Kaprinai még következő példákat is hozhatott volna fel: Késmárk = Forum Caseorum; Hunsdorf = villa Canis; Kertz = de Candelis; Hidalmás = de Pomerio; Sorostély = de Caminio; Káposztásfalva = villa Compositi; Lóré = portus equorum; Halas = piscina; Hollókő = Castrum Corvi; Héthárs = septem tiliae.

De megfordított eljárás bizonyosságai is vannak. Így, midőn a középkori németek »Cap Finisterrae« helyett azt mondák: »zum finstern Stern«. Nem fitogtatás volt az, hanem a latin név nem értésének következménye.

Mind ez a kor tudományos divatjához, a classicismus utánzásának körébe tartozik. Nem úgy azon esetek, melyeket a nép történeti fejlődése idézett elő. Colóniából lett Köln, Confluentesből Koblenz, Moguntiából Mainz, Forum Julii-ból Friaul; de e változások nem egyes emberek műve, hanem a nép szelleméből eredtek, és ennél fogva jogosultak.

A pusztítás, melyet az ország különféle korszakokban szenvedett, nyilatkozik azon körülményben, hogy számtalan helység, melynek emlékét a történeti források ránk hagyták, ma nem létezik. Nem a változott gazdasági viszonyoknak, és nem csak annak lehet azt tulajdonítani, hogy a kereskedelem más irányt vett, vagy hogy a községek más központok felé vonzódtak és azokba beleolvadtak, hanem inkább a háború dühe pusztította el azokat. Legtöbb esik ebből a török hódítások korszakára. A seregek átvonulása különösen egyes megyéket viselt meg; ilyenek Baranya, Tolna, Csanád stb. Előtte fekszik egy 1467. évi kir. oklevél, mely egy várról, 8 helységről és 21 pusztáról szól Bácska megyében; azok közül ma egyet sem ismerünk, legfeljebb változott név alatt.

Nincs szándékomban minden — akár hajdani, akár még most is létező — község monographiáját a jelen munkában megírni. Ez felülmúlná egyes embernek, de tán testületeknek erejét is. De mindegyik községről, ha csak lehet, egy-két történeti adat lesz elmondva, mely annak helyét hazánk múltjában kijelöli. Nevezetesebb helységeknél — kivált hol ismeretlen viszonyok deríthetők fel — bővebb történeti ismertetés lesz közölve.

Az 1885. deczember 31-ki állapot szerint Magyarország községeinek és lakott pusztáinak száma 17,399. Ebben be vannak foglalva az erdélyi részek, Fiume és kerülete, Horvát-Szlavonország, és a felszlatott végvidék. Schwartner 1787. évben a városokon kívül, de Dalmatiát befoglalva, 11,408 községet talált. Fényes Elek 1840. évben 14,674 helységet, Dalmatia nélkül. Egy akadémiai értekezésben (A helynevek és a történelem), melyet 1878. évben tartottam, a községek számát 300,000-re tettem. Ez a szám, szigorúan még létező községekre alkalmazva, túlzott. Azonban, ha tekintettel vagyunk a hazánk határán kívül eső, de vizsgálódásunk körébe tartozó helységekre; ha meggondoljuk, mily gyakran élnek helységeink 3—4 különféle névvel; ha ideszámítjuk a már eltűnt, de egykor tényleg létezett igen számos helységeket, a pusztákat, dűlőneveket, hegyeket, vizeket, erdőket és más földrajzi egyéniségeket, melyek minden község határában előfordúlnak, azt fogjuk találni, hogy földrajzi neveink száma a föntebbi számot meg fogja közelíteni, és a módosítás csak arra fog vonatkozni, hogy e számban nem egyedül lakott községeket kell érteni; a mint mi csupán nem is azokkal foglalkozunk.

Kisebb térre vet átpillantást Révész Imre, midőn ezeket írja: Ha a két magyar hazabeli helységeknek csak egy negyed részét is vesszük magyaroknak, és ha egyre-másra minden magyar határra csak öt összeszedendő helynevet teszünk is: mégis mintegy húszezerre menne a két magyar hazában mindössze azoknak száma. Szent István királyunk elsőbb okleveleiben, nevezetesen 1001., 1006., 1009., 1015., 1019., 1024., 1025., 1036. évekből, melyekben különféle zárdákat alapít és lát el adományokkal, több mint 270 külön magyar helynév jön elő, és így jóval több magyar szó, mint a mennyiből legrégibb emlékeink, az ismeretes halotti beszéd és könyörgés alkotvák.

Azt, vajjon a legközelebb megjelenendő nyelvtörténeti szótár figyelemmel lesz-e a hely- és személynévi kincsekre? — már most merném tagadásba venni.

A hitelesség érdekében minél szorgalmasabban fogom a forrásokat idézni.

Mint minden országban, úgy Magyarországon is a helyneveket főleg két csoportra lehet osztani. Olyanokra, melyek személynévvel azonosok, vagy ilyenekkel összekapcsoltattak (patronym nevek), és olyanokra, melyek az illető község vagy földrajzi egyéniség természeti minőségét, fekvését stb. magyarázzák. Abstract fogalmakat jelelő helynév Magyarországon alig van. (Hűség, Morgenröthe, Königs-gnade.)

Feltűnnek azonban hazánk múltjában bizonyos embryonalis helynevek, melyek többnyire sok tagból állván, egész leírását foglalják magokban annak, hogy az illető ház, lakás, telek, szállás stb., ki volt a tulajdonosa, s mi volt családi- és keresztnéve, milyen a hivatala, ki az apja? Az ilyen nevek csak átmenetet képezhettek egy későbbi szabatosabb helynév alakulására.

E csoportból következő példákat hozunk fel:

Jármán Elekszállása.

Pap Istvánfalva.

Karvagyöregfalva.

Kirsapéterlakása.

Mostagyörgyfalva.

Veresjánosfalva.

Tokadienesfalva.

Andrévajdafalva.

Olaszmihálylakosa.

Majorházlakosa (1496.)

Adriánfia, másképp Mihálháza 1375.

Dragomérfi-Györgyfalva (Temes).

Szent Iona asszonyképe (1454. Bihar).

Budymatheusföldre.

Tiszapálháza 1393.

Tótpálteleke, másképp Peresznya 1341. (a mai Parasznya, Borsod megyében).

Balogjánosteleke (1364. Kolos megyében).

Balogpéterhalma, monticulus (1343. Heves megyében).

Kereszténykenézháza (1338. Csanád megyében).

Jakabfia-Jánosfalva (Zala megyében).

Szabojánoslaka (Vas).

Ínakiapéterföldre. 1319.

Középlábi gyöpre menő dűlő; tájék 1757. (Pozsony).

Helyneveink sajátosságaihoz tartozik az is, hogy két, azelőtt külön terület, a maga nevét és köztöszóval egy másikkal fűzi össze, és mint egységes földrajzi egyéniség jelenik meg; nagyon emlékeztetvén a kereskedői társas czégek szokására.

Két névnek kapcsolata:

Belác és Ladomány, Tolna megyében.

Vasalla és Pinka-Szt-Király, Vas megyében.

Bela és Ocska-Lehota, falu Turóc megyében.

Imsovoselo és Novoselo, falu Posega megyében.

- Petri és Vente, faluk Zala megyében.
 Táplánfa és Bakota, egyesült faluk Vas megyében.
 Bődöge és Markota, egyesült faluk Győr megyében.
 Smugócz és Dubrava, faluk Zemplén megyében.
 Szárazhegy és Tessianócz, faluk Vas megyében.
 Bádonfa és Zarkaház, faluk Vas megyében.
 Csatártó és Erdőláb, faluk Somogy megyében.
 Meljane és Jugovszki, faluk Verőcze megyében.
 Halogy és Daraboshegy, faluk Vas megyében.
 Bethlend és Lovászföld, egyesült faluk Fehér megyében.
 Katinacz és Potocsani, faluk Posega megyében.
 Selyemtelek és Rétalap, pusztá Győr megyében.
 Tükrös és Felsőmajor, pusztá Sz.-Fehér megyében.
 Csábor és Bözsér, önálló puszták Pest megyében.
 Alvincz-Borberék és Gebesány, egyesült faluk Alsó-Fehér m.-ben.
 Olad és Kukulló, faluk Vas megyében.
 Gyada és Monyok, faluk Nógrád megyében.
 Lajoshalma és Szentgyörgy, puszták Nyitra megyében.
 Hali és Csigi, puszták Győr megyében.
 Hámor és Tó, faluk Vas megyében. (Schediusnál még külön-
 váltan: Hammersdorf, Teucht.)
 Vát és Szentkút, faluk Vas megyében.
 Tokorcs és Uj-Mihályfa, faluk Vas megyében.
 Fülincz és Szenthelena, faluk Vas megyében.
 Lakhegy és Dénesfa, egyesült faluk Vas megyében.
 Fűstű és Zuggo, faluk Vas megyében. Már az 1863. évi Hely-
 névtárban Zuggo és Fűstű.
 Besfa és Taródfa, faluk Vas megyében.
 Kelemenfalu és Csernakov, egyesült faluk Turócz megyében.
 Moravce és Cerkvenavesz, faluk Zágráb megyében.
 Csány és Siróhegy, pusztai község Csongrád megyében.
 Szent-Helena és Draskócz, faluk Turócz megyében.
 Ottócz és Pesnarócz, faluk Vasmegyében.
 Szalócz és Poláncz, faluk Vas megyében.
 Szerdahely és Fertő-Szt-Miklós, faluk Sopron megyében.
 Jeszenova és Zsara (Käse-Haj), faluk Turócz megyében.
 Jezernicz és Markovicz, faluk Turócz megyében.
 Csanád és Fehéregyház, önálló puszták Pest megyében.
 Szelevény és Vadaskert, faluk Heves megyében.
 Gyapoly és Kerekegyháza, összeolvadt puszták Bihar megyében

Poga és Szakáld, faluk Borsod megyében.

Pestes és Sólyomkő, kettős faluk Bihar megyében.

De találattik *három helynév* is kapcsolatban.

Csábrágyáralja, Belle és Konszko, egyesült pusztá Hont m.-ben.

Rakoneczás, = Szénégető = Ujfalu (Gömör).

Kis-Kirva, = Bilovarecz = Nyeresnicze (Marmaros).

Ilka (Jóka), = Hermathel = Ujhely-Jóka (Pozsony).

Serges, = Ganarod = Kis-Ürög (Bihar).

Felsőfalu, = Pataháza = Malomsok (Győr); de különféle időben.

Midőn ma valamely községnek többféle neve van, azt mi első sorban nemzetiségi viszonyoknak tulajdonítjuk: a lakó nép változásának, sokszor történeti behatásoknak. A nevek *felváltva* használatnak, minden nemzetiség azt a nevet, mely az ő nyelvéhez tartozik; a hivatalos körök a magyart, ha van ilyen. Érdekes példát mutat egy 1607. évi oklevél, mely a szokástól eltér és mely a falvának mind a két nevét együtt említi. Így:

Szurdok, máskép Kabalapatak.

Szekatura, máskép Szomfalva.

Konkolyisfalva, máskép Nagy-Trinafalva.

Szarazos, máskép Kományfalva.

Bagofalva, máskép Mélypatak.

Tapolapatak, máskép (szintén) Mélypatak.

Valia Starana, máskép Tormapataka.

Mind Belső-Szolnok megyei helységek. Az idők hatása következő eredményben mutatkozik: Szurduk falunak ma nincs más neve. Kabalapatak (Jápa), ma külön falu. Szekatura ma ismeretlen. Konkolyis ma Konkolyfalva (Negreni). Sarazos. Bagofalva. Tapolapataka ma ismeretlen. Tormapataka másik neve ma Valea Hirianuluj.

Egli I. I. a Nomina geographica című munkájában (254. lap) azt írja rólunk: Géza magyar király (így!), midőn keresztény lett, német missionariusokat hívott az országba, fia Szent István pedig befejezte azt a munkát, és egy nemzetet, mely a Lech melletti csata napjáig a szomszéd tartományokat rabló kirándulásokkal elpusztítá, a földművelés, kereszténység támogatása és jogintézmények által erkölcsileg fölemelt. Ő lett az állam rendezője és a nép törvényhozója. Országának népei új fejlődési korszakba léptek, és azon helységek, melyeket a megtelepedett magyar, vagy szláv, vagy az országba bevándorolt szász, akkor és később alapított, ezen szellem utóhatása alatt, előszeretettel egyházi elnevezéseket nyertek. Magyarországon van 468

helység, mely nevét valami szenttől vette, azaz 27-dik része valamenynyinek. A legtöbb, t. i. 47, azaz a főttebbi számnak tizedrésze, Szent-György után van elnevezve. Püspökök, apátok, papok, szerzetesek, remeték után 127, egyházak után 72 helység van elnevezve stb. — Ugyanezt hirdeti Egli: *Geschichte der geographischen Namenkunde* című munkájában.

Ezen számbeli adatok forrásául szerző Csaplovics munkáját (*Gemälde von Ungern*, I. 189. l.) idézi, mely ma már elavultnak tekinthető. Az ilyen adatokra sokat nem lehet építeni. Igaz, hogy hazánkban sok helység valamely védszenttől stb. vette fel nevét, de az ilyen szokás a román államokban nem kevésbé dívott, és Franciaországban csaknem hatodrésze az összes helységeknek »Saint«-tel kezdi a nevét.

Vannak ám aztán furcsa szentek is, a kiket Csaplovics nehezen ismert volna fel.

Szent Rontás = Sancta Trinitas, Szent Háromság.

Szent-Békälla = Fanum Sancti Benedicti, vagy Szent-Benedek-Kál. Még Fényesnél: Szent-Bén-Kálla.

Szent Mitra = Szent Demeter.

Szent Sorváth = Szent Salvator.

Szent Gerécia = Sancta Gratia.

Szent Szapud = 1394. Zapud helynév, Bodrogh megyében.

Szent Gericze = Szent Gerlicze.

Szompács = Sancta Pax.

Vas megyében egyik népesebb község három különféle szentnek nevét viseli, mert magyarul: Német-Szent Mihály-nak; németül Grosz Petersdorfnak; latinul Fanum Sancti Nicolai nevet visel. Ez valóban unicum a maga nemében.

A hivatalos Helynévtárban a magyar korona területén most 535 helység van kimutatva, mely Szent után van elnevezve, a mi több, mint a főttebbi 17,399 helységnek 32-dik része.

A sok hasonló helynév már elég bajt okozott. 1855. évben csak Éjszakamerikában 5 $\frac{1}{2}$ millió levél nem érkezett a címzettnek kezébe, mert a helynevek 10-, 20-, sőt 50-szer ismétlődnek. Washington mint helynév, épen 140-szer fordul elő. Az éjszakamerikaiak helységeiket az ó-világ országai, szigetei, tengerei, folyói, helyei stb. szerint nevezik el; de elnevezik minden korok és nemzetek híres emberei, görögök és rómaiak, istenek és szentek után. Természet és keresztnevek állnak ez ügy szolgálatába. (Egli: *Geschichte der geogr. Namenkunde* 171. lap.)

Az eljárás jogosultsággal bír, csak a gyakorlati élet kívánal-

mai ne mellőztessenek. A fűvész valamely általa fölfedezett vagy tudományosan osztályozott növénynek a maga nevét adja. Saját körében az ásványtudós is azt teszi. A földrajzi fölfedező a szigeteknek, tengeri csatornáknak stb. a maga nevét adja, vagy az ő tisztelői teszik azt. A csillagász meg épen a csillagokat ékesíti fel az általa tisztelt lények, hősök stb. neveivel.

De épen a gyakorlatiasság ellen vétkeznek sokszor, — és a postáknál, vasutaknál van ezért elég zavar. Most kezd irányulni a közfigyelem ezen jelenségre is.

Más szempont alá esnek azon városok, melyek valóságos nevök mellett még egy olyant vesznek fel, mely vágyaik vagy hiúságuk, nagyravágásuk és büszkeségök hirdetője. Nordische Venedig = Stockholm. Spree-Athen = Berlin. Kis-Lipce = Gera. Kis-Bécs = Temesvár. Kis-Debreczen = Wagendrüssel. Az ilyen nevek az illető városnak csak díszruháját képezik, és komoly alkalommal nem szerepelnek; nem hasonlítanak bizonyos amerikai helynevekhez sem, melyek mintegy emlékszobrok hatnak kedélyünkre; és kegyeletünk tanuiként szólnak.

A Kárpátok nevét a holdban is viseli egy hegylánczat; és Ptolomaeus már az astrologiai földrajz megalapítója.

Magyarországban újabb időben beható mozgalom kapott fel az idegen nyelvű helynevek magyarosítására. Az első egyike a Szepes megyei Wagendrüssel, mely nevét Merényre változtatta. A Krassó-Szörény megyei Moravicza-Eisenstein 1886. óta Vaskő nevet visel. Nagyobb figyelmet gerjesztettek a tömeges névváltoztatások. Zólyom vármegye 1885. márczius 20-án tartott közgyűlésén 111 községnek tót nevét magyarosította. Vas vármegye 90 helységének magyar nevet adott 1887. október havában. Zala vármegye muraközi helyneveinek magyarosítását a hírlapok közölték 1887. november elején. Bars vármegye szintén 1887. év folyamában tett lépéseket a kormánynál hasonló ügyben. Az »Egyetértés«-nek ezt írják 1886. november 27-én Pozsonyból: Az utolsó megyegyűlésen elhatározták, hogy Pozsony megye ama helységeinek neveit, melyek német vagy tót hangzásúak, meg fogják magyarosítani. Az ez ügyben kiküldött bizottság e hó 29-én fogja Dr. Rimely Károly elnöklete alatt első ülését tartani. Mármaros vármegye 1888. év január havában karolta fel a helynevek magyarosítását.

Köztudomású, hogy a közönség buzgósága csaknem egy félszázaddal ezelőtt, a Szepes megyei Schmeksz nevet Tátrafüredre változtatta, és hogy e név dívik most Európaszerte. Az 1883. évi Telegraph-

ügyi Szakközlöny (Etelváry aláírású) egy cikke ennek hasonlatosságára azt javasolja, hogy Koritnicza legyen ezentúl Rózsafüred; Trencsén-Teplitz pedig Trencsénfüred. Vajjon nem volna-e nagyon monoton, ha minden gyógyforrásos helyet Fürednek neveznénk el?

Magyarország nem áll egyedül e törekvéssel, mert Posenben is a lengyel neveket németre változtatták át az utolsó években. De a közgazgatás a számos névváltoztatás miatt zavart szenvedvén, e tekintetben most nagyobb az ovatosság. A helynevek németesítését előszere-ttel gyakorolta Kattner E. nyugoti Poroszországban.

A külföld nem jó szemmel nézi ezen, még befejezést nem nyert mozgalmat Magyarországon, pedig mi érezzük legjobban annak szükségét, ne is feszegetvén a kérdés jogi oldalát. Midőn a király 1887. évi ősszel hadgyakorlatok ügyében a Muraközbe ment, egy bécsi lap nekirontott a magyaroknak, mert ezek hír szerint ez alkalommal több horvát nevű községnek magyar nevet akartak adni; — mint a lap mondja: Potemkin-falvakat festeni.

De az ilyen lapok azt teljesen rendben levőnek tartották, hogy a német administráció, mely az ötvenes években mint a forradalom árnyéka magát köztünk befészkelte, a magyar helyneveket németre, még pedig nagyon ügyetlenül fordította. (Türkischer Heiliger Nicolaus, Török-Szent-Miklós helyett. Wüthender Armenier, Böszörmény helyett.)

A mit Oroszországtól várhatni, az kitűnik Wolan Gergely volt budapesti orosz császári konzul nemrég megjelent röpiratából, melyben városaink leendő orosz neveit közli, ha t. i. Magyarország el lesz foglalva. Így lenne Budapest *Budin*, Pozsony *Bratislaw*, M.-Óvár *Starýje Grady*, Székesfehérvár *Sztolni Belgrád*, Pécs *Pecsuhor*, Miskolcz *Miskovecz*, Nagyvárad *Veliki Varadin*, Ungvár *Usgorod*, Eger *Jager* stb. — No, de az orosz még nem foglalta el Magyarországot!

A jelen munka több kötetre van tervezve, az *első kötet* 1596. cikket tartalmaz, a melyben tehát az olvasó *mindent* nem találhat, a mit csak egy befejezett munkában méltán kereshet. De reménylem, hogy a munka további haladásával várakozásai mindinkább kielégítve lesznek. Szemben a nagy nehézségekkel, melyeket utamban találok, a magyar Akadémia történelmi bizottsága beleegyezett abba, hogy minden kötet az A betűvel kezdődjék és Z-vel végződjék. Ennek előnye az, hogy később felmerülő, megértett és tapasztalataink körébe jutott helynevek a betűrendbe felvehetők, — és a munka nem marad csonka. Már letárgyalt helynevek nem fognak újra szóba hozatni.

Hogy a betűrendes módszert követtem, ennek okát nemcsak külföldi munkákban találtam. A helyneveknek értelmök, jelentésök szerinti

csoportosítása is kínálkozott. Ez eljárás mellett, a helynevek mintegy következő módon kerültek volna egy cikk alá:

1. Szokol, Szokolya, Solymos, Sóljomkő, Falkenau.
2. Motnik, Sár, Sárd és származékai: Mocsvara, Schladnitz, Luzsna, Luzsnicza, Lápos, Fertő, Mlaka, Hanság, Sablat, Lukova, Lukavicza, Loka, Lonja, Mura, Latschach.
3. Kamenicza, Kővár, Stein, Stein am Anger, Kamnik, Szlan-kamen, Lom, Stiena, Szkala, Petroza, Piatra és ennek összetételei.
4. Szolnik, Sóvár, Salzburg, Szlatina, Hallein, Sajó, Salona, Salzach, Schlaitzen.
5. Osztrovo, Sziget, Ada, Otochacz.
6. Halmi, Chulm, Mogila, Kulm, Berdo, Saberdie, stb. stb.

Vajjon lehet-e az okulást kereső olvasótól méltán követelni, hogy mind ezen helyneveket megtalálja? és azon számtalan helyneveket, a melyeknek jelentését még eddigelé nem ismerjük, a melyeket tehát csoportosítani nem volnánk képesek, nem kellene-e mégis betűrendben összefűzni, és így a mondandókat tárgyalni?

Legjobb eredményt lehet várni, midőn a nyelvész és történetíró egyesül. Vajjon a nyelvészet egyedül tudná-e megfejteti, és igazolni azt, hogy Baliget, ma = Abaliget; hogy Szuliget ma = Hosszuliget; Pacha, a helyett, hogy Apácza, hogy a mai Bulkesz azelőtt Sávolykesz, vagy Volkesz, hogy Czintos azelőtt Aczintos és Jácintos? Vannak hazánkban Almás nevű helyek, eredeti nevök mégis Halmos. A Torontál megyei Aranka patak igazi neve Harangod. Némelykor az okleveles névalak épen a fején tolatik meg, — tehát épen ellenkező eljárás, mint a fentebbi példákban. Ztholcz = Istócz, Staul = Istál; Spanlaka = Ispánlaka; Strigar = Esztergár. A Bécs melletti Kalksburg, úgy látszik, magyarázatra sem szorul; azonban e név 1130. évben Chahahohisberg néven fordul elő, és ez annyit jelent, mint Chadalho hegye. Chorherren alsó ausztriai falu neve feleslegesnek tűnik fel magyarázatra, mert elég világos, hogy káptalani urak alapították. Azonban egy 1143. évi oklevél ezen illusiót szétozlatja, mert az ottani névalak Carcharen és ez a név a Karren szóra vezet és hirdeti, hogy itt hajdan targonczakészítők laktak. Még a községek czímeréből és pecsétjéből sem lehet biztos következtetést vonni a helynév jelentőségére nézve. Kufstein czímerében van egy kád, mert kufe = kád. Löffingen czímerében van kanál. De e tárgyak utólagosan jöttek a czímerbe, mert a helynevet tévesen értelmezték, és rossz nyelvészkedéssel éltek,

A helynevek fejtegetésének, értelmezésének szüksége napjainkban igen érezhető, de kísérletek ez irányban játszi modorban már leg-

régibb korban fordulnak elő. Nyomokat találunk Homer, Aeschylus, Aristophanes, Ovid és másoknál. Legrégibb krónistáinknál: Anonymus, Kézai stb. sűrű példák fordulnak elő. Bonfin nagyon tetszelgett e téren, mégis nevetséges állításokkal rontotta meg hitelét. Horvát István a helynevekről azt mondja, hogy ezek még a XVI. század kezdetén is váltakoztak, a mint más, vagy megint más birtokról volt szó az oklevelekben, ugyan egy birtokosra nézve. De ezután állandó vezetéknevű legtöbbször szolgáltak. (Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről 108., 109. lap.) Együttal óva int a nevek hibás olvasásától. Régi magyar oklevelekben — úgymond — némely betű oly nehéz megkülönböztetési az ismeretlen tulajdonnevekben, hogy gyakran csak a mostani geographiai nevekből lehet az olvasást eligazítani, vagy több ugyanegy helységről szóló oklevél által. (Tudom. Gyűjt. 1819. X. 94. lap.) E szavaknál még emlékezünk arra, hogy a gróf Zay nemzetség íróink által a Loja nemzetségből származottnak mondatik, — a mint azt Horvát István maga is mondja (Gyökeres régi nemzetségek 58. lap.) — míg az újabb kor ki nem tüntette, hogy az eredeti XIII. századi oklevélben Woya, nem Loja nemzetségről van szó.

Alig zúgott le a forradalom zaja, és Szontagh Gusztáv már szót emel a helynevek érdekében. »Mily még fel nem fedezett nyelv, sőt történeti kincs is fekszik itt használatlanul — úgymond — s mily tájékozást nyújtana ez a nyelvbúvárnak nyelvünk még eddig nem minden oldalról teljesen ismert tömkelegében.« Nyomban utána felszólaltak Szabó Károly és Révész Imre, egyszersmind bemutatván búvárlataik eredményeit.

Nincs helynév, melynek ne volna jelentése, — azt mondá már Leibnitz, a nagy philosophus. Ugyan ezt bővebben fejezi ki Révész Imre, midőn ezt írja: Minden nyelvben, tehát, de főképen az eredetiekben, s így a magyarban is szükséges, hogy a helynevek bizonyos eredettel, határozott jelentéssel, értelemmel s a szók egyetemében mintegy polgári joggal birtanak legyen, vagy birjanak. Azon kevés hián másfélezer hely- és személynevek közül, melyek a bibliának eredeti héber és hellen szövegeiben előfordulnak, alig van néhány, melyet az említett nyelvekből tisztán és etymologice kimagyarázni ne lehetne. Ha holt nyelvek körül is meglehet ezt tenni, mennyivel könnyebben, sikeresebben és biztosabban tehetjük ezt élő nyelvek mezején, a mi természetesen csak azon esetben lehetséges, ha az illetők a kimagyarázáshoz szükséges minden kellékekkel együtt összegyűjtetnek és közhasználatuakká tétetnek.

Hornyik János előbb az Új Magyar Múzeumban (1853. I. k. 336.

lap.), — azután Kecskemét város történetében (I. 205. lap) újra azt az óhajtatást fejezte ki, hogy bár Révész Imre nagytudományú lelkész indítványát felkarolva, hazánk minden városa, helysége, pusztája neve mellett részletes nevezetét is birhatnók: így azonkívül, hogy tömérdek eredeti szavakat nyernénk, nemcsak tökéletes helyirati névgyűjteményünk is lenne, hanem a história, geographia, topographia s diplomatika ebben egy megbecsülhetetlen segédkönyvet találna.

Hornyik a hanghasonlatosság által félrevezettette magát, és azért azon baleset érte, hogy az Ádria közelébe eső Gecske vármegyét Kecskemét környékével azonosította.

Mindig elragadó tüneménynek tartottam azt, hogy ősünk, elfoglalt új hazájokra már annak legelső kezdetén nemzeti jellegüket egy ezred-évre rávésték. A meddig csak okleveles nyomokon visszafelé lehet térnünk, a helynevek hasonlíthatlanul nagyobb részükben a magyar nyelvből származnak, — és ez eset bizonyára nem csak a lakott helységekről áll, hanem állnia kell aránylagosan minden kisebb-nagyobb topographiai elnevezésre is. A nemzetiségi erő itt varázshatalmat gyakorolt. Miveltségtörténetünk pedig e ténnyel kezdődik.

A birtokviszonyok mindjárt a megtelepüléskor, de különösen Sz. István korában határozottan rendeztetvén már: a helynevek legnagyobb része oklevelekbe vitetett át, s azoknak gyakori változtatása ellenkezett volna a jogviszonyok természetével, s az örökösödésekben, osztályokban, határjárásokban gyakran lényeges és helyrehozhatlan zavart okozott volna. De hogy ha a jogviszonyok nem óvták volna is meg a magok eredeti alkatában és alakjában a helyneveket, megóvta volna s mai napig óvja azokat a hagyomány, a mely iránti tisztelet különösen keleti népeknél s így nemzetünknel is a jellem fővonása vala, s mely azt mívelé és míveli, hogy a fiak mintegy tisztelettel vegyék át az atyáktól s adják át viszont fiaiknak híven, megőrzés végett azon elnevezéseket, melyeket ősiktől öröklöttek, még azon esetben is, ha nem értenék már többé.

Gróf Teleki József már 1821. évben határozottan figyelmeztetett a helynevek fontosságára, és Kresznerics azokat, melyeket Lipszkyben talált, valóban fel is vette szótárába. Nem magyarázta, hanem csak valamely tőszó alatt csoportosította.

A nagy műveltségű Ipolyi Arnold nem csak a helynevek fontosságát a tudományra nézve hirdette, hanem maga is azok magyarázásában szerencsés tevékenységet fejtett ki; a miről csaknem minden munkája tanuságot tesz.

Kazinczy Gábor, Ráth Károly, Nagy Iván legalább a helynevek gyűjtésével ismerték el a tárgy fontosságát.

Toldy Ferencz folytonosan buzdított a helynevek ügyében, melyet ő fontosnak mond a nyelvkincsre, a népirodalomra és történelemre; a mennyiben némely névhez monda, sőt történeti emlékezetek is csatoloznak; fontos *régi földrajzunkra* s statisztikáinkra nézve is, a mennyiben az okmányainkban előforduló *számtalan* nevek a ma divókkal meg egyeztetvén, sikerülhet maholnap hazánk egykori lak- és népességi sűrűségét, a mívelt, míveletlen és mívelhetetlen (erdős, köves, vízzel borított) részek mennyiségét, azok elhelyezését megközelítőleg legalább meghatározni, s így országunk régi képét újra felidézni. Mind ezekre nézve pedig épen a külön határok egyes részeinek onomastikonja a fő, tehát nem annyira a geographiai (ezeket ismerjük), mint inkább a topographiai nevek gyűjteménye. Ritkán vész el a név: volt város s lett pusztá; volt tó vagy láp, vagy folyammeder, s lett rét, vagy szántóföld; volt vár, vagy magányos klostrom, vagy temető, s pusztá helyeik még most is viselik a régi, bár rájuk többé nem illő nevet.

Ipolyi Arnold: Adalék Magyarország XIII. századi helyirata és földrajzához című értekezésében (Új Magyar Múzeum 1858. I. 477. és 556—558. lap.) egész sorozatát mondja el a legfontosabb igazságoknak, melyek közlésében alig tudunk válogatni. A történeti tanulmányok — úgymond a jeles tudós — egyik előkelő feladata a históriai helyirat- és földrajznak vizsgálata. A közvetetlen történelmi adatokon és forrásokon kívül alig van tárgy, mely határozottabb színezetet kölcsönözhetne régi történelmünknek, és a mely élénkebb világot deríthetne összes művelődési, különösen pedig ethnographiai viszonyaink történeti múltjára, mint régi helyiratunknak és földrajzunknak, a hazai topographia és geographia történetének tanulmányozása. — Azon nehézségeknél fogva azonban, melyek ezen vizsgálatnak minden nyomon útját állják, nem csoda, hogy valamint ezen tanulmányok még a külföldön is nem nagy eredményekkel dicsekszenek, úgy nálunk majdnem teljesen parlagon hevernek; és a magyar »históriai atlas« létesülését eddig a legvérmesebb tudománybarát is méltán azon kegyes óhajtasok közé számítja, melyeknek száma nálunk, fájdalom, legio!

Mi a helyneveket illeti — folytatja Ipolyi, — méltán sürgeti a határnevek összeírását egy idő óta az Akadémia s vele egyetemben egyes tudósok: ezen és a régi nyelvkincs gyarapodásának tekintetéből is egyiránt. De vajmi kevés sikerrel mindeddig. Pedig mily lényeges szolgálatot tenne a történeti helyiratnak, mely nélküle el nem lehet,

ezen vizsgálatunk is, minden nyomon miatta megakadva, s a kétes eredménynél utána sohajtozva, — tanúsítja.

Abban maradunk tehát itt is, hogy a mit lehet, megteszünk. Csak aztán hibátlan munkát ki se követeljen tőlünk. Másképp nem bánjuk, vádoljanak bár, mint már ismételve vádoltak, hogy túlmerészen próbálkozunk ismét az új munkával.

Ipolyinak ezen utolsó szavára, Egli-nek következő mondatával felelünk: Für den, der noch nichts geleistet, ist so süß die Gelegenheit, sich mit der Glorie des Besserwissens zu schmücken.

A helybeliek, a helyszinén lakók jobban ismerhetnek egyes részleteket, meghatározhatják az illető terület természeti minőségét, számukra gazdagabban bugyog az adatok forrása, — és így a tudósnak, az ügynek jó szolgálatot tehetnek, melyért hálát érdemelnek. De azért egyenkint nem fognak sokat magyarázni, mert számtalan esetben bizonyos helynév értelmére nézve tett kérdésre nem tudtak felelni, — míg az író, ki messze és távol vidéken előforduló hasonló helynevet talált, és a rokon körülményeket tekintetbe vette, a megfejtésre való kulcsot megtalálta. A helybeliek épen azok, kik valamely nem értett helynév magyarázatául a legirtózatossabb meséket hozták forgalomba. Még jó, ha nagyravágyásuk őket el nem ragadja. Steub Lajos előtt, midőn nyugoti Tirolisban utazott, az ottani német parasztlakozásukat fejezték ki über die »gspassigen Namen« ihrer Berge, a melyek neveit nem értették.

Az az egy jó van a helynevek magyarázatánál, hogy bármily nagy nehézségekkel küzd is az illető tudós, a hatalomnak nincs érdekében, a valóság kiderítésében őt háborgatni. A tudós pedig nem eshetik böötiai Atalanta hibájába, ki a versenyfutás alkalmával elkésett, és a célzt el nem érte, mert az útjába dobott aranyalmák fölszedésével bajlódott, és magát megterhelte.

Különben a helybeli, vagy alkalmi bírálókra alkalmazható Lessing szava: Ein wahrer Prophet kann sich einmal irren, ein falscher Prophet einmal die Wahrheit treffen.

Alig lehet szebben, és behatóbban méltányolni a helynevek fontosságát a tudományra nézve, mint azt Ipolyi tette.

A népek külső és belső élete — úgymond — számtalan módon nyilatkozik, és kimeríthetetlen forrásokban csörgedez tova századokon át szokásaikban, hagyományaikban és nyelvökben, épen úgy, mint ezek sajátlagi további nyilatkozataiban: regéikben, mondáikban, személy- és helyneveikben stb. És ha egy és más ezen források közül elapad vagy elszárad is, sőt megzavarosodik, többnyire úgy, hogy nyilatkozata ért-

letetlenné lesz, mégis hagyobbára oly mély és számos nyomot hagy maga után s annyi oldal felől nyílik meg a vizsgálatnak, hogy a ki ezek előtt szemeit be nem hűnyja s magát csak kevésbé is tájékoztat, még könnyen ráakadhat annyi mindenféle, mit a gondatlanság, tudatlanság s aluszékonyság már elveszettnek vélt.

Ily források és nyomokul szolgálhatnak ezen hely- és szemelynevek is. Századokon át ugyan öntudatlanul hangoztatva, épen oly értelmetlenné lőnek a nép közt, mint a folyó habmoraaja, a lomb susogása, a csillagok tündöklése, a természet élete és működő ereje; melybe mindennapi eszével be nem hathat, vagy melynek rég elvesztette gene-sise tudatát, ereje és értelme ismeretét. De mint a természetbuvár gyakran egyetlen adott tény által biztosan belehatol a titokba és meghatározza a jelenségeket, úgy gyakran csak egy adat kell amazokból is, hogy behassunk vele múltunk, őshajdanunk, egy szóval ismeretlen történetünk eddig elzárt könyvébe.

Ha egyszer ezen adatokat összeszereltük s a salaktól megtisztítottuk, melylyel a gondatlanság belepte; a leplet szellőztettük, melylyel a feledékenység elfödte: meg lesz fejtve a bennök rejlő talány. Mindinkább biztosabb, határozottabb adatokat fogunk birni ősnyelvünk, eszméink és népéletünk azon történet-előtti korából, melyből semmi más történeti adataink ezeken kívül nem maradtak, és melyet úgy is ezen, a történet-előtti korból származó hagyományok megelőztek.

De ezen, ámbár már legnagyobb részben megfogyatkozott, mégis mindamellett nemcsak becses, de dús örökségi kincsünknek legte-mesebb része, és különösen a szóban levő onomastikonunk is, még távolról sincs kiaknázva. — De azért ne essünk kétségbe. A kísérlet, tanulmány és kitérés végre eredményre vezet, mint vezette már előt-tünk a nálunknál szerencsésebben előhaladott népeket. — S ha még egy ideig az avatatlanság kontárkodva, vagy játékszerként könnyen kezel ebben egyet és mást, vagy a tudomány is egyben és másban emberi gyarlóságánál fogva hallucinál és botorkál, majd fejlődnek végre ebből is a vizsgálatot szabályozó törvények. De eleve legyünk legalább rajta azon, hogy a gondatlanul feledettet föléleszszük, a tudatlanul lenézettet fölemeljük. Ezzel majd új tekintet nyílik nyelvünk, eszmevilágunk, hajdanunk őstörténetébe; ennek ismeretével pedig mintegy dús szellemi örökségi tőke kamatai forgalmával gazdagulni fog a jelenben és nemesedni ismeretünk és önérzetünk. (Új M. Múzeum 1858. I. 556—558. lap.)

A helynevek fejtegetése tudományának egyik erős oszlopa Hun-falvy Pál, a ki annál nagyobb sikerre tudott emelkedni, minél mélyebbre

hatolt be a történettudomány terére. Illúziók őt félre nem vezetik, és ha idő folytán egyik vagy másik állítását kénytelen módosítani, — pedig ő maga szokta azt tenni, ha jobb meggyőződésre jut, — akkor nem illúziók áldozataként teszi azt, hanem, mert a tudományos kutatás bizonyos irányban még nem érte volt el a fejlődés kellő pontját. Csaknem minden munkájában fordulnak elő helynevi hüvelykezések, és azok összegyűjtve még súlyosabban nyomnának a mérlegben.

Rendszeres munka a helynevek tárgyában nálunk soká még szóba sem hozhatott. Első kísérletet tett ifj. Réső Ensel Sándor: A helynevek magyarázója című munkájával. Azonban téves úton haladván, és oly eszmekörben forogván, melyről azt hittük, hogy már rég vesztette hitelét, a munka a második füzetrel, mely 1862. évben jelent meg, megakadt.

Egyedüli rendszeres munka eddigelé Ortway Tivadar: Magyarország régi vízrajza (1882. két kötet) című jeles dolgozata, melyben azonban csak a vizek neveivel foglalkozik, és nyomozásait csak a XIII. század végeig terjeszti. E törhetetlen szorgalommal és lelkiismeretességgel készült munkájában Ortway mintegy 4100 folyó, patak, csermely, tó, kút, forrás, mocsár stb. ismertetését adja, de neveik fejtegetésébe nem ereszkedik, annál nagyobb gonddal kutatja azok helyrajzi fekvését. Szerző a régi görög s latin klasszikusoknál, valamint a középkori írók műveiben mindössze csekély hydrographiai adatot talált, és az általa összegyűjtött anyagösszeg jó kilencz-tized részét csak is okiratokból meríthette. Sokszor egy jelentéktelennek látszó okirat határjárása oly gazdag vízrajzi adatokban, hogy túltesz a régi krónikák egész cyclusán.

A vizek hol fekvésének meghatározása, melyre Ortway oly nagy súlyt fektetett, nehéz feladat volt, mert valamely történeti, geographiai, térrajzi és epigraphiai munkában a XIII. század előtti korból számos víznév csak egyetlen-egyszer neveztetik, és miután az illető név vagy el van fejtve, vagy más nyelvsaládhhoz tartozik, mint mai alakja, és így az összehasonlítás minden lehetősége megszűnik, az azonosságot kimutatni akaró bűvár a legnagyobb szorultságba esik.

De régi okleveleink még mostohábban bánnak a helységek és földterületek kijelölésében, — az oklevelek a régi korban ritkán fejezik ki, hogy az illető hely melyik megye határában fekszik, az utókorra hagyván azt, hogy a tájékozásra a kulcsot szerencsésen megtalálja.

Ha széttekintünk a külföldi irodalomban, kedves meglepetéssel fogjuk tapasztalni, hogy minden culturalis állam több-kevesebb bűvart mutathat fel, a kik az új disciplinát, a helynevek magyarázatát, művelik.

Van ott is ügyetlenség, mint nálunk; van ott is maradandó becsű eredmény, mint nálunk. A fő dolog az, hogy világszerte el van ismerve a helynevekből meríthető tudomány igen nagy haszna s annak elismerése folytonosan halad. A francia közoktatási minisztérium 1880. jan. 20-án kelt rendeletével bizottságot alakított Franciaország történeti földrajzának művelésére. Egyik feladatául az tűzetett ki, hogy az országban a dűlőneveket gyűjtse össze. E célra kérdő íveket bocsátottak minden községbe, keresvén ott az ügynek valamely alkalmas képviselőjét. A vállalat azonban a homokban elveszett, talán mert nagyon széles alapon indult meg.

Rumánia is egy földrajzi toponomastikai névtár kiadására törekszik. A kéziratok beküldésére 1885. év ápril elseje volt kitűzve. De a pályadíjra senki sem versenyzett, és azért az újra hirdetett pályázat csak két kerületre, a doljiei és jassy-ira szorítkozott. Beadási határidőül 1886. ápril elseje volt kitűzve.

Ezekhez hozzá adhatjuk még, hogy Angliában a földrajzot a helynevek magyarázásával tanítják az iskolában. Ez nem az ifjúság megterhelése, hanem tanulásának könnyítése, mert nincs kétség: jobban bevésztjük emlékezetünkbe az olyan földrajzi tárgyakat, melyeknek neve történetét, vagy jelentését ismerjük, és így emlékezetünk támogatásul szolgál, mint a helységek száraz névsorát. Németországban szintén már kezdik befogadni az új disciplinát a tanterembe. És csodálónk, ha másképp volna. A nép nem elégszik meg mindig humorizálással, mint a tirolisi hegylakó, ha érthetetlen földrajzi névre bukkan, hanem megkísérli azt tehetsége szerint megfejteni, — ez az úgy nevezett népetymologia, mely valamint egy részt tanúságot tesz a nép tudásvágyáról, úgy más részt nagy rombolást vitt véghez a valóság fölismerésére vezető utakon.

Grenoble mellett Franciaországban (Dauphiné) egy nevezetes torony: »la Tour sans venin« — a méreg nélküli torony — létezik, melyről a nép azt hiszi, hogy minden mérges állat, mely azt megközelelti, azonnal meghal. E hit támogatására csak a torony nevére hivatkoznak. Még az okosabb emberek is látván, hogy a torony csudálatos hatását ma már nem gyakorolja, csak annyit engednek meg, hogy ez most így van, de a régi korban a hatás kétségtelenül megvolt, mely most elveszett. Azonban régen a torony és a mellette levő kápolna neve ez volt: San Verena, vagy Saint Vrain — és ebből csinált a népetymologia san veneno, vagy sans venin nevet, — és így úgy szólván ujabbkori mythológiát teremtett. (Müller Miksa: Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. II. k. 347. lap.)

Leibnitztől kezdve, a helynevek tudományos becsének hirdetői mindinkább szaporodtak, és az új tudomány nagy híré művelőket nyert. A számosak közül legyen megemlítve Grimm Jakab, Förstemann Ernő, Egli I. I., Pott A., Fr. Stetter Ferencz, Steub Lajos, Miklosich Ferencz, Palaczky F., Curtius Ernő, Cassel Pál, Buschmann, Umlauf Frigyes, Prinzinger J., Schindler, Kronos Ferencz, Joyce P. W. (Írország), Lutolf, stb. Voltak azután e téren a buvárlat, gyűjtés, összehasonlítás buzditói, habár magok más téren működtek. Ranke Lipót is kimutatta, mily fontosság illeti meg a helyneveket, minthogy történeti források értékével bírnak.

Hazánkiai tehát, kik eddig a helyneveket tanulmányaik tárgyává tették, igen jó társaságban fejtették ki tevékenységöket; fáradságuk semmiesetre sem megy kárba, mert e téren az új tudomány nyomról nyomra kivívja magának az elismerést. Vezérelje őket útjaikon Göthe utolsó szava: Mehr Licht!

A helynév-adás forrásai és eszmeköre.

Vallás :

Istenútja, Boldogasszony, Keresztúr, Paradicsom, Angyalos.

Mythologiai nevek — a szentek.

A németből: Bing, Stosz, Dundelskirchen, Háj, Alhau, Isebor, Iszka, Isa, Palmsdorf, Wuterwald, Ödenburg, Donnersmark, Rachensdorf, Rannersdorf, Roszkopf.

A finn-vogulból: Anyala, Tápio, Munkesz, Enying, Konda, Mánd, Ilmár, Lonthó, Tild, Kamaháza, Szob.

Keleti mythologia: Déva, Konyár.

Szláv mythologia: Kraszna, Dévény, Lada, Siva.

A magyar mondakör: Csallóköz, Csörszárka, Lehel, Tuhutum, Roff.

Magyar mythologia: Táltos, Tündér, Bálványos, Pogányvár, Kádár, Sellő.

Népnevek :

Magyarád, Oroszi, Oroszvár, Olaszi, Olaszka, Német, Németi, Bolgárfalva, Bolgártelep, Bolgárszeg, Szászd, Szászka, Szászkő, Szászfa, Oláh, Oláhfalu, Oláhvár, Bessenyőd, Besenszeg, Besnyő, Kazár, Stajorlak, Arnót, Tatárlak, Tatárfalva, Tatárszállás, Székelyhíd, Nagy-Székely, Tótfalu, Tóti, Örvényes, Wimpasing, Ráczfalu, Ráczvölgy (többnyire csak melléknévként fordul elő), Bajor, Bajorvágás, Czigánd, Zsidó föld, Zsidóvár (az ilyenekben sokszor a Sido személynév rejlik), Svábócz, Törökfalu (különben mindig mint melléknév), Nagy-Lengyel, Lengyelfalva, Bosnyák, Jászfalu, Jászvásár, Jásztelek, Kumánd, Kund, Kunfalva, Muszka (azelőtt Mezth), Szerecseny, Horváti, Francavilla, Görögtanya, Macedónia.

Nemzeti személynévek :

Csát, Szabolcs, Arad, Etzelburg, Bars, Ketelpataka, Szoárd, Szatmár, Keve, Csongor, Csanád, Lehel (tán a mai Lél), Lehel-Össi

(Bihar megyében), Álmosd, Écska, Tass, Taksony, Csepel, Bojta, Zaránd, Csukárd, Elemér, Csaba, Zelemér, Itelaka, Itébő, Szemere, Déés, Bules, Váráng. (1138.)

Keresztény személynevek :

Jánosd, Imréd, Ivánd, Istvánd, Odorfa, Pázmánd, Ilyéd, Jenő, Izsép, Péterd, Páld, Tamásd, Miháld, Mikeszásza, Gáld, Endréd, Öséb, Fülpes, Ludrova, Szoboszló, Tütös, Tiba.

A talaj és föld minősége :

Bodzás, Halmos, Hegyes, Kökényes, Rónaszék, Lápos, Lápafő, Homok, Homokmégy, Sárosd, Ingovány, Aszód, Szurdok, Hanság, Tófő, Völgyes, Hantos, Jarek, Járkos, Kamen, Kamencze, Kamenitz, Kövesd, Nádas, Gyepes, Reketyés, Rakitta, Sárd, Síkvölgy, Szuha, Tövis, Tüskés, Tüskevár, Pázsit, Fövényes, Sásd, Kiev, Kiova, Dombos.

Erdős világ nevei :

Erdővég, Nyires, Tölgyes, Gyertyános, Liget, Dubova, Fenyér, Fenyves, Szil, Szilas, Szilágy, Füzes, Geszt, Haraszt, Hársas, Harsány, Cserhát, Sumrákos, Somos, Somoskesz, Somogy, Topola, Ortvány, Lázur (Irtásfalva), Berek, Iharos, Jávör, Weidenbach, Jegenyés Eresztvény, Csipkés, Bükösd, Bukovina, Háj, Ruszt, Sumegye, Szépnýr, Széptölgyes, Pagony, Lipa, Gyöngyvér, Kőrösfá.

Halászatról származó nevek :

Harcás, Keszegfalva, Csukás, Kárász, Süllő, Viza, Gadócz, Csertán, Czompó, Halász, Halas, Ribnik, Rákos, Vidra.

Gyümölcsstermelés :

Gyümölcsény, Cseresnyés, Almás, Körtvélyes, Dinnyés, Szöllős, Mogyoród, Diósd, Meggyes, Vinodol, Vinograd, Vingárt, Szilvás, Epres, Egres, Gesztenye (hajdan falu Somogyban), Füged, Magyalos, Feigendorf, Gesztenyés, Krusevlye, Málnás, Jablunka, Merul.

Épületezésekről :

Ajta, Ajtós, Gerendás, Pincze, Pinczehely, Kapus, Kapuvár, Kapud, Ablakos, Ablakvölgy, Oszlop, Kemencze, (a szláv Kamenitz), Pítvaros, Konyha, Mező-Terem, Pusztá-Terem, Teremhegy, Teremtő, Teremia, Teremes, Párkány.

Iparosok foglalkozásai :

Kerekes, Szekeres, Kocsi, Kovácsi, Szakácsi, Nyerges, Kádár, Szénégető, Szappanos, Szappanszék, Ács, Osiszár, Ötvös, Ötvesfalva,

Szücs, Szücsi, Timár, Üvegesür, Üveghánya, Molnári, Fazekas, Takácsi, Gerencsér. (A régi magyar családnevek jobb fogalmat adnak a magyar ipar állásáról. Így : Posztós, Erszénygyártó, Paisgyártó, Lakatgyártó, Kerékgyártó, Sziggyártó, Óragyártó, Ijgyártó, Serfőző, Söveggyártó, Képiró, Ónkamagyártó, Harangozó, Kőműves, Faragó, Kővágó. Kádárok, Sütők, Esztergályosok, Bognárok (ácsok), Timárok, Aranyozók, Paizs- és bőrhártyagyártók, Fegyvercsiszárok stb. már a pannonhalmi apátság jobbágysai sorában a legelső időben említetnek.)

A néphumor a csárdák elnevezésében nyilatkozik többnyire. Így : Pipagyújtó, Becsali, Nyakvágó, Pendelhajtó, Misemulasztó, Csillagos, Morgó, Szeles, Honi, Cédula, Eb gondolta vagy Cserepes, Aligvári, Betekines, Nekeresd. (Van Turkevén Bolondgondolta nevű gát.) Tehéntáncz, Mitnyögsz (völgy), Vesd be (tanya), Koplaló (puszta), Nixbrod.

A hétnek napjai :

Hetvehely, Keddhely, Kehida (= Kédhida), Szerdahely, Ösütör-tökhely, Péntekfalva, Szombathely, Tisza-Kedd. Csak a vasárnap nem adott helynevet, hacsak valamely Vásárhely nem vonható ide.

A számnevek alkalmazása :

Egyház, Kéthely, Háromfűlű, Háromoltárú, Háromfa, Háromház, Háromsátor, Negyed, Négyes, Négyföldes, Hétszemű völgy, Héthárs, Hétkádár, Hétkutas, Hétúr, Héthük, Kilencz, Tíztestő, Tizenkétembervágórétje, Tizenháromváros, Negyven, Negyvenegyház, Negyvenszil, Ötvenes, Ötvenablakú, Hatvan, Hetvenegyház, Százd, Ezeres, Vierzenmann-Insel, Huszonnégyökörhegy, Tizenkilenczembervágórétje, Hatrongyos, Tízfa lu határa, puszta Bihar megyében.

Bogarak és rovarok :

Bogárd, Bogáros, Hangyás, Szunyogd, Darázs, Dongó, Darázsi, Darázsfalva, Höresök, Méhes, A.- F.-Sáska, Sáska völgy, Bolhás.

Másfélék :

Békás, Nadálytó.

A madárvilágból :

Madaras, Hollós, Sólyomfészek, Varjas, Harkály, Seregély, Vebély, Sasd, Keselyűs, Fecskés, Libád, Gólyás, Galambos, Páva, Kakasd, Baglyas, Tyukod, Ludas, Szárcsás, Szajkófalva, Szarkafalva, Tuzok, Hattyas, Gödényháza, Récze, Ruczarét (mindkettő ritka), Tengelicz, Vulturi, Fajdas, Darvas, Csiz, Czinegés, Fácányos, Völcsek.

Házi állatokról :

Ebed, Disznód, Kos, Lóré, Lovas, Szamárd, Kobila, Kovil, Tehend, Tehénfalva, Macskás, Bikács, Kutyavár, Bak, Keeskés, Agárd, Tinód, Kapriora, Patkányos, Pókafa, Rattengrund, Ünőmező, Ürüma-jor, Borjas, Hundsriicken, Báránd, Báránka.

Erdős állatokról :

Szarvas, Ártánd, Zergebakova, Medved, Kigyós, Jérezetető, Nyulas, Karulyfalva, Csókás, Jasztrebina, Ölved, Kányavár, Kányád, Kányahegy, Keselymező, Farkas, Bölön, Belényes, Őz-gödör, Őzes, Őzfő, Borzás, Hódos, Héjas, Rókalyuk.

Más világrészek állatai :

Elefánt, Oroszlány, Oroszlánkő, Oroszlámos, Teve-Kopolya, Majom (falu Gömör megyében).

A képzelődés világából :

Sárkány, Boszorkánysziget, Ördögárok, Ördöganya, Turul.

Növények :

Komlós, Kenderes, Kenderáztató, Buzás, Árpás, Szederjes, Répás, Káposztásfalva, Tormás, Hagymás, Ürmös, Üröm, Gyűrűfű, Kolokányos, Pfefferthal, Csakinos, Bojtorjányos.

Virágok :

Rózsás, Rózsamál, Rosnyó, Virágos, Virágoshalom, Jácintos, Rózsapallag, Rózsadomb (Buda), Rózsahegy, Rózsásszeg. Tehát a virágok közül csak az egy rózsza ad helynevet Magyarországon, azt is minél ritkábban. A Jácintos szintűgy személynevet jelenthet, mint virágot. Csak egyszer fordul elő.

Vadászok köréből :

Cseklész, Lövő, Lövér, Solymár.

Mívelődés köréből :

Ozkolla (ma Szkulya), Lantos, Hegedűs, Igricz.

Társadalmi állásról :

Császártető, Királyság, Királyhegy, Királyfia, Királynép, Püspöki, Papd, Vajda, Tárnok, Apácza, Knéz, Herczegszállás, Nemesnép, Nemesvölgy, Gerébhegy, Paraszti, Jobbágyi, Polgárdi, Bánhalom, Bánréve, Apátfalva.

Honvédelem és harcz :

Tábor, Várad és a vár szó minden származéka, Vitéz, Vitézvágás, Kardos, Katona, Kardszag, Földvár, Fegyvernek, Hadrév, Hadad,

Kürtös, Lagerdorf, Leshegy, Örs, Buzogány, Csákány, Paizshegy, Vértvár, Vezér, Vértes, Pánczéleseh (csak ez egy), Palánk, Strázsa, Hadút, Bajtény, Bárdos, Örmező.

Kitünő férfiak családnevei :

Kossuthfalva, Hadikfalva, Kübekháza, Keglevichháza, Mereyfalva, Szápáryfalva, Ürményháza, Szécsényi-út, Niezkyfalva, Szendelak, Zerinvár, Csákvár, Szabad-Battyán, Forgáchfalva.

A törököktől :

Sokáig tartották megszállva a törökök hazánk nagy részét, mégis igen kevés helynév maradt tőlük vissza. Ezek közé tartozik: Alibunár (Temes), Szulimán Turbég, Agarév (Somogy megyében), Ada (Bács), Hamsabég (= Érd Sz.-Fehér vármegyében), és Cseszme (dülő Somogy megyei Török-Koppány határában).

Statistikai eredmények az értelmők szerint, avagy a névadó tárgyak vagy fogalomkör szerint csoportosított helynevek egymáshoz való arányáról csak akkor közölhetők, hogy következtetések alapjául szolgáljanak, ha majd a munka befejezéséhez közeledik. De már most is biztosan lehet állítani, hogy a helynevek legnagyobb része Magyarországon is személynevekből ered, és azon szavakból alakultak, melyek a talaj és vidék minőségét jellemzik.

A helynevek irodalma.

A helynevek ismeretére legbővebb és legnélkülözhetlenebb források az okleveles gyűjtemények, és a mennyiben ezek ki nem volnának adva, — a köz- és magánlevéltárak.

Kiadatlan forrásokat e munka folyamában is használtam, és azokat az illető helyen idéztem. Ilyenek a Kállay cs., a gróf Erdődy cs. galgóczi, monyorókeréki és vörösvári; a gr. Festetics cs. keszthelyi, a Füzy, gr. Berényi, Uz, a nagysombori Sombori cs., a Macskásy, báró Fiáth, Jvuly Ugron, pécsujfalusi Péchy, Bánó, gr. Zay, gr. Sztáray, gr. Keglevich, báró Révay, gr. Csáky cs. stb. lvtára, a müncheni állami lvtár, a bécsi cs. és kir. titkos lvtár, a magyar orsz. lvtár, N. Múzeum, a zágrábi érsekség és horvát tartományi lvtár, a gyulafehérvári és pozsonyi káptalani lvtár nagybecsű adatai.

Következnek a sajtó útján hozzáférhetőkké tett oklevéltárak. Ilyenek:

Fejér Codex diplomaticusa.

Nagy Imre: Hazai Okmánytár. Eddig 7 köt.

Nagy Imre: Anjou-kori Okmánytár I—V. köt.

Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár I—XII. köt.

Gr. Zichy család Okmánytára I—V. köt.

Gr. Károlyi cs. Oklevéltára I—IV. köt.

Knauz Nándor: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Két köt.

Magyar Sion. Egyházi folyóirat.

Racski Fr.: Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia.

Tkalcsics: Monumenta historica Episcopatus Zagradiensis. I—II. köt.

Kukuljevics Iván: Codex dipl. Regni Croatiae I—II. köt.

Teutsch és Firnhaber: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens.

Szabó Károly: Székely Oklevéltár I. köt.

Monumenta vaticana, Series I. Tom. I. (Magában foglalja a pápai tizedlajstromokat.)

Gróf Sztáray család Oklevéltára 1887. I. köt. (Időközben megjelent 1234. évtől 1396. évig.) Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula.

Irodalmi művek.

Uj Magyar Múzeum 1850—1. I. köt., 1851—2. I. és II. köt., 1853. év I., 1858. I. kötetei.

Förstemann Ernő: Altdeutsches Namenbuch. I. Personennamen, II. Ortsnamen.

Förstemann Ernő: Die deutschen Ortsnamen.

Umlauft Frigyes: Geographisches Namenbuch von Österreich-Ungarn. 1886.

Prinzinger: Die älteste Geschichte des bairisch-österreichischen Volksstammes. 1856.

Schmeller János András: Bairisches Wörterbuch.

Ortvay Tivadar: Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig. Két kötet. 1882.

Réső Ensel Sándor: A helynevek magyarázója. Két füzet.

Hunfalvy Pál: Die Rumänen und ihre Ansprüche. 1883.

Hunfalvy Pál: Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung. 1886.

Hunfalvy Pál: Magyar Nyelvészet. 1—6. köt.

Szarvas Gábor: Magyar Nyelvőr több folyamai.

Haltrich: Zur sächsischen Thiersage, Brassó 1854. (Szerző e műben sok szász helynevet összehasonlított.)

Trausch: Alte Namen des Kronstädter, oder Burzenländer Districts und seiner Ortschaften aus Urkunden verzeichnet. (Archiv für Siebenb. Geschichte.)

Fuss Mathias: Rheinische Verwandte der siebenbürgisch-deutschen Ortsnamen. (Correspondenzblatt f. siebenb. Landeskunde. IV. 52—54. lap és 115—117. lap. Nagy-Szeben, 1881.)

Fekete Zsigmond: Magyarország vizei múltjának és vízépítkezésének története.

Libloy-Schuller János Károly: Siebenbürgisch-sächsische Eigennamen von Land und Wasser. (A bécsi tudom. akadémiának történeti osztályában 1863. január 7-én terjesztetett elő. A munka bevezetése már 1861. évben jelent meg a Transilvania című folyóirat 15. és

16. számában, ily jegyzet kíséretében: Aus der Einleitung von druckfertigen Beiträgen zur Erläuterung sächsischer Namen von Land und Wasser.)

Verzeichniss veralteter Namen siebenbürgischer Ortschaften. (Siebenbürg. Archiv 1846. II. 145.)

Czörnig: Ethnographie der österr. Monarchie.

Béla király névtelen jegyzője. (Anonymus.)

Kézai Simon krónikája. Ford. Szabó Károly.

Mátyás Florianus: Fontes rerum hungaricarum domestici.

I—IV. köt.

Jerney: Magyar nyelvkincsek az Árpádok korszakából.

Paulus Cassel: Über thüringische Ortsnamen. Erfurt 1856. (A german. Múzeum e munkát nagyon dicséri és azt mondja, hogy inkább a helynevekről általában, mint Thüningiáról szól.)

Über böhmische Ortsnamen. Anzeiger für Kunde deutscher Vorzeit. 1856. 356. lap.

Immisch: Die slavischen Ortsnamen im Erzgebirge. Bautzen, 1866. Schmalzer et Pech.

Janicke K.: Über magdeburgische Häusernamen. Ein Vortrag. Magdeburg bei Baensch.

Gatschel A.: Ortsetymologische Forschungen als Beiträge zu einer Toponomastik der Schweiz. 1867. 4 füzet.

Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis. 1876. évre. (A besztercebányai püspökség megyéjére nézve.)

Haan Lajos: Békés vármegye hajdانا I—II. köt.

Lehotzky Tivadar: Beregh vármegye monographiája. I—III. k.

Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története. I—III. köt.

Egli I. I.: Geschichte der geographischen Namenkunde, Leipzig, 1886.

Riezler Zsigmond: Die Ortsnamen der Münchner Gegend. (Oberbayerisches Archiv für vaterländische Geschichte. XXIV. köt.)

Delejtű. Encyclopädicus hetilap. Szerkeszti és kiadja Pesty Frigyes. Temesvár, 1858—1861. Perjámos, Kizdia, Zorán, Baja helynevekre nézve.

Tanodai Lapok. Több évfolyam. Szerkeszti Lonkay Antal.

Ezekhez járul, hogy a hatvanas évek elején sikerült nekem hatósági közegek közreműködésével Magyarország minden helységének topographiai neveit összegyűjtenem, és e gyűjtemény segítségével sok kétes kérdést megfejtetni. Minden községbe programokat küldtem, kérdőpontokat s utasítást, minden nyelven. Az eredmény különféle

becsű, már a mint programmom többé-kevésbbé buzgó és értelmes lelkészek, jegyzők és ügybarátok kezébe került. Ennélfogva a gyűjtemény részben még több helyen hézagos; de nincs kétség, hogy miután azóta a tagosítás végrehajtatott, most már a gyűjteményt még ily tökélylyel sem lehetne összeállítani, történnén, hogy sok helyen a régi dűlőneveket abban hagyták, azok helyébe a mérnökök tanácsára számokat használván, és a határt első, második, harmadik stb. dűlőre felosztván.

Hogy a régi térképek jó szolgálatot tesznek, felesleges mondani. Találhatni ezekben neveket, melyek még a diplomatariumokban sem fordulnak elő.

Szíves segédkezet a jelen munka folyamában nyújtottak: Conlegner Károly, nyugd. főreáliskolai igazgató; Kandra Kabos, egri egyházmegyei pap; és Nagy Imre, a Magy. Tudom. Akadémia rendes tagja; buzgóságukért hálásan vagyok lekötelezve.

Ab-mező, hegy Udvarhelyszékben, a Tordola hegy alatt, Parajdhoz keletre, Felső Sófalvához északkeletre.

Ab személynév. III. Béla király 1186. évben megerősíti Hudának végrendeletét, melylyel több szolgáját szabadon bocsátja; és pedig Sziget fiait: Keve, Ab, Egyed és Bús. (Wenzel: Árp. Új Okm. VI. 161.)

Aba, hajdan falu, ma Ó-Gyallához tartozó pusztá Komárom megyében, a Zsitva mellett. Aba falubeli Weythych és Ádám 1244. évben vallják, hogy Deychen neje Benedikta hitbére tekintetében kielégítettett. (Wenzel: Árp. Új Okm. VII. 180. lap.) Az esztergomi káptalan előtt Weyteh mester, Jakab fia, Aba faluból, harsányi birtokának egy részét előörökíti. (Hazai Okmánytár VI. 57. l.) Említetik 1356. évben mint possessio Aba. (Fejér IX. 6. köt. 75. l.) Ismét 1417. Aba Gyallával együtt említették, mely mellett fekszik. (Győri tört. füzetek II. 124. l.) Albert király 1438. évi levelében Konkoly faluról szólván, egyszersmind Aba-t említi, de már csak mint praediumot. (Győri tört. füzetek II. 127. lap.) Hasonlóképen Aba csak praedium 1485. és 1610; az utolsó helyen Abba-nak írva. (U. o.

249., 251. lap.) Pozsár Lukács magvaszakadtával, 1655. évben beigtatztatik Zsibrik Dániel Aba pusztá birtokába, ennek Csajághy György mint Konkoly örökös ellentmondván; sikerült is neki, többek magvaszakadása után, hogy Aba pusztá felének birtokába igttassék. Most e pusztá, mely éjszakáról Vékkel határos, az ó-gyallái területtel egyesült.

Abaliget, falu Baranya megyében. Előfordul a pápai tizedlajstromban 1332. Pál plébános de Abaligheym, — 1333. Pál de Albagethe vagy de Albaligete, — 1334. de Albaligete, vagy de Albalegnete. (Koller Episcopat. II.) Fekszik Pécestől nyugotra, a hegyek és Kertelend, Felső-Mindszent, Hetvehely és Kővágó-Szóllós között. Nevezetes a hegyek láncolatában fekvő barlangja »Paplika« névvel, mely az időváltozást előre jelzi, zivatar előtt morgás hallható benne; egy patak foly ki belőle, melynek vize télen meleg, nyáron pedig jéghideg. (Lásd bővebb leírását Kölessytől Tudom. Gyűjtem. 1820., és Csaplovics Topogr. 1821.) Abaliget még 1721. évben pusztá volt és akkor *Báligeth* néven fordul elő. Csak régi templomának erős falai, és fűdetlen

tornya állott fenn. 1757. évben itt ismét plébánia állíttatott fel, és jelen csinos temploma 1796-ban épült. (Brüstle J. Recensio Univ. Cl. Dioecesis. Quinqueecclesien. II. köt. 10. l.) A falu birtokosa a pécsi káptalan; az okleveles források feltűnően hallgatnak róla.

Abara, hajdan vár Zemplén megyében, Upor László birtoka volt. Az 1471. évi országgyűlés 29-dik törvényezikre több várnak 25 nap alatti lerombolását rendelte el; ezek közt van Abara.

Kis-Abara, puszta Zemplén megyében. Emlittetik 1411. évben Baksa Imre de Kis-Abara mint királyi ember, midőn a Ráskayak bizonyos Zemplén megyei jöszágokba igtattatnak. Ugyanakkor Baksa György és János ottani birtokosok. (Fejér X. 5. k. 151., 212., 213. l.)

Abara, falu Zemplén megyében. Tótul Oborin. Korabinszky térképe Nagy- és Kis-Abara falut tüntet fel. Szerinte és Vályi András geographiai szótára szerint a falu az Ondava folyó, Fényes szerint a Latorcza folyó mellett fekszik. Abara azonban a Laborcza folyó mellett fekszik, közel oda, a hol ez az Ondavával egyesül. Haragissa falu 1278. évi határleírásában előfordul villa *Abra* a Laborcza táján. 1300. évben egy Gönczön kelt birói bizonyítvány arról szól, hogy Szalók fia, Mihály Martonos mesternek *Abroa* nevű földjét tilalom alá vette. (Hazai Okmánytár VII. 292. l.) Egy 1324. évi örökeladási levélben neveztetik terra *Abra*. 1357. pedig

Mihály, Gál fia de *Abora*. Upor László itt várat építtetett 1471. évben. Zrinyi Ilona 1684-ben zálogba adta Klobusiczky Ferencznek. (Szirmay: Notitia Comitatus Zempliniensis 372.) I. Eipót király 1686. évben új adomány czimén adományozta ugyanannak. — Abara helynév a tót Oborin név hangutánzása. Oborin annyit jelent, mint jávor = Ahorn. A faluhoz tartozik Nagyerdő puszta.

Abavára, hegymagaslat, hajdan favár Újszékely faluban, Udvarhelyszékben. Még 1815. évben találtattak czövekek a beomlott martokban.

Abhadia, scoglio és zárda Curzola mellett Dalmatiában. (Petter.)

Abásfalva, közerdőből irtott kaszálók Homorod Almás falu Udvarhelyszékben.

Abda, németül *Brückl*, falu Győr megyében. II. András 1208. megerősíti a pannonhalmi apátságot *Abda*, Szöllös és Gama faluk birtokában. (Fejér III. 1. k. 67. l.) 1221. évben a király a nevezett apátságot Elbő, Bársonos, *Abba* (így), Szöllös, Garas (értsd: Gamas) stb. birtokában megerősíti. (Fejér u. o. 325. lap.) Adott a király ez évben megerősítő levelet magán személyek által tett kegyes adományokról is, így az *Abda szigeten* levő praediumra nézve, melyben tiz szabadosnak mansiója volt. (Fejér V. 1. k. 300.) Az ezen oklevélben előforduló szigetet Wenzel *Abada*-nak írja. (Árp. Új Okm. I. 173. l.) IV. Incze pápa 1244-ben a pört, mely *Abda* szigetre nézve a pannonhalmi apátság és Demeter lovag közt támadt, a maga

intézkedése alá vonja. (Wenzel II. k. 164. lap.) IV. Béla király 1260. évi rendelete, mely az abdai vámról szól, a helyet majd *Abada*, majd *Obbada*-nak nevezi. (Wenzel VII. 523.) Ezt az oklevelet Fejér (IV. 2. k. 323., 324. l.) 1255. évszám alatt közli. A helynév nála is felfelváltva *Abada*, vagy *Obada*. Érdekes, hogy III. Endre királynak egy 1292. évi levele az abadai hid mellett kelt, juxta pontem *Abada*. (Wenzel X. 33. lap.) Ez adat világosítja *Abda*-nak mai *Brückl* nevét. Nagy Lajos király 1349. évben, István bán kérelmére, eltiltja Kocz falu lakosait, nehogy *Abda* és Temes-monostora falvak hasznait élvezzék. (Gr. Erdődy cs. monyorókeréki ltára.) Zsigmond király 1421. évben *Abda* possessiót mint a győri káptalan birtokát említi. (Fejér X. 6. köt. 377. lap.) 1681. évben *Abda* megint a győri káptalan birtoka. (Győri füzetek I. 251. l.) — A mosonyi Duna régen Barátföld tájáról Öttevény és *Abda* felé folyhatott. Ezen régi meder ma is látható több helyen *Abdánál*, mely régi fekvéséről nem rég lett áttelepítve új helyre, és most távol esik a Dunától, de a régi meder még látható. (Gazdasági mérnök, 1885. év, 42. szám.) *Abda* ma is a győri káptalan birtoka.

Ablincs, hajdan falu Pozsony megyében, a mai Szilincs mellett. IV. Béla király 1243. évben Woch pozsonyi polgárnak a Sempte várához tartozó *Ablench* nevű földet adományozza, melylyel keletre Szilincs falu határos. (Knauz: Monumenta eccles. Strigon.

I. 346.) 1280. évben IV. László király Paschasius pozsonyi prépostnak és káptalannak a Flancendorf és *Óblincz* nevezetű praediumokat adományozza. (Fejér V. 3. köt. 74. l.) Vajjon ez az Ablincs azonos-e a mai Ólincscsal, alig merném állítani, mert ily névváltozásra nem egy könnyen akad példa. Továbbá Ó-Lincs birtokosa Nagyszombat városa, Ablincs pedig a pozsonyi káptalané volt; ily testületek sem szokták birtokaikat másokra ruházni. Az 1243. évi oklevél szerint a király Woch pozsonyi polgárnak hat ekényi földet adományozott Ablincson. Az idézett esetben egy ekényi föld 260 magyar holdból állott (különféle időben hol több, hol kevesebb volt), s e szerint Ablincs területe 1560. magyar holdból állott volna, holott csak magának Szilincsnek határa 2360. magyar holdra terjed, Ólincscsal együtt-e vagy a nélkül? bizonytalan.

A helynév az Ab- és Lincs összetétele. Lincs mint önálló helynév is előfordul. Az Ab szóra van példa az erdélyi Ab-mező hegy nevében. Az Ablincs nyoma elveszett, de kétségtelenül Szilincs és Ólincs közelébe esett.

V. ö. Szilincs.

Abod, falu Marosszékbén, a Havaspatak eredeténél, és az Apród bérceze alatt. A falut átfolyó kis patak, — mely alább Abod pataka nevet nyer, — *Abá kútjából* ered, és itt még Zemlénk nevet visel. A falu régen Nádszeg rétvén feküdt, hol ma is fekhelyét *Kis-Abod*-nak nevezik. Abod

néven 16 kapával van az 1597. évi regestrumba bejegyezve. — 1768-ig Makkfalva filialéja, akkor lett önálló községgé. (Orbán Balás: A Székelyföld IV. 32. l.) Egy megyei járás székhelye.

Abrancsos határrész Miriszló falu, Alsó Fehér megyében.

Achaga, a Szerém megyei hajdani Buziás falu 1320. évi határjárásában ily nevű patak: aqua *Achaga* és rivulus *Malanchenchachaga* mint határhe-lyek. Talán ide tartozik az ugyanott említett Lazmachazygh is. (Gr. Dras-kovics cs. lvtára.)

Achaga, hajdan halászhely, em-lítve 1261. Komárom megye csalló-közi járásában. Ekel vagy Szakállas birtokához tartozott. (Wenzel XI. k. 514. l. és Ortway: Vízrajz I. 72. l.)

Accintos, lásd Czintos.

Adomasürü-hát, vízjárta föld, mely-ért a Kisvárdai és Daróczi család pereltek, és mely 1469-ben Csaroda faluhoz csatoltatott Bereg megyében. (Lehoczky.)

Nagy-Adorján, hajdan pusztta Cson-grád megyében. Geréb Péter országbíró 1495. évben elfoglalja Nagy-Adorján pusztát, 50 jobbággyal megtelepíti, és ezentúl *Chintrin-halmá*-nak nevezi. Az okleveles kivonat hoz-zátészi: Vastorok és Adorján az ó-budai apácák birtoka. (Orsz. lvtár, az ó-budai apácák osztálya, 62. cs. 63. sz.) Adorján története legszoro-sabb összefüggésben van a mai Már-tély múltjával, melynek régi, okleveles neve: Adrianmartir. (Lásd Már-tély.)

Adovány, csatorna, melybe a Lend-ván felül és Vas megye szélétől ide-húzott fekete berek, és egyéb csator-nákból jövő víz foly; Lendva Új-faluban Zala megyében. Ugyanitt: *Kétadoványköz* nevű erdő. — Zsigmond király egy 1415. évi levelében Advan Fülöp nevű jobbágy említettik, mire Czinár Mór megjegyzi, hogy az Advan név nagyon gyakori a jobbágyok közt. A csatorna neve is tehát személynévre vonatkozhatik.

Adrianczi, máskép *Adriane cz*, vagy Odrianecz, falu Zala megyében.

Aga, felső és alsó; rét, Szent-Ba-lás faluban Zala megyében.

Ahtun-Monostor, lásd Monostor.

Alaposi oldal, erdő; Kallós falu határában Zala megyében.

Alba, patak Udvarhelyszéken, Alsó-Siménfalva. Az Alba a Fejérniku (Lenknél: Fejérnikut) patakba sza-kad. A nevezett faluban van *Alba-loka* és *Alba-lába* nevű dülő Tordátfalva közelében. Az Alba patak a tordát-falvi völgyben ered, és Kadács falu határát szeldelvén, Alsó-Siménfalván a Nyikó vizével egyesül, és ezentúl Fejér-Nyikónak neveztetik. *Alba feje* szántó Kis-Kadácsfalván.

Alföld, oklevelesen *Olfeld*, par-tes inferiores, a boszniai Dolni Kraji = alsó vidék, Alföld. Jireček a Con-stantin porphyrogeneta utáni korban Bosinához tapadt részekről szólván, azt írja, hogy Dolni Kraj (das Unterland) éjszaknyugotra feküdt Hor-vátország felé; így Kotor a Vrbanje, Jajce, Ključ a Szana folyó mellett, stb. (Die Handelsstrassen und Berg-

werke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Prag, 1879. 30. lap.) Oklevelesen e név legelőször említették IV. Béla király 1244. évi levelében, ki a patarenusok megfékezésére megengedte a boszniai püspöknek és káptalannak, hogy a magyar egyház módjára tizedet szedhesen Ozora, Só, *Olfield* és más zsupán-ságokban. (Theiner: Vetera monumenta slavorum meridionalium I. 297.) II. Károly nápolyi király szintén partes inferiores terrae Boznensis néven említi e vidéket, 1299. évben július 14-én kelt levelében, mely által Hrivatinus comest és rokonságát az említett részekben fekvő és általok birt földek tulajdonában megerősíti. (Rad. XVIII. p. 222; cp. Monumenta Hungariae historica, Acta externa I. 133. l.) Itt Ruvarac azt mondja, hogy partes inferiores = Dolni Kraj. A Zsigmond király alatt szerepelt Hervoja Dolni Krajból származott. Raetski, Ljubics és Klaics szerint ő Vuk vajda fia volt volna; azonban Ruvarac szerint Hervoja apját Vukac-nak hívták. (Jireček, Priložci című munkájának második füzeté XXIV. cikk.) Hervoja unokaöccse is 1434. évben magát Dolni Kraj vajdájának írja. (Miklosich: Monumenta 377. lap.) Így említették egy velencei oklevélben Posilovich György mint Bosinae et partium inferiorum waywoda. (Glasnik XIV., 5. lap.) Végre 1445., 1446., 1447., 1451. és 1452. években Petrus Georgii Voysalich, voivoda partium inferiorum Boznae. (Theiner: Monumenta slavorum meridionalium I. 389.

lap és Monumenta Hungariae II. k. 230., 231., 235., 265. lap. Miklosich: Monumenta 450. lap.) Dolni Kraji, avagy Alföld csupa horvát zsupákból keletkezett, s eredetileg csak kis területre szorítkozott, noha Boszniától külön neveztetik. De a XIV. és XV. században csaknem az egész mai boszniai Krajinát (= Török-Horvátország) foglalta magában a Verbász és Unna közt, és még néhány területet a Verbásztól az Usoráig. Valószínű még az is, hogy a mai Krajina név a régi Dolni Krajiból lett. Legnagyobb kiterjedése idején, a XV. század elején, a Dolni Kraji vidéke következő zsupákat foglalta magában: Pliva, Luka, Zemaljnuk, Vrbanja, Glas, Mrin, Verbasz, Szana és Dubicza.

A Vas megyei Kemenesalja oklevelesen terra *Ol* néven fordul elő. (Lásd azt.)

Alföldi, hajdan falu Gömör megyében. Gyürky Pál 1695. évben Rákóczy Ferencz adományából birja Mátraallya és Alföldi falut, melyek úgymint Béna falu és Monosza praedium a csetneki uradalomhoz tartoztak. (Országos lvtár N. R. A. Tom. 61.)

Aligvár, szőlőhegy Magyar-Szerdahely faluban, Zala megyében.

Aligvár, puszta Alsó-Szemenye falunál, Zala megyében. Herczeg Esterházy tulajdona.

Aligvári, csárda a tiszai révnél Pádé mellett Torontál megyében.

Almás. A tesseni herczegségben Siléziában fekszik Jablunka város, mely közt és a Trencsén megyei Csácza város közt most is látható

sánczok léteznek. Ezeket budetini vagy jablunkai szorosnak nevezik, a magyarok almási sánczoknak, mert Jablunka város neve is magyarul = Almás. A morvák emelték azokat Bethlen Gábor gyakran betörő serege ellen. Az 1630. évi pozsonyi országgyűlés (16. t. cikk), azt kívánta, hogy e sánczok leromboltassanak, miután az ok megszűnt, mely végett emeltettek. Miután ez óhajítás nem létesült, az országgyűlés a lerombolást 1647. és 1649-ben újra sürgette. A Rákóczy korban a kuruczok birták ezen sánczokat 1704. év elejétől 1708. év végeig, s guerillák 1709. évben »még egyszer kivágták belőle a németeket.« Rákóczy Ferencz neutralitást adván Siléziának, e szorosnál négy évig folytatott azzal szabad kereskedést. A poroszok 1741. évben Siléziát pusztítván, a mieink által rosszul védett sánczokat könnyen bevették. Az 1848—49. évi szabadságharc idején sokszor említetik a jablunkai szoros; — a régi magyar név tehát feledékenységbe ment.

Homorod-Almás, falu Udvarhelyszékben. A pápai tizedlajstromban: Almas, Abuas néven fordul elő, a telegdi főesperességben és erdőháti kerületben. A falu területén még a XVI. században öt falu volt szét-szórva, úgymint 1. *Almásfalva*, 2. *Benkőfalva*, 3. *Czikefalva*, a hol az öt falu papja lakott. 4. *Kakod* vagy *Kakodfalva*, 5. *Varjas*. Almásfalva mindezek közepében feküdt az Almás patak mellett. Innét éjszakkeletre egy órányira esik a *Kakod* = Szármány ol-

dala nevű hegy, melynek fensikjén feküdt *Kakod* vagy *Kakodfalva*. Ismét egy órányi távolságban állt *Varjasfalva*, a *Varjas* vize mellett. Legkisebb falu volt *Benkőfalva*, tanorok és egy udvarház választották el Almásfalvától. Most azon a helyen, melyen *Kakod* feküdt, legelő, közbe-közbe kertekkel. *Varjas* egykori területén kaszállók vannak. *Czikefalva* részint kaszáló, részint szántó. A néphagyomány szerint ezen öt falu összehuzódását és egybeolvadását a nép számának fogyatkozása okozta, mely nagy dögvész következménye volt.

Ambrozyfalva, telepítvényes község Csanád megyében, Pitvaros és Mezőhegyes mellett. A község 1844. év tavaszán a kir. kincstár által mint kertész község telepítettett a pitvarosi pusztán és *Új-Pitvarosnak* nevezetett; de minthogy lakosai többnyire Békés-Csabáról való tótok voltak *Kés-Csabá*-nak is nevezték. Nemsokára nevét *Ambrozyfalvára* változtatta, báró Ambrozy Lajos tiszteletére, ki akkor a temesi kincstári igazgatóság elnöke volt. A forradalmi 1849. évben a telep visszakapta *Új-Pitvaros* nevét, hogy 1850-ben ismét visszaválthassa *Ambrozyfalva* nevét. Még egyszer, 1861-ben újra felkapott az *Új-Pitvaros* név, míg 1862. évben újra visszaváltotta az *Ambrozyfalva* nevet, mely ma is használatban van.

Közigazgatásilag is e telep sokféle változáson ment keresztül. Így tartozott a telep 1848. előtt a nagylaki járáshoz, 1848. és 1849-ben a palotai, 1850—53-ig az orosházi, 1853-tól

1860-ig a batonyai, 1861-ben a palotai, 1862. második felében és 1863. nagyobb részében a nagy-laki, 1863. év vége felé ismét a palotai járáshoz. Ma a makói járáshoz tartozik.

Almus, hegység a Szerémségben. (Lásd Arpataro és Fruskagora.)

Anda, dombos fekvésű szántóföld Lendva Ujfalu f. Zala megyében.

Andornyak, erdőrész Sepsi-Szt.-György város, Háromszékben. Az *Andornyak* pataka a Debren patakba folyik. Ugyanitt *Andornyakárka*.

Anghely, vizek közé szorult kis puszta Győr megyében. Rába-Szent-Mihályhoz tartozik; utolsó postája Tét. 1617. évben Török István és Farkas János említettnek mint Anghely birtokosai, 1653-ban Jagosich Péter csak egy részét bírta. Ma Esterházy Móricz gróf pápai uradalmához tartozik.

Angyos, fenyves legelő Homorod-Lővéte faluban, Udvarhelyszékben.

Anyas-Nyires, hajdan falu Pest fölött a Duna közelében. Péter tárnokmester 1281. évben a nyulakszigeti apácák és a pesti polgárok közt Újbécs birtokára vonatkozó pört elintézi. Mint határhelyet említi: *viam quae ducit in Anyas-Nyires usque ad metas Cruciferorum*. (Fejér V. 3. k. 110. l.) Jerney e helynevet Anyas-Nyiresnek, Salamon Ferencz: *Anyás-Nyire*-nek ejti. (Budapest története II. 207.) Wenzel az oklevél szövegét így közli: *que ducit in Anyas-Nyri*. (Árp. kori Új okmánytár XII. 340., 341. l.)

Anyavár, 1560. évben vár Tolna megyében. (Liber Regius XIII. 475. l.) A XVII. században *Castrum Anya* másképp Sártornya a Bosnyák család birtoka. Még 1775. évben *castrum Anya*, másképp Sártornya, együtt említetik Kajmát, Mede, Nána, Haab, Gerényes stb. falukkal, mind Tolna megyében. (Orsz. lvtár N. R. A. 1835. csom. 91. sz.)

Apagyi dűlő, lapályos, vizes szántóföld, Nemes Pécel falu Zala megyében.

Apavára, hajdan falu Békés megyében. 1412. évben Keszegestő, Szőlősszigete, és Bucha faluval a Nadányi család birtoka volt. (Országos lvtár N. R. A. 1711. csom. 27. sz.) Mind a három helység 1476. évben a Békésben tartott közgyűlésen úgy említetik, mint régi időtől fogva Bucsához tartozó. (U. o.)

Apácák-útczája Bécsben, lásd Magyarház.

Apátunokája, hajdan falu Vas megyében. Mint Rum és Sennye faluval határos, említetik 1263. évben: *villa Apatunukaya*. (Haz. Okm. VII. 86. l.)

Apka, lásd Szent-Mihályúr.

Apród oldal, dűlő Szent-Mihály falu, Udvarhelyszék.

Apródosztás, nyires szántóföld Homorod-Recsenyéd faluban Udvarhelyszékben.

Nagy- és Kis-Ar, falvak Szatmár megyében. 1466. évben Szepessy Miklós és Demeter, és ennek neje Matucsinai Margit vizsgálatot intéztek rosalyi Kun Jakab fiai ellen, kik Margit birtokait Gyarmaton, Nagy- és

Kis-Ar helységben elfoglalták. (Leh. Bereg III. 186. lap.) 1756. Gulácsi Márton perlekedett rokonaival Nagy-Ar birtokáért.

Aranbűkk, erdő Oláhfalu mezőváros, Udvarhelyszékben.

Aranbűkk, patak, mely másfél órányira Nagy-Oláhfalutól keletre ered és a Vargyas patakkal egyesül Udvarhelyszékben.

Aranyad, lásd Aranyan.

Nagy-Aranyád és **Kis-Aranyád**, hajdan falvak a zombori nahijében. Az első már 1554-ben és 1570. körül említettik, 1590. évben itt 29 ház létezett. Ugyanakkor Kis-Aranyádon csak 12 ház volt.

Apos-Aranyan, hajdan falu Bodrog megyében. Említve az 1520. és 1521. évi adólajstromokban.

Aranyan, olykor **A r a n y a d**, hajdan pusztá Bács megyében. Temerinhez éjszaknyugotra feküdt Kamendin és Szireg puszták közt. István ifjabb magyar király 1267. évben Pirusd (Piros) és *Aranan* földeket mint Szilbás falu, és a belakúti apátsággal szomszédos földeket említi. (Fejér IV. 3. köt. 418. lap.) Midőn Konth Miklós nádor 1360. évben Bodrogh vármegyében közgyűlést tartott, a Chemel nemzetségből való több aranyani birtokosok, nevezetesen Tamás, Urturber fia, panaszt emeltek halasztavuk elfoglalása miatt. Aranyan akkor Bodrogh megyéhez tartozott. (Hazai Okmánytár VII. 409. l.) 1406. évben Czobor Miklós Aranyan és Iklód falvakat nővérének Anko-nak engedi át, mint öt illető leányrészt

férjhez menetele alkalmával. (Orsz. lvtár.) Ez talán csak vétel útján szerzett birtok volt, mert Mátyás király még csak 1468. évben adományozza a Czobor családnak Száka, Aranyan stb. falut. (Országos lvtár N. R. A. 1710. csom. 29. sz.) *Aranyand* faluban Dobos Péter adományt nyer a bácsi kanonoktól, valamint Kétház, Ordód Bodrog megyei, és Sath Bács megyei faluban. (Kovachich : Formulae solennes styli 341. lap. Kár, hogy a forrás az évszámot nem közli.) Mátyás király 1476. Czobor Jánosnak *Aranyan* faluban részbirtokot adományoz, ki is 1477. évben itt beigtatást nyer. Úgy látszik, hogy a nép nem szívesen viselte ezen család uralmát, mert Mátyás király 1476. Hetes, Zaka, Gergeri és *Aranyan* lakosaihoz parancsot intéz, hogy a Czobor családnak mint alattvalók engedelmeskedjenek. A Czobor család 1477. évben tiltakozik Mátyás királynak ezen évi adományozása ellen, mely szerint Hetes, Száka, *Arangan*, Gerger falukat és Bánszáka pusztát a Bazini grófok tulajdonába bocsátotta. Ezen tiltakozást ismételte a pécsi káptalan előtt. A király erre parancsot intéz a Bazini grófok tisztjeihez, hogy Czobor Jánosnak a felsorolt birtokokat adják vissza. Ezzel úgy látszik a pör még be nem volt fejezve, mert a Czobor család még 1478-ban is tiltakozott a bácsi és kői káptalan előtt, nehogy a Bazini grófok a nevezett birtokokat elsajátítsák. Ország Mihály nádor egy 1478. évi levelében említettik Basó de Aranyan, ki Kö-

lesd Tolna megyei faluban hatalmaskodott. (Hazai Okmánytár III. 434., 435. l.) 1483. évben Arathkay Mátyás és Borky András mindketten aranyani birtokosoknak neveztetnek. 1559. évben Csepelyi Mihály, bényei Korláth Mihály, Geletfy György és Usaly Katalin új adományt nyernek Zath, Varjad, Ibran, *Aranyan*, *Lászlóaranyan*, Szentgyörgy és Szerelyes birtokára Bács, Valkó és Bodrog megyében. (Liber Regius XIII. k. 419. l.) Aranyad pusztát 1701. évben a kincstár birta és török földesurának öt forint adót fizetett. 1783. évben bizottság volt kiküldve azon feladattal, hogy több Bács és Bodrog megyei falvak és puszták holfekvéséről tegyen jelentést. A bizottság számos megyebeli birtokost hallgatott ki, és ezek Aranyad Temerin melletti fekvéséről is nyilatkoztak. Aranyad puszta most Temerin területével egyesült. Egy magaslaton a templom állt, mely most is *Aradnyanszka Klisza*, azaz aranyadi templomnak neveztetik. Müller térképén Aranyad puszta Szireg- és Temerinhez nyugotra van feltüntetve.

Tót-Aranyan, a XVI. században falu Bodrog megyében. (Pesty: Eltűnt vármegyék I. 235.)

Arasztiar, rengeteg erdő Barakony falu Arad megyében.

Arbe, Dalmatiához tartozó sziget és város. Szláv neve *Rab*. A quarnerói öbölben fekszik és a dalmatiai parttól a Canale della Morlacca, avagy della Montagna választja el. Szomszéd sziget vele Pago, melytől a pagói tengercsatorna különíti el. A sziget

terjedelme 51 □ miglia, és a dalmát szigetek közt leginkább fekszik éjszakra, úgy, hogy éjszaknyugoti része már a quarnerói öbölbe merül. A sziget legmagasabb hegye Tignarossanak neveztetik. Ptolomaeus a szigetet Scarduna, Biboros Constantin *Arbum*, Plinius *Arba*-nak nevezi. Mégis kétséges, hogy a Scarduna és az Arba név ugyanegy szigetre vonatkozik-e. Hajdan, mint mondják, két város állt a szigeten Arba és Colenthum. (Történetéről lásd Petter: Dalmatien II. k. 45. stb. lap.) A spalatói egyházi gyülekezet 927—928. évben a dalmatiai püspökségek szokásait megerősíti, ezek közt előfordul Ecclesia Arbensis is. VI. Leo pápa pedig 928. évben bizonyítja, hogy a nonai, scardonai, absari-i, *arbc*-i, spalatói és ragusai püspökségek horvát földön fekszenek (Kukuljevics, Jura I. 12. 13. lap. Farlati után.) Ugyan ez évben intézkedik Madalbert püspök, mint pápai követ, Arbe és más dalmát püspökségek ügyében. (Wenzel VI. 17. lap.) Veglia és Arbe sziget 1018. évben elismerték a velenceiek fenhatóságát, de nemsokára Arbe viszszerült a horvát király alá, mert az arbei sz. Péter monostorának alapításakor, 1059-ben, Comnen császár és Péter horvát-dalmát király kormányára történik hivatkozás időszámítás érdekében. Crescimir király 1071. évben meghatározza az arbei egyház parochiáit. Az első ismert arbei püspök Drag 1071. évben. (Wenzel u. o. 41. l.) Ugyanakkor említetik Masolinus arbei comes. Kál-

mán király 1111. évben megerősíti Crescimír királynak az arbei püspökség javára tett adományát. (Kukuljevics. II. 17. lap.) Vítal Mihály velenczei doge 1161. évben megerősíti Arbe város és sziget szabadalmait. (U. o. 105. l.) 1177. évben az arbei-ek pörlekednek Maurocen Roger jádrai gróffal Kese sziget birtokáért. (U. o. 130. l.) 1179. évben Malichnik tengermelléki zsupán egyezsége lép Arbe sziget lakosaival. (U. o. 138. lap.) Ziani Sebestyén velenczei doge idején, 1185. évben Arbe sziget némely szokásos joga állapítottatott meg. (U. o. 153.) 1205. évben Arbe sziget és Segnia város békét kötnek. (U. o. 306. l. Farlati után.) 1216. évben Mastropetro Márk arbei comes, maga és Arbe város nevében békét köt Sebenico várossal. (U. o. XI. k. 140. l.) A saji csata után IV. Béla király a tatároktól a tengerig futott és Arbe szigetre menekült. (Chronicon Posoniense 36. lap, hol ez áll: tartari usque ad insulam *Raab* vocatam ipsum sunt insecuti.) Midőn a velenczei köztársaság 1248-ban a templárius-rend mesterével, Sonnac Vilmostal békét kötött, abban a vegliai és arbei kereskedők is befoglaltattak, mint a kik Segnia bevételénél a velenczeiek részén állottak. Arbe sziget lakosai később újra viszályba keveredtek Segnia várossal, nevezetesen Jablane földért, melyre az arbei-ek igényt tartottak, de a Frangepánok azt bizonyították, hogy Jablane Magyarországban fekszik, és mióta Segnia épült, mindig e városhoz tartozott. (Anjou-

kori Okmánytár I. 201—203. l.) — Arbe sziget rövid ideig zsupánság is volt, mert Vítal Mihály velenczei doge 1166. évi levelében Lampredius arbei jupanus neveztetik.

Arkederloch, erdőrész Szász-Buda, avagy Bodendorf faluban. Ugyanott ez egy dülő neve is.

Arpataro, a Fruska-Gora szerémi hegység régi neve. Az Antwerpenben 1570-ben megjelent Theatrum orbis terrarum közli Lazius térképét, a melyben Szerém megyében: Arpataro mons Almus. Előfordul az Arpataro név Orteliusnál is. Mercator térképén: mons *Arpatarro* Erdővéghhez délre. Ugyancsak Arpatarro hegy azon dunai térképen, melyet Blaeu Vilmos és János Amsterdamban 1649. évben megjelent munkájuk első kötetében közlenek, és melynek czíme: Novus Atlas, das ist Weltbeschreibung. Ugyan-e kötetben Magyarország térképe, és ezen a Valpó folyóhoz délre az Arpatarro nagy hegység. Verancsics így szól Karlovicz leírásánál: Itt végződik az a hegység, melyet a régiek Almusnak hívtak, a jelenkoriak pedig *Frusca*-nak neveznek. (Összes munkái I. köt. 294. lap.) Katanacsics a hegységről azt mondja, hogy a rómaiak alatt Almusnak, később Arpataro-nak neveztetett. Almus néven előfordul Sambucus 1579. évi térképén is. A magyarok tán *Tarczal*-nak nevezik. A Fruskagora név Katanacsics szerint nem igen ment át a földrajzi használatba. (Orbis antiquus I. 296. l.)

A római provincia Savia a Száva

Dráva és Duna közt terült el, ezt a görögök Francochorion-nak nevezték el, a mi németül = Frankenland, melyről Roesler (Rumänische Studien 201., 202. lap.) azt hiszi, hogy neve még a szlavizált Fruskagora névben él. Umlauft azért nem kételkedik kimondani, hogy Fruskagora annyit jelent, mint Frankengebirg, mert Nagy Károly alatt a frankok idáig terjesztették uralmukat. Ma a *gora* szó (hegy) szláv jelentéssel bír, de miután a Francochorion név Comnen Manuel és János császárok idejében a XII. században, továbbá a X. század első felében Biborban született Constantin alatt, sőt már a VI. században Theobert, Metz királyának idejében ismeretes volt, a Francochorion tartományi névben nem tudjuk a szláv *gora* szót felfedezni. A magyar Tarczal kevés elterjedéssel birhatott, és tán az Arpataro névből származott vagy alakult.

A mi a Péterváradnál kezdődő hegylánczolatot illeti, azt Vopiscus Probus így nevezi: *Almam montem in Illyrico circa Syrmium* (azaz Alma hegy Illiricumban Szerém körül). Eutropiusnál *Almus mons*. Aurelius Victornál: *Almas mons*. Az újabb geographusok a régiek alapján az *Almus mons* alatt különösen a *Vrdnik* hegyet értik, Mitrovicza és Rumához éjszakra. (Kaemmel Otto: *Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich*, 13. lap.)

V. ö. Fruskagora.

Arsicza, hegy a Berzava balpartján, Domán és Resicza közt, Krassó

megyében. Magaslata 574⁵ méter a tengerszín felett.

Asszúvölgy, hajdan kis falu Zala megyében, nevét fentartja Tárnok faluban az asszúvölgyi dűlő. A tárnoki nép ma is emléken tartja az egykori Asszúvölgy falu léteztét.

Athina, hajdan vár és helység a Dráván túl. Tandrart Jakab 1664. évi térképe és Spruner tört. atlasza Posegához éjszakra tünteti fel; Gotho falu közelében. Az Athinai család a XIV. században tűnik fel először. Említettik 1358. évben Miklós, János fia de Atyna. (Hazai Okmánytár III. 172.) és 1388. évben István mester, János de Athyna fia, somogyi alispán. (Fejér X. 3. köt. 87. és X. 8. k. 259. l.) 1412. év körül említettik Lőrincz mester, Péter fia, mint Nyék comese és Atyna ura. Nyék akkor Lánzsér tartozandósága volt Sopron megyében, és az Athinai család birta. (Hazai Okmtár IV. 268. lap.) 1418. évben Athinai Zsigmond, István fia, a Koroghnyakkal egyesül az ő darnóczi várának visszavásárlására. (Országos lvtár N. R. A. 988. csom. 2. sz.) 1518. Athyna vár birtokosa Batthyány Benedek, az ő várnagya Benethe János. II. Lajos király 1517. évi levele szerint Athina Kőrös megyében feküdt, említvén, hogy néhai Som Jósza temesi gróf, és néhai busthyncezi Bosnyák Illés közt a bán előtt pör folyt Rosoncz — más helyen: Retkowcz falu végett, mely Athyna vár tartozandósága volt, és Kőrös megyében Slavoniában feküdt. A király rendeletére, ezen pör, melyben a bán már ítéletet

hozott, és melyet Som Jósa a királyhoz felebbezett, új tárgyalás alá vétett. (Cornides, diplomata I. 60—64. lap Múzeum, folio latino 2220.) A családot történeti hírűvé tette Athinai Simon, Zápolyai János híve, I. Ferdinánd ellen. Gritti kormányzó-sága ellen szavazván, ez az adó- és sópénz elsikkasztása ürügye alatt 1530-ban fejét ütteté. Fia, szintén Simon, az Isabella királynénak férje által átengedett várak kapitányait hitelteté meg. — Athyna vár 1537. évben Batthyányi Orbán birtoka volt. A törökök e várat 1541. évben Ulama bosniai pasa alatt elfoglalták.

Attila, hegy Selmecz bányaváros területén; említetik mons Attila et fortalicium 1543. évben e helyen. (Besztercebánya város lvtára.)

Attila lovának patkónyoma. Torna vármegye gyönyörű szádellői völgye érdekes népmondának a színhelye. Attila fiainak csataiban a megfutmodott egyik herczeg, völgyet, bércezet atyja szárnyas lován átszánguldott, futásában e hegytetőkön is üldöztetve, átugratott a hasadékszírt egyik oldaláról a másikra (ezen kettészakadásból emelkedett két szemközti sziklafal kevésbé tágasabb a tordai hasadéknál); s azóta egy kőlapban ma is egy lópatkó idomú természetes nyomot mutogatnak azon magyarázattal, hogy ez Attila lovának patkónyoma.

A regéknek és mondáknak azon tulajdonsága okoz feltűnést, hogy hasonló mondák sokszor a legtávolabbi népeknél találtnak, a nélkül, hogy sejtethetnők, mi módon támadtak ilyen ha-

sonlatok egymással soha sem érintkezett népek között. A fönnebbi monda Dengezics-ről is állítatik, ki a sziklán szárnyas lovon át akart ugrani és lebukott. (Vasárnapi Ujság 1864. 13. és 31. sz.) A Csernavölgyben, Mehadia és Orsova közt, hasonlót hallottam mint népregét. Itt a rege hőse Hercules, ki az oláh regékben Jorgovánnak neveztetik. Ezen vadonban az ördög egy gyönyörű szépségű szüzet őrzött, melybe Jorgován beleszeretett. Sok kísérlet után végre csak esellel tudta megszöktetni; a leányt lóra kapván, vele azon a sziklán átugrott, hol a Cserna közójök szorult. A jobbparti sziklán, ott a hol az út egy kis kanyarodást tesz a mehadiai híd felé, Jorgován lovának patkója nyomot hagyott. A Cserna vize majdnem egész folyásán morajjal és zugással halad Orsova felé, csak a Hercules-ugrás ezen helyén, noha vize összébb szorult mint másutt, nesztelen sompolyog tovább, vízszíne majdnem tökéletesen csendes. A rege szerint itt a Cserna vize aranyhalakat rejt, és a ki ilyent kihalászott, az ördög martaléka lesz, sőt az egész vidék magában összetörne. Azért a halászok e tájon soha sem vetik vízbe hálójokat. A Pest megyei Vác-Szent-László nevű faluban van egy völgy, melynek éjszak felőli részén forrás fakad; ez egy kis vígan csergedező patakesává alakulván, kelet felé mintegy kétezer lépésnyi távolságban a határban levő egyetlen malmot hajtja. E forrást, mert patkó alakja van, a nép Szent László magyar király lovának tulajdonítja, mely itt

patkójának nyomát hagyta. Jelenleg Megyery Antal tagosított birtokában van. Torda város területén van egy erdőrész a határvonal szegletén, melyben egy bérczetőn Szent László lovának patkónyomát mutogatják. Salamon magyar király lovának patkónyoma Brassó mellett a Czenk hegyen van. Erről Hunfalvy Pál azt közli, hogy midőn Salamon király, mielőtt a rómaiak ellen indult, koronáját az ország határán ásta el, hogy idegen kézre ne kerüljön. A csatában legyőzetik, és a bolgár csárhoz menekül Tirnovába, és azt mindenkép rábirni igyekszik, hogy adjon neki sereget a római (bizanczi) császár ellen. A bolgár czár azt tenni hajlandó, de nincs pénze, Salamonnak sincs, de eszébe jut elásott koronája, melyből, ha néhány drágakövet elad, lesz elég pénze. Vissza indul hazája határa felé és sok bajon keresztülesvén, végre húsvét utáni kedden föltetszik Salamon előtt a Tompa hegy (a Czenk), közel van már a koronához. De most egy nagy mélység tátong előtte, azt megkerülni legalább egy órányi időbe telnék. A türelmét vesztett Salamon sarkantyúba veszi a lovát, át akarja ugratni a mély völgyet. A ló előlábainak patkói érintik is a túlsó sziklát, de hátsó lábai a levegőben függnek s a kifáradt ló a királylyal együtt a mélységbe zuhan. A paripa ugrásának ereje oly hatalmas volt, hogy patkóinak nyomai a sziklafalba verődtek, hol mai napig is láthatók. (Budapesti Szemle 1887. év 122. sz.) A Balkán félszigeten Marko kralj

népdalban és mondában dicsőített hős emlékét mindenütt mutogatják, így többi közt ezen Marko, Soracz nevű lovának patkónyomait. (Jireček: Bulgarien 333. l.) Az aradmegyei Radna búcsújáró templom bejáratánál a járda egyik köve sajátosan kicsomósodik. Róla a hívők serege azt hírli, hogy a török foglalás korában valamely szpáhi szentségtörőleg lóháton a templomba vágatott, hogy ott a boldogságos szűz csodatevő oltárképét megsemmisítse, a pogány azonnal szörnyet halt, lovának lába vagy patkója pedig ottmaradt megkövesülve. A római őskor is ismer hasonló mondát. A rómaiak azt hitték, hogy midőn az előzőtt Tarquinius-sal a Regillus tava mellett szembeszálltak, őket a Dioscurusok segítették győzelemre. A tó partján egy gránitszikla áll, és azon mutatták Castor és Pollux lovának patkónyomát.

Du siehst da eine Hufspur
Geprägt in den Granit,
Kein sterblich Ross war's, das gethan
So wundersamen Tritt.

(Macaulay összes művei VI. k. 88. l.)

A mondák forrása az újabb korban is élénken bugyogott, és az ó-kor természetét árulja el. Példa rá a Fradilik nevű barlang egy kőszikla ormában, Fehér megyei Csákváron. Ez a Frádi a Rákóczy szétvert hadának egyik idemenekült vitéze vala, ki bujában a világtól visszavonult, és e barlang lakosa lett, élelmezését házi szerek faragásával szerezvén meg. A nép azt regéli, hogy Frádi ellen-ségei által üldöztetvén, a köszirtes

hegytetőről, a barlangja előtt állott kődarabra leugratott lovával, mely alkalommal lova elveszett, ő maga pedig megmenekült, azonban a kőszírtén lovának patkójának nyoma még sok esztendeig meglátszott. Mondai elem az is, midőn Jósika Miklós, Abafi című regényében, ezen regény egyik hősről Villámról elbeszéli, hogy szeréken vonult be a Csetatye Boli nevű barlangba, a szekér vágásának nyoma a patakban maradván, melyen keresztültment; és hozzá teszi: A ki Csetatye Boliban járt, e kerékvágást mai napig is láthatja; talán azóta sem járt több szekér arra.

Szentekről és kiváló emberek testi nyomait szintén megőrzi a monda. Az ázsiai népek sokat tudnak regélni az őseembek lábnyomairól. Hindostanban és Syriában legalább tizet lehet felszámolni. Legnevezetesebb a Ceylon szigeti lábnyom, melynek hossza 5 láb, szélessége $2\frac{1}{2}$ láb. Ábrája igazi lábnyom, melyet a Buddhisták Buddhának, a mohamedanok Ádám lábnyomának tartanak. Mahomet prófétának saját lábnyoma látható egy moseában a Nil partján Egiptomban, és ezen kő ünnepélyes alkalom adtán a scheichok és emirotok által körülhordoztatik. (Hammer IV. köt. 97. lap.) A lábnyomok példái közt a legtypicussabb az említett Ceylon szigetbeli, mely az Adams Peak magaslatán található, és mely vakolat segítségével van részletekbe osztva, hogy a lábujjak legyenek utánozva, és az egész ábra egy óriási láb lenyomását tüntesse elő. Brahmanok, buddhisták,

keresztények és muzulmánok még mindig megmásszák a hegyet, hogy a lábnyomot lássák és tiszteljék, de a brahman Sivának, a buddhista ellenben vallásuk nagy alapítójának Gautama Buddhának tulajdonítják; a muzulmánok véleménye szerint ez azon hely, a melyen Ádám állt, midőn a paradicsomból kikergettetett. A gnostikusok e lábnyomokat Jeu lábnyomának tartották, míg a keresztények véleménye meg volt oszolva Szt. Tamás és Candace aethiopiai királyné eunuchjának igényei közt. A különféle hittan követői a régi világ sok tartományában szent lábnyomokat yéltek felfedezni, és a keresztények ezen eszmét Európa különféle vidékein elterjesztették, úgy, hogy itt is szent nyomokat találtak. Még Amerikában is Bahia partján hagyott Szent Tamás lábnyomokat, mint mythikus utazásának emlékét. Ezen lábnyom-mondák a régi világban, meg lehet, közös eredettel bírnak, és hogy ezek egy néptől a másikhoz vándoroltak. De ez ellen kételyt is lehet támasztani, mert e mondaközösség ott is előfordul, a hol az illető népek soha sem érintkeztek egymással. A monda körében a chronologia nem tud gyökeret verni, és azért nem lehet megállapítani, hogy a lábnyomok mondáját mikor ismerte már valamely nép; melyik ismerte előbb? Azért soha sem fogjuk megállapíthatni, vajjon monda-vándorlás fordul-e elő vagy önálló nyilvánulása a nép szellemének, mely távol eső népeknél is egyforma eredményeket hozhat létre

Ismeretes e lábnyom-monda a déli tenger szigetein is, mert Samoa szigeten két, mintegy 6 lábnyi hosszú homorú helyet mutatnak, mint Tútú lábnyomait, mert itt állt, midőn az eget a földtől fellökte. Magában Éjszakamerikában is a nagy pipakőbánya szélén, a hol a nagy szellem állt, az ő lába mélyen benyomult a sziklába, és egy nagy madár láb alakját mutatja. A bivaly vére, melyet a nagy szellem itt fogyasztott, lecsurgott a szikláról és azt vörösre festé. Az éjszakamerikai indiánok az emberek és állatok lábnyomaira különösen figyelnek, és igen sokszor bevágnak ilyeneket a sziklába, az illető állat ábrájával együtt, melyhez e nyomok tartoznak. Ezen vésések és metszetek gyakran igen sikerültek. (Tylor E. B.: *Forschungen über die Urgeschichte der Menschheit* 146—148. l.) — Em-lítésre méltó a drégelyi óriáspad; továbbá Palást határában a régi Palásti, jelenleg Mile család birtokrészén egy □ öl sziklatáblában látható óriási lábnyom, melynek hossza 24 hüvelyk, széle 12, a sark, bokahajlás, hüvelyk mind tisztán kivehető. E lábnyom tehát egy két öl magas embert tételezne föl. Van még egy óriás lépés, a drégelyihez nagyságra hasonló, Tesmagon, a Somos erdőben; vannak ilyen Riesenschuhe — óriásczipők — Schüttrisbergen, Selmecz határában és Újbányán is, mint Kachelmann János írja a bányavárosok történetében. (Erste Vorlesung 1853. év 64. lap.) Ritkábban állítja a monda valamely hősről, hogy egész testének

nyoma fenmaradt. Azonban Sterkoder nagy hősről, ki Ingiöld király alatt élt, azt mesélik a dánok, hogy testének lenyomata látszik egy sziklán, melyen nyugodott. (Saxo Grammaticus 100. l.)

A nép fantáziájának rokonsága sokféle összevetésre csábíthatja a kutatót: a minő mese otthonos Brün-nben azon sárkányról, melynek szőke szüzeket kellett áldozni, kitől csak úgy szabadulhattak, hogy egyszer oltatlan mésszel megtömött borjút tetek elébe emberi áldozat helyett; egészen hasonló monda dívik Brassó vidékén. Nagy hősök tiszteletében is mutatkozik a népek meglepően rokon kifejezés módja. Az a szokás, hogy királyok tetemei valamely folyó medre alá helyeztetek örök nyugalomra, germán eredetű. Ezen szokásnak Leirus király — a Shakespeare-féle Lear király — hívei is hódoltak, midőn ez 3105. világévben meghalt. Ezt magáévá tette Attila is, midőn elrendelte, hogy holt teste az Etsch medre alá temetessék. (San Marte: *Die Arthur-Sage, und die Märchen des rothen Buchs von Hergest*, 17. l.) Ide tartható Árpád temetkezése is — super caput unius fluvii (egy patak forrásánál).

A mi az Attila személynevet illeti, megjegyzendő, hogy Saxo Grammaticus Atyla nevű dán herceget említ (133. l.) Harald király korában, ki a hetedik század végén uralkodott, és ki alatt a kereszténység első kísérleteit tette, hogy gyökeret verhessen. Ugyanezen Harald alatt élt egy Hun nevű dán főúr.

De vannak esetek, midőn félreértés okozta azt, hogy az Attila név topographiai czélokra szolgált. (L. alább.)

Attila-kútja, kút Szent-Györgyön, Sopron megyei Kis-Marton mellett. Ezen kútnál van egy római emlék, mely, úgy látszik, Marcus Atilius és családja számára készült. Az emlékkövön ezen csonka felírás olvasható:

M. ATILI
AMOENO . .
ATILIAE. M.
ATIL . . .
ATILI

(Magyar Orvosok VIII. nagygyűlésének tört. vázlata, 148. lap.)

Minthogy e felírásban az Atilius név többször fordul elő, a nép, mely római családokat nem ismer, e követ Attila oszlopának tartja, és a mellette levő kútát Attila kútjának nevezi, minden alap nélkül.

Attila sirja, vagy inkább: Tombeau d'Attila. Châlons városától délre 19 kilométernyire egyenes vonalban fekszik Vésigneul (kis helység 116 lakossal), ettől nyugatra egy kilométernyire látható egy emlékszerű sírhalom (tumulus) . . . E sírdomb a vidéken »Tombeau d'Attila«-nak neveztetik.

Attila kapuja. Jerney szerint (Nyelvkincesk) Erdélyben Besztercze város mellett létezett a XII. és XIII. században Attila kapuja, — Porta sic dicta Atille; a melyről közelebbet nem tudunk.

Attila. Somogy megyei Atala faluról azt hiszi Jerney, hogy az az 1138.

évben említett »Villa Atila« és ivéli keresendőnek Attila sírját. Csorba József, a megye monographusa, ellenben írja, hogy valamely római előkelőnek nejétől vagy leányától vehette nevezetét.

Attila, hajdan birtok, úgy látszik Bihar megyében. Említetik a Váradi Regestrum 92. §-ában 1217. év alatt: Petrus de praedio Athilae.

Attila székhelye. Régibb és újabb íróink előszeretettel kutatták Attila lakhelyét; az eredmény a legnagyobb különféleség.

Béla király névtelen jegyzője Ó-Budára helyezi, Etzelburga.

Kézai Simon sz. Attila lakhelye Sceven volt. E helynév némelyek szerint Szevénynek ejtendő és alatta Szöny értendő; mások szerint Sövényháza Csongrád megyében.

Népünk hagyománya, melynek forrását többé ki nem nyomozhatjuk, túl a Tiszán, Dombegyházán keresi.

Turóczy és a pozsonyi krónika Dunán túl Keveháza mellett, a nagy hún nemzeti temetőnél.

Bél Mátyás és Timon Sámuel Attila lakását Moldvaországban keresték.

Benkő József, Priscus rhetort félreértvén, és Timon véleményéhez csatlakozván, előbb szintén Moldvát veszi tekintetbe; de megváltoztatván nézetét, utóbb (Siculia 17. lap.) Budvár, Udvarhely és Kadicsfalva mellett véli találni.

Otrokócsi Főris Ferencz a XVII-dik és Huszti András a XVIII-dik század végén, és legközelebb Szabó Károly a Priscus fordításához mellékelt jegy-

zeteiben a Duna és Tisza közére, Jászberény tájára helyezik. (Szabó Károly kisebb munkái I. 32. lap, Új M. Múzeum 1851. év I. köt. 563. és Delejtű.)

Desericius Incze és az ő nyomán Mogyorósy János és Haan Lajos a Tiszán-túli síkra, Gyula mezejére helyezték.

Unghváry János a Delejtűben Szegednek akarja kivívni a székhely dicsőségét.

Egy Névtelen a bánhalmi pusztán keresi a székhelyet. (Nemzeti Múzeum kéziratai 472. folio latino.)

Thierry Amadé meg nem engedhetőnek mondja, hogy a hun király székhelyét akár Tokajban, akár Budán keressük; ő maga Kerekudvart Jászberény mellett tartja Attila székhelyének.

Révész Imre számos adattal igyekszik bizonyítani, hogy a Debreczen melletti Zelemér pusztán állt Attila trónja; vagy, mint Szabó Károly Révész fejtegetéseit magyarázza: Bal-maz-Ujváros közelében.

Salamon Ferencz Szeged közelében, a város közvetlen környékén nyomozza. (Századok 1881. folyam 39. lap.)

E téren tehát a kutatás még nincs befejezve.

Atyahegy, magaslat, Felső-Őrs falu-nál Zala megyében.

Aurelháza, falu Torontál megyében Ujvár mellett, a csenei járásban és zombolyai adókerületben: A kir. kincstár alapította 1843-ban, midőn Magyar Szent Mártonból magyar föld-

mívelőket telepített a 4659¹³⁷⁸ holdat tevő szilasi pusztára, a melyen Rautendorf falu is áll. A kir. kincstár 1675⁴⁹⁰ holdat bir, melyet haszonbérbe ad. Aurelházán németek is telepedtek meg. A falu gróf Dessewffy Aurél tiszteletére neveztetett el. Fényes Elek még nem tesz említést az új községről.

Ábrahám, pusztá, Salföld faluhoz tartozik Zala megyében. Így a Helynévtár. *Szent-Ábrahám*-nak nevezik a helybeliek azt a híres szőlőhegyet, melynek egyik fele: *Belső-Ábrahám* Rendes faluhoz, a másik fele: *Külső-Ábrahám* Salföld faluhoz tartozik. A hegy alatt elnyúló völgyben folyik az *Ábrahámséd* = Burnot vize, mely Belső- és Külső-Ábrahámot egymástól elválasztja.

Ádria, tenger. Az írók többsége szerint, a kik régi földrajzzal foglalkoznak, az ádriai tenger nevét Hadria, vagy Adria várostól vette, mely Rovigo mellett feküdt, és hajdan a tengerpart mellett terült el, míg ma attól 12 miglia távolságra esik. Ezt a változást a Po és Adige (Etsch) folyók iszaplerakodásai okozták, a minő példák ezen tenger más partjain is fordulnak elő. A görögök *Adrias*-nak nevezték a várost. A rómaiaknál ez a tenger Mare adriaticum, vagy Mare superum, ellentétül a tyrrheni tengerhez, mely alsó tengernek is neveztetett. Tacitus e tengert mare Dalmaticum, azaz: dalmát tenger néven ismeri. Cluverius azt írja, hogy az Ádriának többféle neve volt. Először mare Chronium, aztán Celticum, Adria-

ticum, Ausonium, Siculum, Jonium. (Introductio in universam Geographiam 45—47. l.) De tudjuk, hogy a tenger egyes részeinek voltak inkább külön nevei. (Egli J. H. Nomina geographica.)

A középkori arabok velencei öbölnek nevezték ezt a tengert; míg a magyar források épen csak a Quarnerót különböztették meg az Ádria többi részeitől. Más írók e tengernek nevét nem a velencei tartományban fekvő Adriától, hanem más Adria várostól származtatják, melynek mai neve Atri, és az Abruzzo ulteriore nápolyi tartományban létezik. Ez az Atri is hajdan a tenger partján feküdt, most pedig ettől 4 miglia távolságra esik.

A kik az ádriai tenger nevét nem a Hadrianus személynévtől származtatják, messzire tévedő fejtegetésekben vesznek el. Így írja Obermüller: Az Adria név a gál *ad* = víz és *ri* = ház szótól származik. Minthogy *ria*, többes számban házak, tehát: Adria = viziváros. Mellette fekszenek az Attila által feldúlt régi tengeri városnak romjai, t. i. Altino, latinul Altinum, melynek neve ebből alakult: *alt* = hely, *altean* = kis hely, avagy *alttain* = helyvíz, azaz tengeri város. (Deutschkeltisches Wörterbuch.)

Az ádriai tenger szélessége átmérőlegesen 96 migliára tehető, felszíne 40,000 □ miglia, vagy 2500 □ mérföld.

Az ádriai tenger nem csak Magyarország történetében, az Árpádok, Anjouk korában szerepel fényesen,

hanem költészetében is. (Lásd Zrinyi Miklós: Az ádriai tenger szirenája.)

Ott valának, midőn a gögös Velencez,
Az Ádria tenger mátkája, kegyencze,
A föld kincses háza és a világ ura,
A magyar fegyvertől békeszót koldula.

(Arany J.: Toldy estéje.)

És Kossuth Lajos ezen felkiáltással:
»Tengerre magyar« jelszót adott a nemzetnek anyagi érdekei felkarolására és függetlenítésére.

Ágazat, szép cserés erdő, Köpecz falunál, Miklósvárszékbén.

Ágyi magyaró oldala, dülő Kobát-falván, Udvarhelyszékbén.

Ágypataka, rövid folyású csermely Székely-Udvarhelyen. Ered a Cseplesz déli oldalán, posványos helyről, és a Vargapatakba folyik. A csermely csak esős időben folydogál, száraz időben a szomszjas föld szívja fel.

Általeső lapos, gödrös, dudvásos, terméketlen fenék, melyen nehéz átjutni, Mező-Túr mezőváros határában, Heves megyében.

Általér-dülő, szántóföld Kőtelek falu határában, Heves megyében. A dűlöt az öreg Tisza és tiszai átvágás veszi körül.

Általkő, vagy Átaltalkő, bérczek Soly-mos falu határában, Heves megyében.

Által-út-alja földe. Vata falu határában a Csallóközben. Egy 1238. évi birtokosztály alkalmával, mely az Illésházy és Esterházy család közt végbement, Vata határföldjeként említették *Általúthallya föld*. (Fejér VII. 3. k. 25. l.) IV. Béla király 1239. évben a pozsonyi várjobbágyoknak, kik a szomszéd vatai nemesekkel birtok-

perben álltak, az *Általúttallya földet* oda ítéli. (Fejér IV. 1. köt. 150., 151. lap.) Fejér jónak vélte zárjelben e helynevet így magyarázni: Alsó-Hidallyafeld; és e hibába belevitte Jerneyt is. Midőn a csallóközi udvarnokok Lesz és Pozsony faluból a vatai Salamon nemzetséggel bizonyos mocsáros földért perlekedtek, IV. Béla 1269. évben a peres földet körülhatároltatta, és akkor ismét az *Általút* mint határhely fordul elő (Fejér IV. 3. köt. 489.) Vata körül.

Az Általút szót átjáró értelemben lehet venni. Arany János következőleg használja:

Széles országútra messze, messze bámul,
Mínta más mezőkre vágyna e határrúl;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
Útve *általútnál* egy csekély halomba.

(Toldi: első ének.)

Árky. Ilyen nevű helység Brodhoz keletre, a Száva mindkét partján létezett, ott hol a Bosna folyó a Szávába szakad. Dengelegi Pongrácz Mátyás özvegye Orsolya, 1504. évben herczeg Ujlaki Lőrincztől a keze alatt levő birtokokból kéri az őt illető részeket, többi közt *Árky* nevű kastélyban, Szerém megyében. Mire az országbíró a fehérvári káptalannak a megfelelő utasítást küldte. II. Lajos király 1519. évben a törökkel kötött békében Castrum Árky birtokát magának biztosítja. A két Árky nevét egy 1687. évi, és még egy 1738. évi hollandi térképen megtaláljuk a Száva partjain, leromboltatásuk a belgrádi békekötés következménye volt.

Árky, hajdan falu, melyet az 1332.

évi pápai tizedlajstrom Lippa táján, az aradi főesperességben említ.

Árki, puszta Fehér megyében, Moór mellett. 1269. évben mint helység — villa Árky — említetik, vagy oklevelesen. *Winerarqui* IV. Béla király levelében. (Fejér IV. 3. k. 492. lap.) Még e század elején helység volt, a midőn aztán szláv lakosai Moórra tétettek át.

Árkibánya, hajdan Nyitra megyei föld (terra), melyet Mária királyné 1268. évben Wechai Bertalannak adományozott. E földhöz tartozott Szelechen és Surbich Nyitra megyében, mely alatt valószínűleg a mai Bars megyei két Zselezsény falu értendő. (Fejér VII. 1. k. 350. l.)

Árkibányaszörcsök, lásd Szörcsök.

Árkicsalán, hajdan falu Arad vagy Zaránd megyében a Fejér Körös és Maros folyó közt. Jerney Békés megyébe helyezi. Az Aba nemzetség birtoka, mely 1299. évben osztályra került, több mással. (Wenzel X. k. 332. lap.) Székudvarral és Varsánynyal együtt említetik.

Árnyék, éjszakai fekvésű szántó, Köpecz falu, Miklósvárszékből.

Árnyék összetételei:

Malomárnyék, szántó, Bölön falu, Miklósvárszékből.

Nagyárnyék, erdő, Bölön falu, Miklósvárszékből. Erősse árnyéka dülő ugyanitt.

Nagyárnyék, hegy a Mátrában, sűrű sötét erdővel. Dorogháza falu Heves megyében.

Nagyárnyék, tölgyes erdő, Sz.-Erzsébet falu, Heves megyében. Ugyan-

itt hasonnevű szántóföld, veres sipákás, gödrös hely.

Nagyárnyék-oldal, -éjszakra nyuló erdőség, Lelesz falu, Heves megyében. A domházi határig terjed.

Lapos-árnyék, erdő, Fedémes falu, Heves megyében.

Tó-árnyék, dűlő, Füzes falu, Heves megyében. Hegyes fekvésű, gödrös, régi erdő.

Tó-árnyék, legelő, Recsk falu, Heves megyében.

Tó-árnyék, legelő, Balla falu, Heves megyében.

Herczeg-árnyék, erdős hegy, Mindszent falu, Heves megyében.

Hidegkút-árnyék, erdő Péterváására mezővárosban, Heves megyében.

Hollófar-árnyék, erdős hegy Mindszent faluban, Heves megyében.

Kis-árnyék, legelő, Balla falu, Heves megyében.

Kis-árnyék, árnyékos tölgyes és cseres erdő, Erdőkövesd falu, Heves megyében.

Répás-árnyék, szántóföld Recsk faluban Heves megyében. Recsk faluban még ily nevű dűlők vannak: Répásvölgy, Répásverő, Répásfar, Répástető, Répás kútja, Töviskes-Árnyék. A Töviskes név ugyanazon összetételekben fordul elő, mint a Répás név.

Árnyék-Kajla, szántóföld Mikófalván Heves megyében. Hajdan hegyoldalon nagy erdőség volt, mely laposan a völgybe kanyarodott.

Árnyékmál, hajdan hegyfok Esztergom megyében. Említve 1275. év-

ben, de Fejérnél Avseml-ra torzítva. (Cod. dipl. V. 2. k. 287. l.)

Szarkaszó-Árnyék, dűlő Nógrád megyében.

Császáárnyék, legelő, Szék falu Heves megyében, délkeletnek fekszik.

Szeleárnyék, dűlő Mátra-Szele faluban, Nógrád megyében.

Árnyék, dűlő, Tófalun Heves megyében.

Általános megjegyzés: A nép e helynév illető összetételének értelmét már elvesztette. Leginkább Heves és Nógrád megyében fordul elő. Erdélyben ritkábban. A Somogy megyei tájszók közt előfordul az »árnyék« is. Nem csak az van árnyékban, a mit nem ér a nap, hanem az is, a mi a szélről, fagytól védett helyen van. (M. Nyelvőr 1887. I. füz.) Azt sem jelenti az árnyék szó, mint ha az illető területnek északi fekvése volna. Az idetartozó helynevek közlését még folytatjuk annak idején.

Árva, folyó, mely a Fekete- és Fejér-Árva egyesüléséből támad. A Fekete-Árva forráspatakának azt veszik, mely Árva megye és Galiczia határán Pekelnik környékén s a Bori mocsárban eredő csermelyekből ered; és a zubriczai, lipniczai, jelesznai és usztyai csermelyt magába felveszi. — A FejérÁrva Trencsén és Árva megyék határán ered, és a Szlana és Bisztra patakot stb. magába felveszi. Az egyesült Árva Kralován felett szakad a Vágba. Oklevelesen említetik az Árva folyó 1287. évben, midőn a keresztesek esztergomi conventje bizonyítja, hogy II. Endre király

Lampert comesnek Raich nevű prediumot adományozta egy halastóval az Árva folyóban. (Wenzel IX. 458. l.) Ortway Tivadar az Árva folyó nevét nem szláv eredetűnek tartja, hanem a *va* szótagnál fogva összetett szirjén szónak, mely folyót jelent, mint Bodva, Bitva, Zsitva, Lendva, Szinva, Gortva, Ikva, Zagyva. Jelentése tehát megfelelné az Ar-folyónak. De akkor miért nem tartja szirjén szóknak a Morva, Száva, Kokova, Ludrova, Dubova stb. patakneveket is? Nem kell mindig a távolban keresni azt, a mi közel fekszik. (V. ö. Árva vármegye nevét.)

Árva-vára. Eredetileg mint az ország határán fekvő vár, a király birtoka lehetett, de már 1229. évben a Balassa nemzetség bírja, mely azt valószínűleg II. András királytól adományúl vagy zálogúl szerezte. (Ifj. Kubinyi Miklós: Árva vára, 32., 33. lap.) 1267. évben Péter honti főispán és testvérei IV. Béla király törvénszéke előtt állítják, hogy ők Árva birtokát és ottani várát, más Liptó és Turócz megyei javakkal cserébe adták a királynak a Trencsén megyei Toplicha, Varannó és Zsolna birtokáért. (Wenzel III. 156. lap.) 1307. évben András mester volt Comes és castellanus de Arva. (M. Sion I. 523., 524. lap.) 1314. évben Árva várát Dancs mester bírja, a Csapy nemzetség őse, ki Liptói Demeter fiainak egy erdőséget adományozott in Oravia. (Fejér VIII. 1. köt. 552. lap.) Minthogy Dancs, és testvére László, Robert Károly pártján sok érdemet

szerezett, Árva várát tőle nyerhette adományúl. 1319. évben Majocha birtok említettik, mely Liptóvár és Árvavár közt fekszik. (M. Tört. Tár IV. 22.) Robert Károly, midőn trónján biztosan ült, az ország jogait visszaállítá. Azért Árva várát és annak kerületét is a királyi birtokálladékhoz csatolta vissza 1320-ban, a hű Dancs mestert Sztrido és Csáktornya várakkal kárpótolván. Azonban 1333. évben a király és Dancs közt új egyezség jött létre, mert a király a muraközi várakat visszavevén, Dancs-nak Komárom várát adományozza, hogy ez a királyi curiához közelebb lehessen. (Orsz. lvtár, N. R. A. 536. esom. 26. sz. Fejér VIII. 3. k. 322. l., de itt az 1334. évszám hibás.) Ezután Dancs magát zólyomi és komáromi főispánnak írta. Utódja Lipold 1347. évben trencsényi főispán és árvai várnagy (Fejér IX. 1. k. 554. l.) Nagy Lajos 1355. évben Árvát a maga várának nevezi. (Fejér IX. 2. k. 384. l.) Ez évben Nagy Lajos király az árvai kerületben — in districtu de Arwa — fekvő FelsőKubint, mely az árvai várhoz tartozott, ezen vár kötelékéből kiveszi és azt Mesk Miklós fiainak: Márk, Gergely, Salamon és Lőrincznek, és Adorján fiainak: István, Ivánka és Jánosnak adományozza; elvevén tőlök a Rosenberg melletti Reuche falut. (Oklevél a magyar akad. lvtárban.) De már 1380-ban Árva ismét nem volt királyi birtok, mely időben azt a Kazzai Kakas testvérek, László és János, bírták. Mily czímen jutottak a Kazzaiak Árva birtokába,

annak nincs nyoma; az azonban bizonyos, hogy uralmuk Árvában csak rövid ideig tarthatott, miután már 1382-ben Miklós comes, mint Perényi Péter helyettese volt árvai várnagy, néhány évvel később pedig László Oppelni herczeg (1395.), majd Garai Miklós nádor (1409.) birta a várat, ki azt Zsigmond királytól nyerhette adományúl hű szolgálatokért. Némelyek szerint Árva vára már 1398. Stibor vajda »a Vág ura« tulajdona lett volna; de e tényt nem lehet megállapítani, csak annyit, hogy némi birtokot tartott zálogúl Árva megyében. Baliczky András (tán Miklós főispán testvére) 1410. évben Szklabina várát és Debreczen várost nyerte zálogúl. Pár évvel utóbb meghalván, özvegye és fiai János és Prokop neveztetnek, és az ő várnagyaik Árva várában (ac castellani ipsorum in castro Arwa). Tán e várat is zálogba adta nekik Zsigmond király, ki örökös pénzzavarral küzködött. A cseh husziták betörése idején a lengyel Komorovszky Péter fészkelte be magát Árva várába. Mátyás király 1462. Komorovszkyval kiegyezkedett, de ez 1471-ben megint ellene pártolt. A király azért 1474-ben haddal támadta meg. Miután Hradek, Rózsahegy, Likava és Komorovszky egyéb várai elestek, ő maga nejével Árva várába zárkózott, itt várván be az utolsó csapást. De nem bizván a sikerbe, Árva várát 8000 frtért föladta és az országból kivonult. A várat a király később Corvin Jánosnak ajándékozta. Nevezetes lett Árva vára 1484-ben

az által, hogy Mátyás király ide záratta Várday Péter kalocsai érseket, a diplomatia terén elkövetett nagy hibájaért és szabadszájú, nyers viseleteért. A király kemény ítéletét állítólag e szavakkal adta neki tudtára:

Árva fuisti, Petre, árva eris, et in Árva morieris. (Budai Ferencz III. 685.)

Mátyás király halála után Árva várát Zápolyai István ragadta magához (1495.). Corvin János utóbb kibékült Zápolyai Istvánnal. Kubinyi állítása szerint, kinek forrását nem ismerem, az előbbinek fia Kristóf nőül vette a nevezett István leányát Erzsébetet, és midőn Kristóf 1505. évben meghalt, Árva vára egyezség szerint a Zápolyaiak kezére került. Kétes hitelű adat, tudván mily korán halt el Kristóf. A mohácsi csata után Árva vára Kosztka Péter, később ennek testvére Miklós főkapitánysága alatt állott, kik azt Zápolyai János részére tartották. De I. Ferdinánd 1527. évben Árva várát Turzó Eleknek és Jánosnak adományozta, a nélkül azonban, hogy ezek valaha Árva várát birtokukba vehették volna.

Katzianer János, I. Ferdinánd hadvezére, Zápolyai János több sziklavárait (Hradek, Likava) elfoglalta. Árva vára ellen is fordult, melyben a rettenthetetlen Kosztka résen állott. Katzianer jobbnak találta e várat kiemelni és visszafordulni. Ez idő után, Thöke Kristóf lett Árva várának parancsnoka, kit Katzianer Szentmiklóson megöletett. Mikor Zápolyai

várai csaknem mind elestek, Árva vára tartotta még magát. Hívei innen megindították Ferdinánd ellen a hadműveleteket újra, és Kosztka Miklós volt egyik főtámasza. I. Ferdinánd közbenjáróinak mégis sikerült Kosztka Miklóst és nővére utáni unokáját, a lengyel Dubove Jánost megnyerni; I. Ferdinánd mindkettőt az ország főnemesei sorába emelte, és Árva, Letava és Sztrecsen várakkal megajándékozta, oly formán, hogy Dubove Árvát és az ahhoz tartozó uradalmat tartaná meg a főispáni méltósággal együtt. Dubove 12 esztendeig birta Árva várát, midőn 1545. évben örökös nélkül meghalt. Sógora Szedlniczky Venczel a várat nem akarta kiadni, azért I. Ferdinánd azt fondorlattal ejtő hatalmába, melyet aztán 1546. Révay Ferencz turóczi főispánnak és nádori helyettesnek adott zálogba négy évre 8000 frtéért. Úgy látszik, hogy Révay nem felelt meg a kikötésnek, mert Szedlniczky Venczel mint várparancsnok tovább is megtartá hivatalát, sőt több ízben Ferdinándnak tetemes összegeket kölcsönzött is; már 3 év múlva (1549.) sikerült neki Albert testvérével együtt Árva várát beírás-kép elnyerni 18,337 frtnyi zálogösszegért, melybe a király kegyelme folytán a már említett 9000 frt, 14 darab ágyú és számos más, még Dubove János által beszerzett hadi szernek az ára is betudva lőn. Szedlniczky hét éven át birta Árva várát, sőt Venczel, Albert testvérének a befektetett zálogösszeg felét kifizetvén, egy ideig a főispáni joga-

kat is bitorolta, mindaddig, míg 1556. évben a protestáns hitre tért bethlenfalvi Thurzó Ferencz nyitrai püspök Kosztka Miklós leányát Borbálát nőül vevén, a beruházott összegeket Szedlniczkynek kifizetése s Árva várát vissza nem váltotta. (Budai Ferencz III. 482. Nagy Iván XI. 208. Ifj. Kubinyi Miklós: Árva vára 75.) Thurzó Ferencz sok költséget fordított a vár biztosságára és szépítésére. Árva várát második feleségétől, Zrínyi Katalintól nyert fiainak Györgynek és Ferencznek hagyományozta. Várkapitány volt akkor Abaffy János. Thurzó György, öcsese Ferencz korai halála után, apja vagyonának egyedüli örököse lett. Még ő volt Árva várának ura, alatta Horváth László várkapitány, Guzith András várnagy, midőn Bocskay István hadserege közeledett 1605. év tavaszán. De Thurzó Györgynek sikerült Bocskayval a békét megkötni 1606-ban, a hajdúk azonban a vármegyét kegyetlenül pusztították. A király, Thurzó György hűségét jutalmazandó, ennek az eddig csak beírás-kép birt Árva várát és uradalmát, és Árva megye örökös főispáni méltóságát adományozta. Végrendeletében Árva várát fiára Imrére hagyta, ki a protestánsok jogai mellett buzgólkodott, és azért a kassai gyűlés után (1619.), midőn Bethlen Gábor Pozsony felé vezette hadait, az ő őrségének vendégszeretőleg megnyitá Árva várának kapuit. Meghalt 1621. évben, és a következő évben temettetett el az árvai vár kápolnájában. Benne halt ki a Thur-

zók árvai ága. Az 1670. évi királyi parancs Thököly Istvánnak, az árvai vár igazgatójának elfogatását, javainak és vagyonának elkobzását rendelé, mert várába német őrséget nem akart beereszteni. Heister ezért Árva vivására vezette seregét. Thököly az ostromlókat mindannyiszor visszaverte, azonban az ostrom idején köszvényes nyavalyájában meghalván, és a várkapitány Zmeskal György buzdítása nem győzvén már az ellenállást fokozni, a várórség alkura megadta magát 1670. deczember 10-én. A következő esztendőben Pika Gáspár ejtette hatalmába és az egész megyét fellázította. A király Spork tábornokot küldte ellenök, ki a várat visszafoglalván, kegyetlen visszatorlást gyakorolt (1672.). Több évi küzdelem után az ifjú Thököly Imre állt a szabadságukat védelmező felkelők élére, és Árva várának ostromára készült. Leslie tábornok a vár alól elvonult a nélkül, hogy azt védelmezni megkísérlette volna, és így feltárltak előtte a vár kapui. Azonban nem soká bírhatta, mert egy litván had, mely Szobieszky János lengyel király után indult, az Árva várát megszállva tartó kuruczokat megtámadta és szétverte. Következett a Rákóczy korszak. Károlyi Sándor 1703. évben Árvát is zár alá vette. November vége felé Rákóczy ezredese Luby György nagyon szorongatta, úgy hogy magát alkura megadni kényszerült (deczember 5-én). A harc a kimerülésig folyt a kuruczok és a császáriak közt, de Árva vára csak 1708. év végén került

ismét ostrom alá. Heister új erőket küldött a császáriaknak, mégis Babocsay Ferencz kurucz dandárnok az ostromzárlatot felbontá, és élelmet szállított a várba. Az ostromzár még keményebben megújított, úgy hogy a vár parancsnoka, Winkler, midőn már tüzes golyók is hulltak a vár födelére, azt 1709. ápril 11-én kénytelen volt feltételek alatt feladni. Ez volt az árvai vár utolsó ostroma. 1800. évben a várnak mind a három osztálya elégett, és víz hiányában az égés két hétig tartott.

Árva-Váralja, tót falu, Árva megyében, az Árva folyó jobb partján, a híres árvai vár tövében. Tótul Podzamek vagy Podzaměj.

Árvad, rét és szántóföld, Cibakháza mezőváros, Heves megyében. Most a Tisza árja ellen védtöltéssel biztosított lapály. — Van Székelyudvarhely mellett Árvádfalu nevezetű falu.

Árvapatak, ma Árapatak, falu Felső Fehér megyében. A pápai tizedlajstromban: Aruapotok. (L. Árapataka.)

Árva vármegye. Azon földterület, mely a Tátra és Beszkid hegységek lánczai közt hosszában elnyulik, s ma Árva vármegyének nevezetik, Magyarország alapítása előtt, sőt ennek alkalmával is egészben csak erdőségből állott, s Orava (horava = erdős) neve alatt volt ismeretes, és mint ilyen önálló hatósággal nem birt. A megye alakulásának történetében öt szakaszt lehet megkülönböztetni. Az elsőt képezi az ősidő, mely-

ben a mostani Árva vármegye területe csak mint királyi erdőség (forestae regum) és kerület állott fenn, mely majd Liptóhoz, majd Turóczhoz, majd megint Liptó-Turócz, majd ismét mint már megye, Liptó és Zólyom megyékhez tartozott. — Árva vidékét, mint kerületet, 1314—1341-ig Liptó- és Zólyom megyékhez csatolva találjuk, az akkor a Zólyom megyei főispánságban levő gnezdai Donchok alatt. 1380—1390-ig Liptó- és Turócz megyével együtt kormányoztatott Bebek főispán által. 1426—1440-ig Turócz megyével volt egyesülve Balicze Miklós főispánsága alatt. 1441—1485. évig megint Liptó vármegyével egyesülve kormányoztatott Komorov és mások által. A XIV. századbeli oklevelek Árvát majd districtusnak, majd comitatusnak nevezik. E korszakból 5 főispánt ismerünk. Ilyen 1307. évben András mester árvai comes és castellanus; 1322. Lampert országbiró csanádi és árvai főispán; 1329-ben a már említett Doncs, mint Turócz, Zólyom és Árva főispánja; 1335-ben Lippold, egyszersmind árvai várnagy, és 1355-ben Kathy István mester, mint Árva főispánja és az árvai vár várnagya. Mind a mellett az 1416. évben a Pécssett gyűlekezett országnagyok Árva vármegyét híréből sem ismerték. Csak Bonfin és Ranzan sorolják fel a vármegyeék jegyzékében. Szontagh Dániel, Árva vármegyének derék fia, ezen egész időre nézve bizonytalannak tartja, vajjon volt-e Árva vármegyének és mikor önálló hatósága? Megnyugvást

csak az 1486—1557. évekre terjedő korszakban talál, melyben kétségtelenül önálló megyei főispánok kormányozták a vidéket. (Sürgöny 1863. év 118. szám.) Azonban Szontagh Dániel az önálló megyei életet a szükségesnél távolabbi korszakban csiráztatja fel, hisz Árva vármegyének követe már ott van az 1505. évi országgyűlésen, és az alispánok folytonos sora már 1375. évben kezdődik, kik többnyire egyúttal árvai várnagyok voltak. Mint láttuk, a XIV. század elején az árvai főispánok viselték az árvai várnagy hivatalát. 1410. év előtt Baliczky Miklós volt árvai főispán — a várat zálogul birja. Ha ezen adatok nem elegendők külön megyei élet igazolására, vajjon mi más jelenségek kívánhatnak ennek teljes kiderítésére? Maga Botka Tivadar elismeri, hogy Árva az anteculturalis időben Liptónak függeléke volt, és hogy külön területté csak akkor vált, mikor a telepítés ott kezdetét vette, a mi Árva várának építésével és várispánsággá alakításával azonos. (Századok 1872. évfolyam 37. lap.) E felfogás megengeti, hogy megyei életet Árvában már a XIII. század végén tegyünk fel. Az a körülmény, hogy Árva sokáig oly főispánokat birt, melyek más megyék főispánjai is voltak, csak személyes viszonyt jelez, mert azt, hogy Lambert Csanád és Árva főispánja volt, senki sem fogja arra magyarázni, mint ha Csanád és Árva területileg egyesültek volna.

Árva vármegyében történetünk első századaiban nem voltak meg az ele-

mek, egy megyei intézet szervezetére — hiányzott a nemesség. A megyei alkotmányt e vidéken való megszilárdulása előtti korban, következő adatok világítják: Mihály zólyomi főispán 1272. évben Hotimért, a Reviczkyek őset, beiktatja árva kerületbeli Revisnye nevű két ekényi terület birtokába. (Registr. de Turócz.) Revisnyéről mondatik, hogy »in Arwa« feküdt. (Wenzel IV. 1.1.) Ha Revistye várföld lett volna, akkor az oklevél nem azt mondaná, hogy in Arwa feküdt, hanem hogy az árvai várhoz tartozott. A XIV. század közepén a viszonyok már javultak és Nagy Lajos 1349. évben Bene fiának Miklósnak, a Zazkalicha nevű erdőt örökségi joggal adományozza *in comitatu Arva*. (Fejér IX. 1. köt. 653. lap.) Itt a comitatus szó valóban nem várispánság, sem csak kerület értelemmel bír. Egy nádori bizonyosságlevél 1437. évben kelt Turócz és Árva vármegyék nemességének egyetemleges közgyűlésén (*in congregatione generali Universitatis Nobilium*). Ez a kifejezés minden kétséget eloszthat. 1606. évben Thurzó György kapta család-jára Árva vármegye örökös főispánságát. Thurzó Imre halálával (1621.) Árva vára visszaszállott özvegy Thurzó Györgyné (Czobor Erzsébet) birtokába, hallatlan módon a főispáni méltósággal együtt, melyet az, miután a főispáni hitet is letette, halála napjáig tényleg viselt vala. Az ő halála után, leányai, számos oklevél tanúsága szerint, folyton éltek az árvai örökös főispáni címmel. A hivatalt

tényleg az igazgató vivé. (Ifj. Kubinyi Miklós i. h. 116. lap.) E hivatalban gróf Illésházy Gáspár ült húsz éven át. Halála után (1648.) e tisztség a család és a nádor megegyezése szerint Thököly Istvánra ruháztatott. Ő volt az utolsó árvai örökös főispán.

Az Árva helynév a szláv Orava szónak magyaros alakja. Az Orava név sok változatban fordul elő a hazai helynevek sorában. A celtomán Obermüller a kelta nyelvből származtatja: ar-va, vagy ar-ibh, azaz hegyes vidék. Szintén el kell vetni az Arwabaum, vagy Arwenwälder német szótól való származtatást. Az Arwabaum, cirkolyafenyő, pinus cembra Tirolban és a Kárpátokban erdőt termő fa ugyan, de miért nyerte volna nevét Árva vidéke egy német szótól, midőn ott németek nem laktak? Zoch Timót evang. esperes Alsó-Kubinban, 1858. évben, az ottani olvasó társulat gyűlésében, az Orava nevezetnek, mint már a pogány tótság idejében létezőnek, a szántás-vetéstől való származását hozta le. Ő a hallgatóságot a pogány szavaknak e megyére való vonatkozásával a múltba oly élénken visszavezette, hogy az a bálványzás sötét szellemét maga előtt látta emelkedni. A tótság Chots, Babjagura, Beszkid bálványait imádta, és Chotte, Babja s Besz nevű hegyek még ma is léteznek a Tátra felvidékén. (Pesti Napló 1858. év 56—2442. szám.)

A forradalomra bekövetkezett 12 évi provisorium alatt Árva egyesítve volt Liptó megyével.

Végre megjegyezzük, hogy Árva

mint személynév is előfordúl 1152. és 1299. években; de a megye és vár nem személynévtől vette elnevezését. — Podhraczký József az Árva folyóról mondja, hogy neve kétségtelenül az or = or = hor, azaz víz gyökből származik (Béla király névtelen jegyzőjének kora 236. lap.), mint Árva, Árok, Árkus. Tudnia kellett volna, hogy az Orava név, mint hegységet jelentő szó, nem alkalmas szó folyóvíznek elnevezésére, hacsak a víznek neve nem kölesőnzött név a vidéktől, melyen átfolyik; és ez valóban így is történt. Nem a patak a névkölesőnadó, hanem a hegyes vidék.

Átói dülő, szántóföld Nemes-Pécsel faluban, Zala megyében.

Átói dülő, vízmosásos hely, Felső-Páhok falu, Zala megyében.

Át-út, 1015. évben Athut. Jerney keresztútnak magyarázza. Hol feküdt, nem mondja.

V. ö. Által-út.

Babakay, kőszikla az alsó Duna vidékén, a szerb Golubács — a régi Galambócz — irányában. Schurz A. X. a költőnek, Lenau Miklósnak sógora, e szirtről költeményt írt, mely szerint egy féltékeny férj az ő nejét a nevezett szirten kiteszi.

Eine Frau goldgelber Haare
Untreu ward befunden;
Ihr Geliebter, ein Magyare
Aber war verschwunden;
Noch sein Haupt ein Janitschare
Bracht' in wenig Stunden
Und als Schmuck ward, — o Barbare
Es ihr umgebunden.

Babakay!

In der Donau steht ein Felsen,
Babakay nun heisst er;
Kaum erstiegen ihn die Gelsen;
Ein so lothseil dreister;

Unten oft umscherzt von Welsen;
O, die sind Schwimmeister!
Wellen auch gibts mit Schwanhälsen
Auf dran, schaubeweiste.

Babakay!

Auf den Fels die Ungetreue
Liess der Aga bringen;
Da nun mag ohn' alle Scheue
Sie das Haupt umschlingen,
Und ihm stets aufs Neue
Wonnegirrend, singen',
Oder aber fühlt sie Reue
In die Donau springen!

Babakay.

A versek többi tartama szerint ez a török Andromache a hűvös és nedves sírt választotta, a miért is a szirt neve Babakay, azaz: Bánd meg! A rege többször foglalkozik e szirttel. (Lásd Schott Arthur: Walachische Märchen.)

Szokásban van, hogy a Dunán utazók azon utast, ki legelőször halad el ezen szikla mellett, tréfából meglocsolják. A szikla nevét a török nyelvből lehet megfejtteni. Baba ugyanis nagybátyát, nagyapát jelent; kai anyyi mint kő, szirt, tehát az összetett név = nagyapószirt. A szirt magaslatát egykor őrtorony díszítette. (Kainitz: Serbien 397., 398. lap.) Böhlm Lenárt azon különös véleménynek adott kifejezést, hogy e szirt a papagájról vette nevét, alakjának e máddal való hasonlatosságáról.

Babat, rét, völgy és erdő, Nova falu, Zala megyében. Itt hajdan falu állt.

Babatfalva, hajdan falu Zala megyében. Határa Karácsonfa községével egyesült, hol még ma is Babati birtokos család él.

Babolcz, a bosniai királyok egykori székhelye, magas dombon, a Bu-

kovica és Borovica patakok össze-folyásánál Bosniában. Itt őrizték a boszniai királyok koronáját, mint ezt maga Zsigmond magyar király mondja egy 1405. évi levelében. Fejéknél Castrum *Babulch*, de az eredetiben *Babowch*-nak van írva. Ugyancsak Zsigmond királynak egy levele kelt 1407. szeptember 11-én Babuncz vár melletti táborából. Mai neve *Bobovac*. Hajdani várából csak egy maga-story maradt meg, melyről pompás kilátás nyílik a Ljestovacs és Ljesnica mezőkre. A nép még most is emlékezik, hogy itt hajdan királyaik székeltek, és e helyet regéibe szövi be.

Babiagura, hegy Árva megyében. (V. ö. Árva vármegye nevét.) A megyének legmagasabb és szép alkotású hegye: Babagurának vagy Baba-nak is (= asszony) neveztetik; magassága 1720 méter.

Babinagora, hegy a Dráván túl, Zágráb megyében, említve 1209. (Wenzel XI. 101. l.)

Babinagoricza, hegy a Dráván túl, Topolovecz mellett a pukuri kerületben és a Pukrucz folyó közelében említve 1232. (Wenzel VI. 508. l.)

Bacsmányi, dülő, szőlő és szántó, Szent-László falu, Zala megyében.

Bacza, szántóföld és szőlőhegy, Rendes falu Zala megyében.

Baczkó, alsó és felső, puszták Zala megyében. Pölöskefej faluhoz tartoznak.

Baczkó, határrész, Felső-Rajk falu, Zala megyében.

Baczó, nagy és kis, szőlőhegy, Nagy-Récse falu, Zala megyében.

Baganicsa, patak, a Lendva folyónak mellékága, Pincze falu, Zala megyében.

Badacsza, szőlőhegy, Tormaföld falu, Zala megyében.

Bagonya, vendslávlul: Bogovinya, falu Zala megyében, a zalalövői járásban. Keresztelő anyakönyvek vannak 1673. óta.

Bagota, erdő Ujudvar falu, Zala megyében.

Bagya, kaszáló és erdő Hesdát faluban, Torda megyében.

Baja, sziklás magaslaton fekvő dülő, Vláháza (Kakova) faluban, Alsó Fehér megyében.

Bajkod, hajdan falu Bács megyében, Apatin táján. II. Ulászló király rendeletére a kőí káptalan 1507-ben vizsgálatot tart az ó-budai apácák azon panasza tárgyában, mely szerint Frangepán Gergely kalocsai érsek emberei a nevezett apácák Baikod nevű birtokára betörték és az ottani lakosokat erőszakkal elvitték Arnóth falura. (Orsz. lvtár. Ó-budai apácák aktái 49. csom. 30. sz.)

Bajmocska, tótul Bojnicska, vagy Bojnicszka falu Nyitra megyében, Galgóczezal délre határos. Említi Kálmán király 1113. levele, melyben a zabori apátság birtokait elősorolja (Hazai Okmtár VIII. k. 3. lap) és pedig *Boeneca* névalakban. (De villa Boeneca sive in silva, sive in terra, quantum habent castellani Galgocien-ses, tantum habet Sanctus Ipolitus.) E falu területét tehát felében a galgóczi várispánok, felében a zabori apátság bírták. A mi a helynevet

illeti, tudjuk, hogy Bajmócz tót neve Bojnicz, ennek kicsinyítő képzőjével lesz Bojniczka, a melynek megfelel az oklevélnek Boeneca névalakja. Tehát Boeneca = Bojniczka = Bajmocska. (Conlegner K. közlem.)

Bajót, falu Esztergom megyében, Nyerges-Ujfalu mellett. Imre király idejében, és pedig 1199. évben Simon gróf, és testvére Mihály, Constantia királynéval, az arragoniai király leányával, Imre király feleségével jöttek be Magyarországra. Ezekről Kézai Simon azt írja, hogy mivel nemzetségek bizonyos nagy gróffal folytonosan harczolt, végre azon gróf ellen, mint mondják, sereget gyűjtve, hadakozott, mikor az említett nagygróft Simon, t. i. Simon és Mihály gróf atyja és nagybátyja Bertrám elfogván megölte. Miért is Simon és Bertrám ellenségeskedést vonván magokra, az említett királynéval mindjárt bejönnék Magyarországra. Imre király őket örömmel fogadá és bő hűbéri jószágokkal adományozá meg Magyarország különböző részeiben. Mivel pedig az emlegetett nemzetség Spanyolországban több várat bir, melyekben azonban egy *Bojót* nevű a fő: azért is az említett grófok és elődeik legelső szállásukat Nyergesdhez — ma Nyerges-Ujfalu — körül *Bojót*-nak nevezték. (Kézai kronikája Szabó K. fordítása szerint 90—91. lap.) Ezen közlést Horváth István is magáévá teszi. (Magyarország gyökere régi nemzetségeiről 26. lap.) Turóczy J. kronikája is (21. fejezet, fivérkiadás 90. lap) írja, hogy Simon

és Mihály grófok nemzetségének sok jeles vára volt Spanyolországban, azok közt azonban a legkitünőbb volt *Boioth*. Azt azonban nem mondja Turóczy, hogy e spanyol vár neve az esztergommegyei Bajótra átruházta-tott volna. Az okleveles bizonyíték, a melyet Nagy Imre a Bajótra vonatkozó állításra keres, még eddig nem került elő, de valóban érdekes volna felfedezni Spanyolországban azt a várat, vagy annak romjait, a melytől az esztergomi Bajót a maga nevét örökölte.

Imre király 1202. évben megen-gedi Benedek vajdának, hogy a neki adományozott Nagy-Marton falut, és egy másik, *Boioith* (értsd Bajót) nevű falut, feleségére Totára átruházhassa. (Fejér III. 1. k. 318. 319. lap.) Ez a Tota két fivérével Simon és Bertram grófokkal Arragoniából jött Magyarországra. Utóbb az ő férje Benedek »herczeg« számkivetésbe küldetvén, II. András 1221. évben Benedek elkobzott jószágaiából Nagy-Martont és *Boiot* falut Totának visszaadta, mert ezek Totának jegyajándéku voltak lekötve. (Fejér III. 1. k. 316. stb. l.) Tota kezéből Márton és Bojot birtokok fivéreire Simon és Bertramra szálltak, kik a Nagymartoni család alapítói lettek; noha különben Bertramnak nem voltak gyermekei. Az András király idézett oklevelében előforduló Boycuth helynévben Horváth Mihály hibásan Borkut helynevet sejtett. (Magyar Tört. Tár IX. k. 5. lap.) Mária királyné 1269-ben a veszprémi püspök testvérének Bene-

dek comesnek Monyoród és Munkád falut adományozza, a melyek Táth és *Boyoth* faluval határosok. (Knauz; Monumenta ecclesiae Strigon. I. k. 571. l. Közli az oklevelet Fejér is IV. 3. k. 524. l., de a helynév, nála hibás Boyol.) IV. László kir. 1277. évi levelében, melylyel Miklós comes Zerechmér fiának az Esztergom megyei Raab földet adományozza, neveztetik Symun de Boyouth. (Magyar Sion I. 837. lap.) Mogyorós helység 1281. évi határjárásában neveztetik terra Boyát és Boyáth. (M. Sion I. 843. lap.) Visszatekintőleg még megemlítendő, hogy miután Simon comes Bajótot csak hűbérkép birta, arra kérte II. András királyt, hogy neki a már birt szálláshoz még más birtokot is adjon örök jogon, mint a többi nemeseeknek; mire a király 1223. évben neki Rőjtőkör falut Sopron megyében adományozta. (Fejér III. 1. k. 394. l.) IV. Béla 1244. levelében említettik Bertram, Simon testvére, mint comes de Bayoth, és néhai Salamon özvegyének férje. (Wenzel VII. k. 167. lap.) A Nagymartoni család származási és birtokviszonyairól értekezett Nagy Imre. (Győri tört. és rég. füzetek IV. 97—105. l.)

I. Károly 1328. évi levele szerint Simon de Bayoth comes leánya Klára, Köcski Sándor comes neje. (Hazai Okm. I. 156. l.) Zsigmond királynak egy levele kelt in villa *Bayoth* 1389. évben, szerdán, Vasas Péter ünnepe után. (Szepesi kápt. lvtár.) Midőn 1706-ban a Rákóczy mozgalom után a nyergesujfalusi sánczok szétdőltet-

tak, e községbe 1726. év táján tótok telepítették, kik azonban elmagyarosodtak. Van a falunak *Kis-Bajóth* nevű határrésze és a régi Bajóth falu, a közvélemény szerint, ott terült el. Ide tartozik Szarkás kőszénbányatelep.

Bakacsi, dülő, Porva falu, Zala megyében.

Bakalló, dülő, Kis-Komárom falu, Zala megyében.

Bakator, határ rész, Árkos falu, Háromszékben.

Bakonak, falu Zala megye baksai járásában, u. p. Belatincz. A vendék *Bukovnicza*-nak nevezik. A bagonyai anyaegyházhoz tartozik. A falu állítólag 1692. évben telepítettett. Herczeg Esterházy birtoka.

Bakonak, falu Zala megye kanizsai járásában, u. p. Gelse.

Kis-Bakony, önálló kopár sziklás hegy, Nyirád falu Zala megyében.

Kis-Bakony, gazdag, sík legelő a dörögdi határszélén, helylyelközzel tölgy- és cserfákkal Kaposcsanak falu Zala megyében.

Bakonya, cziheres erdő és kaszáló Csehédalfván Udvarhelyszékben.

Bakotya, erdő, szántó és rét Mikefa falu, Zala megyében.

Baksa, erdő, A.-Zsid falu, Zala megyében.

Baksa, sík szántóföld, Galambok falu Zala megyében.

Bakszásza, szántóföld Homorod-Almás falu, Udvarhelyszékben. Mellette az Avas.

Balácsa, szántóföld és rét, Bazsi község Zala megyében.

Baláka, dűlő, Zala-Apáti mezőváros Zala megyében.

Balaszé, erdő Sepsi-Kőröspatakon, Háromszékben.

Balás-ortoványa, a Kondor dűlőnek egy része Martonos faluban, Udvarhelyszékben. Egy Balás nevű ember irtotta ki itt a bokrokat, innen a helynév.

Balika vára, határrész Szind faluban Torda megyében. E várról írt Kővári László.

Banya-temető, soványdögölet, Sárszeg falu, Zala megyében.

Banyavár, dűlő, Csab-Rendek falu, Zala megyében. Építmények romjai még láthatók, de különben e vár sorsáról mit sem tudunk.

Barabulyos, határrész, Sepsi-Szent-Király falu Háromszékben. Tán a baraboji gumós főzelék terem itt.

Barabulyos, dűlő, Fel-Doboly falu Háromszékben.

Barabolyos, dűlő, melyen az Erdélyben ismert gumós növény terem, Kolos m. város, Kolos megyében.

Baranyai, rét, Köveskál falu, Zala megyében.

Barbacs, erdő, Vállus falu Zala megyében. *Barbacsajjai* szántóföldek ugyanitt.

Baricska, dűlő Balaton-Füreden Zala megyében. Ennek alján fekszik a fürdőhely.

Barkóczás, dűlő Zala-Koppánban Zala megyében. Értelmét megfejti egy 1431. évi oklevél, mely Nagy-Pécsel Zala megyei falu határait leírván, mint határjelt a Barkóczafát — arborem Barkolchafa — is említi.

Bartula, szőlőhegy, Nagy-Récse falu, Zala megyében.

Baszka, csermely, Páva falu, Háromszékben. Lenk nem említi. A Baszka csermely Zagon falu határában is folyik, pisztránggal elevenítve.

Nagy-Basznya, szőlő. *Kis-Basznya*, gesztenyés dűlő, Felső-Zsid falu, Zala megyében.

Batida, hajdan falu Csongrád megyében, a Csanád megyei határon. Schedius mint falut, Görög mint pusztát tünteti fel Szegedhez éjszakkeletre. Vályi, Fényes és a Helynévtár nem említi. Szél Mihály és Miklós testvérek, Végh Mihály és Nagy István 1663. évben ellentmondanak, hogy gyarmathi Balassa Imre Szent Miklós, Lele és Batida Csanád megyei jószágok birtokába igttattassék. Hasonlóképp tiltakozik Makripodari Jácint csanádi püspök 1665. évben, hogy Balassa Imre az ő egyházi birtokaiba, úgymint Makó, Zombor, Királyhegyese, Lele, Batida, Tömpös stb. beigtattassék. (Conventus S. Benedicti de juxta Gron. Prot. sub P. 217., 225. lap.)

Bazsika, erdő, Szent-Mihályfa falu Zala megyében. *Bazsikai sovány rétek*, Hernyék falu Zala megyében.

Bazsovölgy, dűlő, Salomvár falu, Zala megyében.

Bábolna, határrész, Besenyő falu, Sepsi kerület, Háromszékben.

Bábolna, hajdan falu Torda megyében. Az 1643. év táján készült egri regestrum azt mondja, hogy az aradi prépostság Erdélyben négy falut birt, melyek között a legjelentékenyebb,

Bábolnának neveztetett. Ma nem léteznek. (M. Sion IV. köt. 812. lap.)

Bábolna, hajdan falu Arad megyében. Ábráhamffy János 1508. évben Klecsova, Monorostya, Dumbravicza, *Babolna* stb. falut elzálogosítja Haraszi Gergelynek. (L. Gerla.)

Tisza-Bábolna, falu Borsod megyében, a Tisza-parton, Valk és Dorogma között. Vályi András Valk-Bábolnának nevezi. Oklevelesen előfordul 1259. évben Babona Borsod megyében, és birtokosa Gergely de Babona és felesége Olympiás, Poky Máté leánya. (Wenzel: Okmánytár XI. k. 465.) Ugyanezen évben tárgyalja az egri káptalan Bábolnai Gergely — itt Gregorius de *Babana* — feleségének végintézkedését, a kinek apja itt Puky Márk (Marceus) leányának iratik. (Wenzel VII. 514. l.) Olympiás az ő nászajándékát és női hozományát férjére hagyja. 1325. évben bizonyítja Borsod vármegye, hogy Kemei Miklós, mint szomszéd és rokon, kiváltotta Bábolnai Istvánnak *Babana* birtokában Ábrányi János részére bizonyos birság fejében lefoglalt földjeit. (Nagy Imre, Anjoukori Okm. II. 194. l.) Midőn a borsodi várak végvárakká lettek, gondoskodni kellett ellátásukról is; ekkor Bábolna egy részben Cserép váranak lett tartozéka s így történt, hogy Bábolnának az egri káptalan által nem birt részét majd a Báthoryak (1568.), majd az Esterházyak birtokolták. Ma is Cserépváranak birtokosa parancsol Bábolnának egy része fölött, a herczeg Koburg család. Bábolna a Tisza zugá-

ban fekszik ugyan, mégis sok viszonytagságon ment keresztül. Meg kellett hódolnia a töröknek. 1641. évben bábonai Bodó Boldizsár az egri káptalan jobbágya vallja: elsőben, hogy megszállották (t. i. Babona falut), 20 forint sommájok, 20 szekér széna volt, egy hétig való fahordás egy szekérrel; de már most 45 forint, 28 szekér széna, 20 szekér fa, 24 itcze vaj, egy vágó tehén; az császár míve Egere (= Eger) szakadatlan; török urunknak az szolgálatért 40 kila életet adunk már most; ez sem volt azelőtt. (M. Tört. Tár VI. 150. l.) A Karafa kínzásáról több mint egy század után is megemlékeznek a bábolnaiak. De volt szerepe a kurucz világban. 1691. évben már pusztaság és az egri káptalan háromévi adóelengedéssel igyekszik telepedő jobbágyokat szerezni, Bábolna ismét helység lett, vallására protestáns. Hevenessy még emlékszik a kálvinisták fából épült bábolnai templomáról. 1759. év körül e helyróm. katolikusokkal újra telepített. 1788. évben pedig gr. Esterházy Károly egri püspök egyházat és iskolát alkotott; ugyanezen évben kezdődnek az egyház anyakönyvei. — Az utolsó bábolnai prot. predikátor 1774. évben Miskolczi Mihály volt, minthogy ez évben a protestáns jobbágyság kibecsültetett, s Kövesdről, Tardról, Szent-Istvánról, Püspökiből, Mező-Tárkányról és Farnosról jöttek új telepítvényesek. A mostani legelőkelőbb Bessenyei család Kaálból jött. A régi lakosok meg Oszlár, Füredre, Nagymihályra, Csátra és Do-

rogmára költöztek. (Egri egyházmegyei Közlöny 1885. év 7-ik szám.) Vályi András tehát téved, midőn Bábolnát még 1796. évben is református községnek nevezi. Egész Bábolna falu, valamint a hozzá tartozó Szél pusztá birtokosa az egri káptalan. Szántás alkalmával számos régiség: nyakékszerek, gyöngyök, czifra edények, sarkantyúk, pénzek, tégladarab stb. kerül napvilágra. A falu határát a Csínese patak mossa, a helység alatt folyik a Tisza. Vannak több fokai, ú. m. Kappan, Sulymos, Morotva, Halászóvíz stb. A Kappan-ér mellett támadtak legelőszőr az első halászkunyhók 1646. év előtt, melyekből, monda szerint, utóbb a falu nőtte ki magát. De láttuk, hogy a falu sokkal régibb. A Montaj tó, mely csak nádat terem, e falu határában fekszik.

Bábolna, pusztá Komárom megyében, a pest-győri országúton, Ácshez délre. Hajdan Babona néven helység. Már 1268. évben emlittetik Nicolaus de *Babuna* és özvegye Annis. (Fejér IV. 3. k. 488. l.) 1297. évben pedig a nagy országút, mely *Babuna*-ra vezet. (Hazai Okmt. VI. 423. l.) 1623. évben Biay János, Sárközy Gáspár és János ellenmondanak az esztergomi káptalan előtt, hogy Siesy János és Dallos János itt adományt nyerjenek. 1633. évben Taksony Pál mond ellen Sárközy Gáspár és Márton rész-birtokaik elidegenítésének. 1635. évben Valticher Márk és Szapáry András, Böny Péter és Sey János magszakadási czím alatt nádori parancs által igttatási engedélyt nyernek egész Bá-

bolna pusztában. 1662. évben Csajághy Gergely és ennek neje Konkoly Borbála, Földes Anna, előbb Semberger György özvegye, később Tamásy János neje beleegyezésével és nádori parancs mellett a pusztá birtokába vettettek. 1696. évben ugyan e birtok iránt b. Szapáry Péter indít pert Iványos Miklós, Gellérth István, Szücs Péter és Pál, úgyszintén Somos János és Sándor István ellen. A későbbi időben, úgy látszik, a gróf Szapáry család volt e pusztá birtokában. Ezt nevezi birtokosnak Vályi András még a XVIII. század végén. A győri káptalan 1738. évben Dallos Jánost igttatja Kajánd és Babona birtokába (b. Mednyánszky Dénes gyűjteménye). 1807. évben állttatott fel itt a híres ménés intézet. A következő évben pedig gróf Szapáry József Bábolna és Kajánd örökös birtokát cserébe engedti át Egres birtokáért. (A XVII. század adatai többnyire Fényes Elek munkájából vannak: Komárom vármegye leírása 160. l.) Vályi, Bábolna pusztán kívül Kis-Bábolna pusztát is említ, mely ide közel esik. Így Lipszky is szól Nagy- és Kis-Bábolna pusztáról.

Bábolna, falu Hunyad megyében, u. posta Szászváros.

Bábony, falu Somogy megyében, a Tolna és Veszprém felé nyuló vidéken, Tab és Megyer közelében, erdők közt. 1259. évben Péter, Karácsin fia de villa *Babun*, és a királyné endrédi jobbágyai homagiumot fizettek Endrédi Simon megöletéseért. (Hazai Okmt. VI. köt. 100. l.) A XIII. század

végén András, comes Gergely de *Babuna* fia és a Koppány nemzetségbeli rokonai Miklós fiát, Jánost, perrel támadták meg, mert a nevezett faluban több földet tart elfoglalva, mint a mennyi őt illeti. (Wenzel XII. 673. l. év nélküli oklevél.) 1334. évben Ugrin özvegye és fia Miklós birják Torvaj és *Babun* falut, a melyek határai Ugal és Böldér. (Hazai Okmtár III. 123. lap.) I. Károly király 1336. évben Pál mester országbiró ítélőmesterének, igali Pálnak, Ivánka fiának részbirtokokat adományoz *Babun* faluban, a melyek eddig Bábonyi Miklós és István tulajdonát képezték. (U. o. 127. lap.) 1385. évben Ugali Erzsébet és Kapolyi Klára bizonyos birtokokra nézve egyezsége lépnek Bessenyo Mátyással, ki ennek következtében 1385. évben bevezettetik *Babun*, valamint Seregélyes, Hasság stb. falvak birtokába. Bebek Imre országbiró 1386. évben megerősíti Mária királynénak a mult évben kiállított ítélőlevelét e birtokjogra nézve. (U. o. 221., 223., 230., 239. lap.) Említettik 1502. évben *Babun* falu Tab és Ugal mellett. (Hevenes I. 233. lap.) Földesurak — Csorba szerint — többen a Révai örökösök után.

Bábony, puszta a Kis-Kúnságban, Kún-Szt-Miklós mellett. Hajdan helység Solt megyében, a mint Mátyás király egy év nélküli leveléből tudjuk. (Kovacsich: *Formulae solennes* 323. lap.) Akkor Szunyoghi Albert birt itt részjóságokat. Farkas Pál 1638. évben kéri a nádortól prae-

dium *Bábona* adományozását, mint ősei jószágát. (Lásd Hugye, Páhi.)

Bábony, falu Ugocsa megyében. Tótul Babina, vagy Babinecz. Rétjeit előnti a Túr vize, és néha az Eger vize is károkat tesz. Fekszik Halmi-tól fél mérföldnyire keletre. Birja a gr. Haller család. Múltjáról ezt jegyezzük fel: A nagyváradí convent 1319. évben meghatárolja János, Tamás fiának birtokait Ugocsa megyében; t. i. *Babun*, Pázsit, Halmi és Kőkényes falut. A határhelyek közt említettnek Kövesmál hegy, az Orbános völgye, Somospatak, Batares folyó, a Turtz folyó, Ökörffy folyó, Halmi, Terebes, Kis-Pázsit községek stb. (Zichy: Cod. I. 163., 164. lap.) Ugyanez a János mester és Gaborján unokái 1323. évben birtokosztályra lépnek az Ugocsa megyei Váralja és Babun tárgyában. (U. o. 248. lap.)

Bád, dombos, köves, csekély cser- és gyertyánfás erdő »ó-budavári falu« határában Zala megyében. Határos a szomszéd csicsói határban levő Bádi szőlőhegygyel.

Bálikás, puszta és dűlő Nagy-Récsé falu határában. Az ezen faluhoz tartozó Csehi pusztán hajdan szerzetesek laktak egy kolostorban, melynek tégladarabjai százados bükk- és tölgyfák közt még most is láthatók. Az említett szerzetesek az itteni földet művelték, mert a bálikási pusztán évszázados erdőségben a szántás és barázdák nyomai felismerhetők. (V. ö. Nagy-Récsé.)

Bálvány, erdő Gidófalván, Háromszékben.

Bácstelke, néhány házból álló praedium, Kökös falu, Háromszékben.

Báka, vizenyős kaszáló, Nagy-Ajta falu Miklósvárszékben.

Bálóki, alsó és felső, dülő Sormás falu Zala megyében. Másképp Hidegkút szántóföld.

Báncsa, bükkhegy, Döbréte falu Zala megyében.

Báncza, hajdan falu Bács megyében, az alsó Duna felé. Nem régen tudományos szaklapokban és az Akadémia termében vita tárgyává lett, vajjon mily családi nevet viselt ama 1570. körül élt költőnk, a ki Hunyadi János erdélyi vajda verses historiáját megírta? A kérdést szőnyegre hozta Dr. Nagy Sándor az Egyetemes philologiai Közlöny 1884. évi folyamában, és midőn az említett költő családnévének váriánsait: Bánkai, Báncsai, Báczai, Búnyai, Nagy-Báncsai, Bánczay felhozta, egyszersmind a Bánczai névalaknak ad egyedüli jogosultságot, noha tudja, hogy a többi névalaknak is megvan a maga védője. De Szilády Áron ezen érvelés ellen azt a kifogást teszi, hogy a Nagy Sándor által helyesnek talált Bánczay családnévnek megfelelő helynév nem létezik. Igaz, nem létezik semmiféle helynévtárban, de azért mégis a Báncza nevű hegyerincz választja el a felső-marosujvári és a szilvási határt, a marosujváraknai határtól Alsó Fehér megyében, és még a legelő is fentartja mai napig a Báncza nevet. Nagy Sándor valóban sejti is, hogy kellett létezni hazánkban egykor Báncza nevű helységnek, habár (mint

ő véli) okleveleink erről nem tesznek említést, és a helynévtárak is e névről mélyen hallgatnak. Sejtelve igazolásul azon régi közmondásra hivatkozik, mely egy állítólag XVII. századbéli s általa Gyöngyösinek tulajdonított műfordításban maradt fenn és így hangzik:

»De én is részt vettem a bántzai vámban« azaz, én is megvénültem.

Szilády Áron igen jól tudja, hogy költőnk: »A nyomorúságokban való vigasztalásról« című vers fejeiből a »Matias Bancai« név jön ki. A Könyörgés című éneke versei fejében is a *Nagy-Banca* név tükrözdik vissza, mégis a költő nevét Bánkainak véli olvasandónak, mert példa van arra, hogy a C betű a K hangot fejezi ki. (Régi magyar költők tára IV. köt. 267. lap.)

A kérdés tisztázására az Akadémiában azt a megjegyzést tettem, (1886. február 1-én. Lásd Akadémiai Értesítő 21—23. lap), hogy oklevelek által is be lehet bizonyítani egy Báncza nevű helységnek egykori léteztét hazánkban és pedig Bács megyében. Első említését csak közvetve kapjuk, a mennyiben az esztergomi keresztések conventje 1283. évben azt bizonyítja, hogy Beke nemes ifjú, Dénes comes fia, Bács megyei *Bancha* faluból a Priba nevű földet elajándékozta. (Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigon. II. 169. l.) Az oklevél érdemes közlöje, az adakozó nemest Beke de *Wancha* néven említi az oklevél feliratában, a mi indokolatlan eltérés a szövegtől. A kőí káptalan 1308.

évi leveléből tudjuk, hogy Stephanus de *Bancha*, más Bács megyei nemesekkel együtt a Sebusszeg birtokának felosztása ügyében eljár. (Anjoukori Okmánytár I. 162. l.) Ugyanez az István de *Bancha* 1311. évben, mint kir. ember szerepel a Bács megyei Csurug, Kétszántó és Bulkesz határainak megállapításában. (U. o. 241. l.) Utóbb már egyenesen Bácsfa falu áll előtérben és vonja magára figyelmünket. Így találjuk 1387. évben, midőn Mária királyné a lázadó Horváthiak birtokait, nevezetesen *Bancha*, Orbáspalotája, Mortályos és Földvár falvakat elveszi, és azokat Garai Miklósnak és Jánosnak adományozza. Ezen adományt, bele foglalván a dersi monostor fölötti kegyúri jogot, a királyné ünnepélyesen megerősíti 1388. évben.

Zsigmond királynak 1387. évi leveléből kitűnik, hogy néhai Treutul Miklós, Grabariai Miklós, valamint Banchai Máté és István a Posega megyei Orehocz, és Bács megyei *Bancha* nevű falvakat, úgymint a lázadó Horváti János püspök és Horváti László birtokait elfoglalták. A király pedig azt tartván, hogy e birtokok reá szálltak, ezeket Garai Miklós macsói bánnak és testvérének Jánosnak adományozta. Ezeket a boszniai káptalan beigtatta, tekintetbe nem véván Treutul Miklós és mások tiltakozását. (Orsz. lvtár 1512. csom. 12. sz.)

1391. évben bizonyítja Losoneczy István macsói bán és bácsi főispán, hogy Keméndi Kozma fia György az

ellen tiltakozott, hogy Keméndi (dicta Kemend) János, Péter fia, és mások Banchai Jakab (Jacobi de *Bancha*) banchai birtokát vissza akarták foglalni, minthogy ezen banchai birtok Keméndi Györgyre és Banchai Erzsébetre volt átruházva nevezett Jakab által. (Az eredeti oklevél a gr. Festetics család keszthelyi levéltárában. Ign. Miscellanea 84. sz.) Az említett Kemend a mai Kemendinpuszta Bács megyében, Ó-Kér mellett. Zsigmond király 1395. évben új adományt ad Garai Miklósnak és Jánosnak, a Horvátiak Posega és Bács megyei birtokaira, és a kő káptalan a nevezett Garai testvéreket beigtatta a Bács megyei Földvár, *Bancha*, Orbász és Morthalis birtokába. (Országos lvtár.) Úgy szintén említetik 1399. évben Ladislaus de Földvár a szomszéd birtokosokkal, mint Stephanus de Verőfény, Dominicus de Nagy-völgy, Ladislaus de Keresztúr.

1408. évben Zsigmond király Garai Miklós nádort és fivérét Jánost összes birtokaiban újra megerősíti. Az adománylevelében említették Orbász, *Bancha*, Mortályos és Földvár a révvel és vámszedési joggal Bács megyében. (Fejér X. 4. köt. 672. lap.) Ezt az adatot ismernie kellett volna a kutatóknak, mert ha Czinár indexe nem vezet is nyomára, de egy elsőrangú forrás-gyűjteményben hozzá férhető volt. Megjegyzendő, hogy Cornides is közli ez oklevelet (Diplomata I. 119. lap), de annyiban hibásan, hogy az első két helynevet összehúzóv, abból egy Orbász-Banetha nevű helysé-

get csinál. 1350. évben Pál, János de Bancha fia, mint nádori ember szerepel a Doroszlóra vonatkozó pörben. 1464-ben István de Bancha volt Bodrog megyei szolgabíró. 1448-ban Banchai László, Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán embere.

Ezen időben Bancha több részre oszlott, mert melléknevek által volt megkülönböztetve. V. László király ugyanis 1457. évben meghagyta a kői káptalannak, hogy Csekei Tamást, eszöri várnagyot, a Bács megyei Nagalch (Nagy-Alch), *Obancha*, Mindszent, Utertelek, Szerdahely, Gewzew falvak és Chalaaz negyed részének birtokába igtassa. (Gr. Erdődy cs. monyorókeréki ltára, 69. csom. 3151. szám.)

A többször említett *Obancha* névhez meg akarom jegyezni, hogy a török defterek 1580. és 1582. évre a szabadkai náhijében egy Csifancsa nevű falut sorolnak elő. A Bács-Bodrog megyei tört. társulat évkönyve (1885. év 3., 4. füzet 16. lap) erre azt véli, hogy e falu tán Ó-Bancsa. Azonban a Bácsfalva falvak, bár mily melléknevével birtak, a bácsi náhijében feküdtek, és így ezektől *Obancha* nagyon messzire esnék. Pedig *Obancha* mindig dél-vidéki, mint például Aleh, Halász stb. falvak társaságában említetik.

Mátyás király is 1461-ben Bács megyei Gwzew, Chalaz, Alch és *Obancha* részjóságait, melyek Csekei Porcoláb Tamásnál el voltak zálogosítva, miután ez örökös nélkül meghalt, anyjának, Szilágyi Erzsébetnek aján-

dékozta, hogy jövedelmeit addig élvezhesse, míg a nevezett birtokok jogszerű birtokosa a zálogösszeget le nem fizeti. (Teleki: Hunyadiak kora XI. k. 21. lap.) Az itt említett helynevek alatt Kesze, Halász, Ács és Ó-Bácsfalva értendő. 1464. évben Banchai Zsigmond birtokos volt Banacha faluban. 1467. évben a kői káptalan Mátyás király rendeletére Sulyok Györgyöt és fiait, többi között, a Bács megyei Banacha és Szent-Lőrincz birtokába vezeti. Mint szomszédok megjelentek: László és Sebestyén de Banacha, András de Tharanya és György de Werefalva. (Tudománytár 1840. évi júliusi füzet.) 1470. évben László de Bancza kijelölt királyi ember. A történetből tudjuk, hogy Garai Miklós 1386. évben Mária és anyja Erzsébet királynék védelmében vesztette életét Gara helység, a mai Verőce megyei Gorján mellett. Az ő öröksége Garai Jobb kezén volt 1470. évben, ki akkor Szécsy Miklóssal *Bancha*, Martyalos, Acsa és Szent-Miklós birtokára nézve osztályra lépett. Ugyan ezen évben Sebestyén és László de Banacha, mint kir. emberek küldetnek ki, egy hatalmaskodási tény megvizsgálására. A fent említett egyezés alapján Széchy Miklós 1478. évben bevezettetik: Belcsérög, *Bancha*, Marthalyos, Acsa, Szent-Miklós és Szent-Mihály nevű jóságok leánynegyed-felébe; ezen kívül még számos Valkó, Szerém és Csongrád megyei birtokokba, melyeket az egyezés szerint Garai Jobb kezén szerzett. (N. R. A. 347. cs. 1. sz.) 1505. évben

András diák de Bancha volt csongrádi főispán is részt vett a rákosi országgyűlésben. A Bács megyei dézsmalajstrom 1522. évből *Banchya* falut mint megyebeli községet említi, mely vajszkai Fabó Fábián járásában feködt. A megye legnagyobb falvainak egyike volt, mert 108 adózót számolt, a kik mind magyar nevűek. A Bancha-val együtt felsorolt helységek ma akkori neveik alatt már nem léteznek és még a történeti fejtegetést veszik igénybe. Ilyenek: Mindszent, Szentlélek, Mathya, Geesze, Varjad, Kapwch, Elwes, Kereked, Dal, Tolmach stb. A kalocsa-bácsi érsek urbariuma szerint *Nagy-Bancha* 16 pénzt fizetett évenként az érseknek. A Hatvaniaknak is lehetett itten birtokrészek, mert 1555. évben Hatvani György és János szerződésre léptek több megyében lévő birtokaikra nézve, így Gödöllő, Nagy-Hatvan, Csongrád város és *Nagy-Bancha* Bács megyében. (Iványi István.) Bancha 1554—1594. években mint a bácsi nahije egy helysége a török defterekben is előfordul, csakhogy három névalakban: *Nizna-Bancsa*-ban (Alsó-Bancsa?) 1554-ben 2 adózó ház volt, 1570 körül 7 ház. Bancsában 1590-ben 8 ház. *Radina-Bancsa*-ban (Nagy-Bancsa?) ugyanakkor 19 adózó ház volt. (Bács-Bodrog megyei Tört. Társ. Évkönyve I. évf., 22. lap), gróf Wesselényi Ferencz 1652. évi urbariumában a mi helységünk mint *Nagy-Báncza* szerepel. A XVIII. század elején már csak mint pusztá említetik, és 1701. évben Nagy-Báncsa kincstári pusztá török

földesurának 6 forintnyi adót fizetett.

Ezen előzmények után még két kérdésre kell felelni: vajjon hol feködt ez a többször említett Bács megyei Bancha, és nevét mikép ejteték ki.

Az első kérdés földerítését elősegítették az Iványi István által közlött topographiai adatok, és azoknak gondos összehasonlítása. Bács- és Bodrog megyék határpörében a nádori biztosnak Glavenicsnak 1717. évben hozott ítélete szerint Nagy-Bancsa Tovariszova körül létezett, mert ezen név a Paragha, Szelenese és Bácsujfalu közötti földrészre, az az Tovariszova határának éjszaki részére még használatban volt, Kovács kincstári mérnök térképén 1764-ből az illető tovariszovai határrészben még a régi banchai templom romjai is fel vannak tüntetve. *Nagy-Bancha* pusztának egy része a mostani Bács-Ujfalu határához vététt, a midőn Batthyányi József érsek 1768-ban a tótokat Bács városból az előbbi Derzse és Nagy-Bancha területére, az új Bács-Ujfalura telepítette át. Nagy-Bancha helyét a tovariszovai határ éjszaki részében a bácsi érseki uradalomnak 1784. évi összeírása is kétségen kívül helyezi, a midőn azt mondja, hogy ezen uradalom tőszomszédja kelet felé Szelenese és Nagy-Bancsa kincstári puszták, a mely utóbbi urbarialiter Tovariszova kincstári pusztába van bekebelezve.

A Báncza faluval határos helységek, a mennyiben ezek felismerhetők,

szintén felderítik a kérdést Bánca holfekvéséről. Egy 1346. évi oklevélben Zopur, Ders, Mathya és Guzel (Keszi) határai egy pontban összeszőgellenek. Ders Bács városának volt tőszomszédja. 1410. évben Dersfalvának íratik, a Mosztonga patak mellett terült el. (Országos Ivtár.) Bács közelében feküdt Bánca. A már idézett 1461. évi levél Ó-Bancha-val együtt Gwzew, Alch és Halász falvakat említi. Alch = Ács még 1701. évben, mint külön pusztá létezett. Iványi István azt véli, hogy a Bánca-
 zával együtt 1387-ben említett Orbazpalotája alatt nem lehet mást, mint a mai Obrováczt érteni. De e vélemény el nem fogadható, mert Orbazpalotája az Orbaz személynévből alakult, míg az Obrovacz helynév a szerb obrov = sánczolat, árkolás szótól származik. Palánkához éjszakra az obrováci erődítések ma is megvannak. Ha az Iványi-féle névszarmaztatás helyes volna, akkor a Torontál megyei Obrovacz pusztát is valami Orbász nevű férfitől kellene származtatni. Szerencsésebb Iványi azon feltevésben, hogy az 1387. évi adománylevélben Bancha-val együtt említett Földvár a mai Palánka, mi által meg van magyarázva, hogy miért adományozza Mária királyné a Garaiaknak Földvárral együtt a dunai révjogot. Ma az általunk ismertetett vidéken, a Duna közelében nincs Földvár, de létezett egykor, a mint az 1522. évi dézsmalajstrom mutatja, mely szerint Nyék, Földvár, Monosfalva, Lengyel, Jófalú és Szent-

Lőrincz a dézsmagabonát mind az utóbbi helyre hordták össze, a mely körülmény az említett helyek köelsős közelségére mutat. Szent-Lőrincz alatt értendő azon pusztá, mely a XVIII. század elején egészen Bukin határába olvadt, s a mely csakugyan Palánkával, vagy a régi Földvárral határos. E pusztá régibb időben (1467.) Bancha-Szent-Lőrincz néven volt ismeretes, és ezen melléknevét az akkor népes Bánca helységtől vette, melynek közelében feküdt. A Duna melletti Ó-Palanka neve csak a török korszak után jött divatba, és miután szintén földvárat jelent, azonosságában az okleveles Földvár helységgel alig kételkedhetni, kivált azon öszhangzást tekintve, melyet a többi adatok nyújtanak. (Századok 1886. évfolyam 908—911. lap.) A bácsmegyei Földvár helységet a Duna mellett már 1330. évben találjuk. (Lásd Földvár cikket.) A fönnnebbi Nyék egykor Verőfénynek is nevezetett, a melynek fekvése szintén Bánca környékére esik. A Müller-féle térképen még fel van tüntetve Szt-Lőrincz, de sem Bánca, sem Verőfény.

A mi a tárgyalt helynév kiejtését illeti, ezt Iványi István Bancsa-nak akarja ejteni. Erre a névben előforduló *ch* betű nem elegendő. Wesselényi Ferencz idejében a magyar nyelvben már használták az ékezetet betűket, és ő e helynevet *Bánca*-nak írja. A közmondást sem kell megvetni, melyet a báncai névről idéztünk, és mely egy régibb nemzedék

beszédmódját hozta reánk örökségül. Végre érvül szolgálhat, hogy egész helynévtári kincsünk közt nincs egyetlen Bancia helynév sem, van Erdélyben ma is Bánca nevű hegygerincz és dűlő, épen ott, hol nem rég még Bánca pusztát ismertek. Mint földrajzi elemek nem tartoznak ugyan Bács megyéhez, de a tanúságot a név kiejtésére nézve nem árt belőlök levonni.

Bánca, hajdan praedium, mely Felső-Magyar-Ujvárhoz tartozott; itt keletkezett 1791. évben egy sóbánya-telep *Maros-Ujvárákna* néven, melyről más helyen szólunk. (Lásd Maros-Ujvárákna.) A *Bánca* nevet még megtartotta azon hegyláncz, mely Maros-Ujváráknát délkeletről félkörben körülveszi, és melynek déli részén százados tölgy- és vadkörtefák díszlenek. A *Bánca* hegygerincz választja el a felső-maros-ujvári és a szilvási határt, a maros-ujváráknai határtól. Még a legelő is fentartja Bánca nevét Alsó-Fehér megyében. Lenk Ignác Bánczáról semmit sem szól.

Bánfa, major, Szepetnek falu Zala megyében.

Bánkó, nagy domb, tüskés kopár legelő murvával és kőbőrczezel, Csicso falu Zala megyében.

Ruda-Bányácska, falu Zemplén megyében, határos Sátoralja-Ujhelylyel. Vályi András szerint Telkibánya fiókja volt, és azért kicsinyítő névvel *Aranylábú*-nak is nevezték. 1560. évben Dobó István bírta; 1720-ban a Trautsohn herczegek szerezték, ezektől a kir. kinestár és a vallás-

alap, részben a Pintér és Keresztes család birtokába került. E helység össze nem tévesztendő Kis-Bányácska faluval, melynek mai neve Széphalom.

Kis-Bányácska (lásd Széphalom).

Bátó, sokszor kiszáradó tó, Kővágó-Örs falu Zala megyében.

Bázs, nagy kiterjedésű kerek domb, melyen ma is elpusztult várnak nyomait láthatni, Al-Doboly faluban, Háromszék megyében. Ugyanitt van a *Bázs-Kútja*, jó iható vízzel. A Bázs aljában van egy nagy terjedelmű szántó és kaszáló, neve: *Bázsalja*. A hagyomány szerint Bázs nevű ember bírta az említett várat, és tőle vette volna nevét az Olton túl fekvő Bács-telek, mely tán igazabban Bázss-telepnek nevezhető. Az egykori vár helyén nagy darab cserépdarabok találhatók, olykor két ölnyi mélységben is.

Bráka, dűlő Csekelakán Alsó-Fehér megyében.

Bránnás, erdő Nova falu Zala megyében.

Becsvölgye, mintegy 8 községből álló terület Zala megye egerszegi járásában. Már 1498. évben említettik Becsvölgyei István (de Bechvelgye) zalamegyei szolgabíró.

A becsvölgyei községek ezek: Barabásszeg, Becsvölgye. stb.

Becze, szőlőhegy, Meszes-Györk falu Zala megyében. *Pusztá-Becze* erdő-rész ugyanitt.

Becze, szőlőhegy, Alsó-Dörgicse falu Zala megyében. Mint ilyen már 1612. évben említették.

Behiák, puszta Kis-Komárom mezőváros határában. A pesti papnövelde birtoka. A puszta határai: Karos, Csönte, Kis-Komárom, és a k.-komáromi szőlőhegy.

Bekse, irtott rét, ezelőtt ingoványos hely Sümegh-Csehi falu, Zala megyében.

Belasztena, vagy *Bielasztiena*, a XV. században Fejérkő néven fordul elő. Posega megyében feküdt, és a XVII. század térképein Belasztena néven található; utóbb a gradiskai határörvezred területébe foglalták. Mátyás király, nem tudni mely esztendőben, *Fejérkő* várát Vuk Brankovicsnak székhelyül jelölte ki, a melyhez Zalankemen is tartozott. A despota e birtokról tizedet fizetett a zágrábi püspöknek. Vára még most is létezik.

Beneturné vára, omladék, hosszára 110, szélességre 85 öl. Itt-ott meglevén ásva, egy 4 lábnyi szélességű kőfal is találtatott, és így a várfal vélt magasságát három öltre tehetni. Téglá- és cserépdarabok találatnak. A vár közepén kút. A négyszegű területet most kaszálónak használják. Bereczk mezőváros Háromszékben. Némelyek a váromladékot Benetor, vagy Bene-ur várának is nevezik. A hagyomány Benetur fejedelemasszonyról szól.

Beng, kaszáló, emelkedett helyen, a Lucz vize partján, Beresztelke faluban, Torda megyében.

Beng-út. A Szász-Régeni határnak egy részét, mely Körtvélyfája felé fekszik, szász nyelvjárásban Beng-nek nevezik, és ezen Beng-úton jártak

keresztül Beng felé. Most Körtvélyfája területéhez tartozik. Torda megyében.

Benkőfalva, hajdan falu Udvarhelyszékben, lásd Homorod-Almás.

Berbencze, köszirt, az Aranyos balpartján, Brezcsd falu, Alsó Fehér megyében.

Berbécs válla, legelő Bágy faluban, Udvarhelyszékben.

Bercsénegyház, hajdan praedium Békés megyében, Tölgy falu területén, melybe 1498. évben Tamás esztergomi érsek, és testvérei Erdődy Bálint, Péter, Pál és János beigtatást nyertek. (Lásd Tölgy.)

Berecz vagy *Boracs*, hajdan zsupánság felső Bosniában (comitatus Berez). A boracsi zsupánság a mai Vlasenicza vidékén feküdt, és Pracsza várával együtt a XIII. században bekebelezetett felső Bosniába. Ezen zsupában Boracs (Borac, Boragio,) vár is feküdt, egy alatta elterülő várossal, (subtus Boraz, vagy Sotto Boraz), még ma is *Biracs*-nak nevezik e vidéken a keresztény lakosok a Vlasenicza melletti kis lapályt. Hozzá tartozott valószínűleg Srebernica híres bányaváros is, mely már 1376. évben említetik. (Klaics: Bosnien 26., 27. lap.) Azon egyezséget, mely a Nona dalmaciai város és Arbe sziget közt fenforgott ellenségeskedést megszüntette, 1284. évben aláírta többi közt Paulus de *Borache*, jádrai nemes. (Wenzel IX. k. 417. l.)

Bereczk, mezőváros Háromszékben. Zsigmond király 1426. évben kiváltást adott *Bereczkfalvának*, mely

azóta a »falva« szót elejtette. A királyi szabadalmi levél a helységet villa valachalis Bereczk falvának nevezi, mely a székelyföldön a moldovai határ felé fekszik, és mivel e falu lakosai megfogyatkoztak, meghatalmazza Kenesi, másképp Magyar Jánost és Radult, Czakó fiát, és más lemhényi és nyujtódi székhelyeket, hogy Bereczkre új lakosokat telepítsenek. A lakosok kötelessége leendő, hogy az ország határát Moldova felé őrizték. A törvénykezés a nevezett Kenesius kezébe adatik úgy, hogy más tekintélyes székelyeket is maga mellé vegyen. — A Bereczk helynév a Briccius személynévvvel szükségkép nem azonos. Régi oklevelekben olvassuk: »oda tettük a bereczket vagy bereczet«, azaz a határjegyet, halmot, ripacsot, csóvát. Győr és más megyében tájshónak használtatik a bereczkes = ripacsos szó. Érdekes családnevek is fordulnak elő e város lakosai között, u. m. Andorko, Bartok, Bardócz, Bajkó, Bacsó, Dimény, Tizséri, Frenko, Gergó, Hankó, Kanisztos, Magdó, Mikó, Páskó, Pénzes, Sarány, Szaszko, Tréfás, Vata, Finta. Ezek közül némelyik kihalt, de birtokuk vall ősiségükre. Nem magyar nevű család Bereczk lakosai közt nincs.

Berevölgy, jó szántóföld, Garaboncz faluban, Zala megyében.

Berivoi, vagy Valye Berivoi patak a fogarasi kerületben. Ered a Vurvu Putzilor és Bellia hegyekben, Fogaras városon átfut, és az Oltba szakad.

Bereksása, dülő Bölön faluban, Miklósvárszéken, Háromszékben.

Bese, eser- és gyertyános erdő Marosvásárhelyen. Ugyanitt *Bese-ol-dal*, *Bese-olja* dülők.

Besér, dülő Martonos faluban, Udvarhelyszékben. Van benne három részlet: Malom föle, Hetes és Telek.

Berze, dülő Sőfalván Udvarhelyszékben.

Berzekert, határrész Szent Mihályfalván Udvarhelyszékben.

Bécsország, Heltai Gáspár Ausztriát mindig így nevezi.

Békavár, magas domb, melyen keresztül rosszaságáról hírhedt út vezet, Kerecsen falu, Zala megyében.

Béla, vagy Hégwasser, vagy Weiszwasser patak Szepes megyében, Busócánál a Poprádba szakad, baloldal felől. Egy 1285. évi oklevél szerint de niveis montibus, azaz a Kárpátokból ered. Landok, a szepesbélai barlangliget, és Szepes-Béla mellett folyik. Először említetik 1260. évben a szepesi káptalannak IV. Bélához intézett levelében. (Hazai Okmánytár VI. 104.) 1289. Rikolf lomnitzi bíró, ki a Ruda nevű erdőt Theodorik és Lajos testvéreknek telepítési célra adományozta, mint a terület első határjelét Birbron falut említi, a honnan a határ a Bélapatakig, és a Kárpátokig (montes nivei) vonul. (Wenzel IX. 517. l.) 1290. évben a szepesi káptalan jelentést tesz III. Endre királynak a Landok, Rokusz és Nehre közti határokról, mondván, hogy az első határ Landok és Rokusz közt kezdődik, a Quyel nevű völgyben,

mely a Kárpátokban kezdődván, a Béla folyóig terjed. (Wenzel X. 9., 10. lap.) Alább mondja a jelentés, hogy a Béla folyón átvezető híd szemben áll a Kaffen hegyekkel, melyek Landok és Birbronn községeket egymástól elválasztják. Blad, szepesi főispán 1291. évi levelében is olvaszuk, hogy a Béla patak Béla és Rokusz közt folyik, és hogy a landoki területen malom áll rajta. (Hazai Okm. VI. 363. l.)

Béla patak Szepes megyében; a hernádvölgyi járásban fekvő Létánfalu közelében a Hernádba ömlő víz. III. Endre király 1294. Illés mesternek Szepes megyében, a Golcha havasok alatt erdőt adományoz. Ez erdő kezdődik a Létánvára mögött, hol a Béla patakba egy más szintén Béla nevű száraz patak ömlik. (Fejér VI. 1. köt. 304. 305. l.) Ez oklevélből ugyan bizonyos, hogy a hernádvölgyi járásban két Béla nevű patak létezett, de hogy az egyik csak időnkint telt meg vízzel, és azért száraz Bélának neveztetett. Ismét említették az előbbi, Béla királynak 1299. évi a létánfalvi karthausi monostorról szóló alapító levelében. Az oklevél szerint a látókői (lapis refugii) monostort a Hernádfolyó, és a Béla patak három oldalról veszik körül, a negyedik, nyugotra fekvő oldala kőfallal van erősítve egyik folyótól a másikig. (Wagner: *Analecta scepus*. I. 394. lap.) Ortway a hernádvölgyi Béla patakot két külön cikkben tárgyalja.

V. ö. Biela.

Uj-Béla falu szepesmegye magurái járásában. Neu Bela, Nowa Bela. — Kray Pál 1723. évi térképén *Neubechl* és Uj-Béla. Vályinál e falunak német névalakja: Neu Bél. 1519. évben: Nova Bela. 1545. évben plébános de Nova Bela. 1611. évben Uj-Béla. Utolsó postája Szepes-Ófalu.

Kis-Béla, máskép Sztráska falu Szepes megyében. (Szepesi tört. Évkönyv II. 104. l.) = Nehre (lásd ezt.)

Béla, máskép Mátéfalva, hajdan falu Szepes megyében. 1378. évben Mátéfalva, máskép Bela. (Országos ltár. N R A. 1542. cs. 13. sz.) 1382. Mátéfalva más néven Béla. (Gr. Csáky cs. ltára.) Matyasowecz, vagy *Mátyásfalva*, Ófaluhoz negyed mérföldnyire. Bírja a b. Palocsai Horváth család.

Szepes-Béla, szepesi város, vagy oppidum a Poprád bal partján, Lőcséhez 4, Késmárkhoz egy órányira. Lipszky szerint a város német neve: Berl. A várost állítólag már 1072. évben Salamon király idejében kezdték építeni, — a német telepedők II. Géza alatt (1141—1161.) szintén megszállták e helyet, és azt Valtensdorfnak nevezték el. (Weber Samu: *Monographie der evang. Gemeinde A. C. Béla*.) Az új telepedők 1208. évben a Markseifen patak mellett templomot építettek, mely 1707. évben egy nagy tűzvész által, a város legnagyobb részével együtt, elpusztult. Korabinszky azt írja, hogy e templom romjait még az ő korában Sanct Walterskirchennek nevezték. Weber Samu (i. m. 3. lap) azt írja,

hogy a város IV. Béla tiszteletére vette fel a Béla nevet, mert tőle kapta kiváltságait, és hogy a város ezen új neve már egy 1264. évi határjáró levélben előfordul. Azonban e magyarázat helytelen, mert a város a területén folyó Biela pataktól vette nevét, mely név itt már IV. Béla király kora előtt divatozott. A város különben *Biala*-nak is iratott. (Szepesi tört. Évkönyv II. 104.) Említették 1289. évben Tilo, Béla városának régi bírája, — antiquus iudex de Bela. (Wenzel IX. 517. l.) 1290. évben Béla, mint Rokusz, Birbron és Landokkal határos. (Wenzel, X. 3.) 1298. évben a belai plébánus csatlakozik a szepesi plébánusok szövetségéhez. (Wagner, *Analecta* I. 266. és Fejér, VI. 2. k. 168. lap.) Midőn Robert Károly 1317. évben a szepesi szászok kiváltságait megerősíti, a szabadalmazott városok közt Bela és Kasmark várost is említi, (Fejér VIII. 2. k. 60.) Az 1328. évi megerősítő levél német nyelven van fentartva, és abban a király »die Bela« nevezi a várost. (Wagner: *Analecta* I. 198. lap.) 1412. évben *Beela* 18 márk és 12 nesség adót fizet (egy lat 3 nességből áll.) 1429. villa Bela, de 1431. évben már oppidum azaz mező város. Ez utóbbi évben Zsigmond király meghagyja Berzeviczy Péternek és György szepesi prépostnak, hogy a késmárkiak és belaiak közt fenforgó határvillongást egyenlítsék ki. (Schmauk, II.) A szepesi káptalan egy 1435. évi levelében Béla határai leiratnak, területén csak német helynév fordul elő:

Kalenberg, Kukesserwek, Molenstatt, a Liebseiffen csermely, Wajdenau síkság, Komperschacht, Weissenseiffen csermely, Belbach patak, Tiffenseiffen csermely, Schwarzbach, Chüttergrund völgy. Részt vettek Birbron, Landek, Nehrer, Palendorf, Csütörtökhely és Szepes Szombathely küldöttei. — Bárdossynál a város Bela major, azaz: Nagy Bélának neveztetik; a mely névnek ellentétül megfelel Kis Béla, avagy Stráska. A lőcsei kronikában 1518. évre ezt találjuk feljegyezve: Verbrannte die *Bell*, durchs Wetter angezündet, das kaum acht heyser erhalten wurden. (Wagner II. 13.) A város 1535. évben újra tűzvész által tökéletesen elpusztult, és a lakosok ezen szakadatlan csapások miatt ki akartak vándorolni. Azonban Knitha Péter visnicei comes, és sandomiri várnagy, Lengyelország főmarsallja, krakói tábornak, szepesi stb. kapitány 1535. július 22-én Krakóból kelt vallásos szellemű levélben a lakosokat vigasztalja, és közbenjárását a lengyel királynál igéri bizonyos kedvezmények eszközzésére; a kivándorlást különben megtiltja. Zsigmond lengyel király is ez évi szeptember havában vasárnaponként heti vásárok tartását engedélyezi. 1536. évben tiltakozott a város Laszko Jeromos siradi palatinus ellen határzavarás és hatalmaskodás miatt. A tiltakozás a szepesi alispán és szolgabírák előtt történt, kiknek a tiltakozást tanúsító levelében Laszkoról az mondatik, hogy ő az ország törvényei, jogai és szokásai ellenére, és nem törődván a törvényes

tiltakozással, mely a város részéről, avagy annak emberei által pecsét alatt történt, — hatalmaskodást követ el. Szepes vármegye ezen ügyet még ugyanezen évben megvizsgálta, és saját törvényszékénél tárgyalta. (Schmauk.) Béla és Késmárk közt is folyt határvillongás 1537. évben. (L. Késmárk.) Zápolyai János király 1540. évben Béla némely kiváltságait megerősíti. 1543. évben Béla bírása Zolschneider György; — ez évben Béla és Késmárk városa közt barátságos egyezség jött létre a határookra nézve. 1562. évben Béla és Frankova barátságos úton egyenlítették ki a Komperschacht mező tulajdonára vonatkozó viszályokat. 1564. évben Dunajecz várának urai és a Lengyelországhoz tartozó Béla városa közt a határookra nézve barátságos egyezség jött létre. (lásd Dunajecz.) Egy helye így szól: Nemes Grimowszki Bertalan a 13 szepesi város gondnoka előttünk ünnepélyesen tiltakozott az ellen, hogy Béla városa polgárainak birtokhatárait kész az ő jogaik értelmében a fehér patakig (= Béla) megvédeni. 1596. évben palocsai Horváth György két ízben fegyveres berohanást tett Béla területére, és ez alkalommal Lubomirski János lublói főkapitány nyájörzőit verte, ölte és fosztogatta. Ez erőszakoskodás oka határvillongásból eredt. A viszály folyt Komperschacht és Tokornya végett Béla város és Dunajecz vára közt, mely utóbbi akkor palocsai Horváth György volt, valamint Hobgarten

és Plavnicza közt bizonyos terület végett. Lengyel- és Magyarország részéről, az igények megvizsgálására, 1596-ban biztosok küldettek ki, de ezek a rendelkezésekre álló okiratokat elégségeseknek nem találván ítélet hozatalára, halasztási határnapot tűztek ki, addig is a viszálykodó feleket békességre kötelezvé. (Schmauk.) Mária Terézia 1772. évben visszaváltotta a Lengyelországnál elzálogosítva volt 13 várost, és ezekhez 1774. évben még 3 várost csatolt, mely városok azután Szepes megyétől külön álló közigazgatást nyertek; ez időben *Beela* néven van városunk említve. De 1797. évben *Ó-Béld*-nak írják. (Berzeviczy Gergely: De Commercio 196. l.)

Béldi sűrű, erdőrés, Sepsi-Szent-Ivány falu Háromszékben. Monda szerint Béldi Pál itt rejtőzködött Apafy üldözései elől.

Béldi tavára menő láb, Egerpataka falu, Háromszékben. Régen a gróf Béldi család birtoka, most kasszáló Béldi tava név alatt.

Bialonovo, hajdan birtok vagy pusztá Bács megyében. Kéry János 1628. évben beigtattatik Borsod, Bikesz (Bikity) Gad és Bialonovo birtokába. (Garam-Szt.-Benedeki conv. ltára, Capsa Statutor. D. 2. com. 35. sz.) Ma nem létezik, de Bikity és Borsod táján fekhetett.

Bibarcz, dülő, Egerpataka falu Háromszékben.

Biczómező, dülő, Páczod falu Zala megyében.

Biela, németül Weisswasser patak, a késmárki hegyekben ered, és

Késmárk mellett folyván, a Poprádba szakad. (Lásd Béla.)

Bialka, patak, a tátrai halastóból ered, és Uj-Béla mellett elhaladván, Debne falu alatt a Dunajeczbe ömlik.

Birtalan, közhelyből irtott kaszáló Homoród-Almás-on Udvarhelyszékben. Birtalan székely családnév is.

Biztercz, vagy Rakovnicza patak, mely a felső Muraközben eredvén, a legrádi közlegelőn keresztül, Legrád alatt a Drávába szakad, Zala megyében.

Blochâ, Szász-Sebesvárosnak oláhok-lakta külvárosa nyugat és északnyugat felé. Az 1660. évi városi számadásokban Blochay néven fordul elő. A XVIII. századbeli adókönyvecskékben Hochstadt vagy Hostadt néven, mely nyelvbelileg azonos Hosdát, Hochstätten, Hesdatu Hunyad megyei falu nevével.

Bocsár, dűlő Balaton Füreden, Zala megyében.

Bocskai sűrűje. Kis csöpetes, szántóföldek közt, Balaton-Henye falu Zala megyében.

Bocsotai, dűlő, Bókaháza falu, Zala megyében. Ugyanitt Bocsota hegy.

Bogoma, szántóföld, Nagy Pécse falu Zala megyében.

Boracs, hajdan vár, lásd Berecz.

Borbát, dűlő, Fel-Doboly falu Háromszékben.

Borberek, fürdőhely Ó-Rodna mellett Besztercze vidékén, az erdélyi részekben a Borvölgyben. Oláhul *valea vinului*. Ez utóbbi név különös változásokon ment keresztül. Marienburg geographiájában magyarul *Bor-berek-*

nek, oláhul *Lunka zsinului*-nak; a katonai térképen mely újabb időben készült, *Lunka vinului*-nak van nevezve. Se Marienburg, se a katonai térkép nemzetiségi balítéletből nem írtak, hanem az oláh nép elnevezését fogadták el. A szláv »lunka« szó az oláh nyelvben annyit jelent, mint a magyar »berek« szó; a magyar pedig a savanyú vizet is »bor«-nak nevezi, mert a bor szó eredetileg savanyú italt jelentett volt. *Bor-berek* tehát Borszékhez hasonló elnevezés. Az erdélyi oláhok is a latin »vinum« szót, mint a balkániak *gyin* (*zsinu*)-nek ejtik, s utánozván a magyar szokást, evvel a savanyú vizet is értik. Tehát *Lunka gyinului* vagy *zsinului* tökéletesen jó fordítása a bor-bereknek. A katonai térkép nem ír már *zsinu*, hanem *vinu*, így: lunka vinului. A legújabb változás, a rómaiaskodás szellemében, most a lunka szláv szót kilöki és a latin *vale*-t teszi helyére, így: vale' a vinului = a bornak völgye. (Hunfalvy Pál: Budapesti Szemle 1887. I.) A magyar állam legújabb térképén nincs kitüntetve.

Borcsan, falu Nyitra megyében, Nadlány közelében, Bán és Zsámbokréth közt. Említettik Kálmán királynak 1113. évi levelében, melyben a zabori apátság birtokait elősorolja. (Hazai Okmánytár VIII. k. 5. lap; és 1112. évszámmal Fejér VII. 5. köt. 87. lap: de suburbanis *Borsan* insula et Lywna aqua terminus est.) Tájékozást a Līvna pataktól várunk, azonban az újabbkori földrajzokban: Fényes, Ballagi-Király, Umlauf,

Klőden munkáiban hiában keressük; úgy a pozsonyi kereskedelmi kamara által kiadott Statistische Nachweisungen des Neutraer Comitats czímű könyvében is. Egyedül Nagy Józsefnek Nyitra megye Helyírása vezet nyomára; Ortvay csak annyit mond Lyuna vízről, hogy a Nyitra megyében létező zobori apátság birtokában folyt volna. A Livna patak Kis és Nagy-Boresán, Apáti, Nadlány mellett, sőt Kis- és Nagy-Bossánytól sem távol folyik. Emélfogva az okiratban említett Borsant a mai Boresan-nal azonosnak kell tartani, annál inkább, mint hogy az ennek szomszédságában lévő Nadlány, Apáti, Vendégi helységek szintén a zobori monostor birtokai voltak. Ezek mind Nyitra megye számbokrétai járásában fekszenek. (Conlegner Károly szíves közleménye.)

Borczfalva, határrész, Szőrese falu Háromszékben. Egy hajdan itt létezett falu nevét tartja fenn.

Bordoma, szántóföld, Nagy-Pécsel falu Zala megyében.

Bornicz, szántóföld, szent Balás falu Zala megyében.

Boros, hajdan falu Békés megyében. A váradi Regestrum szerint (§. 104.) bizonyos Pósa, Boros faluból (de villa Borouch) bevádolt egy Szentest nevű jobbágyot Sedan faluból. Ezen Boros falut forrásaink később alig említik, de még sokáig fennállhatott, mert a mai Borosgyán pusztá, kétségtelenül ezen falutól vette melléknevét. Nem távol innen fekszik a fent említett Sedan (Zsadány.) Bihar megyében.

Borzathovize, hajdan kaszáló, Nemes-Pécsel falu Zala megyében; említve mint határhely 1431. évben. (Fejér X. 7. k. 379.)

Botorom, dülő, Torda város, Torda megyében. Állítólag itt egykor hasonnevű falu létezett.

Bőgimély, halásztanya, Uj-Kécske falu Pest megyében.

Bőgyét, köves szántóföld, Felső-Dörgicse falu Zala megyében.

Bölcsföldre, pusztá, Almás falu határában, Zala megyében.

Bömbölös, erdő, Tolmács falu, Zala megye.

Bör cz, erdő, Szilvággy falu Zala megyében.

Bör cz, szántóföld, Szent Balás falu Zala megyében.

Bös zörménykút, hajdan határhely Pest megyében Ozinkota és a Rákospatak körül. 1325. évben Bezermenkwt Farkashalom birtok határájárásában. (Hazai Okm. III. k. 79.)

Belső Bőte, szántó, *Bőtei hegyhát* rét, *külső Bőtei hegyhát*, szántó, Bárhely falu Zala megyében.

Bőtefa, pusztá, mely Alsó-Apáti faluhoz tartozik, Zala megyében. Szentgyörgyvára határában van a Betefai hegy, — azt állítják, hogy nevét egy hajdani hasonnevű falutól vette.

Bubod, dombos dülő, Vaspor falu Zala megyében.

Buccsa, pusztá Bihar megyében, Szerep faluhoz tartozik. Más neve Zodony. Midőn a veszprémi püspök 1552-ben azt javasolja Ferdinánd királynak, hogy vegye meg Patócsi

Ferencztől a Békés megyei Gyulavárat, egyúttal ajánlja a bucsai apát- vagy prépostság megváltását is, melyet Patócsy Izabella királyné adományából bírt. A Zoárd nemzetség családfáján ott van Bucho = Bucso = Bucsá név; valamint Szerep vidéki birtokaik között ott találjuk Bucsá pusztát. És mivel az említett apát- vagy prépostság a Tiszán túl János király országában volt, Bunytai azt azonosnak tartja Szerep monostorával. (A váradi püspökség II. kötet 427. l.)

Budnya, rengeteg erdő, melyen a Valiczka patak keresztül folyik, Pusztá - Magyarod falu, Zala megyében.

Bugyanovcze, falu Szerém megyében, Rumához délre, Szibacs mellett. Müller térképén Budianofze, Lipszky, Görög, és Schediusnál Bugyanovcze néven említetik. A hivatalos Helynévtár nem sorolja fel. (V. ö. a szerémi Buziást.)

Bukcsinovics, hajdan falu Bács megyében. Nagy község lehetett, mert egy 1743. éves összeírás szerint e községben 232 család lakott. Katona István a kalocsai érsekségről írt terjedelmes munkájában említi, hogy Mária Terézia idejében egy pár Dunamelléki község, mert lakói kalóz életmódjokkal a dunai hajózást és közlekedést veszélyeztették, innét Kulára és más oly helységekre telepítették át, melyek a Duna és Tiszától egyaránt oly távolságra vannak, hogy lakóik nem gyakorolhatták többé kalóz vállalkozásaikat. Talán ezen intézkedés fejti

meg ezen községnek teljes eltűnését, úgy hogy a Bács megyei levéltárban 1750. év után már nyomára nem lehet akadni Az összeírás sorozata szerint Bukcsinovics község Szonta, Priglevicza-Szent-Iván, Kupuszina és Monostorszegh között feküdt, a mai Apatintól kissé éjszakra. Apatin lakói azon helyet, melyen épülettörmelékek maig is találhatók, Bukcsinovácznak nevezik. (A Bács-Bodrog megyei történelmi társulat évkönyve I. folyam 3., 4. füzet, 77. lap.) Mult századi helynévtáraink e falut nem említik, de fel van tüntetve Müller térképén *Bukcsinovacz* néven, a Duna közelében, Apatinhoz délre, de úgy, hogy Apatin és Bukcsinovacz között még Knikavica falu fekszik. Ez a helyszínelés módosítja a fentemlített összeírás sorozatából tett következtést a falu fekvésére nézve.

Bulkesz, falu Bács megyében Gajdobra és Petrovacz közt, Újvidékhez éjszaknyugatra. Nevezetesős magyar helység a XIII. század közepe óta, melyről a Fráter család kezén levő oklevél legelső hirt ad. A Fráter család ősei bácsi várjobbágyok voltak; azok közül legrégibb, a kit ismerünk, Marczel. Ennek két fiát, Kelement és Márton, István ifj. magyar király 1263. évben a neki tett hűséges szolgálatoért Kezy nevű föld örökségi joggal való adományozásával jutalmazza, és mivel Kezy addig a bácsi várispánság alá tartozott, azt egyúttal annak köteléke alól felmenti. E föld az oklevelekben többször előforduló Zyl-Bácsesul, azaz Szilbás nemes falu-

val volt határos, de körülvették Keszit még más várföldek is. Az adomány tárgyát képező Keszi, mint a királyi oklevél mondja, elég volt nyolcz falunak. (Fejér IV. 3. k. 115. lap és újra VII. 1. köt. 233. l. Kivonatját adja Nagy Iván: Magyarország családai IV. 252. lap. 1273. évi keltezéssel, nem vevén észre, hogy V. István már 1272. augusztus elsején meghalt, és így 1273. évben mint ifjabb király nem adhatott ki levelet. Az idézett kivonat *nova donatió*ról is szól, mely az eredetiben szintén elő nem fordul.) Különben ezt az első adományt forrásaink majd 1263., majd 1265. évszámmal közlik. (Fejér IV. 3. k. 156., 294. és VII. 1. k. 323. l.) Utóbb István ifj. magyar király Zólyomban junius 28-án — de nem tudjuk, mily esztendőben — kelt levelével meghagyja a kői káptalan-nak, hogy a Marczel fiainak adományozott földek határait állapítsa meg. A káptalan igtatási jelentése állítólag 1276. évben kelt (Nagy Iván: Magyarország családai IV. k. 252.), a mi kétségtelen tévedés, de a jelentésből megtudjuk, hogy Keszi területén, melyen, mint fent mondva volt, nyolcz falu elférhetett, csakugyan 8 falu létezett, és pedig: Szent Ivány-Keszi, Boldogasszony-Keszi, Sávoly-Keszi, vagy Boulkezy, Keresztényteleke, Egres, Szent-Péter, Kastélyi teleke, és Matyuka-Kürth. A kői káptalan magához vevén Halad Fülöpöt, Dobra Tamást, keszi-i Sávolyt, Thegefalvi Venczelt stb. a helyszínén a határokat bejárták, és a fennebbi

jószágokba beigtatták Marczel fiait, Kelement és Mártont. Ezen 8 faluból ma csak egyetlen egy maradt fenn, melynek mai neve Bulkesz, de a mely nem más, mint a régi Sávoly — vagy Boulkezy. Magyaráztatul szolgál, hogy az egész földterület, mely azelőtt a bácsi várispánsághoz tartozott és a bácsi vár alól felmentetett, Keszi-nek neveztetett, de nyolcz külön birtokosától vevén melléknévét, ezek által különböztetett meg egymástól. Így *Sávolykeszi* azon Keszi nevű falu, melynek birtokosa Sávoly volt. A Boul név nem lehet egyéb, mint a Sávoly névnek rövidítése vagy elferdítése; és tán már az akkori nyelvdívat hasonló eljárást követett, mint a mai, a személynevek első szótagjait elnyelvén. Midőn ma Constancia helyett Stanczi, Matild helyett Tilda, Erzsébet helyett Betti, Albert helyett Berczi hangzik, kivált bizalmas szó-lásmódon, igen valószínű, hogy a Sávoly név is az első szótagot elvesztette némelykor és lett Sávoly-Keszi helynév helyett Volykeszi, vagy a V. és B. betűknek gyakori felcserélésével Bolykeszi, avagy Boulkeszi. És csakugyan Kelemen és Márton azon rokonai közt, kik velök együtt 1263. évben a bácsi vár jobbágysága alól felmentettek, és utóbb nemesi rangra emeltettek, előfordul egy Sávoly nevű is, — Sávoly és Thorzol, a Dobra nemzetségből. Ferdinand király 1559. évben meghagyja Bornemisza Benedek gyulai várkapitánynak, hogy Bács és Torontál megyei bizonyos birtokokat, melyeket ő a gyulai várhoz fog-

lalt, tulajdonosaiknak: Veszy Lőrincz, Szoláth Miklós és Mátyásnak adja vissza. Ezek közt előfordúl *Savolkeszy* másképp *Bewkeszy*. (Haan Lajos: Békésmegye hajdana II. 169. 1.) Ez a Bewkeszy névalak érdekes átmenetet képez a mai Bulkeszre.

Biztosabbá teszi ezen érvelést még azon körülmény is, hogy Bulkesz csakugyan Szilbás mellett fekszik, melylyel együtt már 1263. évben említettett. (Századok 1875. folyam 650—652. lap. Pesty Frigyes: A magyarországi várispánságok története 178—180. lap.) A bácsi káptalan 1311. évben jelenti a királynak, hogy Balad fiát Matenkát, Csurg, Kétszántó és *Bukkeszy* birtokába beigtatta. (Anjoukori Okm. I. köt. 241. l.) Kulpin 1418. évi határjárásában ismételve említettnek az utak, melyek Szent Ivánról *Kczy*-re vezetnek. Kezi alatt a mai Bulkesz értendő Kulpin közelében. A XVIII. század elején, midőn az egykor oly nevezetes terület kincstári pusztává lett, ez Vulkesze-nek nevezetett. Bulkesz utóbb megint községgé emelkedett, és 1886. június 14-én ünnepelte fennállásának 100 éves jubilaumát. II. József császár, tapasztalva, hogy Magyarországon, a Bácskában oly pusztá vidékek léteznek, melyek elegendő munkás kéz mellett felvirágozhatnak, e végből köriratokkal és hirlapilag felszólította a túlnépesedett Pfalz, Zweibrücken, Hessen és Frankfurt körüli tartományok lakosságát a bevándorlásra. Az első telepedés Torzsán történt 1784-ben, azután következett

Cservenka 1785-ben, Uj-Verbász 1785-ben, Bulkesz 1786-ban, Szeghegy és Kis-Bér 1786-ban, és végre Jarek 1787-ben. Korabinszki, kinek helynévtára 1785-ben jelent meg, Bulkeszt még nem említi; de ki van tüntetve az ő atlaszában. Vályi pedig Bulkész-nak írja. Müller térképén Bulkés. Csak véletlen találkozás, hogy a küküllő megyei Bolkács oláh falu neve is Bulkes.

Bulzu, magas szikla Igenpataka falu Alsó-Fehér megyében.

Burgo, dülő Körtvélyfája faluban, Torda megyében.

Burgundia, Debreczen városának egyik silány utczája és városrésze, melyben Csokonai Mihály lakott.

Burgundia, a zsidók utczája Pest megyei Tinnye faluban. Apró, összeépített házhalmoz.

Burgundia, Kenézlő faluban, Szabolcs megyében. Mintegy 35 zsellérházból álló községi belsőség.

Burgundia, házesoportozat Soly mos falu közepén, Heves megyében.

Burgundia, útca Vaál Fehérme gyei helység Felszeg nevű részében. (Magyar Sion I. köt. 759.)

Burgundia, és Szent László, Pest városához tartozó puszták, említettnek I. Lipót király 1703. évben kiadott levelében. Mai nevét nem tudjuk, azonban Sz.-László Gödöllőhöz keletre fekszik. Hivatkozik erre Rómer Flóris is, a régi Pestről írt munkájában.

Burgundia, hajdan Keckemét városának egyik része, melynek mai neve Burga.

Burgundia, Belényes mezőváros egyik része és utcája Bihar megyében.

Burgundia, hajdan falu Temes megyében. 1518. évben *Burgudia* (így) Haraszi Ferencz birtoka. (Nagy Iván: Magyarország családai V. 51. lap. Más források e falut nem említik.)

Burgundia, falurész Velenczében, Fehér megyében. A falu délkeleti részén mintegy 25 évvel ezelőtt 7—10 ház állott, melyet ez időtájtban cigányok lakván, e csoportot a nép *Czigány-Burgundiá*-nak nevezte el. Azonban a házakba magyarok költözvén be, és azok által jobb karba hozatván, a *Czigány-Burgundia* név is elenyészett.

Burgundia, határrész Gyéres mező város Torda megyében.

Burnót, sáros, ingoványos, lapályos dűlő, Kővágó-Örs falu Zala megyében. A nép ma *Bonót*-nak ejti. Ugyaninnen folyik le a Bornót vize a Balatonba.

Buska, hajdan falu Borsod megyében. Olykor Bústelek-nek neveztetett. Ma nem létezik. Régen az egri káptalan birtoka lévén, ezen rész »Káptalan föld« nevet is viselt. A káptalannak sehol sem voltak oly rossz szomszédai, mint Buskán. Vámos és Arnót felől a pelsőczy Böbekek, másfelől az Al-Kemeiek. Ezekkel folytonos vesződsége volt a káptalannak. Az Al-Kemeiek ily családfát mutatnak:

Lukács de Olkemey.

Fülöp 1294.		István 1324.
		mester.
		László 1345.

A III. Endre király korába eső zavaros időszakban Fülöp foglalta el a káptalan Buska földét erőszakosan, sőt a káptalan jobbágyságait le is nyakaztatja. Később magához tért és a birtokot visszaadta. A káptalan nem késett a birtokjogot szorgalmazni, és erre csakugyan királyi szentesítést nyert 1294. évben. (Egri káptalan magán ltára Nr. VIII. Buska. Kiadatlan.) De az Al-Kemeiek tovább is nyugtalanították a káptalant és különösen István lovag ígérete ellenére sem Buska elfoglalásáról le nem mondott, sem az új határjáráshoz beleegyezését nem adta. (U. o. kiadatlan 1324. évből.) Buska 1345. évben elpusztított, és Al-Kemei László még a káptalan tizedeit is lefoglalta; a káptalannak a Bebekek sem voltak jobb szomszédjai, kik az utolsó Bors nemzetségbeli Bors magtalan halálával lettek e vidéken birtokosok, és mondhatni, hogy az első borsodi birtokos Bebektől az utolsóig a jogi téren mindig hadi lábon állott a káptalannal; mert 1385-től 1489-ig több mint 48 prorogatoriumot, perhalasztási engedélyt nyernek ki, mi, bár nagyon érdekes lehet a család nem ismert tagjai, és az érintett politikai okok tekintetében, hogy a táborozó királyok hol tartózkodásáról értesülünk, de egyháztörténelmi tekintetben nem alkalmas adatok a hatalmas Bebek családot kedvező színben feltüntetni. (Egri káptalani acta indeterminata.) 1420. évben határvillongásban van a káptalan Buska iránt, mely Arnold felől határigazítást is nyer

Mind a mellett a teljes határigazítás még négy-öt éven át nem jött létre a Bebekek daczolása miatt, kik 1425-ben a káptalan buskai erdejét és földjét is bitorolták. (Kandra Kabos szíves közleménye.) Ma e föld Zbuska néven Arnót falu határába kebeleztetett.

Buska. A pécsi káptalan 1292. körül kelt levelében, mely az esztergomi polgárokat előszámlálja, kik az esztergomi káptalant megkárosították, neveztetik comes Budur rufus de Busca. (Wenzel: Okmtár X. 107. l.)

Buziás, falu és gyógyfürdő Temes megyében, alapítványi jószág a Temesvár és Lugos közti útnak felén. Vasfürdőit már a rómaiak ismerték, és régészeink némelyike szerint Centum putea-nak nevezték, míg mások a mai Krassó megyei Nagy-Szurdok helyén keresik Centum puteát. A rómaiság bizonyítására utalás történik egy régi falazatra Adrián császár idejéből, mely alatt egy bővizű forrás rejlik, és az ide félóránnyira eső zsidóvini római maradványokra, melyeken a Leg. IX. Ital. felirat gyakran olvasható. Mások szerint a római Aaxis, vagy Ahihis feküdt itt, a mi elfogadhatóbb.

A magyar korszakban Buziás még csak a XV. század közepén kezd feltűnni. V. László király a Temes vidéki oláh küldötteket: Temeselyi Deés Mihályt és Sismán fiát Beziás-i Istvánt fogadta, és az ő kérelmekre 1457. évben megerősítette a szörényi nyolez oláh kerület kiváltságait. Itt figyelmünket Istvánnak de Bezias

mellékeve ébreszti fel. Mátyás királynak egy 1459. évi levelében *Bozazek* Temes megyei helységről szól, melyet Cseri várral stb. együtt Kanisay Lászlónak és Miklósnak adományozott. Országh Mihály nádor Csanádon 1479. márczius 25-én kelt levelével bizonyítja, hogy murányi Konya Dömötör özvegye Agatha, szajáni Posztos Tamás leánya, Szaján, Sooth, Faluhely, Temerdekegyház, Komlós, Nyoleczszegű, Péterd, Damiánfalva, Knéz, Csieskéd, Ócse, Toronyos Csanád megyei, Murány Torontál megyei és *Bodzastelek* Temes megyei helységekben levő részjóságait a budai káptalannak adományozta. (Knauz a Magyar Tört. Tárban XII. köt. 28. lap.) Ezen helynevek el vannak ferdítve Ruppnál. (Budapest helyrajzi története 15. lap.) Mátyás király az említett évben rendeli, hogy a budai káptalan az említett jószágokba beigtattassék, a miben való eljárását a kő káptalan a királynak jelenti, ki nek rendeletét egyszersmind átírja. (Hevenesí kézíratai XIV. 93., 110., 111. lap. M. Tört. Tár XII. 131. lap.) Itt a helynév Bodzastelek, Bozysztheleknek van írva, és e névalak sokáig tartotta fenn magát. Haraszti Ferencz Temes megyei birtokai közt előszámláltatnak 1518-ban: Bakófalva, Rakócz, Klenócz, Bozzia, Sulinéz, Fadimak stb. (Nagy Iván: Magyarország családai V. köt. 51. l.) Várady János és Széplaky Péter 1610. évben kapják Báthory Gábor fejedelemtől Temes megyében Vaja, Németi, Pápd, Szilas, Bozi, *Bozzás*,

Szent-Mihály stb. birtokot. (U. o. XII. köt. 51. lap.) Látjuk, hogy itt Bozi és Bozzás kétféle falu, és valószínű, hogy ez utóbbi a mai Buziás, míg a Haraszi-féle Bozzia, mely a két névalakhoz egyaránt közel áll, még több felvilágosító adatot igényel.

A fennebbiekből kitetszik, hogy a tárgyalt Temes megyei helység romlatlan neve: Bodzástelek. A *telek* összetételes szó később elmaradt, úgy mint elmaradt több helynévben az erdélyi részekben. Doboka megyében a mai Omboz és Füzes egy 1234. évi oklevélben Ombuzteleke és Füzesteleke neveztetnek. (Teutsch és Firnhaber: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I. köt. 59. lap.) Később, t. i. 1243. évben, szintén Doboka megyei helységek: Fatoteleke, Bachunateleke és Chegeteleke említetnek; a két elsőnek nyoma elveszett, de Csege és Csegő ma is létezik Dobokában. (U. o. 65. lap.) A mi a helynév főalkatrészét illeti, megjegyzendő, hogy a XVI. században a földibodza földibozyanak íratott. (Orvosi rendeletek a Győri Tört. füzetekben I. 88. lap.) A müncheni Codexben a bodza helyett csak »boz«. A miből kitetszik, hogy a Boz-féle helynevek hazánkban idetartoznak. Azért a Sopron megyei Boz falu német neve Holling. De miért változott a Bodzástelek név első magánhangzója *u*-ra? Azért, mert az idegenajkú lakosok nyelvsajátsága így hozta magával. Az idézett Sopron megyei Boz falu nevét a horvátok Busza-nak ejtik, a Nógrád megyei Bozteleke,

avagy a mai Bozita névből lett a tótok ajkán Buzita. Az idegen ajkúak befolyásának tulajdoníthatni azt is, hogy a Bodzás helynévben a *z* és *a* betű közé egy *i* magánhangzó csúszott. Jerney idéz 1248. évből Bozyasheg, Boziasheg nevű határhegyet Borsod megyében és azt helyesen Bodzáshegnek olvassa. A Temes megyei Bodzás, vagy Bodzástelek szintén ilyen átalakuláson ment keresztül, de azért még sem lehet igazat adni Lipszkynek, ki a Buziás helynevet oláhnak véli, mert ennek értelmét csak is a magyar nyelvből lehet magyarázni. A régi név: *Bodzástelek* Temes megyében még 1701. évben is előfordul. (Orsz. lvtár. Ecclesiastica 41. csom. 23. sz.)

Buziás, oklevelesen Bozyas, 1281. a Fertő mellett, Sopron megyében. A mai Booz. (L. azt.)

Buziás, dűlő, Szabadhegy falu Arad megyében.

Buziás, hajdan major Doboka megyében. Említve a kolosmonostori convent 1315. évi oklevelében mint Szent-Egyeddel határos. (Hodor: Doboka vármegye ismertetése 691. lap.)

V. ö. a Boz és Bodzás helyneveket.

Buziás, hajdan falu Szerém megyében. A Gútkeled nemzetségről, mely Svábsországból származott hazánkba, azt írja a Pozsonyi Krónika: Ez a nemzetség két pártra oszlott, néhányan a hercegekhez (értsd Géza és László kir. hercegeket) szíttak, mások meg Salamonhoz, különösen Vid, kit Salamon nagyon felmagasztalt mások fölébe az ő nemzetségében.

Az ő szállása és otthonja volt *Wuzias-loka*. (Mátyás Florián, *Fontes domesticæ* II. 28., 176. l.) Ugyan e nemzetségről olvassuk: *venerunt in villam Buzias in predium Vid*. E krónika szövegéhez híven tartja magát Turóczy, ki a XI. század eseményei közt elbeszéli, hogy a bessenyők Nándor-Fehérváron átjövén, a Száva folyó átuszása után, Buziás földre betörttek, honnan sok foglyot és zsákmányt elragadván, visszatértek. Ezt a pozsonyi krónika így közli: *Bisseni per Albam Vulgaricam venientes transnataverunt flumen Zawa, in campum Wuzias*. Ez az utóbbi helynév Turóczy-nál hibásan Bazias-nak van írva. (Schwandtner, *Scriptores*, folio, I. k. 117. lap.) A bécsi bőrhártyás kéziratban Buziás, a budai krónikában Bozias alakban fordul elő. Az említett ellenséges betörés Nándor-Fehérvár fölé vészthozó felhőket gomolyított össze, mert Salamon király meg levén győződve, hogy ezen betörés csak a nándor-fehérváriak árulása mellett történhetett, 1072. évben hadsereggel indult e város ellen. Táborában voltak Géza és László királyi hercegek. Nándor-Fehérvárt a magyarok ostrommal beveszik, és hazai földre visszatérvén, Buziáson, Vid bácsi főispán birtokán, a roppant zsákmányt magok közt felosztják. Avagy mint Turóczy írja: *venerunt in villam Buzias, in praedium Vid, volebantque dividere thesauros et captivos*. (Turóczy, *Schwandtner*él u. o. 119. lap.) Ráth Károly, a különben helyes kritikával élő történétíró,

az itt említett Buziás alatt a Temes megyei Buziást érti (Magyar királyok utazásai. Második kiadás), nem csoda, hisz Magyarország helységei közt ez áll egyedül mai névalakjával. De e magyarázat ellen már 1868. évben felszólaltam (*Századok* II. köt. 110. lap), mert úgy voltam meggyőződve, hogy miután a bessenyők a Száva folyó átuszása után érkeztek Buziás földre: ezen Buziás nem lehetett másutt, mint a mai úgynevezett Szlavóniában, a hol persze azóta vagy eltűnt, vagy más név alá rejtőzött. A Belgrád felől betörő bessenyők a Temes megyei Buziást a Duna átlépése nélkül el nem érhatték volna, s hogy ez történt, sehol sem mondatik; és ezen körülmény egymaga elég, lemondani azon vélekedésről, hogy 1072. évben a temesi Buziással van dolgunk, eltekintve attól, hogy ezen városka beljebb is esik az országba, mintsem hogy rögtönzött ellenséges határmegsértés által megszállás alá kerülhetett volna.

Az itt kifejezett sejtélem fogékony keblekre talált. Mindenek előtt Glembay Károly mérnök, Palacska-Kolozsvár környékének ismertetésében említi a *Buzia* nevezetű hegyi emelkedéseket, és hivatkozván a *Századokban* közzétett véleményemre, a Salamon király korabeli Buziásról azt írja, hogy neki már 1853. évben feltűnt e hegymagaslat, mert szőlőkertjeit mérvén, több hún halmokra akadt; de akkor nem találván okot további kutatásra, azt abbahagyta. A *Századok* czikke újra fölébresztette benne a

buvárlási vágyat, melynek eredményét megelőzőleg a kérdéses helyről azt írja: *Buzia* az erdői határ nyugoti részét foglalja el, pompás kilátással az egész Bácskára és Szerémségre, egész a Száva folyóig; a mezőség közepén hömpölyög a fejedelmi Duna, melyet a szem egész Péterváradig és az illoki magaslatig kísérhet. Szőlőkapáláskor Buzián, melyet a nép *Buziás*-nak is nevez, sok edénycserepeket találnak, csalhatatlan jelül annak, hogy az egykor lakott hely volt, sőt — tekintvén az alkalmas fekvést — jelentékeny erőssége is lehetett. Nem sokára ezek után előkerültek az okleveles bizonyítékok is, melyek eddigelé hiányoztak. Szerém vármegyének Zimony felé eső keleti részében a XIV. század elején sok birtokháborítás és hatalmaskodás fordult elő. Nevezetesen Csepán fia Lőrincz, a Bulyen nevű helységet felperzselte, és a jobbág্যokat fosztogatta. Ezért comes Márk és fia Miklós de Bulyen Lőrinczet perrel támadták meg, a mely 1320. évben Lampert országbíró előtt egyezség által fejeztetett be. Ennek értelmében a hatalmaskodó Lőrincz hat helységét, ú. m. Horostyán, Kétdimitrócz, Kovacsócz, Kethurdun és Zekultheluk, mely másképp Kajántó-nak neveztetik, és a melyeket vétel által szerzett; továbbá *Magyar-Buzyas* falut, mely őt örökségi joggal illeti, és másik: *Thot-Buzyas* faluval határos; a panaszló felek tulajdonába átengedni tartozzék, és a határjeleket Magyar-Buzyas és Tóth-Buzyas közt felállítani. A titeli káp-

tan-Márk, János és Miklós beigtatását ellenmondás nélkül teljesítette. Mint határhelyek említettnek: Malachench-achaga, Zyghataar, Achaga viz, Lazmachazygh és Kechmen falu. Meg lett állapítva, hogy a ki az egyezséget megszegi, a bajvivásban való elbukás bűnét szenvedje. Létezett a nevezett időben Szerém ama vidékén *Kyusbuzyas* (= Kis-Buziás) nevű helység is, melynek bírása volt Sebestyén, birtokosai voltak a perlekedő felek: Lőrincz Csepán fia és János Márk fia. (Eredeti oklevél a gróf Draskovich család lvtárában.) Nagy Lajos király 1357. évben megerősíti Drugethet Martonos birtokában, valamint Apa és *Buziás* »in Sirmia« fekvő jószágaiban. (Nemzeti Múzeum.) A bácsi káptalan 1371. évben az országbírónak jelentést tesz, hogy Jánost és Mihályt Patona Szent Péter, Péterteleke és *Bozyas* falu jogtalan használatától eltiltotta. (Zichy Okmánytár III. köt. 429. és 439. lap.) Lossonczy István macsói bán és valkói főispán 1390. évben vizsgálatot rendelt György, Sebestyén de *Bozyas* fia ellen, Miklós Bodó de Gabanyos fia és mások ellen Monostor-Szőlős, Tamásfalva és Domoszlófalva Valkó megyei birtokok elpusztításáért. (Országos lvtár.) Mátyás király 1474. évi levelében még említették Joannes de *Bozyos* (gr. Zay család lvtára), de ezentúl több krónikák, oklevelek és írott források a szerémi Buziásról még elő nem kerültek.

Podhraczky József, a *Chronicon Budense*hez írt jegyzeteiben véli, hogy

a Turóczy-féle Buziás, a mai Bugyánócze Szerém megyében volna, mely szerinte nevét a Buzád nemzetségtől vette. A fentebbi adatok e véleményét eléggé megerősítik.

Buzogány-csere, hajdan erdő, most szántóföld, Al-Doboly falu Háromszékben.

Bürüde, dűlő, Al-Doboly falu Háromszékben.

Büszke, dűlő, Al-Doboly falu Háromszékben.

Chrechan, falu a Muraközben, Nédeliczhez éjszakra, Zala megyében. Chrechan (ejtsd Csérésán) határán keresztül folyik a Murába siető Terna-patak, és vezet a Buda-Triesti vasút.

Cochenseiffe, vagy Konseiffen, l. Kojso.

Csaba, szántóföld, Nagy-Pécsel falu Zala megyében. Már egy 1431. évi határjárásban *Csabahegye* mint bokros hely fordul elő. (Fejér X. 7. k. 374. lap.) A Csaba helynév ma is létezik.

Rákos-Csaba, falu Pest megyében, Budapest mellett. Szécsy Dénes fia Frank, és Szécsy Balás fia Péter, a magok és Szécsy Prokop nevezett Frank testvére nevében Zsigmond király előtt 1411-ben azt jelentették ki, hogy miután Szécsy Dénes Chaba nevű Pest megyei birtokát szükségai tekintetéből néhai Mesztegyői Szerescsen mesternek bizonyos mennyiségű pénzért elzálogosította és ezen Csaba még mindig Mesztegyői Szerescsen fiainak kezében van; azért rokonukat Széchy Miklóst, néhai tár-

nokmestert felhatalmazták, hogy ezen Chabia falut Mesztegyői Szerescsen fiaitól kiválthassa, úgy hogy a mikor Szécsy Péter, Frank és Prokop a kiváltási összeget megtéríteni képesek lesznek, Szécsy Miklós Csabát nevezett rokonainak visszaadni tartozzék. Meghalván Szécsy Miklós, a jog fiára Tamásra szállt, kinek nevében ügyvéde Pottyondy Lőrincz ezt a rabulisticus ellenvetést tette, hogy a beperelt (t. i. Tamás) keze alatt nem létezik *Chabia* nevű birtok, a miként ez az ellenfelek vádlevelében neveztetik, azonban bir ő Pest megyében Chaba nevű földet. Azért a vádlott egész készséggel hajlandó azon részbirtokokat visszaadni, melyek Chabia néven bárhol Pest megyében találtatnának. Ellenben azon jószágrészeket, melyek *Chaba* név alatt értetődnek, kiadni nem akarja, miután a vádlevélben *Chyabia*-ról és nem Csabáról van szó. De Báthory István nádor és temesi gróf nem hagyott magán kifogni, hanem az alperes ügyvédjének csak azon kijelentését ismerte el, hogy Tamásnak Pest megyében bár hol volna Csabia nevű birtoka, azt ő a felpereseknek kiszolgáltatja; és ennek következtében a nádor 1520-ban úgy ítélte, hogy a Pest megyei Csaba, minden váltságdíj nélkül, Szécsy Péternek, Prokop és Franknak átszolgáltassék, és ezek az egri káptalan által Csaba birtokába vezettessenek. (Orsz. lvtár N. R. A. 21. csom. 1. sz.) Szécsy Miklósnak azon Miklós nevű fia, ki Csabát a Mesztegyői Szerescsen családtól visz-

szaváltotta, maga is csak törvényes közbenjárás után adta ki Csabát. A király 1540. évben Szécsy István halála után Göd és Sződ falvakat Pest megyében Magdolnának, Ormosdi Székely Miklós leányának, akkor Turzó Elek nejének, neuburgi Salm Miklósnak és másoknak adományozza. (Lásd Felső-Lindva.)

A múlt század vége óta Rákos-Csabát a báró Laffert család bírja. A falut éjszokról a Rákospatak veszi körül és onnan van mellékeve.

Csaba, szántó Fülöpszállás határában, Jász-Kún megyében. *Csabaszéki* dűlő, szántó és kaszáló ugyanott.

Csaba-bük-tető, hajdan határhegy Pilis megyében. Említettik 1274. évben Csaba határjárásában. (Fejér V. 2. k. 160. l.)

Csaba-kút-folyása, dűlő Fel-Debrő faluban, Heves megyében.

Csaba, szántóföld Bekölce faluban, Heves megyében.

Csaba, lásd Csabany.

Csabacsüd, puszta, mely Szent-András faluhoz tartozik, Békés megyében. Hajdan virágzó község volt, csak a XV. század közepén találjuk első biztos emlékezetét. Az aradi káptalan 1456. évben jelentést tesz V. László királynak Lossónczy Albert és fiainak László és Istvánnak azon panaszáról, hogy egy pankotai jobbágyukat, Coois Demetert, ki egy hordó bort három fogatú szekeren Hunyadi János beszterezzei gróf *Chabachud* nevű birtokára eladásra vitt, ott Hunyadi János parancsára Bereczk bíró, Mihály eskütt, Nagy György,

Szekeres Benedek, Malomtörő János és Vincze, Kiss Tamás, Szabó Márton és más jobbágyok a boros hordót és fogatot elfoglalták. Panaszolják továbbá, hogy, midőn a csabacsüdi jobbágyok Pankotán jártak, ott Hunyadi parancsára és Balás diák solymosi várnagy hozzájárulásával azoktól 8 arany forintot elszedtek. A káptalan az ügyet megvizsgálván, a panaszt alaposnak találta. Azért a káptalan és a kir. ember Hunyadi Jánost és Balás várnagyot Csabacsüdön felszólították, hogy a károsultat elégtítsék ki, a mit tenni azonban voltakodtak. Mindketten tehát a kir. törvényszék elé idéztettek. (Gr. Erdődy cs. galgóczi lvtára, Cista 49. csomag, 11. szám 4.). 1480. évben Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János özvegye bírja *Chabachyde* falut, ki itteni jobbágyait inti, hogy teleki Varjasy Jánosnak engedelmeskedjenek. (Országos lvtár N. R. A. 35. cs. 66. sz.) Corvin János herceg 1490. évben *Chabachyd*, Királyság, Szentandrás, Szentmiklós és Szenthetornya Békés megyei, Donatthornya Csongrád megyei és Ötvenablaku Arad megyei helységeket dobozi Dánfy Andrásnak adományozza. (Orsz. lvtár.) Különben Haan Lajos némileg eltérőleg azt írja, hogy Corvin János Dánfy Márton tanácsosának adományozta Csabacsüdt még ifjú korában, midőn még adományképes sem volt. Később ezen elhamarkodott tettét megbánva, kérte magának Csabacsüdt visszaadtni, II. Ulászlóhoz 1498. évben benyújtott kéréselevelében. (Békés vármegye

hajdana I. 146., 147. l.) Haan állítása igazolást nyer egy 1497. évi oklevél által, melyben Királyság, *Chabachud*, Szent-András falvak és a Téglásallyarét nevű nádas Békés megyében, mint Dánfy Márton tulajdona említettnek. (Orsz. lvtár Acta publica Tom. II. 54. cs. 33. sz.) Azonban a birtokviszonyok ez időben itt nem lehettek egészen világosak, mert II. Ulászló király 1491. évben megerősíté Mátyás királynak a nyulakszigeti apáczákat javára tett, Csabacsüdre vonatkozó adományát. (Br. Mednyánszky cs. rakoviczai lvtára.) Később és pedig 1508. évben II. Ulászló király Szenthethornya, Szentmiklós, Szent-andrás, Királyság, *Chabachydy* falut Békés megyében Podmaniczky Jánosnak és razvini Horváth Jánosnak adományozza. Ennek magyarázatául fel kell említenem, hogy Dánfy András halála után Csabacsüdt Corvin János fia, Kristofor örökölte. Ez (1510. év táján?) magtalan meghalván, jószágai a királyra szálltak. (Országos lvtár N. R. A. 630. csom. 30. szám.) A Dánfy család mégis megmaradhatott Csabacsüd birtokában, mert 1512. évben Borbála, előbb dobozi Dánfy Márton, utóbb Toldy Mihály özvegye tiltakozik, hogy II. Ulászló király, vagy fia Lajos, a Békés megyei Szent András, Szent-Tornya Csabacsüd stb. falut másnak eladományozhassa. (Pozsonyi káptalan levéltára.) A nyulakszigeti apáczáknak Perényi Imre nádor előtt előadott kérésére Szegi Dóczy Gergely 1513. évben átiratban átadja azon levele-

ket, melyek *Chabachyd*, Királyság, Szent-András, Szent-Miklós és Szenthethornya Békés megyei, Donáttornya Csongrád megyei és Ötvenablakú Arad megyei birtokokra vonatkoznak, és részint az apáczákat is illetik. (Országos lvtár a budai apáczákat irományai között). Ebből bizonyosságot merítünk arra nézve, hogy a nevezett apáczákat csakugyan már 1491. év előtt bírták Csabacsüdnél egy részét. — Ferdinánd király 1559. évi levele szerint, Borbála előbb csömöri Zay Péter, azután Gethey János felesége volt. Első férje után fia volt Zay Ferencz, a komáromi naszádosok kapitánya, ki, midőn Borbála és Gethey János meghalt, a Szent-Andráson, Szenthethornyan, *Chabachevdy* és Káka Békés megyei falvakban levő rész-birtokokat Borbála hozományának czíme alatt megtartotta. De midőn e hozományra nézve kielégítést nyert, az említett rész-birtokokat özvegy Gethey Gergelyné Katalin kezére visszabocsátotta, — lévén ezen néhai Gergely, Getheley János fia. (Gr. Zay család ugróczi lvtára.) Nevezett 1559. évben *Cybachyd* nemesi részén községi jegyző volt Szakács Mihály; Polyák István Ujlaki György diák özvegyének bírása; Rábay Simon, Paksi Lajos bírása; Kis Tamás, Mándy Kelemen özvegyének bírása. (Orsz. lvtár.) Mándy Kelemen özvegye, Bethlen Anna, 1560. évben új adományt nyer Békés megyében fekvő Szenthethornya, *Chybachudy* és Szent-András rész-birtokaira, valamint Ötvenablakú Arad megyei és Ottlaka Zaránd megyei

birtokokra. (Liber Regius XIII. köt. 438. lap.) A Dánfy családnak Mártonban magvaszakadt, és I. Ferdinánd ezen részjóságát 1560. évben Mándi Kelemen özvegyének, Bethlen Annának adományozta. Ez tehát más birtok lehetett, mint a mely a Mándiaknak már 1559. évben kezökön volt. A Mándi birtok az 1560. évi összeírás szerint 13 portát tett. Azonkívül ugyanez összeírás Zay Ferencz birtokát 7 portával említi. — Csabacsüd ezen korban igen virágzó állapotban lehetett, a mi nemcsak a porták számából, hanem azon körülményből is kitűnik, hogy, ámbár a többi Békés megyei porták után egy forint szedett adóul, a csabacsüdi portákra egy forintnál több volt kivetve. I. Ferdinánd király 1560. évben új adományt ad Paksi János komáromi kapitánynak, valamint Paksi Lajosnak és Jóbának Arad megyei Szent-András, *Csabacsüd*, Komlós, Ötvenablak és Szentetornya birtokára. (Causa tabularis non terminata Aszalay contra Mérey Ao 1833. levata; a Garam-Sz.-Benedeki convent irományai közt, sub J.) Egy másik Paksy Jánosnak Anna nevű leányát nőül vette Daróczy István, a kinek utódai örökölték Csabacsüd, Szent-András és Komlós-féle uradalmak legnagyobb részét. Nevezett Paksy Jánosnak László nevű fiától származott két leány: Judith (Beesky Györgyné) és Klára (Holló Zsigmondné), a kik után leányágon örökölték Csabacsüdon a szent-katolnai Cseh, a tótváradi Kornis és Egerer családok. Ugyancsak a fentneve-

zett Daróczy István leányutódaitól örökölték Csabacsüd egyes részeit a szentgyörgyi Horváth, Kiss, Rosty és Aszalay családok ivadékai. Az 1561. évi összeírásban Glesán Miklós, Ujlaki Sebestyén, Ujlaki György, és Paksi Lajos vannak mint birtokosok felsorolva. Harmadik része Csabacsüdnek a gerlai Ábrahámffy családé volt, s Vésztő, Mágor, Csaba, Gerla, Gerendás, Szentetornya, Megyer és Sopronnal együtt a XVI. században köznéven általánosan »Ábrahámffy jószágának« neveztetett. Népes hely volt Csabacsüd azon része is, melyet az Ábrahámffyak már 1557. évben birtak, Csabacsüdnek ezen részét 1593. évben Pipoly Anna, Pipoly Jánosnak és Ábrahámffy Zsófiának leánya, úgy látszik, utolsó ivadéka a hajdan hatalmas Ábrahámffy családnak, férjének Váradi Pálffy Máténak, s fiának Istvánnak és Katalin nevű leányának zálogképen bevallotta.

1655. évben Balajthy Ferencz az ő egész pusztai részbirtokát *Csabaya-Csyüd*-ön Törő Pálnak és Andrásnak és örököseiknek 100 magyar forintért elzálogosítja; mert a birtok a török hatalom torkában van, és a gyulai és szolnoki határ közt fekszik, úgy hogy csaknem semmit sem jövedelmezett. Nevezett Balajthy Ferencz, telegdi Balajthy János fia és György unokája volt. Ezen György leánya Erzsébet, mint néhai telegdi Csanád István özvegye említették ez időben. (Ország. lvtár N. R. A. 308. cs. 44. sz.)

Még a XVIII. század elején fennállottak ezen régi Csabacsüdnek némi

omladékai. Az 1733. évben a helyszinén megjelent megyei küldöttség még látta azokat, de egyúttal a lakosoktól arról értesült, hogy a téglák nagy részét a török Szarvasra hordatta, s azokból építteté az ottani fürdőt. Végre 1731. évben Száraz György personalis kapta adományképen Szent-Andrással együtt Csabacsüdöt, mely halála után leányági utódaira szállott.

Ugyanis báró Rudnyánszky József nőül vette b. Száraz György Julianna nevű leányát, a kivel 13 élő gyermeke volt, és pedig 7 fiú és 6 leány. Ezeknek utódaira szálltak az illető birtokok, melyeknek egy része most is kezökben van, például a gróf Überacker Ottóné birtoka; de nagyobb része vétel útján idegenek kezére jutott. A Rudnyánszky családhoz tartoztak a házasságok által a Bossányi, gróf Unwerth, slavniczai Sándor Károly, gr. Forgách, Gaál, gr. Überacker stb. családok. A mellékágak mind a Daróczy törzsre vezethetők vissza. Így például a Rosty család. Rosty István († 1791.) neje volt Daróczy Zsuzsanna. Ennek fiától, Rosty Ferencztől származik a Tolna megyei ág. Leánya: Zsófia Aszalayné. Nevezett Rosty Istvánnak atyja († 1744.) testvéröccse volt azon Rosty Lászlónak, kinek Ferencz nevű fiától származott Pál, s ennek Nedeczky Annától született Albert nevű fia lett azután Békés vármegye alispánja és Csabacsüd birtokosa. Rosty Albertnek Ágnes nevű leányát b. Eötvös József, — Ilona nevű leányát

pedig Trefort Ágoston vette nőül; mindketten az alkotmány újra életbe léptetése idején, vallás- és közoktatási miniszterek és politikai életünk kitünőségei. — A Szentgyörgyi Horváth család, mint nagybirtokos békésmegyei családról szintén kell e helyen emlékeznünk. Horváth Ferencz ugyan is a múlt században nőül vette Daróczy Francziskát, a ki özvegyiségre jutván, újra férjhez ment Csúzy Gáspárhoz. Innét van, hogy Horváthék mellett a Csúzy család is birtokos lett Békés megyében, s igen valószínűen Csabacsüdün is. A Kiss család szintén Daróczy rokonság útján jutott Szent-András és Csabacsüd birtokába. Ugyanis Kiss Sándor veszprémi alispán († 1777.) nőül vette Daróczy Katát. Ennek leányai jobbra Békés megyei urakhoz mentek nőül. Így Zsófia gyulai Gaál Józsefhez, Róza Skerlec Ferenczhez, a ki főispán is volt; Teréz Desseffyhez, a ki eddig nem volt békési birtokos; Kata Jankovics Antalhoz. Kiss Sándornak két fia örökölt Békés megyében, t. i. Ignác és Sándor; de vajjon van-e részök Csabacsüdün is, erre nincsenek adataink. Csabacsüd jelenlegi birtokosai báró Eötvös Loránt, Trefort Ágoston, Boczkó Károly, gr. Überacker Ottóné, Bagi stb., mások nagy részben már vétel útján jutottak birtokaikhoz; ezek közt legerősebb báró Königswarder.

A helynév a Csaba és Csüd összetételéből áll. A Csaba névről más helyen szólunk. A csüd vagy csöd ragaszték pedig más helyneveknél

is fordul elő. Haan Lajos azon véleményben van, hogy e szó hajdan örshelyet, előörshelyet, azaz, oly helyet jelenthetett, hová veszély idején a derékhad szokott összecsődülni valamely várból. Származhatott ezen szótól: cső, minthogy az előős csővel bíró kürttel hívta össze társait. Csabacsüd vagy másképp Csabacsőd a csabai várnak lehetett valaha ilyen előőrsi-helye. (Békés vármegye hajdانا I. k. 146. lap.) E magyarázat kissé mesterséges. A csüd szónak ilyen értelmű használata előttem ismeretlen. Az akadémiai nagy szótár a csüd szót a csög szóval hozza rokonságba, de nem csöddel. Így aztán a Csüd összetartható volna a Közép-Szolnok megyei Csög és Veszprém megyei Csögle falu nevével. Fent láttuk, hogy a helynév régi helyesírása Chabachewdy és Chabachyd. Az utolsó magánhangzó tehát változik. Előfordul 1240. évben Chud, Gejcse fia. (Fejér IV. 1. köt. 191. l.) E nevet Jerney Csödnek ejti (Nyelvkincsek), de e vélemény nincs igazolva. Fenn kell tartanunk azt a lehetőséget, hogy a Csüd személynevet jelent, noha bizonyosságot eddig nem újítanak forrásaink.

Csabany, kincstári sőház, mely hibásan duna-vecseinek is neveztetik, Pest-Solt megyei Szalk-Szent-Márton mezőváros határában. Egy régi, Csaba falu nevét tartja fenn. Ugyanis 1537. évben említettnek Szalk-Szent-Márton és Chaba helységek Fehér vármegye solti járásában (Országos lvtár. Tom. 55.)

Csapahegy, puszta Salomvár falu Zala megyében.

Csatató, szántóföld, Vászoly falu, Zala megyében.

Csáгатó, kaszáló, Homorod-Keményfalván Udvarhelyszékben.

Csákánhegy, meredek hegy, kőbányával Csupak falu Zala megyében. Ugyan e hegy Palaznak falu területére is nyúl.

Csákány, rét Dobri falu Zala megyében.

Csákvára, hegy az Ujszékely falutól a Küküllő-völgy felé huzódó hegylánczon Udvarhelyszékben. Várromnak semmi nyoma.

Csákhegy, szőlőhegy Magyar Szerdahely falu Zala megyében.

Csáka ligatja, kaszáló Homorod-Almás falu Udvarhelyszékben.

Császár rétek, kaszállók Sormás falu Zala megyében.

Császárárnyék, l. Árnyék.

Császta, az ecséri hegynek egyik része, szőlőhegy Kővágó-Örs falu, Zala megyében. Szent László király 1093. megerősíti a tihanyi apátság birtokait, a melyek közt előfordul a Balaton melletti Fülöp falu és a hozzá tartozó császtai rév (locus Chazta) (Wenzel: Árp. Uj Okm. VI. 67. l.)

Császta, folyó a Csallóközben, hol mély árkával Guta, Bálvány-Szakálos, és Keszegfalva határain keresztül folyván, egyik ágával a Keszegfalvi holt Vágba, másikkal a Vág-Dunába szakad.

Csát, vagy Mező-Csát, oklevelesen Chat, Chath, Chyath, Cziath;

mezőváros Borsod vármegyében. A néphagyomány a város nevét a határában nagy mennyiségben termő csátétól származtatja; alig szükséges mondani, hogy hibásan. A helynév személynévből ered, és nem a talajt akarja jellemezni, hanem inkább első birtokosának emlékét fentartani. — Szabó Károly szerint Csát a Scotta hún névnek felel meg. Scotta Attila egyik hadvezérének fia és előkelő harczos volt, ki Theodosiushoz a hadi adó ügyében Konstantinápolyba követséggel is megbízott. (Thierry Amadé: Attila története 3. fejezet.) De Szabó Károly Csótnak is, Csátnak is olvassa a görög kútfőben előforduló Skott-os személynevet. (Uj M. Muzeum 1850—1. év. I. k. 554. lap) és azt feltalálja a Borsod megyei Csáth mezőváros nevében. Különböző később sem ismeretlen a Csáth személynév. Így nevezeték 1250. évben Chat de Páka, a csallóközi udvarnokok századosa. (Wenzel, Árp. Uj Okmánytár I. 216. l.) — Csáth a borsodi várispánság tartozéka vagy állománya lehetett. Nincs ugyan semmi nyoma annak, hogy Csát környékén önálló törzs telepedett volna le, sőt ellenkezőleg egyik oldalról az egri püspökség birtokaival határos (például: Gelej, Vatta, Papi, melyek kezdetben az Árpádház fejedelmi birtokai fogtak lenni az egri völgygyel egyetemben), más részről Csát közelében sűrűen találkozunk várispánsági birtokokkal. (Palkonya, Bába, Pély, — és tán a szomszédos Igriczi is.) Csáttal azonban még csak akkor

és oly körülmények közt találkozunk először, midőn a várjobbágyság ős szerkezetéből ki volt forgatva, sajátlag pedig oly futólag ötlük szemünkbe, hogy miben létéről bajosan szerezhettünk tudomást. De az első adat is, mely Csátot történetünkbe bevezeti, már jóval megelőzi a tatárjárást, és II. Endre király koráról (1205—1235.) szól; ha ugyan helyes Kandra Kabos azon feltevése, hogy a váradi Regestrum 47. §-ában említett villa Chaz nevét Csátra kellene kiigazítani. — A község története igen hézagos, kivált a csáti nemesekkel csak nagy időközökben találkozunk. A fehérvári káptalan 1251. évi levele szerint bizonyos Gyopot az ő Chatt nevű földét a Füzeg folyó mellett, eladja István esztergomi érseknek. (Fejér IV. 2. köt. 118., 119. lap és Knausz: Monumenta eccl. Strigon. I. 385. l.) Ha igaza van Ortvaynak, hogy az itt említett Fyzeg azonos a miskolci járásban folyó, és jobb felől a Tiszába szakadó csáti vízzel, akkor nincs kétség, hogy a fennebbi csáti föld a mai Csát mezővárosra vonatkozik. (Magyarország vizrajza I. 325. lap.) 1437. év táján Csáti Sandrin és fia látszik legelőkelőbbnek. 1448. János, csáti Gaudiny fia említettik. 1559. év körül Csáti Ziny Rafael borsodi alispán. Egyházáról, plebániájáról mit sem tudunk, a pápai tizedlajstromban sem fordul elő. Tán zárdái egyház volt, mely külön fizetett tizedet. A falu tőszomszédságában feküdt Százd, mely régen *Százdomostorának* nevezetett. A reform. egyháznak, mely

maga régiségi részletekkel nem bír, de minden valószínűséggel az első századok egyházának helyén épült, hátulján levő pinczét régi sírboltnak tartják; az értelmesebbek nevezetesen zárdabeli sírboltnak. Benne feliratos kő található, melynek betűi azonban olvashatatlanok. Két befalazott üreg is látszik lappangani, de hogy hová visznek, ezt még nem tette senki vizsgálódása tárgyává. A XVII. században Csát még jól állott a török adózás után ítélve. 1641. évben Nagy István, Csáton lakozó Kubinyi uram jobbágya, hiti után így vall: Tudja, hogy ennek előtte megsommálván, Egren 16 esztendőben (1625 körül) Memhet aga urokkal, volt esztendőnként való sommájok negyedfélszáz forint, ez mellett adtak 100 kila árpát, egy vágó ökröt, egy borjus tehenet, 90 pint vajat, 40 kita lent; annak utána ezzel nem elégedvén, feljebb verte és immár az negyedszázad forinton feljül vesznek rajtok 200 kila árpát, két átalag túrót, 12 szekér szénát, vajat 80 pintet és ezzel adóztatja esztendőnként őket. (Magyar Történelmi Tár 6. köt. 142. l.) Elhagyta-e már akkor Csát atyái hitét, biztosan nem állítható. Minden valószínűség szerint azonban már ekkor vallást változtatott. A reform. egyház följegyzései csak a későbbi időre vetnek világot. Egy 1741. évi tanuvallomásból a következő helyi körülményekről értesülünk. »Doria siket generalis 1686-ban kergette el Csát lakosságát, kik Miskolczra, Ónodba és Debreczenbe futottak. Az

akkori igriczi török urat Alla effendinek hívták. Panyi István csáti, és Lökös János igriczi lakosok soha sem hagyták el községöket.« (Kandra Kabos szíves közleménye.) A jelen század közepén Csát városnak felét a Pothurnyai család törzsök-jogán bírták a Pothurnyai, Almásy és Ragályi családok; másik felét bírja az igen számos nemesség. Szerződés szerint azonban a férfi-ágon levő nemesi családok kihaltával a nemesi javakban a Pothurnyai család örökösödik.

Csát, hajdan falu Tolna megyében. Lodomér esztergomi érsek 1295. évben némely birtokait, ezek közt Chath Tolnamegyében és Nyim, Lula, Kapoly, Csepel, Igal stb. Somogy megyei helységeket cserébe adja a veszprémi püspöknek. (Fejér VI. 1. köt. 364. 365. l.)

Csátfalva, hajdan falu Bihar megyében. 1552. évben a Toldy család birtoka, valószínűleg Fekete-Bátor határába olvadt (Philologiai közlöny 1881. év 167. l.)

Csebrad, erdő és hegy Liptó megyében. A Csebrad erdő 1668. a likavai várhoz tartozott, a hegy 1715. évben említették. (Orsz. lvtár.)

Csege, hajdan falu Somogy megyében. Mint ilyen neveztetik már 1229. évben. (Csorba József). III. András király 1291. évben Chegei Jakab mestert és rokonait, kiket IV. László nemesített, a fehérvári egyház jobbágysai közé áthelyezi. (Fejér VI. 1. köt. 112. l.) 1301. évben Jakab, Bak de Chege fia, mint gonosztevő, Henrik főispán által büntettetik. (Zichy Cod.

I. 105. l.) Chege 1333. évben egyezés tárgya, mely szerint Beke, Gaborián fia, beleegyezik, hogy Péter, File de Chege fia, e birtokot tovább is megtarthassa. (Fejér VIII. 7. köt. 250.) Mátyás király 1488. évben Csege falut Bálványosi György magtalan elhalása következtében Dóczy Orbán egri püspöknek és kincstárosnak adományozza. (Lásd Bálványos, Kapoly.) Ma pusztá az igali járásban.

Csege, vagy **Czege** falu Doboka megyében, Szamosujvárhoz délre. Lőrincz erdélyi vajda Lentink comesnek és testvérének Hermannak, német vitézeknek, a Doboka várához előbb tartozott Fatateleke, Bachunateleke és *Chegeteleke* nevű földeket adományozza, az adományt megerősíti IV. Béla 1243. évben. (Fejér IV. 1. köt. 267. lap. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 65. l.) Tamás erdélyi vajda 1321. évben a király nevében Miklós grófnak, Emich fiának (a czegei Vas grófi család őseinek) Szent-Gothárd, *Chege* és Szász-Szilvás falvakat adományozza örökségi joggal, minthogy Csicsó várát a király kezébe visszabocsátá. A nevezett vajda 1326. évben e birtokokat az erdélyi káptalan által körülhatároltatja, és a káptalan jelentésében foglalt határokat megerősíti. (Gr. Dessewffy Oklevéltára 196. l.) 1340. évben I. Károly király a nevezett három falut, és azokon kívül még Szent-Iván falut, az osztályos társak kizárásával egyedül idősbí Vas Miklósnak adományozza, ismét hivatkozván az ő érdemére, hogy Csicsó várát a király-

nak visszaadta (u. o. 220. l.). Egy másik ugyanez évi levelében a király az ország valamennyi bíráit eltiltja, hogy az adományozott birtokokban bíraskodjanak. (U. o. 221. l.) Ezen okból Péter erdélyi vajda az idősbí és ifjabb Vas Miklós közt fenforgó birtokosztály elintézését későbbi időre halasztotta. (U. o. 223. l.) 1342. évben ifjabbik Vas Miklós és testvérei óvást tesznek, hogy Szent Iván és Czege közt (itt a helynév *Cheke*-nek van írva) fekvő földjüket az idősbí Vas Miklós és a chazari nemesek közt folyó perben senki el ne idegeníthesse. (U. o. 239. l.) 1347. évben István erdélyi vajda, Csama fia Jakab fiának (ki Miklós fia) Szent Iván, Szent Gothárd, Czege [az oklevélben: *Chegue*] és Szilvás birtokok miatt az idősbí Vas Miklós és fiai ellen támasztott keresetét, hivatkozván I. Károlynak fentebbi kiváltságos levelére, elutasítja. (U. o. 246—248.) 1349. évben Jakab fiai Csoma stb. a nevezett négy Doboka megyei falvakban levő birtokrészeket eladják 40 ezüst márkáért Vas Miklósnak és társainak. (U. o. 254.) Nagy Lajos király 1363. évben Vas Miklós fiainak, Pálnak és Istvánnak és más e nemzetségből való tagoknak a pallósjogot engedélyezi *Chege* faluban. (U. o. 269., 270. l.) László erdélyi vajda, czegei Vas Lökösnek, László fiának, minthogy a királyné szolgálatában van elfoglalva, perhasztást engedélyez. (Fejér X. 1. k. 129.) Voltak más birtokok is Czegén, mert Szentegyedi Lökös mester

1394. évben beperelte Czegei Lászlót, Dezső fiát, hogy Chege faluban levő házait és kertjét elpusztította, a miért is az erdélyi alvajda meghagyja az erdélyi káptalannak, hogy ez iránt vizsgálatot tartson. (U. o. 323. l.) Vas Lökös fia Tamás de Chege és testvére Antal 1429. évben Lépes Loránt erdélyi alvajda előtt egyezsége lépnek Gyöngyfalvi Imrével kölcsönös birtoköröklésre nézve. (Fejér X. 7. k. 189. l.) 1677. évben Teleki János özvegyének Bornemisza Annának csegei dézsmabére elengedettett. (Hodor K.: Doboka 709. l.) — E helység neve magyarul Szege, Csege és Czege alakban használtatik; a gróf Vas család de Czege írja magát. A falu német neve Zegen, oláhul Czága. V. ö. Czég, Cseke.

Csege, puszta Nógrád megyének Pestmegyével határos szélén, Vác közelében.

Csege, szántók, Al-Doboly falu Háromszékben.

Csege, dűlő Kőkös f. Háromszékben.

Csege, falu Szabolcs megyében. IV. Béla király 1248. a Szabolcs megyében a Tisza bal partján fekvő Chege, Kecskés és Pöcslaka falut az egri püspöknek adományozza. (Fejér IV. 2. k. 18. 19. lap.) IV. Béla 1261. évben előszámlálja az egri püspökség birtokait, ezek közt villa Eurem (ma Tisza-Örvény falu) után a Tisza mindkét partján a Chege nevű mindkét tiszai halrekesz. (Fejér IV. 3. k. 37. lap.) Itt tiszai halrekeszről van ugyan szó, de alig kételkedhetni, hogy Csege falu területét kell érteni.

A Rátold nemzetségből való Domokos tárnokmester birtokcserére lép a Sárkányvecse nemzetséghez tartozó István, Márton és Demeterrel, mely szerint Domokos tárnokmester többi közt nevezett Istvánnak a Szabocs megyében fekvő Chege falut, az ottani vámszedési joggal cserébe adja. (Wenzel V. 202., 203. l.) Ezt az egyezséget megerősíti III. András király 1299. évben. 1476. évben Chegen — tán jobban Chegeu, vagy Csegő, — Bihar megyében feküdt, midőn Mátyás király rendeli, hogy anyja e falu birtokába igttassék. (Lásd Böszörmény.) E helyszínelés nem fog kételyt támasztani, midőn tudjuk, hogy IV. Bélának fent idézett levele szerint a Hortobágy folyóban való halászati jog szintén Csegéhez tartozott, és hogy e falu a Nagy-Böszörményre vezető országút mellett fekvőnek mondatik. Corvin János herczeg 1490. évben Ráskay Balásnak több Pest és Pilis megyei falun kívül, opidum Cseget adományozza a hozzá tartozó földekkel és helységekkel, Szabolcs megyében. Ezt az adományt megerősíti II. Ulászló király 1491. évben. (Okl. a Jankovics gyűjteményben.) Miksa király 1572. évben Chege részbirtokát Bajomi Zsófiának újra adományozza. (L. Ohát.)

Vályi András e faluról azt írja, hogy hajdani neve *Csákvár* volt, mert a Csáki nemzetség telepedett meg itt, mely Szabolcs vezértől származik. Az itt épült vár előbb Szabolcsnak, aztán Csákvárnak neveztetett, míg Béla király parancsára falait szétve-

tették. Akkor nevét is Csegére változtatták. Minderről történetíróink nem tudnak, nem is tudhatnak, mert e közlés csak tévedésen alapul. Szabolcs falu Rakamazon felül fekszik egy órai távolságban, tehát az Ohát és Dorogma táján fekvő Csege-vel nem lehet azonos. — Csege mai birtokosai gróf és báró Vay, b. Bánfy, Géczy családok.

Csegegyepüfő, hajdan határhegy, Heves megyei Szúcs faluban. Említve 1492. évben Chegegyewpww alakban. (Gr. Dessewffy Oklvtra. 444. l.)

Csegehalom, vagy csegei halom, Bihar megyében. Mai nap fennáll a zeleméri község délnyugati szögleténél. Említetik egy 1489. évi oklevélben. E halom körül lehetett *Csegekútja*, mely e néven ma már nem létezik. (Révész, Etellaka 52. l.)

A Csege helynévhez szolgáljanak következő *általános jegyzetek*: Chege, 1294 személynév, — Cheke és Ceighe 1290—1300 körül szintén személynév. Ismét 1292 körül Gergely Chege fia, de Kácsszénája esztergomi polgár. — A csege és czége szó régi okiratainkban a halászzattal szerves kapcsolatban állva, néha a vejszszel is összetévesztve, gyakran akadunk reá, de nagyon ingadozó helyesírással, mely a helynevekre is átment. Ime a példák: 1055-ben Segistó, 1248. Chege, 1261-ben Zeege, 1303. Zege, 1383. Zeyge, 1423-ban Segye és Seyge, 1430. Zeyge, 1438. Zegge, 1568-ban Szegje. Az egyik magyarázó, mint Rómer Flóris, a bárkával hozza kapcsolatba, a másik a szeg-

lettel, a fok értelmében veti össze. Mindketten helytelenül. A szótárak között Molnár Albert közelít a helyes értelmezéshez: nála Szégye, decipula, Falle für Vögel und andere Thiere; és decipula egérfogó, tör; kelepcze; végre excipula lesháló, haltör. Már Páriz-Pápai biztosabb; nála Szegye excipula; az excipula pedig »haltartó bárka«, noha ez vivarium, mely soha kétséges nem volt. Molnár Albertnél még egy nevezetes változatra találunk; ez a tendicula, tör, czeke, kelepcze. Egészben mondhatni, hogy e kiváló szótár-íróink, Szégye, Szegye alatt olyat értettek, a miben a hal megfogódzik vagy fogva tartatik; a Czeke is fogó szerszámot jelentett. Szabolcs megyei Polgár várossal határos a Szegyes nevű tó (Schedius). — Mindezekhez hozzájárulnak még bizonyos vízmellékek nevei, t. i. Czege, Nagy-Czég, Kis-Czég, Czégény és azonkívül Csege is, a melyek folyók, vagy mesterséges tavak mellett épültek. A meglehetősen bonyodalomnak azonban véget vet egy halász-mesterszó és szerszám, mely Bereg magyar halásznépénél, főképen a Borzsa folyón, — és állítólag a székelységnél is, — dívik, és melynek neve »czege«. Ez a czege a rekesztésnek oly módja, hogy a hal kénytelen az átjárást egy ponton megkísérteni; de épen ezen ponton, az u. n. kapúban van alkalmazva a zsákalakú háló, vagy a vesszőből kötött bockorvarsa. A székelység patkjaiban kövekből rakja a czégét; azaz V alaku kőgáttal zárja el, vagy

fogja át a patakot s a nyílt csúcsba alkalmazza a bocskorvarsát, s a pizstrángot gübülő rudakkal kergeti belé. A Borzsa-halász gerendával fogja át a folyót, husángokból sövényyszerű verést illeszt hozzá, közepén nyílást, — kaput, — hagyva, állítja be a »gamzsahálót.« Ez tehát rekesztés (clausura) is, — kelepce, decipula, excipula, szégye és szegye is; s hogy a többi névalak is ide tartozik, ez nem szorul magyarázatra. Könnyű immár megérteni, mit mond az 1261. évi oklevél ezzel: »clausura Tyciae Zeege vocata, vagy az 1303. évi »laqueos piscium vulgo Zege, vel Veyzhel.« stb. Így lesznek érthetőkké az általunk említett helynevek is. Ide tartozik a Pannonia megvételéről szóló ezen vers is:

Kelenföldén a Dunán elkelének
Az Cseken ők csekének.

Világosítják e helyneveket némely idézetek magyar levelekből. Így 1559. évből: »Ha csak egyetlenegy halam volna, te kegyelmednek kiltem volna, de bizon nem bírok vele, mert a *czeghe* elbomlott, hanem most ujat csináltatom...« Továbbá 1558-ból: »Volt nagyságtoknak Serédi urammal valami Duna-szakadék vize, kin Báthori uram Serédi urammal *zegyet* csináltatott, kihez én is kész voltam volna, minden költséggemmel, de az úr nem engedte, és ott az *zegyen* fogtanak tizenkét vizát.« Ezekből kitűnik, hogy a *czégék* szilárd alkotásu halfogók, hozzá még vizafogók is. (Hermann Ottó: A magyar halászat

könyve I. 82—84. lap. V. Ö. Kelenfölde, Cseke, Czég, Cség.)

Csegely, dülő, Túr faluban, Torda megyében.

Csegely, belső határrész, Fotos falu Háromszék megyében.

Csegely nyilak, kaszálók, Kutyalva falu Alsó-Fehér megyében.

A Csegely név nem más, mint a csekély szónak rontása. Mindig csekély földvégek, darabok, toldalékok szoktak Csegely nevet kapni. Más vélemény szerint a rendetlen állásu szántóföldeket szokták »csegélyes« szántóknak nevezni.

Csegelye, határrész, Kis-Illye faluban, Torda megyében.

Csegze hídja, Csegze útja, Csegze kert, dülők Páva falu Háromszékben. Hihetőleg egy hajdani ős székely családtól vette nevét.

Csehi, pusztá Nagy-Réce falu határában Zala megyében. Százados bükk- és tölgyfák között, egy elpusztult kolostor maradványai láthatók. A pusztá Nagy-Kanizsával határos.

Csehő, dülő, Dálya falu, Udvarhelyszékben. A helybeliek nem értik a nevet.

Cseke, pusztá, mely Kosd faluhoz tartozik Nógrád megyében.

Csekefalva, falu alsó-Csíkszékben. A határvidéki intézmény fennállásakor e falunak négy ötödrésze, mintegy 800 személy, a katonai kötelékben volt és részint az első székely gyalogezredbe, részint a székely huszárság közé volt beosztva.

Csekeszer, dülő Szent-Györgyvölgye falu, Zala megyében.

Cseke-tó, Komárom megyében. Ta-

tán az uradalmi kertben egy 30 holdnyi tónak neve.

Csekető, dülő Tamási faluban Sopron megyében.

A göcseji nyelvjárásban Cseke = jó ízű szőlőfaj. A Cseke és Csekő név már a XI. század óta mint személynév fordul elő okleveleinkben. Toldy Ferencz, a Handbuch der ungrischen Poesie című munkája I. kötetében ismertetvén a régi verset Magyarország megvételéről, különösen ezen versszakra támaszkodik, mely így szól:

Kelen földén a Dunán elkelének.

A Cseken ők csekének

A Tetemben el-feltetének.

és azt mondja, hogy a Csek szó egy már nem létező falu Buda alatt. De Toldy határozottan téved, mert ily nevű helyet senki a kijelölt vidéken nem fedezett fel. Különben véli, hogy *csekőnek* vagy *cseküvének*, régi magyarsággal annyit jelentene mint gyülének (i. h. 14. lap). Az is megjegyzendő, hogy a szó nem is lehetne Csek, hanem Cseke, vagy Csege, mert ilyen nevű puszták és helységek léteznek ma is kisebb-nagyobb folyóink mentében. Okleveleink a Csege szót többnyire clausurá-nak avagy vízre-kesztésnek magyarázzák, és így egyértelmű a »vész« szóval, de míg ez utóbbi még ma is élő szó, a Csege és Cseke csak a helynevekben maradt meg. (Régi magyar költők tára I. 243. lap.) L. bővebben Csege.

Csekethegy a halápi és dörögdi határ mellett önálló sziklás, kopár hegy Nyirád falu, Zala megyében.

Csemeznék, erdő Sepsi Szent Ivánon Háromszékben.

Csemeznék, erdőrészt Nagy-Borosnyó falu Háromszékben.

Csemeznék, dülő Bodza forduló falu Háromszékben.

Csender, bokros hely Kányád faluban Udvarhelyszékben. Csender nagy tisztás közepén fekszik és jó, csendes menhelyül szolgál.

Csender, cziheres legelő, sűrű tövissel, Bögöz faluban, Udvarhelyszékben. Ezelőtt kemény fát termő erdő.

Csenderné, dülő Szent Mihály faluban Udvarhelyszékben.

Csenderné oldalá, dülő Demeterfalván Udvarhelyszékben.

Csenfa, dombos, agyagos szántó föld, Ó-Budavári falu Zala megyében. Ugyanitt Csenfai szőlőhegy.

Csenge hegylája, szántó és dombos legelő, Salföld falu Zala megyében.

Csengőhegy, cseres hegy Nagy Pécsel falu Zala megyében.

V. ö. Csöngő.

Csente, dülő Bodok falu Háromszékben.

Csente, dülő Árkos falu Háromszékben.

Csenterét, vizenyős szántó és rét, Nyirád falu Zala megyében.

V. ö. Csönte.

Csente, hajdan falu Bodrogh megyében. Birta 1560. évben Lévai János, ki magtalan meghalván, azt Dobó Istvánnak hagyományozta.

Csente, hajdan falu Zaránd megyében. I. Rákóczy György 1645. évben Csente, Somos és Szederkény falut Zaránd megyében Simándy Gergely-

nek és Jency Tamásnak adományozza. (Orsz. lvtár.)

Csentericzfa, dülő Nagy Lengyel falu Zala megyében.

Csentő, dülő Újudvar falu Zala megyében.

Csepehely, vagy avasi harmadik dülő, Sormás falu Zala megyében.

Csepelyes, erdő Kebele falu Zala megyében.

Csepely, erdő Kútfej falu Zala megyében.

Csepeles, rét, Külső-Sárd falu Zala megyében.

Csepli puszta, legelő Dédes falu Zala megyében.

Cseplesz tető, határrész Székely-Udvarhely városban. Ugyanitt *Cseplesz-alja*.

Csereze, puszta szőlő Meszes Györk falu Zala megyében.

Cerencsóc, a szlovéneknekél. *Csrncsovetz*, falu Zala megyében.

Cserépfalva, hajdan falu Arad megyében. 1645. évben mint Boros Jenő várának tartozéka említetik. (Országos lvtár. N. R. A. 1722. csom. 2. sz.)

Cserta, patak Zala megyében.

Csete, hegy és szántó Nagy Galambfalván Udvarhelyszékben.

Csetehegy, szőlő Padár falu Zala megyében.

Csetekút, dülő Alsó Siménfalván Udvarhelyszékben.

Csetekút, erdőrész Kálnok falu Háromszékben.

Csetény, Alsó, — szántóföld Alsó Zsid falu Zala megyében.

Csetény alja, kaszáló; *Kis Csetény*, *alsó és felső Csetény*, szőlők Meszes-Györk falu Zala megyében.

Csévés, patak Zala megyében, Csévés pataki dülő Kebele falu határában.

Csibit, erdő Újudvar falu Zala megyében.

Csiboda, szántó Bárhely falu Zala megyében.

Csider, erdő Gyenes-Diás falu Zala megyében.

Csigavár, erdős bércz Bikfalván, Háromszékben.

Csihányos, dülő Timafalva határában Udvarhelyszékben. Régen sok csihány termett rajta.

Csihányos, dülő Bodos falu, Miklósvárszékben.

Csiklon árka, árok Sepszi Szent György város Háromszékben.

V. ö. Csuklon.

Csilla, forduló, Zala-Egerszeg mezőváros Zala megyében.

Csillei, szántóföld Monoszló falu Zala megyében.

Csillagmál, szőlőhegy, Torda város Torda megyében.

Csilányos, erdő Zágon falu Háromszékben.

Csincsei oldal, árkos partos szántóföld, — és

Csincsei újhegy, határrész, Szent-László falu Zala megyében.

Csincsó, szőlőhegy, Szent-Balás falu Zala megyében.

Csin-csom, szántó dülő, Tormaföld falu Zala megyében.

Csingilingi, csárda a dunai szigeten, mely Mohács irányában fekszik.

Csingilingi, csárda a Nagy-Körös és Csongrád közti országúton.

Csingilingi, csárda Budapest határán, a Ludoviceumon túl.

Csinkolaház, szántóföld Lendva-Ujfalu Zala megyében.

Csitkókosár, dülő Szepsi-Szt-Király falu, Háromszékben.

Csokma, erdő, Páka falu, Zala megyében.

Csomor-bük, cziheres legelő Homorod-Remete faluban, Udvarhelyszékben. Már 1222. évben Chomor mint jobbágy neve.

Csondorbük, erdőrész, Báza falu, Zala megyében.

Csondor nevű jobbágycsalád ma is létezik Zala megyei Bajcsa faluban.

Csonga, határrész, Oláh Péterlaka falu, Alsó Fehér megyében.

Csóra, dülő, Felső-Őrs falu, Zala megyében.

Csórom földe, puszta, mely Kaposcs faluhoz tartozik, Zala megyében. Schedius térképe *Csóronföld*nek írja. Fényes Elek falunak mondja, Petend, Kaposcsal szomszédos falu, azt közli, hogy határában és pedig a csörgői dülőben van *Csórom-Szt-Márton* puszta, két majorrall.

Csorong, legelő, Bethfalva falu Udvarhelyszékben. Tiszta és ki nem apadó forrása van, hihető, hogy nevét ettől vette. Nagy-Galambfalva területén van Csorong nevű bokros legelő, mely Bethfalvával határos.

Csoroszia, szőlő és szántó Csepel falu határában, Somogy megyében.

Csorsza, rét, Zánka f. Zala megyében. Ugyanitt *Urak-csorszája* nevű rét.

Csortos, erdős magas bérceken fekvő dülő Székely-Szállás községben, Udvarhelyszékben. A dülő határos Czikmántor és Nagy-Kend faluval.

Csozó, dülő Kis-Kadács faluban, Udvarhelyszékben. A helybeliek nem ismerik a név jelentését.

Csozó, dombos, agyagos föld Kobátfalván, Udvarhelyszékben.

V. ö. Sozó.

Csőböröcsök, Ráday Pál naplójában *Csoborcsa*, ma *Csulbursi* falu Beszarábiában, Neszterfejérvár táján. A helység a XVI. század elején jöhetett török hatalom alá, a midőn t. i. ezek Akiermant elfoglalták (1511.). Csőböröcsök, valamint a szomszéd Szt-Antal, Szt-János és Szt-Pál faluban a múlt századokban sok magyar lakott. Bandin Márk, szkopiai püspök, 1647. évben azt írja, hogy Csőböröcsök a Neszter (Dnister) folyó partján fekvő mezőváros, mely Neszter-Fejérvártól három magyar mérföldnyire esik. Lakosai magyarok és oláhok. A katolikusoknak van fából durván épült egyházuk. A mezőváros akkor a krimi khámhoz tartozott; a magyar lakosok száma 200-ra megy, kik az oláh, török és tatár nyelvet értik és azért a tatár és török tartományokban szabadon járhatnak, egyedül azon cím alatt, hogy ők csőböröcsökiek. Hajdan a moldvai fejedelemhez tartoztak, kitől a tatárok erőszakkal foglalták el. Timon Sámuel 1735. évben báró Apór Péterhez írt levelében azt mondja: Tudni fogja Nagyságod, hogy Bucsák tatár

tartományban egy Sebertschekum (Szöböröcsök) nevű falu létezik, mely egészen katolikus. Zöld Péter székelly eredetű kath. pap 1767-ben a moldvai és beszarabiai magyarokat meglátogatván, tudósításában azt mondja, hogy ezek Csöböröcsök, Szent-Antal, Szt-János és Szent-Péter faluban laknak; Csöböröcsöknek kőtemploma volt. Adóztak évenként 2000 török tallért a tatár khán első feleségének, kinek e falvak birtokai voltak. Összes számuk a múlt század második felében 10,000 lélekre ment. Később e lakosok elszéledtek a Pruthon át, és így a magyarság alsó Beszarabiában megszűnt. Fried 1818. évi térképén *Czoburcsi* névvel jelölteik e helység, és túl a Dniszteren, Kavsiánnak majdnem átellenében a folyam kanyarulatánál, Tiraspolon alul mintegy 3 mérföldnyire szintén van hasonló nevű falu.

A helynév Csebercse, Csoborcse, Csuburcsuk stb. alakban iratott, ily módon ejtetett is (Jerney János: Keleti Utazás I. 48., 50—54. lap.) V. ö. Töböröcsök és Tebersek.

Csöbötör, szántó, kaszáló és legelő Rugonfalva községben, Udvarhelyszékben.

Csökör, tó a nyugoti hegy oldalában, Szent-Antalfalva, Zala megyében. Vize soha el nem fogyott.

Csöngő, lápföld és rétek az Eger vize mellett, Kaposcs falu, Zala megyében.

Csönte, puszta Kis-Komárom mezőváros határában.

Csörszárka. Priszkusznál két ural-

kodó nevét olvassuk a királyi szküthák közül, t. i. Vaszikh és Kurszikh. Szabó Károly ezen neveket: Vass és Csürsz, vagy Csörsz-re igazítja. Utóbbi vélekedését azon elismert tényre alapítja, hogy az Árpád idejébeli Csörsz neve is a byzanti íróknál *Κοῦρσαν*, vagy minthogy ez eredetileg így negyedik ejtésben jön elő, első ejtésben tulajdonképp *Κοῦρσας*. — A Vasárnapi Ujságban valaki (Radimeczky Mihály jegyző Uj-Hartyánban) azon fennakad, hogy a néphagyomány a nagyszerű Csörszárkáról egyebet fenn nem tartott, mint hogy »Csörsz király húzatta az árkot a törökök betörése ellen,« és azt vitatja, hogy ha Szent István előtt Magyarországon egy Csörsz nevű király már létezik, ezt Béla névtelen jegyzője bizonyosan említette volna. Hivatkozik aztán Budai Esaiás (így: Ferencz helyett) polgári lexicon I. k. 519. lapjára, hol ez áll: »Curzán Kund fia. A tudós Katona úgy tartja, hogy ennek a Curzának vagy Curznak neve még ma is fenforog Magyarországon, t. i. azt az árkot, mely Árokszállás nevű helységnél kezdődik és a Tiszáig 15 mérföldig tart, Csürsz király árknak vagy rövidebben Csürsz ároknak hívják. A Curz nevet mai írásmód szerint *Usürsz*-nek írhatjuk.« Azt véli közlő, hogy merész dolog Curzánból Csürszt kihozni, de ha Curzan volt is Csürsz, annak királyságáról mit sem említ Katona. (Vas. Ujság 1865. 10. szám.) V. ö. Cseszárka. — Egy másik mese szerint akkor, mikor a cseh és morva rabló lovagok még

gyakran betörték Magyarországba, egy Czern (Csern) nevű cseh főnök is e vidéken portyázván, egy magyar főúr leányát megszerette. A leány atyja az alkalmatlan kérőt csak úgy vélte magáról lerázhatni, ha azon feltételt szabja Czern elé, hogy a leányt megkapja, ha a Tiszának más folyást ad. Czern azonnal hozzáfogott az ásatáshoz és folyt a munka két álló évig; míg az általa fenyegetett és folyton sürgetett munkások ásókkal, kapákkal agyon nem verék. A munka megszakadt és azóta van az árok így felhányva. Közlő azt írja, hogy ez árkot *Fekete ároknak* is hallá nevezni e tájon, nem tudja földjétől-e, melyből hányatott, vagy ásatójától, mert Czern szláv nyelven feketét jelent. (Vasárnapi Ujság 1865. 14. szám.)

Kaprinai hajdan a Csörsz-árok célját kutatván, eredménytelen kutatása után (Hungar. diplom. pars II. kötet, 315. lap) így nyilatkozik: »Ezen jeles építményről, a mennyire én tudom, semmi említés nem történik a magyarok évkönyveiben vagy irataiban.« Székely István, ki Kaprinainál jóval korábban élt, az 1559-ben Krakóban kiadott »Cronica ez vilagnak yeles dolgairol« című könyvének 139-ik lapján a Csörsz-árokról említést tesz, mely szóról-szóra így hangzik: »Krisztus után 718-ba Seita Pannonianac Kirallia. Ez a Czersz arokiat meg wytta (újította), kit nem azért hittanac Czersz arokianac, hog azon a Czersz kiral felesiget hozot volna maganac, hanem azért hog az arkot, az Orszagnac

oltalmara leg először az ezenaltatta volna. Ki akort nag mell volt, mint most eg varos arokia, es a teteien eleuen fac voltac ültetven, kinek az giükerei meg tartottac a töltést, hog be ne omollion. Kiken kapuk volta-nac, és ör alloc. — Nem csak eg vagon pedig a fele, hanem töbis vagon, ielesben a Tisza Duna közöt, kic mind e napiglan meg lattatnac, de inar a hoszu idő miat betöltettec, kinel nem a Magiaroc eltenec, hanem az ő előttöc valo nemzetsigek.« Katonának azon állítását, hogy az árkot Kund vezér fia Curzan vagy Csürsz király ásatta volna, egészen semmivé teszi Székely István, ki határozottan állítja, mikép a Csörsz-árkát Seita Pannoniának királya Krisztus után 718 körül már tisztította vagy újította. Résző Ensel S. a Vasárnapi Ujság 1865. évi 15. számában némely véleményeket állít össze a Csörsz-árkára nézve, melyekben különösen botrányos az úgynevezett római *sáncok* és az ördög-árkának összezevarása. — Az avarok egyik fővezére vagy khánja volt Csörsz, vagy az akkori írók szerint Curs, ki a keleti császárt Cosroës persa fejedelem elleni harcban segítette, és ott vitézsége által kiválólag kitűnt. (Evagrius V. 10.) Haan Lajos szerint ez ásatta azon roppant sánczot Heves megyében. Csörsz-árka a Rákossal húzódik a valkói, v.-sz.-lászloi és turai határon keresztül a Jászságnak. Néhol már nyoma sincs, mert az erdőségek kiirtvák és szántóföldekké alakítvák. A valkó-szent-lászloi és valkói er-

dőkben még néhol egy öl magas és 2—3 öl szélességű.

Erdőtelek falu közleményeiben olvasom, hogy a községhez tartozó P. Felsőtelek határát kelet felől egész napnyugotig, mintegy $1\frac{1}{2}$ óra hosszában környezi a *Csörszárka*, mely helyenkint 2—3—4 öl széles, 1— $1\frac{1}{2}$ öl mély árok. A Csörszárók emberi kéz által készült nagyszerű sáncz- vagy csatornamunka, melyet századok óta az idő nem tudott elenyésztetni. A népmonda legrégibb időre teszi vissza származását; ugyanis őseink bejövetelekor volt egy Csörsz király, ki hatalmas seregével a Tiszán inneni vidéket egészen a Zagyváig meghódította. Nősülni akart, de mint pórfiú, a legmagasabb rangot csak vitézsége által érvén el, az akkor születésöknél fogva már nagyranagúaknál nőt nem találhatott, a született büszkeség gőgösen nézte le a magát érdemei által felsőbb polczra emelkedett férfit. Mindazonáltal egy, a monda szerint Szabolcs megyét meghódító magyar vezérnek leánya kezét oda igérte Csörsz királynak, ha őt, mint nejét, hajón viszi haza. Csörsz, ki előtt jelleménél fogva semmi kivételten nem volt, célját elérendő, a Tisza vizét a Zagyvába vezetni elhátározta, s így nejét hajón házába hozni reménylette. A meghódított népek fordítottak a nagy szándék valószínűsítésére. A csatorna-ásás több évig tartott, sok meghódított család egyedül ezen árok-ásással töltötte idejét. A monda szerint temérdek cigány és tót tevő a munkások nagyobb ré-

szét. Végre kész lett a csatorna, a Zagyva vize nyugaton, a Tisza keleten Ároktő mellett a csatornába vitetett, de itt-ott (hihetőleg a vizesés rossz kiszámítása miatt) a víz folyani nem akart; és szükségessé vált a Csörsz-árkának sok helyen mélyebb ásása. Csörsz király újra hajtata a meghódított népeket a csatornaásásra. Ő maga is több helyen és gyakran megtekinté a munkát, mert e feltétel teljesítése után célját mihamarább elérni reménylette. Az egész munka már befejezéséhez közelge, a midőn Csörsz király, még a hátralevőt siettetendő, személyesen sürgött, buzdult, és épen egy hanyag cigányfiút megfenyítettett, ki azonban kezében levő kapájával Csörsz királyt megtámadván, fején úgy találta, hogy azonnal meghalt. A cigányfiúnak atyja, anyja és testvérei mind ezen árok- vagy sáncz-ásás ideje alatt elhúnytak. A monda szerint sok család egész életén át volt e munkára kárhoztatva. E monda él a nép ajkán a Tiszától a Zagyváig; és a mi különös, igen kevés változtatással. Benkő József így szól Kurs-ról, a kitől a Jászságban bizonyos hely ma is *Kársz király árka*-nak neveztetik, a mely király 579. évben a rómaiaktól Sirmiumot elfoglalta. (Transilvania I. 373.)

A *Csörszárka* természetes határt képez Kompolt, Kaál, Torna-Bód és Zsadány községek birtokai közt. A nép véleménye szerint valamikor a csehek építették volna, védelmi helyül; költött monda szerint pedig Csörsz királyfi, Tisza vidékének birtokosa, a

Tiszát a Dunával akarta egybekötni, hogy e vonalon a Duna mentét bíró Deli kisasszonyt, szintén királyleányt, a maga jegyesét, kívánata szerint, vizen hazavihesse. Szándokát azonban ki nem vihette, mivel Árokszállás alatt a napszámosok agyonütötték. Méra falu határában a Csörszárka medrében a Tarna folyik. Hajdan, mielőtt e folyót ide vezették, átkelés lehetett, mert egy ide fekvő dűlöt ma is »Révhelyre járónak« nevezik. (L. Vidékgátja.)

A dákok legyőzője, Trajan, ropicant tekintélyre emelkedett a szlávoknál, Kis-Oroszországban, Szerbiában, Bulgáriában; tele vannak a népdalok és mondák az ő emlékével. Egy apocryph görög munkában, mely már a XII. század előtt bolgár nyelvre fordított, a fordító nevezetes interpolatiót tesz. Azt mondja t. i., hogy a pogányok embereket, nevezetesen Trojan, Chors, Veles és Perun-t istenek közé helyezték. Egy másik apocryphban, mely az apostolok apokalypsisát tárgyalja, mely bolgár nyelvre fordított, szintén mondatik, hogy azelőtt Perun, Chors, Dyj és Trojan isteni tiszteletben részesültek, és hogy Trojan császár lett volna Rómában. (Jireček: Geschichte der Bulgaren 74., 75. l.) Azt hiszem, hogy ezen Chors azonos a magyar Csörszszel.

A *Csörszárkát*, ezen ősi, óriási védalkotmány vonalát Kandra Kabos így írja le: Kiindulva Ároktőről, még azon határban két ágra szakad. Az egyik nyugati irányba haladva és Szihalom mellett némileg megtörve, a Dor-

mándtól maiglan fönlevő Csörszárkát adja; keleti ágában pedig Nagy-Mihály és Gelejnek tartván, a Vatta felé terjedő éjszaki irányban egész a Sajóig, sőt azon túl is terjedvén, bezárá a Bükk hegység kihajlásai által szegélyezett alföldet. (Adatok az egri egyházm. tört.-hez 175. l.) A vattai határban van egy völgy, déltől keleti, majdnem éjszaki irányban. A földhányások már nem látszanak, de a helyet még *Csesz-árok* néven ismeri a nép. (U. o.) Kandra K. szerint Gyárfás István nem helyesen jelölte ki a Csörszárka irányát. (U. o.) Régi oklevelekben *magnum fossatum* néven említetik a Csörszárka; így 1291. évben Szihalom, Buda és Szikszó határjárásában Bessenyő Heves megyei falu határa kezdődik *trans magnum fossatum iuxta metan villae Zykwow*. (V. ö. Egri adatok 367., 368. l.)

Másutt: A Csörszárka Heves megyében, Hort és Atkár közt, Csány helység mellett egy halomnál kezdődik, mely *Csörsz Chán dombjá* nevet visel; innét az árokszállási határon, azután Zsadány, Bód, Kaál, Erdőtelek (hol legtetemesebb a valószínűleg teljes eredeti magaslatában áll), Dormánd, Füzes-Abony határterületén keresztül a Borsod megyei Ároktő helységénél egy dombbal végződik. (Egri egyh. Adatok 214. l.)

Lásd *Kész-Árok*.

Ipolyi Arnold a Csörsz-árka regei avagy mondai oldalát teszi fejtegetése tárgyául, és a Csörszárkát a Húnárka, Ördögárka és más óriási építmények-

kel hasonlítja össze. — A történetírók gyakran tudósítanak bennünket az avarok különös földalkotványairól és várairól. És nincs is hiány benne: a nép a Csörszárkát az avarokkal hozza kapcsolatba. Tompa Mihálynál legalább egy rege beszéli, hogy Csörsz az avar fejedelem ásatja a Duna és Tisza közti árkot. (Magyar Mythologia 126. lap.) Jász-Ladányon a nép *Cseszároknak* nevezi e földmunkát, és nincs kétség, hogy az ország több részeiben előforduló *Csesz* összetételű helynevek a Csörsz névre vihetők vissza. Jász-Ladány vidékén ez oly általános elnevezés, hogy a vizek lecsapolásához épült árkokat a nép mind *cseszárkának* nevezi. Heves megyei Ecséd faluban keletről nyugotnak keresztül megy a *Cseszárók* a határon, mely azonban már csak itt-ott látható beszántott árkaival. Kresznerics első sorban Csörszárkának nevezi az általunk tárgyalt nagy építményt, hozzá tevén: másoknak Csörsz-árka. Ugyanő említ Csörnőcz nevű árkot Vas megyében, melyre Ipolyi megjegyzi, nem kétféle, hogy benne is avar népségű őshagyományos név keresendő, mint a honárka és homárkában a húnárka lappang, és egy szerencsés véletlen fogja megadni a megfejtést. De e véletlen nem fog bekövetkezni, mert a Vas megyei helynév azonos a Zala megyei Csörnecz falu nevével, a mi nem egyéb, mint a szláv Csernec.

Évekkel ezelőtt Rómer Flóris is foglalkozott a *Csörszárka* kérdésével, de tudomásom szerint kutatásának

eredményét még nem tette közzé sehol.

Csuhis, szántóföld Nagy-Récse faluban, Zala megyében.

Csuhusi, dűlő, Káptalan Tóthi falu, Zala megyében. A csuhu kákanemű vízi növény. A talaj itt posványos lévén, egyebet, mint csuhut, nem termett. Most káposztásföldeknek szolgál.

Csuknyire, dűlő Tarcsafalván, Udvarhelyszékben. Nevét hágos voltáról vette.

Csukárd, falu Pozsony megyében, Bazin közelében. Másképp *Thürne*. II. András király 1208. évben Tamás nyitrai főispánnak Bazint adományozza és ennek szomszédjául *Turdune* falut említi. (Fejér III. 2. köt. 466. l.) Ezt az adományt tárgyalja II. András 1216. évben is, és Bazin határán megint említi Turdune falu földjét. (Wenzel XI. 137. l.) Ez a Turdune nem más, mint a későbbi Türne vagy Csukaria. Bazin 1256. évi határjárásában említették a Luchnik patak forrása, és Torduna falu (azaz Thurne), mely Csukár nevű pozsonyi várjobbágy fiainak birtoka volt. Kelet felé feküdt Modor falu. Ebből kitetszik Rómer Flóris tévedése, ki a Csukárd helynevet a csuka szótól származtatja. Egyébiránt ez az 1256. évi királyi oklevél váriánsaiban nagyon tanulságos. Knauz ugyanis azt a pozsonyi káptalan levéltárából közli, és a Luchnuch patak megemlé tése után mondja, hogy ez határos *Chukaria* faluval, Csukar pozsonyi várjobbágy fiainak birtokával, honnan

a határ Modor felé huzódik. (Wenzel II. 270. l.) Fejér pedig az oklevelet a városi levéltárból közli, melynek szövege amazéval teljesen összевág, kivévén, hogy a Luchinik patakról mondja, hogy ez határos Torduna (= Thurne) faluval. (Fejér IV. 2. k. 289., 390. l.) Kell-e több bizonyosság Turne és Csukaria azonosságára nézve? IV. Béla is egy 1268. évi levelében emlékezik Csukár pozsonyi várjobbágyról és rokonairól. Péter fia János, pozsonyi várjobbágy 1291. évben végrendeletileg *Thurne* nevű birtokát a pozsonyi káptalannak adományozza. Ugyanazt bizonyítja a nevezett évben az esztergomi káptalan, mondván, hogy ez a Thurne Nagy-Szombat és Pozsony közt fekszik. III. András 1292. évben elrendelte, hogy a pozsonyi káptalan Turne birtokába vezettessék. Robert Károly 1326. évben meghagyta a győri káptalannak, vizsgálja meg, vajjon a *Csukárfölde* nevű terület a pozsonyi káptalan birtoka-e? A győri káptalan jelentést tesz, hogy a csolloni révnél fekvő Csukárföldet néhai Csukár comes és fia Péter adományozták a pozsonyi káptalannak. Mire Robert Károly ez adományt ugyanez évben megerősíti. Érdekes a győri káptalan 1292. évi levele, mely szerint Nyéki Miklós, Veres Péter és Lipót, Domonkos fiai, Pakay Csama és Büd Miklós pozsonyi nemesek lemondanak a pozsonyi káptalan részére Túrne, másképp Csukárfalva birtokáról. (Wenzel V. köt. 71. lap.) Itt tehát Túrne és Csukárfalva azonossága oklevele-

sen van bizonyítva. Nagy Lajos pedig 1347. évben ezt a megerősítvényt átírja. 1437. évben *Schukaria* mint saját plébániával bíró község említetik, mely most azonban Bazinhoz tartozik (M. Sion I. 312.) Már egy 1280. évi oklevélből tudjuk, hogy Szilincs pozsonyi várföld határos volt a pozsonyi káptalannak szintén Szilincs nevű birtokával; de mind a kettő Csukárddal is határos volt. V. László király 1456. évben a csukárdi és szilincsi jobbágyokat felmenti az uzsora fizetése alól, melyre magokat a zsidók irányában kötelezték, és csak a tőke fizetésére kötelezi őket. (M. Sion I. 795.) Az oklevél a községet *Czuckarya*-nak írja. Még 1520. évben Chukarya, de II. Lajos későbbi éveiben *Czyukard*. Thurne és Csukárd azonossága leginkább abból tűnik ki, hogy midőn János várjobbágy, mint fent láttuk, Thurne földről tesz végrendeletet, II. Pál pápa (1464—1471.) a királynak ide vonatkozó adományát megerősítvén, a pozsonyi káptalannak hagyományozott helységet mindig Czukardnak nevezi. Különben e falu Nagy-Turna, Kis-Turna pedig Terling néven is volt ismeretes. Szabó Károly tehát téved, midőn azt véli, hogy az idézett oklevelekben előforduló Thurne vagy Túrne a mai Terlingre vonatkozik, mely Modorhoz délre esik. A pozsonyi káptalan Terlinget soha sem bírta, de Csukárdot ma is bírja. Ezen utóbbi névalakból származik a német Zuckersdorf, másképp Kucsisdorf is. — A Pozsony megyei Turna helységeket újabb föld-

rajzi íróink nem ismerik, van azonban Turna falu Trencsén megyében.

Csukján, hegyi vár a csomortáni erdőben, Háromszékben. Várhegynek is neveztetik.

V. ö. Csiklon.

Csuklon, kis és nagy — erdős bércz Szacsva falu Háromszékben.

Csulla, dülő, Barabás falu Zala megyében.

Csunyamagyaros, szántó, Köpecz falu, Miklósvárszékben. Nevét onnan vette, mert földjében gömbölyű édes gyökér terem, melyet csunyá-nak nevez a nép.

Csunásza, kaszáló a Homoród vize mellett, Homoród-Keményfalván, Udvarhelyszékben.

Csünyere, dülő, Al-Doboly falu Háromszékben.

Czakó rév, határtelek Kis-Galambfalván Udvarhelyszékben.

Czarina, gyakran előforduló dülő-név. A történeti korszakban is volt használva. Így 1574. felső és alsó Charina, határrész Tinkova faluban; másképp tilalmas. Alsó- és Felső-Czarina 1581. évben Szák és Morencz közt. 1582. évben Czarina kaszáló Karánsebes területén. Egy másik ez évi oklevélben: minden Czarinában van egy hold szántóföld, Krassó megyében.

Czábár, halásztanya, a Borzsa folyó mentén, Bereg megyében.

Czege, lásd Csege, Doboka megyében.

Czegekúta, hajdan határhely Heves megyében Szúcs falu mellett. Említve

1492. évben *Czegekútha* alakban. (Gr. Dessewffy Okltra 445. lap.)

Czegei tó, Doboka megyében, kezdődik Katanánál (Kolos vármegye), keletről éjszakra kanyarul és a gyekei, feketelaki, szt-gothárdi, czegei, gőczi, mohai, szentiványi, oláh-vásárhelyi határokon $1\frac{1}{4}$ mérföldnyire az egész vármegyét érintve, Mikolánál vége szakad. Területe csaknem három \square mérföld. Más néven *Hódos*; erdélyi Balatonnak is nevezik képletileg. Halászni az előszámlált falvakban csak a birtokosoknak szabad, minek nyoma van az 1504. évi törvényben is. (Hódor: Doboka vármegye ismertetése 706. lap.) A kúnokkal való csatát 1280-ban sokan a czegei tó mellé helyezik, de tévesen. (Lásd a Hódostó cikket.)

Czene, határhely, Sepsi-Szt-György város, Háromszékben.

Czitzhegy, erdőkel, szőlőkel és kevés szántóval borított hegy, Déés város nyugoti részén, Belső Szolnok megyében.

Cziczikai dülő, szántóföld, rét, legelő és erdő; itt van a cziczikai tanya és csárda, Locsod pusztán Pest megyében. Nevét vette hajdan a csárda címereül festett macskától.

Cziczkavár, szántóföld, Recsk falu Heves megyében.

Nagy-Cziczó, hajdan falu Bács megyében. Müller térképén van Zombor alatt Csicsovi falu; Schedius térképén ugyane helyen Csicsova pusztja. 1651. évben budai Polgár Pál összes birtokait Pest, Pilis, Csongrád és

Solt megyében, valamint a rácz pusztákat (possessiones rascianicas prae-diales), úgymint: Prekovith, Radovith, Tóthháza, Nagy-Gyurgyin, Matheovics, Nadol, Kubicza, Obornicza, Vámtelek, Doroszló, Peszér, Csemény, *Nagy-Czikó*, Vastorok és Ferusith Bács megyében végrendeletileg leányainak hagyományozza, és pedig Annának, Vattay Pál nejének, Sárának, bernátfalvi Földváry János nejének és Toldy Katalinnak. (Conventus S. Benedicti de juxta Gron, Prot. N. 417. lap.) 1659. évben Wesselényi Ferencz nádor adománya alapján beigtattatnak Pápay Péter és felső-szűdi Duló György a Bács megyei egész *Cziczó*, Dautova és Hókroszy falu birtokába. (U. o. Capsa Statutor. A. 3. csom. 9. sz.) 1660. évben Libercsey Mihály, Szalatinay György, Darvas János és Pozsgay, másképp Szőcs István beigtattatnak Bács megyei *Nagy-Cziczó*, Prekaĵa és Zarkovozelo egész birtokába. (U. o. Capsa Statut. A. 5. csom. 22. sz. és B. 2. csom. 5. szám.) 1662. évben felső-vattai Vattay Pál beigtattatik Bács megyei Perlekovity, Radovith, Tóthháza (ma Tataháza), Nagy-Gyurgyin, Matheovith, Nataly, Kulicza, Oblicza, Billa, Blatha, Szilvás, Petra, Pokolzko, Obornicza, Vaántelek, Doroszló, Pesér, Cseményi, *Nagy-Czikó* és Vastorok birtokába. (U. o. Capsa Statut. A. 6. csom. 19. sz.) Ugyanez évben nevezett Vattay Pál nejét Annát és Sárát bernátfalvi Földváry János nejét, úgy mint Buday Pál leányait, végre nevezett Földváry János leányait, Katalint és Sófát

közbirtokosává teszi Bács megyei Kulicza, Oblicza, Vámtelek, Doroszló, Peszér, *Nagy-Cziczó* stb. falvak felében. (U. o. Prot. sub P. 196. lap.)

Czika, dülő Pálfalván, Udvarhelyszékben.

Czike-patak, csermely Homoród-Almás falu területén, Udvarhelyszékben. A Homoród patakba folyik. Lenke csermelyről nem szól. Annak partján hajdan hasonnevű falu állt. (Lásd Homoród-Almás.)

Czike-nyire, régen nyirerdő, most szántóföldek Homoród-Almás, Udvarhelyszékben.

Czike, puszta Nyitrában, lásd *Cseke*.

Czike-Vadász, lásd Vadász.

Czikefalva, hajdan falu Udvarhelyszékben, melynek temploma még 1695. évben állott, kőalapja most is látható. Határa Homoród-Almás területével egyesült, most szántó és kaszáló. (L. Homoród-Almás.)

Czikeréve, rév a Homoród vizén, Homoród-Almás, Udvarhelyszékben.

Czinahegy, szőlő, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében.

Czimpóhegy, szőlő, Bessenyő falu, Zala megyében.

Czingelle, régen vízállásos hely, most rét, Nyirád falu Zala megyében.

Czinkorán, dülő, Kézdi-Vásárhely mezőváros Háromszékben.

Czintos, falu Alsó Fehér megye marosujvári járásában. Régen Jacinthus és Acintos-nak íratott. Nagy Lajos király 1358. évben rendeli, hogy Domokos erdélyi püspök *Acintos*, Nándorlaka és némely más falvak

birtokába visszahelyeztessék. 1395. évben Ferencz erdélyi vajda és Simon országbíró, az ő testvére, birják Hyved, *Acintus*, Teke, Sítve, Bolkács és Sajó falut; azok határainak leírására Zsigmond király az erdélyi káptalant küldte ki. (Fejér X. 2. k. 321. lap.) Zsigmond király 1435. évben Bogáthi Imre fiát Pétert, különösen a husziták ellen viselt háborúban szerzett érdemeiért, Fehér, Küküllő, Torda és Kolos vármegyében fekvő számos birtokaiban megerősíti. Ezen birtokok közt megemlítjük az erdélyi Fehér megyében fekvő *Aczentos*, Hywd és Landor puszták felét. (Dessewffy Oklevéltár 394. l.) 1469. évben Báthory István erdélyi vajda rendeli a kolosmonostori conventnek, hogy Baska Balázst és kusali Jakch Lászlót számos zálogban birt erdélyi jószágba, többi közt Fehér megyében levő *Jacintus*, Hyod és Nándor nevű praediumokba bevezessék, a mi meg is történt. 1495. évben Lándorlakát, *Acintost*, Ludast, Bogáthot, Mikest és Szelistyét a szebeni királybíró Altenburg Tamás özvegye 1610 forinton veszi meg Bogáti Lászlótól. (Orbán Balázs: A Székelyföld V. k. 56., 57. lap.) E falu a báró Kemény család birtoka.

Czintus, csererdő, Homoród-Almás falu, Udvarhelyszékben.

Czipa padja, dülő Imecsfalván, Háromszékben. Czipa nevű családról származtatják.

Czitószeg, kaszáló a Homoród vize mellett, Homoród-Keményfalván, Udvarhelyszékben.

Czonczó, kisebb folyócska Komá-

rom megyében. Az ácsi határban folyván, a vasi pusztán a Dunába ömlik. Nevezetes az 1849. évben a magyar hadseregnek az osztrákok ellen vívott csatáiról.

Czuczurdomb, halom, Sepsi-Szt. Király falu, Háromszékben.

Czupogtató, rét, Szentpéterföld falu, Zala megyében.

Daczkó, határrész Sepsi-Szent-Iványon falu, Háromszékben.

Daczó, dülő, Oltszem falu, Háromszékben.

Dajna-alja, dülő Rokolyán pusztán Zala megyében.

Dallen, szántóföld, Erked falu, Segesvárszékben.

Dallen, Alte Dallen, Neue Dallen, Dallenkaul, szőlők Nagy-Szóllós falu, Segesvárszékben. A Nagy-Küküllő völgyében, hol a legjobb bor terem.

Dalomér, azelőtt vizér, mely Arad megyében Talpas északi részén, a feketethóti határon a Fekete-Körösből kiszakadt, a talpasi határon át az apatii határban a Levelesbe folyt. Újabb időben a Körös szabályozása alkalmával eltöltetett.

Dallosi, alsó és felső, dülő, Sormás falu, Zala megyében.

Dallosi, szőlőhegy és *Dallosi* mező, Ujudvar falu, Zala megyében.

Darázsi, tótul Drazsovcze, falu Nyitra megyében, Nyitra város és folyó mellett. Kálmán király 1113. évben *Drasej* falut a zobori apátság birtokai közt sorolja elő. (Hazai Okmánytár VIII. 6. lap. De villa Drasej est quedam via de Chirna.) Ugyanezen szavakkal ismétli IV. Béla 1249.

évben Drasey hovátartozását, midőn a zobori apátságot birtokaiban megerősíti. (Fejér V. 1. köt. 316. lap.) A zobori apát és Csanád esztergomi érsek 1349. évben egyezsége lépnek bizonyos peres tizedekre nézve, melyeket az érsek az apátságnak átengedett, ezek közt előfordul *Darasy* tizede is. Az apátság az érseknek kármentesítésül Kér falut engedi át. (Fejér IX. 1. k. 705. l.)

Tibold-Darócz, falu Borsod megyében. (Lásd Al-Kács.)

Datka sorka, dülő Korond faluban, Udvarhelyszékben.

Dányér, sovány hegyoldal és vad-mogyorós dülő, Kővágó-Örs mezőváros határában, Zala megyében. Fenyérnek is hívják. Dányér jelentése = ugar.

Deberke, patak, éjszaknyugotról Alparét felől jövén Déézs határába, a kis somkúti fordulónál a Szamosba szakad, Belső-Szolnok megyében. Nevét valószínűleg Kis-Somkút Deberke nevű határrészétől vette, melyen átfolyik.

Debren, szántó és kaszáló, melyen keresztülfut a *Debren* patak. Ebbe folyik a magas hegy-patak, a szendrei patak, Sugós-pataka, Andornyak-pataka, Erősoldal-pataka, Lókert-pataka. A *Debren* pedig az Oltba folyik.

Deccofölde, Ráczország egy része. Zsigmond király 1392. évben, a *Deccofelde* nevű területet Ráczország határára, a macsói bánság innenső vidékein, és a hozzá tartozó Belaztena, Neprichow (ma Nepricsava, közel a Kolubara bal partjához) Debrechen

várakat, valamint Kalabar (ma Kolumbar), Lygh, Toplicza, Pepelowch, Neprichow, Kalizar, Tomla, Ragys, Jezuuyk, Debrechen, Ab-uj, Ub melléke kerületeket — azon tekintetből, mert a királynak ezen földekre szüksége van, a macsói bánság könnyebb védelmezésére — átveszi Garai Miklós bántól és testvére Jánostól, és azok helyett nekik Kőszegh és Csesznek várait és tartozandóságait cserébe adja. Deccoföld e néven mai nap ismeretlen, de Szerbiának a Kolubara mindkét partján fekvő területét lehetett alatta érteni, mert ott találjuk ma is a Lig, Toplicza, Ub stb. helységeket. (Országos Ivtár N. R. A. 1512. cs. 26. sz.) *Detosfelde* alakban van írva Hazai Okmtár VII. k. 428. lap.

Decsege, dülő, Túr falu, Torda megyében. Ugyanitt: Decsege-árka.

Deklezsin, falu Zala megyében; Belatincz közelében. A helybeliek *Deklezsorcze* és *Deklesonje*-nek is írják a helység nevét. Ez alkalmasint a »Dekla« szótól ered, mely szloven nyelven leányt jelent. E szerint a falu magyar neve Leányfalú volna. A hagyomány szerint a falu megalapítása előtt e helyen egy úri kölgý kastélya állt volna.

Delecsér, puszta Torontál megyében; Beodrához tartozik.

Delmium, Delmo, Delmis. Város Dalmatiában, Delmina provincia ugyanott. Már a második saloni egyházi zsinat foglalkozik 532. évben Delmium egyházi beosztásával. (Farlaty: Illyricum Sacrum II. 173. lap.) VIII. János pápa korában 877. évben

a horvátok Dalma (ma Delmo vagy Dulmo) városban nagy zsinatot tartottak 12 napon át, és az ország felosztásával és rendezésével foglalkoztak. A horvát fejedelem is akkor itt tartózkodott. Constantin Porphyrogeneta császár *Dalen*-nek nevezi a várost. Miután Tomiszláv horvát fejedelem 925. évben a bolgárokon nagy győzelmet aratott, a következő évben Spalatóban tartott zsinatot, a melyen a nonai püspökség eltöröltetett, az eddigi nonai püspök pedig oda utasított, hogy székhelyét Scardona, vagy Sziszek, vagy *Delminium* városba tegye át. Ezen spalatói zsinat aktái hamisítványnak vannak ugyan felismerve, mind a mellett Delminium megemlézése a város akkori létezését tanúsítja. (Racski Ferencz: Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia 195. lap; és Wenzel: Árp. Uj Okm. VI. 16. lapon; az első 926—27., a másik 928. évszám alatt.) Tamás spalatói esperes 1100. évre azt írja, hogy Horvátország határa kelet felé provincia Delmina, a melyben *Delmis* város feküdt. (Histor. Salonitana 13. fejez.) III. Kelemen pápa 1191. évben a spalatói érsekség alá rendeli a delmini — episcopatum Delmitensem — püspökséget. (Wenzel: VI. köt. 180. l.) Moréri Lajos e várost Delmino, Damna és Damnio néven is felsorolja, és nem hiszi, hogy e város adta volna Dalmatiának nevét, a mint sokan, többi közt Cluverius is, állítják. (Grand dictionnaire historique III. köt. 523. lap.) A város mai neve *Durno*. Cluverius a várost

Dalminium vagy Delminium, Denna Damna és Delminio néven ismeri, és hivatkozik Florus római elbeszélésére, mely szerint Marcius a várost felgyújtotta és népét sok időre tönkretette.

Deme, dülő, Oltszem falu, Háromszékben.

Demefele, dülő, Bodok falu, Háromszékben.

Deresnye, kopaszos erdőhomlok, Árkos falu, Háromszékben.

Deresnye, dülő és cziheres hely Sepsi-Kőröspatakon, Háromszékben.

Dericzés, szép erdőrészt, Páva falu, Háromszékben.

Devecser, szántó Homorod-Almásán, Udvarhelyszékben.

Devecser-pataka, a Homorod vízbe folyik, Homorod-Almásán.

Devecser, hajdan falu Zala megyében; maradványaira most is akadnak Sármellék falu határában.

Devecser, pusztá Bács megyében, Ó-Becséhez nyugotra. Müller térképén: Devecser vagy Kipova. De ugyan e térképen Ó-Becséhez éjszaknyugotra van feltüntetve *Kis-Devecser* falu.

Dédárustető, magaslat, Kolos mezőváros, Kolos megyében. Ha nem is a Dedalus név ferdítése, de bizonyára valamely más név felismerhetlen torzítása.

Diákovár, Deakovár, Djakovár, mezőváros Verőcze megyében. Itt állt a római gyarmatváros Certis vagy Certissa, Certisia. Ujabbkori szláv helyesírás szerint Diakovo, latinizálva Dicum. Eredetileg Valkó megyében feküdt. IV. Béla király 1244. évben

ezen megyében a bosniai püspökségnek több jószágot adományoz, nevezetesen *Dyacon* és Blezna falvakat. (Theiner: Vetera monumenta slavorum meridionalium I. 297.) Dobsza 1263. évi határjárásában *Ják* néven fordul elő. 1351. évben *Jákófalva*. Mind e nevek a mai Diakovárról szólnak. Feltűnő, hogy ez utóbbi a pápai tizedlajstromban elő nem fordul, ha csak az ott említett Dech nem azonos Diakovárral, minthogy az Arad megyei Diákfalvából is a mai Diées lett. Engel Keresztély történetíró is így említi a várost: Diacovar vagy *Jákovár* 40 faluból álló uradalom. (Croatien, Dalmatien, Slavonien 255. lap.) A Ghak nemzetséggű Tristyan fia Imre 1310. évben a fehérvári káptalan előtt tiltakozott, hogy Neuna nevű, Diako közelében (juxta Diaco) fekvő birtoka tőle bármi módon elszakítassék. A pápa 1347. évi levele szerint *Diaco* a pécsi püspökségben feküdt. (Theiner, Monumenta I. 736.) Diako a XIV. században már vásári joggal élt. A bosniai káptalan 1377. évi jelentésében Garai Miklós nádorhoz az itteni vásártért — forum in Civitate *Dyako* — említi. (Oklevél gr. Festetics cs. ltárában.) Az ismeretes horvát lázadás idején okleveleink gyakran mint oppidumról emlékeznek róla. A hazai történet egyik sötét lapja közli, hogy midőn Mária királyné és anyja Erzsébet 1386. július 25-én Diako felé közeledtek, Horváthi János bán és más lázadók által megtámadtatván, az ő védelmükben Garai Miklós nádor és Forgách Ba-

lázs, Gorján közelében megölettek. 1387. évben is Diako civitas-nak neveztetik. (Fejér X. 3. köt. 314. lap.) Később a püspök itt várat építvén, ez *Diakovár*-nak neveztetett, és e néven már 1408-ban ismeretes. Még is 1416. évben János diakói örkanonok — Custos de Dyako — egy országos küldöttség tagja. Zsigmond király 1430. évi hadfelkelési törvénye azt mondja, hogy a bosniai egyház, melynek püspöke most *Diako*-ban székel, túl a Száván fekszik. (Fejér X. 7. k. 255. l.) *Diako*-nak még Oláh Miklós is nevezi a XVI. században. (Bél: Adparatus. 17. l.) 1745. évben Szerém vármegye és az alsó-szlavóniai két vármegye, Verőcze és Posega újra felállított; a katonai határőr-ség területe Bács megyéből kiszorított, és körülbelül a mai határokat nyerte. Akkor Diakovár is Verőcze megye területéhez csatoltatott. Azonban a bródi határőrezred emberei e beosztással nem voltak megelégedve és azt erőszakkal megváltoztatni akarták. Mária Terézia már 1747. évben hivatkozik az ő biztosának 1746-ki jelentésére, mely szerint a határszéli lakosok az ország polgári területéhez visszacsatolt diakovári kerületet tettelegesen visszafoglalni törekedtek. (Kukuljevics: Jura I. 427.) Az 1747. évi horvát tartományi gyűlés 21-dik czikkéből is megértjük a határvidékiek ezen lázadási hajlamát, mely őket arra ösztönözte, hogy Diakovárt és területét visszaszerezzék. (Kukuljevics: Jura II. 146.)

Umlauft azt írja, hogy Diakovár

vagy Djakovo az itt kiképzésüket nyerő diákoktól vagy kispapoktól nyerte, lévén itt régi idő óta püspöki seminarium. E magyarázat helytelen, mert a helység már 1244. évben viselte a Dyacon nevet, midőn azt IV. Béla a bosniai püspöknek adományozta, ki azelőtt még itt nem lakott, tehát seminariumot sem alapított volt.

Az ország más vidékein is vannak Deáki, Diakovacz, Diákfalva, Deákfalva stb. helységek, a nélkül, hogy Umlauft magyarázatát rájuk alkalmazhatnók. A vár szót épen nem lehet a helynévhez kapcsolni, mielőtt ott vár épült, ez pedig csak 1408. év táján történt. — Véleményem szerint a Diakovár helynév eredetileg Ják lehetett, és a Ják nemzetségtől vette nevét, melynek e vidéken birtokai voltak.

Dicze, pusztá és erdő, Szentpéter-föld falu, Zala megyében.

Diós, rét, azelőtt terebélyes diófákkal benőtt hely, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében. A nevezett falu 1431. évi határjárásában előfordul *Diastheleke* nevű határhely és erdő, mely valószínűleg a fentebbi rétté változott. (Féjér X. 7. köt. 378. lap.)

Dipse, falu Besztercze vidékén, a Szamos közelében. Németül Dürrbach, oláhul Dipsia. A Dürrbach név megfelel a Dipse névnek. Az a pápai tizedlajstromban (1332—36. év) ily alakban van írva; Guypsa, Gypsa, Gyoza. V. László e falut 1453. évben Hunyadi Jánosnak adományozta a beszterczei grófsággal együtt. 1475. évben Mátyás király Besztercze városának a *Dipsa*, Lekencze és Nagy-

Demeter helységekre való kegyúri jogot tulajdonítja, minél fogva ezekben a plébánusokat a városi tanács nevezte ki. Az oláh Dipsa név érdekes, mert ez a görög διψα (= szomszúság) szóból lett. Lenk Ignác szerint e falu még a Dgyipsa oláh névalakot tartotta fenn, mely a pápai tizedlajstrom variánsaihoz közel áll. Hunfalvy Pál úgy vélekedik, hogy a görögös helynevet az oláhok hozták ide, kik a Balkán félsziget déli részeiben, a görögök szomszédságában laktak.

Disnik, falu Belovár megyében, u. posta Garesnicza. IV. Béla király 1256. évben megerősíti azon határjárást, melylyel Henrik somogyi főispán földjei, és a Somogy megyei várnépek és várjobbágyok közti határok szabályoztattak. Beriszló fainak földje e szerint Garich táján *Disnich*-nél kezdődik. (Wenzel XI. köt. 415. lap.) A következő 1257. évben *Desniche*, Borsonos, Pokor és Lónyató mint Márton comes, somogyi várjobbágy földjei említettnek. Desnicha akkor a Pribyn csermely forrásánál fekvőnek mondatik, de a Desnicha patak közelében is. (Wenzel VII. k. 454. l.) 1408. évben Desnichei Pál, Domokos fia, Kőrös és Verőcze vármegyék közös gyűlésén, panaszlólag adta elő, hogy desnichei Kapitánfy Balás, András, Gál és István Desniche egész birtokába behelyezkedtek. Ők t. i. azon ürügy alatt, hogy Desnichei Pál hűtlenségbe esett, Zsigmond király adományát *Desniche* birtokára tudták kieszközölni. Miután azonban

Desnichei Pál magát igazolhatta, hogy ő még azon idő előtt, melyet a király 1404. évben a lázadók megtérítésére kitűzött, a király hűségére visszatért és azóta folytonosan hűségében megmaradt, Zsigmond király 1408. évben a Kapitánfyaknak tett adományt visszavonja és Pált Desniche birtokában megerősíti. (Gr. Teleki cs. gyömrői levéltára.) 1441. évben Kapitánfy István de Desnyche, mint szomszéd birtokos Maróthy bán Kőrös megyei birtokaival, Azziwagh és Pukur faluval. (Országos lvtár.) Nagy- és Kis-Disnik falunak kellett léteznie, mert az 1256. évi határjárás minor Disnicha-ról tesz említést. (Tkalesics: Monumenta I. 108., 109. l.) A Kapitánfy család mindig de *Desnycze* előnévvel élt.

Disnik, patak Belovár megyében. A Garesnicza patakkal egyesül, melylyel a jobb part felől az Illovába szakad. A somogyi Dráván túli várföldek határjárásában 1256. évben Disnicha és Desnicha. (Wenzel XI. k. 415., 419. l.) Szintén IV. Béla 1257. évben körülhatároltatja Márton comes, somogyi várjobbágnak földjeit és itt említi rivulum *Desnicha*. (Wenzel VII. k. 454. l.)

Ortvay szerint e patak e néven ismeretlen manap, de Hunfalvy János mint az Illova patak mellékvízét említi. (A magyar birodalom termész. visz. leírása III. k. 263. lap.)

Ditér, pusztá Békés megyében, Békés városa határában, Kamuth felé. Korabinszkynél P. Diter. Vályi fel nem sorolja; Lipszkynél, Görögnél,

Fényes szótárában Diter pusztá. Schedius térképén Ditér falu. A hivatalos Helynévtár e névről hallgat. A Csarnaiak 1415. évben Deteri Miklósnak, Deteri György fiának s Tamás és János fiainak Csarna falu felét eladták. De már 1418. évben Ditert a Maróthyak kezén találjuk. A főnnebbi Miklós György fia de Deter 1419. évben a váradi káptalan által Csarna egy részébe bevezettetik, melyet vétel útján szerzett. (Országos lvtár N. R. A. 1518. cs. 17. sz. Haan és Zsilinszky: Békés megyei Oklevéltár 32. lap.) A Maróthyak magvaszakkadtával Ditér a koronára szállott. Az 1560. évi összeírásban mint 10 kapuból álló fiscalis birtok említettetik. A török háborúk alatt Ditér elpusztult, és Rákóczy György fejedelem már mint pusztát ajándékozta Ditért 1649. Baka Ferencz borosjenői alvárnagynak és Sül Pál ottani zsoldos katonának. (Haan Lajos: Békés vármegye hajdana I. k. 159. l.) Wesselényi Ferencz nádor 1665. évben megerősíti Teleki Mihályt a Békés megyei Déter, Csarna, Poad, Domb, Telek, Ludad, Fás, Murahely és Borosgyán birtokában, visszavonván a Farkas Fábián putnoki kapitánynak, Gergelylaki Istvánnak, Török Bálintnak, Beksy Pálnak és másoknak tett adományt, melyet ezek áltudósítással tudtak elérni. (Gróf Teleki cs. gyömrői lvtára.)

Dobogó, legelő és szántó. Nyirád falu, Zala megyében.

Dobogó, dűlő, Bezeréd falu, Zala megyében.

Dobogó, hegy, mely felében legelő, Nagy-Pécsel falu, Zala megyében.

Dobogó, a Nemes- és Nagy-Pécseli határt elválasztó kopár hegy Zala megyében.

Dobogó, részint dombos és köves, részint mocsáros szántóföld, Ó-Budavári falu, Zala megyében.

Dobogó, forrás, mely legnagyobb szárazságban is kitünő jó vizet ad, Balaton-Henye falu, Zala megyében.

Dobogó, dűlő, Tihany f., Zala m.-ben.

Dobrotak vagy Dobratok, hajdan falu Nyitra megyében. Kálmán király 1113. évben elősorolja a zobori apátság birtokait, és Darázsi és Csirna megemlítése után a Nyitra folyó melletti *Dobroduct* faluról szól. (Hazai Okmtár VIII. k. 6. l.) Dobroduct alakban ugyanakkor. (Fejér VII. 5. köt. 89. l.) Mint falu már régen elpusztulhatott, mert már 1226. évben mint praedium említetik Dobroduct néven azon szerződésben, melyet muslai Buruch a zobori apátsággal kötött, és az esztergomi káptalan 1296-ban átírt. (Knausz: Monumenta eccles. Strigon. II. k. 389. l.) E forrás szerint Dobroduct a Nyitra és Rapchuch folyó közt fekszik, mely utóbbit azonban ma nem ismerjük, és Ortvay sem szól arról vízrajzi munkájában. Conlechner Károly szíves közleménye szerint van Darázsi és Szalakuz falu közt Dobrovka nevű püspöki major, mely magyarul *Jókó*-nek neveztetik. A tót Dobro = magyarul Jó, tehát megvan a magyar helynévben, de a Dobroduct végtagja megfejtetlen. A majorság említett fekvése legnagyobb

valószínűségre emeli azt a véleményt, hogy a Dobrovka major a régi, a Dobroduct nevét örökölte és a jelenkorra hozta át. A zobori apát 1349. évben az esztergomi érsek által neki Nyitra megyében átengedett tizedekért — ezek közt Bajmocz, *Dobratok*, Darázsi stb. faluban — Kér falut visszaadja. Ezentúl nyoma eltűnik. (Fejér IX. 1. köt. 705. l.)

Domokosfalva, elpusztult falu, melynek határa Tamásfalvaéval egyesült Háromszékben. Különbözik van Szöröcsén is Domokosfalva nevű határrész és a szöröcsiek is állítják, hogy azon területen feküdt hajdan Domokosfalva.

Dongács, vagy Dongás, erdőrész Csepel falu határában, Somogy m.-ben.

Dorfseiff, l. Vizfalú, Szepes m.-ben.

Dorogma, falu Borsod megyében, a Tisza jobb partján. Az ősi Őrsur nemzetség birtoka. A Névtelen jegyző (28. fejezet) elbeszéli, hogy a magyarok a Mén-Maróttal való harczból visszatérvén, a Tiszához értek és a Tiszán a dorogmai réven (portus Drugma) átkelének és siettek a főtáborba. Itt Árpád vezér kegyelméből egy Hohat nevű kún vitéz nagy földet szerzett, melyet maradéka mostanig bir. Ma Ohát pusztá Dorogma irányában fekszik, a Tisza másik partján. A régi Dorogmát, templomával együtt a Tisza elmosván, a mostani helység újabb megszállás. A Tiszánál van egy kevésbé háttas hely, az úgynevezett Telken, mintegy félórányira a mostani helység fekvésétől; itt volt Dorogma egykor elterjedve. Ha a Tisza nyáron elapad, Do-

rogmánál a Tiszát át lehet gázolni. Ez igazolja a Névtelen elbeszélését. A halászok a Tiszából nagy épületköveket és sok tégladarabot szednek ki e helyen. Következő puszták tartoznak ide: Sziklápja, Köleshát, Fejérnád, Szántóhalma, *Száraz-Dorogma*, Előfűz, Nagyfa, Herep, Pély. A dorogmai határban vannak ezek a vizek: Kondora, Sulymosér, Teremtő, Kárászos, Keszeges — ez mély és hamis fok — Pélyi fok, Pélyi tó, Fejérnádere, Vizás, Szajla, Kis-Tisza, Holt-Tisza, Herep. *Tisza-Dorogmának* is neveztetik, mint például Fényes Elek-nél, noha csak egy ilyenű helységünk van. Már 1347. évben Dorogma, a két Kács, Oszlár, Leány stb. osztzkodás tárgyát képezi az Őrsur nemzetségben. (Egri Adatok 203. lap.) Említetik újra Dorogma 1381. évben. (Fejér IX. 6. k. 272. lap.) 1543. évben Jánoki Pál, Geszthy Györgynek Geszt, Leányfalva, Nagy-Mihály, Dorogma és Bikk helységekben levő minden részjóságait zálogba vette. 1663. évben Barátnaky Zsigmond pert indít, az ezen birtokban levő árvai jóságok kézhezvételére nézve. 1700. évben a Barátnaky család leányága osztályt kér Dorogma birtokában. 1701. évben bizonyos részjóságban a Szepes család nyer ígtatást. 1714. évben négyesi Szepes János indít pert e jóságra nézve. 1733. évben Borsy Katalin ellenmondási pert kezd. 1769. évben Bánóczy János, István, József és Éva birtokukat felfizetés mellett Borsy Annának és Katalinnak zálogosítják el. Vályi

András a múlt század végén a Tibáld családot emeli ki mint Dorogma birtokosát. Fényes Elek következő birtokosokat nevez meg: gróf Péchy Józsefné, báró Majthényi László, Majthényi Pálné, Majthényi József, Kállay Péterné, Blaskovich József, Gyurcsányi Gábor, Almássy József csódtömege, Almássy Jenőné, Fáy Barnabásné, Almássy Bódog, Eröss árvák, Fáy Antal, Molicsányi Ferencz, Váczy Sándor, Hury Ferencz. Nagy része közülök a Tibold nemzetségből való.

Dorokmány, határrész, Bölön falu, Miklósvárszékbén.

Dörgicse, három falu van e néven Zala megyében: Alsó-, Felső- és Kis-Dörgicse, mind Nagy-Vászony közelében. 1198. évben a székesfehérvári örkanonokság birtoka. IV. Kelemen pápának 1266. évben kelt irata szerint a tihanyi apátságé. Konrád mester 1292-ben kelt s Lajos király által 1363-ban megerősített eredeti alapító oklevele szerint Dergesche falut a pécsi püspökmegyébe kebelezett Gyulai vagy baranyai szent Pál rendi kolostornak adományozza. (Rupp: I. 224., 334., 388. l.) Görgése az 1630. évi 3-dik törvényczikk szerint ingyenmunkával járult Tihany várához. — A helynév bizonyos halnak az elnevezésétől származik. 1559. évben írja a feleség urának: »Főtt dörgecset küldtem kegyelmednek.« Ez a főtt dörgecs, Herman Ottó szerint, az *Acerina cernua* L. durbinus, mely az alsó Dunán még most is kedvelt hal, noha sok helyen nem eszi a nép. (A magyar halászat könyve I. k. 110. l.)

Döröngöző, határhely, Sepsi-Szent-György város, Háromszékben.

Draskovecz falu, Muraköz, Zala megyében. A falu első lakói az Okrugli nevű várhely körül telepedtek meg, később egy felőrai távolságra éjszak felé húzódtak. Hajdan e helység a Dráva balpartján feküdt, de a szabályozás következtében a Dráva régi medrét elhagyni kényszerült, úgy, hogy most Draskovecz a Muraközbe esik.

Drágaszerző, dűlő, Széplak falu, Sopron megyében. (Magyar Nyelvészet III. k. 404. l.)

Drejka, hegy és bányatelep Zaránd megyében. Kisbánya fiókja. Lakosai bányamunkások. A telep a Maros mellett fekszik Dévához 5 órányira. Révész Imre azt állítja: nem lehetetlen, hogy a Marosnak Drekon vagy Dricca őse neve maradt fenn ezen helynévben, ép úgy, mint a Berettyónak Túr neve Túr városában. A Drekonról azt hiszi Révész, hogy ez a Marosnak saját, honi, úgyszólván bárbar neve volt. (Etellaka 49. lap.) E véleményt azonban nem lehet tudományilag értékesíteni, mert Stritter, Jászay, Hunfalvy, Salamon Ferencz stb. mind-mind más folyót ért alatta.

Drenchina. Petrinia mellett, a Kulpa mindegyik partján létezik egy Drenchina falu. A slavoniai rendek 1587. évben segélyt határoznak, hogy Drenchina mellett új oppidum felépíttessék. (M. Országgyűl. Emlékek VII. k. 521. l.) Kétségtelenül a Kulpán inneni falu értendő.

Duba, dűlő, Zala-Apáti mezőváros,

Zala megyében. Nehezen lesz szláv helynév, mert az egész határban csak magyar dűlőnevek fordulnak elő.

Dubovac, falu Zágráb megyében, Károlyvár városához tartozik. Története, melyet Lopasich Radoslav leírt, a XIV. századba vihető vissza. (Karlovac 230—243. l.) A XVI. század közepén Zrinyi György kir. tárnokmester, és Zrinyi Miklós birtoka volt, kik azt a rajta levő várral együtt a királynak 14,000 magyar forintért eladták. Ezen falu területén épült Károlyvár. (L. azt.) Archaeologusaink a dubovaczi váracsát hajlandók a XVI. század végéből, vagy a XVII. század elejéről származtatni. Tulajdonosa gróf Nugent. A vár alapja szabálytalan négyszögöt képez. A bejárat éjszokról van, és az udvarba vezet. Ha belépünk, kerek pinceszét tartalmazó torony jobbra van, balra négyszögű 3 emeletű torony. A hajdani várároknak csak romjai maradtak fenn. Mintegy 24 ölnyre e váracstól kelet felé dombocskán polygon záradékú kápolna van, hossza 10, szélessége 2 és fél öl. Egyik ajtaja fölötti felirat: *Denuo 1740 resurexi* régibb voltát mutatja. (Archaeologiai Értesítő III. 276., 277. lap.)

A helynév a szerb dub, vagy szloven dob = tölgy szótól származik, mely sok hazai helynévnek forrása.

Dunavatz, határorálmás a volt német bánsági határorérezred kerületében. (Lipszky.)

Dunajecz, várom Szepes megyében, Nedecz falu mellett. Hajdan Dunajecz, vagy Dunavetz falu is léte-

zett, a hasonló nevű folyó mellett. Első nyomát találjuk 1330. évben, a midőn Drugeth Willerm mester szepesi és újbárai főispán Szaláncz, Lubló, Dunajecz nevű várakat stb. végrendeletileg a királynak hagyományozza; nem rég építhette, mert a várat akkor még új várnak nevezi. (Wagner Analecta Scepus. I. 128.)

Ebből kitűnik Mednyánszky Alajos tévedése, ki azt vélte, hogy Dunajecz hegyi várat Berzeviczy Henrik, vagy Herke építé, ki 1432. évben meghalt. (Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 1820. év.)

1412. évben Zsigmond király a 13 szepesi várost Ulászló lengyel királynak elzálogosítja, és rendeli, hogy a kölcsönpénz visszafizetése *Dunavecz* várában történjék. (Fejér X. 5. k. 300.)

1528. évben Zápolyai János király Latzko Jeromost szepesi főispánná kinevezvén, neki adományozza Késmárk és Richnóv várost, Gölniczet és *Dunavecz*-et. (Palocsai báró Horváth es. lvtára. fasc. D. 2.) 1530. évben Pottornyai István szepesmegyei alispán tartotta I. Ferdinand részére. Azonban Kosztka Miklós Árva-várából közeledett, Dunajecz várát megrohanta és Zápolyai János részére elfoglalta. I. Ferdinand a szerencsétlen Pottornyait előbb lefejeztette, aztán karóra huzatta. Zápolyai adományát megerősítette I. Ferdinand király 1535-ben, — de az expeditio nem a magyar, hanem az osztrák kancelláriából történt, a Ferdinand és Zápolyai közt folyt háboru miatt. (U. o. D. 3.) Latzko Jeromos még

ugyan ez évben Dunavetz várát és uradalmát 4000 forintért eladta a szepesi Szent-Márton prépostságnak. 1564. évben Horváth Márton *Dunajecz* várának várnagya volt, mely ez évben Béla városával egyezsége lépett. (U. o.) 1571. Dwnawycz, 1572. évben Latzko Albert siradi palatinus, Késmárk, *Dunajecz*, Latzko és Bisziman ura, pixendorfi Ruber Jánosnak Késmárk várost elzálogosítja 11 ezer forintért. Miksa király 1573. évben megerősíti I. Ferdinánd, és Zápolyai János adományait, melyek által Késmárk várost és *Dunajecz* várát Latzko Jeromosnak és Albertnek, siradi palatinusoknak adományozták. (U. o. C. csom. 1. sz.) Később nevezett Latzko Jeromos *Dunajecz* várát néhai palocsai Horváth János szepesi prépostnak engedte át, — ettől pedig beiratás czimén palocsai Horváth György birtokába került 4500 forintért, a ki 1588. évben megintetett ez összeg megfizetésére. (U. o. fasc. B. 4.) 1578. évben a dunajeczi várat Serédy Gáspár özvegye birta, várkapitánya akkor Kálvási János. A dunajeczi urak ezen időben nagyon hatalmaskodtak Béla város lakosai ellen. 1582. évben gyarmatai Balassa András *Dunavecz* várát átadja palocsai Horváth Györgynek. (U. o. fasc. G. 11. sz.) Latzko Albert siradi palatinus 1589. örök bevallással 17,500 forintért eladja az ő birtokait: Nyedicze, másképp *Dunavecz* várát, és a Nyedicze nevű mezővárost, Fridman, Mátyásfalva, Tripschya, Gyurgyeva, Welyika, Rownya, és Béla-Ujfalva

nevű egész birtokait; Krempach, F. Lapsa részbirtokait, Falkenstein, Folywark, Durstin és Mali Durstin egész praediumokat Szepes megyében a landoki prépostság kegyúri jogával; a kárpáti havasokkal: Holicza Magura, Zdyar stb. lomniczi Horváth Györgynek, ki azonban ezeket előbb Balassa András és Serédy Zsuzsanna kezéből kiváltani tartozzék. (U. o. fasc. D. 4.) Ugyan ez évben (1589.) bizonyítja a szepesi káptalan, hogy Laszko Albert siradi palatinus egész *Dunavec*z, másképp Nyedecza várát és tartozékait palocsai Horváth Györgynek eladta. A káptalani levélből megértjük, hogy a dunajeczi várát előbb már Laszko Albert apja Jeromos bevallotta és inscribálta néhai lomniczai Horváth Jánosnak; ezután szintén ezen czímen átengedte nevezett Horváth János Serédy Gáspárnak; ez utóbbinak özvegye Mérei Anna férjhez ment gyarmatai Balassa Andráshoz. Ő és Mérei Anna leánya Zsuzsanna osztrogi János herezeg és tarnowi gróf felesége a várát továbbadták zálogba nevezett Horváth Györgynek. Az eladás az örökösödési jogot előbb a férfi ágra szorította, és csak ennek kihalása esetén a női ágra is kiterjesztette. Wagner, *Analecta Scep.* I. 185—187.) — A Berzeviczyek, nevezetesen néhai Berzeviczy Frigyes fia Márton és Henrik, továbbá nevezett Frigyes, István nevű fiának János nevű fia; végre néhai Berzeviczy Márk fiai: György, János és András pörrel támadták meg palocsai Horváth Györgyöt Duna-

vecz vára és tartozékai ügyében. De az eperjesi törvényszéknél pörüket vesztvén, 1590. évben Horváth Györggyel egyezségekre léptek, átengedvén ennek bizonyos örökösödési renddel *Dunavec*z várát. Nyidzsicze, Fridman, Mátyásfalva, Zenth Elsbeth, másképp Tripssa, Welka, Rownya és Folywark birtokokat, valamint részbirtokokat Krempach és F. Lapsa faluban. (Palocsai Horváth cs. ltára, fasc. D. 4.) A szepesi káptalan 1595. évben palocsai Horváth Györgyöt beigtatta a *dunajecz*i vár, továbbá Nyedecze, Fridman, Mátyásfalva, Tripssa, Gyurgyova, Welka, Rownya, és Béla-Ujfalu, egész Krempach és Felső-Lapsa részbirtokába; továbbá Falstein, Folywark, Durstin és Mali Durstin praediumok, Svabova, Holicza, Magura, Priszlop stb. havasok birtokába. (U. o. fasc. E. 2.) Horváth György határvillongásban áll Béla városával, a melynek területére 1590. évben két berohanást tett. A viszálynak a szepesi káptalan előtt kötött egyezés vetett véget, mely szerint Béla városa a Komperschacht nevű mezőt használhatja, hanem a Komperschachton túl levő fekete erdőt csak Dunajecz lakosai birhassák és legelőül használhassák. Ellenben a *Dunajecz*a vár jobbágysai a Tokornya nevű hegyre barmaikat nem eresztetik. Horváth Márton kötelezi magát, hogy a memyiben Tokornya hegyen juhaklok volnának, ő azokat felperzselteti, mihelyest a várba viszszajó. (Lásd Béla és Tokornya) Ujfalusy Andrásnak egy 1669. évi le-

vele kelt *Dunavics* várában. A várat, mely romba dőlt, a nemes Salamon család birja jelenleg.

Kray Pál 1723. évi térképén Dunavetz falu van feltüntetve a hasonnevű folyónál és mellette arx Dunavetz, a dunajeczi vár. Korabinszky is 1786-ban Dunavetz-nek írja a vár nevét. Vályi csak a Dunavetz folyót említi. Schedius térképén a vár Dunajecz néven szerepel, és mellette Nedecz falu. Ezen utóbbi falunak a közelsége miatt a dunajeczi várat sokszor Nedecza-nak, vagy Nedecz várnak is nevezték. Lipszky is »Dunajecz vagy Nedecz« kettős nevén sorolja fel.

Gusztavicz Broniszlau a Zipser Bote 1881. évi 22. számában egy rövid cikket írt: Einiges über das Dunajeczzer Schloss cím alatt.

Dunajecz, folyó, Magyarország északi határán ered, egy darabig Szepes megyét Galiciától elválasztja, és ott a Visztulába szakad. Első okleveles említését Henrik krakói és siléziai herceg 1204. évi levelében találjuk, melylyel engedélyt ad németek telepítésére a fehér és fekete *Dunaice* mellett. (Fejér II. k. 455. l.) Itt lengyel területről van szó. Fejér szerint a két Dunajecz folyó a Poprádba ömlik; a mi hibás, mert a Poprad Ó-Szandecen felül a Dunajeczbe folyik, az utóbbi pedig még továbbá megtartja nevét. Henrik herceg fent idézett engedélyét jóvá hagyja és kibővíti Boleslaus krakói és sandomiri herceg 1251. évben, ki szintén a fehér és fekete Dunaiecz folyót

említi. (Fejér IV. 2. k. 91. l.) Ugyan ez a Boleslaus 1252. évben engedélyt ad, hogy a Fehér Dunajecz partján Uj-Szandecz (novum forum) város építtessék. (U. o. 152. l.) Ismét ez évben Marko, néhai krakói palatinus fiainak levelében: Dunayecia nigra, és Dunayecia alba. (U. o. 282. l.) IV. Béla 1260. évben Görgei Jordán comes fiainak a Dunajecz (fluvius *Dunays*) és Poprád folyók közti erdőt adományoz, melynek első határa ott kezdődik, hol a Bela patak a Popráddal egyesül. (Hazai Okm. VI. 103., 104. lap.) IV. Béla 1261. évben a lipcei vendégeknek a vadászatot megengedi a *Dujanech* folyótól a lengyel határig. (Wenzel XI. köt. 502. lap.) III. András király 1297. évi levelében a *Dunajech* oldalán levő havasok. (Wenzel X. 253. l.) A szepesi káptalan 1320. évi levelében említetik Fridmanvágása (ma Fridman falu) a *Dunavetz* folyó táján, — alább *Dunavicz*. (Fejér VIII. 5. k. 113., 114. lap.) Kray 1723. évi térképén: Dunavetz.

A Bialy Dunajecz (= Fehér Dunajecz) Novitarg (Neumark) mellett — a Cserny Dunajecz (Fekete Dunajecz) ettől kissé nyugotra a Dunajeczbe szakad Galiciában.

Duncza, dülő, Salomvár falu, Zala megyében.

Durlachergasse, utca Szász-Sebes városban. Onnan kapta nevét, mert a mult század második felében németek vándoroltak ide be Baden-Durlachból. Deutsche Vorstadt (német külváros)-nak is neveztetik.

Duvno, város Dalmatiában. (Lásd Delmium.)

Ebhegy, dülő Balaton-Füreden, Zala megyében.

Ebhát, hegygerincz, Nagy-Enyed város, Alsó-Fehér megyében.

Ebédvesztő, pusztá, tartozik Kaposmérő faluhoz, Somogy megyében. Csorba József nem említi a megye ismertetésében.

Ecsér, pusztá, mely Kővágó-Örs-höz tartozik Zala megyében. Mint falu említették 1476. évben Echyr néven. Akkor ugyanis gulacsi Bede György és Emericus de Echyr maga és testvérei György, Péter és Kelemen nevében ellentmondott gersei Pető György és Jánosnak Gulács helységébe való beigtatásának. (Teleki, Hunyadiak kora XI. k. 557. lap.) Egy 1617. évi eredeti bevallásban említették nemes Ecséry Lázár. Régi gót izlésű templomának és tornyának tekintélyes romjai ma is láthatók. Közvetlenül a Balaton partján szintén épületromok nyúlnak be a vízbe. A nép ezeket ma is *Palotának* nevezi. K. Örs határában van Ecsér nevű szőlőhegy, melyen számos fehér bor terem. Ugyanitt ecséri erdő.

Eczkene, határrész, Seps-Szentkirály falu, Háromszékben.

Eger vize, folyó Zala megyében. Nagy-Vázsonnál ered és Tördemicznél a Balatonba ömlik.

Ellés, pusztá a Tisza mellett, Csongráddal éjszakra határos. Régi neve *Ellusmonostora*, mely néven már 1306.

évben fordul elő. Szeri Pósa mester az ellen tiltakozik, hogy Ogh fiai: István és Miklós, valamint Bor fiai az *Ellusmonostora* nevű birtokot a kegyúri joggal együtt el akarják adni Jánosnak és Goodnak, István fiainak, és Sándor fiának Márknak. A tiltakozásról Robert Károly 1326. évben levelet adott ki. A XIV. század elején Kopasz nádor ellen nagyban folyt a harc a Tisza vidékén. Elpusztították falvait és birtokait, lerombolták az egyházakat, megölték és kifosztogatták a magyarokat és kunokat. E harc élén állt a Bor nemzetséggű Szeri család; nevezetesen László fia Isép és István fia Sándor, valamint testvéreik Pósa és Márk. Ezek ezen állapotnak véget vetendők, egyezsége léptek Kopasz nádor hűbéreseivel: Zudus mester adorjáni várnagygyal, Pál mesterrel, Bud testvérével, sólyomkői várnagygyal, és Egyeddel, Filpe fiával oly formán, hogy Kopasz nádornak bizonyos határnapokon részletben 200 márkát fizetni tartozzanak. Addig, míg ezen fizetést nem teljesítik, Kopasz nádornak elzálogosítják a Tisza mellett fekvő *Ellusmonustura* nevű birtokukat. 1467. évben a Zeleméri családot találjuk *Ellés*, Máma, Szer és más csongrádmegyei jószágok birtokában. 1488. évben Zeleméri Márton Parlaghi Antalné fitestvérét Zeleméri Mihályt osztályperbe vonja *Ellés*, Máma, Szelevény, Pétermonostora és más csongrádmegyei illetmények kiadása végett. 1501. évben Bessenyei László Bökény, *Ellés*, Máma, Szentes

stb. részbirtokait örökösen eladja Kesorú Istvánnak s mindkét ágon levő örököseinek 1517. évben Gyulai Gáspár fia László birtokrészeit Szer, Dóc, Mára, *Ellés*, Monostor stb. helységekben 1500 arany forintért Dóczi Jánosnak felvállja a budai káptalan előtt. 1547. évben vallják tanúk, hogy néhai Parlaghi László birtokcserére lépett nővérével Katával, előbb Jakabházy Miklós, utóbb Zeleméri János özvegyével, átengedvén Katának szabolcsmegyei Zelemér helység harmadát, a csongrádmegyei *Ellés*, Mára, Szer, Dóc stb. birtokáért. (Hornyik János: Pusztaszer története 29. l.)

Utóbb a Pöstyéni család ült be a Zelemériek csongrádmegyei és más birtokaiba. Pöstyéni Endre és János a mohácsi vész idején magtalan meghalván, I. Ferdinand király 1559-ben az ő birtokaikat Csongrád és más megyékben felében csömöri Zay Ferencznek, a királyi naszádosok kapitányának, másik felében Liszti Jánosnak, a kir. cancellária titkárának és Viczmándi Jánosnak adományozza. Ezen birtokok közt előfordul Szer, Szentes, *mindkét Ellés*, Mára, Szelen-tő, máskép Szelevény Csongrád megyében.

A helynév az Ellös személynévből és monostor szóból alakult; tehát a monostor alapítója valami Ellös nevű férfi volt; Említették 1322. évben Eleus szatmári főispán.

Előlábok, dülő, Radnóth és Kutyalva közt Alsó-Fehér megyében. (L. Láb.)

Emberölő, völgy, Meszes-Györk falu, Zala megyében.

Emusics praedium Bács megyében, határos Topolya faluval. Emusics pusztája 1783. évben ugyanott. Wesselényi Ádám 1655. évben Szállás, Földvár, Alsó-Kula, Czervenka, Szerkericz, (Müller térképén: Szekity) Kis-Hegyes és *Hemusith* egész birtokába igttattatik. Müller térképe e pusztát Bajsa és Topolya alatt tünteti fel. Ma önálló pusztája. (Helynévtár.)

Enderits, rét, Felső-Zsid falu, Zala megyében.

Endes-alja, szántó, Homorod-Szent-Márton faluban, Udvarhelyszékben.

Endes, marhalegelő, Homorod-Keményfalván, Udvarhelyszékben. *Endes teteje* bokros kaszáló ugyanitt.

Endes-alma, kaszáló Illyefalván, Háromszékben.

Endrőd, vagy a nép nyelvén *Endréd*, pusztája Vas vármegyében, Széplak község határában, báró Mikos János tulajdona. Már Nagy Lajos király úgy említi Endréd falut 1347. évben, mint a mely Zwayk és Kechen faluval — Szajk és Gecsen — határos. (L. Pesty: A várispánságok története. 275. l.)

Erdővidék, őserdőkkel környezett vidék, melyhez tartozik Köpecz, Baróth, Bodva, Füle, stb. Miklósvárszékben.

Erenye, pusztája Zala megyében. Óhid falutól egy csekély patak választja el.

Erős, hajdan falu Bács megyében. (Lásd. Ürös.)

Ertem tartomány. E név Biboros Constantín császár közleményén alapszik, ki De administrando imperio című munkája 37. fejezetében, a nyolcz bessenyő törzsököt így nevezi: Ertem, Tzur, Gyla, Kulpei, Charoboi, Talmat, Chopon, Tzopon. Azon időben, midőn a bessenyők volt helyeikről kihajtatnak, az Ertem törzsnek fejedelme vala Martza. Alább mondja a császár, hogy négy törzs a Dneperen túl, négy ezen folyón innen szállásolt. Az utóbbiak közt volt *Jabdi-Ertem*, Roszia szomszédságában. Eből kitűnik, hogy azok tévednek, a kik Ertem alatt Erdélyt értik. Így Szerelmey midőn írja: Az erdön túli országban (Erdewelew, Erdőelve, Erdély, Transilvania) egész a Marosig néhány szláv törzsökök mellett mint főtömeg, oláhok legeltették marháikat; a déli részt oláhok lakták, a keleti hegytájat székelyek foglalták el; s a vad bessenyők rövid időre uralkodásuk alá veték a törzsököket, az Olt és Pruth vize közt levő tájból *Ertem* tartományt alkotván. (Magyar hajdan és jelen 13., 14. lap.) Spruner K. a jeles térképész magyar dolgokban Horváth István tanácsával szokott élni. Készített ő térképet Európáról, annak állapotáról a X. század második felében; e térképen Erdély éjszaki részén a Sereth folyón túl a Pruth folyóig *Jabdiertim* nevű vidéket tüntet fel, melynek régibb *Ertem* nevét is kijelöli. Engel (Geschichte der Moldau und Walachei II. k. 96. lap.) írja, hogy *Jabdiertim* tartomány a drevlaiakkal és lenzemaikkal,

azaz Galicziával és Vohlyniával volt határos, ennélfogva a mai felső Moldovát, a Bukovinát és Pokutiát foglalta magában. Jerney a *Jabdiertim* nevet Hadi-erdemre magyarázza (Nyelvkincsek 48. lap), azaz hadban kiszolgáltak, kiérdemlettek osztálya, a mint Keleti utazásában is véli. (I. köt. 77. lap.) Az ilyen szójátékoknak a tudomány nem veszi hasznát. Vámbéry Ármin óvatosabban, de szintén nem meggyőzőleg nyilatkozik, miután csak a lehetőség határában érvel. *Ertim*, szerinte helyesebben »irtim«, az első provincia neve a bessenyők földén, a mely szót eddig tévesen Erdélylyel azonosítottak. Látszólag — úgymond, — több jogosultsága van az uigur, mongol *ertem* = ügyesség, vitézség, erény, és a magyar *érdem* szóval való egyeztetésnek; de csak látszólag, mert *ertim*, illetőleg *irtim*, összetételnek látszik előttünk a török *er*, *ür*, *jür* = föld, és *tim* = szilárd épület, tehát erősség, erőd szóval. *Ertim* tehát földerődítményt jelentene. Ugy látszik, hogy a bessenyők földének e kerülete, egy benne levő földerődítményről neveztetett el. Az *Ertimre* vonatkozó e fölvételünket az is igazolja, hogy ez a név *Porphyrogenitus* más helyén a *japdi*, helyesebben *japti-ertim* összetételben fordul elő, a hol *japti* »árokkal ellátott, körülárkolt« jelentése szerint (*jap* = árok, és *ti* melléknévképző) egész világosan, a szónak általunk ajánlott jelentésére utal. *Jabdi-Ertim* ennélfogva azt jelenti, hogy árokkal körülvont földerődítmény. (A magyarok

eredete 119. lap.) Hunfalvy Pál Erdem-ről, mint tartományról nem nyilatkozik.

Ertemlak, hajdan falu Somogy megyében. Említetik Erthemlak és Ertemlak 1488. Hihetőleg a mai Erdőlak nevű pusztá a szigetvári járásban. (Teleki Hunyadiak kora VI. 91. l.)

Esztát, vagy *Esztáczkő*, oltárszerű kőszikla a Gyetra völgyben, Felső-Tárányban Borsod megyében. Bartalos Gyula e névre megjegyzi, hogy a *t* és *c* betűt a palóczok néha felcserélik; így náluk gerincz helyett: gerent, kötőelő helyett: kezele járja, valamint az *i* és *e* betű is könnyen helyet cserél. Isztáncs vagy Esztáncz falu Zemplén megyében is vagon, (a Helynévtárban: Isztáncs, Josztáncs, Sztánecs), Esztena, vagy Isztina erdélyi helynév. Azonban Bartalos nem ezekből akarja e kő nevét magyarázni, a mint nem is lehet, miután Isztina határozottan a szláv nyelv csoportjához tartozik, hanem az ősz palócz *es* és *tát* szavakból, miután *es* a Kumán nyelvben értelmet jelent, *tát* pedig vagy tátik bölcsét, jövőndőlőt. Bartalos azon eredményre jut, hogy Estát jósoló helyet jelent. (Egri egyházmegyei Adatok, II. köt. 192. l.)

Esztena-mezeje, legelő, Homorod-Almás faluban, Udvarhelyszékben.

V. Ő. Gesztena.

Esztena-sora, esztenés hely, Bereczk mezőváros, Háromszékben. E helyen állandóan oly tanya létezik,

melyben a juhászok jó túrót készítenek.

Esztena-tisztása, fenyves erdőkel körülvevett szép tisztás, háttérében a Csukás hegy, a bodzsai szoros közelében.

Általános jegyzet: Esztenának nevezik a székelyföldön a juhászpásztorok tanyáját. Itt az esztena, mint Orbán Balázs mondja, egy hosszú fenyő gerendákból egyberakott törpe épület, melynek közepén nyílás van hagyva azon czélból, hogy a fejest ott eszközöljék, egyik oldalon van a pásztorok lakosztálya, túl a túró készítésére szükséges helyiség. Az egészet fáknek lehántott kérgével és bőrökkel fedik be.

Ezboina, völgy, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Édesviz, 1290. Ydiswys, másképp Libsayff, patak Szepes megyében, Landok közelében. (Lásd Libsayff).

Égettbércz, Égettpuszta, Égevesze, erdőhely neve, Árkos falu, Háromszékben. Mind a három elnevezés értelme = erdőégés. Csakhogy az *Égevesze* név használatra régebb a többiekénél. A határban van az *Égeveszi* borvizforrás, és az Égeveszi út.

Kisbánya-Érczpataka, oláhuł Valea Jerci, Torda megyében; mintegy 60 füstből álló bányatelep. Már a rómaiak művelték, és most is aranyat, ezüstöt és ónt találnak benne. Tulajdonosa a Verespatakon lakó Ebergényi Sándor. A telep u. p. Alsó-Jára.

Érmellék, rét, Dobri falu, Zala megyében.

Fajdas, hajdan falu Zaránd megyé-

ben. A pápai tizedlajstromban (1332—1337.) *Foydes* néven fordul elő. Papja János öt garast fizetett a panyakotai főesperességben. Néhai Benkowsyth Gergely de Okornyeih özvegye 1513. évben mint pilisi Szilasy Balázs neje maga és első férjétől való leánya Dorottya nevében beigtatást kért Zaránd megyei Fajdas és Köblös, Arad megyei Szvinovcz, és Thremosnyk egész, és Zaránd megyei Somos részbirtokába, mint a mely birtokok Frusinát zálogjog czimén illetik. A beigtatással az országbíró az aradi káptalant bizta meg, mely azt jelenté, hogy Bán Vincze, ura zarándi Horváth István nevében a beigtatásnak ellentmondott. A beigtatásra mint királyi emberek kijelölve voltak Nagy János Miklós, vagy András de Bernolth, Tamás de Szent-Tamás, Szent-tamásy János de Kereki, More Zsigmond de Jánosháza, Pipaly László de Soklo, Thálas András de Soklo, Fyntha Máté de Gyulavarsán. (Eredeti oklevél saját gyűjteményemben.) 1522. évben Szederkényi Pisky György, gyermekei és neje, a *Kisfajdas* területén Zaránd megyében a Nagy-Ér folyón álló malmaikat May-sai Benedeknek 700 arany forintért eladják. (Lásd Haraklyán.) 1559. évben Faydas Horváth Márk özvegyének birtoka volt, és a Gyulai várnak adózott; tizedét egyszer Kávásba szállította. (Orsz. ltár.)

Fajdas, hegy Veszprém megyében, Palota mezőváros mellett.

Fajdacsi erdő, Füle faluban, Fehér megyében, Veszprém megye szélén.

Fajdharasztja, dülő a Sávolyi pusztán Veszprém megyében. Römer Flóris szerint (Bakony 11. lap) a fajok az egész Bakonyból már eltűntek.

Fajka-alja, dülő Csekefalván, Udvarhelyszékben. Állítólag onnan vette nevét, mert nyeseő gyertyánfák alján léteznek.

Fajkalak, dülő Etéd faluban, Udvarhelyszékben.

Farkaslaka, falu. Udvarhelyszékben. A falu topographiai leírását, főleg tekintettel a helynevekre, Bonda János jegyző rimes versekbe foglalta, és ily módon két és fél íven felelt a hozzá intézett kérdésekre hivatalból.

Farkas-ordítás, rét, Magyar Szerdahely falu, Zala megyében.

Farkastelke, németül Furkeschdorff, hajdan falu Medgyes székben. Határos volt a ma is létező Szász-Musna, vagy Meschen faluval. Farkastelke lakói már 1359. évben résztvettek Felső-Bajom (Baaszen) és Völcz falvak közti határok igazításában. Az illető oklevél a szász Vereins Archivban (112. lapon) közöltetett, hol a helynév villa Spurbasi alakban fordul elő, és a jegyzetben az a vélemény koczkaztatik, hogy itt tán Sáros értendő. De az eredeti oklevélben tisztán villa *Furcasz* olvasható. (Theil Rudolphi Zur Geschichte der »Zwei Stühle« 11. lap.) Szintén oklevelesen fordul elő 1421. évben Farkas-teleke és Musna, 1423. évben villa furkesdorff sedis Megies, ugyanott Furkasdorf és villa Müschnaw. 1464. évben villa Farkastelky, 1474. Far-

kastelke. Musna népessége gyorsan szaporodván, annak fentartására nagyobb terület kívántatott; a musnaiak tehát a szomszéd Farkastelkén szereztek, és pedig rövid időn annyit, hogy végre a farkasfalviak szükségét szenvedtek. Ebből már a XIV. század végén önfentartási harc kezdkezett, mely a hét szász szék előtt tárgyalatott. A király Farkastelkét felségíteni akarta, ekkor azonban, — 1435. évben — a két szék területén a török vész átviharzott, melyből Farkasteleke nem tudott többé felocsúdni. Még három évtized le nem telt, és Mátyás király (1463. évben) az összes országos adókat kénytelen volt elengedni a falunak, a következő évben a király e kedvezményt tíz évre megújítja, hogy a bevándorlást előmozdítsa, de az csak kísérlet volt, a község biztos vesztének elodázására. Nem telt le 10 év, és Farkastelke lakóinak száma annyira megapadt, hogy a maradvány saját községet nem képezhetvén, Musnára átköltözött. A király erre Domokos fehérvári prépostnak megparancsolá, hogy a farkastelki területet Musna és Medgyes közt ossza fel; a prépost akadályozva lévén, ugyan e parancs 1474. augusztus 10-én a »két szász székhez« intéztetett, mely már szeptember 29-én jelentést tett annak teljesítéséről, hozzá tévén, hogy néhai Farkastelke plébániai temploma Medgyes oppidumhoz csatoltatott. A farkastelki örökség azonban majd egy félszázadig viszály tárgya volt, melyhez a király, sőt maga a pápa is hoz-

zászolt. Először az adó rendezése forgott szóban, — ennél még bonyolultabb volt az egyházi ügy. Az utolsó farkastelki plébános András ugyan is a község felosztása előtt saját és a farkastelki plébánia ingó vagyonával Musnára költözött át, és azt egy püspöki küldött beleegyezésével a musnai egyházra ruházta, hol Szent Miklós tiszteletére, kinek nevére a farkastelki egyház is szentelve volt, oltár emeltetett, míg Farkastelke újra be fogna népesíttetni. Belevyúlt a musnai plébános kapzsisága, ki a püspök pártfogását megnyerte. Maga II. Ulászló király hozott 1490. évben e kérdésben tett ítéletet, mely azonban meg nem tartatott. A pápa 1495. évi ítélete végre rázuhant a musnai plébánosra, és a hosszas pert befejezte. (Theil Rudolf: Zur Geschichte der Zwei Stühle. Külön lenyomat az Archiv des Vereins für Siebenbürg. Landeskunde XI. kötet. Neue Folge, 1-ső füzet.)

Farmohos, mohos, kiálló szikla az erdőben, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Farmohos, szőlőhegy, Zánka falu, Zala megyében.

Feigendorf. (Lásd Mikeszásza.)

Felkert, hajdan falu Győr megyében, Győrhöz délre, Kis Baráti faluval keletre határos. 1037. és 1086. évben: terra Felkerth. Hogy neve a nép nyelvén változott, mutatja a XVIII. század elejéről fenmaradt latin megjegyzés, mely azt mondja e faluról: most Hencse, mások szerint Incheö, a parasztoknál Hugyó-Hegy,

másképp Lencse-Szél. Tehát egy telepnek ötféle elnevezése. A kis-megyeri pusztának a déli nagyút mellett eső része volt, mely egykoron a nyuli határba tartozott, és 1368. évben R. Károly király oklevele alapján per tárgya lett Kálmán győri püspök alatt.

Fergetyű-vár, határrész, Egerpataka falu, Háromszékben.

Ferkend, dülő, Zala-Apáti mezőváros határában, Zala megyében.

Fertő, a hegy fensikján levő tavacska Csab-Rendek falu, Zala megyében. Csak rendkívüli szárazság idején apad ki.

Flamund, hegy Belső Szolnok megyében, Oszvály és Hosszumező falu mellett. Magyarország oláhok-lakta vidékein Flamunda dülőnév, Flamunda, kolostor, Kis-Oláhországban. (Sulczér.)

Flanschendorf, puszta a Duna jobb partján, Pozsony és Köpcsény közt. Okleveles névalakja Fluencendorff, Flezyndorff, Flencendorf, Flezindorph, Flechyndorf, Flycendorf, Flechyndorf, Flecensdorf, Flanchyer, Flenschcher, — magyarul *Pócsfalu*. Bors comes, az általa alapított borsmonostori (kedhelyi) apátságnak, Mych — más oklevélben Miksa — és *Fluencendorf* falvakat adományozza. (Wenzel I. 165. lap.) Az alapító levél eredetije 1225. évről megvan a herczeg Esterházy-féle kismartoni levéltárban, a honnan azt Nagy Imre közli. (Sopron vármegye története, Oklevéltár I. köt. 15. lap.) Ez oklevélben a hely-

név egyszer *Wlocendorf*, máskor *Fluencendorf* alakban fordul elő. II. Andrásh király 1225. évben megerősíti Bors comes adományát a kedhelyi monostor javára. Az adományozott falvak és puszták közt előfordul *Flencendorf* puszta minden tartozandóságával. Ennek határa kezdődik keletre a dunai révnél, a Nyáassziget végén. (Fejér III. 2. k. 66. l.) Nem sokára Pósh mester megtámadta a monostor birtokait, azért Bors comes közbevetvén magát, Pósnak más ki-elégítést adott, és 1233. évben a kedhelyi monostornak ujra adományozta a Pósh által azelőtt bitorolt Miksa és Flycendorf (Flechyndorph) falvakat. (U. o. 362., 363. l. és VII. 5. k. 248. l.) Az adományt megerősítette IV. Béla még ugyanez évben. 1278. évben azt írja IV. László király, hogy Flezyndorph nevű föld, mely az ország szélén fekszik és Potunburg várral határos, — valamint Szilincs föld Nagy-Szombat közelében, pusztán és lakosság nélkül álltak, és a király adományozási jogához tartoztak. Ennélfogva ezt a két földet a pozsonyi káptalannak adományozza. Flezyndorph határjárásában a király említi a nagy Dunát, az Oroszvárra vezető országutat, Szilvás pozsonyi várföldet, Hetteser falut, Ökörsziget, és Wetteng dunai szigetet. (Knauz: Monumenta Eccles. Strigon. II. 87., 88. lap.) Fejér ez oklevelet 1279. évre véli kiigazítandónak (Cod. dipl. V. 2. k. 525. l.) de mint Knauz megjegyzi, erre szükség nincs, mert IV. László kormányzásának hete-

dik éve kezdődik 1278. szept. 3-án. Az oklevelet Rimely Károly apát is 1278. évszámmal közli a pozsonyi káptalannál őrzött eredetiből. (Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis 300—303. l.) III. András király 1291. évben átírja és megerősíti IV. Lászlónak 1280. évi adományát Flecendorfra vonatkozólag. (Wenzel; V. k. 35. l. és Knauz: Monumenta II. 305. l.) Ezután történetforrásaink már ritkábban említik e helyet. I. Károly király 1307. évben a pozsonyi káptalant *Flecendorf* és Szilincs birtokában megerősíti. Itt Flecendorf már falunak neveztetik. (Knauz: Monumenta Eccles. Strigon. II. 739. l.) 1382. évben monostori Berzethe Miklós mester Pozsonyváros területén néhány szőlőt hatalmaskodva birtokába vett, ezek közt előfordul, Flen-scher. (Fejér X. 8. köt. 112. lap.) Serédy György 1555. évben a pozsonyi prépost által birt szőlők közt ezeket is említi: Kys Flanschyer, és Nagy Flanschyer. (M. Sion IV. köt. 100. lap). Az 1884. országgyűlés február 20-án tárgyalván azt a törvényjavaslatot, mely szerint Flanschendorf falu Mosony megyéből Pozsony megyébe volna átkapcsolandó, elfogadta Thaly Kálmán indítványát, hogy e falu régi történeti nevét: Pócsfalva, újra felvegye. A magyar állam közigazgatási térképén (1884.) e falu Pócsfalva-nak van írva.

A Flanschendorf név oklevélben nem fordul elő, kivéven a Fejér által közlött 1280. évi oklevél-kivonatban hol Flanczendorf áll (Tom. V. 3. k. 74.)

— de előfordul Czimár indexében, és Knauz az oklevelek fölötti feliratokban Flanzendorfról szól. Tény még is, hogy e terület mai napig Flantschendorfnak neveztetik; magyarul káptalan rétje, németül Kapitel-Wiese. A Flantschendorf név daczára, ily nevű faluról nem tud történetünk, az 1225. évi alapító levélen kívül, egyedül nagy Lajos 1307. évi levele villa Flecendorfról emlékezik. Az oklevelek csak terra és praedium minőségében ismerik. Legrégibb időtől fogva, a mintegy 383 catastralis holdnyi terület csak szénatermelésre használtatott és bérbe vétetett hol Pozsony város, hol Köpesény falu, vagy Haimburg és Berg osztrák falu lakói által, de leginkább a bécsi mészáros-egylet használta. A vasutak elkészülése után a káptalan majorsággá alakította át. A terület 1850. évig Mosony megyéhez tartozott, de az említett évben Pozsony megyéhez csatoltatott, és adóját Ligetfalván fizeti. Határos e területtel keletről Ligetfalva, (Engerau), délről Köpesény, nyugotról a farkasfalvi osztrák határ, éjszokról a Dunának egyik ága. (Pesty: Várispánságok története 380. l.)

A mi a helynév magyarázatát illeti, tudjuk, hogy Magyarország németek-lakta vidékein Flitsche alatt fiatal leányt értenek, mely külsőségekre sokat ad, és kissé könnyelmű. Heinsius szótára szerint e szó Flint-sche alakban is használtatik és általában valami színleges becset jelent, például Flitschgold, Flitschenerz. — Most már nem fog feltűnni, hogy

okleveleink majd Flecendorf, majd Flynzendorf faluról szólnak.

E szerint a Flanschendorf magyarra fordított neve volna Leányvár; ugyan ez az értelme Potenburg helységnek, melylyel okleveleink szerint Flanschendorf határos volt. (Lásd Potenburg, Berg.)

Foglány, erdő, Al-Doboly falu, Háromszékben. Oldalát mészkatlanak nevezik.

Francavilla. Kérdés, vajjon egy vagy több ilyen nevű helység vagy város létezett-e Magyarországon földjén. Midőn Nagy Károly az avarokat legyőzte 883-ban, a déli részen erős várat épített, hogy őket féken tartsa. Ortway Tivadar összevetés útján azon eredményre jut, hogy e frank vár a titeli fensíkon épült a Tisza torkolatánál, és hogy ezt Francavilla-nak nevezték. Francavilla nevű helységre érkezett Frigyes császár is, mikor 1189. évben keresztthadával Magyarországon keresztülvonult. A Codex Strahoviensis kiadója e helynévhez következő jegyzetet kapcsol: Ezen, és a következő helységekről és városokról, melyeket a keresztthad Konstantinápoly felé indultában útjába ejtett, összehasonlítandó azon jeles commentár, mely a bécsi Jahrbücher der Literatur XLII. 26. stb. lapján található. (Fontes rerum austriacarum, Scriptores V. 19., 20. l.) A IX. Gergely pápa által Magyarországra küldött János szerzetes, a ferencziek magyar tartományának 1239-ben első főnöke lón. Ő halálának napját előre megjövendölte, kije-

lölven a helyet is, hová temettetni kíván. Jósága beteljesedvén, teste szekérre tétetett, de mielőtt a lovak befogattak volna a szekérbe, ez magától elindult, és a folyamon keresztül hatolva, a kijelölt francavillai zárda előtt állt meg. Ezen Francavilla hollétére nézve szintén szétágaznak a vélemények. Ortway szerint b. János sírját is a karolingi Francavillában kell keresnünk. Véleményét azzal támogatja, hogy Francavillához nyugatra, Bács megye területén Villóva, Alsó- és Felső-Kovila és Kovila-Szt-Iván falvak találhatók, melyek neveiben a Francavilla név visszatükröződik; és pedig azért, mert e falvak területe Francavilla területéhez tartozott. Álljon itt e vélemény másokkal együtt, én eltérő nézetemet a Kovila helyneveknél fogom előadni. — A kúnokról azt olvassuk, hogy feldúlva a jelesebb helységeket, úgy mint *Frankavilla* senatoria, Sancti Martini és másokat... Bulgáriába mentek át. (Roger, Carmen miserie.) Szabó Károly, Roger fordításában a *Franka* helynévhez és a senatoria szóhoz azt jegyzi meg: A szövegben *Franka* (t. i. villa) áll, melyet én igen az osztrák határszélen fekténél fogva az ősrégi Fraknó-ra merek magyarázni, mely csakugyan eredetileg német (frank) telepítvény és betücsérével átváltoztatott. A mai Fraknó nevét telepítőitől nyerhette. Mondja továbbá, hogy a villa senatoria helyett, villa genitoria Sancti Martini olvasandó, t. i. Szent Márton születéshelye = a mai Szombathely.

Roger szövege Mátyás Florián kiadásában ily interpunctióval közölte: Frankavilla senatoria, Sancti Martini stb. Nekünk feladatunk lévén kutatni, hogy melyik az a Francavilla, mely Francochorionban feküdt, és nem találván Ortvey érveléseit elég meggyőzőknek, hogy e várost a titeli fensíkon keresssem; a szerémmegyei *Mangyelosz* falut veszem figyelembe Mitrovicz közelében, mert e helység neve a *Nagy-Olasz* névnek elferdítése, és sok más író által is azonosnak tartatik a Francochorionbeli Francavillával. Így például a diakovári püspökmegyei névtár 1856. és 1862. évből. Ortelius térképén Mangyalos helyén áll Vaygallos, tehát ez az előbbi névnek csak rontása. Marsigli azt véli, hogy »Nagyalos« Mangyalosz falu *alatt* fekszik. Spruner történeti térképe is Mitrovicz közelében tünteti fel Francavillát. Más helyen fogjuk e név különféle átalakulásait ismertetni, itt csak az legyen megemlítve, hogy a mai Mangyelosz falu nevét leginkább megközelítő név *Magiolaz*, melyet Zsigmond király 1404. évben használ, midőn elbeszéli, hogy Maróthy János macsóí bán Szerém megyében prope civitatem Magiolaz a betörő törökökkel összeütközött. (Fejér X. 4. k. 295. l.) A pápai tizedlajstrom szerint Francavilla a szerémi főesperességben feküdt. Gallardus de Carceribus tituli prépost 1338. évi számadásában különösen azt írja, hogy Francavilla plébánosa a keresztelő Szt János templomnál működött. (Theiner: Monumenta I. 626. lap.) 1334.

évre úgy van említve, hogy Paulus de *Fragavilla* semmit sem fizetett. A helynév kétszer így és csak egyszer Frangavilla. Titel soha sem tartozott a szerémi főesperességhez, tehát nem is azt lehet érteni a szerémi Francavilla alatt. — Állítólag a Bács megyei Baja is régenten Francavillának neveztetett volna, de Czirfusz Ferencz az 1858/59. évi bajai iskolai értesvényben határozottan tagadja Bajának, mint Francavillának, a szerémi Mangyelosz-Francavillával való azonoságát.

Frankavilla, hajdan falu Ungh megyében. II. András király 1224. évben Frankavillai Lőrincznek hű szolgálatokért egy ekényi földet, mely a Tisza és Bodrog közt feküdt, és melyet az Isdán falubeli erdő-esőszök földjéből elvett, adományozza. A szövegben Laurencius de *Fraaka villa*. (Hazai Okmánytár VI. k. 17. l.) Ezen helynévnek semmi köze a frankokhoz, mert Franka itt személynévként fordul elő. Bizonyítja azt IV. Béla király 1265. évi levele, melyben Franka Andrást, mint Unghmegyei birtokost említi, a Latorcza folyó környékén. (U. o. 129. lap.)

Francochorion, régi frank tartomány Nagy Károly idejében, a Dráva és Száva közt. A francia nemzet tradíciója, melyet hazai krónikáiból merített, hogy a frankok trójai eredetűek, és hogy midőn Trója ledőlt, Aeneas Italiába bujdosván, itt új államnak alapját veté meg, Antenor pedig Pannonia határaitra érvén, itt Sicambriát építtette. Virgilius lett

ezen történeti mese ártatlan okozója, a melyet aztán Grégoire de Tours, a »Gesta Francorum« szerzője és mások kiékesítettek, és történeti tényül köröztettek. A frankok a Rajna felé előtörésükben csak ideiglenesen tartózkodtak Pannoniának Száva és Duna közti vidékén, és ezen tartózkodásuk nyoma azon tartomány, melyet a görögök *Phraggochorion*-nak, azaz frankok tartományának neveztek, latinos néven *Francocorium*. A frankok költözködésének legtudósabb vitatója Du Cange volt, és pedig leginkább azon körülménynél fogva, mert a Dráva és Duna közt a byzanti írók által említett *Francocorion* létezett, mely nevét a frankoktól vette. Ezen tartománynéven ismeretes volt Comnén Mánuel és János császárok idejében a XII. században, ismeretes a X. század első felében Biborban született Constantin alatt, sőt már a VI. században is Theodebert, Metz királyának idejében. — Alexander krónikája elbeszéli Decius császár hadjáratát a frankok ellen, és Nagy Constantin császár hadjáratát a gétek vagy gótok ellen, mely alkalommal a Dunát érintő tartományról is emlékezik, mely a Száva és Dráva közt fekszik és *Francocorium* = frankok tartománya nevet visel. Jean és Manuel Comnén császár idején. A már fent említett Theodebert, Clovis unokája volt és meghalt 548. évben. (M. Moët de la Forte Maison: Les francs, leur origine, et leur histoire dans la Pannonie, la Mésie, la Thrace, etc. Paris, 1868.) Du Cange vizsgálatai folytán

bizonyítja, hogy a X. században avak voltak *Francocorion* szomszédjai, és hogy Manuel császár, midőn a Szávát átlépte, ezen tartományon keresztülment a XII. században. Ezzel egyezik az, hogy a mely tartományt Cinnamus Sirmiumnak nevez, az Nicetasnak *Francocorium*. Az utóbbi mondja, hogy Manuel császár átkelven a Száván, a *Francocorium* tartományba jött és azzal kegyetlenül elbánt. (Koller: *Historia Episcop. Quinqueeccles.* I. 34. lap.) Moët bizonyítja továbbá, hogy a dalmaták és brejk nép (latinul Breuci, kimondva Breüki, vagy Breyki) Pannonia azon részét lakta, mely *Francocorium*nak neveztetik. Szerinte a frank névben az *n* betű idegen, mely az euphonia kedvéért került oda és pedig a latinok által. (Le nom des Francs était le même que celui des Breyes ou Bryges. Aussi voyons-nous qu'ils écrivaient le nom de ces Breyes, comme celui des habitans de la France, c'est-à-dire, à leur manière: Phraggoi ou Phragkoi, avec un *a*, d'où *Fraci* en latin (prononcez Fraki), et par suite *Franci* ou Franki, par l'insertion de la nasale *n*, au lieu de *Phregkoi* avec un *e*, parce que, comme les Doriens et les Etoliens, ainsi que nous l'avons dit plus haut, ils préféraient dans leur idiome les voyelles fortes aux faibles: témoin le nom de Phraggochorion donné par eux au pays des Breyes, et ce que disent aussi de ces Francs la chronique d'Alexander et celle d'Eusèbe, à l'occasion de la fin funeste de l'empereur Dèce. (Moët

idézett munkája 166. lap.) Hivatkozik Moët az avarok és frankok szövetségére, melyet Sigebert említ, megjegyezvén, hogy az avarok soha sem voltak Galliában, mert Francia septemtrionalis, melyről Theodebert király II. Justiniánhoz írt levelében szól, nem egyéb mint Francochorion, melyről a byzanti írók többször szólnak. Ezt nem vette észre Grégoire de Tours, mert midőn azt hallá, hogy az avarok a frankok országába betörték, és kevésbé lévén értesítve arról, a mi akkor Metz avagy Austrasia királyságban történt, egyebet sem gondolt, mint azt, hogy az avarok Galliába betörték. (Moët: i. h. 181. lap.) Mind ez adatok csak annyit bizonyítanak, hogy a kérdéses Francochorion a Duna és Dráva-Száva között feküdt.

Hazai íróink sok lényeges dologban eltérnek az első forrásoktól. Griselini Pipin az avarok fölötti győzelmét elbeszélvén, azt mondja, hogy az avarok fékentartására Titel ellenében Francavilla nevű várat épített és csakhamar a tartomány is a *Frankarion* nevet vette föl. Mondja továbbá, hogy a tartomány, mely a Karolingiak alatt *Frankarion*-nak neveztetett, utóbb horomi herczegséggé — Ducatus Horomiensis — változott. (Geschichte des temesvárai Banats I. 13. lap.) Ezen állítás megegyezése hazai olvasókkal szemben valóban felesleges. Ortway Tivadar azt írja, hogy Francochoriont is azon vidéken kell keresni, hol Pipin Francovillát építteté. Tanúsítja azt Alber-

tus Aquensis, ki határozottan állítja (Lucius: de regno Dalmat. et Croatiae apud Schwandtner II.) hogy Francochorionban Francovilla nevű város létezett. Miután Ortway nem csak azt mondja, hogy Francavilla a mai titeli fensíkon állott, hanem a Dunán innen is keres egy hasonló nevű várost, következetesen Francochorion területének is bővebb határokat kellett engednie, mint a két folyam között. Ő Francochorionnak a természet által ajánlott határszéleket ekkép véli meghatározhatni: kelet felől a Tisza és Duna (vagy alsó Temes), dél felől a Száva, nyugat felől ismét a Duna, mely folyamnak Dráva-Tisza közötti része a tartományt közepén átszelte. Szomszédországai pedig következők voltak: Éjszokról, hol természetes határa nem volt, a nagy Morvaország, keletről a bolgár birodalom, nyugaton pedig összefüggött a pannoniai frank tartományokkal. (Usanád egyházmegyei történelmi Adattár, III. köt. 181—187. és 232—238. lap.)

Habár Eginhardus, Nagy Károly életrajzában azt írja, hogy a frankok uralma a Dunán túlra, Daciában is terjeszkedett, és hogy e tartományt a görögök később Francochorion-nak nevezték; ez nem elegendő ok, annyi más adat ellenében, Francochorion határait a Dunán túlra is kitágítani. Manuel császár idejében (1171.) Constantinus Sebastus volt egyik kormányzója. Zimony elfoglalása után, mely Francochorionban feküdt, a császár ő reá bízta Sirmium, Belgrad és más fontos helyek igazgatását. De

Lucius, ki e tényre hivatkozik, szóval sem említi, hogy Francochorion a Dunán innen is elterült volna. (Lásd Schwandtner: *Scriptores III.* köt. 83., 87., 205. lap. ívrét kiadás. Továbbá Századok 1868. év VIII. füzet. Roesler: *Rumänische Studien* 201., 202. l.)

A földrajzi név Chorium = görög Χορίον vagy Χώρα, a mit latinosan Chora-nak ejtettek.

V. ö. Fruskagora, Francavilla.

Friedau, Stajerországban. (Lásd Ormosd.)

Fruskagora, a Lovásztól kezdve keletre Csörtanovczen túlíg vonuló hegysor Verdniki hegységnek, vagy Fruskagorának neveztetik, s a Dráva és Száva közötti hegylánczatnak keleti végtagja, mely már a Száva és Duna vízkörnyékeit választja el egymástól. A hegység legmagasabb és legszebb része Sissatovácztól, vagyis a szvilosi és mangyloszi völgyeket egybekapcsoló nyeregtől keletre Karloviczig terjed el. A hegytömeg legmagasabb kúpja különösen Fruskagorának neveztetik, avagy a Fruskagorának középső szakasza Verdniki hegység néven ismeretes. A Fruskagora név tudomásunk szerint először Verancicsnál fordul elő. Ily alakban szláv eredetre mutatna a név. De Krotnes szerint a hegység neve *Frenska gora* alakra volna visszaállítandó, (= Frankengebirg), miután a pannoniai szlávok így nevezték el, mert a frank karolingi birodalom idáig terjeszkedett. (Handbuch der Geschichte Österreichs I. 363. lap.) Roesler is a

frankoknak tulajdonítja a hegység elnevezését, azt állítván, hogy a Francochorion név, — a miként t. i. a görögök a Dráva, Száva és Duna közötti provinciát elnevezték, — még folyton él Fruskagora (Fraškagora) szlávizált alakban (*Rumänische Studien* 201., 202. lap). E szerint a névnek sem első, sem második fele nem volna eredetileg szláv eredetű. (Lásd Francochorion, Tarczal, Arpataro.)

Füged, alsó és felső, falvak Torda megyében, németül Unter- und Ober-Figid, oláhul Csákádá de dzsosz, és Csákádá de szusz. Lenk Ignácznál a két oláh falu neve: Sugugyin-gyindzsosz, és Sugugyin-gyin-szusz. A mitoll- vagy sajtóhiba lehet, mert a Helynévtárban a névalak: Fugyugyin. Balási Ferencz Fugád-nak nevezi és azt véli, hogy az aradi káptalan birta, miután a helységet 1197. év után idetelepítette. (Magyar Sion IV. k. 815. l.) A két falu már egy 1219. évi határjárási oklevélben *Fülgestue* néven fordul elő. 1296. évben Péter erdélyi püspök, Péter comessel birtokcserére lép, melyben az Aranyos folyó melletti *Fugad* falu is említettik, hol Szent István királyhoz címzett kőtemplom állt. A pápai dézsmák regestrumában 1332—34. év közt *Sygdud*, *Figud*, *Fugad* és *Phygut* néven mint önálló róm. kath. plébániák szerepelnek, a mi egyúttal azt bizonyítja, hogy akkor e két községet magyarok lakták. Mátyás király 1469. évi rendeletére a kolosmonostori convent veresmarti Széles (Zeus) Pált beigtartja Felső-Füged birtokába. 1504.

évben mindkét Füged Gerendi Miklós birtoka. (Lásd Gerend.) 1554. évben Sombori Mihály, Gerendi Sófia fia osztályt követel *Alsó-Fyged, Felső-Fyged* és *Közép-Fyged* falvakban. 1594. évben Forró János Fügedet és Aszszonynépét nejének, Kacza Petronellának hagyja éltére, úgy, hogy halálával a Forró-testvérekre viasszaszálljanak. (Kemény Jos. App. diplom. Trans. V. 150. l.) — A két Füged régen Aranyosszék kiegészítő része volt, és oda számítja Lenk Ignácznak 1839. évben megjelent földrajzi munkája is. Most is Aranyosszék területébe van beékelve, mégis Torda vármegyéhez — melylyel semmi összefüggésben nincs — van sorozva. Állítólag Aranyosszék e két falut Mészköért adta volna cserébe Torda vármegyében, de arról nincs okleveles adat. Mindenesetre különösnek tetszhetik a politikai felosztásnak azon sajátzerűsége, mely szerint a Torda vármegyétől távol eső s azzal semmikép egybe nem függő két Fügedet és Décsét, miként sorozták ahhoz és nem Aranyos-székhez, melyhez helyrajzi fekvésök szerint tartozniok kellett volna. Erre vonatkozó okleveles adatot nem szerezhettvén meg, azon valószínű föltevést kell kockáztatnom, hogy Torda vármegyénél maradhattak Aranyosszék területének kiszakításakor már; vagy mint jobbágyhelységek — minőt a szabad székely nem tűrt maga közt — szakadtak el későbbben Aranyosszéktől. (Orbán Balás: A Székelyföld V. k. 117. lap.) A Helynévtár szintén Torda

vármegye toroczközi járásához számítja. Füged hová tartozandóságának kérdése megszűnt azon törvény által, mely Torda-Aranyos megyét egyesíté.

Fülemér, dülő Etéd faluban, Udvarhelyszékben.

Fülöp, pusza, mely Kővágó-Örs-höz tartozik, Zala megyében. A Balaton szélén fekszik. Szent László király 1093. évben megerősíti a tihanyi apátság birtokát és jogosítványait. Előfordul ezek közt villa *Pilip*, a Császa melletti révvel. (Wenzel: Árp. Uj Okmtár VI. 67. l.) Emeltetik 1412. évben, mint possessio *Philoph*, melyet a tihanyi apátság mint régi birtokát visszkapott Pétertől Őri Miklós fiától. (Fejér X. 5. köt. 368. lap.) Templom-romjai egy emelkedett helyen láthatók. Pinczeásáskor hamvas cseréppurnákat találtak itt. A Balaton vizében pedig faragott köveket római felirással. — Itt haldan egy Fülöp család élt, mert egy 1651. évben kelt szolgabirói záloglevél szerint Eörsy Péter zálogba adott Fülöph Boldizsárnénak, hat hold földet.

Magyar-Fülpes, falu Torda megyében. Régen *Koród-Fülpesnek* is nevezték, a Koródi család ősi várától, mely a falun felül egy erdővel körülvett magas csúcsan állott.

Tátra-Füred, híres fürdőhely a Tátra hegységben, Szepes megyében. A Helynévtár *Tátrakiesd*-nek is nevezi, régi *Schmeks* neve mellett. De még ez utóbbinak sincs nagy múltja. Kray Pál 1723. évi térképén és Bél Mátyás Prodromusában Schmeks-nek

még semmi nyoma. Így Müller múlt századi térképén is hiába keressük. Korabinszky és Vályi A. sem ismeri. Lipszky (1808.) repertoriumjában Schmöks vagy Smeksz csak mint diversorium, mulatóhely fordul elő. Fényes Elek geographiai szótárában Nagy-Szalók czikk alatt azt írja, hogy másfél órányira Nagy-Szalóktól, épen a Királyorr (Königsnae) tövében, van a híres nagy-szalóki sava-nyúvíz, mely Schmeks-nek neveztetik. Pedig Fényes már tudhatta volna ennek magyar nevét is. Schmeksz átkeresztelésének története érdekes. Tóth Lőrincz jeles szépirodalmi és jogtudományi írónk 1839. évben járta be először a magas Tátra vidékét, a hol Fest Imrével és Szontagh Gusztávval — közéletünkben ismert férfiakkal — érintkezett. Az utóbbi a hírlapoknak írt leveleiben a Tátrafüred nevet kezdte használni Schmeks helyett. Tóth Lőrincz is 1839- vagy 1840-ben egy cyclus tátrai levelet írt a Bajza József által szerkesztett Athenaeum-ba, a melyekben a Tátra-Füred elnevezést ajánlotta. Ez volt e három férfi első fellázadása a dísztelen Schmeks elnevezés ellen. De a mit ezek magok közt elhatároztak, egyelőre csak az irodalom terén hagyott nyomot. Spóner J. érdeme, hogy az eszme testté vált, és hivatalos elismerést nyert. Ugyanis 1846. július 31. napján Tátrafüredre kereszteltette az eddig Schmeksnek nevezett fürdőhely és vidéke. Keresztelő papja volt Kromperger Antal, magyar nyelv-tanár Pestről; keresztkomák Vahot

Imre, a Pesti Divatlap szerkesztője, Dulovics János ügyvéd, szepesmegyei táblabíró, Bierbrauer József a 4-dik huszárezred lelkésze, Győri Dani Gömörből, Teoreok István, gyógyszerész S.-Patakon, tolcsvai Bónis Lajos, Kuthy Lajos m. akadémiai tag, szentmiklósi és óvári Pongrácz Dénes, Past Antal, Hochenegg ezredbeli hadnagy. A keresztanyák voltak: Pongrácz, sz. Péchy Bertha és két lengyel nő: Kubala Vilma és Krobicka Florentina. A név feltalálójául akkor Spóner J. említettett, — ki ez alkalommal következő verset írt:

Tátrafüred Schmeksnek neve
Minden magyar így nevezze.
Egészséges vize, ege,
Büszke erre Szepes megye.

(A Szontagh Miklós által szerkesztett Tátra-Vidék című szaklap 1883. évi folyamában, 35. lap.) Spóner J. azonban nem annyira a névadás érdemét veheti igénybe, mint azt, hogy a nevet a közéletbe bevezette.

Vahot Imre sokáig a Tátrakiesd nevet használta lapjában, de nem tudta azt állandósítani és a Tátra-Füred név nemcsak hamar forgalomba, hanem majdnem kirekesztő használatba jött. Nagyobb felvirágzásnak indult a fürdőhely, midőn idősb gróf Szirmay Pál, Liptó, Szepes és Sáros vármegye nemességét buzdította ennek tömegesebb látogatására. Vele együtt magyar hazafias szellem vonult be Tátrafüredre és ennek kifolyása volt a magyarok és lengyelek közti testvéresülési ünnep, valamint több czélszerű intézkedés a

közegészség javára. — A fürdőhely Mühlenbach (Müllenbach, Millenbach) faluhoz tartozik és 1886. évben Natalia szerb királyné, 1887. évben Milán szerb király látogatásának örvendett. József főherczegnek s honvéd főparancsnoknak itt állandó nyaralója van. Ma Tátrafüred három részből áll, úgymint *Új-Tátra-Füred*, mely Szontagh Miklós Sanatoriumját foglalja magában, és *Alsó-Tátra-Füred*, a szalóki úthoz jobbra, a hegy tövében, gyönyörű kilátással. E telep még csak 1881. évben keletkezett. Új-Tátrafüred keletkezése óta a régi Schmekszet Ó-Tátrafürednek nevezik.

A mi a *Schmeksz* (Rausch) helynevet illeti, ez kelta eredetű, a mint a Szepességben más nyomai is vannak a hajdani kelta lakosságnak. A Schmeksz név fentartotta magát a népben, daczára a történeti hullámok magasra felcsapásának. Schmeksz — vagy régi írásmód szerint inkább Schmögs — ugyanazon nyelvforrásból ered, mint Schmäke, Schmogrod, Schmögen; ennél fogva e névnek helyes magyar fordítása »Somogy« volna. A monda hatalmába kerítette a Schmeksz helynevet és azt úgy magyarázta, mint Anonymus szokta a helyneveket fejtegetni, t. i. belemagyarázott a helynévbe egy történetet, melyre neki a helynév felületes értelmezése alkalmul szolgált. Az új keletkezésű monda a Schmeksz névben ezt a kérdést véli kiérezni: Schmekst es dir: jól ízlik-e neked? és így kész a monda, mely szerint az első szepesi gróf a Csáky nemzetség-

ből, vadászni indult a savanyúvíz forrásához, és ott egy nagy-szalóki fiatal leányt talált, mely erős szivással ivott a forrásból. A gróf a leány vállára veregetett, azt kérdvén tőle: Schmekts? Ugyanez a rege járja több más személyekről és különböző időkről; sőt a Schmeksz-mondát II. Józseffel is kapcsolatba hozzák, noha ő soha sem járt Tátra-Füred vidékén. Nincs kétség, hogy e monda csak e század elején keletkezett, és a vidék régi emlékei összeszorultak azon forrásra, mely körül ma egy egészen új világ virágzott fel.

E szép helytől nem búcsuzhatunk el történeti visszapillantás nélkül. A monda korát felváltotta azon kor, melyben a helyi monda szerint itt sem császárok, sem királyok nem léteztek, és a kelta törzsök szabadon csatangoltak a felvidéken, benépesítvén a Kárpátok völgyeit. Midőn a történetírás szilárdabb anyaga gyarapodott, feljegyezték a krónikák, hogy itt szlávok is laktak, de azt nem találták érdemesnek feljegyezni, hogy éppen Tátra-Füred vidékén századokon át magyarok telepedtek le, kiknek emlékét az utókornak nevezetes helynevek tarták fenn. Alig említi még a tatárkorszak is »die Schmekser Teigfresser«. A helybeli monda ezen korról azt beszéli, hogy a lakosság e félelmes ellenségtől vagyonával a Tátrába menekedett. Az utánok nyomulók mongolok felgyújtották az erdőket, a melyek egy egész eszten-dőn (!!) át égtek, a sziklák pedig a hőségtől megrepedtek (!). A lappangó

lakosok menekvést keresvén, felkondozoltattak; és az ő vérök még most is vörösre festi a savanyúvíz-forrás környékét. Világosan már kidomborodik Táttra-Füred környékének története a huszita háborúk idején. A nagyszalóki csúcs egész hegyoldala, a felkai és tarpataki völgygel együtt, a szepesi vár birtoka volt, és a vár uradalma által marha-legeltetésre használtatott. A XIV. és XV. században a határvárak legértékesebb jószágát képezte, ennél fogva a Kárpátok legelőihez való megközelítés a régi kelta sánczok megújítása által védelmeztetett. A marha rossz időjárásakor nagy szállásokban volt elhelyezve és jól felfegyverzett csőszök által őriztetett. Igen természetes, hogy a borvizű forrás ez emberek egyik főgyűlhelye volt. Midőn a csehek 1433. évben másodszor törtek a Szepességbe, főérdekők az volt, hogy a mai Tátrafüred vidékén létező vári legelőt, marháival együtt, kézre kerítsék, hogy élelmezésök biztosítva legyen további rablókalandokra. Az örök és a szepesi vár jobbhágyai, kik saját gabonájokat is mentették, bátran védelmeztek a veszélyeztetett helyet. Időközben Késmárk esett a husziták hatalmába, Teplitz felperzseltetett; a vár legelője el volt veszve és a környék, sőt a Szepesség nagy része éhhalálnak nézett elébe. Akkor a nagyszalóki iskolamester fejében egy mentő gondolat támadt. Ő a gabona közé földet kevert és a marha patáiba tüket szúrt, hogy sántikáljon. Az így rászédett csehek, kiknek

könnyen szállítható marhájok nem volt, kénytelenek voltak minél hamarabb kerekét oldani és az országot elhagyni. A következő esztendőben a vár gyarmatosai Tátrafüred tája megmentésének emlékét ünnepelték június 29-én, a hová az új kinevezett várgróf Perényi János is eljött, hogy embereit ünnepélyesen megvendégelje. A felvidékiek most évenként Péter-Pál napján ide zarándokolnak a savanyúvíz-forráshoz, noha ezen ünnep történeti háttere rég elhomályosult, és a nép- és emlékünnap már csak alkalmi kirándulásnak tekinthető. Münnich Sándor elbeszéli (a Zipser Bote 1880. évi folyamában), hogy a Zápolyai mozgalmak idején az Új-Tátrafüred alatti erődítések lengyel segédhadak által teljesen feldűlhattak, az erdő pedig kedves működési hely lett hírhedt haramiák számára. — De alig állt helyre némileg a béke, és Thurzó Elek, az ő tiszteje Roll Antal tanácsára, a Tátrafüred vidékén létező vár-legelőt vasérczek olvasztására használta. Fent az erdőben az alacsony és kicsiny olvasztók épültek; a kis csermely mellett, különösen azoknál, melyek a két Tátrafüredet átszeldelik, számtalan uradalmi és magán vashámorok álltak, le egészen Nagy-Szalók és Új-Leszna községekig. Sőt ezen bányászok külön községet is képeztek és Szent-Miklóshoz czímnzett kis templomocskát építettek, mely a zsákóczi erdészlak közelében állt. A nép e helyet még ma is Szentmiklós templomocskája (zum Nicolaikirchelchen) néven

ismeri. A két Tátrafüredhez 20 pereznyire fekszik délkeletre. De mivel a nyílt völgyvidék biztossága mindinkább veszélyeztetve volt, Thurzó Sztaniszló vadászlakot építtetett magának, bent az erdőségben, a savanyúvíz-forrás közelében, a hol többször a megye nemessége: a Tökölyek, Horváthok és mások vadászatra találkoztak. Azonban e forrás csak üdítőitalul szolgált, mert a Thurzók sokkal hatásosabb gyógyforrásokkal bírtak jóságaikon. Csak 1609. évben hívta fel — mint Münnich Sándor mondja — a megyei orvos Spielenberg Sámuel a közfigyelmet e szénsavas forrásra. Azonban a szepesi és így a tátrafüredi uradalomban is bekövetkezett változás, a háború nyugtalanságai, de különösen az a körülmény, hogy a gr. Csáky család, hazafias magatartásáért, jóságainak felét elkobzás által elvesztette, felettén nehezítette ezen vidék további kifejlődését; sőt a grófi család, hogy jobbagyainak terhein könnyítsen, az egész erdőt Tátrafüred környékén falusi építkezésekre engedte át; úgy, hogy még Mindszentről is idejött a földműves faszükségletének fedezésére, és ugyanazt tette 1613. évben a teplitzi papírmalom építője. Rövid idő alatt az erdőség annyira pusztult, hogy még a félénk vad sem talált benne oltalmat. — E fürdőhely még soká lett volna kísérletek tárgya, ha gróf Csáky István a felvidék lakosságát nem buzdítja e hely tömeges látogatására. Midőn 1797-ben úri lakaküszöbéről bámuló vendégeinek a

magyar alpesek szépségeit mutogatta, akkor a vasgyűrű szétpattant, mely a Tátrát addig a világtól elzárta. És hogy a népet is magához vezérelje, avval június 29-én a népnünepet is megülte. Hogy utóbb gr. Szirmay Pál nagyban gyakorolta a propagandát Tátra-Füred érdekében, azt már előbb előadtuk. És tulajdonkép csak itt kezdődik a vidék új kora.

Csáky István, nővére, mint a terület tulajdonosnéjának engedelmsével, három kis lakóházat, és egy kápolnát építtetett könnyű fenyőfából. Ezen házak egyike még most is fennáll, és homlokán az 1797. évszámot viseli. — A fürdőhely nem sokára gr. Csáky Károly birtokába ment át, ki azt építkezésekkel emelte; 1818. évben Raisz Mihály, Szepes Szombat-helyről haszonbérbe vette az egész fürdő-telepet; 1824. évben a gróf új épületeket emelt a szepesi nemesség kérelmére; de különös lendületet nyert a fürdő, midőn azt 1833. évben Rainer János György vette bérbe 6 évre; az illető szerződés 1839. évben 8 évre azaz 1846-ig hosszabbíttatott meg. Alatta keletkezett a hidegvíz-gyógyintézet, mely eleinte dr. Posevitz, később dr. Krompecher Sándor, majd dr. Frommhold Károly vezetése alatt állt.

Ezen idő alatt, t. i. 1841. évben Mühlenbach község magát a gróf Csáky családtól megváltotta, és a fürdőt ugyan attól 15,000 forintért 32 évre zálogba vette. Azonban a község már 1846. évben Tátrafüredet, a körülfekvő erdővel együtt, 12,000

forintért megvette, később azonban még 13,000 forintot kellett fizetnie, hogy a fürdő erdejének és szántóinak teljes birtokába léphessen.

Ezek után Rainer J. Gy. 1847. Mühlenbach községgel új bérleti szerződést kötött 30 évre. Ezt a szerződést 1869. évben, tehát még a zálogidő letelte előtt Schwarz Károly bécsi kereskedőre ruházta át, ki mindenek előtt a szerződés hosszabbítását szorgalmazta, s azt 1872. évben meg is kötötte, olyformán, hogy 1877. évtől kezdve további 32 évre, azaz 1909. évig tarthassa bérben T.-Füredet. A zálogviszony helyett egyszerű bérlet lépett életbe. A szerződés egyik terhelő feltétele volt, hogy a bérlő a 32. év letelte után Tátrafüred összes épületeit a leltár alapján, és az abban megjelölt karban Mühlenbach községnek ingyen átadni tartozzék. Ennek daczára Schwarz C. M. nagy hévvel látott a munkához. Csinos kávéházat és társalgó termet állított fel, és rövid időközökben a Vadászkiért, Tengersizem és Gondúzó két emeletes házat építtette. Ez utóbbi azonban még el nem készült egészen, midőn Schwarz C. M. az 1873. évi válságos állapotok által sújtva, Tátrafüred összes befektetéseit, a bérleti szerződéssel együtt, 1874. évben a borsod-miskolczi gőzmalomnak átadni kénytelen volt. Az új tulajdonos, illetőleg bérlő emez átvételnél kötelezte magát, hogy Schwarz Pált továbbra is fürdőkezelőnek meghagyja, sőt jogot ad a Schwarz családnak, hogy a gyógyhelyet 6 év alatt kivált-

hassa. Tátrafüred e szerint 6 évre a várakozás meddő szerepére volt utalva. A borsod-miskolczi gőzmalom azonban csakhamar átlátta e szerződésből eredő káros következményeket, s a Schwarz család jogait megváltotta. Az előde által megkezdett építkezéseket a társulat tovább folytatta, s a szép »Adriát« s a fürdőházat állította fel. Több évi birtoklás után Tátrafüredet 1880. év őszén a lőcsei hitelbank, és központi takarékpénztár-részcénnyársaság vette át, melynek gondos vezetése alatt Tátrafüred mint gyógyhely azt a magaslatot érte el, mely neki nemzetközi keretben kitünő helyet biztosít. (Magyarországi Kárpátgyógyászok évkönyve, 1875. évi folyam. A dr. Szontagh Miklós által szerkesztett Tátra-Vidék 1884. évi folyama, és Scherfel W. Aurél úr szíves közleményei.)

A tátrafüredi terület, mely Mühlenbach tulajdonát képezi, 55,000 □ ölnyi kiterjedésű, a melyből a község József főherczegnek, gróf Tisza Lajosnak, stb. a nyaralóknak szükséges területet örök birtokul engedte át. Gróf Migazzi Vilmos pedig nyaralói területét Alsó-Tátrafüred határában magánosoktól váltotta magához, és kastélyával a környéket díszíti.

Új-Tátra-Füred, gyógyhely, mely Nagy-Szalók területén Szepes megyében fekszik. Szontagh Miklós által alapított a Murva patak mellett 1876. évben, ki e czélra 32 évre 20 holdnyi területet bérelt ki, mely a rajta lévő épületekkel együtt a szerződés lejártával Nagy-Szalókra viszszaszáll.

Alsó-Táttra-Füred, nyaraló és klimatikus hely Szepes megyében, Új-Leszna község területén. Ettől Bohus József késmárki tanító 1881. évben 32 évre bérbe vette a mostani fürdőhely területét, oly czélból, hogy azon egy fürdőintézetet alapítson; de ezen jogát még azon évben 5500 forintért a »késmárki bank részvénytársulatnak« adta el, mely oda törekedett, hogy minden igénynek megfelelő elsőrangú gyógyfürdőt teremtsen itten. Van itt 5 szénsavas forrás, a melyeket Than Károly egyetemi tanár vegytanilag elemezett. Alsó-Táttrafüred lapterülete 800—940 méter tengerszín feletti magasságban fekszik.

Bihar-Füred, a Stina de vale (= völgyi akol) fürdőhely elnevezése, Bihar megyében. Völgyét a csavargó Jeducz patak osztja két felé. Itt emelkedik az 5124 láb magasságú Pojana hegycsúcs. Háttérében van a Bocsásza és Cornumuntilor hegy. A fürdőhely birtokosa a váradi görög-katolikus püspök.

Fütyöntő, szőlőhegy Torda város határában, Torda megyében.

Gacsi, dülő Magyar Péterlakán, Torda megyében.

Gada, dülő Pálfalván, Udvarhelyszékben.

Gada-oldal, dülő, Szent Mihály falu, Udvarhelyszékben.

Gagyi, patak, Székely Keresztúr falu határában folyik, Udvarhelyszékben Máramaros felől jő, és Székely-Keresztúrnál a Küküllőbe szakad.

Gagy, falu Udvarhelyszékben. A határban van a *Gagy Keresztje* nevű

tető, a melyre egykor a firtosváraíjai barátok keresztet tűztek fel.

Gakova, falu Bács megyében, Bezdánhoz északkeletre. Wesselényi Ferencz nádor Bács megyei Rancsevo, Piperos, Gakova és Páka birtokát 1658. évben Szalatnyai György, Oroszlányi István és Szabó Mihálynak adományozza, előbb a férfi, azután a leányágra kiterjedő örökségi joggal. Birja a kir. kamara.

Gakova, hajdan puszta Bács megyében, Zombor és Miletics közt tűnneti fel Müller térképe. Ma nem létezik.

Galla, szántóföld és rét, Márokföld falu Zala megyében.

Gala 1251. évben személynév.

Gálafej, major, Bessenyő falu, Zala megyében.

Galatvár, határrész az Omlás hegyen, Székelykeresztúr falu, Udvarhelyszékben. A várpataka az Omlásból veszi eredetét, a Galatvár aljából, — Kis Galambfalva területén is előfordul *Galat*, Galatvár és Galatbükke nevű határrész.

Galozsa, szántóföld, Tagyan falu, Zala megyében.

Galozsa, szántóföld, Zánka falu, Zala megyében.

Gancsos-patak, forrás, mely Ége falun kívül ered, Udvarhelyszékben. A falun át folyik Dálya határáig.

Garacza lápa, dülő, felső Tárkány falu Borsod megyében.

Garan-kút, forrás Hegyesd falu, Zala megyében.

Garancs, dülő Csobánka faluban, Pilis megyében. A község határában

levő topografiai nevek szerb nyelvűek, két magyar kivételével.

Garancsi csárda, és mellette a *Garancsi* tó, Tinnye faluban Pilis megyében. A tóban nád, halak és nádalyok teremnek, és azt szárnyas vadak is felkeresik. Tenger feletti magassága Hantken Miksa szerint, 123 bécsi öl. Vízbőségét a fenekén levő forrásokból veszi. Soha sem szárad ki, és még az 1863. évi szárazság alatt is 3—4 ölnyi mélysége volt. — Tinnye Csobánkától hegyhátak által van elválasztva.

Garatosvápa tartománya, határ-rész Korond faluban, Udvarhelyszékben.

Garulia, hajdan falu, tán Krassó megyében. Ezen megye 1437. évi bizonyítványa szerint Kenesius de *Garulia*, a krassófői várnagygyal remetei Himfy Frank birtokát pusztítani akará, mert bizonyos eltévedt disznók nyomát ott kereste. De miután e nyomok nem oda vezettek, Krassó vármegye a rágalom büntetését mondta ki azokra, kik Himfy Frankot e végett még zaklatnák.

Gábos, dülő, Bucsuta falu, Zala megyében.

Gálnás, dülő, Disznajó faluban, Torda megyében.

Nagy- és Kis-Gálnás, kaszálók Kutyfalván Alsó-Fehér megyében. Hajdan bokros hely volt, különösen sok gálna-fa termett benne, gömbölyű veres boggyóval. Ettől vette a nevét.

Gámána, erdő, Boeska falu, Zala megyében.

Gándor, szántóföld Várkony faluban, Baranya megyében.

Gánt, hajdan falu Győr megyében. (Lásd Gyánt.)

Gány, falu Pozsony megyében, Galanta és Szered közt. Kálmán király 1113. évi levelében, melyben a zombori apátság birtokait előszámlálja, villa *Ban* mint püspöki birtok, és egy másik *Ban* említetik, mely Galgóczhoz tartozik. (Hazai Okmánytár VIII. 4. lap). A nyitrai átiratban a helység *Gan*-nak van írva. (Wurum: Episcopatus Nyitriensis 113. l.) A régi okiratokban előforduló B. és G. betűt a másolók gyakran felcserélik. Példa erre Buestre = Guestre; Berzenze = Gerzenze; Bormot = Gyarmat; Godok = Bodok stb. Hogy itt Bán helyett *Gan* olvasandó, bizonyítja azon körülmény, hogy az oklevél szerint *Ban* (értsd *Gán*) Galgóczhoz tartozott. Már pedig *Gány* történetünk első századaiban csakugyan a galgóczi várispánsághoz tartozott. (Pesty: A várispánságok története 216. és 223. l.) Midőn IV. Béla király 1249. évben Kálmán király adományát a zombori apátság javára megerősíti, — *Gan*-ról ugyan azon szavakkal szól, mint Kálmán szól Bánról, (Fejér V. köt. 313. lap) azaz mindkét király ugyanazon faluról tesz említést. Mária királyné 1268-ban a Pozsony megyében fekvő Gaay nevű földet Vegliai Bertalan grófnak adományozza. (Fejér VII. 1. k. 350. l.) és Szabó Károly mint Teleki munkájának (Hunyadiak kora VI. 194. l.) folytatója jól sejtí, hogy e név-alakban a mai

Gány rejlik. Az 1113. évi oklevél szövegét nem úgy kell érteni, mintha két Gány helység létezett volna, hanem akként, hogy Gány egyik fele a nyitrai püspöké, másik fele a galgóczy várispánságé volt. — Ilyen példák okleveleinkben igen számosak. Gány falu ma több közbirtokos tulajdona.

Gánás, dűlőrész Szatmár megyei Vilka faluban.

Gános, pusztá Torontál megyei Cseney falu határában.

Gányás, dűlő Ágya faluban, Arad megyében.

Gárga hegy, erdő, Meszes-Györk falu, Zala megyében.

Gát, falu Beregh megyében, a Szerenye, másképp gáti tó nyugati szélén. Az 1374. beregszász-végardói határjárasi oklevélben a falu Jánosival határosnak mondatik. Egy 1482. évi oklevélben Gát, Derezen, Isnóce és M. Ujfalu közt említettnek határpontok: Liget erdő, Galattya, Klencsentisza, Mocsárerdő, Hidaspatak, Molnosmocsár és Határosér. Mátyás király 1484. *Gath*, *Guth*, *Lueska* stb. falut fiának, Corvin Jánosnak adományozza. Gát, valamint a szomszéd Jánosi, a XVI. század közepén sokat szenvedett az erre átvonuló hadak által; az 1552. évi adóösszeírás szerint teljesen elpusztult, az — 1566-ban erre Tokaj alól elvonult tatárok is elpusztították, és a lakosságát elhurczolták. A XVII. századbeli gáti jobbágyság magyar nevűek. — A falu nevét valószínűleg onnan vette, hogy a Szerenye mocsár, mely hajdan nagy áradásokat okozott, e falunál, mint

torkolatnál gáttal volt ellátva. Ily gátak a XIII. században gyakran említettnek. Így 1299. a határjárás Márok és Surány közt a Szipa patakon Andrásgátot említ, valamint a Mitz vizén is volt akkor ilyen gát, és bizonyos, hogy már századok előtt e tájon vitt a közlekedési út az ország délkeleti részeibe.

Gát falu Verőcze megyében. Hajdan Gátfalva és Gát néven Valkó vármegyéhez tartozott. A Dráva partján fekszik. Gátfalvát 1337. évben Péter, File fia kapja osztályrészlül. András, Gergely de *Gáth* fia, Valkó megyei nemes, 1404. évben tiltakozik Nádasz Mihály ellen Spring, Brassó és Kis-Sebes tárgyában. (Fejér XI. 481. l.) Zsigmond király 1427. évben Gál falut Garai Jánosnak adományozza, újra előfordul *Gátfalva* néven 1438-ban, midőn az itteni vámszedés jogába Garai László beigtattatik. 1443. és 1447. évben *Gáth* birtokosa Frank de *Gáth*. II. Lajos király 1519. évben új birtokosztályt rendel Jarima, Fungyancz, Borincz és *Gaath* területén. (Gr. Zay es. ltára.)

Gáthegey, dűlő, Pétervására mezőváros, Heves megyében. Lapos, menedékes fekvésű szántóföldek.

Gáthegey, hegy a Bakonyban. (Rómer.)

Gátor, dűlő, Sármellék falu, Zala megyében.

Gebárháza, hajdan falu Veszprém megyében. Zsigmond király 1435. évben *Kebartháza* másképp *Kebartfalvaszálók* falut Veszprém megyében Gebárházi Péternek, a husziták ellen

tett szolgálataiért adományozza. (Haza-
i Okmánytár. II. k. 257. lap.)

Gebarcz, hajdan falu, tán Zemplén
megyében. 1293. év körül említettik
Mihály Lőrincz de Guebarch fia.
(Zichy Okmánytár I. 83.)

Gecsehegye, a sikon emelkedett
szántó, Kovászna falu, Háromszékben.

Gecseny, kis és nagy. Puszták
Vas megyében. Sem Lipszky, sem az
1873. évi helynévtár nem említi. Nagy
Lajos király 1347. évben, a lakatlan,
és a karakói várispánsághoz tartozó
Zwayk és Kechen helységeket elado-
mányozza, mely utóbbiról azt mondja
az adománylevél, hogy Endréd falu-
val volt határos. Mai neve Gecseny.
(Lásd Szajk és Endröd.) E szerint
Szabó Károly kiigazítandó, ki a hely-
nevet Kethen-nek olvassa, és úgy véli,
hogy alatta tán a Szalonak és Német-
Szent-Mihály közt fekvő Kethely
értendő. (V. ö. Szajk.)

Gegenyész, szántóföld, Nyirád falu,
Zala megyében.

Geje, Árkos falunak egyik része
Háromszékben. A *Gejepatak* a falu
alsó részében az Árkospatakkal egye-
sül. A nevezett falurészt, a Felszeg
(szintén falurész) éjszaki párhuzamos
ágának lehet tekinteni a Gejepatak
hosszában. *Gejemezeje* dülő, a Geje
nevű falurészszel határos, *Gejei csorgó*
kút és forrás.

Gelencsér, dombon fekvő erdő,
Nyirád falu, Zala megyében.

Gelencsér tó, dülő, Kapos falu,
Zala megyében.

Gelse, falu Zala megyében. Közös
határa van Kiliman faluval. E határ-

ban van a *Várhelyi sziget*. A falu nevét
a német Gelbsee-től akarják származ-
tatni, mert környékén sárgás vizű
mocsárok vannak. Azonban a Gelse
helynév Magyarország más magyar
vidékein is ismeretes.

Geregarda, szántóföld, Tormaföld
falu, Zala megyében.

Gerébrét, határrész, Körtvélyfája
faluban, Torda megyében.

Gerébhegy, határrész, Árkos falu
Háromszékben.

Geréb-kútja, határrész, Szemerja
falu Háromszékben. A Geréb család
erdeje alatt fekszik.

Geréb, rét, *Gerébcseréje* erdő, Kilyén
falu Háromszékben.

Gerébház, történeti emlékü ház
Vizaknán Alsó-Fehér megyében, mely-
ben a szász gerébek, kik egyszers-
mind királybirák voltak, laktak. Van
Vizaknán *Gerébtó* nevű tó, mely a ne-
vezett Gerébházhoz tartozik.

Gerepen, apró bevágásokkal baráz-
dált hegyoldal, Nagy-Enyed város,
Alsó-Fehér megyében. A német Grä-
ben, vagy Gerippen szónak elferdíté-
se, melyet az eredeti szász lakosok
használtak.

Gerény, dülő Zala-Koppánban, Zala
megyében.

Gergelyi, vagy Gergeri, a XVIII-ik
században Karagoria, Gligoria, —
Müller térképén Karaganicz, Sche-
diusnál: Karankova. Vályi András
szótárában: Karankoria — szabad
puszta, Zombor mellett. *Gergely* né-
ven már 1468-ban említettik, midőn
Mátyás király a Czobor családnak
adományozza. 1476-ban a király ujra

tesz adományt Gergelyben a Czoborok javára. Ugyan ez évben parancsolja, a király Hetes, Száka, *Gergeri* és Aranyan lakosainak, hogy a Czobor családnak, mint alattvalók, engedelmeskedjenek. A következő évben a Czobor család Mátyás király adománya ellen tiltakozik, ki Hetes, Gergely stb. falvakat a Bazini grófoknak adományozta. 1483. évben Pap Pál, és Házas Tamás de *Gergheri* Bodrogmegyei birtokosok. A falu az 1520. évi adóösszeírásban Gergery, — 1521-ben Gergely néven fordul elő. A török defterekben 1554-től 1590 évig *Gregorovce* néven fordul elő, és az utóbbi évben 10 háza volt, a zombori nahijében feküdt. 1659. évben Pápay Péter és felső-szűdi Duló György a Bács megyei *Karakoria* és Kraczeny rácz helységek egész birtokába igttattnak. (Garamszentbenedeki convent lvtára, Capsa. Stat. A. 3. csom. 15. sz.) Egy hivatalos bizottság 1783. évben nyomozta némely Bács- és Bodrog megyei falvak hol fekvését. A kihallgatott megyebeli lakosok oda nyilatkoztak, hogy Karagoria, vagy Gligoria Zombor várossal határos és annak birtokát képezi. Egy tanú, ki négy éven át Zombor városának ügyvéde volt, azt adá vallomásul, hogy a senatorok elbeszéléséből tudja, hogy Karagoria vagy Kligoria azon hely, melyen most is a város akasztófája áll, — és a mely helyet a magyarok Gergelyinek nevezik. Világos tehát, hogy a Gligoria és Gregorovce a Gergely névnek fordítása, és hogy a Gligoria névből lett Karagoria, Ka-

ragoria, Karankoria, Karankova. Területe Zombor város határával egyesült.

Gernye, a Becze szőlőhegy terméketlen része, Alsó-Dörgicse falu, Zala megyében.

Gesztena, erdő, Ákos falu, Háromszékben. Az elnevezés homályos, mert az itteni égaltj a gesztenyét nem termi. *Gesztena kútja*, forrás ugyanitt.

V. ö. Esztena.

Gesztenyész, szőlőhegy, Nagy-Récese falu, Zala megyében. Báró Walterskirchen tulajdona.

Geznofara, 1318. évben mező Bács megyében, Szent-Iván mellett. (Orsz. lvtár.) Gezno, vagy gyeszno = disznó.

Génásza, dűlő, Zala-Lövő mezőváros, Zala megyében.

Géruvár, a Debren patakára függő dombnyelv, rom-maradvány nélkül csak cserép-törmelékkel elborítva, Sepsi-Szent-Györgyön Háromszékben.

Gévahegy, dűlő és hegy, Zala-Egerszeg mezőváros, Zala megyében.

Gíbaracz, falu Szerém megyében, régi néven Gebárhaza. A pápai tizedlajstrom szerint 1332—1336. a marchiai esperességben feküdt Gybard, vagy Gybarch falu. 1374. Mihály de *Gebarthaza* fia Gebarth kir. emberül kijelöltetik egy hatalmaskodási perben Bachyai István, Miklós fia ellen. (Gr. Festetics cs. lvtára.) Gebard falu 1420. évben kettő volt. E helyneveknek a Gebárt személynév szolgál alapul. 1051. évben élt Gebartus püspök. Ez a személynév ó német eredetű, melynek számos variánsait: Gebahard, Geberad stb. közli.

Försteman: Altdeutsches Namenbuch I. k. 451—454. lap.) Kesperü István de Gibart 1505. évben Valkó vármegyének követe volt a rákosi országgyűlésen. V. ö. Gibárt, Gebart, Gebarcz.

Gibárt, falu a Hernád folyó mellett Abauj megyében, gönczi járás, u. p. Szántó. Rikolf fiai: Kakas és János 1296. évben az ő vétel által szerzett Gybarth nevű birtokukat Ujvár megyében cserébe adják Kecsi Detre fiainak. (Wenzel X. 226. l. és Fejér VI. 2. k. 48. l.) Döbrentei Gábor a Kesperü Mihály püspök nevénél, ki magát »de Gybart« irta 1505-ben, azt kérdi, hogy hol van az a Gibárt, Chybart, Chy bathi, Gybard? Figyelmeztették őt, hogy a Kesperü nemes székely család Barótról írja magát Háromszékben, Baróton felül pedig van Bibarczfalva. Döbrentei tehát azt hitte, hogy tán Bibarczot rosszul olvasták Gibardnak. (Régi magyar Nyelvmélekek II. köt. 36. lap.) Igaz, hogy van baróti Kesperü család, de van borosjenői és van gibárti Kesperü család is, és Kesperü Mihály püspök világosan de *Gibart* nevezte magát. Különben Bibarczfalva soha sem fordul elő Gibartfalva alakban. Később Döbrentei tudomást szerzett az Abauj megyei Gibartól és tévedését helyreigazította. De nem egészen, mert a Kesperü család, melyhez a püspök tartozott, a Szeréms megyei Gibard falutól vette előnevét, — e falu pedig a mai Gibaracz.

V. ö. Gibaracz, és Gebartháza.

Gibernyuz, határrész Komárom

megyében, Gyalla és Komárom közt. Eredeti neve a ferdités előtt: Göböl-nyúzó, mert egy marhadög alkal-mával, ott nyúzták az elhullt álla-tokat.

Gieszhübel, Malum prandium, haj-dan falu Szász-Sebes mellett. Már a váradi káptalan 1330. évi levelében neveztetik Homideus de malo pran-dio, plébánus. (Fejér VIII. 3. köt. 473. lap.)

A pápai tizedlajtromban is (1332—1337.) Malum prandium, Mali pon-dium néven fordul elő. Ugyanott említettik vicarius Hermannus de mali pondio. Ez a helynév azonban csak Theiner és elődjének hibája. A pápai tizedlajstrom legújabb kiadá-sában azt olvassuk, hogy Jakab pap de *Malo Prandio* egyszer 6, másszor 12 dénárt fizetett. (Monumenta Vati-cana Series I. Tom. I. 121—126. l.) Az 1583. évi »tized-arrendának« jegy-zéke malum prandium nevű, Szász-Sebesben fekvő helyről tesz említést, és e szerint nem lehet kétség a fölött, hogy a malum prandium nevű plébánia Szászsebes mellett feküdt. Teljesebb lesz a bizonyosság azon sok nyugta által is, melyek a haszonbér lefizetését tanusítják, és egyhangu-lag megerősítik, hogy *Geshübel* latin nyelven malum prandium-nak neveztetik. De feltűnő, hogy a malum pran-dium név csak a plébániára vonatkozó oklevelekben található, míg a falut és területét mindig Gieszhübel-nek nevezték. A falu eredetileg székely te-lep volt, a melynek hanyatlása után e föld a Dályai grófok birtokába jött.

E grófi család tagjai vizzályban éltek egymással, mind a mellett a jószág megmaradt a családnál ennek kihalásáig, mire aztán a hatalmas Vizaknai grófok birtokába került. (Bauman Ferdinand értekezése: Programm des evang. Untergymnasiums in Mühlbach 1873/74. év.) A későbbi történet megértésére előre bocsátandó, hogy Gieszhübel magyar neve *Kis-Sebel*, mely név sem Lipszky-nél, sem Lenknél elő nem fordul.

Midőn Zsigmond király és nápolyi László közt a trónversengési háború kitört, Segesvári Mihály és Salamon a király pártjára állván, nagyon hozzájárultak a lázadás elnyomására. Hálás elismerésül a király neki 1403. december 9-én Spring, Drassó és Kis-Sebes szász falvakat, és négy, az utóbbihoz tartozó oláh falut, mely azonban névszerint meg nem nevezetik, adományozza. De még ugyan ez esztendőben tiltakozik Gáthy András, nádasi Mihály, Salamon fia ellen, hogy az ő birtokait Spring, Drassó és Kis-Sebes faluban és az utóbbihoz tartozó oláh falvakban elfoglalhassa. (Fejér XI. 481. l.) 1435. évben Zsigmond király Geréb Miklós, és Gáthy Demeter pörét nádasi Mihály, Salamon fia ellen, Spring, Drassó és *Kussebes* ügyében az erdélyi vajdához utasítja. (U. o. 492.) Ugyanez a Mihály, Salamon fia, 1446. évben de Fejéregyháza néven fordul elő, midőn Geréb János az ellen tiltakozik, hogy Alsó-Fehérmegyében fekvő, Spring és *Kyszebes* birtokait az erdélyi káptalanra átruházza. (U. o. 495.)

Mátyás király 1464. évben dengelegi Pongrácz János erdélyi vajdának, és testvérének Andrásnak hű szolgálataikért és közczélokra általok fordított 20,000 arany forintért, a *Fehér megyében fekvő Szász-Sebes* kir. várost és a nevezett városhoz tartozó Lomkerek, Riomfalva (a mai Reho), Lelnek, Péterfalva, Pián, Dál, Rekite, Szescsor és Oláh-Pián falvakat inscribálja, meghagyván november 26-án a kolosmonostori conventnek, hogy a két Pongrácz testvért ígtassa be. (Teleki: Hunyadiak kora. XI. k. 99. lap.) Ez oklevél nem szól arról, hogy Kis-Sebes (maradjunk egyelőre ezen névalaknál) Szász-Sebes város tartozandósága volna.

Vingárti János valamint néhai vingárti Geréb Miklós fiai János és Miklós 1447. évben tiltakoznak, hogy fehéregyházi Salamon fia Mihály a fehérmegyei Spring, Brassó, *Kisszebes* és Kakova falvakat a gyulafehérvári káptalannak végrendeletileg hagyományozhassa. (Fejér XI. 495., 496.) Ugyanez időben (mikor?) jóváhagyja Hunyadi János erdélyi vajda nemes Nádasdi Mihály, Salamon fiának, — a ki ugyanaz Fehéregyházi Mihálylyal, — végrendeletét, melyben a Fehér megyében fekvő Spring, Drassó, és *Kyszebes* falut az erdélyi káptalannak hagyományozza. (Gyulafehérvári káptalan levéltára. Centuria Z. 9. szám.)

Kis-Sebes történeténél felvilágosítandó, hogy mily más falvak tartoztak hozzá, és mikor jutott Szász-Sebes birtokába. Láttuk Zsigmond ki-

rály 1403. évi adományleveléből, hogy négy oláh falut számít Kis-Sebes tartozandóságához. Némely szász író, mint Baumann, azt vitatja, hogy ezen négy falu: u. m. Nagyfalú, Kakova, Kápolna és Slavendorf (ma Láz) tekintendő Kis-Sebes tartozékául. De ezen falvak egyike sem tartozott Szász-Sebeshez, és így fel kell tenni, hogy a város Kis-Sebest annak tartozékai nélkül szerezte meg. Még is egy 1503. évi oklevélben a nevezett négy falu ismét mint Kis-Sebes tartozéka említettetik, azon különbséggel, hogy Slavendorf neve helyett Láz neve áll, a mi e két névnek azon egy falura való vonatkozását jelenti. Tévédett Baumann Ferdinand, midőn azt írja, hogy semmiféle oklevél nem szól Kis-Sebes tartozékairól, mert a fent idézett, és általa is ismert 1403. évi kir. adománylevél ellenkezőt bizonyít. Minthogy azonban Szász-Sebes területén ezen 4 oláh falu: Lomán, Sztrugar, Rekitte és Oláh-Pián fekszik, azelőtt ezeket tartották Kis-Sebes tartozékainak, ezektől szedte a város a tizedet, és védte birtokjogát a forum productionale előtt, a nevezett földek nemesi természetével.

Szász-Sebes városa, mint látni fogjuk, csak a XV. század második felében jutott Gieszhübel falu birtokába.

Ezek után azon nehéz kérdés előtt állunk, hogy mit kell Gieszhübel, Kis-Sebes és Sebeshely alatt érteni. A rombolás, mely a helynevek helyesírásában mutatkozik, a legnagyobb óvatosságra kényszerít. A Gieszhübel név például ily alakban fordul elő:

1341. Kiszybul, Sussubul, 1345. Chuzzubul, 1476. Kywzewel, 1480. Kyzebel, 1480—1481. Gyzhwbl, 1481. Geezwel, Khyssibal, 1485. Gyswbl, Gezwbl, 1496. Kis-Sebel, 1504. Gwsvel. 1514. Kyszibel, Kyszebel és Kyzybel, 1520. Kyssebel, 1522. Gewzwbl. Mint látni, több ezen névalak közül Kis-Sebel, más pedig legalább közel áll ezen névalakhoz és így nem meglepő, hogy ha némely író a Kis-Sebel névben a Gieszhübel-nek megfelelő magyar nevet vélt felismerni. A népszokás közelebb akarván hozni e helynevet Szász-Sebes névéhez, elnevezte azt Kis-Sebesnek. Így Krasser G. Kis-Sebes és Gieszhübel név alatt ugyanazon egy falut értette. Baumann Ferdinand ellenben a Zsigmond király 1403. évi adománylevelében nevezett Kis-Sebes falut a mai Sebesel (Sebeshely) falura magyarázza, a mire őt ha nem is mondja, az a tapasztalás vezethette, hogy az oláhok oly helyneveknél, melyek magyarban a Kis jelzöt viselik, az *el* kicsinyítő kihangzást szoktak használni és így Sebesel értelmileg megfelel a Kis-Sebes névnek. De ezen felfogás ellen más nehézségek merülnek fel. Ugyanis Sebeshely falu Szász-Sebes alatt délre fekszik, a Mühlbach partján, holott Kis-Sebes a város keleti oldalán. Kis-Sebel avagy Gieszhübel a várostól csak egy árok által volt elválasztva, mely ma is látható, és azért Szász-Sebes külvárosául tekintetett, míg a mai Sebeshely két órányira esik a várostól, a mi bizony nem alkalmas, hogy ennek külváro-

sául tekintessék. Ezt igazolják egy 1480—1481. évi oklevélnek következő szavai: Es ist ein dorff an ew. königlichen gnaden stat Schaazschebes gleich auf dem Graben, genannt Gyzhwbl, daz tut der stat vil Irrung vnd einfel derwarten (azaz: zufügen), daz die stad Vorstad und daz dorff, daz ze schetzen ist für ein Vorstat in einigkeit und bei würden bleib biten ew. königliche Majestät etc. Ezeket semmikép nem lehet alkalmazni a mai Sebeshelyre.

A kérdés most az, vajjon Kis-Sebes valami variánsa-e a Kis-Sebel, vagy Gieszhübel névnek? Baumann tagadja és azt tartja, hogy ezen helységek azonossága ellen leginkább küzd azon tény, hogy Kis-Sebes 1446. év óta a XVI. század folyamában is vizsály tárgya volt az erdélyi káptalan és számos nemes család közt, míg Gieszhübel már 1476. év előtt, idősb Vizaknai Miklós leánya, Magdolna birtokában volt, és hosszú pörös eljárás után Szász-Sebes tulajdonába átment. Mind abból, véleményem szerint, nem következik, mint Baumann véli, hogy Gieszhübel és Kis-Sebes két teljesen külön helység, hanem inkább az, hogy a Kis-Sebel helynév csak a Gieszhübel változata, a melyből Kis-Sebes alakult, és mind e helynevek csak azon egy községre vonatkoznak, melyben nemesség is volt birtokos, Szász-Sebes város is. Az azonban bizonyosnak vehető, hogy Gieszhübel, Kis-Sebel, Kis-Sebes falu határa nem foglalta magában Sztrugar, Loman, Re kite és Oláh-Pián területeit is.

A Gieszhübel név — szász nyelv-járásban Gesshiwel — Schuller J. C. véleménye szerint a középnémet Güse és Hübel szavakból alakult. Güse annyit jelent, mint valamely víznek folyamszerű kiömlése egy alantibb lapályba; Hübel pedig = Hügel, halom. A Gieszhübel névnél tehát valami hegyre kell gondolni, melyről eső és hóviz folyamszerűleg lezuhan. Az erdélyi Gieszhübel e szerint az éjszakra fekvő és a falu területéhez tartozó hegyektől kapta nevét. De e helynév előfordul Magyarország más vidékein is, és még inkább Cseh- és Morvaország, Stajerország német részeiben. Van a nassaui hercegségben is több ilyen helynév. Weitz B. és Förstemann a helynevet az ó-német hubil = Hügel és giessen szótól származtatja, e szerint a helynév oly halmot jelentene, melynek földje lerohanó vizek által lemosódott. E magyarázat jóformán azonos Schullerével, de sokan a giessen szó fentebbi jelentésében kétkednek. Förstemann Ernő meglepetését fejezi a fölött, hogy oly gyakoriak a Gieszhübel és Kieszhübel helynevek. Csak a hübel szó magyarázatát adja. (Die deutschen Ortsnamen 43. lap.) Meyer Z. nézete szerint Kieshubel = Kieshügel. (Ortsnamen des Kantons Zürich, 1848.) Petters J. pedig a hübel fentebbi értelmezését elfogadván, a név első részére nézve figyelmeztet az ó-német giozo és középnémet gieze szóra, mely = Überschwemmung, áradás. (Pfeifer-féle Germania IV. 377. l.) A helynév megfejtése érdekében sokat találgat Bacmeister, (Alleman-

nische Wanderungen), a kinek munkájára utalunk.

A *Malum Prandium* helynevet illetőleg csak azon mondára lehet hivatkozni, mely szerint egy magyar hölgy birta volna Gieszhübelt, ki midőn a város királybírája által pompás reggelivel fogadtatott, viszonzásul a Gieszhübelt ajándékozta a városnak. Ily módon a jó ebéd rossz ebédre változott a magyar hölgy örökösei számára. Különben Fejér György a *Malum Prandium* nevet *Félkenyér*-re véli magyarázhatni. (Cod. dipl. VIII. 3. k. 473.) mire csak azt jegyezzük meg, hogy ez utóbbi helynév nem is Félkenyér, hanem Felkenyér, mert van Alkenyér is. *Malum prandium* plébániája a XIV. században a springi dekánátus alá tartozott. Szász-Sebes pedig a hasonló nevű dekánátushoz.

Gieszhübel, lásd Kis-Ludas, Szerdahely mellett.

Gieszhübel, puszta, mely Kolpach faluhoz tartozik Hont megyében. A puszta neve Lipszkynél Gieszhübel vagy Kiszhübel, Görögnél Giszhübl.

Gireg, hajdan falu Krassó vármegye nyugoti részén. E megye 1394. évben Gyregi Mihály kérelmére Gyregi (de Gyreg) Márkot mint saját emberét kiküldé, hogy jelentést tegyen a Himfy István által Omorban elkövetett hatalmaskodásért.

Gligoria, Bács megyében. (L. Gerelyi.)

Gorenyák, legelő, Kottori mezőváros. Muraköz, Zala megyében.

Gorgány-Görcsös, kaszáló, Torda város, Torda megyében.

Göbecses Gödri, dűlő, Sármellék falu, Zala megyében.

Göbecz, nádat, sáttét termő hely, és kaszáló Sepsi-Szent-Király falu, Háromszékben.

Göbölfalva, ma Buglóczi falu Szepes megyében. Említetik 1284. évben terra Goblini, filii Gobul de Lőcse. (Dessewffy Oklevéltár 103. lap.) IV. Béla király comes Geubulinusnak, szepesi Leonard fiának 1263. évben a Szepes megyei Nádas falut adományozza. (Wenzel III. 39. lap.) Ezt az adományt megerősíti Erzsébet királyné 1280. évben. (Wenzel IV. 223. l.) 1454. évben Gobelfalva. 1562. évben Gebelfalva, 1611. és 1651. évben Gebelyfalva.

A helynév a Göbel személynévvvel van összetéve. 1400. évben említettik István pap Tótkállai Péter fia, dictus Gewbol. (Dessewffy Oklevéltár 329.) Gyakrabban a szászok közt fordul elő e név. Így 1263. említettik Gobul, Lengard fia, a szepesi szászok bírája. (Hazai Okmánytár V. köt. 36. l.) A király neki István ötvös egész birtokát adományozza. Ezt az adományt V. István 1272. évben János, nevezett Gubul fia kérelmére megerősíti. (U. o. 45.)

Gödöllő, mezőváros Pest megyében. A helynév magyarázatára többféle mód ajánlkozik. Van t. i. a Duna mellett Göd puszta Vác és Gödöllő közt, és így a Gödöllő helynév a Göd, és üllő szavakból alakulhatott: mintha azt mondanók: Göd-szállása. Lehet, hogy mint Göd, úgy Gödöllő is egykor személynév volt, legalább még 1867.

évben talállok Pozsony megyei Szent-György városa tisztkarában Gödölle nevű főtisztet. Ismeretes régi történetforrásainkból a Gedő férfinév, még inkább Gede nevű falu 1260, Gedealja 1435. Nógrád megyében; Vár-Gede Gömör megyében. Mind a nevek figyelmünket felébresztik, de még is legvalószínűbb, hogy ezen hely első megszállóinak foglalkozása adott nevet a községnek. Az első telepedők ugyanis kecskenyájákat tartottak; és mert a gedék ide jártak, vagy ide hoztattak ellésre, a terület ged-ellőnek neveztetett, miből a Gödöllő helynév lett, a melyet sokan most is Gedellőnek ejtik, és még 1759. évben is így találom írva.

Nem akarjuk Kállay Ferencz boldoglásait követni, ki azt véli, hogy Gödöllő a quádok német nemzeti neve, mely mit jelentett, Grimm sem merte elhatározni. Mind a mellett állítja, hogy a quád kadolt, chadoldas, chadalho, kadaloh historiai nevek a magyar Gödöllőre utalnak vissza. (Uj Magyar Múzeum 1851. évfolyam II. 388. lap.) E helynevet csak a magyar történetből és magyar nyelvtudomány segítségével lehet megfejtetni. Első birtokosát nem ismerjük névszerint; róla csak annyit tudunk, hogy örökös nélkül halt meg, mire »nagyságos« Pohárnok Péter lépett Gödöllő birtokába, a ki 1335. évben a vácsi káptalan előtt bevallotta, hogy *Gedellő* birtokának fele Györgyöt, Dénes fiát illeti, a miért is ennek Gödöllőnek délre fekvő felét határilag elkülönítve átengedte, magának egyezség szerint

a felső részt megtartván. Más adatok az első birtokviszonyt máskép tüntetik fel. Ugyanis Nagy Lajos király 1349. évben Gödöllőt, Szadai Tamás magvaszakadtával Poháros Péternek adományozta. A király azonban 1352. évben Szadai Tamás leánya javára a törvényes leánynegyedet kihalította Szada és *Gudulleu* területéből oly formán, hogy Szadának fele Tamás leányának, másik fele pedig és egész Gödöllő Poháros Péternek jusson. Pest és Pilis vármegyék 1368. évben Szent-Erzsébet falu mellett tartott közgyűlésén, a nádor színe előtt Tuluk Pál, neje Katalin nevében (ki János, István fiának leánya volt,) igényt támasztott Gödöllő felének birtokára Poháros Miklós említett Péter fia ellen, mint mely birtokrész a vádló állítása szerint Katalint nagyanyja után illeti. De miután *Gudulleu* falura való jogát semmi oklevéllel nem tudta igazolni, *Gudulleu*-nak fele Poháros Miklósnak ítéltetett oda, ki azt királyi adományozás alapján bírja. (Országos lvtár. N. R. A. 630. csom. 6. sz. vagy D. L. 4104.) Zsigmond király 1424. évben számos jószágot adományozott nejének, Borbálának, Albert osztrák herczeg és több magyar főúr ugyanakkor nyilatkozatot bocsátanak ki, melylyel azon adományokat biztosítják. Mint az adomány tárgyai említetnek: Kecskemét város, a királynéi kúnnokkal, kik Kecskemét és Becse körül laknak. Továbbá Félgyház, Martonvásár, *Gudelleu*; valamint a martonvásári vámmal és ménesekkel, a melyek Poháros Osvát mag-

talan halála következtében a király
 adományozási jogára estek. Végre a
 Fehér megyei Tétény és Gárdon falu.
 (Magyar Tört. Tár XII. 284. lap.)
 Zsigmond király parancsára a budai
 káptalan 1430. évben Machalfalvi
 Ryher (másutt Rayhel) Péter részére
 Veresegyház, és a hozzá tartozó fal-
 vak, — ezek közt Gödöllő határát
 leírja. (Orsz. levéltár. D. L. 12298.)
 Nagy Iván (Magyarország családai
 IX. köt.) A Poháros és Pohárnok
 családot megkülönbözteti. Szerinte
 Pohárnok István a Berzeviczy család
 tagja volt. A pestmegyei levéltár ada-
 tai szerint Pohárnok Péter, Gödöllő
 birtokosa 1352. év táján meghalt,
 szintén a Berzeviczy családból való
 volt. Utána Gödöllő Borbála királyné,
 Zsigmond király felesége birtokába
 került, a kinek bírása Gödöllőn neve-
 zett 1430. évben ellenmondott a Vö-
 rösegyháza és Szada, Gödöllő felőli
 határjárásának. Tehát Ryher Péter
 nem lehetett egész Gödöllő birtokosa.
 Az sem lehetséges, hogy Borbála ki-
 rályné közvetlenül követte volna Po-
 háros Pétert Gödöllő birtokában,
 mert nem magtalanul halt meg, hanem
 volt fia Miklós és Borbála királyné
 csak 1424-ben nyert adományt Gö-
 döllőre. 1452. évben a budai kápta-
 lan Gödöllő határait bejáratja Ray-
 heli Péter fia, Sébold részére. (Orszá-
 gos lvtár. D. L. 11858, egy 1486.
 évi átiratban.) Ezentúl a Rozgonyiak
 szerepelnek Gödöllőn, és 1453. évben
 Rozgonyi Osvát, János és Rajnald
 beigtattatnak ennek birtokába. (U.
 o. 19865 és 14620.) 1456. évben

Rozgonyi János Gödöllő birtokosa,
 testvérei nevében is, machalfalvi Rey-
 hel Sebold, Sada birtokosával meg-
 egyezik, hogy a két falu közti hatá-
 rok megigazítassanak. A határjárást
 teljesítette a budai káptalan ugyanez
 évben. (Pestmegyei lvtár.) Mátyás ki-
 rály 1467. a Rozgonyiak birtokait
 minden bíróság alól kiveszi, — és így
 Gödöllő is részesül ezen kiváltságban
 (U. o. 16488.) 1482. évben Rozgo-
 nyi Osvát leánya Ilona, atyja ősi bir-
 tokaiból, ezek közt Gödöllő, a leány-
 negyedét követeli. (U. o. 18580.)
 Gödöllőnek fele 1492. évben András
 diák, budai várnagy birtoka volt, és
 II. Ulászló király megerősíti a közte
 és Hatvani Menyhért között létrejött
 szerződést. (U. o. 19904.) Ugyanez
 évben kelt Zápolyai István nádor ité-
 lölevele a Rozgonyi jószágok tárgyá-
 ban. (U. o. 19861.) 1502. évben Roz-
 gonyi István, János fia, pörrel tá-
 madja meg Kanisay Györgyöt, ki a
 Rozgonyiak birtokait, többi közt Lő-
 rinczi, *Gedelle*, Veresegyház és Szadát,
 melyektöbbnyire Zsigmond király ado-
 mányán alapulnak, lefoglalva tartja, a
 jószágokra vonatkozó birtokigazoló
 oklevelekkel együtt. A pörös Rozgo-
 nyi István atyja János, a kinek apja
 szintén János; ez utóbbinak apja
 végre R. István néhai temesi gróf,
 kinek neje, a galambóczi lősnő, itt
 Cecilia de Pottendorfnak neveztetik.
 (Orsz. lvtár. N. R. A. 17. csom. 63.
 sz.) Nagy Iván: Magyarország család-
 dai című becses munkájában nem
 szól arról, hogy a Rozgonyiak Gödöllő
 birtokosai voltak. A családnak utolsó

férfia, Rozgonyi István 1523-ban hunyt el, — a kir. fiscus azonban még azután perlekedett a női ággal a család birtokaiért. (U. o. 3022. sz.) A XVI. században alig említik forrásaink Gödöllőt. III. Ferdinánd király 1655. évben *Goödolo* faluban Vámosy István mindkét nemű utódainak részjószágot adományoz. (Registr. donat. az orsz. lvtárban.) Ugyan ez évben az egri káptalan beigtatja Vámosy Istvánt és nővérét Erzsébetet, ki előbb Hamvay István, utóbb Fügedi Mihály övegye lett, Gödöllő egész részbirtokába, valamint a szintén Pest megyei Bessenyő, Babat, Egerszeg és Ecsér faluba, végre Heves megyei Nagy Hatvan birtokába, és pedig új adomány czímén, mert Vámosy szülei e jóságokat már azelőtt békésen bírták. (Egri káptalan lvtára.) Ez időben Gödöllő »népes«-nek mondatik. I. Lipót király 1670. évben a Hamvay Ferencz magvaszakkadtával megürült uradalmakat többi közt *Geödölyó* falut is, és Babothy pusztát, Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd stb. várost Pest megyében ghimesi gróf Forgách Ádám fainak adományozza. (Reg. donat.) Az esztergomi káptalan a következő évben gróf Forgách Ádámot beigtatta e jóságokba, de sok ellenmondás mellett. (N. R. A. 1714. csom. 64. sz.)

Utóbb nem tudni, mi módon, Gödöllő a Bossányi család birtokába került. 1723. évben Bossányi Gáspár Gödöllőt elzálogosította gróf Grassalkovich Antalnak. Ez az, ki majoratust alapított első szülött fia, a

későbbi herczeg Grassalkovich Antal számára, e czélra kijelölván a gödöllői és hatvani uradalmat. Magszakadás esetére Gödöllőn első leánya Francisca, gr. Draskovich Jánosné örökösödjék. — Mária Terézia királyné 1751. évben augusztus 10-én a Pesten tartott tábori szemlére lejövén, meglátogatta gr. Grassalkovich Antat gödöllői kastélyában. — A gödöllői uradalom következő 20 faluból áll: Gödöllő, Bag, Héviz, Gyerk, Kartal, Mácsa, Zsidó, Ujfalu, Szent-Miklós, Sződ, Dunakesz, Csömör, Kerepes, Csik, Tarcsa, Soroksár, Vecsés, Ecsér, Issaszegh, Dány; továbbá következő pusztákból: Lőrinczi, Péteri, Gubacs, Halom, Szent-Király, Nyiregyház, Besnyő, Egerszeg, Alap, Göd, Csörög, Szent-Mihály (Vályi és Fényes.) — Az utolsó Grassalkovich, III. Antal herczeg 1841. évben halt meg, és miután özvegye, herczeg Esterházy Leopoldina rendesen külföldön lakott, a kastély és angolkert hanyatlani kezdett.

De Gödöllő történetében a legörvendetesebb fordulat állt be, midőn a magyar törvényhozás 1868. évben az V-dik törvényczikket alkotta, mely rendeli, hogy a gödöllői uradalom a magyar elidegeníthetlen koronajavak állományába felvétessék. Azóta a magyar királyi család többször választja Gödöllőt tartózkodási helyéül.

Az idézett törvény szerint a gödöllői uradalomhoz tartoznak a Gödöllő mezőváros, Kerepes, Dány és Issaszegh helységek határaiban fekvő

majorsági birtokok és ezek tartozmányai; továbbá az egerszegi, besenyői, babati, szentgyörgyi, nyiregyházi, szentkirályi és kis-bagi puszták.

A község református egyházában van 1646-ból egy ezüstitányér ezen körülírással: »Néhai Nemes Nemzetes és Vitézlő Noszvay Fygedy Mihály uram megmaradt özvegye Nemzetes Vámosy Erzsébet asszonynak Isten tisztességére adott ajándéka.« Láttuk fent 1655. év alatt, hogy Fygedy Mihály özvegye Erzsébet akkor Gödöllő birtokába vezetettet.

Gödöllő, puszta, mely Kovarcz faluhoz tartozik, Nyitra megyében.

Gödötpataka, vizetlen határrész, Disznajó falu, Torda megyében.

Gölyemál, dűlő, Felső-Örs falu, Zala megyében.

Göntér, szántó és kaszáló Déés város határának déli részén, Belső-Szolnok megyében.

Görböncze, tó, Galambok falu, Zala megyében.

Görgő, erdő magaslaton, Sepsiszent-György város, Háromszékben.

Graczak, dűlő, Chrechan falu, Muraköz Zala megyében.

Gradina, hajdan puszta Bács megyében. A török defterek Gradinát 1554. évben 1; — 1570. körül 4; 1590. évben 7 házzal említik a zombori nahijében. 1658. évben Szalatnyai György, Oroszlányi István és csepregi Szabó, másképp Horváth Mihály bevezettetnek Totina, Szántó és Gradina birtokába. *Váraljának* is neveztetett, mert a zombori vár alatt feküdt.

Gräfenreg, dűlő Segesd faluban, Segesvárszékben. A gräf örökös falusi birót jelent, a Reg szó a maga helyén van magyarázva. Ugyanitt *Gräfenweiher*.

Gubahegy, mások szerint Kupahegy, *erdőrész* Csepel falu határában, Somogy megyében. Jó magas és meredek hegy: tetején árkolás nyomai.

Gudarovölgy, Kerecsen falu, Zala megyében, harmadik része Külső-Kerecsennek, vagy másképp Gudarovölgynek neveztetik. Itt hajdan úgynevezett agilisok laktak, és apró birtokok nemesi tulajdonosai.

Gunesch, szántók és rétek Trap-pold faluban, Segesvárszékben. Létezik Gunesch család.

Guntzendorf, magyarul Paplaka, falu Szeben megyében. A XVI. század elején a nagyszebeni városi tanács telepítette, a helynév összealakult az ó-német Gunzo személynévből; ki volt az a Gunz? nem tudjuk, de már valamely dűlő viselhetette nevét, midőn a helységet oda telepítették. (Umlauft, Wolff után.) E falu a hegyek közt van elszórva, és három részből áll, melyeknek neve La-Troina, La Blidari és La Poplatsen. A Pereusanti patak forrása alatt egy órányira fekszik La Poplatsen, egy félórai távolságban La Blidar.

Gurda, dűlő, Ujudvar falu, Zala megyében.

Gurdaly, dűlő Marosvásárhelyen. E város hét falut olvasztott magába, ezek közt Gurdajfalva.

Gür oldal, bokros legelő, Szent Antalfalva falu, Zala megyében.

Gyáfrás, egyenes fekvésű rétek, Gyula-Keszi falu, Zala megyében.

Boros-Gyán, határrész Doboz faluban Békés megyében. Borosgyán az egykori Boros falutól vette nevét.

Boros-Gyán, pusztá Békés megyében Békés és Csaba közt. Az egykor közelében feküdt Boros falutól kapta melléknevét. Ma egyszerűen Gyánnak nevezik a pusztát. 1665. évben Borosgyán Teleki Mihály birtoka volt, a nádor adományából. (L. Ditér és Boros.)

Vizes-Gyán, falu Bihar megyében, utolsó posta Tarján. A váradi Regestrum (§. 323.) három Gyán falut említ Bihar megyében. Benne várnépek és várjobbágyfiak laktak. Említi Vizes Gyánt Lodomér püspök 1273. évi levele. A váradi káptalan statutumai-ban Gyán, mint a káptalan birtoka fordul elő. Egyházilag a homorogi főesperesi kerülethez tartozott. Ma is a váradi káptalan birtoka.

Mező-Gyán, falu Bihar megyében, utolsó posta Geszt. Már a XIII. század elején három Gyán említettik Bihar megyében, melyben várszolgák és várjobbágyfiak laktak. (Váradi Regestrum §. 323.) Megemlítettik még többször e korszakban villa Gyán, de melléknév nélkül, és azért nem lehet tudni, hogy melyikről van szó a három közül. (U. o. §. 195., 241., 272. l.) Mező-Gyán és Vizes-Gyán a homorogi főesperesi kerülethez tartozott. 1396. évben Demeter Barnabás de Mező-Gyán fia ezen birtokának egy részét eladja, melyben van Büdös-völgy nevű völgy. Andacsi Máté de Mezőgyán 1492. évben kijelölt kir.

ember, Mezőgyáni Mihály fia János és leánya Sofia 1495-ben egyezségre lépnek bizonyos Heves megyei birtokokra nézve. (Gr. Károlyi es. Oklevéltára. III. 17. lap.) 1595. évben Mezőgiani Balás volt lelkipásztor Máramaros-Szigeten. Thököly Imre két levele itt kelt 1680. év október 14-én. (Gr. Tököly Imre levelei, 138., 238. lap. Kiadja Deák Farkas, ki a tárgymutatóban tévesen mondja, hogy Mező-Gyán, ma Kőtegyán.) Mező-Gyánnak középkori egyháza még 1721. évben állt, némi maradványai ma is láthatók. A falut bírja a Tisza család.

Kőte-Gyán, vagy Kőtegyán falu Bihar megyében, Sarkad táján. A pápai tizedlajstrom Pál nevű lelkészét ismeri, ki 1332 — 1337. években mindig 13 garas pápai tizedet fizetett, tehát kétszer annyinál is többet, mint a feketegyarmati hímes egyház lelkésze. E forrásban a helynév Gan és Jan alakban fordul elő. Kőte személynév. Így például 1298. Kute, jobbágy (Zichy Codex I. 89.) 1324. évben Kuthe fiai Simon és Mihály. (U. o. 253.) Hasonló névösszetétel Kőte-Tarcsa. 1484. évben Kewthe János de *Kewthegyan*, azon Záránd megyei jószágokat, melyeket nála Keczer Imre elzálogosított, tovább elzalogosítja Dóczy Imrének. (Országos lvtár.) 1552. évben a kihalt Esztári család egy tagja, t. i. Esztári Farkas özvegye bírt Kethegyánban. 1553. évben említettik Szőcs János de Kethegyan. (Gr. Csáky lvtára.) 1559. évben Sebestyén de Kethegyan, ferenczrendi

szerzetes útlevelet nyer Mantuába. (Kovachich: *Formulae solennes styli* 69. lap.) Ugyan ez évben I. Ferdinánd király *Kuthegyan*-ban részbirtokot adományoz gyulai Gall András fiainak. (Regest. donat.) 1561. év körül a Sarkady család volt Kőtegyán birtokosa. (Fábián Gábor: Arad vármegye leírása. 29. lap.) 1562. évben II. Miksa király Cseffy Balásnak, Vizessy Farkasnak, Vizessy Petroniának, *Kőtegyán*, Remete, Sarkad, Sarkad-Össi, Écs, Kötetarecsa és Semese részjóságokat, valamint Répás, Keszi és Nagyvásári falut Bihar megyében; Hodos, Bodrog, Kőkényfalva és Tóti falut Arad megyében; Bánhegyes falut Zaránd megyében és Királyhegyese falut Csanád megyében adományozza. (Országos lvtár N. R. A. 1713. cs. 88. sz.) A mult század végén Kőtegyánt, a gróf Rhédey család bírta.

Gyánt, pusztá, mely Tengőd faluhoz tartozik, Tolna megyében.

Gyánt, hajdan falu Győr megyében. Midőn IV. Béla (1234—1270.) a pannonthalmi apátságot birtokaiban megerősíti, azt írja, hogy Nyulas, *Ganth*, Nema, Barba, Tapan, Tarjány és Asszony határosok. (Wenzel: II. 5. lap.) A hajdani falu nevét fentartja a gyánti dűlő, mely Mindszent nyugoti határával szomszédos; most a pázmándi és nyalkai határ részét teszi. Vajjon az a Petrus de *Gyanth*, ki 1400. évben a fehérvári keresztesek pörét vitte a veszprémi káptalan ellen, a győrmegyei Gyántból való volt-e, csak sejteni lehet. (Hazai Okmánytár. IV. 239. l.)

Gyermát, dűlő, kopár rét és mocsáros szántóföld, Csicsó falu, Zala m.-ben.

Gyékénytő, hajdan falu Csongrád megyében. Nagy Lajos király 1356. évben Mortunus és *Gylentou* Csongrád megyei birtoknak három évi adómentességet engedélyez azon czélból, hogy a népesedést előmozdítsa. Birtokosa volt Fodor Mihály, János fia (gr. Festetics lvtára.) Zsigmond király 1408. évben Garay Miklós nádor és testvére János birtokait új adománylevélben biztosítja, ezek közt Dorozma, Bánfalva, *Gekentew* és Szent-Mihály, azok tartozékaival együtt. (Fejér X. 4. k. 672. l.) Vályi András nem mint birtokot, hanem mint tavat említi, azt írván, hogy nevét a gyékényi uradalomból vette, a honnan kifoly, és mintegy mérföldnyi szélességre terjed el. Cornides Gekentownak írja e helynevet. (Diplomat. I. 119. l.) Görög és Schedius térképe a Tisza jobb partján Ó-Kanisa mellett tünteti fel, tehát elég közel Martonoshoz, melylyel együtt említettett. Ezek a részek ma Bács és nem Csongrád megyéhez tartoznak. A Gyékénytő sem Fényes szótárában, sem a Helynévtárban nem szerepel.

Gyós, hajdan falu Bács megyében. A bácsi káptalan 1368. megigazítja a Kuchicza és Gyós közti határokat, és az érdekelt feleknek: a szent irenaei káptalannak és Kuchiczai családnak erről kiadja a kiváltságlevelet. (A gömöri lvtarak.)

Gyóta, dűlő, Sármellék falu, Zala megyében.

Al-Győ falu Csongrád megyében, Szegedhez közel éjszakra, a Tisza

jobb partján. A prémontrei rend egykor Albei nevű falut birt, melyről Danielik János úgy vélekedik, hogy ez talán a mai Algyő. (A premonstreiek, 321. lap.) Biztos történeti alapot csak a XV. század elején nyelünk. Zsigmond király 1411. évben a Csongrád megyében fekvő Pétermonostora, Pálmonostora és Moróczgátja birtokát új adománnyal Györgyre, János fiára de *Gewallya* ruházza. Királyi emberekül kijelöltetnek Sebestyén, vagy Gerard de *Gew*. A beigtatást teljesítette a kalocsai káptalan. (Füzy cs. levéltára.) A budai káptalan 1514. évi levele szerint zerdahelyi Imreffy Mihály *Algew* nevű Csongrád megyei birtokát cserébe adja mágócsi Porkoláb Mártonnak, a Baranya megyei Harkány és Kárán nevű birtokaiért. (Gr. Keglevich cs. lvtára.) II. Ulászló király 1515. évben nevezett Porkoláb Mártonnak *Algew*, Csongrád és Fábiánsebestyén Békés, továbbá Dócz szintén Csongrád és Mágocs Csanád, végre Nagyvat és Szentmihályfalva Baranya megyei falvakban a királyi jogot adományozza. (U. o.) A következő évben a budai káptalan jelentést tesz a nádornak, hogy mágócsi Porkoláb Márton, valamint fiait, Ferenczet, Andrást és Gáspárt, és leányát Magdolnát *Algew*-be beigtattatta. — A beigtatásnál mint szomszédok jelen voltak Martonosi László, Szabatkai Szabó Lukács, Sövényházi Ambrus és Huszár János de Vaktelek. Nádori ember volt Morycz Péter de Sövényháza. (Gr. Keg-

levich, és gr. Erdődy cs. monyorókeréki lvtára.) Mágócsi Gáspár 1564. évben panaszkolja, hogy *Algeő* nevű birtokából Ungnad Kristofor egri kapitány, Balásdeák István és Kövesdy Bertalan 200 marhát elhajtottak. Az egri káptalan erről jelentést tett II. Miksa királynak. (Országos lvtár.) Ujabb időben e falu a Pallavicini örgróf család birtoka. De végveszély érte e virágzó községet 1879. év márczius elején, a midőn Szeged is elpusztult, és vízáradás által tökéletesen megsemmisült. Csongrád vármegyének közgyűlése 1880. év február 13-án Al-Győt a községek sorából kitörle, egykori területe Sándorfalva külterkéhez csatoltatott, hová az egykori algyői lakosok is költözködtek. Ugyan ez év június havában egy miniszteri rendelet is a bekebelezést Sándorfalvába helybenhagyta.

Schediusnál a helynév All-Győ, holott ő maga a megfelelő névrokont Fel-Győ-nek írja. Különben a két testvér községet *Győ*-nak találom írva 1719. évben (Csanád egyház-megyei Tört. Adattár I. 187., 188. l.)

Fel-Győ, hajdan falu, most pusztá Csongrád megyében, a Tisza jobb partján, Csongrád városhoz délre. Az okleveleinkben néha melléknév nélkül előforduló Győ falu alatt Fel-Győt vélem értendőnek. Albert király 1439. évben Gerardnak, győi Jakab fiának, és fiának a Csongrád megyei *Gyew* birtokot, valamint a hozzá tartozó Udvari, Szent György, Csornaegyház, Gedeegyház és Szent János pusztákat adományozza. Ugyan ez évben

tiltakozik Győi István, a fentebbi Gerard fia az ellen, hogy Demeter de Akorhida a Tiderévben táborozó Albert királytól *Gyw* részbirtokát, Szentes, Anyás és más Csongrád megyei jószágokat adományul kérte. (Gr. Fesetics cs. keszthelyi lvtára.) Mátyás király 1468. levele szerint, Mikolo Mátyás de Sosthelek, Szeri Pósa Istvánnak *Geu* nevű *Csanád* megyei birtokát elfoglalta. (U. o.) Bajos elhinni, hogy Csanád területe valaha a Tisza jobb partjára átnyult volna. A csanádi káptalan 1492. évben II. Ulászló király parancsára nándorfejevári (de Nandoralba) Balás diák nemes embert, ujnépi Török Balás *Felgew* faluban, Csongrád megyében fekvő részbirtokaiba igtatja, melyeket ő megvásárolt. (Eredeti Szabolcs vármegye lvtárában.) Még 1563. évben *Feölgeő* Csongrád megyei adózó község. 1641. évben Jakabházy János tiltakozik birtokjogának bitorlói ellen Máma, Bekény és *Győ* Csongrád megyei prae-diumokban, Győ tehát időközben megszűnt falu lenni. (Conventus S. Benedicti de juxta Gron. Prot. sub. M. 145. lap.)

Geo = Győ Jerneynél mint hely- és személynév van említve 1138. évre, de forrását nem idézi. István ifj. magyar király 1263. évben Petina mesternek a Zemplén megyei Zomort falut adományozza. Ennek kapcsában említetik *Geu*, mely nevet Jerney helynévnek, Czinár férfinévnek tart. (Fejér IV. 3. köt. 155. lap.)

Gyöngyvér, erdő a hasonnevű fa-

nemtől, mely benne terem. Kolos me-zőváros Kolos megyében.

Győr, rét, Monostor-Apáti falu Zala megyében. Nevét állítólag onnan vette, mert Győr nevű tulajdonosa volt.

Györvölgy, részint lapos, részint dombos rét. Merenye falu Zala megyében.

Györerende, szántóföld Pincze falu, Zala megyében.

Györhe, hajdan falu Zaránd megyében. Még a pápai tizedlajstrom nem említi; de 1348. évben Zaránd megye alispánja és szolgabirái Nagy Lajos királynak jelentést tesznek, miféle jószágokat bir az Erdőhegyi család a Fehér-Körös mentén. Ezek közt neveztetnek Pankota, Erdőhegy, *Gwrhe* azaz Györhe, Alabián, Pély stb. (Gróf Erdődy cs. monyorókeréki lvtára.) Az aradi káptalan 1394. évben bejárja és leírja Fövényes, Vadad, Erdőhegy, *Gwrhe* és Király határait. E határjáró levél szerint *Gewrhe* és *Székudvar* határosok. Ma Arad megyében Székudvar és Erdőhegy határosok, mert az utóbbi falu magába vette az egykori Györhe területét. A káptalan nem mondja, hogy Györhe milyen megyében feküdt, de azt igen, hogy e falut akkor is az Erdőhegyi család birta. (Haan és Zsilinszky: Békés megyei Oklevéltár 54. lap.) Erdőhegyi Duka 1412. évben tiltakozik, hogy Fövényesi Siketh Elek, Demeter fia az ő *Gerhe* nevű birtokát, mely Erdőhely határai közt fekszik, elfoglalhassa és tulajdonába vegye. (U. o. 21. lap.) Zsigmond ki-

rály 1420. évben meghagyja az aradi káptalannak, hogy az Erdőhegyi család számára átiratban adja ki az Erdőhegy, Győrke, Király *Gewrhe*, Kétegyház, Fövényes és Alabián birtokára vonatkozó okleveleket. (Országos lvtár.) 1466. évben Erdőhegyi Miklós az ő részbirtokait *Goheche* faluban Zaránd megyében Simándon lakó Németh Mártonnak 25 arany forintért elzálogosítja. (Orsz. lvtár. N. R. A. 1654. cs. 32. sz.) *Goheche* nem egyéb mint a Győrke név ferdítése. Az aradi káptalan 1483. évben beigtatta Dóczy Imrét, Zaránd megyei *Gewrhe* részbirtokába, melyet neki bernóti Balogh Mihály elzálogosított. (L. Erdőhegy.) Dóczy Imre 1487-ben készségét jelenti ki *Gerhe* részbirtoknak kiadására, melyet nála Erdőhegyi Balás elzálogosított. 1560. évben Ghewrhe mint Zaránd megyei adózó község, 1562. évben is a Zaránd megyei tizedlajstromban fordul elő. Hadadi gróf Wesselényi Ferencz nádor 1663. évben Szöllősy Mihálynak és nejének Rácz Erzsébetnek, úgyszintén Borbély Ferencznek és nejének Rácz Katalinnak védlevelet ad több Csongrád és Békés megyei, valamint Gyoma, Tölegy, Endréd, *Gerhe*, Sirián és Király nevezetű, Zaránd megyében fekvő falvakra, intvén egyszersmind, nehogy Tolvay Gergely nevezett *Gerhe* faluban bármi jogot gyakorolni merészeljen. (Orsz. lvtár. N. R. A. 853. csom. 52. sz.)

Gyurkovár, szántóföld, Tárnok faluban, Zala megyében. Van itt mély árokkal kerített épülethely. Monda

szerint Ördög Gyurka bírta e földet, ki itt is lakott.

Hadak útja, a felső Orotás nevű dülönék része Kis Kadács faluban Udvarhelyszékben. A nép azt véli, hogy Kadaes vezér hadjáratától vette nevét.

Hadút, a Balaton-Füred és Tapolca közötti út Zala megyében.

Hadvező, praedium, mely Sebesváralja faluhoz tartozik Kolos megyében.

Halacs, dülő, Felső-Örs falu, Zala megyébm.

Halaság, rengeteg erdő Homorod-Almás faluban, Udvarhelyszékben. Abban: *Halaságkútja*, bő és jóízű forrás.

Halesz, szőlőültetvény Alberti mezővárosban Pest megyében. A község határában futó homokkal borított föld szőlőkkel ültetettvén be annak, »Halesz« nevet adtak, miután az ültetés sikeréről nem volt senki sem meggyőződve. De később a föld új erdei, homoki és kenderhádi nevet kapott.

Halesz, szőlőhegy Tápió-Szele faluban, Pest megyében.

Halesz, szőlő Pilis falu keleti oldalán Pest megyében.

Halesz, vagy »honi erdő« nem rég fával beültetett homokbuczka, mely mintegy 30 holdra terjed, Gyömrő faluban Pest megyében.

Halesz, homokos dülő Jász-Felső Szent-György faluban. Szőlőosztáskor nevezték el így.

Halmágy, mezőváros Zaránd megyében, 1439. évben Halmákfalva pusztá. 1441. évben Halmágyfalva, előbb

Brankovics György, — utóbb Maróthy László birtoka, (lásd Világosvár.) E forrásban tán nem is oppidum Halmágy, hanem valamely közel fekvő, hasonló nevű puszta értendő, annál is inkább, miután e puszta a kápolnai kerületben feküdt, és ugyan e forrásban *Halmagh* és Kis Halmagh külön, mint Brankovics György birtokai, fordulnak elő. 1451. évben Hunyadi János kormányzó Moka (alább Moga) vajdának a kápolnai, halmágyi, és kisbányai vajdaságot adományozza, melynek tiszteiben ő, és fiai Mihály és Sandrin már régóta ülnék. A beigtatást teljesítette az aradi káptalan. (Gyulafehérvári káptalan, Cista Záránd, 1. cs. 61. sz.) 1461. évben Maga (értsd Moga) Mihály de *Halmad* és Maga Orbán de *Halmad* kijelölt kir. emberek egy zárandi statutióra.

Hamm, helynévi összetételekben előforduló szász tájszó. Annyit jelent, mint valamely szántónak félreeső zuga.

Alljes-Hamm, dűlő Szász-Kézden Segesvárszékb. Alljes családnév több szász helységben fordul elő.

Kürschner-Hamm, dűlő Szász-Kézden Segesvárszékb.

Kreuz-Hamm, dűlő Szász-Kézden.

Prediger-Hamm, dűlő Szász-Kézden.

Mühlen-Hamm, dűlő Szász-Kézden.

Hammad, dűlő, Alsó-Zsid falu, Zala megyében.

Hamuház, szántó és rét, Szent-Jakab falu, Zala megyében.

Hamuház, dűlő, kiapadhatatlan kútforrással, Csicsó falu, Zala megyében.

Hamuház, szántóföld, Zánka falu, Zala megyében.

Hamuház, dűlő, Sármellék falu, Zala megyében.

Hamuház, dűlő, Szent-Margit falu, Zala megyében.

Hangyzso-mocsára, legelő, felváltva mocsárokkal és erdőkkel Homorod-Almásan, Udvarhelyszékben.

Hankó, határrész Gernyeszeg faluban, Torda megyében.

Kis-Haram, hajdan falu Bihar vagy Békés megyében. Miksa király 1569. évben a Jánospárti Ludányi István, László és János féle Bihar és Békés vármegyei birtokokat Nagy Gergely, Arday Antal és Kenderessy Boldizsár egri vitézeknek, mint hűveinek adományozza. — E birtokok közt előfordul *Kysharam*, Pázmán és Kovács. (Gr. Károlyi cs. Oklevéltára III. köt. 184. l.)

Haramiás, hegy Paks mezőváros területén, Tolna megyében.

Harcsafark, szőlő, Mád Zemplén megyei mezővárosban, 1681. évben.

Harcrita, hajdan tó Kővágó-Örs mezőváros határában, Zala megyében, mintegy 10 hold terület, 1863. év táján kiszáradt.

Hargas, szántóföldes dűlő, M.-Andrásfalván, Udvarhelyszékben. Nevét onnan vette, mert hargason járnak a földek.

Hargas, dűlő Ketset-Kisfalud községben, Udvarhelyszékben.

Hargas, sarlóalakú határrész Matisfalván Udvarhelyszékben. Ebből sejthetni, hogy a hargas és horgos szó ugyanaz.

Hargas, dűlő Oczfalván, Udvarhelyszékben.

Hargasvölgy, legelő és erdő, Kis-Lakos falu, Zala megyében.

Haritska, dűlő, Nagy-Récese falu, Zala megyében.

Harisa, puszta Zala megyében, a zalalövői járásban, Dobraföld, Bajánháza és Szombatfa mellett.

Harkály, bortermő hegy, Salomvár falu, Zala megyében.

Harmasztás, dűlő, Csöde falu, Zala megyében.

Hatrongyos, tanyaföldi dűlő, Makó mezőváros területén, Osanád megyében.

Hatrongyos, Veszprém városának éjszakkeleti része.

Hatrongyos, útcza Less faluban, Bihar megyében.

Hatrongyos, puszta Heves megyében Pély faluhoz délre. (Lipszky diverticulumnak nevezi.)

Hatrongyos, ma *Hopprongyos*, Kenese Veszprém megyei falu délkeleti sarka. Most zsellérek lakják.

Hájó, falu Bihar megyében, Várad-Velenczéhez délre. Vályinál, Schedius térképén, és a Helynévtárban hibásan Hajó. Első okleveles nyoma 1249. évben fordul elő, a midőn IV. Béla király, Pál országbíró és zalai főispánnak többi közt terram Hewyo adományozza. (Wenzel VII. 284. l.) A Heuyo = Hájó folyó említetik 1288. évben, ez az itt említett Hájó falu mellett folyik, és nem más, mint a soha be nem fagyó Pecze (Ortvay: Vizrajz I. 373. l.) A pápai tizedlajstromban Hevio, Heno névalakban találjuk. Pál pap de villa Hevio 1337. évben fizetett 10 garast. A falu a vá-

radi káptalan statutumában Hewyo néven fordul elő, és a káptalan birtoka volt. Határán van a híres váradi meleg fürdők egyike, mely Püspökfürdőnek neveztetik. Nincs tehát kétség, hogy a Hájó név jelentése annyi mint Hájó, azaz Hévjó = hév folyó, és hogy a falu a mellette fakadó meleg, vagy régiesen hév-viztől vette nevét. A falu eredeti régi helyéről feljebb, a hegyre költözött, de középkori kis egyháza a Hévjó (ma Pecze) patak partján még áll. (Bunyitay.) Mostani birtokosa a váradi püspök.

Háportyos, erdő, Oltszem falu, Háromszékben.

Hegedűstóka, keleti és nyugoti, legelő Kaczorlak falu, Zala megyében.

Hemusovecz, falu, Muraköz, Zala megyében. Területe Draskovecz faluval egyesítve van, és az utóbbihoz tartozik. A helység úgy keletkezett, hogy Alsó-Kralyevecz némely lakosai Hemusovecz dűlőt megszállták.

Hem vára, rom a Zádor völgy mély kanyarulata fölött, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében. Úgy látszik a Himfy család emelte.

Herecz, erdős határrész, Sepsi Zoltán faluban Háromszékben.

Herecz, ormos magaslat, egy vár romjaival Málnásf.-ban Háromszékben.

Hempócz, erdő Tótfaluban, Zala megyében.

Hencse, hajdan falu Győr megyében. (Lásd Felkert.)

Hereczpataka, víz, Bodok falu, Háromszékben. A Kéncsás éjszaki oldalán egy ér fakad ki, mely a Hereczpatakba siet.

Hereg, vágás és dülő, Felső-Tárkány falu, Borsod megyében.

Herepes, dülő, Al-Doboly falu, Háromszékben. A helybeliek nem értik a nevet.

Hergyovicza, pusztá Bácsmegyében, Jankováczczal délre határos. 1783. évben Hergyovicza Mélykút faluval, Zside és Szt-Pál pusztával említettik. Müller térképén Hergiovicza néven találjuk, Mateovics mellett. Lipszky és Schedius még e pusztát említik, de az újabb földrajzi munkák már nem.

Herke, szántóföld, Magyar Szerdahely falu, Zala megyében.

Hertelendyalva, új csángó község Torontál megyében. Az 1865—69. közti években Marienfelden kívül még 7 telep szerveztetett az aldunai réti földeken, vagyis a Titeltől Kubinig terjedő ártéren. Az emberi erő összesen 154,790 hold területet akart elhódítani a Duna árjaitól. A Titel-Pancsova közti I—V. öblözetben Königsdorf, Gisellahein; Elisenhain; a Pancsova-Kubin közti VI—VII. öblözetben pedig Marienfeld, Ivanova és Gyurgyevo községek telepítettek; összesen 8638 főnyi különböző nyelvű lakossággal. Azonban az 1869—70., 1870—71. év telén és 1876. év tavaszán uralkodó rendkívüli áradások a csak kis részben elkészített töltéseket nyomtalanul elsöpörték, s Rudolfsgrad kivételével a többi 7 községet teljesen megsemmisítették. Ekkor Marienfeld megmaradt lakosai a Pancsova-Starcsova közti út mentében a vojlovici erdő melletti ármentes

földre telepedtek le, és közéjük 1882—83-ban bukovinai csángók telepítettek. (Földrajzi Közlemények 1885. év 415., 416. lap. Kiss Lajos cikke.) Az új község 1883. július 21-én *Hertelendyalva*-ra kereszteltetett el, Hertelendy József torontáli főispán tiszteletére. Ma (1887.) a község 600 házból és harmadfélezer lakosból áll. Pancsovától öt percznyire fekszik.

Herzsa, első, közép és vég, — három külön csücscesal bíró szőlőhegy Nagy-Enyed városban, Alsó-Fehér megyében. Talán vigyázó őrhelyül szolgált, és így Heerschau szóból vehette nevét.

Heves, a Holdvilág községi határral szomszédos szép tér, Erzsébetvárosban, Küküllő vármegyében. Nagyobbára szántók és kaszálók, melyeket a Nagy-Küküllő vize körülvesz.

Héhegy, erdő Étfalván Háromszékben. Délre fekszik, azért hó- vagy héhegynek neveztetik.

Héjszoba, szőlőhegy, Nyerges-Ujfalu határában, Esztergom megyében.

Héjavölgy, erdőség a roznaki pusztán Sirok falu határában, Heves megyében.

Héjjasház, szőlő, Dedes falu, Zala megyében.

Héjaszoly, vágás és tekenős hely, jászol formájú, Kis-Kadács faluban Udvarhelyszékben. Kaszáló és kevés szántó.

Héjaszoly, teknőalakú dülő Kobátfalván, Udvarhelyszékben. A helybeliek a név jelentését nem ismerik.

Héjaszoly vagy *Hévaszoly*, dülő Tarcsafalván, Udvarhelyszékben.

Héjő, folyó Borsod megyében, mely Miskolcz mellett a Tapolcza fürdőnél ered, és Tisza-Oszlárnál jobb felől a Tiszába szakad. A folyó eleinte Tapolczának nevezetik, aztán Aranyos, és Emőd helységeknek már a Héjő nevet veszi fel. A Tapolcza szlávul hév-vizet jelent, az Anonymus *Heuyou*-ja tehát = Hé-v-jó, melyből lett Héjő, és *Hé-víz*. Mit jelent tehát a jó ezekben: Sajó, Saj-jó, Hé-jó Hé-v-jó? Ez az ugor és finn nyelvekben jog, jou, jeag, jag, jaa alakú, és folyót jelent. A Sajó, Héjő tehát szó szerint só-folyó, hév-folyó, mint a német és szláv fordítások: Salz-ach, és szlana, tapolcza. (Hunfalvy Pál: Ethnographia 382. lap.) Nagyjában ugyan azt mondja Szabó Károly az Anonymushoz írt jegyzeteiben: A Tapolcza vizén azon meleg forrás és patak értendő, mely mellett a mai tapolczai fürdő áll Borsod vármegyében. E helynév, valamint a hazánkban, kivált Felső-Magyarországon igen számos Tapolcza, Tapolcsány, Tepla, Teplitz, Teplicska mind a szlávoktól ered; tepla ugyanis szlávul *hőt*, meleget jelent. Ezen Tapolcza vize alantabb *Héjő*, az az hő nevet visel, mi nem egyéb, mint az eredeti szláv név magyar fordítása. (V. ö. Tapolcza, és Hájó.)

Ezen magyarázattal érdekesen egyezik a pápai tizedlajstromban előforduló Hevio névalak, mely a bihari Hájó-ra vonatkozik. Podhraczký József azt állítja, hogy az Anonymusban említett Topulucea folyó nem a borsodi Tapolcza, hanem a gömör-cset-

neki Tapolcza volna. Ezt a tévedést Ortway Tivadar helyesen kimutatta, figyelmeztetvén a Névtelen jegyző azon világos közlésére, hogy az a nagy darab föld, melyet Árpád Bonyérnek adott, a Topulucea folyótul a Sajóig terjed, és most Miscoucy-nak nevezetik. Miskolcz tényleg a Sajó és Héjő vagyis Tapolcza között fekszik, s így általában nem lehet szó Gömör megyei földről. Még inkább megerősíti ezt a castrum Geuru megnevezése, mely megfelel a mai Diósgyőrnek, Miskolcz nyugoti szomszédságában. Ortway hasonlóképp Mándy István, és Sándor István magyarázatainak helytelenségét is kimutatja, melyek szerint a Névtelen *Héjő*-ja a Sajó egyik ága volna. De Hell is tévedt, midőn a Héjőt, és a Tapolczát megkülönböztette, amazzt, úgy látszik a Kis-Csincsére, emezt pedig a Szinvára magyarázva.

Okleveleink elég korán említik e folyót. Így IV. Béla 1261. levelében, melyben az egri püspökség birtokait előszámlálja, előfordúl: clausura *Heugoch*, a mi hibás írásmód e helyett: Hewyothu, azaz Hévjótó. (Fejér IV. 3. köt. 36. lap.) Az egri káptalan 1284. évi levele Muhy és Emőd birtokokkal együtt említi a *Heyew* folyót. (Gr. Dessewffy Oklevéltára 104. lap.)

V. ö. Hájó.

Hidelve, erdőrés, Sepsí-Szent-György város Háromszékben.

Himföld, puszta Náprátfán, Zala megyében. Ugyan e határban Himföld szántó.

Himpatak, kaszáló, Köpecz falu,

Miklősvárszékekben. A kaszálón át egy szép kis csermely csörgedez, mely a *Himbük* erdőből ered.

Himos, erdő, Bölön falu, Miklősvárszékekben.

Himesketető, virágos, sovány parlag rét, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Hindó, szántóföld, Nagy-Pécsel falu, Zala megyében.

Hódostó, tó Csongrád megyében, Hold-Mező-Vásárhely alatt. Történetforrásaink igen sokszor szólnak azon győzelemről, melyet IV. László király 1280. évben az Oldamur által vezérlett kúnok fölött nyert. De a számos történeti adat, mely ez eseményről szól, mind abban egyezik, hogy a csatahely tájára nézve, — noha azt megnevezi, — bennünket fel nem világosít, sőt még azt is kétségekben hagyja, vajjon a nevezett csatatér tó mellett feküdt-e, vagy falu mellett. Íróink e kérdésben két részre oszlanak, melyek egyike Csongrád megyében, másika Kolosvár mellett keresi a csatatért, a mi bizonyosan nem történik, ha a legrégibb források nevezetes következetességgel nem alkodiknak. Egyedül Jerney (Nyelv-kincsek) keresi a Hoold nevű tavat Doboka megyében, nem habozás nélkül. A csata esztendejére nézve meg lehetős összhangzás létezik, kivéven, hogy az egri káptalan már 1275. évben tesz említést IV. László királynak a kúnok ellen *in Howd* vívott csatájáról. (Wenzel XII. köt. 160. l.) A káptalan levele alatt neveztetnek Lodomér esztergomi, és János kalo-

csai érsek, a miből kitűnik az 1275. évszám hibás volta, mert Lodomér csak 1279. év közepén, János pedig szintén csak 1279. évben lépett méltóságába. Téved a budai krónika is, midőn 1272. évre teszi a Hood tó (circa lacum *Hood*) melletti csatát. Végre 1277. évben nem adathatott ki a király azon levele, melyet Bél Mátyás idéz, és melylyel a király a *Hód*tó megemlézése mellett Dienesnek, Gurk fiának, vitézségeért Radvány helységet adományozza. (Notitia Hungariae novae II. 404. lap.)

Van több oklevél, mely a Hód melletti csatát már 1282. évben említi, a melyben t. i. a csata vivotott. Így a király azon adománylevele, melyben Mirgusd földet tárgyalja, — *generalem conflictum, quem in Houd habuimus.* (Wenzel IX. 329. l.) Továbbá midőn a király a Csormona nevű birtokot Miklós zólyomi főispán szolgájának adományozza. (M. Tört. Tár IX. k. 107. lap. Ezt az oklevelet Fejér V. 3. köt. 122—124. l. hibásan teszi 1281. évre.) IV. Márton pápa szintén szerencsekívánatait küldi 1282. a királynak győzelme alkalmával a kúnok fölött. (Fejér V. 3. köt. 136—138. lap.) A csata esztendejét tehát a legtöbb író 1282. évre teszi; és Túróczy valamint Heltai az írók hosszú sorának élére álltak, kik ezt az évet fogadták el az említett esemény idejéül. Azonban Szabó Károly IV. Lászlónak 1280. augusztus 54-én Székesfehérvárott kelt levelére hivatkozik, melylyel Dénes, ungi várjobbágyot, Cseme fiát, a kúnok ellen a

Hódnál tanúsított vitézségeért meg-nemesíti és az általa bírt Csepely és Mokesa helységekkel megadományozza. (Orsz. lvtár, hová az eredeti levél a Mokesai család leveleivel került.) Ezen kívül még két eredeti oklevél bizonyítja, hogy a kúnokkal való csata 1280. augusztus 24-ike előtt történt, a miért is Szabó Károly határozottan ezt az évet fogadja el az esemény idejéül. (Kún László életrajza 99., 104. lap.) L. H. Okmtár VIII. 164. szám. Máskép áll a dolog a helyre nézve, hol a magyarok és Kúnok összecsaptak.

Turóczy és a budai krónika egybehangzólag írják, hogy Oldamur kún vezér a Hood tó körül (circa lacum Hood vocatum) a kún sereget összegyűjtván, Magyarországba akart ellenséges módon betörni. (Schwandtner Scriptores I. 151. l. ívrét.) E szöveg szerint a Hódos tó nem volt Magyarországon, mintán Oldamur csak oda betörni készült. IV. László, midőn 1288. évben Talpas Tamást Veszvires és Várhegy birtokában megerősíti, hivatkozik Tamás hű szolgálataira azon időben, midőn a fellázadt kúnokkal, a Hód tónál (in Houd) csatázott. (Fejér V. 3. k. 410.) Ezen oklevélre hivatkozik Katona (Histor. crit. VI. k. 960—964.) és azt hozza ki belőle, hogy a Hódos tó Erdélyben Kolosvár mellett feküdt. De hivatkozik Podhraczy József is a budai krónikához írt jegyzeteiben, azt írván hogy a lacus Hód (az oklevél nem is így írja, hanem: in Houd) Csongrád megyében Hódmező-Vásárhely mel-

lett fekszik, és mert szarvas hold alakja van, Hód-Tónak neveztetik. Együttal megróvja azon írókat, kik a csatahelyet Erdélyben, Kolosváron túl keresik. Két ellenkező vélemény, melyre csak azt jegyzem meg, hogy egyike sincs igazolva, mert az oklevél szövege semmit sem mond, a mi akár Csongrád, akár Kolosvár mellett dőntene. Kállay Ferencz azt írja: »Kún László Hódtó-nál verte meg a kúnokat, mely nevét a hódtól vette, mint Turóczy (p. II. cap. 78.) írja: a Hood nevű tó mellett, mely Erdélyben Kolosváron túl valami mezőségen fekszik, és szarvas hold alakjáért a magyarok által hoodostó-nak neveztetik. Hódos, vagy hódas lónak nevezik ma is az oly lovat, melynek homlokán fehérek hód forma fót van.« Kállay munkájában azon állítása meglepő, hogy Turóczy krónikájának II. rész 78. fejezetében azon szavakat olvashatta, mintha Hood, Erdélyben, Kolosváron túl lett volna a csatahely és hogy ez a Hood, szarvas holdnak viseli formáját, melyet a magyarok hoodos tó-nak neveznek. Mind erről Turóczynál egy szó sem áll; és kisül, hogy Kállay nem Turóczyt, hanem Katonát követte, hol az idézett magyarázat csakugyan előfordúl, habár más szórendben is. (A pogány magyarok vallása 235. l.)

Tárgyunk érdekében szükség írónk pártra szakadását még bővebben ismertetni. Jó Heltai Gáspár azt jegyzi föl, hogy »Oldamir, a kúnoknak fejedelmek, nagy néppel indulla, és táborba szálla az Hód állóvíz mellett, és onnét be akara ütni Magyar-

országba.« E szerint valahol Erdélyben gondolja a csatátért. Midőn Horváth Péter (Értekezés a kúnoknak és jászoknak eredetéről, 65. l.) azt írja, hogy IV. László a kúnok lázadásának hírére seregeit Oldamur ellen Erdélybe *küldötte* és az úgynevezett *Hódos Tó* mellett megtámadta, — azt csak eképp lehet érteni, hogy a király Erdélyben vívta a csatát, mert előbb oda bement, aztán harczott és győzött. Az ő nyomán jár Fekete Lajos (A jászkúnok története 31. lap.) de a harcztétről kevesebbet mond, mint Horváth Péter, és ha azt írja, hogy a király a Hód tava mellett a kúnokon erőt vett, ez még következtetésre is sovány alap. Az erdélyi párthoz, mely t. i. a csatátért Erdélybe helyezi, mint már fent láttuk, az érdemes tudós Katona István is tartozik, és a helynév származását a tónak szarvas holddal való hasonlatosságából magyarázza. (Histor. crit. VI. köt. 868., 907. lap.) Majláth János szerint a csata Erdélyben, Kolosvár mellett, am Bibersee, azaz a Hódos tónál történt. (Geschichte der Magyaren I. 218. l.) Sem forrás-idézés, sem indokolás. Köváry László is úgy vélekedik, hogy a Hodostó Erdélyben a Mezőségben feküdt. (Erdély történelme I. 143. lap.) Szalay László így ír a kúnokról: a kóborok László által Kolosvár mellett utolérve, makkacs ellenállás után megverettek. Hivatkozik Kézaira és Turóczyra, kikről azonban láttuk, hogy egyike sem szól a Hodostó hol fekvéséről. Ugyan ezt kell mondani Fessleről, ki e két

forrásra hivatkozván, oda nyilatkozik, hogy az összezsapás a kúnokkal Kolosvár mellett an dem *See Hood* történt. (II. köt. 671. lap.) Ráth Károly szintén állítja, hogy IV. László király Oldamur kún vezért a Hód tava mellett Kolosvárnál megverte. Az ő munkájának (Magyar királyok utazásai) első kiadásában, Pray, Kézai, Turóczyra, — a második kiadásban csak Kézaira hivatkozik; a mely utóbbi két forrást már ismertettük. Meg kell végre emlékeznünk Lenk Ignác nyilatkozatáról, (Siebenbürgens . . . Lexicon II. köt.) ki a kúnokkal való csatát Kolosvár mellé teszi, hol a *Hododi* tónál történt a mérközés. Lenk még azt tartja, hogy a Hodód név a Hód tónak régibb alakja. Szerinte itt a czegei tó értendő, mely Czege mellett Szent-Gothárd és Császári falvak közt elterül.

Nézzük a másik pártot. Horváth Mihály, magyarországi történetének első kiadásában (I. köt. 161. lap) még határozottan Csongrád síkságain véleményezi a csata színhelyét, de a második kiadás szövegénél már következtetéshez kell folyamodni, azt írván, hogy a megvert kún had nagyobb része Erdélyen keresztül tört magának utat Moldvába. (Magyarország tört. I. k. 462. lap.) A csata e szerint nem Erdélyben történt. Horváth Mihályt követi Palugyai Imre, ki azt írja, hogy Kún László a Vársárhely alatt levő Hódtó mellett győzedelmeskedett a kúnok táborán, és a vidék területi sajátosságait, is felhossa ezen okadatolás támogatására. (Ma-

gyarország legújabb leírása IV. köt. 382. és 507. lap.) Pető Dénes, Csongrád megyében, a Hód tavánál véle-ményezi a csatahelyet. (Vasárnapi Ujság 1864. év. 4. sz.) és egyúttal csodálkozását fejezi ki, mikép írhatta Turóczy azt, hogy a kún csata Kolosvár mellett történt. De mint láttuk, Turóczy e vádban teljesen ártatlan. Szél Farkas (Szegedi Híradó 1865. év 80. szám.) a Csongrád megyei Hódos tónak igényli a történeti nevezetességű csatatért. Nagy súlyt fektet ő arra, hogy Hold-Mező-Vásárhely helyett Hód-Mező-Vásárhely a hely-név helyesebb írásmódja, mintha bi-zony mind a két névalak nem ugyan-azt jelentené. Hold és hód = luna is, castor is, a magyar nyelv szabályai szerint. Gyárfás István szerint a kún sereg Erdély felől vonult át Magyar-országba, hol Csongrád megyében, a mai Hód-Mező-Vásárhely mellett, a *Hód* tava és Tisza mocsárai által nyuj-tott védett helyen Hód falumál tá-borba szállott, hogy itt a honn ma-radt kúnokkal egyesüljön. (A jász-kúnok története II. 353. lap.) Ez tehát ellenkező mozgalom, mint az, melyet Horváth Péter velünk közölt.

Vannak ezen kívül íróink, kik ar-ról, hogy a Hód melletti csatatér az ország mely részében feküdt, határo-zottan nem nyilatkoznak. Azok közé tartozik nemcsak Kézai és Turóczy, hanem Bonfin (Decad. II. lib. VIII.) és Pray is ki csak annyit ír, hogy a barbarok a *Hood* tava mellett tábor-t ütenek. (Annales I. 352. l.) Szilágyi Sándor sem lép ki a határozatlanság-

ból, melyet az első források hallga-tagsága föltételez, és csak annyit ír, hogy a kúnok 1282. év nyarának végén összegyűjtött zsákmányukkal a Hód tavánál táborba szállottak, de László által megverettek. (Erdélyor-szág története 64. lap.)

Az utolsó ismert kir. levél, mely a sokszor említett csata előtt adatott ki, Csanádon kelt június 14-én, és ez a vékony fonal arra látszik vezetni, hogy a király a nyár derekán csak-ugyan az alsó Tiszánál és a Maros jobb partjain táborozott (Csongrád megyében) és hogy a kúnok megvere-tése után üldözte őket Erdélyen ke-resztül Moldovába. Erdélyből kelte-zett kir. levelet e korból nem ismerünk.

Megnyughatunk tehát Gyárfás Ist-ván nézetében, ki a csatát Hold-Mező-Vásárhely környékére helyezi. Megnyughatunk benne annál inkább, mert Szabó Károly külön úton ugyan-ezen eredményre jutott. Ő szerinté is a döntő ütközet Hód helység-nél, a Hód tava mellett, a mai Hódmező-Vásárhely mellett folyt le. Megjegyzi, hogy íróink helytelenül nevezik el a csata helyét Hódos-tónak és még nagyobb tévedéssel tartják egynek az Erdélyben fekvő czegei tóval, mely mellett az országot felforgatni tö-rekvő kúnok hadai összpontosítását csak föltenni is képtelenség. Az Al-földön pusztailag élő lovas kún-ság a döntő ütközetre alkalmasabb helyet nem választhatott, mint a szállásai közelében fekvő Hód mezejét, mely körül dülték a Tisza, Maros és Kőrös

melléki helységeket. A Hód tava partján, Hódmező-Vásárhely mellett emelkedő kún halmok alighanem az ezen csatában elesett vitézek sirhalmai. (IV. Kún László élete 102. l.) Hodor Károly a czegei tó leírásánál nem mondja, hogy ott folyt a kún csata, tehát úgy látszik, nem osztja e véleményyt. (Doboka vármegye esmertetése 706. lap.)

Azonban, ha már a csata idejéről és vidékéről vitatkoztunk, tisztába kell jönnünk a helynévre nézve is. Kézai, mint legrégebbi krónikánk, mely e csatáról szól, annak színhelyét vagy vidékét egyetlen szóval sem ismerteti. A XIII. század oklevelei azonban mindig úgy írnak a csatáról, hogy ez in Hoot, in Houd, Hood, Hod történt; a mi bizony nem arra vall, mintha az oklevelek valami tavat akartak volna jelölni. IV. László király 1283. évben az ásguthi erdőcsőszöket hadi érdemeikért nemességre emeli, különösen a kúnok elleni hadjáratban, melyet Hód-ban ellenök intézett — in expeditione nostra, quam in *Houd* contra Cumanos habuimus. (Gr. Dessewffy Hazai Oklevéltára 100. lap.) Ez utalás sem Erdély, sem Csongrád mellett nem szól; de világos, hogy itt tóról nincs szó. Egy 1287. évi oklevélben mondja a király, hogy a kúnokkal összeütközött in *loco Houd*. (Fejér V. 3. köt. 355. l.) Egy másik levélben mondja, hogy Dénes, Cseme fia, ungi várjobbágy, a király seregében van in *Hod*. (Fejér VII. 2. k. 227. lap, 1280. évszám alatt.) A Hod-ot, mint tónak

nevét, csak a későbbi krónikások hozták forgalomba. Így Muglen: zu dem *See Hood*; a budai és a Turóczy-féle krónika: circa *lacum Hood*. Bonfinál: ad lacum, quem Hodum vocant. Heltainál: a Hód álló vize mellett. Tehát oly jelzők, melyek az oklevelek meghatározásának meg nem felelnek, miután ezek a Hódot soha sem nevezik lacus-nak (azaz tónak). Egyébiránt a czegei tó Windischnél és Kővárynál nem is Hód, hanem Hódos néven említetik. Így Katona, Budai Ferencz, Horváth P., Horváth Mihály, Szalay László, Kállay Hódostónak nevezik a csata vidékét, Heltay ellenben, Pray, Fessler, Péczely, Szilágyi Sándor Hód vagy Hódtónak. Lenk Ignác, mint láttuk, Hodod taváról beszél. Mind ez hajlandóvá tesz bennünket feltenni, hogy a régibb források valamely helységtől akarták a csata helyét elnevezni, nem valamely tóról, a mi ki nem zárja, hogy a helység tó közelében fekhe-tett. Nem sokat bizonyít, hogy a XIII. század első felében többször említettnek Hód nevű falvak; miután azok azonosítása nem sikerült. De elég mutatni azon Hold nevű falura Csongrád megyében, mely későbbi századokban a mai Hold-Mező-Vásárhelylyel összeolvadt. Daczára ezen helynevi alkatrésznek, az ezen város melletti tó szerte csak *Hodostó*-nak neveztetik, és nem Hódtó-nak, vagy Holdtónak.

Végül egy pár szót a Hod vagy Hódos helynév jelentéséről. Feltűnő hazánkban a számos helynév: Hódos.

A Helynévtárban mintegy 20 ilyenű falut vagy pusztát lehet találni; ide nem számítván egyes határrészeket és dűlőket, melyek közt a Hódos név szintén gyakori. És ide nem számítván a Bieber és Vidra helyneveket. Ha azokat mind a hód állatnévvel kellene összetartani, ki fejtené meg, hogy ezen jelentéktelen állat miért szerepel a topographiában oly nagyon? A mi a Hodos falvának a hódttól való elnevezésében még kétséget támaszt, az azon körülmény, hogy nem valamennyi ilyenű falu fekszik vizek mellett, a mit fel kellene tenni, ha a hódokat hozzuk kapcsolatba a helyek elnevezésével. De igen is sokan fekszenek ma idegenajkú vidéken. Tudjuk, hogy az oláhok a magyar neveket többnyire egy hangfokozattal mélyebben szokták ejteni és így lehet, hogy a Hodos helynevek egy része eredetileg Hadas lehetett, miként a Közép-Szolnok megyei Hada falu nevét is Hodod-nak ejtik az oláhok. De a *had* szót sem lehet ám bevinni az ország minden zugába a helynév megfejtésére. Másutt is a hód, mint állatnak neve, gyakran szerepel a helynevekben és gondolkodóba ejtett. Förstemann Ernő tehát szintén gyanúját fejezte ki a Bieber névnek nagy elterjedése ellen, mely neki nagy nehézséget okoz. Az ilyenféle nevek: Biberaha, Bibirbach stb. roppant száma, neki semmiféle arányban nem látszanak lenni ezen állat jelentéktelenségével. Ha azon kívül a kétségtelen kelta eredetű Bibrax, Bibroci stb. helynevekre gondolunk, valószí-

nűnek kell találnunk, hogy a hódttól, az állattól vett Biber helynevek csoportjában, vannak olyanok is, melyekben egy régi, elavult és elhangzott szó rejlik, víz vagy folyónak jelentésével. (Die deutschen Ortsnamen 145—146. lap.) Csakhogy ezen érvelés még minden nehézséget nem szüntet meg. Ha a bieber szó néha vizet jelent, akkor mit jelent a fenn idézett Biberaha helynév? tudva lévén, hogy az *aha* ó-német nyelven szintén vizet jelent. Alsó-Ausztriában van Biberbach falu, mely névhez Umlauft megjegyzi, hogy e helynév egykor nagyon gyakori volt a vizek mentén. (Geographisches Namenbuch von Österreich-Ungarn.)

A mi a hazánkbeli helységeket illeti, melyek a hódttól kapták nevüket, ezek többnyire kiszáritott posványok közelében feküdtek, és Rómer Flórist különösen a Veszprém megyében talált ily helynevek azon gondolatra hozták, vajjon nem tenyésztettek-e hajdan ezen rengetegben is a honunkban majdnem kipusztított hódok? és valóban egy vidéki barátja arról értesíté őt, hogy a múlt század végén az itt még létezett tavakban hódok találtattak. (Bakony, 116. lap.) Gyurikovics György is írja, hogy 1824. évben a Pozsony közelében eső Bremmer szigeten a molnárok egy kan hódot lőttek, mely 26 fontot nyomott, és nem sokára egy vadász a dévéni ligetben nőstény hódot lőtt. Azelőtt hazánk magányos tájain a Duna körül még több volt a hód. (V. ö. a Bieber és Vidra helyneveket.)

Annyi bizonyos, hogy a Kállay Ferencz által említett holdas jelű ló, vagy valamely szarvas hold alakú álló víz, ily számos Hód, Hodos stb. helynevek alakítására befolyást nem gyakorolhatott.

Gelsei Biró Lajos szerint Hold-Mező-Vásárhely nem mostani helyén, hanem az alatta inkább veszteglő, mint folyó, félhold forma nagy tónak egy kevésbé alább déli napkeletnek látható tekerülete partján állt, hol a most félben elomladozott ó-temető van, a külső úgynevezett Hajdú vendégfogadó mellett. Templomának körülsánczolt dűledékeit s mellette egy kutat s egy kriptát ezelőtt mintegy 35 évvel lehetett még látni, de melyeket emez, árvíz idején kis tengerré növekedni szokott *Hold-Tava* amnyira elmosott, hogy már ma az említett régi templom dűledékeinek, a sáncz egy részén, s holmi töredezett tégladarabokon kívül, többé semmi nyoma. (Új magyar Múzeum, 1855. évi folyam. I. 564—565. l.)

Hódrét, dülő, Meszes-Györk falu, Zala megyében.

Hódosér, völgy Veszprém megyében, Gerencsér és Porva közt.

Hodhalom, ma Hathalom, puszta Veszprém megyében. A gerencséri vizenyős lapály végén, 1258. évben Hodholom. (Fejér IV. 2. k. 482. l.) Ma nevét hat halomtól származtatják. (Rómer: Bakony 116.)

Hódos-fenék és **Hódos-hát**, legelők Karczag mezővárosban, Nagy-Kún-ságban.

Hodos, hajdan patak Baranya me-

gyében. Salamon király 1058. évi levele szerint fluvius Hodos Bogád és Hásságh határait mosta. (Hazai Okmánytár VIII. 1. l.) Schedius térképén névtelen patak vonala látszik a két falu közt.

Hódos, hajdan falu Szerém megyében. 1445. évben mint Bingula, Szurdok, Ároky stb. említettetik.

Hollófok, a szimye-lipóczi hegy-láncznak négy ezer lábnaál magasabb csúcsa, Sáros megyében. A tótok Holbokra torzították.

Holompoki, dülő, szántóföld, Nagy-Réce falu, Zala megyében.

Homárka, Rétynél Háromszékben nagyszerű töltés kezdődik, mely Magyaros felé a Bodzának tart. Történetiróink szerint a húnok sánczolata lett volna, és azért húnok árkanak nevezik. (Köváry László: Erdély régiségei 62. l. Erdély történelme I. k. 24. lap.) Ipolyi Arnold határozottan hún maradványnak tartja ez árkot. (M. Mythologia 126. l. Lásd a Csörszárka cikket is.) Benkő József úgy vélekedik, hogy ez árok Udvarhely felé folytatódott: mi Vargyasnál csakugyan látszik is, s Kakasbarázda név alatt ismeretes. Sőt szerinte kiment Magyarországra s egyesült azzal, mit ott a nép ördög árkanak, a történetirók pedig avarok árkanak neveznek. Kállay is a Rikában levő Kakasbarázdával akarja kapcsolatba hozni, s közvetve a még távolibb Csörszárkával. Azonban b. Orbán Balás elég elfogulatlan volt ezen kedveskedő hitnek ellentmondani. »Én átszálltam — mondja — Kánátszeg-

nél a Feketeügyön s figyelmesen felkutattam, minden irányban összevissza jártam a vidéket, s mivel a térség vízáradások és szántások által átalakulhatott, felkutattam a szomszédos hegyeket és erdőségeket is, hol fenmaradnia kellett volna, de sehol annak nyomára nem akadhatván, határozottan azt kell következtetnem, hogy a *Honárka* a Feketeügy jobb partjára nem ment át.« (A Székelyföld III. k. 170. l.) A Homárka irányát is Orbán Balás részint más-kép, részint szabatosabban adja elő, mint elődjai. A Homárka ugyanis szerint a Magyarostól nyugatra fekvő Ivánka nevű előhegyre kap fel, onnan az úgynevezett Henter-Kopaszára, az Ecclesia erdejénél a Hevederpatak nyilatán leszáll a Lisznyó patakába, honnan a balparti hegyekre kapva fel, a Törökvár és Barabásvára közelében átvág a bikfalvi erdőkre, névszerint a Küszürüsre, itt az árok nyoma elvész, de az erdőségekkel ismerős pásztorok azt állítják, hogy az a Piliske (Nyeni) magas csúcs nyakán újból felötlik s újból összefügg a Bodzán levő papok sánczával.

Különben szükséges tudni, hogy a Homárka nem kimélyülés vagy árok, mint neve sejtetné, hanem egy szabályszerű, aljában 3 öl széles, 2 öl magas dombor tetejű töltés, mely mocsáros tavak és sűrű nyiresek között vonul tova. Mellette sáncz nem lévén, alkotó anyaga (mi fenekéig homok) feltehetőleg a rétyi nyirben, főképp a Homárka vonalának közelében levő azon számos bemélyülések-

ből vétetett, melyek egy része most tavakká alakult át.

Rákos-Homorod, forrás, mely a Hargita oldalán ered, és Udvarhelyszék keleti részén keresztül folyván, Hévíznél nevét vesztvén, az Oltba szakad. *Rákos Homorodfeje*, erdő Oláh-falu mezővárosban.

Hompok, erdő, Nova falu, Zala megyében.

Hompok, szántóföld Bollahidán, Zala megyében.

Hompok, dülő, Pötréte falu, Zala megyében.

Hompoki völgy, erdő, Szilvágyszék falu, Zala megyében. Hompoki rét ugyanitt.

Horhó, dülő, Kővágó-Örs falu, Zala megyében. Jelentése = vízmosásos hely.

Horhás, rét, Bárhely falu, Zala megyében.

Hótó, szántóföld, Kútfej falu, Zala megyében.

Hótó, részint szántó, részint rét, Sénye falu, Zala megyében.

Hottó, dülő, Nagy-Lengyel falu, Zala megyében.

Felső-Hrastyán, falu, Muraköz, Zala megyében a Dráva mellett. Schediusnál hibásan F. Hrason.

Hugyitsnyák, másképp Keres, mező Alsó-Dubrava vagy Alsó-Domboru falu Muraköz, Zala megyében.

Hugyó-Hegy (lásd Felkert.)

Huiszt. Am *Huistberg*, és: *in der Huist*, dülők Hégen (Henndorf) faluban, Segesvárszékből.

Humrichmoor, és *am Humrich*, dülők Segesd faluban, Segesvárszékből.

Hundsruicken, legelő, sok dombháttal, Nagy-Szölös falu, Segesvárszékben.

Hundsruicken, hegyhát, Szász-Kézden, Segesvárszékben.

Hun-Kersthal, dülő Segesd faluban, Segesvárszékben.

Hünenburg, vagy Hujnerschburg, magas erdős hegycsúcs, fent földsánczczal erősítve, mely ismeretlen eredetű, Szász-Kézden Segesvárszékben.

Hűség, Robert Károly király 1334. évben megjutalmazni akarván a guthkeledi Bereczk fiainak János és Miklós, és néhai testvérjök Lőrincz hűségét, melyet különösen a néhai Kopasz és Beke, Tamás fiainak, hatalmas lázadók ereje ellen kitüntettek, és akarván, hogy magokat ezen lázadók incselkedései és hatalma ellen jobban megvédhessék, megengedi, hogy Szatmár megyében *Eched* nevű birtokuk mezején és mocsárai közt tetszésök szerint kő- vagy favárat építhessenek.» És minthogy ezen várad vagy erősség tiszta hűségben alapul, akarjuk, hogy ezen várad vagy erősség, ezen hűség örök emlékére Fidelitas, azaz köznyelven mindenütt és mindenki által *Hgyűség*-nek nevezessék.« (Budai kam. lvtár. N. R. A. 841. cs. 9. sz. és Anjoukori Okm. III. 60—61. l.)

—**ia**. Hazánk déli részeiben a magyar helynevek az oláhok ajkain sokszor *a* vagy *ia*-féle toldást nyernek, melynek elhagyásával a magyar helynév visszaállítható. Így Homosd ma Homosdia; Várad ma Váradia, Mi-

hárd ma Mehádia; Sós d ma Sós dia, Rakas d ma Rakas dia, Farkas d ma Farkas dia, Illés d ma Illa dia, Vizes d ma Vizes dia, Apad ma Apadia, Selind ma Silingyia, Köves d ma Kuves dia és Gavos dia, Nádas d ma Nádas dia, Kéz d ma Kiz dia, Tolvaj d ma Tolva dia, Terem ma Teremia. Továbbá: Péter d ma Péter da, Ivánd ma Ivánda, Berend ma Berendia, Báránd ma Barandia stb.

Igantő, hajdan falu Keve vármegyében. A csanádi káptalan 1338. bejárja és megigazítja. Alakszeg és Borzvatőboka határait, és akkor említi Feketeholm nevű hegyet, possessionem Fygyz, *Ygantew* et Salamonzege. (Országos lvtár. 331. csomag, 32. szám.) Többé semmiféle történetforrásban nem említették.

Ihla, hegy Szepes megyében, Lubló, Schwefelbad és Rauschenbach közében. Auf die Ihla szoktak menni.

Ikavára, omladék, az ikafalvi rhabonbán vára kézdi-székben Ikafalván.

Illomás, dülő, Szent-László faluban, Torda megyében.

Ilyvó, Lemberg galicziai fővárosnak magyar neve. A város 1255. és 1259. közt Lew (Leo) Danilovicz, halicsi herczeg által alapíttatott, és az ő nővére ruthénul Lwiw, lengyelül Lwow, németül Lemberg, azaz Löwenbergnek neveztetett. Latiniázva Leopolis, francziául Léopol. A magyar Ilyvó nem egyéb, mint a lengyel Lwow névnek hangutánzása. Szadeczky Lajos: Báthory István lengyel királylyá választásáról (1574—1576.) írt munkájában a várost

felváltva majd Ilyvó-nak, majd Lembergnek nevezi, és így e két név azonosságát elismeri. Az 1575. és 1576. évi oklevelek a *Leopolis* nevet használják. Bethlen Gábor 1618. és 1619-ben *Ilyvo*-nak nevezi az ő leveleiben Lemberget. (Lásd kiadatlan politikai levelei 100., 146. lap.)

Imakert, szántóföld, Magyar Szerdahely falu, Zala megyében.

Imár, puszta, mely Kup faluhoz tartozik, Veszprém megyében.

Imár, határ rész, Tallián-Dörögdfalu, Zala megyében. Bokrok és csepétékkal benőtt hely, melyek közt az imári egyház romjai is láthatók. Állítólag a mohácsi csata után portyázó tatárok pusztították el. Imár puszta Zala megyében, említetik 1718-ban.

Imárka, hegyes völgyes, árkos földek és magas legelő, Káptalan-Tothi falu, Zala megyében.

Imer, erdő, Alsó-Dörgicse falu, Zala megyében.

Incső, lásd Hencse.

Ingóbércz, szikla, Sepsi-Szent-György mezőváros, Háromszékben.

Ingvár, Zemplén megyei Monokhoz tartozó puszta. (Fényes.) Régi nevén *Uj-Őr*. (Lásd Szerencs.)

Ingvölgy, forduló, Szent-Ábrahám falu, Udvarhelyszékben.

Invölgy, szántóföld, Felső-Dörgicse falu Zala megyében.

Inakfiapeturfölde, hajdan falu Pest megyében. 1319. Treutul Miklós e birtokot Becsei Imrétől erőszakkal elfoglalta, azért a budai káptalan elene vizsgálatot intézett. (Károlyi Okltr I. 48.) Szintén a budai káptalan

jelenti, hogy 1319. Trautel Miklós és Lépes Miklós emberei Becsei Imre Bereg nevű birtokán hatalmaskodtak. (Zichy Cod. I. 168. l.) Becsei Imre Pest megyében és a Csepel szigeten volt birtokos, azért valószínű, hogy Treutul Miklós e részekben volt vele szomszédos.

Ipacs, erdő és legelő Homorod-Almás faluban, Udvarhelyszékben. Ugyanitt Ipacs kútja és pataka, mely az Almásba folyik.

Irán, erdő Sepsi-Köröspatakon, Háromszékben.

Iremfő, dűlő, Kővágó-Örs falu, Zala megyében. Nevét kapta, mert itt a bárányiürm buján terem.

Irnök, hegy, Szendrő-Lád falu, Borsod megyében. Berzeviczy Lajos földbirtokos ültette be 1840-ben e hegyet és fia nevééről nevezte azt el.

Istenkassa, gazdag, gabonatermő hely, két hegy nyulása közt. Egerbegy mezővárosban Torda megyében.

Istenkassa, nagyobb mélyedés a Vöröserdőben Vereb falu, Sz.-Fehér megyében.

Istenútja, régi köves szekérút, Bajóth falu, Esztergom megyében.

Istenútja, erdő rész, Bátorkeszi mezőváros, Esztergom megyében.

Istenfia útja, szekérút, Arács falu, Zala megyében. Egykor a határvonalt képezte Arács és Csopak falu közt.

Istenjónap, szőlőhegy, Kőbőlkút falu, Esztergom megyében.

Istenfa oldal, nagy erdő a Mátra közt. Szurdok-Püspöki falu, Heves megyében.

Istenfia útja, határrész, Felső-Örs falu, Zala megyében.

Istócz, hajdan falu, Zala megyében. Szent-István az általa alapított zalavári apátságnak 1019. évben számos jószágot adományoz, azok közt: Hidvég, Magyarád, *Stolcz* stb. (Koller, *Histor. Episcop. Quinque ecclesiensis* I. 83. lap.) Knausz azonban a helynevet *Zitholcz*-nak írja. (*Monumenta eccl. Strigon.* I. 41. l.) A zalavári apát és veszprémi káptalan sokáig perlekedtek Kolon, Magyarád, és *Stolch* falvak tizedeért, míg az esztergomi érsek által kiküldött bírák 1327. évben a pört a káptalan javára el nem döntötték. (Nagy Imre: *Zalavármegye története. Oklevéltár* I. 201.) Oztocz vagy Istócz falu területe ma a csapi határba olvadt, és ily helynév az országban már nem létezik. De még fenn van az Istóczy család.

Iszkonoki, erdő, mely a vityémi erdővel áll kapcsolatban Szécsi-Sziget mezőváros, Zala megyében.

Ittebe, falu, Torontál megyében, a Bega csatorna mellett. Ma Magyar- és Szerb-Ittebe falvak. E helyen a XIII. század elején prépostság létezett, melynek története igen szomorúan kezdődik. Az itteni »fekete bárátok« ugyan is egyéb kihágásokon kívül arra is vetemedtek, hogy az egyház ékszereiből pénzt csináltak, mely ezélra beolvasztották a szent kelyheket, kereszteket, edényeket és elprédálták a prépostság ingó és ingatlan vagyonát. Desiderius csanádi püspök ezért, a káptalan bele-

egyezésével, világi kanonok igazgatása alá helyezte a prépostságot, III. Honorius pápa pedig 1219. évben jóváhagyta a püspök ezen intézkedését. (Fejér III. 1. köt. 282—284. l.) A prépostság ez oklevélben *Vituhu*-nak van írva. Ugyanez a pápa 1221. évben jóváhagyja, hogy a csanádi püspök a *vituhu*-i prépostságnak 3 falut adományozott; ezen falvak a mai Csenej, Bobda és Ivanda (Jankahid). 1233. évben említetik Mihály prépost — praepositus Ytubiensis — (Knausz: *Monumenta eccles. Strigon.* I. 297. és Magyar Sion I. 293. lap. Ellenben Fejérnél hibásan áll Tytuliensis, III. 2. k. 326. l.) 1239. évben előfordul Mihály, praepositus de *Itubny*. (Fejér III. 2. köt. 330. lap és Knausz i. h. 370. lap.)

Ez időn túl azonban már elvész a prépostság nyoma. (Lásd történetét Pesty Frigyesről: *Századok* 1875. év 678—683. l.) A pápai tizedlajstrom szerint (1332—1337.) János ittebei pap — de Ittebev — tiz és fél banálist fizetett. Más helyen ugyan ő, Johannes de *Hytebev* hét és fél garast fizetett. Harmadszor ismét de Ittebewnek van írva. 1335. évben fizetett János de *Ittebew* plébános 3 garast. A helység akkor a torontáli főesperességben feküdt, a mely területileg Torontál megye határának felelt meg. Ezentúl csak a helységgel van dolgunk. Okleveleink Itebőt mindig Keve vármegyébe helyezik, és ezek a Káthali családot említik mint annak legrégibb birtokosát. Róbert Károly király 1319. évben Tamás ilyédi

castellanusnak és testvérének Karthali Etelének Keve vármegyében *Ithebew*, Szentgyörgy, Udvarnok, Harumdersk és Vida falvakat adományozza. Az Itebői család ezen helységeket még a XV. század közepén bírja és általában a megye tekintélyesebb nemesei közé tartozott, azonban a Maczedoniai családdal hosszas pörben állt. (Pesty Frigyes: *Eltűnt vármegyék I.* 379. l.) Garai Miklós nádor 1411. évben Macedoniay Miklóst kettős pénzbírságra ítéli, mert Ithebew-i János, István fia, Ithebewi György László fia és Ithebewi Péter Mihály fia ellen törvény elé idéztetvén, meg nem jelent. (Perger: *Bevezetés a diplomatikába* III. k. 248. l.)

Ithebői György fiai 1452. évben a Himfyek ellen panaszt emeltek Pálóczy László országbíró előtt, jószágaik pusztítása és kirablása miatt. Az Ithebői család, melyben az Ethele név gyakran előfordult, olykor de Ethele írta magát; így találunk 1499. évben itebői Ethele Andrást, 1508-ban Ethelei Miklóst minden melléknév nélkül, de vannak, a kik de Karthal előnevet viseltek, holott többnyire mint Itebőiek szerepeltek.

V. László király 1459. évben Temesvárról Sz.-Andrásnapiján kelt levelével meghagyja a titeli káptalannak, hogy Szilágyi Mihályt a neki adományozott Keve vármegyei Maxond, Szöllös és Herchekews falvak birtokába vezesse, beigtassa, és ez alkalommal mint királyi embereket kijelöli Ethelei Györgyöt, Itebewi Györgyöt,

valamint szintén Itebewről való Tamást és Pált. A titeli káptalan jelentette, hogy a beigtatást teljesítette Ethele Pál de Itebew, kir. ember részvétele mellett. (Országos ltár N. R. A. 558. csom. 23. sz.) 1466. Ethee (így Ethele helyett) György, de Ithebew, fiai Dancs Miklós ellen főben járó ítéletet eszközöltek ki a törvényszéknél. Ethele György — de Ythebe — fia András 1473. évben Lossonczy Albert özvegyét bizonyos tartozása alól felmenti, Salánki László, András, rokona útján. (Gr. Erdődy cs. monyorókereki ltára.) 1480. évben Ethele György de *Ithybew* salgói várnagynak neveztetik. (U. o.) Végre 1499. évben Ethele András de *Ithebew*, mint kir. ember azon erőszakoskodások megvizsgálására küldetett ki, melyeket Haraszti Ferencz emberei és mások az aradi káptalan jobbagyain Ség, Csálya és Asszonylaka vidékén elkövettek. (Eredeti a gyulafehérvári kápt. ltárában.) Ime tehát egy magyar család, mely Ittebét a XV. században birta, és majd Etheleinek írta magát, majd Itebőinek — melléknévül, családnévül egyaránt.

Ittebe a török korszak alatt elpusztult. Kiss, békésmegyei birtokos 1778. évben magyarokat telepített ide örök szerződés mellett. A mai Szerb-Ittebe faluban 1769. évben épült a görög keletiek temploma. Bárány Ágoston, Torontál megye monographusa, Ittebe hajdanáról nem tud egyebet, mint hogy a pápai tizedlajstromban megemlíttetik. Az Orthmayer és Szentkláray által szerkesz-

tett Csanád egyházmegyei Történelmi Adattár ismételve foglalkozik Ittebével, de ennek azonosságát Vituhával fel nem ismeri, és azért a vituhui prépostságot Béba tájékán nyomozza. Nem csoda, minthogy a helynév rendkívülien el van torzítva, és az illető községben nincsen történeti folytonosság. (Adattár I. évfolyam 218., 219., 249—254. lap.)

A helynév magyarázatául meg kell jegyeznem, hogy ez az Ite személynév és Bő helynév összetételéből áll. Az Ite személynév előfordul 1218. Yteu, 1258. Iteu, 1261. Ita, 1272. Itev, 1273. Itha, 1274. Ite, 1340. Ythe, 1367. Ite, stb. években, mint azt Fejér, Wenzel, Dessewffy és mások oklevélgyűjteményeiből láthatni. Még 1317-ben János, Ite fia Sáros megyei nemes. Az Ittebe községet ma gyakran Itabé-nek nevezik. A helynév másik alkatrésze: Bő, arra emlékeztet, hogy van Magyarországon több ilyenmű község, a miért is azokat melléknevekkel meg kellett különböztetni. Így lett Tisza-Bő, Száraz-Bő, Mező-Bő, — így az általunk tárgyalt Ite-Bő is. A fent említett Vituhu nem egyéb, mint a helynévnek rossz olvasása vagy leírása, mely azonnal szembetűnik, mihelyest Vituhu helyett Vitubu-t irunk, tudván, hogy régi írásainkban az *u* betű ő helyett gyakran használtatik.

Ma egy jeles magyar család még e helységről viseli előnevét, t. i. az ittebei és eleméri Kiss család.

Jelenleg Magyar-Ittebe, és Szerb-Ittebe létezik. Az elsőt 1786. évben

Kiss Ágoston birtokos újra telepítette meg, lakosait Békés megyéből gyűjtve, a miért is *Békés*-nek hívták a falut egy ideig. — Szerb-Ittebén már 1745. évben birtak templomot a görög keleti hitűek.

Itezfoka, ma Iteze-ér Békés megyében. II. András király 1232. évi levelében, mint Szerhet falu határhelye *Yciafucara*, (Hazai Okmánytár I. 13. Wenzel, Árpádkori Uj Okmtár. VI. 505.) Annyi mint Itezfoka, a mai Iteze-ér, a Fehér- és Fekete-Körös közt. Az idézett oklevél e téren több vízfokot említ, ilyen Lehudfoka, Perafoka, Salfoka, Csekefoka, stb. Ortway Tivadar Arad megyében keresi a helynevet, megjegyezvén, hogy *ha* vízfok értetik alatta, akkor ez a Körösnek valamely foka. (Lásd Szerhet.)

Itefalva, hajdan falu, Sáros megyében. A Thekele nemzetségbeli Miklós özvegye Anna hozományára nézve rokonaival pörben állt, melynek tárgya volt Sáromegyei Itefalva is. De 1341. évben a felek kiegyezkedtek. (Dessewffy Oklevéltár 231. lap.)

Itelaka, lásd Mikelaka.

Itelővölgy, szántóföld, két oldalon meredek hegyekkel környezve, Buják falu, Nógrád megyében.

Izsopfölde, hajdan falu Zala megyében. Határa ma Barabás faluval egyesült.

Javakút, jó vizű kút, Monostorapáti falu, Zala megyében.

Jác, határrész Geszt faluban, Pozsony megyében. E földrészt 1674-ben a szent ábrahámfalvi lakosok

erőhatalommal elfoglalták. (Acta Clarissarum.)

Jácintos, lásd Czintos.

Jász, hajdan falu, Arad megyében. Haraszi Ferencz 1518. évben ugyanitt bírta Csálya, Jáz, Pély, Pongrácz, Panád, Keresztur, Kovácsi, Kő és Gyarak falvakat e megyében.

Jászfalu, puszta Pilis megyében, Pilis-Csaba nyugati részén, Esztergom megyével határos.

Jászhegy, Dömös faluban, Esztergom megyében.

Jászhegy üstöke, hegy, Dömös falu, Esztergom megyében.

Jászvásár, ma *Jassy* Moldvaország fővárosa a Baglui folyó mellett, két órányira a Pruthtól. Hunfalvy Pál a jászokat hajlandó sarmatáknak tartani. (Ethnographia 97., 98. l.) Jerney határozottan magyar népfajnak állítja. (Keleti Utazás I. 101.) Mások szerint a XI-ik században a kúnokkal bevándorolt »török« fajú jászoktól vette nevét. Már a rómaiak alatt, jelesen Titus Aelius Hadrianus Antoninus császár alatt (117—138. év) voltak Daciában jazygesek (jászok) Erdélyben talált köemlék bizonyága szerint, melyen e szavak olvashatók: Caius Clodius praefectus militum Jassiorum Dacorum. Jászvásár első alapításáról nem tudunk semmit, de egy levél-töredék szerint Sándor moldvai vajda 1370. év táján a jászvásári templomot (ecclesiam Jassius) sok kiváltsággal ajándékozta meg. (Jerney: Keleti Utazás, I. 103. l.) A lengyel írók a XV. században e vá-

rost felváltva Forum Jasigum, (= Jászvásár) és Philistinorum Forumnak nevezik, mely felfogás által a jász és kún nép azonosságát ismerik el. Az oláhos névalak »Forum Jaszkytarg«, mert moldvai nyelvjárás szerint targ, terg, tîrg vásárt, várost jelent, például Tergu fromoz, Szépváros, Jászvásártól négy órányira. 1412. év márczius 15-én Zsigmond magyar- és Ulászló lengyel király közt Liblón oly egyezség kötött, mely szerint *forum Jaswasarhel* a Pruth balpartján a lengyeleknek maradjon. (Oklevél a bécsi titkos lvtárban.) A Mátyás király udvaránál volt római követ *Jasonia* névvel él, a mivel, úgy látszik, inkább az egész tartományra, mint a városra czéloz. (Kovacsich: Scriptores rerum hungaricarum minores, II. k. 14. lap.) Reychersdorffer György, I. Ferdinand Moldvában járt követének azon tartomány leírásában »Bahloi Jazwar«-ról szól, kétségtelenül az alatta folyó Bachlui vagy Baglui víztől. (Schwandtner: Scriptor. rerum hungaricarum I. 187. l.) Oppidum *Jászvásár* nevezi a várost a rácz despota 1562. évben a római császárhoz intézett levelében. (Országos lvtár.) A XVI. század vége felé írt munkájában Baronyai Decsi János megint Forum Jazygum nevet használ. (Lásd Toldy Ferencz által kiadott históriáját 145. lap.) Bethlen Gábor 1619. évben azt írja a nádornak, hogy Gáspár vajda ápril 8-án jött *Jászvásár*-ba. (Bethlen Gábor levelei, kiadja Szilágyi Sándor, 81. lap.) Bandin Márk

püspökhelyettes a moldvai egyházak 1646 és 1647-ben tett látogatásáról írt tudósításában mondja: »Magyarul Jászvásár, oláhul Jas, latinul Jassium, az országnak fővárosa«, alább: »A kath. magyar nép száma, mely azelőtt ezrekre ment, mostanában körülbelül 3—400 lehet.« A moldvai vajdák is az erdélyi fejedelmekhez intézett leveleikben Jászvásár-nak írják e város nevét. Ide tartozik Tartaras és Pukovár külváros.

Jegenyesd, szántóföld, Légrád mezőváros, Muraköz, Zala megyében.

Jégfarkú-kút, legmelegebb nyáron is hideg, jó vizet adó forrás, Balaton-Henye falu, Zala megyében.

Jézuspataka és *hegye*, meredek hegyesűcs, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Jézus-kiáltó, rét és legelő, Csepel falu határában, Somogy megyében.

Jobbovicza, orosz falu, Bereg megyében, a vereczkei járásban, a Latorcza jobb partján. Nevét vette a Jobbák családtól, mely e helységet alapította. Ugyanis Mágócsi Ferencz Munkács birtokosa 1583-ban 5 kenézséget adott Jobbák Istvámnak azon célra, hogy e helyen a Szinyák (kék bércz) alján falut telepítsen. 1649-ben volt a kenéz Jobbák Máté; 1699-ig a lakosság felényire elpusztult, majd ismét megszaporodott, úgy hogy most virágzásnak indult. — A határban foly egyébiránt a *Jobba* nevű hegyi patak, mely a XVII. században pisztrángjai miatt a földesuraság számára tilalmasban tartatott.

Jókás gödör, dűlő, Gelse-sziget faluban, Zala megyében.

Jókuteza, hajdan úteza, Oros nevű Szaboecs megyei faluban, két út közt, melynek egyike Orosból Debreczenbe, a másik Orosról Nyíregyházára vezet; említve 1546-ban.

Jó leány bércze, dűlő, Szent-László faluban, Torda megyében.

Jugó domb, szántó, Vizakna város, Alsó-Fehér megyében.

Kabavölgy, rét, Hernyék falu, Zala megyében.

Kabdia, kopár rét, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében. Talán a Kandia névnek rontása.

Kabdiásszeg, lejtős mező, Kapoles falu, Zala megyében.

Kacza, Catharia, Katzendorf, oláhul Katasa, falu Brassó vármegyében, azelőtt a kőhalmi székben. Kéves helységről vagyunk képesek oly diplomatikai hűséggel a helynév eredetét meghatározni, mint e falunál; mert azt maga III. András király 1299-ben a Tihany melletti táborából kelt levelében magyarázza. Ugyanis Detricus comes de villa Felium (= Macskafalva, Katzendorf) maga és a nevezett falu többi lakosai (hospites) nevében személyesen ment panaszra a királyhoz, előadván, hogy noha már Béla király ezen helységet a királynék számára teljesítendő macskabőr szállítása terhe alól felmentette, mégis a vajda tovább is a királynék nevében a macskabőr-adót kizsarolja. Ezen bőradó ugyan már a község megtelepítése alkalmával a villa Felium nevében volt megállapítva, és

pedig kiváltság cím alatt, mégis III. András király most ezen bórado alól véglegesen felmenti. (Teutsch és Firnhaber: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I. k. 209., 210. l. és Wenzel V. k. 206. l.) Ezen helynév magyarázata tehát nem tartozik azon eljárás közé, mint midőn Szász-Régent Pluviának, vagy Hohenlohe grófot Comes de alta flamma-nak írják. A latin Villa felium teljesen megfelel a Katzendorf-nak, és miután a szászok adták a nevet, a magyar Kacza csak hangutánzása a Katzendorf-nak, és azért magában értelme nincs. Marienburg F. az újabb korban többször kísérletet tett Katzendorf nevét a Katta névtől származtatni, de ezt Schuller méltán elveti.

Válye-Kacza, der Katzbach, patak, mely Felső-Fehér megyében, Petek falu fölött ered és három órai folyás után a Nagy-Homorod patakba szakad, Katza falu irányában.

Kacza, szántók a Bágyi patak mellett, Homorod-Recsenyéd faluban, Udvarhelyszékekben.

Kacsajtos, szőlőhegy, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Kajmátzapatak, pisztránggal bővelkedő csermely Homorod-Almásán, Udvarhelyszékekben.

Kajra, dülő, Istenmezeje faluban, Heves megyében, mely falu éjszakra fekszik Pétervásárhoz. Az utóbbinak 1341. évi határjárásában előfordul: possessio Kayra. A dülő tehát az egykori Kayra falu fekvését jelöli meg, melynek birtokában volt akkor Benedek fia Dezső.

Kakodreze, bércz és fensik Homorod-Almásán, Udvarhelyszékekben.

Kakod-Szármány, meredek, kiálló hegyesűcs Homorod-Almásán. Hajdan itt falu állt. (L. Homorod-Almás.)

Kakod, hajdan állítólag falu, mely Homorod-Almással egybeolvadt; most ugyanott határrész.

Kakonyai, úteza, Szepetnek falu, Zala megyében.

V. ö. Kákonya falut.

Kakonya, dülő, Mura-Keresztur falu, Zala megyében. A Somogy megyei Kákonya pusztával határos.

Kalanicza, mező, Alsó-Dubrava falu, Muraköz, Zala megyében.

Kalángyűrűse, hajdan erdő Csongrád megyében. Nána comes, a kalán nemzetségbeli Pósa fia 1266. évben *Kalangurussy* nevű erdőségének részét kaszálóval és földekkel a nyúlakszigeti apáczáknak adományozza. (Fejér IV. 3. köt. 319. lap.) Jerney (Nyelvkincsek) *Kalán-gyűrűsi*-nek, Hornyik János (Pusztaszer 20. lap.) *Kalán-gyűrűse*-nek ejti, a Tisza közelében feküdt.

Kalabucs, hegy, melynek alját bükkös és fenyves őserdők borítják; magasra emelkedő csúcsa sivatag és puszta, Bereczk mezőváros háromszékekben.

Kalapucs, erdőrész a határ legmagasabb hegyén, Körös falu, Háromszékekben. A helybeliek vélekedése szerint jelentése = kalapos hegy, magasságára vonatkozólag.

Kalasd, szántóföld és erdő Csepel falu határában, Somogy megyében. E név a klastrom szónak elferdítése.

Kő- és tégladarabok és az itt talált sok embercsont bizonyítják, hogy itt hajdan klastrom állhatott.

Kalaszló, bérce, bükkös és fenyves erdővel, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Kalinkó, dűlő, Ormándlak, falu Zala megyében.

Kalomár, szántóföld, Náprátfa falu, Zala megyében.

Kamicsacz vagy Kamizácz, hajdan sziklavár a Kerka folyó balpartján, Dalmáciaiban, Scardona közelében, a visovaczi zárdához éjszakra. E várban született 1482. évben Uthysenics György bibornok, Erdély kormányzója, a Zápolyai ház híve, ki anyja után Martinuzzi-nak is neveztetett. (Uthysenics származásáról lásd Veranesics összes munkái I. 24., 25. lap; Pray: Annales V. k. 271. l.; Horváth Mihály: Rajzolatok 84. lap; Szalay László IV. 66. lap; Nagy Iván: Magyarország családai IV. 253. lap.; Uticesenovics: Lebensgeschichte des Cardinals Georg Uticesenovics 9—13. lap.) Az írók Kamicsaczt majd Dalmáciaiba helyezik, mint Istvánfy és Römer Flóris, majd Horvátországba, mint Veranesics, Horváth Mihály és Centorio. Sőt Istvánfy saját állításán is ingadozik, és más helyen Kamicsaczt Horvátországba helyezi. Ez eltérés oka az, hogy Uthysenics idejében Horvátország a mai Dalmáciát foglalta magában, a mai Horvátország pedig a Kulpa folyóig Szlavóniának neveztetett. A Kamicsacz név jelentése: kövecs, lapillus.

A kamicsácsi előnevet viselte azon Horváth Márk is, ki II. Ulászló alatt Dalmácia és Illiria kormányzója volt és Nagy-Vásonyt birta Veszprém megyében.

Kamocsa, falu, Komárom megyében, 1468. évben a Csúzy család birtoka. 1540. évben a Szentmihályiak és Csúzyak, névszerint Csúzy János, Menyhért örökösei: Dévayak, Szentmihályiak, Szentpéteryek új adomány útján Kamocsa birtokába vezettetnek. 1658. évben Kamocsa másképp *Kis-Réche* mint Nyitra megyei pusztá említtetik, Anyala pusztával együtt, a nyitrai káptalan statutiójában. Ez a praedium Kamocha nem lehet más, mint a mai Komárom megyei Kamocsa falu, mely Nyitra megye déli határán a Vág mellett fekszik. Ezzel határos Anyala. — 1747. Kamocsa iránt báró Ámádé Tádé örök vallo-mást erőtlentítő pert indít. 1754. Ocskay Juliánna, Hélai Balogh Pál hitvесе, zálogbeli keresetet kezd Hunyadi János gondnoka ellen. 1756-ban Ocskay Mihály kamocsai részjőszágát Ocskay Julis nővérével elcsereéli Gátha, Tétény és Gálos Mosony megyei helységekben birt részjőszágokért. 1760-ban Ordódy Antal, 1765-ben Liphay Sándor említettnek mint közbirtokosok. Ma gróf Hunyadi József csaknem felét birja a jószágnak, többi részében osztzkodnak Ghyczy, Halasy, Petrics, Rozsos, Pethes, Kosa és mások.

Kamond, dűlő, Gyenes-Diás falu, Zala megyében.

Kamonya, dűlő, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Kandacs, felső, szőlő. (L. Tajsó.)

Kande, hajdan falu Pilis megyében. A budai káptalan birta, mely azt 1248. évben eladta. (Fejér IV. 2. köt. 37. l.) 1362. évben Vörösvár és Csobanka közt fekvőnek mondatik. Nagy Lajos király 1368. évben megerősíti a váci káptalan által leírt határjárást, az ó-budai apáczáknak adományozott *Kande* és Üröm falvakban. (Fejér IX. 4. köt. 137. lap.)

Kandi, úteza Érsekújváron, Nyitra megyében. Itt hajdan czigányok laktak, viskóik nem annyira útvezést képeztek, mint silány lakhelyek tömegét.

Kandi, alsó és felső, vagy Kangyi. Komárom megyei Kürt falu két vég-része. Felső-Kandiban van Ürge-úteza és Czigány-úteza. Alsó-Kandiban: Belső-Kandi és Kalvária-úteza.

Kandlia, határ-rész, Veprovác faluban, Bács megyében.

Kandlia, erdőség, Szonta faluban, Bács megyében.

Kandia, erdőrész, Páva falu, Háromszékben.

Kandia, szőlőhegy Tasnádon, Közép-Szolnok megyében. Vetész László 1610. évi végrendelete következő utóirattal végződik: Az balázsházi, tasnádi földön való szőlőinmet Vetéssy Estvánnak hagyom; az *Kandián* valót, kit az perni szőlőn cseréltem, Peres Sigmondnének hagyom. (Gr. Károlyi család Oklevéltára IV. 70. lap.)

Kandia, úteza, Diószeg, Bihar megyei mezőváros keleti részén.

Kandia, úteza Miskolczon, Borsod megyében.

Kandia, rétség, Ettyek falu, Fehér megyében. E réten hajdan mély tó volt, de ez már teljesen kiszáradt.

Kandia, úteza Kőrös-Tarcsán, Békés megyében.

Kandia, határ-rész, Pir falu, Közép-Szolnok megyében.

Kandia, úteza Békés mezővárosban, Békés megyében.

Kandia, úteza Mikháza faluban, Háromszékben, mely úteza a castrum-hoz vezet. (Orbán Balás: Székelyföld IV. köt. 88. l. azt kérdi, vajjon a Candia név nem őriz-e a colonia régi nevét? Valóban nem.)

Kandia, úteza Füzes-Gyarmat mezővárosban, Békés megyében.

Kandia, úteza Beregszászon, Bereg megyében.

Kandia, úteza Kolosvár belvárosában. E helynévről Vass József következőt regél: egy ismeretlen római legio-főnök a Szamos partján Zeugma várat építtette, mely aztán Claudius császár után Claudius városának, vagyis Claudiopolisnak neveztetett. A belváros egyik utcájára Claudia nevet nyert, mely maiglan is fennáll, kissé eltorzított néven, t. i. Candia alakban. A Candia úteza végén vannak római feliratú kövek. (Emléklapok Kolosvár előkorából, 12. lap.) E névfejtegetésnek nincs tudományos értéke.

Kandia, régente Szamosujvárhoz tartozó birtok. (Kolosvári Közlöny 1857. év 115. sz.)

Kandia, szigetrész Mohács területén, Baranya megyében. Kadia-nak is írják.

Kandia sziget, dülő, Ugocsa megyei Péterfalva határában.

A sok Kandia helynév a török hódítás emléke. A név mindig oly határrészre vonatkozik, mely elhagyatottsága, mostoha állapota miatt tűnt fel, valószínűleg a Kandi és Kandlia helynevek is ide tarthatók. Candia egy piemonti falu neve a lombard határszélen. Ugyanott van Kairo is. Mindkettő az 1859. évi hadjárat kezdetével lett ismeretes. Egyik Kairo Millesimo mellett, a másik a Po folyó és Sannazaro közt fekszik. Legujabb korban Spalatóban a Candia név, mint családnév tűnt fel.

A községrészek, melyek Kandia nevet viselnek, rendesen a szegényebb zsellérek lakóhelyét adják. Némely vidéken Gurgyal-nak, másutt Tabán-nak nevezik. Mindnyájan a silányság, a mostohaság értelmét akarják kifejezni.

Kanisztos, hegy és erdő, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Kanta, falu Felső-Fehér megyében, az Al-Torja patak mellett; határos Kézdi-Vásárhely mezőváros, Szentlélek és Al-Torja faluval. 1849. évben Kézdi-Vásárhelylyel egyesítetett. A Helynévtár *Kánta* néven, mint Kézdi-Vásárhelyhez tartozó pusztát tünteti fel.

Kaplat, tótul Koplatoveze falu, Nyitra megyében, Galgóc vidékén, Kálmán királynak 1113. évi levele

szerint, melyben a zobori apátság birtokait előszámlálja. *Locuplot* falu-nak felerésze a zobori apátságé, a másik fele a várjobbágyok birtoka, — feküdt pedig a Vágh folyó közelében, melyben két sziget volt. (Hazai Okmánytár VIII. 4. lap. De az oklevélnek Wurum és Fejér által közzétett szövegében a *media pars castrensis* szavak után még *de villa Wederad* szavak állanak.) IV. László király 1275. évben Abának, Aba fiának, a galgóczi vendégeknek Galgócz nevű földjét adományozza. A határok leírására kiküldött nyitrai káptalan és Vasárdi Bereczk királyi ember, a föld fekvéséről azt jelentették, hogy a határ éjszakon Ujvásár falunál kezdődik, hol a Vág folyón átszállván, Aba fia, Örnagynak, *Koploch* nevű földjére értek. Ugyanitt még akkor is a zobori apátságnak szintén Koploch nevű földje. Elértek Vasard nemesi földre, mely határos Kaplattal, innét útjokat Pásztóra folytatták (mely ma Galgócshoz keletre fekszik,) és Chokoy nyitrai várföldre; tovább haladtak Gyuche (ma Décs puszta, Galgócshoz délre), Szolgagyőr várához tartozó földre, melytől »Bayanch (ma Bajmocska) szintén szolgagyőri várföldre érkeztek. A határjárást bevégezték Karkócz falunál. (Pesty: A várispánságok története 475. l.) Batory István nádor 1528. évi levelében egy Kapláti Ferencz nyitrai birtokos neveztetik. (Győri tört. füzet. III. 232.) A falu mostani birtokosai: Kochanovszky, Frideczky, gr. Erdődy és mások.

Kapsa, dülő Szent László faluban, Udvarhelyszékben.

Karagoria, Müller térképén Karaganic. (Lásd Gergelyi.)

Karakányos, tó Csongrád megyében. Gr. Károlyi Sándor, a volt kucuczvezér azt írja naplójában 1727. július 6-án, hogy Szegvárról kimenvén a határok rendezésére, a dinnyeföldek végén levő széknak az szélén az Karakányos tó farkára az Kurezaparton mutatták az határokat. Július 7-én pedig folytatja: hogy az *Karakányos* tónak fele fokostul Szegvárhoz, más fele Szenteszhez, mind kettő az uraság számára reserváltatott. Önéletírás I. köt. 267., 268. lap.)

V. ö. Kolokányos.

Karkányoshalma, halom és *Kis-Karkányos* vízer Békés megyében, említve Fehéregyház pusztá 1731. évi határjárásában. (Békés megyei mivélőd. társulat évkönyve. X. köt.)

Karcsita, kiszáradt nádas, a Karonyita mellett, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Karlovecz, falu, Kőrös megyében, utolsó posta Ludbreg. 1632. évben Nagy-Karlócz és Kis-Karlócz néven két részre oszlott, és brokunovczi Mikulich Tamás nejének, Katalinnak ítéltetett oda. (Orsz. lvtár. N. R. A. Tom. III.)

Karlovecz, vagy Karlovác (lásd Károlyvár.)

Karlovicz, város a pétervárad határezered kerületében, a Duna mellett; a katonai végvidék felosztása óta Szerém megyéhez tartozik. Szalay László Karlócz-nak nevezi a várost. (Adalé-

kok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században 224. lap.) Egy másik munkájában kikel a Bodony, Gácsország és *Karlócza* névnek szerinte erőszakos magyarítása ellen. Lesz alkalmunk bizonyítani, hogy a Karlócza névalaknak történeti jogosultsága van. A Karlócza névvel Horváth Mihály is él, (például, a Függetlenségi harc. I. köt. 220. lapján), de a város legrégebbi neve: *Karom*. Így 1308. évben Csaba fiai Miklós, Mihály és Lőrincz, — mindnyájan de *Karom*, — eltiltatnak a Bács megyei Sebusszeg használatától. (Anjou-kori Okmánytár I. köt. 162. l.) Említetik 1344 évben Csépán fia Lőrincz de *Karom* Szerém vármegyéből. (Zichy Cod. II. köt. 102. lap.) Gallardus de Carceribus 1338—1342-ig terjedő pápai tizedlajstromában előfordul Stephanus de *Car*, ki hat esztendőre 1 márkát, 1 fertót fizetett. (Monumenta Vaticana Series I. Tom. I. köt. 412. lap.) Ez a *Car* nem egyéb, mint a mai Karlovicz, mely már a XIV. században *Karom* alakban fordul elő.

Még egy XVI. századi útleírásban »Karloiczi« magyar neve *Karom*. Sambucsnál: Charumb, Ranzanusnál: *Charum*, Ortelius térképén: *Koron* a Duna jobb partján, Pétervárad mellett, Oláh Miklós Hungariájában *Karom*-ot Pétervárad és Zalankemen közt sorolja fel. (Bél: Adparatus, 17. lap.) Báthory István és testvérei 1490. évben *Karom* és Racha erődöket magtalan haláluk esetére Mauricy Istvánra hagyják. (Lásd Aranyos-Megyes.) (Acta monialium S. Clarae 18.

csom. 17. sz. 39. §.) 1502. évben János diák volt Karom vár gondnoka és kapitánya, ki Sumwa Bács megyei jószágrészt zálogba veszi Deres Mátyástól és Sófiától. 1519. évben *Karom* váraacs Szerém megyében, és Racha Valko megyében a Báthory család birtoka. (Orsz. lvtár. N. R. A. 302. cs. 29. sz. és 304. cs. 12. sz.) Közben-közben a Karlócza név is használatott. Ugyanis Zsigmond király 1419-ben azt írja, hogy bizonyos *Karlouch* és *Pridvoricza* nevű helységeket Szerém megyében, melyek néhai karlouezi Keztha, Demeter fia magtalan halála következtében a király kezére estek, az ő hívei, úgymint Szántói Miklós, Marhand fia és Ikerhalmi István, György fia által elfoglaltatta, és általok igazgatni rendelte; utóbb azonban a jószágokat nevezett két hívének örökségi joggal adományozta. (Gr. Festetics cs. levéltára.) Maróthy László és fia Lajos és Mátyus 1445. évben a bosniai káptalannál tiltakoznak, hogy Ujlaki Miklós a Szerém megyei Ároky, Gomolya, *Karlowecz*, Rapsa stb. falvakat hatalommal elfoglalta. (Országos lvtár.) Széchenyi György kalocsai érsek egy 1677. évi levelében a Karlóczi vezetéknév fordul elő. (Győri tört. füzetek. I. köt. 249. l.) Mind ez bizonyítja, hogy a Karlócza helynév már régi időben a hazában használatott. Tandrart Jakab térképén, mely 1664. évben Nürnbergben megjelent, a Duna jobb partján Pétervárad és Szlankamen között *Karom* van feltüntetve; egy évvel utóbb jelent meg

Ortelius munkája, — az ahhoz melékelt térképen Pétervárad alatt *Korron* helységet találunk; tehát mindannyiszor azon pont, a melyen Karloviczot kijelölni szoktuk. 1717. évben Karlovitz Valko megyében fekvőnek mondatik. Midőn a magyar alkotmány újabb időben abszolutistikus területeken hódított, és királyi rendelettel 1871. június 8-án a katonai határvidék polgárisítása kimondott, Karlovitz is megszűnt katonai község lenni, és városi szervezetet nyert. Századunkban legismertebb lett e város, mint a szerb egyházi congressusok székhelye.

Karnyita, előbb jó nádas, halakkal és vizi madarakkal bővelkedő, most kevés vizű határrész, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Karom, lásd Karlovitz.

Karom, puszta Komárom megyében, Füss faluhoz tartozik.

Egykor személynév volt. Így 1255. évben: Karun fia Mátyás.

Karsa, határrész, Bölön falu, Miklósvárszékbén.

Karulyos, erdő, Zágon falu, Háromszékbén.

Kasnya, határrész, Bölön falu, Miklósvárszékbén.

Kassa-tó, hajdan halastó, mely a pálosok újhelyi monostoráé volt 1530. évben.

Katzenberg, hegy Küküllő megyében, Fülke, Szász-Magyaros és Czikmántor közelében.

Katzendorf (lásd Kacza.)

Katzengrundbach, patak, mely

Meggyesszékben a Schusterbergen ered és a Nagy-Küküllőbe szakad.

Katzenstein, magyarországi birtok, melyet III. Frigyes császár elfoglalva tartott. Chmel azt kérdi: hol? (Beiträge zur Geschichte Königs Ladislaus des Nachgeborenen. A bécsi akad. Sitzungsberichte 28. köt. 517. lap.) Hihetőleg Vas- vagy Sopron vármegye Ausztriával határos vidékén.

Általános megjegyzés: A macska, német vidékeken, Frouwa (= Freya, Frikka) istennő felléptét jelenti. A királyfíróról szóló tiroli népmesében ez utóbbi macska alakjában jelenik meg, és isteni természetét teljesített óhaj-tásokkal árulja el. Csehországtól Tirolisig terjed azon babonahit, mely Frouwa kedvencz állatját összekötésbe hozza a szerelemmel és házassággal, és annak megsértését megboszúlja. (Quitzmann: Die älteste Rechtsverfassung der Baiwaren, 127.)

Uj-Kaunitz, puszta Nyitra megyében. (Lásd Puszta-Megyer.)

Káávölgy, belső és külső, szőlők, F.-Zsid falu, Zala megyében. *Középső-Káávölgy*, gesztenyés szántóföld uganított.

Kis-Kávölgy és **Öreg-Kávölgy**, dűlők Gyenes-Diás faluban, Zala megyében.

Kács, azelőtt F e l - K á c s, falu Borsod megyében, a bükki hegyek között Egerhez keletre, Zsércz és Geszt közt, Cserépvárhoz éjszakra. A hajdan három ilyenű helység között az egyetlen, mely ősi nevét megtartotta. Kács már az ősi történetben

szerepel. Béla király Nóvtelen jegyzője ezt írja: Azután Árpád vezér és nemesei innen megindulva s a Nyárad vizéig menve, tábort ütének a patakok mellett, azon helytől fogva, melyet most *Casu*-nak (olvasd Kács) neveznek, hol is Acsádnak, Örsúr atyjának nagy földet adott, és ott azután annak fia Örsúr azon folyó fejénél várat épített, melyet most Örsúr várának neveznek. (32. fejezet.) A helység felső részén, a völgy torkolatánál meleg gyógyforrással bír, és régebbi időben majd *Fel*- vagy *Felső-Kács*, majd *Kács monostorának* nevezetett. A »Kács« szó nyelvünk fájának lehullott levele, a memyiben ma már ismeretlen ezen szó jelentése. Kresznerics a Kács összetételű helyneveket tartja össze, de különben csak a kácsa szót hozza fel a gyök alatt. Kandra Kabos azonban úgy véli, hogy a kács-orog ígében volna tán még fentartva némileg az elavult gyök, melynek révedezni, czéltalanul bolyongani értelménye lévén, eredetileg alkalmasint a hegyes-völgyes helyet, a föld természeti fekvését jelezhetette. A Nagy Szótár, mely a kácsog szót felvette, a kácsorog szót nem ismeri. Az őrségi magyaroknál kács = görbe. Az Örsúr nemzetség itt apátságot alapított Szent Péter és Pál tiszteletére és abban benczés szerzeteseket helyezett el. (Ipolyi: Archaeologiai közlemények VI. 11. lap.) Ezen apátság első nyomát 1248. évben találjuk (Fejér IV. 2. köt. 18. lap), de alig hihető, hogy azon hat évnvi időköz alatt alapítottatott, mely ezen év és a

szomorú emlékü tatárjárás közt lefolyt. Sőt a II. András alatti zavaros időszak sem volt az ily békés alkotások kora, pedig ennek megengedése is a XII. századba vezetne vissza. A kisszerű templom, mely a zárda elpusztult szomszédságában még fönn van és más díszítési maradványok román jellegűek. Ezen apátsági emlékek tehát arra utalnak, hogy a XII—XIII. században keressük az apátság alapítását. III. és IV. Béla uralkodása idején (1175—1248.), ez lévén hazánkban ezen építési rendszernek kora. A kácsi apátságnak története és megszűntének körülményei ép oly ismeretlenek, mint alapítása. Maga a zárdák történetében oly bő ismeretű Czinár Mór sem tudott róla egyebet írni, mint hogy Szent Péter és Pál védnöksége alá helyezett benezés apátság volt. Téved, midőn Péterfy után indulva állítja, hogy a Daróczyak *bitorolták* e monostor fölött a kegyúri jogot. András egri püspök 1297. évben bizonyítja, hogy László, Ivánka fia és János Weckelyn fia, mindnyájan az Örsúr nemzetségből, osztályrészöket *Kach* faluban, t. i. a Feketsír nevű telket, mely a templom és a malom közt fekszik, Péter lelkésznek, Pál fiának átengedik, mint az ő anyját illető negyedrészt, ki az adakozók édes nővére volt. (A Berthoty cs. lvtárában.) Az oklevél nem említi *Kach* hol fekvését, de ezt a rendelkezésünkre álló adatokból fel lehet deríteni.

1317. év körül a monostor a pálosrendű szerzeteseknek adatott át, mint

perjelség. Ez év táján frater Mátyás volt itt a pálosok perjele. Az apátságot a pápai tizedlajstrom is említi 1333—35. év körül. Tehát akkor még élő, vagy tán felelevenített apátság volt. Garai Miklós nádor 1381-ben a Sajó-Kazán tartott közgyűlésből bizonyítványt állít ki arról, hogy az Örs nemzetségbeliek mindig békés birtokában voltak *Kach-Monustora*, Darócz, Vár-alja, Geszt, Sály, Leányfalva, Dorogma, Bik és Oszlár helységeknek. (Oklevél a Kandra Kabos által szerkesztett folyóiratban: Adatok az egri egyházmegye történelméhez 204. lap.) Em-lítették 1467. évben Gergely, mint kácsi apát. Azt kell hinnünk, legalább az ellenkezőre nincs adatunk, hogy az apátság egészen a mohácsi vészig, vagy egész Eger ostromáig (1552.) fönmállott. E szerint igaza lehet Czinárnak, midőn azt mondja, hogy 1566-ban már egri kanonok volt a kácsi apátúr, oly értelemben, hogy ez nem a monostor világiasítása, hanem végpusztulás következtében történt. (Adatok az egri egyházmegye történetéhez 178., 179., 181., 182. lap.) 1701. évben a Szepes család mindkét ágon lévő ivadéka, Pély, Geszt, Dorogma, Bükk, Darócz, Kács stb. helyeken részbirtokot és beigtatást nyer. Századunk közepén Kállay Péterné, gr. Péchy Szilárd, Fáy Barabásné, Majthényi László, Almásy József, Fáy Antal, Okolicsányi Ferencz voltak Kács közbirtokosai; mindnyájan Örsúr, illetőleg a Tibold család ivadéka.

Al-Kács, máskép Tibold-Darócz

falú Borsod megyében. Ipolyi Arnold három-féle Kács-ot különböztet meg az Örsúr nemzetség birtokául, úgy-mint Alkács, másképp Darócz, Fel- és Közép-Kács, mint a megszállás eredeti helyei. (Archaeologiai közlemények VI. köt. 9. lap.) Régebbi neve Al-Kács közhasználatú volt még a XIV. században is; az átmeneti okiratokban Alkács és Darócz együttesen mint azonosok említetnek így: *Alkaach*, más néven *Darocz*. (Egri egyházmegyei Adatok 187., 170. l.) E helység nevét avagy eredetét Szirmay hibásan értelmezi. Szerinte Királydaróczy Mihálynak unokája: Tibold Borsodra szakadván, Tibold-Darócznak alapítója lett. (Szatmár vármegye ismertetése II. 147. lap.) Ő, úgy látszik, mit sem tudott az Örsúr nemzetségről, hanem a Bathány nemzetséget alapító Örs családra gondolt, mely a Balaton mellékét szállta meg, de nem a Sajó vidékét. A falut 1339. év előtt Jákó és később ennek fia Lőrincz bírja; később zálog czímen Tibold birtokába jut, ettől vevén valószínűleg mai előnevét is a Tibold család. Ugyanez évben az Örsúr — nem Örs — nemzetségbeli ágak, nevezetesen Tibold fia Tibold, valamint István fiai János és Péter Leányfalván két Kács nevű falura nézve egyezkednek, melyek alatt tehát Fel- és Al-Kács értendő. (Fejér VIII. 4. köt. 398. lap.) 1347. évben az Örsúr nemzetség ismét osztozkodik a két Kács, Geszt, Leány, Nádasd, Dorogma stb. tekintetében. (Fejér IX. 1. köt. 529. lap.) Ezentúl

Al-Kács a Tibold családnál megmaradt a kegyúri joggal együtt, és miután a család itt állandóan lakott, a helység is Tibold-Darócz nevet vett fel. (Egri egyházmegyei Adatok, 187., 188. lap.) 1381. évben egy nádori gyűlésen ösiségi bizonyáglevelet vettek ki daróczy Tibold unokái, hogy régtől fogva békés és zavartalan birtokában valának az Örsúr-féle javaknak. 1436. évben György, daróczy Tibold fia, kijelölt nádori ember a Rozgonyiakat illető statutióra. (Országos lvtár.) 1493. évben Szécsy László a maga részbirtokát Perjésse és Peszété faluban zálogba adja daróczy Tibold Miklósnak, nejének Hedvignek és fiának Lászlónak. (Orsz. lvtár N. R. A. 21. cs. 1. sz.) Daróczy Erzsébet, Korpás Menyhért neje, 1601. évben itteni részbirtokát Bethes Péternek elzálogosítja. 1663. évben Barátnaky Zsigmond indít pert Tolnay György, Csanády János és mások ellen, *Darócz*, Dorogma, Nagy-Mihály, Geszt, Pél és bizonyos Borsod megyei puszták kiadására. 1701-ben a Szepes család T.-Darócz egy részébe beigtatást nyer. 1714. évben Négyesi Szepes János, felső-bükki Nagy István részére kiadott végrehajtó parancs mellett folytat pert Kovács János és György, Fazekas János és Bódis István ellen, *Darócz*, Sály, Pély, Nagy-Mihály, Bikk, Eszlár, Doroghma, Geszt helységekben fekvő részbirtokok kibocsátása iránt. 1733. évben Borsy Katalin ellenmondási pert kezdett Darócz birtokára nézve. 1769. évben Bánóczy István, József, János

és Éva Darócz, Sály, Kács, Geszt, Doroghma, Nagy-Mihály, Pély, Fejéregyháza, Nádasd, Kondó, Paraszt-Bikk, Váralja és Leányfalva helyeken levő részbirtokaikat Borsy Anna és Katalinnak elzálogosítják. A falu 1635. évben is *Alkács*, máskép *Tibold-Darócz* néven említették. (Egri káptal. lvtár.)

Ezen falu határában fekszik Örs-úr vára, melyet a nép *Tibold várának* nevez. (Kandra Kabos: Egri egyh. Adatok. 170.)

Ma az Al-Kács név feledékenységre ment, és csak a Tibold-Darócz név van közhasználatban.

Közép-Kács, máskép *K á c s v á r a l j a* romvár és elpusztult falu, Sály falu határában. A mai Kács falutól délkeleti irányban feküdt, az úgynevezett Lator vagy Török út felett. E várhegy alatti völgyben állott hajdan Örsúr utódjának Tiboldnak Váralja nevű faluja, melynek helye most is látható. A magaslaton tehát *Kácsvár* díszlett. E várhegy alatt levő völgy jelenleg néma pusztaság, de hajdan itt népes hely volt, mely okleveleinkben majd *Közép-Kács*, majd általánosabban *Kácsváralja* néven fordul elő. E telepnek még ma felismerhető helyét a hagyomány maiglan Tibold falujának nevezi. Már 1291. évben említettnek Lőrincz comes fiai Miklós és István, mint a kácsi monostor kegyurai. Lőrincz atyja Miklós de *Váralja* melléknevet viselt, valamint utódai. (Adatok az egri egyházmegye történelméhez 366. l.) 1347. év előtt Jákó comes birta Váralját, utána fia

Lőrincz, ki ivadék nélkül halt meg; és így Daróczy Tibold kezére került. Később egy önálló *Váraljai*-ág növi ki magát birtokosaiból. Zsigmond király 1415. évben az ő apródjának sóvári Soós Miklósnak Geszt, Oszlár, *Váralja* stb. falvakat adományozza. A beigtatásnak azonban úgy a sályi, mint a daróczyi Tiboldok ellene mondanak. Az ebből keletkezett pör 1429. évben az adomány érvénytelennítésével végződött. (Egri Adatok 206.) 1425. évben a váraljai és daróczyi Tiboldok az egri káptalan előtt egyezsége lépnek. (U. o. 185., 186.) Egy 1731. évi birtok-iratban még Harsány, Ábrány, *Váralja*, Sály, Darócz, Geszt és Kis-Győr helységek említettnek. Váralja tehát még nem régen pusztulhatott el. De a XVIII. század végén Vályi Ferencz már azt mondja Sály falu leírásában, hogy a nevezett falu Váraljával van egybekapcsolva (Magyarország leírása III. 225.), a mi alatt nem lehet mást érteni, mint hogy a két határ egyesült.

Kálmisztó, tófenék, Kapoles falu, Zala megyében. Azelőtt csolnakon lehetett rajta halászni.

Kámács, dülő, Újudvar falu, Zala megyében.

Csud-Kápolna, puszta Kis-Komárom mezőváros határában, Zala megyében. A pesti papnövelde birtoka.

Károlyvár, Karlstadt, Karlovacz, Carolostadium, sz. kir. város Zágráb megyében, négy folyó, úgymint: a Kulpa, Dobra, Mresnitza és Korana mellett fekszik. Károly főherczeg, kinek védelmére voltak az ország

déli részei bízva, a törökök betöréseinek visszaverésére szükségesnek látta, hogy e helyen vár építtessék. A várépítés kezdődött 1577. július 13-án (Mikóczy: Series banorum 34. lap.) 1579. az erősség már készen állt, és azonnal egy katonai parancsnokság székhelye lett, mely hatóságát a tengerpartig kiterjesztette. A vár és erősség nevezett Károly főherczeg nevét vette föl, és tőle kiváltságokat nyert. (Liber Regius XIV. köt. 219. lap, és Lopasies, Karlovacz című, horvát nyelven írt monographiája. Oklevelek XV. lap.) Főérdekű a vár keletkezésének történetére nézve Rudolf királynak 1582. február 26-án kelt levele, melyben azt írja, hogy Zrinyi György gróf, királyi tárnokmester és Zrinyi Miklós gróf, az ő Dubovacz nevű várukat, mely Horvátországban Zágráb megyében fekszik, a király kértére, ennek 14,000 magyar forintért, vagy egész tallérért eladták, melynek területén a király már is Károlyvárt, — oppidum Carolstadium, — építeni kezdte Horvátország védelmére. A király egyúttal biztosítja a Zrinyieket, hogy Dubovacz várát és annak tartozékait soha sem fogja *Magyarországtól* és a királyi koronától elvonni vagy elidegeníteni. (Liber Regius XIV. 197. lap.) Mária Terézia 1776. augusztus 9-én kelt rendeletével Károlyvárt a katonai kormány alól kiveszi, és közvetlenül Horvátországba kebelezvén, Szörény vármegyéhez csatolja. De még maradt baj. A horvát rendek ugyanis, midőn 1777. évben Mária

Teréziához felterjesztést tettek, a felállítani szándékolt Szörény megye és a katonai határszélek érdekében sok területi kihatások ellen előadták, hogy a sz. kir. város rangjára emelt civitas Carolostadiensis (Károlyvár), miután keletről, nyugatról és délről katonai határvidéki terület által van körülvéve, sőt vársík kiszakasztása is követeltetvén, éjszakra is körül fog vétetni, oly szorultságba jő, hogy sem külváros nem épülhet mellette, sőt még szabad útja, vagy vásárnak való helye sem lehet, és így a a közigazgatás feladatának meg nem felelhet. (Kukuljevics: Jura I. kötet. 470. lap.) Mária Teréziát közbejött halála gátolta a diploma kiállításában a város javára, tette ezt II. József 1781. október 8-án, mely alkalommal a város kiváltságait leírja, azt három néven említvén, úgymint: Civitas Carolostadiensis, magyarul *Károlyvár*, németül Karlstadt. Mondja: hogy előbb katonai hatóság alatt állt, de most Magyarország és kapcsolt részei polgári kormányának van alárendelve, és különösen Szörény (Szeverin) vármegyéhez tartozik. Végre a diploma szerint Gaza és Dubovacz faluk is a városhoz tartoznak. (Muzeumi kézirat; és Lopasich: Karlovacz XXIII. lap.) De e két falu bekebelezéseért II. József a várost bizonyos összegnek a kincstárba való fizetésére kötelezte, noha, mint mondja, ezek már azelőtt is a város területéhez tartoztak. A bécsi békekötés következtében 1809. évben Károlyvár az illiriai királyság része lett, mely francia fensőség

alatt állt. I. Napoleon bukása után ideiglenesen osztrák kormányzás alá jutott. 1822. év november 1-én azonban hivatkozással a július 1-én kelt királyi leiratra, a város ismét a magyar korona alá bocsáttatott vissza.

A magyar országgyűlés 1790. évben Károlyvárt, mint szabad királyi várost, becikkelyezte (a 30-ik czikkben). E város életében nevezetes, hogy 1814. szeptember 22-én felírást intézett a királyhoz, melyben előadván, hogy az osztrák törvények előtte idegenek (leges imperii austriatici ignominiam) a magyar alkotmány alá visszahelyeztetését kéri, melynek ők ismételve hűséget esküdtek. (Lopasich Radoslav: Karlovacz XXIX—XXXII. lap.) A magyar 14. törv.-czikk is 1827. évből foglalkozik Károlyvárral, a mennyiben a Károlyvárosi polgárok és idegenek közti törvénykezést rendezi.

A város mai magyar neve: Károlyváros, noha azt sem II. Rudolf, sem II. József nem használta. Lipszky a város magyar nevét nem említi: nála csak Karlovecz, Karlstadt, Carolostadium. De Fényes Elek, Hunfalvy János, a Helynévtár, a Károlyváros névalakot használják. Midőn az 1635. 38-ik törv.-czikkben Carolostadium legelőször említették, a Corpus Juris kiadója azt jegyzi meg, hogy a város német neve Carlstadt, szlávul Carlovez, magyarul Károly vára, vagy helyesebben *Karlátvára*. Hasonló módon a 72. törv.-czikkhez megjegyzi, hogy Korlátkö — Szakoleza és Nagyszombat közt, — annyi mint lapis S. Ca-

rolí. Önkényes nyelvészkedés, melyet magunkévá nem teszünk.

Kebele, szőlőhegy, Torda város, Torda megyében. Állítólag egykori birtokosától.

Kecset-Kisfalud, falu Udvarhelyszékben. Kisfalud mint pótlék csatoltatott Kecsethez, mint ezt Bonda János jegyző még 1864. évben verses topographiai leírásában mondja. Lenk Ignác művében Kecsed és Kisfalud még mint külön falvak fordulnak elő.

Kecze, szőlőhegy, Szent Balás falu, Zala megyében.

Keczel, puszta, mely Kaposvár térszomszédságában fekszik és ahhoz tartozik. Említették 1437. évben hibásan Rethel alakban. (Fejér X. 7. köt. 894. lap.)

Kedel, parlag, sovány szántó, Csekefalva falu, Udvarhelyszékben.

Kelemente, kis ér, mely Loozs határában, Sopron megyében ered, és Eszterházán át a Fertőbe folyik.

Kelencz, kert, Kapeza falu, Zala megyében.

Kelenföld, hajdan a budai külvárosok legdélibb és legrégibb része *Kis Pest*-nek, németül *Krenfeld*-nek neveztetett. Most Tabán vagy Ráczváros. A monda és a történet egyaránt vívnak a Kelenföld név tulajdonáért. Kiindulási pont a régi ének »Magyarország megvételéről«, melyet irodalmunk buvárlói a XIV. század végéről, vagy a XV. század kezdetétől származtatnak. Említi ezt már Pray (Dissertatio IV. §. VII. p. 75. lap.) a kit tulajdonkép a felfedezés dicsősége illet, valamint Cornides

(Vindiciae Anonymi Belae regis notarii.) Közlötte pedig Révay Miklós (Elegyes versek és néhány apróbb kötetlen irások, — Pozsony 1787. — czimű munkája 275—288. lapján), továbbá Toldy Ferencz, (Handbuch der ungarischen Poesie I. köt. 6—10. lap.) E régi dalban következő versszak fordul elő:

Arpad jwtha Magyar neppel
Kelemfewlden a Dunan el kelenek,
Az Chechen ewk chekewnek
Az Thethemben el-fel thethewnek.

Cornides hiába fáradozott abban, hogy a népdal ezen szakát megmagyarázza, és egy Révaihoz írt levelében képtelenségnek állítá az egészet, vagy egy tompa élezi poéta rímviszketegének; mert, úgymond, vajjon mit jelent: *chekewnek*? mit: *el-fel thethewnek*? Oedipusra volna szükség ennek megfejtésére. Azonban Kelenföldről még is ilyen magyarázatot ad Cornides: Kelenföld azon helynek neve, melyről Sz. Gellért püspököt a pogányok lelökték. Most is Szent Gellért hegyének nevezetik. Révay, támaszkodva a régi magyar nyelvtudományra, és a vele összefüggő keleti nyelvekre, a bajos értelmű versszakot ekkép magyarázta, és mai írásmódra következőleg igazítá:

Árpád jutha Magyar néppel,
Kelenföldén a Dunán el-kelének,
Az Cseken ők csekőnek,
Az Tetemben el fel tetőnek.

Ide tartozik még a következő szak első verse:

Érden sokat ők értenek.

mely valóban bizonyítja, hogy a dal írója gyönyörködött a szójátékokban, és nem állt feltétlenül a történeti alapon.

Simonyi Zsigmond a népetymológiának tulajdonítja azt a véleményt, mely Kelenföld és Tétény ezen nevét versből magyarázza:

Az Kelen földén átkelének
Az Tetemben föltetének,

azaz föltetszének, föltünének. Pedig az előbbi névnek még ismerjük eredetibb *Krenfeld* alakját, mely mindjárt elárulja idegen eredetét. (Müller Miksa: Ujabb felolvasások a nyelvtudományról 565. lap.) De valóban régibb névalak-e ez a Krenfeld? alább fogjuk látni. A költők nyomát a történetírók sem kerülték. Turóczy ugyan is, midőn az egyesült Macrinus és Detre harcát a hunokkal leírja, a hunokról azt mondja, hogy Sicambria alatt a Dunán átkeltek, és pedig *Kelenfewld* falunál, mely is azért neveztetett el így. (II. 11-dik fejezet). Tehát egy helységnek magyar neve van, a magyarok bejövétele előtt. Székely István pedig azt írja Krakóban 1559. évben megjelent Chronicájában ez világnak jeles dolgairól:

»Kit mikoron a magyarok (értsd: hunok) meghallottak volna »éjjel tömlőkön általkelének a Dunán a szent Gellért hegye alatt, kit mind e napiglan az általkelésről *Keleenföldének* hivunk.« Némely író fontosságot adott annak, hogy Székely István a helynevet Keleenföldre-nek írta, azt hívén, hogy ez által a kronista a Ke-

lényföldre kiejtést akarta jelezni; azonban Székely I. más helyen 1047-évre szintén a Kelen írásmódot használja, (Schedius: Zeitschrift von und für Ungarn, III. köt. 371—376.) A Fertő lápjain Kelő-nek nevezik az átjárásokat a kis ercken. Míg a Fertőre feljutottunk, négy kelőre találunk. (Magyar Nyelvészet III. 406.) Arany János Keveháza című költeményében ezen versek fordulnak elő:

Tömlőkön ott a hős Keve
Hadával így általkele,
Miért a hegy, miért a sík,
Kelenföldének nevezetik.

A költő tehát a helynév eredetét úgy magyarázza, mint Turóczy, Székely István és más történetírók. Vajjon helyes-e a magyarázat, erről a költő nem köteles számot adni. Turóczy nem csak Kelenföld nevű falut ismer, hanem a Gellérthegyet is így nevezi el. (II. 40. fejezet.) Arany János is a hegynék és a síkságnak is Kelenföldre nevet adja. Megegyezik ezzel szent Gellért életírója, ki a Gellérthegyet szintén Kreenfeld hegynék nevezi (. . . in biga positum de monte Kreenfeld submiserunt, — 20. fejezet.)

A kis-kúnsági pusztákon ma is *Kelő*-nek hívnak egy vízeret, mely ősszel vagy tavasszal szokott megtegni. Helyneveink közt *Kele-víz*, Gyűlevíz jönnek elő. Az elkel, elkél, ma már, tudtommal, ezen értelemben nincs meg nyelvünkben. (Lásd Régi magyar költők tára I. 243.) — A Kelemföldre és Kreenfeld azonosságát elismerte Pázmán Péter is, midőn a

Szt Erzsébethez címzett conventet ezen két névalak alatt felsorolta.

Kelenföld hol fekvése is kérdés tárgya. Némethy Lajos szerint megfoghatatlan történelmi tévedésen alapul, hogy napjainkban a Szt-Gellérthegytől délre fekvő lapályt nevezik Kelenföldnek, Kreenfelden alul, t. i. tőle délre vala Erzsébetfalva, a Duna partján elterülve, a Szt-Gellérthegy alatt. Többször említetik a Margit-legendában. (Archaeologiai Értesítő. Új folyam IV. köt. 167. lap, azon cikkben, melyben Salamon Ferencz munkáját ismerteti.) Azonban Némethy Lajos felfogásának biztosságát némely történeti adat megingatja. Régi időben a közlekedési út a Gellérthegy keleti oldala és a Dunapart közt igen szűk lehetett, bizonyára szűkebb, mint jelenleg. Ha azt fel nem tesszük, vajjon mikép lökhatték volna a pogány magyarok Szt-Gellértet a hegyről a Dunába? Monda és krónikák állítása szerint a magyarok azon helyen keltek át a Dunán, mely ezen átkelés emlékére Kelenföldnek neveztetett. Sereg átszállítására sem a Gellérthegy alatti Dunapart, de még a Tabán és vár közti terület sem igen alkalmas. Szerémi azt írja, hogy midőn Szolimán 1529. év augusztus havában Buda felé közeledett, tábornokát *Kelewenföldén* (Emlékirat Magyarország romlásáról 261—262. l.) Valamennyi író, ki Kelenföld fekvéséről szól, azt mondja, hogy e falu a hegy alatt terült el. Az idézettek kivül Toldy Ferencz is így ír Kelenföld fekvéséről: Das Donau-ufer un-

ter dem S. Gerhardtsberge bei Ofen. Handbuch 14. lap.) Ha Kelenföld nem a Gellérthegy *alatt*, a Duna mellett, vagy nem attól délre, Promontor irányában, hanem a Tabán és várhegy közt feküdt volna, akkor azt kellene mondani, hogy Kelenföld a Gellérthegy *fölött* feküdt. Legtávolabb jár a valóságtól Behamb, ki azt írja, hogy Ó-Buda mellett falu létezik, mely scitha nyelven Kelenföldnek nevezetik, mert a hunok itt a Dunán átkelvén, a római hadsereget tönkretették, Pannonia ez által mint valami alluvium kerülván hún uralom alá. (Notitia Hungariae 108. lap.)

Behamb itt nyilván félreértette a maga forrását. Ő ugyanis Ó-Budát (Sicambria) összetévesztette Ó-Pesttel (= Alt-Ofen) — mely utóbbinak részét t. i. Kelenföld és a vele határos Erzsébetfalva képezte. (Rupp Jakab: Archaeologiai közlemények V. köt. 56. lap.)

Kelenföld, mint a Dunán való átkelés tényéből származó helynév, nem talált mindenütt leszármazási elismerést. Sokan a helynevet Chriemhiltól, a Niebelungen ének hősnőjétől származtatják (Michnay és Lichner: Ofner Stadtrecht), és újabb időben is Nagy Géza a Krimhild-féle csatát névcserének tartja és Krenfeld helyett magyarosan Kelenföldet kíván ejteni. Szerinte Csaba népét a kelenföldi csatában verte volna le a többi magyarság, mely ezután huzódott volna délkelet felé. (Századok 1886. év, 546. lap.)

De hagyjuk ott a mondák világát és

ismerkedjünk meg a történet adataival. Feltűnő azon sokféle alak, melyben a helynév mutatkozik: Creynfeld, Kranfeld, Kronfeld, Crenfeld, Craynfeld, Kreynfeldt, Kleenfeuld, Kreenfeld, Keremfeuld, Kelemföld, Kreienfeld stb. nevekben lehet válogatni. Robert esztergomi érsek 1236. évben írja, hogy ő a Kis-Pesten, avagy Creynfelden levő, Szt-Gellért vértanúhoz címzett templomot, az ottani kegyúri joggal együtt, a Béla-forrás után nevezett cistercita apátságnak adományozta. (Fejér IV. 1. k. 60., 61. l.) IV. Béla király, a nélkül, hogy e korábbi adományra hivatkoznék, 1269. évben a Szent Gellért templomát Kreynfeld-en, anyja lelki üdvére a Béla-forrásról nevezett monostornak adományozta. (Fejér IV. 3. köt. 498., 500. l.) Egy 1206. évi bizonyosságlevélben Gerlah de *Creynfeld*. (Wenzel X. 11. lap.) 1291. évben Benedek veszprémi püspök, az ottani káptalan és a bélakúti apát közt a *kelenföldi* és a sassági tizedekre nézve egyezés jött létre. (Knauz: Monumenta Eccl. Strig. II. 299.) Változott alakban fordul elő később. Róka (Episcopus Veszprimiensis 173. lapján) *Keremfeld*-ről szól, melyben 1291. évben a keresztes vitézek conventje állt Szent Erzsébet védnöksége alatt. Ezt a conventet Pázmán Péter is említi de *Kelemföldre*, másképp *Kreenfeld* cím alatt, mint fent érintettük. Így már egy 1302. évi oklevélben olvasuk, hogy a budai várnak *Keremfeuld* nevű kapuja volt, az, mely Kelenföld felé nézett. (Fejér IX. 7. köt.

732. l.) Salamon Ferencz ezzel egyezően, de az eredeti névalakon változtatva írja, hogy Buda várának déli kapuját kelenföldi kapunak nevezték. (Budapest története III. k. 286. lap.) 1367. évben említettnek a szántóföldek Craynfeld mellett, Buda körül. (Országos Ivtár N. R. A. 1540. csom. 44. sz.) Azon nagyszámú jószágközt, melyet Zsigmond király 1424. évben Borbála királynénak adományozott, előfordul Ó-Budavárosa, várával együtt, Szent-Jakab és *Kelenföldre* nevű falu. (M. Történelmi Tár XII. k. 284. l.) Lakott Pesten 1476. évben egy Kelenföldi család (Nyirkállói Tamás: *Stilus Cancellariae Mathiae Regis*, Kovachichnál: *Formulae solennes* 189. lap), a XV. század elején pedig András, Balás fia de Kelenföld, mint Pest városának bírája említettik. A Kelenföld neve, melylyel oklevelesen először 1360. évben találkozunk, tehát nem veszett el; de nem lehet tagadni, hogy e névalak századokkal később fordul elő, mint a Krenfeld név és variánsai.

Salamon Ferencz a Kreenfeld névről azt mondja, hogy ennek német eredete kétségtelen, ennél fogva csak a németek betelepődése után keletkezhetett és így semmi esetre sem a keresztes hadjáratok előtt. (Budapest története III. 6. lap.) Hozzájárulunk e nézethez; de ki mondja meg nekünk, hogy a Krenfeld név mit jelent? Mi abban ferdtést sejtünk, mert csak nem valószínű, hogy a budai sziklás talaj a tormatermelésről lett volna híressé. Talán értelme a Grünfeld-nek

felel meg. Németországban Fulda mellett van Kreienfeld nevű helység, mely a XI. században Creginfeldt-nek iratott. A mi Kelenföldünk is, mint fent láttuk, Kreienfeld alakban fordult elő. De Förstemann (*Ortsnamen* I. 383.) még más Creginfelt és Creinfeld helynevekről is tesz említést.

Kelenföld, Szent-Erzsébet, Szent-Jakab falvak a XVI. században sűrű homályba borulnak és így valószínű, hogy ezek mind a török korszakban pusztultak el.

Helyén vélem itt megemlíteni, hogy a Szent-Gellért tiszteletére azon helyen épült templom, a hol vértanúságot szenvedett, nem a régi Kelenfeld hegyen, mely utóbb Sz.-Gellért-hegynek (Blocksberg) neveztetett, állott, hanem a hegy alján, a mi nem csak Turóczból tűnik ki, hanem Schier Xistus munkájából is (Buda sacra 72. lap.). ki 1392. év alatt Miklósról tesz említést, mint a pesti hegy alatt levő és Szt-Gellérthez címzett plébániai templom rectoráról. (Őt követi Fuxhoffer: *Monasteriologia*. Másod. kiadás, II. 143. l.)

Kemelli, dülő, Zalapataka falu, Zala megyében.

Kene, hajdan vár Varasd megyében, ma Knyeginecz. (Lásd azt.)

Kene mint személynév is fordul elő a XIII. századbeli okleveleinkben.

Kenefejér, dülő, kopár rét és mocsáros szántó, Csicsó falu, Zala megyében.

Kenyeres, hajdan falu Bodrog megyében. 1455. évben Morhath János birtoka. Említettik Mátyás király

1486. évi levelében is. Az 1783. évben működő hivatalos bizottság, melynek feladata volt Bács és Bodrog megyei némely homályos múltú helységek holfekvését kinyomozni, a kihallgatott megyebeli emberektől azt hallotta, hogy Ūrös vagy Erös, *Kenyeres* és Tütös praediumok Bodrog megyében fekszenek. Ez évben Tütös és Ūrös a palankai határhoz kapcsolattak, ezért valószínű, hogy Kenyeres is ezen tájon feküdt. (V. ö. Krusevlye.)

Kenyérlátó, hegy, dülő rész Ócsa faluban, Pest megyében. Hagyomány szerint ide szoktak a falubeli Nichtsbrodiak gyermekei kimenni, szüleiket Pestről várandók. Fekszik a major-sági dülőben.

Kenyérlátó-hegy, magányos, a többiek közül kiemelkedő domb, Áporka faluban, Pest megyében. Ezzel is foglalkozik a hagyomány.

Kenyérváró, dülő Fülöpszálláson, Jászkún megyében. Sovány homokos föld, onnan vette nevét, mert a bevett magból hiába várnak termést.

Kenyérváró, domb az orgoványi határban, Kún-Szent-Miklósnál, a Kúnságban.

Kenyérváró, halom Boczonád faluban, Heves megyében.

Kenyérváróhalom, halom Heves megyei Ugh faluban, keletre, a Tisza bal partján.

Kenyérváró-hegy, legelő Dömsöd faluban, Pest megyében. Itt várták hajdan a pásztorok a kenyeret és ételt a faluból, hogy hamarabb lássák, jön-e az ebéd?

Kenyérváró-part, rét Tura faluban,

Pest megyében. Itt várták a pásztorok délben az ebédet.

Keresztúr, falu Bács megyében, Kulához delnyugotra. Szilágyi László, neje Katalin nevében, ki Belyéni István, Mihály fiának leánya volt, az országbíró előtt tiltakozott, hogy Keresztúri László, János fia (ki Gergely fia volt), Keresztúr, Bellyefalva, Erdőmegy, Kerek, Dal, Churug, Verőfény, Boldogasszonyteleke és Kannarás falvakat lefoglalva tartja. Keresztúri László — a bácsi káptalannak 1410. évben Zsigmond királyhoz intézett jelentése szerint — azon levélnek mását kérte magának kiadatni, a melyre Szilágyi László neje Katalin, a maga igényeit a nevezett falvakra alapítja. Ezen kívánságnak megfelelő, a bácsi káptalan az illető oklevelet kiadta kanonok társának Egri Istvánnak, kit, midőn haza felé ment, Keresztúri László követett, és házában vele összeült. István mester bal kezében erősen tartá az oklevelet; azonban Keresztúri László egyszer erősen felsohajtott, aztán az oklevelet István mester kezéből hirtelen erőszakkal kiragadván, szolgáljával együtt kardot rántott és az oklevelet, mely Szilágyi Lászlóné birtokjogait magában foglalta, fogaival a legapróbb darabokra széttépte, pecsétjét pedig a papir egy részével lenyelte, egyúttal hangosan felkiáltott, hogy most már nem bánja, ha rögtön meghal, mert a mit ohajtott, azt teljesíté. Keresztúri László ez alkalommal István mestert is levágta volna, ha az ő emberei segítségére

nem jönnek; egyik szolgáját, Mihályt, László valóban meg is sebesítette. A nagy zajra az emberek összecsesődül-
vén István mester házába, és látván a történeteket, Keresztúri Lászlót és szolgáját elfogták és Bács vármegye módja és szokása szerint, a szolgabíró kezébe adták át. A bácsi káptalan ezen jelentését Rozgonyi Simon országbíró átírja, és Keresztúri Lászlót erőszakos tetteért, minden birtokainak és egyéb vagyonának vesztésére ítéli, mely őt egyedül illeti, és mely bárhol található legyen; azonkívül a Szilágyi Lászlóné által követelt birtokokat visszaadni tartozzék. Keresztúri László saját birtokai három részre osztassanak, két rész az ítélő bírót, a harmadik rész Szilágyi Lászlónénak jusson. Végre Keresztúri szolgálai sorsra szoríttatván, Szilágyi Lászlónak, Katalin férjének és ügyvédjének méltó büntetésre kiadassék. Több nemes férfi azonban közbevetvén magát, az országbírótól engedélyt kértek, hogy egyezkedést hozhassanak létre a perlekedő felek közt. Az országbíró beleegyezett, és a közbenjárók sikerrel működtek. Az egyezés oly értelemben jött létre, hogy mindkét rész Keresztúr, Bellyefalva, Erdőmegy, Kerek, Dal, Csurug, Verőfény, Boldogasszonyteleke és Kamarás birtokában megosztozott; az országbíró pedig az egyezségről kiváltságlevelet adott ki. (Országos lvtár N. R. A. 200. csom. 10. szám.) Keresztúr 1522. évben előfordul Bács megye adólajstromában. A török deffterekben is, minthogy ott a bácsi

nahijében *Gorni-Keresztúr* emlittetik, melyben 21 ház volt 1590. évben. Keresztúr határos volt Tótfalu, Kerek és Velefalva községgel, mely utóbbit a Mosztonga mocsárból jövő völgy választotta el. Ezen falu határában feküdt Somos, Halagos és Zegeserdő nevű erdő. Keresztúr falunak egyik határa a Tel faluba vezető út. Vajjon Tel alatt az egykor Telechiczi faluval, Hegyes mellett azonos-e? bizonytalan. Keresztúr a múlt század végén a kir. kincstár birtoka.

Keresztúr, hajdan falu, Bodrog megyében. Egy 1560. évi kir. adománylevél szerint Csonoplia és Keresztúr Bodrogh megyéhez tartoztak. Úgy látszik, Csonoplia mellett feküdt, azért nem azonos a ma is létező, de Bodrog megyéhez nem tartozott Keresztúr faluval.

Latin-Keresztúr, hajdan falu Bács megyében. Wesselényi Ferencz nádor 1657. évben zolnai Gombkötő Jánosnak a Bács megyében fekvő Kovinczy, *Latin-Kerresztúr* (Kersztava?) Tompa, Czekeria stb. falvakat és pusztákat adományozza, a mennyiben a kir. joghoz tartoztak, és 32 jobbágytelket meg nem haladtak. (Orsz. lvtár N. R. A. 710. csom. 29. sz.)

Réce-Keresztúr, falu Doboka megyében, másképp *Hideg-Keresztúr*, oláhul Ritze-Kristur, a pánczélcsehi járásban. A pápai tizedlajstromban: de Sancta Cruce néven fordul elő, és Kide fiókegyháza. Robert Károly király 1320. évi levele szerint Lőrincz fiai: István és Mihály, ki Cyne nevet viselt, az ő Keresztúr nevű birtoku-

kat nővérok fiának Lőrincznek, Pál de Reche fiának adományozzák, — a király pedig új adomány czimén megerősíti örökségi joggal. (Gyulafehérvári kápt. lvtára.) E falu nagyobb részét 1686—90. évben bírta Kún Sára, Sepsi-Szt-Györgyi Daczó Györgyné, kinek Apafi Mihály a dézmaért 1686. kiváltságilag elengedte. Tudható birtokosai a XVII. és XVIII. században voltak Recze, Daczó, Mak-say, Rácz stb. Hodor Károly, Doboka vármegye monographusa Recze-Keresztúrnak nevezi a falut, és hibásnak jelenti ki a Récze-Keresztúr névalakot. (Doboka vármegye esmertetése 556. lap.) Őt követi Nagy Iván (Magyarország családai IX. köt. 668. lap.) ki a Recze család alatt Recze-Keresztúrról is szól.

Mura-Keresztúr, falu, Zala megyében. Újabb időben (1864.) Kollátszeg faluval volt egyesítve, — de a Helynévtár ismét mint két külön falut sorolja fel.

Keringő, dülő a Maroson túl, Szász-ujfalu falu, Alsó-Fehér megyében.

Keringő, határrész, Zágon faluban, Háromszékben.

Keringetés, szántóföld, Szent-Balás falu, Zala megyében.

Kerkovány, a badacsonyi hegyoldal egyik része, melyet azért hívnak így, mert midőn a német az itteni bort megkóstolta, azt mondotta: »Gar ka Wein!« A túlsó részen jobb bor terem. (Deák Ferencz a képviselőház 1868. szept. 29-én tartott ülésében a szőlődézsma tárgyalásánál.)

Kerlés, Doboka megyében, a Szamosba szakadó Sajó völgyében fekszik Kerlés, Kyriais, Kiriales, oláhul Tyirales, Tyireles vagy Tyiralis nevű falu. Ezen helynevet már legrégibb krónikairóink egyike igyekezett magyarázni. Kézai Simon írja: hogy a Magyarországból rablások után megfutott bessenyők (mások szerint kunok), Szent László által Erdélyben Kerlés nevezetű hegynél — in monte Kyrioleis — eléretnek, és úgy megveretnek, hogy egy sem marad életben. Ehhez Szabó Károly, mint fordító, megjegyzi: E névben (Kyrioleis) lehetetlen a görög eredetű Kyrie eleison (Uram! könyörülj!) imádság szavakra nem ismernünk, melyekből a magyar kiejtés Kerlést csinált. — Ezekre mindenekelőtt megjegyzem, hogy nem a Szent László vezérlete alatt diadalmaskodó magyarok adták a Kerlés nevet a hegynek, hanem annak nevét már fennlevőnek találták, továbbá, hogy a helynév ugyan görög eredetű, mint Szabó Károly írja, de azt a magyarok közvetve a szlávság közegén vették át; nem is a magyarok ajkain idomult a Kyrie eleison Kerlés-sé, hanem a szláv népeknél. Több jel mutat arra, hogy Erdélyben, hol ma szlávok nem laknak, hajdan szláv elemek tanyáztak, (miről közönséges történelmünk mit sem tud), — mire nézve csak az oly helynevekre, mint Zalathna, Vladiásza, Branyicska, Dobra, Kraszna stb. utalok. Dudik Béla, a német elem elterjedéséről Csehországban szólván, azt írja, hogy már az első prágai püspök Thietmar-

nak beigtatásakor, azaz 973-dik évben, II. Boleszláv herceg, és az őt környező nemesség németül énekelte azt: »Christe keinado, kyrie eleison, und di hallicgen alle helfuent unse, kyrie eleison,« míg a nép a Kerlës, vagy a Kyrie eleison éneket egyedül hangoztatta. (Geschichte Mährens IV. köt. 257. l.) Prágai Cosmas így írja le I. Bretislav cseh herceg trónra lépését: Midőn az 1037. november kilenczedikén elhalt Udalrich herceg el volt temetve, Jaromir kezénél fogta unokaöcsését Bretislavot, és közsend alatt azt mondá a népnek: »Látjátok itt hercegeketek, — mire a nép Kerlës-t, azaz Kyrie eleisont kiáltott, és azt az éneket énekelte: »Gospodi pomiluj ny.« Hogy ezen felkiáltás nem csak egyes jelenség, hanem a szláv népek szokásaiban mélyen gyökerezett, a szláv történetek bizonyítják. Így midőn 1158. évben Cseh- és Morvaország hadjáratot határoztak Olaszország ellen, Prágában a vérvörös zászló volt kitűzve, és alatta gyülekeztek a harczos férfiak, kik dobörgés és harsona szó mellett, a Kyrie eleisont kiáltván, a csatába indultak. Ezen felkiáltás, úgy látszik, nagyon kedvelt és népszerű volt. A Culm mellett 1126. évi február 18-án folyt válságos csatában, melyben II. Otto olmützi herceg elesett, Sobieslav győzelmeskedő serege a Kyrie eleisont hangoztatta diadalénekül. Hallani lehetett ezt trónralépés alkalmával is, valamint akkor is, midőn Gnesenben Szent Adalbert hullája sírjából kiemeltetett. Bizo-

nyosan a szlávokkal közösen lakó németekre is ráragadt ezen szokás, mert fel van jegyezve, hogy 1080-ban a Grona mocsár melletti gyilkos harc után a német seregek is énekelték eme Kyrie eleisont. Hogy magyar részen is valaha ezen ének használtott volna, arról nincs semmi tudomásunk.

Azon hely, hol Salamon király, és Szent László 1070-ben (Budai Ferenecz szerint 1072. évben) a kúnokat megverték, Bonfin által (II. Decad, 3. könyv) Cherhelem, Pethő Gergely által Tserhalomnak neveztetik, mert cserfával volt benöve. Ez a Vörösmarty által megénekelt Cserhalom, — a »diadalmak büszke tetője.« Hodor Károly, Doboka vármegye monographusa azt írja, hogy e tájon az első keresztény magyar században, ismeretlen szerzetes rend klastroma állván, a kúnok gyakori beütéseit és prédálásait ki nem állhatta, megürült, elpusztult. Miután Salamon király a kúnokat megverte és elűzte, a fenmaradt szentegyházba sok ideig szolgálattételre járt egy pap, többi közt Mercur, jóbi apátur, s utóbb fehervári nagyprépost, s minthogy a déleesti imádság Kyrie eleison hangzott, utóbb ebből a mai fenn érintett oláh (!) neve származott 1078, magyar neve is e tájtt vette létét. — Hodornak majdnem minden szavát meg kellene czáfolnom, ha ez e helyen illő volna. Mellőzván tehát azt, hogy a berekeszi klastrom csak 1083-ban emeltetett szentjőbi apátsággá, e Szent László által nem kedvelt Mercurius tehát a

kerlési csata idején szentjóni apát címét nem viselhette, hibásnak jellem különösen azon állítást, hogy a szerzetesek imádságaiból vette volna Cserhalom Kerlés nevét. Történetíróink jóformán különbség nélkül úgy tüntetik fel az eseményeket, hogy midőn a magyarok és kúnok Doboka körül összezsaptak, a harc közép-pontját képező hegy már a Kyrieleis nevet viselte. (Lásd Turóczy, Fessler, Timon, — de Majláth és Szalay csak Cserhalom névével élnek.) Fel kell tehát tennünk, hogy a honfoglalást megelőző időben, vagy annak első korában adták szláv népek a Kerlés nevet ezen helynek, mely — miután ma szláv telepeknek nyoma nincs Erdélyben, a földirati Paläontologia egy érdekes példáját mutatja. (Pesty Frigyes: Századok 1868. év 111—114. lap.)

Kerlés névével minél ritkábban találkozunk történeti forrásainkban. Nem említi azt sem a pápai tizedlajstrom, sem Fejér György nagy oklevéltára, pedig kétségtelen, hogy igen régi telep.

Kervácshegy, szőlő, Kis-Lakos falu, Zala megyében.

Gyula-Keszi, falu Zala megyében. A Csobáncz hegy ormain romokban fekvő Gyulafivár urától kapta Keszi a mostani Gyula melléknevet. A Sixtus esztergomi kanonok, mint kir. megbízott 1272. évben kelt levelében említett *Keszzy* nem egyéb, mint a Csobáncz és káptalan Tóthi közt fekvő mai Gyula-Keszi.

Keszi, hajdan falu, Zala megyében.

Mátyás király 1464. évben Döbren-tei Himfy Tamás nyitrai püspök és rokonaitól, hűtlenségért elvévén a Zala megyei *Kezy*, Megyer, Szerdahely, Dezych és Gutorfölde birtokát, ezeket Kanisay László kir. főlovászmesternek adományozza. (Teleki, Hunyadiak kora XI. köt. 97. lap) Ma e vidéken Keszi nevű falu nem létezik.

Nagy-Keszi, hajdan falu Zala megyében, 1600. év táján a törökök elpusztították, határa utóbb Gyepű faluéval egyesült. A templom falai és tornya most is épségben vannak.

Keszte, réti dülő és szántóföld, Szilvagy falu, Zala megyében.

Ketel, hajdan falu, tán a Dráván túl. Közelebbi fekvése bizonytalan. IV. László 1280. évi levelében említi, hogy Severidus, Marcel fia kárt szenvedett azért, mert az ő testvére Miklós, Gált és Demetert, királyi tárnoklegényt *Ketel* faluból, kifosztogatták. (Zágrábi érseki lvtár.)

Ketelpataka, patak, mely a Sátorhalomból ered és a Bodrog vizébe foly, Zemplén megyében. Neve őstörténetünkben fordul elő, és érdekes eszmecserére szolgált alkalmul. Béla király névtelen jegyzőjének mult századi kiadásai mind *Retel* patakának olvassák a patak nevét. E becses forrás még csak 1744. évben fedeztetett fel, és másoltatott le először a bécsi cs. udvari könyvtárban, mire 1746. évben Schwandtner nyomtatásban adta ki. Már nála a patak neve *Retelpotoca*. A fordítók is, mint például: »A magyar Sunád, avagy I. Béla ki-

rálynak író deákja» czimű munka, mely 1799-ben jelent meg De a jelen században is a Retelpatak név irodalmilag közhasználatban volt. Tompa Mihály így énekel:

Neki ugrat *Rétel*
Baltul a folyamnak
Holott gonosz örvény
Tekergési vannak; stb.

— — —
És *Rétel patakja*
A víz neve léssen;
És Rétel fiát
A vizig egészen.

Balugyánszky József azt írja az ungvári kathol. gymnasium 1844/45 évi értesítvényében: »Sáros-nagy-Patak is a régi időben Rettel-Patakának, mivel ezen helyet Árpád Rettel kúnvezérnek ajándékozá, hivatott«. Mitrovics Gyula pedig e patakról így ír: »A Sátoralja-Ujhely és Patak közt futó orazágútnak majdnem épen közepén, két történeti emlékhely van, a honfoglalás első idejéből. Ez emlék a *Rételpataka*, és közel hozzá a melegforrás. Az elsőbb egy alig négy láb széles medrű folyam, mely a nyugotra fekvő hegy öléből búva ki, mint széles gyermek fut végig a keletre kirúgó tér zöld bársonyán, majd alább az erdő hűségébe búva, miután a Bodrogra vegyül, rövidebb habútja végét ér.« Katona (Historia Ducum 137. lap) a Retel és Retelpataka neveket használja. Így Fessler, Engel, Majláth, Szalay László *Rétel*-nek vagy Retelnek nevezik a kún vezért, Alaptolma apját. Horváth Mihály a választó ponton áll, és midőn azt mondja, hogy Árpád Ketel-t követségül küldé Zalánhoz; elbeszéli azt is, hogy a Sátor-

hegyről eredő pataknál *Ketel* lova megbotlott, és társai alig tudták megmenteni a veszélytől, a miért is a nép *Retelpataká*-nak nevezi a vizet. Jászay szerint is (A magyar nemzet napjai az arany bulláig 194. lap) a vidék népe kettős *t*-vel Rettel patakának hívja mai napig e vizet. De Jászay maga is használja e névalakot, mert úgy látszik, meghajlott a nép nyelvszokása előtt. Ez annál meglepőbb az oklevélbuvárló Jászaytól, minél igazabb, hogy már a mult század végén derengett a valóság. A már idézett magyar Sunád, Anonymus fordításának VIII. fejezetében ugyanis, melyben először fordul elő a Retel név, azt jegyzi meg: Ezt a Rételt *Ketel*-nek is olvastam egy helyütt, de nem látván változásának okát, csak meghagyom. De Hell Miksa 1772. évi térképén is, mely az Engel Keresztély által 1802-ben közzé tett Cornides Dániel Anonymusával megjelent, Tolma atyjának neve, és a patak neve: Ketel. Jerney (Nyelvkincsek 67. lap) az Anonymus-féle Ketelpotoca nevet Keczelpataká-nak ejti, és hibáztatja Toldy Ferenczet, ki a Schwandtner-féle kiadásban előforduló Retel olvasást megtartá. Ámde Jerney elfelejté, hogy régi írásokban a *t* és *c* betű nehezen különböztethető meg; elfelejté, hogy XIII. századbeli oklevelek szólnak ellene, el azt is, hogy a nép mai nyelvszokása Ketel helyett ugyan Retel-t mond, de a *cz* és *t* betűt nem cseréli fel, sőt inkább, mint Jászay fent mondá, erősen megkettőzi a *t*

betűt. Anonymus krónikájának helyesebb szövegét Endlicher, és ujabb időben Mátyás Florián adták ki, és most nem kételkedhetünk többé, hogy Ketel vezérről, és Ketepatakáról van szó, és ezt az olvasást fogadta el Szabó Károly is, Anonymusnak jeles fordítója. Nevezetes tünemény, hogy Anonymusnak régi hibás olvasása az irodalomból a nép közé vette magát; és miután nem lehet kételkedni, hogy mielőtt Anonymust a mult század közepén a bécsi könyvtárban felfedezték, a zempléni nép Ketelpatakának nevezte a Sátorhegyen eredő és Ardó mellett a Bodroggal egyesülő patakot, meglepő, hogy a tudósok szobájából kiáradó hiba, képes volt kiszorítani a hagyományos kiejtést és forgalomba hozni a Retelpatak hangoztatását. Podhraczký József, ki Anonymus krónikáját jegyzetekkel kísérte, szintén a Ketelpataka olvasást fogadja el, és a vidék topographiáját igyekezik tisztába hozni. (Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége 203—205. lap.) Már most a Névtelen jegyzőnek érvelésünk alapjául szolgáló illető szövegét (15. fejezet) Szabó Károly fordítása szerint közöljük: »Árpád vezér követe pedig, Ónd, Ete atyja, Ketel, Alap-Tolma atyja, és Tarczal kún vitéz, kinek magában magva szakadt, elindulván, a Bodrog vizén átusztatának azon helyen, hol a Sátorhalomtól eredő kis patak a Bodrogba szakad. És így átkelvén a Bodrog vizén, midőn az említett kis patakon vígan át akarának kelni, akkor Ketel,

lova megbotolván, az árvízben elmerül. és társai segítségével alig szabadula meg a haláltól. Akkor ezen patakot Ketel társai nevetségből *Ketelpatakának* nevezik; és ezután Árpád vezér a maga kegyelméből azon egész földet minden lakóival Sátorhalomtól kezdve a Tolcsva vizéig annak a Ketelnek ajándékozá. És nem csak ezt, hanem ennél nagyobbbat is ajándékoza neki, mert Árpád vezér az egész Pannonia földjét meghódítván, ugyanazon Ketelnek leghűbb szolgálatáért nagy földet adott a Duna mellett, hol abba a Vág vize szakad, hol azután Alap-Tolma, Ketel fia, várat épített, melyet Komáromnak nevezett, . . . holott is sok idő mulva Ketel és fia Tolma pogány módon eltemettetett. Azon földet pedig, melyet most Ketelpatakának neveznek, maradéka András király, Kopasz László fia idejéig bírta; András király azonban Ketel maradékaitól azon helyet elcserélte két okon: először, mivel a királyoknak vadászatokra alkalmas vala, másodsor, mivel felesége szeret vala azon részeken lakni, azért, hogy közelebb legyen szülőföldjéhez, mivel a ruthénok vezérének leánya volt. — Béla király Névtelen jegyzőjének topographiáját az oklevelek is igazolják. Így olvassuk egy 1252. évi határjárásban: bevonúl azon helyre, mely Kechelpotokanak nevezetik, és ott ismét a Bodroggal egyesül. Így V. István, mint ifjabb magyar király 1262. évben Hugká-nak, és fiainak Patak megyében a Makra hegy mellett földeket adományoz, a

melyek határa a *Kutel* (azaz Kötél, Ketel) patak. (M. Történelmi Tár. II. k. 175. lap.) A Makramál földrész Miklós tárnokmester 1358. évi levele szerint Patak város tulajdonát képezi, ennél fogva a Kutel patak is ide közzel esett. Ketel mint személynév is fordul elő, Árpád falu lakosai közt. Mint személy- és helynév 1086. a bakonybéli apátság birtokainak összeírásában: Quintum praedium quod dicitur Ketel-loci = Ketellaka. (Magyar történelmi Emlékek VI. köt. 31—38. l.) Jerney (i. h. 67. lap) a Ketelpatakát, vagy nála Kecelpatakát, a Ronyva patakkal azonosítja, a miben ismét nincs igaza, mert a Ketelpatak neve most is él, a Ronyva is külön. Az itt előforduló névrontás teljes hasonmását találjuk Fejérnél, ki némely Somogy megyei helységek közt, melyek 1437. évben pör tárgyát képezték, székesői Herczeg Ráfael és Héderváry Lőrincz nádor közt *Rethel* falut is említi. (Cod. dipl. X. 7. köt. 894. lap.) pedig e név alatt nem más értendő, mint a Kaposvár térszomszédságában fekvő és ahhoz tartozó, mai Keczel pusztája.

Ketelszék, hajdan mező, Kis-Sáros volt Zaránd megyei faluban, megemlítve 1477. a nevezett falu határjárásában.

Keulen-gasse, utca Szász Kézden, Segesvárszékben.

E név sok összetételben fordul elő. Így:

Speckels-Keule, dülő Szász-Kézden mezővárosban.

Geld-Keule, dülő Szász-Kézden mezővárosban.

Edels-Keule, dülő Szász-Kézden mezővárosban (Edel itt családnév.)

Fleischers-Keile, dülő Szász-Kézden mezővárosban.

Gebbels-Keulen-Grat, dülő Szász-Kézden mezővárosban. (Gebbel gyakori szász családnév.)

Kék, hajdan falu Zala megyében. A tihanyi apát 1268. évben Kék határában levő malmát valami Buzur nevű embernek eladja. (Fejér IV. 3. k. 483. l.) Ugyan ez az apát 1271. évben bizonyítja, hogy az ő szülőjét Kék nevű faluban, a királyné emberének Balásnak, ki ott lakik, eladta. Ez oklevél szerint Kék keletről határos volt Szerencs monostornak szőlőivel. (Fejér V. I. köt. 170. l.) Van mai napon is Balaton-Füred határában Kék nevű dülő, mely az elpusztult falu emlékét tartja fenn. Bedegi József szántóföldjén még most is a templom alapjai látszanak. Az ezen dülőtől Balaton-Füredre vezető út, Egyházutjának neveztetik.

Kékbánya, dülő, Szék város, Doboka megyében.

Kéles, pusztája Bács megyében, Pest megye határán. 1783. évben Zside, Szent Pál, és Kéles pusztája együtt említették, Vályi András a kalocsai érsek birtokának mondja. Jankovác falu fiókját képezi.

Késa, dülő, Al-Doboly falu Háromszékben. Az Olt egy szakadása folyik e helyen.

Késa, csermely, a mellette levő

dülő: Késánál, Kökös falu, Háromszékben.

Késa 1251. évben személynév.

Nagy- és Kis-Kiáltó, árkok, melyek áradáskor vízzel megtelnek, Bihar megyében. Zsadány határán átfolyanak.

Kilimány, dülő, Felső-Rajk falu, Zala megyében.

Kincses-fejmező, határrész, Kézdi-Vásárhely mezőváros, Háromszékben. Hagyomány szerint itt aranyforrás rejlik, melynek titkát csak bizonyos magyarhoni egyének ismerik, a kik időnkint el is jönnek, és a folyó aranyát elviszik. E dülő, Kászon Jakabfalva és Polyán határáig terjed.

Kincses, szőlőhegy, Gyula-Fehérvár városban, Alsó-Fehér megyében.

Kipova, vagy *Devecser* (lásd azt) Bács megyében.

Kirmán, kút Körtvekapu faluban, Torda megyében. A kút neve átszállt a környékén levő szántókra és kaszálókra.

Klokocs, falu Czetinhez éjszakra, a Korana folyótól keletre, a Glina patak mellett. II. András király 1218. évben Baboneg és István vodiczai grófokat, szabad grófokká kinevezi, és kiváltságokkal kitünteti. A király idősb fia Béla bizonyos goriczai várjobbágyoknak, nevezetesen Radusnak és testvéreinek *Klokoche* földet adományozza 1224. évben örökségi joggal. Ez a Klokocs a szluini ezredben feküdt, nem a báni végvidéken, mint Kukuljevich véli. (Jura Regni Croat. I. 49. lap és Fejér III. 1. köt. 446. és 447. és ismételve 445—447. és

mint záradék 1224. terra Klokocke in Croatia, u. o. VII. 5. köt. 233. lap.) Az adománylevélben mint határhegyek említetnek: Goricza, Gay (Glave), Ivanpatak nevű csermely, Pestenoga csermely, Potochyske hely, hol hajdan templom állt, a Koraniczába folyó Tolsztipatak, Gersztina, Glina, Szkopchno patak és Krote Buchovia erdő. — Zsigmond király 1387. Frangepan János, vegliai és modrusi grófnak a Cheten nevű várat és Klokoch területét Zágráb megyében újra adományozza. (Fejér X. 1. köt. 360. lap.) 1395. évben bizonyítja Bihics városának tanácsa, hogy Clococh lakosai szenvedett kárukért teljes kielégítést nyertek a szokoli várnagyok által. (Fejér X. 8. kötet 378., 379. lap.)

Klokocs, falu Zólyom megyében. 1886. év október elején *Hegyhát* nevet vett föl.

Klokocsőcz, hajdan falu Körös megyében. Dóczy Orbán egri püspök 1489. részbirtokának felét Klokochowcz faluban Bári Benedeknek adományozza. (L. Börös.) 1494. évben Klokohovcz, másképp Bedoveletz. (Országos Ivtár.)

Knyeginecz, dolni és gorni, azaz alsó és felső. Két falu Varasd megyében, Varasd közelében. E várostól délkeletre fekszik a Knyegineczi vártorony, — a régi *Kene* várának maradványa, mely arról nevezetes, hogy Imre király öcscsét, András királyi herceget ide záratta. Ez történt Hurter szerint 1199. évben (Geschichte Papst Innocenz des III. 1. k

295. l.) Azonban II. András csak 1209. évben emlékezik *Kene* várában töltött fogságáról, midőn Varasd polgárait azért jutalmazza, mert fogsága idején neki hűséges szolgálatokat tettek. (Fejér III. 1. k. 87. lap.) Mások 1203. évre teszik fogsága idejét. Már Bél Mátyás tudja, hogy Kene alatt, a mai Kneginecz értendő. (Compendium Regnorum Slavoniae 26. l.) A néphagyománynál is kérdést tesznek a régiség nyomozói, melyről állítólag azt tudták meg, hogy a varasdi polgárok a fogoly királyfit dinnyékel bőven ellátták, ki is utóbb mint király erről megemlékezvén, nagyszerű kiváltságokkal és terjedelmes erdőségekkel ajándékozta meg, sőt a város nevét is *Varasdin*-ra, — mint itt magyarázzák, — dinnyevárosra változtatta. (Archaeologiai Értesítő 1869. folyam, 7. szám.) Ilyen szószármaztatás csak egy álmos tudós agyában születhetik, de nem a nép közt, mely ma alig tud még valamit II. Andrásról. A Varasd név nem = város, és a szláv hangzásu *din* képző nem dinnyét jelent, mert hát különben Farkasdin, Uzdin, Bezdin, Szebedin, Neradin, Szegedin, Apatin, Szerdin (K. Torák), Kamendin stb. mind a dinnyének köszönnék nevüket. Jerney (Nyelvkinccsek 72. lap) a Kene helynevet Keve név alatt tárgyalja és azt hiszi, hogy II. András fogságának helyét Keue = Kevé-nek, azaz Kőnek hívták, — a mi nagy tévedés. Mátyás király parancsára Szlavoniában, avagy a mai Horvátországban sok vár leromboltatott.

(L. az 1471. évi XXIX. törvényezikket) — így történt ez a Varasd melletti Knesyevecz várral, mely Huszár Balásé volt. Kercselich azt írja, hogy ez utóbbi várat meg kell különböztetni azon *Kheene* vártól, a melyben II. András fogva volt. Régi tizedlajstromokból kétségtelenül kitetszik, hogy ez a Kheene a zágorai részekben feküdt. Kercselich valószínűnek tartja, hogy a Konschy családnak Konschina nevű birtoka hajdan Kheene-nek neveztetett, tekintvén a szomszédhelységeket, a melyekről mondatik, hogy Kheene várához tartoztak. Konschina fekvése, árkai, kettős falai, melyeknek nyoma van, arra vallanak, hogy itt egykor tekintélyes erőd állott, mely igen alkalmas lehetett arra, hogy II. András biztos fogságban tartassék. (Kercselich: Histor. Episcop. Zagradiensis I. 193. l.) Mikóczy ettől eltérő nézetet vall, midőn a habozó véleményeket számbaveszi, a melyek a Zágráb megyei Konschina vár és a varasdi Kneginecz falu közt nem tudnak megállapodásra jutni. Mikóczy József azt tartja, hogy azon helynek, a hol II. András fogva tartatott, közel kellett feküdnie Varasdhoz, minthogy a vavasdi polgárok Andrásnak kedves szolgálatokat tettek. Azonban Konschina Varasdtól elég távol esik, holott Knyeginecz alig van távolabb egy mérföldnél Varasdtól. Különben Knyegineczen is nagyobb város nyomai láthatók. Ha még hozzá vesszük, hogy Knyeginecz régi forrásokban *Knege* névalakban is előfordúl, a mely való-

ban csaknem egyezik a Keene és Kheene névvel, alig lehet kételkedni, hogy András királyi herczeg ezen a helyen töltötte fogságát. (Series banorum 82. lap az Arkiv za provjestnicu jugoslavensku 11-ik füzetében.)

Kodáros, patak és dűlő Sófálván, Udvarhelyszékben.

Kojsó, Koischdorf falu Szepes megyében, Göllniczbánya közelében. Nevét a Koisó pataktól vette. (Lásd azt.) Nagy Lajos király 1368. évben Göllniczbánya városnak visszaadja villam *Kois*, Krompach stb. falvakat. (Fejér IX. 4. köt. 116. l.) 1533. évben *Koyso* mint a szepesi várhoz tartozó bányaváros említettik, melyet azonban akkor a Zápolyai János pártján lévő Bebek Imre elfoglalva tartott. (Wagner: *Analecta* I. 42.) 1638-ban a helynév Kishov és Kohiso alakban fordul elő. (Gr. Csáky cs. lvtára.) 1662. évben gr. Csáky István végrendeletileg többi közt Kojsót hagyományozza, István nevű fiának. (Gr. Károlyi család Oklevéltára. VI. köt. 436. lap.) 1651. Koyssó, Kray Pál térképén 1723. Koiso, 1808-ban Koyssow. Hradszky József megjegyzi, hogy a helység neve inkább Koisseiffen-nek volna olvasandó, mert ennek megfelel a mai Koiso.

Kojso, patak Szepes megyében, régén Cochenseiffe, Konseiffen, Sokirchu. Az oklevelek magok kiemelik, hogy a Cochenseiffe név német elnevezés. Wagner Károly többi közt megjegyzi, hogy Cochenseife hihetőleg az a csermely, mely a Kojso falun

át folyik, aztán a Jekelfálva mellett elhaladó Hlinecz vagy Göllnicz patakka! egyesül. IV. László király 1284. évben valamely erdőt adományoz Hekkul (= Jekel) göllniczbányai polgárnak, és pedig azon csermelytől kezdve, mely németül Cochenseiffe-nek neveztetik azon útig, melyen Jászból a Szepességbe jönnek. (Wagner: *Analecta* I. 442.) III. András király 1294. évi levelében, melylyel Illés comesnek egy Szepes megyei erdőt adományoz a Golcha hegyeknél, az erdőség egyik határául a Konseiffen patakot említi. (Fejér VI. 1. köt. 305. lap.) A név jelentéséről ezt mondja Schröer Gyula: most e patakot és a mellette fekvő orosz falut Koischo-nak nevezik. Az ő nyomán Ortway még szabatosabban mondja, hogy a név *cochen* és *sife* összetételekből áll, és hogy *cochen* = kút, *sife*, vagy *seiffe* pedig = csermely.

Kolbász, hajdan kún föld Bars megyében. 1292. Guymeri Endre comes fiai, és a Maróthi Kún nemzetség birtokcserére lépnek, melyben az említett kúnok *Colbaz*, Vezekény stb. földeket, melyeket IV. Béla adományából birtak, cserekép átengedik. (Wenzel. XII. 534. l.)

Kolbászhegy, erdő Tótfaluban, Zala megyében.

Kogyár, dűlő, a Szent-Mihály faluhoz tartozó Bebes pusztán, Zala megyében.

Kolgyár, dűlő, Szentgyörgyvölgye falu Zala megyében.

Kolokányos, vizenyős hely, Vencsellő falu Szabolcs megyében. Neve

zetét onnan vette, mert most is igen sok kolokány vagy hinár terem benne.

Kolokányos, határrész, Kis-Köre falu Heves megyében. Szúrós kolokány fű terem rajta.

Kolokányos, tó, a benne termő kolokány növénytől, Tisza-Ders falu, Heves megyében.

Kolokányos, nagy vadvizet fenék, sulymot és vízi növényeket terem, Tisza-Halász falu, Heves megyében.

Kolokányos, lapos Tisza - Szőlős falu, Heves megyében.

V. ö. Karakányos.

A kolokány vízi növény, melynek legnevezetesebb faja az *ímergyökér*, ímerkolokán. Erdélyben vízi articsóka a neve. Kassai J. szerint neve a Pliniusnál előforduló »colocasiaszótól eredt volna. Néhutt »karakány«-nak neveztetik, a mennyiben Gönczy Pál szerint e növény levele kard alakú.

Komlós, falu Sáros megyében. IV. Béla király 1251. évi levele szerint, melyet Fejér (IV. 1. k. 235. l.) hibásan 1241. évszám alatt közöl, Gyarmán, Visibor fia Komlós faluból úrvári várjobbágy, tekintve hű szolgálatát, és azt, hogy követségben is járt Danilla ruthén hercegnél, a király rokonánál, a király kegyében részesül, ki őt, valamint testvéreit Renard-ot és Jund-ot és utódait a várjobbágyok sorsa alól kiveszi, és a Szentkirály-jobbágyfiúk rangjára emeli (filii jobbagionum Sancti Regis). Ugyan ő (IV. Béla király 1259.

Gyarmán Komlós faluból a városi főispán iránti minden tartozás alól feloldja, rendelve, hogy Komlós örökös földjére nézve, mely a Tapolca, Kaproncza, Csepző, Komlós, Cservíz, és Gerendel patak körül fekszik, őt senki ne zaklassa. 1264. évben István ifj. király Gyarmannak Komlós azon részét is adományozza, melyet a keresztesek jogtalanul elfoglalva tartottak. Igen megszorított értelemben vehetjük tehát, ha egy 1269. évi oklevél kivonatában István ifj. király Miklósnak, Aba fiának Komlóst Sáros mellett adományozta. (Fejér IV. 3. k. 543. l.) IV. László király Gyarmán fiait: Gaborjánt, Adorjánt és Voltert Sáros megyei nemeseknek nevezi, és rendeli, hogy azoknak Gerendel, Margonya és Megyemezeje, falvak visszaadassanak. (A lucskai Bánó cs. levéltárából.) 1313. évben a szent-sír keresztesekének prépostja Miechovban Lengyelországban cserébe adja a Sáros megyei Komlóst Rikolf fiának, Kakas és János mestereknek azok Landek nevű birtokáért. (Wagner: Analecta Scepus. I. 398. és Fejér VIII. 1. köt. 527. l.) 1330. évben említetik Ják, Miklós fia de Komlós mint királyi ember. Robert Károly 1340. Nagy Lajos 1361. évben megerősítik Somosi Pál, János fiait és rokonait Komlós birtokában, a kik t. i. azt a fentebbi Rikolf fiaitól megvették. (Fejér IX. 3. k. 246. lap.) A múlt század végén az Izdenczy család bírta. A falu fekszik pusztá Hidegkút, Komlós-Keresztes és Pósfalva közelében.

Komlós, határrész, Doboz falu, Békés megyében.

Általános megjegyzés: Mind e helynevek, és a még később tárgyalandók, melyek e rovat alá tartoznak, a Komló szótól: »humulus lupulus Linnaei« — veszik eredetüket. A Komlónak legelső említése Angolországban 1552. évben történik az alapszabályok könyvében. (Mac Culloch: Über Handel und Handelsfreiheit 223. lap idézvé Anderson I. k. 354. lapját.) Hogy a komló ismerete Magyarországon régiebb, mutatják a Komló, Komlód, Komlós helynevek Abaúj, Arad, Baranya, Bereg, Békés, Bihar, Sáros, Torontál, Heves, Ugocsa, Kolos, Doboka stb. megyékben.

Komlós, csermely, Abauj megye füzéri és gönczi járásában. A Szurok-hegy keleti oldalán ered és balfelől a Bosvába szakad. Említi IV. Bélának a Borsva helységet tárgyzó 1264. és István ifj. király 1270. évi, Füzér várát tárgyzó levele. Ez oklevél nemcsak Komlós helységet, hanem *Kumlovs* csermelyt is említ, mely az Ölyvespatakba szakad. (Wenzel VIII. 256., 257. l.) Hunfalvy János szerint ma *Hollóházai* víz néven ismeretes.

Komlósoldal, dűlő, Véczeke falu, Udvarhelyszékben. Ugyanitt Komlós-laka.

Komlóspatak, patak Sáros megyében Komlós mellett. Említi Jerney egy 1212. évi okirat alapján. (Nyelv-kincsek. Fejér III. 1. k. 114. l. és Hevenesi III. 302. lap.) De miután Fejér az i. h. Scumlospotok írja, Jerney is habozik, és a patak nevét majd

Somlyós-nak, majd Komlósnak ejti. Helyesen közli az idézett 1212. oklevélben a patak nevét: rivulus *Cum-luspotoc* régies alakban. Wenzel XI. k. 114. lap. — Újra említetik 1400. évben mint aqua Komlós. (Fejér X. 3. k. 231. l.)

Kolom, németül Kulm, falu Vas megyében, Porno mellett. II. András király 1221. évi levelében, melylyel beleegyeznek, hogy István, néhai Csepán bán fia, Porno, Monyorókerék, Hétfőhely, Pervolf és Kölked helységeket a szent-gothárdi monostornak adományozza, mint egyik határhely említettik: Villa *Colon*. (Hazai Okmánytár VI. 13. l.)

A győri káptalan egy 1226. évi levelében Vép, Csomod és Huda földdel együtt neveztetik Farkas de *Colon* pristaldus, ki e tájon hivatalában eljár. (U. o. 19. lap.) Kétségtelenül a Vas megyei Colon-ról van szó.

Kolon, falu Nyitra megyében, tótul Kolenany vagy Kolányi. Kálmán király 1113. évben elősorolja a zobori apátság birtokait. Ezek közt villa *Kolin*. (Hazai Okmt. XIII. k. 5. lap.) Hasonlóképp sorolja fel IV. Béla 1249. évben a szóban lévő falut *Colyn* néven. (Fejér V. 1. k. 315. l.) Ghimes 1253. évi határjárásában, *Kolun* a zobori apátság birtoka, mint Ghimessel határos. (Fejér IV. 2. k. 208. lap.) IV. Béla királynak 1256. évben kelt adománylevele András, Ivánka fiának részére (a Forgáchok őse) a határjárást így kezdi: Az első határhely *Colon* falunál kezdődik, mely a zobori apátságé. (Bél M. Notitia Hung. IV.

384., 385. lap.) A zabori apátság és Csanád esztergomi érsek közt 1349-ben létrejött szerződés az apátság birtokai között a két egymással határos Syra (= ma Zsére) és Kolun, a mai Kolon helyek említetnek (Wurum, Episcop. Nitriensis 115. l. és Fejér IX. 1. köt. 705. l.), melyeknek tizedeit az érsek átengedi. Garai Miklós nádor 1424. évben írja, hogy a ki Ghimes és Polon faluból jöve, Maróthra megy, az nem tartozik Heresztényben vámot fizetni. (Fejér X. 6. k. 660. l. és Hevenesi VI. 227. l.) Itt Polon helyett Kolon olvasandó. — Egy Janur nevű szabados Colun faluból említetik a nyitrai káptalan 1251. évi levelében Gerencsér és Pográny faluval. (Fejér IV. 2. k. 84. lap. és Knauz: Monumenta eccles. Strigon. I. 387.) A falu neve Korabinszkynél Kolom.

1297. évben Colyn veszprémi főesperes volt. (Hazai Okmt. V. 84. l.)

Kolon, hajdan puszta Pest megyében. Ebben egy év nélküli igtatási levél szerint Fáncsy János és Laszkáry Iván beigtattatnak.

Kolon, hajdan falu, a tihanyi apátság birtoka. II. Endre 1211. évi levelében: praedium Colon. (Wenzel I. 113. l.) Mint a nevezett apátság birtokát IV. Kelemen pápa levele is említi 1266. évben (Czinár: Monasteriologia I. 167. l.) Kolon alakban. Nagy Lajos király 1358. évi levelében, melyben az apátság birtokait elősorolja, már Kolon nem említetik.

Kolon, hajdan falu, most puszta Zala megyében, Balaton-Magyarod

mellett. Szent-István király 1019. a zalavári apátságot adományozván, annak Koronthal, Hidvég, Magyarád, Kolon, Komár, Rokolyán stb. falvakat adományozza. (Knauz: Monumenta ecclesiae Strigon. I. k. 41. lap.) Adományul adja többi közt a koloni víz és a városi híd vámját is (redditus Coloniensis aquae et pontis civitatis). 1252. évben az esztergomi érsek egy zsinati gyűlésen Kolon stb. falvak tizedeit a zalavári apátnak ítéli oda a veszprémi püspök ellenében. (Knauz, u. o. 394. l. és Fejér IV. 2. k. 154., 155. l.) 1308. évben villa Kolun és Mogyorod tizede iránt még mindig folyt a per a veszprémi káptalan és a zalavári apát közt. Az esztergomi érsek által kiküldött bírák az említett apátot meg nem jelenés miatt elmarasztalták. (Hazai Okmt. IV. k. 115. lap. és Knauz: Monumenta II. 585. l.) 1327. évben az esztergomi érsek által kiküldött bírák a veszprémi káptalan és zalavári apátság közt folyó pörben a tanukat kihallgatják, a kik oda nyilatkoztak, hogy a veszprémi káptalan mindig jogosan húzta Kolon, Magyarád és Istócz falvak tizedeit, míg azokat néhai Benedek zalavári apát, segítettve Henrik bán hatalma által, maga részére le nem foglalta. A bírák tehát az apátságot a tizedek átengedésére és birságra elítélték. (Nagy Imre: Zala vármegye története. Oklevéltár I. k. 201—205. l.) Zsigmond király 1408. évben Garai Miklós nádornak és testvérének új adományt ad számos birtokra, a melyek közt elő-

fordul Kőszegh vára, Rohonc, Magyarád és *Colon*. (Fejér X. 4. k. 673. lap.) Birja a gróf Erdődy család.

Kolon, Szent István 1001. évben a pannonthalmi benczés apátságot alapítja, és annak többi közt Bálványos, Chimudi (ma Nyalka), Varsány, *Curtou* stb. (így Fejérnél I. k. 282. l. és Czinár: *Monasteriol*. I. 34. l. Fejér Ipolynál: Győr megye, *Curtou* 583. l.) helységeket adományozza. Minthogy ez a *Curtou* avagy *Colon* Győr megyei, vagy szomszéd helységek társaságában nevezetetik, nem talállok okot arra, hogy fekvését Somogy megyében nyomozzam. (Lásd az alább leírt Kolont.)

Kolon, Szent István király 1009. év körül a veszprémi püspökségnek négy várost adományoz, nevezetesen Veszprém, Alba, *Corteu* és Visegrád. (Fejér I. k. 289. l.) Ezt az oklevelet Nagy Imre is közli (Hazai Okmtár VI. köt. 1. lap.) a *Corteu* helynevet *Colon*-ra igazítván. Ezzel egyezik Czinár véleménye, ki a Fejér oklevéltárához írt indexben a *Corteu* név mellé azt írta: *fors perperam pro Colon*. Így IV. Béla király is, midőn 1257. évben Szent Istvánnak a veszprémi püspökség javára tett adományt átírja és megerősíti, az adományozott városokat így nevezi: Veszprém, Alba, *Colon* és Visegrád. (Fejér IV. 2. k. 431. l.) Horváth Mihály megdicséri Nagy Imre palaeographiai ismereteit, midőn róla azt írja, hogy az 1009. évi oklevélben előforduló *Corteu* nevet *Colonnak* olvasta. Ezzel magáévá tette a *Colon* olvasást, de

egyúttal saját magával ellenkezésbe jött. Ugyanis miután Szent Istvánnak a pannonthalmi apátság 1001. évi alapító oklevelét igen szép magyar fordításban közlé, annak eredetiségét és valóságát támadja meg. Ez alapító levélben azt mondja a király, hogy Sz.-Mihály egyháza (értsd a veszprémi püspökség) ne látszassék meg rövidítettetni, s a megyebeli püspök ne szenvedjen igazságtalanságot a tizedek szedésében: neki adományoztam minden lakosával a *Cortou* udvart (*curiam Cortou*). Horváth Mihály e tételt Szt István király 1001. évi levelének hitele ellen fordítja, azt mondván, hogy miután *Cortou* birtoka az állítólag 1009. évi adománylevélben adományoztatott először a veszprémi püspökségnek, mikép történhetett, hogy ugyancsak Szt István már 1001. évben ezt a nevezett püspökségnek adományozta. (Horváth Mihály: A kereszténység első százada Magyarországon 185., 197., 198. l.) Igaz, hogy az 1001. évi alapítólevél, midőn szövege világosan a pannonthalmi apátság kiváltságaival foglalkozik, rögtön oda nyilatkozik, hogy a veszprémi püspökségnek, nehogy a tizedszedésnél valami rövidséget szenvedjen, a *Cortou* nevű udvarhelyt adományozza. De hisz Horváth Mihály már a *Colon* olvasást fogadta el és így még előbb nyilatkoznia kellett volna, miféle helységet ért alatta. Itt Czinár is talált nehézséget és az ügyet úgy adja elő, mint ha a Szent király a tizedszedési jogot a pannonthalmi apátságra ruházván, a vesz-

prémi püspökségnek Cortou-t adományozta volna, mely Czinár szerint a Somogy megyei Karáth. (Monasteriologia I. 59. l. Pesty: A várispánuságok története 267., 268. l.)

Koncsár, éjszakknak fekvő meredek oldal, jelenleg szántó, Szent-Ábrahám falu, Udvarhelyszékben.

Koncza, falu Alsó-Fehér megye kis-enyedi járásában. (Lásd Szász-Székes.)

Kondákod, szántóföld, Pincze falu, Zala megyében.

Kondakor, dülő, Zala-Apáti mezőváros, Zala megyében.

1273. évben Kondakur, Jurk fia ellen Dénes nádor a zalai gyűlésen bűnvádi ítéletet mond (Wenzel IX. 39. l.); de egy 1332. évi oklevélben említettetik Kundakur nevű nemes ember. (Fejér VIII. 3. köt. 606. lap.) 1342. évben Kundakur fiai Jakab és István a Herman nemzetségből. (Anjoukori Okmt. IV. köt. 198. lap.) A XIII. század végén: Domokos Kundakur fia de Bér. (Hazai Okmt. VII. 335. lap.)

Kondor, dülő, Martonos falu, Udvarhelyszékben.

Kondora, szántóföld, *Kondora szőlő-hegyháti*, erdő Nova falu, Zala m.-ben.

Kondora, kis és nagy, rét Bollahidán, Zala megyében.

Kondorfáki, dülő, szántóföld, Szilvágy falu, Zala megyében.

Konkolicza, dülő, Zalapataka falu, Zala megyében.

Kontyos, dülő, Al-Doboly falu, Háromszékben. Onnan vette nevét, mert a láböld Kontyhoz hasonlított.

Kórékert, szántóföld, Magyar-Szerdahely falu, Zala megyében.

Kórés, fok, Sarud falu, Heves megyében.

Korgatag, esőtől könnyen csemerlő erdőalji hely, hol olykor a víz a járók talpa alatt korog, vartog, Árkos falu, Háromszékben.

Korinkút, rét és *Korinkúti oldal*, szántóföld, Szilvágy falu, Zala megyében. A nevezett rétből kút van.

Kormánytábla-föld, 1684. évben szántóföld Vas megyei Köveskút falu határában.

Kornyita, most kevés vizű tó Kővágó-Örs határában, Zala megyében; előbb jó, nádas, halakkal és bőséges vízi madarakkal 10 hold téren.

Kornyitó, már kiszáradt nádas, Köveskál falu, Zala megyében.

Kósa, szőlő Csepel falu határában, Somogy megyében.

Kosacken-Reg, dülő Szász-Kézden, Segesvárszékben. Megjegyzendő, hogy a helynév régi: Das Kosacken-Reg.

Kosnya, szántóföld és rét, Szent-Jakab falu, Zala megyében.

Kosoniest, hajdan falu Furdia és Szarazan vidékén, Krassó megyében. V. László király 1453. évben Hunyadi Jánosnak a Temes megyei Sugya, Zsupán és Twerd oláh kerületet adományozza, mely utóbbihoz Gladna, Zold, Dragsinest, *Kosthanesth* stb. tartozik. Az aradi káptalan Hunyadi 1454. évben beigtatta. Báthory Zsigmond fejedelem 1596. Furdia és a hozzá tartozó Gladna, Zold, *Kosoniest*, Szarazan stb. Hunyad megyei falut Jósika Istvánnak adományozza.

Kovárcz, tótul Kowarczewy vagy Kowarowce falu Nyitra megyében. Kálmán király 1113. évben villam *Cunoz* elősorolja a zobori apátság birtokai közt. (Hazai Okmtár VIII. k. 4. l.) De IV. Béla 1249. évi levelében e helynév *Cunorz* alakban fordul elő (Fejér V. 1. k. 314. l.) és ebben inkább lehet a mai Kovarz falu nevét felismerni. Szelepcsényi György érsek 1684. évben Ghymes várát és a kovarzi kastélyt az esztergomi káptalannak hagyományozza. (Hevenesi III. 257. l.)

Kozár, dülő, Felső-Hrastyán falu, Muraköz, Zala megyében.

Kozárom, völgy és pusztá Pest megyében. Egy régi nagyszerű épület, tán kolostor, alapfalai még most is látszanak, cserépcsövekben vezetett forrás stb. Kozárom földje Páty falu határával egyesítettett.

Ködmönös, dülő, Málnás falu, Háromszékben.

Kököcső, szőlő a tapoleczai hegyfokon, Borsod megyében. 1633. évben a Szent-Péterhez címzett tapoleczai apátság tulajdona.

Kölce, pusztá, Sepsi-Szt-György város, Háromszékben.

Költő pusztája, erdő Gidófalván, Háromszékben.

Költökert, határrész Sepsi-Körös-patakon, Háromszékben. A Költő családtól vette nevét.

Kömpör, dülő, Balaton-Hidvég falu, Zala megyében.

Kömpör, legelő Zalaváron, Zala megyében.

Könczölhegy, legelő, Ördög-Henye falu, Zala megyében.

Köpös, forrásos, vizenyős hely, Kővágó-Örs falu, Zala megyében. *Köpöskút*, forrás ugyanitt.

Köte, dülő Pusztá-Süly faluban, Heves megyében.

Kötelak, hajdan falu Somogy megyében. 1425. évben Kwtelaka, a silizi apátság birtoka. (L. Siliz.)

Kötegyán, lásd Gyán.

Kővár, hajdan vár, most rom, a Szerny nevű hegy oldalán, a Lapos vize balpartján, egy órányira Butyásza falu határától. Legrégibb időben, ha talán Kővár nem is, de vidékének némely helységei, Szatmár várához voltak kapcsolva mint várföldek. Tudjuk ugyan is, hogy Fentős erdő, a melynek megfelelő nevű helység most Kővár vidéke határában van, 1216. évben a szatmári várispánság köteléke alól felmentetett. (Fejér III. 1. köt. 177. l.) Okleveleink szerint Kővár Szolnok megyéhez tartozott, aztán egy saját kerület központja lett. Nem tudjuk ki építette, és hogy mikor építették e várat, de bizonyos, hogy már Robert Károly idején létezett; — első ismert említése 1367. évre esik, mert akkor Nagy Lajos király azt Dragomér Miklós fiainak Drág és Jánosnak adományozta, tekintvén, hogy ő a pártos oláh vajda elleni harcban elesett. (Fejér X. 4. köt. 114. l.) Nagy Lajos király 1376. évben megengedi a nagybányaiaknak a fekete erdő használatát. Ugyanezen király 1378. évben Balk vajdának és testvérének Drágnak, Szatmár és Mára-

marosmegyei főispánoknak a Szolnok megyei Kővárat adományozza az erdődi kerület kivételével, melyet a király magának tart meg. (Nemzeti Múzeum fol. latin 2234 darab.) Kővárnak akkor már oláh lakossága volt. A leleszi convent 1392. évben bizonyítja, hogy Zsigmond király parancsára Balk és Drág vajdákat új adomány következtében a Szolnok megyei Kővár birtokába vezette, melyet azoknak már Nagy Lajos király adományozott (Fejér X. 2. k. 63. és 90. lap., de az első oklevélben Kewwar castrum regiumnak nevezetetik, Belső-Szolnok megyében, melyet a király új adománykép Balk és Drág vajdára ruház. A másikkban Kővár csak Szolnok megyében fekvő, királyi várról szól, melyet a király Balk és Drágnak adományozott.) 1393. évben István, néhai Megyesi bán fia, a Kővár várához Szolnok megyében tartozó birtokokat elpusztította. (Leleszi convent ltára, Protocoll. A. A. II. 190. lap.) Zsigmond király 1397. évben rendeli, hogy a Szolnok megyében fekvő *Kővár* vára, melyet ő Drág marmarosai főispánnak adományozott, határai szerint bejárattassék. (U. o. II. 291. l.) Ugyanő 1405. évben Kővárt és a hozzá tartozó számos falvakat Sandrin mesternek, Balk vajda fiának, testvéreinek Demeternek, valamint néhai Drág vajda fiainak Györgynek és Sandrinnek adományozza, a kik ezen birtokokba be is vezettettek. Ezen adománylevelét szerint Kővár várához akkor következő falvak tartoztak: Nekfalva (ma nem létezik),

Berkesz vagy Sáros-Berkesz (ma Kővár vidékén), Magyar Lapos, Tótfalu, Sülelmed, Ardó, Gereghe (ma Győrkefalva Szatmár megyében), Csehi, (ma nem létezik), Remete, Kovas (ma Kővár vidékén), Körtvélyes, Alsó-, Felső- és Közép-Kapolnak, Kovácsfalva (ma ismeretlen), Berencze, Karpenyis (ma nem létezik), Vasmelyfalva (ma nem létezik), Kékes, Karullya (a berkeszi járásban), Szakálosfalva, Koltó, Kölce, Bozincza (ma Bozonta), Felső- és Alsó-Aranyos (ma csak egy, t. i. Erdő-Aranyos Kővárvidéken), Kolcsicza (valószínűleg a mai Kolczér, melynek oláh neve Lenk szerint Koltzira), Hidegkút, Alsó- és Felső-Fentős, Hosszufalva, Pribékfalva, Magosfalva, Dánfalva, Lukácsfalva, Fehérszék, Tölgyes, Nagy- és Kis-Ecsed (e kettő ma nem létezik), Somkút (ma Nagy-Somkút), Balkova (ma ismeretlen), Váralja, Gaura, Priszlop (ma Nagy- és Kis-Priszlopul vagy Nagy- és Kis-Bunn), Bon-Vilma (ma Drága Vilma), Kelesvelreü (valószínűleg névtorzítás Körtvélesréve helyett, ma Révkörtvélyes), Nyírfalva (tán a mai Kis-Nyires), Lemhány, Letka (az utóbbival határos), Kocsodalfalva, (?), Kozea (tán a mai Kozlár), Bábafalva (ma Bába), Turbucza, Somos, Györtelek (az utóbbi ma Közép-Szolnok megyében), Mátés vagy Makos, (ma ismeretlen) és Fetingye (másképp Gorzófalva.) A király rendeletére a leleszi convent bevezeti Balk vajda fiait és néhai Drágh vajda fiait a nevezett falvak birtokába. (Nemzeti Múzeum fol. la-

tin, 2234. sz. Nagybánya kiváltságai között.) Nagybánya polgárai, kikkel a Drágfyak a város körül fekvő fekete erdő használatáért perlekedtek, 1467. évben bevallják ugyan, hogy ők a fekete erdőben fát vágtak, midőn Kővár még Nagy Lajos király birtoka volt, de ők ezt itt, és a többi királyi erdőben a király engedélyével tették. Mátyás király 1476. évi levele Kővár várát Közép-Szolnok megyében fekvőnek mondja. 1492. évben Kővár Drágfy Bertalan, 1526-ban Drágfy János, 1548. évben somlyói Báthory Anna előbb bélteki Drágfy Gáspár, aztán Drugeth Antal özvegyének birtoka. 1567. évben Zápolyai János Zsigmond ápril havában elfoglalja Kővárt, Nagybányát, Cservárt és Erdődöt. Kővárt akkor Viczmándi Tamás, Miksa király parancsnoka 13 napig védelmezte. Báthory Zsigmond fejedelem, Prágából visszatérvén, 1597. évben Kővározt találkozott nejével, Mária Krisztierna főhercegnővel. A bécsi udvari kamara 1604. év január 20-án rendeletet bocsát a magyar szepesi kamarához, hogy Leka Aga oláh követnek, a király által neki engedélyezett három falut: Magosfalva, Hosszufalva és Lonka, — melyek Kővárhoz tartoznak, átutaltványozza. (Udvari kam. lvtár.) 1605. évben Bocskai István hadi csellel szerezte meg Kővárt és szállotta meg. (Bethlen Farkas.) 1608. évben Vajda János Kővár várát elárulta a németeknek és jutalmul Vilmos falut nyerte Bastától Belső-Szolnok megyében. (Orsz. lvtár, Tran-

silvanica 6. csom. 38. sz.) 1613. évben Dóczy András szatmári várnagy csellel elfoglalja Tasnád és Kővár várát, mely így Erdélytől elszakadt, de már 1615. évben a király szerződésileg mind a két várat Bethlen Gábornak visszaadta és pedig Lassota Imre által. Az átadás történt Szilá-János kővári kapitány által. Ugyan ez évben a fejedelem Kővárt fiscalis jószágának jelentette ki. 1626. évben Bethlen Gábor fejedelem megróvjá lokacsi Prépostvári Zsigmondot Közép-Szolnok főispánját azon intézkedéseért, hogy kővári jobbágyság marháját és egy foglyot Szatmár megyébe hajtattott, hogy ott bíraskodást tartasson egy károsodási ügyben. Elmondja a fejedelem, hogy az »egész kővári jószág és districtus egy liber baronatusság, privilegiatus hely, sem ispánnak, sem másnak ott jurisdictiója nem volt; hanem ha mely azon jószágbeli részeket, falukat mások birtak is az fejedelmi beneficiumokból, azok között való casusok is az várban tisztviselőnk előtt arra plánáltattanak. Melyre képest méltatlannak láttuk, hogy jobbágyság marháját más jurisdictióba Szatmár vármegyébe hajtatta és az foglyot is oda vitte kegyelmed.« (Deák Farkas okleveles közleménye a Pesti Napló 1874. évi folyamában.) 1651. évben halt meg e várban Zólyomi Dávid, a fejedelmi trónért versengő 18 évi fogság után. (Bethlen János és Kőváry.) Rákóczy György fejedelem 1658. évben címerez és kiváltságos leveleket állít ki némely kővári pus-

kások számára. 1665. évben Teleki Mihály a kővári kerület kapitánya. 1668. évben Apafi Mihály 800 forintért elzalogosítja Drágavilma és Szehicze falvakat Teleki Mihálynak és nejének. Akkor Pelei Ferencz volt kővári kapitány; de 1672. évben Apafy Mihály ismét széki Teleki Mihályt nevezi Kővár vidéke kapitányának. (Gr. Károlyi Oklvt. IV. k. 495. l.) 1689. évben Teleki Mihály kővári főkapitány. 1692. évben kéri Erdély rendei, hogy a kővári kerület, mint Belső-Szolnok egykori része, Erdélyhez visszacsatoltassék. A Kővárhoz tartozó kincstári jószágok igazgatója 1702. évben Csatári István volt, kinek számadása szerint e jószágok akkor 300 forint 16 denárt jövedelmeztek. 1712-ben Katona István volt a fiscalis jószágok igazgatója. 1716-ban még a gróf Teleki család bírja zálogjog czímen a kővári kerület fiscalis jószágait, ezekből a kir. kamara Kovács-kapálnak Gorbónátz falva és Csokmány falvakat cseréképp visszakéri. 1732. évben III. Károly a visszaváltási jogot engedélyezi a Teleki családnak a kővári kerületben. 1775. évben báró Kemény Pál volt az ítélő tábla elnöke Kővár vidékén, 1782. évben ugyanő volt Kővárnak főkapitánya. — 1780. évben a kővári vár és uradalom ujlag beiratik a gr. Teleki családnak.

Kővár a Rákóczy-forradalom alatt még erős vár. 1703-ban a császáriak kezén van; szeptemberben a forradalmiak keményen megtámadják, de Rabutin felszabadítja az ostrom alól.

Később azonban várórsége a forradalmiakhoz áll. Ennek következtében a vár lerontatott, és ma is romban hever.

Megjegyzendő még, hogy Náprágy Demeter erdélyi püspök 1602. évi feljegyzése szerint, Kővár jövedelmei a fejedelem udvartartására fordítottak.

Kővárvidéke, a XVII. században Közép-Szolnok megyétől külön vált kerület, saját kapitány alatt, szolgabírákkal, jegyzőkkel hivataloskodó hatóság. A berkeszi, bunyi, nagy-somkúti és vádi járásból állt, míg 1876. évben a XXXIII. törv.-czikk által Kővárvidéke, mint külön terület megszüntetett, a Belső-Szolnok vármegyével határos részek az újon alakított egyesült Szolnok-Doboka, maradványa pedig Szatmár megyéhez csatoltatván. Kővárvidéke — mint Bethlen Gábor írja 1626. évben — liber baronatusság volt. Ilyen volt Fogaras, Zaránd és Szörény, de az 1634. évi gyulafehérvári országgyűlés LII-dik törv.-cikke mindezeket eltörölte, a Fogarasin kívül. (Lásd Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési Emlékek IX. k. 432. l. és X, k. 222. l.) 1650. évben mint Kővárhoz tartozó controversia nélküli fiscalis jószágok 93. falu számláltatik elő. (U. o. XI. 105. l.) Ugyanannyi faluból és pusztából állott Kővárvidéke feloszlata idején. (Lásd a hivatalos Helynévtárt.) Az erdélyi országgyűlés követi sorában 1657. évben előfordul Zaránd és Szörény vármegye követe, hasonlóan 1658. évben, hozzá

ekkor még Karánsebes város követei is; de Kővárvidéke képviselőjének itt nyoma sincs. Közép-Szolnok vármegye 1721. évben a váradi káptalan előtt tiltakozik Kővárvidékének különállása ellen. A nevezett vármegye szerint Kővár mindig Közép-Szolnok vármegyéhez tartozott. Önállólag sem a Liber Regiusban, sem in generali Regni Transilvaniae cathologo elő nem fordul, soha az országgyűlésre meg nem hivatott, mert területe mindig bele volt értve Szolnok megye területébe. Csak akkor, midőn Kővár épült, a vár kapitánysága által a vár és területe elkülönítettett a megyétől. De most a király rendeletéből a kővári kapitányság megszűnt, minél fogva megszűnvén az ok, meg kell szűnni az okozatnak is; és így kívánja a megye, hogy Kővárvidéke visszacsatoltassék. (Nagyvárad káptalan lvtára. Protocoll. III. 261. szám, 274. lap.) E felterjesztés ellenére tudjuk, hogy még 1782-ben nevezetetik báró Kemény Pál kővári főkapitánynak. A mi a területet illeti, ezt az 1741. évi XIV. törv.-cikk által a magyar országgyűlés Zaránd vármegyébe kebelezte.

Kriewelt-Gasse, útca, Szász-Buda faluban, Segesvárszékbén. A helynév jelentése tán Krähwald, azaz csókás erdő.

Kriewel-Gasse, útca, Erked falu, Segesvárszékbén.

Krumpseiff, patak Szepes m.-ben, mely Nehre és Rókusz falu területeit elválasztja, és a Schwarzbachba folyik. A szepesi káptalan 1290. évi levele

szerint Crumpsayff, máskép Sárpataka (Wenzelnél X. 10. lap Scarpataka, Hazai Okmtr. VI. 356. lapon Saarpatahaka) nevezetetik. I. Károly király 1307. évi levele Rókusz és Nehre vidékét leírván, abban a *Saarpatakát* is említi. (Fejér VIII. 5. k. 33. lap.) A német krumb = sár, seiff, sayff, sife pedig = patak.

Krusevlye, falu Bács megyében; hajdan *Körtvélyes*. Wesselényi Ferencz nádor 1656. évben Darvas Jánosnak és Gesztely Jánosnak a Bács megyei Gyurity, *Krussorje* máskép *Körtvélyes* és Zlokruha nagy rácz falvakat adományozza. (Lásd Gyurity.) 1783. évben Krusevlye már pusztá; hogy hol feküdt, az akkor a köztudomásban már elhomályosult, és azért egy hivatalos bizottság ennek kinyomozásával foglalkozott. A kihallgatott egyének azt hitték, hogy mintán Kruch dalmát nyelven annyi, mint magyarul kenyér, ez a Krusevlye azonos Kenyeres faluval (lásd azt), a mi pedig nem áll, mert Krusevlye = Körtvélyes, a mint az idézett nádori levélből is kitünik. A szomszéd Dautova helység területén van Krusevlye nevű patak, mely a Duna áradása által keletkezik; az általa képződő tó *Krusevszka Bara*; azon rész, mely Szantova felé esik: *Zlo-Kruszky*. Müller térképén a falu neve: Krusevo. (V. ö. Kenyeres.)

Kuczorgó-alja, halásztanya, Tószeg falu, Pest megyében.

Kupamaria, szőlőhegy, Kútfej falu, Zala megyében.

Kupán, felső és alsó, lapályos ha-

tárrész, Nagy-Ajta falu, Miklósvárszékben.

Kurgyal-alja, szántóföld, Felső-Zsid falu, Zala megyében.

Kustyán, kis úteza, zug, Szil mezővárosban, Sopron megyében.

Kuttenbánya, Kuttenberg, bányaváros Csehországban. Robert Károly 1328. évben Kőrmöczbánya városnak ugyan azon kiváltságokat adományozza, a melyeknek élvezetében van *Kutumbánya* város Csehországban. (Fejér VIII. 3. köt. 296. l.)

Kutyavár, Budáról délre, a Tétény melletti erdős dombokon ma is romjaiban látható vadásztanya. Mátyás király peczérei és vadászebei számára rakatta, hol az árkolásoknál találni szokott számos kutyakoponyák a tatár kopófajt engedik felismerni. (Paur Iván: Hazánk I. 16. lap.)

Kuvar, emelkedett hely Székely-Udvarhely alsó végénél; oldala sziklás, teteje szántóföld. A szomszéd helységekben, nevezetesen Miklósfalván is vannak Kuvar nevezetű helyek, melyek szintén köves minőségűek és magas fekvésűek.

Kükönye széna füje, nagy tisztás hely, melyben sok kőkenyibokor terem, Matisfalván, Udvarhelyszékben.

Külföld. Így nevezi Háromszék és Al-Csik a Rikán túli vidéket. Eből a particularismus lelke szól, úgy mint akkor is, mikor a bárczasági szász ember, ha Szebenbe utazik, azt mondja: mi most Erdélybe utazunk.

Kürgető, dülő, Kis-Komárom falu, Zala megyében.

Vásáros-Kürt, (Lásd Vásároskürt.)

Kürü, lásd Kürü monostora M. betű alatt.

Kütyü, Balaton-Henye falunak szakadéka, mely csak néhány házból áll Zala megyében.

Laa. Hinter der Laa és vor der Laa, dülők Szász-Buda falván, Segesvárszékben. Nevét valószínűen az itteni agyagos földtől kapta.

Laelen. In den Laelen, erdőrész, Szász-Buda faluban, Segesvárszékben. Szász nyelvjáráson Laelen-nek nevezik a vad szőlőt.

Langacs, szőlőhegy, a Nagyhegy déli fele, Szilvagy falu, Zala megyében. *Langos* réti dülő ugyanitt.

Langvíz, falu Zala megyében. Magyarul Hosszuvölgy. Ebből kitűnik, hogy az említett helynév tulajdonkép a német Langwiese.

Lantos, szántó, köves dombon, Nyírád falu, Zala megyében.

Lappancs, dülő, Köveskál falu, Zala megyében.

Latiborc, külső és belső, szőlőhegy, Alsó-Szemenye falu, Zala megyében.

Latonya, mintegy ezer négyszögölnyi ingovány, Sáska falu, Zala megyében.

Lator vára, oláhu Lotriona, hegy, Magyar-Igen, mezőváros, Alsó-Fehér megyében.

Lotriona, dülő, Igenpataka falu, Alsó-Fehér megyében.

Láb, helynévi összetétel. Így:

Hosszuláb, dülő. Telek falu, Háromszékben.

Határláb, dülő Imecsfalván, Háromszékben.

Szélláb dűlő, Kapeza falu, Zala megyében.

Ásztágláb, dűlő, Kézdi-Vásárhely mezőváros, Háromszékben.

Herbátláb, dűlő, Kézdi-Vásárhely mezővárosban.

Végláb, hegy Aranyosszékben, az Egyházpatak bal partján, Harasztos és Gerend közelében.

Vasláb, falu a Csikgyergyói székben.

Telekláb, szántóföld, Pincze falu, Zala megyében.

Öllő-láb, szántóföld, Kerka-Szent-Király falu, Zala megyében.

V. ö. Előlabak.

Leányhalom, lásd Mehbürg.

Leányvár, hegy Kolos megyében, a Valye Czenczuluj és Valye Urasa patakok választó vonalát képezi, Tótfalu és Szász-Fenes közelében.

Leányvári rét, Bajcsa falu, Zala megyében.

Leányvár, hosszú bércz, melynek nyugoti része félkörben meredek és csaknem megmászhatlan, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Leányvár (lásd Pottenburg.)

Leánypataka, vízfolyás, Gyula-Felhérvár város, Alsó-Fehér megyében.

Leánykő, erdőrész, Torda város, Torda megyében.

Lebenye, dűlő, Barabásszeg falu, Zala megyében.

Lebuj, pusztá, Zalavárhoz tartozik. Zala megyében, a Balaton déli végén.

Lebuj, pusztá Veszprém megyében, Veszprém várossal éjszakra határos.

Legyen, pusztá Bács megyében. A török defterek 1590. évben 18 ház-

zal említik a zobori nahijében. 1641. évben Milojkovics Miklós, máskép Horváth, Katymár, *Legye*, Gara falu, Tompa, Máda, Ivánka, Sebesith puszták birtokába igttatatik. (Garam-Szt-Benedeki lvtár.) Ugyanez évben Komjáthy Antal is tett lépéseket Ledgyen és Gara elnyeréseért. De 1642. évben nem ő, hanem Aszalay István és Komjáthy Ábrahám vezettetnek Borsod, Legien és Gara birtokába. (U. o. Capsa Statut. D. 4. csom. 32. sz.) Ezen beigtatásnak 1643. évben ellenmondott Milojkovics Miklós. 1663. évben Bory Mihály, Dvornikovics Miklós és possegai Horváth, máskép Szalatnyai György beigtattatnak Katymár, *Legye*, és Gara birtokába. 1700. évben báró Buttler János, Földvály László bevallása következtében, bevezettetik Borsod és Ledgyen birtokába; de ennek ellenmondott a kalocsai érsek, és a budai kamarai igazgatóság. 1701. évben Legyen érseki falu, mely a török időben 9 forintnyi adót fizetett keresztény földes urának. 1712. évben Legény kincstári birtok. 1725. évben Legyen és Borsod pusztát bírta Hammerschmid Ferencz Antal, ki azt ugyanakkor a Latinovics családnak eladta. 1744. évben Földvály György, Miklós és Sándor szintén ellenmondanak annak, hogy nagypjok László, és apjok Mihály Borsod és Ledgyen birtokát báró Buttlernek bevallották. 1759. évben Berky Sónia, Vachot Ádám özvegye, minden birtokjogát, mely őt e két faluban illeti, Latinovics Péterre ruházza át. (Garam Szt.-Benedeki conv. lvtára.) 1872.

évben *Borsod-Ó-Légyen* puszta községgé emeltetett. Az 1873. évben megjelent Helynévtár *Ó-Légyen*-t mint Borsod faluhoz tartozó pusztát sorolja fel.

Lehártfalva, máskép Markfalva, hajdan falu Baranya megyében, említve 1365. évben. (Gr. Erdődy es. monyorókeréki lvtára.) Lásd Márkfalva.

Leheny, rét, A.-Zsid falu, Zala megyében.

Felső-Leheny, rét, Felső-Zsid falu, Zala megyében.

Lemberg, lásd Ilyvó.

Lencse-Szél (lásd Felkert.)

Lendencze, szántó, Alsó-Zsid falu, Zala megyében.

Lengyel, dülő Szent-László faluban, Torda megyében. Ugyanitt *Lengyel feje erdő*.

Lehota-Leves, hajdan falu, Bars megyében, a Taponicha folyó mellett, a hrussói vár és Kis-Tapolcsán közt. 1369. évben Kis-Tapolcsáni Péter, Gergely fia tiltakozik az ellen, hogy László opuliai herczeg, nádor, ezen falu birtokába igtattassék. Húsz évvel utóbb (1389-ben) a kis tapolcsáni nemesek tiltakoznak, nehogy a király e falut Csetneki Mihálynak és Györgynek adományozhassa. Itt az oklevél azt mondja, hogy *Leves* falu Kis-Tapolcsán határai közt fekszik, és hogy az opuliai herczeg adott nevet e falunak. (Orsz. lvtár.)

Lethovanics, Lipszkyknél Lettovanez, a Helynévtárban Letovancy, falu az egykori második báni határ-

őrezred kerületében. A zágrábi tartományi gyűlés 1562. évben intézkedéseket tesz castellum Lethovanych erősítésére, mihez tulajdonosa, a szluini gróf is hozzájárul. Alapi Gáspár zágrábi püspök és bán 1575. évben Zágráb megyéhez osztályparancsot küld, melyből kitűnik, hogy szluini Frangepán Mikály várai: Gore, alsó és felső Kladussa, Kersztinya, Czetin, Szluin, Kremen és castellum *Lechovanich* a gorai erősség vidékén, Zágráb megyében fekszenek. Mind e helyek ma is Czetin és Szluin táján találhatók.

Letovanics, falu Zágráb megyében, a Kulpa mellett, Petriniához északnyugotra. A zágrábi tartományi gyűlés 1596. határozta, hogy miután *Lithovanich* kerületben a Kulpa mellett azelőtt is erőd állott, mely hasznára volt az országnak, — most itt új erősség építtessék. Azonban Erdődi Tamás gróf és neje a rendek előtt tiltakoztak, hogy Lithovanich és a kastélyhoz tartozó jószágok elfoglalásától a király eltiltá, mert azokat azelőtt Ungnad Kristofor bírván, leányának és férjének Erdődy Tamásnak hagyományozta. Az itt régebben fennállott várat Haszan bosniai pasa pusztította el. (Fraknoi: M. Országgyűlési Emlékek VIII. 537. l.)

Lébércz, makkot termő erdőrész, Páva falu, Háromszékben.

Lég, erdő, Kolos mezőváros, Kolos megyében. Környékét is így nevezik.

Libenicza, patak, ered Zala megyében, Kapcza falu területén, és ugyanitt a Fekete erdő nevű dülőben a

Lendva vizével egyesül. Van e faluban Libenicza nevű dűlő is.

Libovia, patak Zala megyében. Ered a cserenczóczi határban és Hotticza községben az Álló Murába szakad. Hotticza határában van Libovia rét is.

Libseiff, patak Szepes megyében, Landok és Rokusz közt. III. Endre király 1290. évi levelében: ydesuyz (azaz: édesvíz) másképp Libsayff. Az oklevél e patakot majd rivulusnak majd fluviusnak nevezi. Magyar és német elnevezése jóformán egyet jelent. (Hazai Okmányt. VI. 355. 356. l.) Ez oklevelet közli Wenzel Gusztáv is (X. 10. lap.) a záradék kivételével. Különben is a patak neve nála háromszor Ydiswys alakban fordul elő.

Lincs, lásd Szilincs.

Kis-Lincs, vagy *Lucs*, németül Klein-Lucse falu Pozsony megyében, a Csallóközben. Schedius térképén Kis-Lucse, Vajkához keletre. Lipszky csak Kis-Lucse vagy Kis-Lócs néven ismeri.

Nagy-Lincs, vagy *Lucs*, németül Gross-Lucs falu Pozsony megyében, Kis-Lincsszel együtt Ó-Gelle mellett. Schedius és Fényes e két falut Nagyes Kis-Lucse-nak nevezi.

Ó-Lincs, puszta Pozsony megyében, Nagyszombathoz délre, Szilincs mellett. Lipszky-nél praedium Ó-Lincs, vagy Sztari Lincs, Vályi András földrajzi szótárában *Ó-Lincz* puszta Nagyszombat város birtoka.

V. ö. Ablincs.

Linkó, vagy *Linszko*, vízállás (stagnum) Sopron megyében. A gö-

cseji nyelvjárásban: linkuo = süpedék; linkuos = mocsáros, süppedékes. (Torkos: Magyar Nyelvészet II. folyam.) *Linkó-ér*, Sopron megyei Szil-Sárkány. Kis-Tata, és Csanak mellett nyulik el és Csorna alatt a Keszeg érrel egyesülvén, a Malomért képezi.

Lipse, magas havas, bércezes, pusztalegelő, Bereczk mezőváros Háromszékben.

Liewring, rét, Mese faluban, Segesvárszékben.

Lobogó, ásványos forrás, Oláhfalú mezőváros Udvarhelyszékben.

Lóg, szőlőhegy, Gyöngyös-Tarján falu, Heves megyében.

Lóg, szántóföld, Bodony falu, Heves megyében.

Lóg, hajdan falu Heves megyében. Az egri káptalan, IV. László meghagyására Nagy-Tarján, Oroszi, Csamak, Lóg, Kis-Tarján, Körtvélyes és Györk határait megjárhatja. Mind e helységek ma Gyöngyös és Pata közt megtalálhatók, kivéven Körtvélyes és Lóg falut. (Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I. k. 156. l.)

Lógókata-Kútja, szántóföld Pata mezőváros határában, Heves megyében. Neve eredetileg Log lehetett, melyet a nép hümora a mai névalakra változtatott át.

Lok, alsó Lok, nagy Lok, dűlő, Bögöz faluban, Udvarhelyszékben.

Lok, lapályos szántóföld, Nagyajta falu, Miklósvárszékben.

Lok, sivatag, Felső-Örs falu, Zala megyében. Ugyanitt Szabadlok dűlő.

Lok, szántók Oczfalván, Udvarhelyszékben. E dűlő vége a Nagy-Küküllőre fekszik; legjobb lapolyaföld és jó gabonát terem; onnan a neve. *Lokláb* keletre fekvő dűlő ugyanitt.

Lok, nagy és kis, dűlők Kis-Kadács falván Udvarhelyszékben.

Lok, lapályos kaszáló Homorod-Recsényed faluban, Udvarhelyszékben.

Lokod árnyéka, kövecses szántóföld Homorod-Szent-Márton faluban, Udvarhelyszékben.

Lokpataka, csermely, síkon ered Dálya faluban és Várasfalva község határában a Homorodba folyik, Udvarhelyszékben.

Lökötő, előbb jobbra vizes, haszonvehetetlen hely, hová régenten a lovakat nyűgözték, most szántóhely, Kökös falu, Háromszékben. Esős időben nem jövedelmes.

Lökötőhely, határrész, Egerpataka falu, Háromszékben.

Lobánya, dűlő, Pölöskefej falu, Zala megyében.

Lorántdél, határhely, Heves megyei Ecseg falu mellett. Említve 1476-ban.

Loré, erdőrészt, Sepsi-Szt-György város, Háromszékben.

Lugos, hajdan falu Pest megyében. Erzsébet királyné 1284. évben Tass földet a maga tárnokmesterének Istvánnak adományozza. Határai: *Lugos*, Frigetarka, az Ákos nemzetség birtokai: Monyorófé, Hatvan, Futradfő. (Magyar Történelmi Tár IX. 108. l.)

Lutschenwäger, hegyes szántók, Trappold faluban, Segesvárszékben.

Luptyán, bércz, Bereczk mezőváros, Háromszékben. Ugyan e nevet viseli a szomszéd Sósmező falu egy dűlője.

Macs kavár, földhányás és várárkolás nyoma, Árkos falu, Háromszékben. Van e falu területén *Várútcza* és *Vár alatt* nevű hely, de nevét nem a Macskavártól vette, hanem az unitarius templomot körülvevő várfaltól. Ellenben a *Várhegy* a fentebbi várárkolásra vonatkozik.

Maczas, hajdan falu Temes megyében, a mai Krassó megye területén. 1548. Bozvári János az ő részbirtokait Facset vidékén, ezek közt *Maczas*, leányának adományozza. (L. Bozvára.) Más falu a Krassó megyei Mochyas, lásd azt.

Maczkó, dűlő, erdő és legelő, déli oldalán szőlőhegy, Palaznak falu, Zala megyében.

Madarász, erdőrészt, Nagy-Borosnyó falu Háromszékben.

Magyarház, ház Bécsben Ausztriában. Gyarmathi Balásy Zsuzsánna 1626. évben saját és gyermekei nevében tiltakozik az egri káptalan előtt, hogy férje hethesi Pethe György, a Bécsben, a Himmelpartt utczában vagy Apácák utcájában fekvő, Magyarház nevű és ősi jogon örökölt házának felét, Balásy Zsuzsánna megkérdeztetése nélkül eltulajdonította vagy eladta. (Egri kápt. Protoc. E 102. sz.)

Magyóka, sziklás szántóföld, Talyan falu, Zala megyében.

Majkacz, rét, Nova falu, Zala megyében.

Majkacz, dűlő, rét Bollahidán, Zala megyében.

Majosfa, máskép Salomfa, 1864. év táján még csak négy házból álló község volt Zala megyében. Barabás-szeg, Bollahida, Nova és Paizsszeg közt.

Makárirtás, mezei dűlő, Rátka falu, Zala megyében. A Mura mellett.

Makrócz, hajdan posványos berek, most rét, Magyar-Szerdahely falu, Zala megyében.

Maktyán, szántóföld Kékkút falu, Zala megyében.

Malum prandium, lásd Gieszhübel. Hasonló alakulású helynév a Canale di *Maltempo*, tengeri csatorna Veglia sziget és a horvát tengerpart közt.

Margitsziget, sziget a Duna közepén, Budapest határában. Terjedelme Ortvay Tivadar szerint 51.7914 hektár, avagy 90 katasztralis hold. Pest megyének egy 1727. évi összeírása szerint a sziget hosszában 918 ölnyire terjed, közepett 148 ölnyire. Rómaiak is laktak itt, miről némely emlékkövek is tesznek tanúságot. A magyarok korában e szigetet *Nyulak-sziget*-ének, *Szent Máriá*-nak, *Ursziget*, *Boldogasszony-sziget*-nek, *Margitsziget*-nek, sőt *Nagy-Sziget*-nek is nevezték olykor, noha e név alatt a Csepel-szigetet szokták rendesen érteni. Nevezte pedig Nagy-Sziget-nak például Bonfin akkor, midőn V. István királyról azt írja, hogy itt temetkezett. E nézetet vallja Ráth Károly (Magyar királyok utazásai). Őri G. György pedig hosszan fejtegeti, hogy Bonfin a magna insula kifejezés alatt Margitszigetről

megkülönböztetésül használta a mellette lévő Kis-Szigettől, melyet tőle csak egy keskeny, most már kiszáradó csatorna választ el. Magna insula alatt olykor a Csallóközt is értették, mint például 1264. évben. (Knausz: Monumenta I. 511. l.) Szalay László a maga részéről nem nyilatkozik V. István halálának helyéről, de hivatkozik arra, hogy Turóczy szerint a király a Nyulakszigetén halt meg, — a mi, mint Szalay hozzá teszi, Engel fejtegetéseivel ellentézik. Végre Horváth Mihály is írja, hogy V. István a Nyulakszigetére vitetvén magát, — itt halt meg. — A név miatt megelőztük némileg a történet rendét, de visszatérünk arra.

A szigetnek történeti szereplését Radványi Imre említi már Vak Béla idejében (1130—1141.) kinek neje Ilona, Urosz szerb fejedelem leánya az aradi vérnapot (1136.) okozta, és vezeklésére számos kolostort építtetett. (Margitsziget története 13.) De ezen adat támogatására egyebet nem hoz fel, mint hogy a Margitszigeti prémonstreiek monostora Sz. Mihály arkangyal tiszteletére volt emelve, ez a szent pedig a görög szertartást követőknél kiválólag magasztos helyet foglal el. Ebből csak annyi igaz történetileg, hogy Ilona királyné görög vallású volt, de Szt Mihályt a prémonstreiek már a rend alapítása óta védszent gyanánt tisztelték; és így valószínűbb, hogy a kolostort a magyar király építteté, a védszentet pedig a telepedő rend választá. Őri G. György kritika nélkül elfogadja azt a véle-

ményt, hogy Ilona királyné emelte a prémontrei zárdát. — Imre királyról fel van jegyezve, hogy e szigeten tartá udvarát, miből következik, hogy itt palotájának is kellett lenni. Rupp a XII. század végére teszi a kolostor alapítását. Annyi igaz, hogy 1220. évben már létezett, a mint az Bélának, az ifjabb királynak egy ez évből kelt adományleveléből kitűnik, melyben a pazanduki pusztán fekvő malmot a Szt Mihály prépostságának (értsd a prémontreieket) jobb ellátása végett adományozza. (Törs Kálmán, a szt-zsigmondi prépostság irataiból.) Az adomány ideje kétséges, mert teljesen hasonló adomány létezik 1227. évről a Szent Mihályi egyház (értsd a szigeti prémontreiek) javára, mely a Buda melletti szigeten (in insula iuxta Budam) feküdt. Szóval sem történik czélzás arra, mintha a prémontreieknek már korábban adományoztatott volna a pazanduki malom. (Fejér III. 2. k. 117. lap.) Ez az adomány valahogyan kisiklott a prépostság kezéből, mert IV. Béla 1245. évben annak a nevezett malmot Pazanduk pusztán visszaadja, és az adományt még bővíti. (Wenzel: Arpádkori Új Okmánytár VII. köt. 196. lap. Fejér György ezt az oklevelet 1249. évszámmal közli. Cod. dipl. IV. 2. k. 43—45. lap.) IV. Béla ez alkalommal a szigetet Nyulakszigetének nevezi, melyet az ő elődei kegyelméből egészen a prémontrei kolostor bir. IV. Béla 1243. évben is a szigeten tartózkodott, és egy levele kelt június 5-én a Buda melletti szí-

geten, mely Nyulakszigetének nevezetik. (Fejér IV. 1. k. 293. l.) 1246. évben Gysen budai kanonok, a Szent Mihályhoz címzett prépostnak és rendtartásainak a Nyulakszigetén, a hajdan Pilis megyében fekvő Tapsa faluban egy szőlőt ajándékoz. (Fejér IV. 1. k. 440. l.) 1248. évben Mária királynénak is egy levele kelt a Nyulakszigetén. (Fejér IV. 2. k. 36. l.) 1252. évben épült a Nyulakszigetén a Domonkos-rendű apácza-zárda, mely a Boldogságos szűznek volt szentelve, és a melybe IV. Béla később leányát, Margitot elhelyezte. (Schier Xistus: Buda sacra 77. l.) 1253. évben IV. Béla király egy kivégzett bűnösnek földjét adományozza a *budai szigeten* létező Szent Mihályhoz címzett egyháznak, melyben a prémontreiek ájtatoskodnak. (Fejér IV. 2. k. 173. lap.) 1255. évben a király a nyulakszigeti apáczáknak a Szt-Mária monostorban a pesti vár és kerületének vámját; és még ugyanezen évben a vásárjogot, kegyúri jogot, más kedvezményekkel együtt, a budai várban engedélyezi. (Fejér u. o. 311. és 321. l.) 1259. évben IV. Béla a nyulakszigeti apáczáknak, kik közé akkor már felvételé leányát Margitot, az Ó-Pest mellett, túl a Dunán fekvő Oszlár és Süly falvakat, valamint a Rákos patak mellett fekvő Sinkota, Nemes és Nagyzó falvakat, végre az Ákosnyire mellett elterülő Ökörd nevű földet adományozza. (Fejér IV. 2. k. 487., 488. l.) Ezt az adományt megerősíté István ifjabb magyar király 1264. évben. (Fejér IV. 3. köt. 205. lap.)

A sziget itt Boldogasszonyszigetnek neveztetik — insula Beatae Virginis prope Budam. De ugyan ő Szent Mária szigetének nevezte 1261. évben, t. i. akkor, midőn a szigeti apáczáknak, a Csallóközben fekvő Tönnye helység három részét adományozta, mely eddigelé a szolgagyőri várhoz tartozott. (Wenzel XI. 503. lap.) Ez oklevélben a király állítja, hogy ő a szigeti apácza-zárdát *újbol* alapította. 1262. évben Páris, Sándor fia, összes magyarországi birtokait, nevezetesen Benczenéz és más Valkó megyei jószágait a Boldogasszony-szigeti apáczáknak adományozza. A mihez IV. Béla még ugyanez évben beleegyezését adta. (Fejér IV. 3. köt. 79., 375. l.) IV. Orbán pápa 1264. évben helyesli Mária királynénak azon intézkedését, mely szerint a pilisi hegyen a Visegrád nevű várat építteti, szándoka lévén a királynénak, hogy leánya Margit, és a csaknem százra menő apáczaszűzek, kik a dunai sziget kolostorában (in monasterio Insulae Danubii) tartózkodnak, veszély idején menedéket találjanak Visegrádon. (Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. 505., 506. l.) A pápai levél tehát a sziget földrajzi nevét sem említi. Az esztergomi érseknek 1264. május 28-án *Szent-Mária* szigeten kelt levele szerint, a szigeten nevezett Fülöp esztergomi, Smaragd kalocsai érsek, Roland szlavóniai bán, Mórícz kir. tárnokmester, László erdélyi vajda és Baas mester országbíró — az öregebb és ifjabb király által kiküldetvén — itt gyűlést tar-

tottak, hogy az ország ügyeiről tanácskozzanak. (Knauz: Magyar Sion I. 700. l. és Monumenta eccl. Strigon. I. 504. lap. Wenzel III. 106. lap.) István ifjabb magyar király 1264. évben Uza fiáról, Péter és Ferenczről, valamint Kabos Tamásról emlékezik olyformán, hogy ezek a nyulak-szigeti apáczáknak jószágait elpusztították, és midőn törvényszék elé idézve, meg nem jelentek, bűnösöskül tekintvén, Jenő és Hetény nevű jószágait elfoglalta és a nyulak-szigeti apáczáknak adományozta. Ezen adományt ő 1270. évben mint V. István király átírta és megerősítette, leánya, Erzsébet kérelmére, ki szintén ezen nőzárdában tartózkodott. A helynevet István 1264-ben így írja: Boldogasszony temploma a Nyulak-szigetén. Az 1270. évi átiratban: Mária boldogságos asszony monostora a Nyulak-szigetén. (Fejér V. 1. k. 62., 63. l.) Tehát e név még sem volt néhai, mint 1265. év alatt írták. Midőn Kún László király 1275. évben V. István idézett 1270. évi levelét átírja és megerősíti, akkor is frater Paulus, domokos rendi szerzetes, a boldogságos Szt-Mária monostora javainak és jószágainak gondnokául említetik. (Fejér V. 2. k. 250. l.) István ifjabb magyar király 1265. évben ezen szigetet lakosait, melyben az ő nővére mint apácza tartózkodik, minden pénzadózás alól felmenti; a szigetet *Szent Mária*-nak nevezi. (Fejér IV. 3. köt. 296. l.) Utóbb mint király 1270. évben megerősíti ezen adómentességet. De IV. Béla is ugyanez 1265. évben

engedélyezi a fennebbi-adómentességet az apácák jobbágyainak, és a szigetet úgy nevezi: Boldogasszonyszigete (insula beatae Virginis), mely egykor *Nyulak-szigetének* nevezetett. (Fejér IV. 3. k. 266. l.) Mintha az utóbbi név már akkor használaton kívül lett volna, pedig a szigetet ezen a néven még 1483., 1549., sőt 1714. évben is említik. (Új Magyar Múzeum 1850. év I. 134., 135. lap.) 1266. évben Nána comes, Pósa fia a Kalan nemzetségből, és neje, Moys nádor leánya a Boldogasszonyszigeti apácáknak terjedelmes jószágokat hagyományoz Baranya, Pest, Csongrád és más megyékben; a mely adományokat IV. Béla király megerősíti. (Fejér IV. 3. k. 315—320. lap.)

Nána comes még ugyanez évben örökös nélkül meghalván, István ifjabb király annak minden birtokát a Boldogasszonyszigeti apácáknak adományozza. (Fejér IV. 3. k. 347. l.) Szintén 1266. évben állított ki Farkas fehérvári prépost bizonyítványt arról, hogy Páris, Alexander fia, minden birtokát, nevezetesen a Valkó megyében fekvő Benchench faluját a Boldogasszony monostorának az Ó-Buda mellett fekvő szigeten adományozta. (Fejér IV. 3. k. 375. lap.) Fejér ezt az adománylevelet 1262. év alatt is közli, kevés szóváltoztatással. (Fejér IV. 3. k. 79. l.) De miután IV. Orbán pápa meg csak 1264. évben adott négy havi határidőt Farkas mesternek, hogy préposttá kinevezésére a megerősítést Rómában személyesen szorgalmazza,

nem valószínű, hogy Farkas mester már 1262. évben lett volna prépost. (Theiner: Monumenta I. 266. lap. Wenzel III. 86. l.) A Benchenchre vonatkozó adományt megerősítette IV. Béla 1269. évben. De nem csak a főurak gondoskodtak az apácák anyagi érdekeiről, hanem szegényebb sorsúak is. Így Koast várának két jobbágya 1267. évben Vaiszlo nevű földjüket Baranya megyében a szigetnek Boldogasszony apácza monostorának ajándékozta, István ifjabb király, nővére Margit és a Szent Mária szigeti többi apácák kérelmére 1268. évben a várjobbágyok ezen adományát megerősíti (Fejér IV. 3. k. 469. l.), magokat is jobbágyokul az apácáknak felajánlván, azon feltétel alatt, hogy szabad jobbágyoknak megmaradhassanak. (Fejér IV. 3. k. 396. l.) Az adományaiban kifogyhatatlan öreg király 1268. évben is a dunaszigeti Boldogasszony monostorának Új-Bécsét adományozza a rajta lévő palotával együtt. Ez a föld határos volt Jenővel, mely szintén a nevezett apácák már korábbi birtokaihoz tartozott. (Wenzel III. k. 181. l.) Alább fogjuk látni, hogy a jenei birtokviszony csak később került rendezés alá. A Somogy megyei Theluky falut a királyné anyja birta. V. István 1270. évben azt a nyulakszigeti apácáknak adományozta; következő évben a fehérvári ispotályosok conventje jelentette, hogy a nevezett apácákat új birtokukba bevezette. (Fejér V. 1. k. 84., 173. l.) Ugyan ez évben megerősíti apja, IV. Béla Patas

falura vonatkozó adományát a nyulak-szigeti apácák javára, IV. László király pedig 1276. évben újra megerősíté. (Fejér V. 1. k. 96. és V. 2. k. 375. lap.) Vajjon e falu alatt a mai Patacs Baranya megyei falut kell-e érteni, vagy mást? bizonytalan. IV. Béla 1269. évben az általa károsított veszprémi püspökséget kielégíti, és ez alkalommal bevallja, hogy a budai hegyen nem rég épült, a boldogságos Máriához czímzett templomot, a Domonkos szerzetesek és leánya Margit kérelmére a dunaszigeti apácáknak adományozta, a veszprémi püspök tiltakozásának daczára. (Fejér IV. 3. k. 498. l.) Mikor adományozta IV. Béla az Esztergom megyei Csolnok falut a szigeti apácáknak, nem tudjuk, de az ő adományát megerősítette V. István király 1270. évben. (Fejér V. 1. k. 58., 59. l.) IV. Béla király 1270. május 3-án meghalt a budai szigeten in insula Wudensi, mint a Chron. Psoniense írja (36. l.) és mit Ráth Károly Margitszigetre magyaráz. A krónika a halál napjául *pénteket in festo inventionis sanctae Crucis*, jegyzi fel. Azonban 1270. évben a Szent kereszt feltalálásának ünnepe nem péntekre, hanem szombatra esett. Ugyan ez évben V. István új adománynyal gazdagítja a nyulak-szigeti Szent Mária apácza-zárdát, a midőn annak Pest megyében Taksony, Zoik és Rád falvakat és az Ilbó szigetet, Fejér megyében Ossian falut, három apró szigetet, mely Ossian és a Nagysziget közt fekszik, adományozza. (Fejér V. 1. k. 50. lap.)

Ugyan ez évben (1270.) Demeter a Panabezth nemzetségbeli Beszter fia, Sóskút nevű földjét a Szent Mária szigeti apácza monostorának hagyományozza, hogy ha neki fia születnék, szabadságában legyen a sóskúti földet az apácáktól teljes értékben visszaváltani. (Fejér V. 1. k. 83. l.) A király 1272. évben a Boldogasszonyszigeti apáczákat megerősíti a Fehér megyei Kuldu föld birtokában, melyet neki apja — nem tudni mikor — adományozott. (Fejér V. 1. köt. 208. l.) E föld azelőtt a szolgagyőri várhoz tartozott. Szintén 1272. évben Moys nádor tesz nagy adományt a Boldogasszonyszigeti apácák javára, melyet V. István azonnal megerősített. Adományozta pedig az apácáknak Csaba, Kazsok, Belcs, Rákos, Azlár, Burhud, két Pozsony és Igal falut Somogy megyében. (Fejér V. 1. k. 253., 254. l.) A Szolnok nemzetségbeli Peter 1272. évben Szederkény nevű faluját Baranya megyében, és Szamarja falut Valkó megyében a Dráva mellett Szent Mária sziget apácza-monostorának adományozza. Az adományt megerősíti V. István, de a szigetet Boldogasszonyszigetnek nevezi. (Fejér V. 1. k. 188., 189. l.) V. István nagy felháborodást szenvedett, midőn ifjabb fiát Endrét, Pektári Joachim elrabolta, visszahozásáról intézkedést teendő, sietett haza, de erőltetett útján megbetegedvén, Nyulak-szigetére jött, hol 1272. augusztus 1-én meghalt és az itteni boldogságos Szűz egyházában eltemtetett. A pozsonyi krónika (37.

lap) azt írja, hogy a király a Nagyszigeten (in magna insula) meghalt és a Boldogságos szűz templomában a budai szigeten (in insula Wudensi) temettetett el. Mind a mellett e két kifejezés alatt csak a Nyulakszigetét kell érteni, a mint ezt Horváth Mihály is teszi. IV. László király szintén 1272. évben Jakab, a prémontrei rend perjele, kérelmére megerősíti IV. Bélának 1253. évi, általunk fent idézett adományát. Itt a király a szigetet Szűz Mária szigetének nevezi. (Fejér V. 2. k. 56. l.) Azon időben, midőn IV. László a Nyulakszigeten tartózkodott (1272.) és innen köveket küldött Ottokár cseh királyhoz, kik előtte a béke megszegéseért panaszt emeljenek és Pozsonyt visszakövetelnék, Németujvári Henrik gr., Béla herczeggel, a boldogult Ratiszlav macsói bán és Anna herczegasszony fiával, súlyos viszályba keveredett. A viszály a szigeten párbajjal végződött, melyben a herczeg halva maradt. (Horváth Mihály: Magyarország történelme. II. kiad. I. 447. l.) Béla herczeg Ottokár király sógora volt. A nevezett király 1273. évben Moys somogyi főispánnak azt az engedélyt adja, hogy az Igal, két Pozsony, Borhud, Oslár, Csaba, Kazsuk, Béc, Ráksi nevű falvakat, az ő leányainak, kik a Boldogasszony-szigeti apácák soraiban vannak, hagyományozhassa. (Fejér V. 2. k. 84. l.) Ez által múlt évi adománya némileg megszorítottatott. A budai káptalan 1276. évben Somogy megyei és Kazsuk Tolna megyei falvak határait

leírja. (Fejér VII. 5. k. 404—418. lap.)

A Pest mellett egykor létezett Jenő faluban már 1249. évben kaptak a nyulakszigeti apácák két telket IV. Béla adományából. (Fejér IV. 2. k. 45. l.) 1261. évben Benedek esztergomi érsek, a káptalannak Jenő nevű, a Duna mellett fekvő birtokát cserébe adja IV. Bélának, kapván ezért Hont megyében Szalka falut, melyből 20 márka évi jövedelmet enged át a káptalannak. (Knausz: Monumenta Eccles. Strigon. I. 462.) Béla király a nyulakszigeti apácáknak adományozta Jenőt; IV. László király 1274. évben erősítette meg ezen cserét és adományt. (Fejér V. 2. k. 150—152. l.)

Margit már nem lévén az élők közt, 1276. V. Ince pápa ujlag rendelt vizsgálatot tételni boldogult Margit csodáiról és példás életéről, a ki a boldogságos szűz Domonkos zárdájában tartózkodott a »dunai szigeten«. (Fejér V. 2. k. 349—351. l.) Margit mégis csak 1641. évben igttattatott a boldogságosok közé. Egy másik 1276. évi levelében a pápa a Szent Mária nevű dunai szigeten ájtatoskodó apácákat különös pártfogása alá veszi, birtokait és kiváltságait elősorolja. (U. o. 357—360. és Wenzel IX. 152., 153. lap.) IV. László király 1277. évben megerősítette IV. Bélának a budai vásárjövedelemre vonatkozó adományát a nyulakszigeti apácák javára. (U. o. 402. l.) Még ugyan ez évben a király Csolnokon vásártartási jogot és Telki

helységben a kegyúri jogot engedélyezi a nyulakszigeti apáczáknak. Az országbíró pedig rendeli, hogy Tárnok falu birtokába vezettessenek. (Fejér V. 2. k. 406. l.)

Említésre méltó, hogy ez időtájban IV. László apósa, a Siciliából már korábban kiűzetett, és csak Nápoly birtokában maradt Anjoui Károly meghalt. IV. László ezzel minden melléktekintet alól felmentve érezvén magát, nejét Izabellát, a margitszigeti Mária-kolostor börtönébe záratta, és még szorosabbá fűzte viszonyát Aida, Mandola és más kún leányokkal.

Érdekes IV. László királynak azon 1278. évi levele, melyben az Ó-Buda közelében fekvő dunai szigetről mondja, hogy egykor Nyulakszigetének neveztetett, de most Boldogasszony-szigetnek neveztetik, és melyet nővérének Erzsébetnek és apáczatársainak adományoz, kivéven a ferenchiek zárdáját, a Szt-Mihályhoz címzett prémontrei kolostort, a János vitézek várát és az esztergomi érseknek e szigeten lévő épületeit. (Törs Kálmán: Margitsziget 59., 60. l.)

Lodomér esztergomi érsek 1285. évben Tamás váci püspöknek átengedi a Boldogasszony nevű, Ó-Buda mellett a Duna közepén fekvő szigeten levő körülfalazott, és kőből épült tornyát a sziget felső részén. (M. Sion I. 859. Fejér V. 3. k. 288. l.) Fennena királyné 1291. évben a Fehér megye solti járásában fekvő Dömsöd helységet, III. Endre beleegyezésével a nyulakszigeti apáczá-

nak adományozza. (B. Međnyánszky Ivtára.) Bizonytalan az idő, a melyben IV. László a nyulakszigeti apáczáknak Tárnok, Fenyér és Kondolus falut adományozta. De az ő adományát megerősítette III. Endre király 1291-ben. (Fejér VI. 1. k. 189. lap.) III. Endre király követte elődei nyomdokát, és 1292. évben megerősíti a Boldogasszony szigeti apáczákat, a Baranya megyei Vaiszló birtokában. (Fejér IV. 1. k. 200. l.) Ugyan ő 1294. évben beleegyezik abba, hogy bizonyos tengurdi nemesek Búcs helységöket a Duna mellett az esztergomi érseknek átengedjék, cserében kapván tőle a Boldogasszonysziget csúcsán Ó-Buda közelében épült tornyot és váracst. (Fejér VI. 1. k. 297. l. M. Sion I. 923. Knauz: Monumenta eccles. Strigon. II. 353., 354. l.) Fel kell tenni, hogy más tornyot értett itt az érsek, mint a melyet nemrég a váci püspöknek adott.

Beatrix királyné, Robert Károly felesége, 1319. évben Temesvárott kelt levelében ezek neveztetnek mint a Margitszigethez tartozó falvak: Varsány, Taksony, Tököl, Ragáld, Czinkota, Jenő (Pest), Pomáz, Csaba (Pilis), Csolnok. Mint előadásunkból kitetszik, e névsor távol sem teljes. A nevezett falvakat Beatrix felmentette az egy fertőnyi adó fizetése alól.

Károly király 1323. évben a budafelhévízi conventet kiküldi, hogy Nyék és Haraszt falu bíráit Pest megyében, és lakosait a király elé megidézzé, mert a nyulakszigeti apáczákat Taksony nevű birtokát és jövedelmét

lefoglalták. (Anjoukori Okm. II. 79. lap.) 1331. évben Becsei Imre az esztergomi káptalan előtt eltiltja a nyulakszigeti (de insula virginis gloriosae), apáczákat, hogy Ormán nevű birtokukat Dobi Demeter salgói várnagynak eladhassák, az ő, mint szomszédnak, tudta és beleegyezése nélkül. (Zichy Codex I. 377. lap.) 1332. évben az esztergomi káptalan bejárja Sumudur és Simog, azaz Szomodor és Sümeg Esztergom megyei falvak határait, melyeket néhai Izabella királyné adományozott a nyulakszigeti apáczáknak. (Anjoukori Okmt. II. 614. l.) 1335. évben a Szent-Mihálylyal határos Pardy falu a nyulakszigeti apáczákat és a pesti polgárok közt felosztatik. (Fejér VIII. 4. k. 116—118. l.)

Schier azon állítása (Buda sacra 76. l.) hogy a prémontreiek 1302. év táján a szigetről akár elköltöztek, akár elmozdítottak volna, nincs semmikép bebizonyítva. Sőt a budai káptalan egyik oklevelében 1362-ről Jakab, nyulakszigeti prépostról történik említés, ki egy budai kőfaragóval szerződést köt a lelesziek számára, hol köztudomás szerint prémontreiek léteztek. Timon 1483. évről említi, hogy Mátyás király Várdai Péter kalocsai érseknek és az ország kanczellárjának meghagyta, adná vissza a nyulakszigeti prémontreieknek a Szt Mihály arkangyalhoz címzett prépostságot, de hogy 10 évvel utóbb ez a pálosoknak adatott volna át. De ezen állítás is hibás. (Danielik János: A prémontreiek 324. lap.) Schier té-

vedését mutatja azon körülmény is, hogy 1453. évben Tamás, a nyulakszigeti prémontreiek prépostja Szent Mihály arkangyal monostorában, a budai káptalan előtt tiltakozólag személyesen jelent meg. (Uj Magyar Múzeum 1850. év I. 131. Hevenesi után.) Az apáczákat nem mindig háborítlanul bírták jószágaikat. Így álltak az ó-budai és a margitszigeti apáczákat Pest várossal pörben Új-Bécs visszaszerzésére nézve, mely pörben az apáczákat jogaik igazolására 1281., 1335. és 1425. évi okleveleket mutattak be. (Olvashatók Cornides diplomatariumjában IV. köt. 72—75. lap.) II. Ulászló király 1491. évben megerősíti Mátyás királynak a nyulakszigeti apáczákat javára tett adományát. A mohácsi csata következményeiben a Margitszigetre is végzetes volt. Az itteni apáczákat a rendkívüli veszély elől Körmentre menekültek; de a veszély csillapulta után ismét csak visszaszállingóztak, csak 1541. évben hagyták el végképen e szigetet, melyről Nagyváradra költöztek. Ezen időn túl a sziget török kézre került és a rombolás műve folyt nagy mértékben. Révai Ferencz helytartónak egy 1549. évi ítéletlevele világosan említi az apáczákat, kik azelőtt a nyulakszigeti Szent Mária klastromában éltek, most pedig Váradon keresztelő Szent János monostorában tartózkodnak.

Nagyváradról az apáczákat 1567. évben Miksa király rendeletéből Nagyszombatra tétettek át, (Radványi azt véli, hogy nem Nagyszombatra, hanem Szombathelyre; az ellenvéleményűe-

ket rossz geographusoknak nevezvén), hol a Szt Domonkos szerzetének elhagyatott monostorát és ker. Szt János templomát foglalták el. De itt sem volt állandó maradásuk. Ugyanis Forgách Ferencz, esztergomi érsek, arra kérte a pápát, hogy a nevezett monostor és templom Nagyszombaton a jezsuitáknak engedtesse át. Pázmán Péter Rómából a pápai engedéllyel haza érkezvén, II. Mátyás király 1615. évben rendeletet bocsátott az érsekhez, értesítené a margitszigeti, úgy is kevés számú apáczákat, hogy költözzenek Pozsonyba, a Klára apáczák közé, egyúttal a margitszigeti apáczák összes jószágait a pozsonyi clarissáknak adományozta, de oly feltétel alatt, hogy ha még valamikor a törököktől visszafoglaltatnék Margitsziget, e javakat ismét ezen sziget Domonkos apáczáinak visszaadni tartozzanak. A nyulakszigeti apáczák 1615. évben Pozsonyba költöztek. Ámde a szigeti apáczák közül a legutolsó aggastyán néne a pozsonyi clarissáknál 1637. évben elhalálozván, a szigeti apáczák összes vagyona a clarissák tulajdonává lett.

Budavára 1686. évben a törököktől visszafoglaltatván, a Margitsziget is a pozsonyi Klára-apáczák birtokába került. III. Károly király 1714. évben azt kívánta, hogy a pozsonyi apáczák hét vagy nyolcz apáczáat küldjenek le Budára. Küldtek is nyolczat. Csakhogy Budán annyira el volt rombolva minden és szétdőlvén, hogy azt sem tudták, hol állott egykor a Klára-apáczák monostora. A

Margitszigeten is minden romokban hevert, miért is az apáczákat a budai várban ott kellett elszállásolni, hol most az országház fekszik. 1729. évben már állott a pesti új kolostor (most zálogház a Lövész utczában), a melyben egyelőre négy apácza foglalt helyet, a többi még Budán maradván. Itt érte őket II. Józsefnek 1782. évi rendelete, melylyel a szerzetesek zárdái és társulatai eltöröltetvén, ennek következtében a Margitsziget a vallási alapítványhoz csatoltatott, és haszonbérbe adatott. — Utolsó haszonbérleje, ki a szigeten 1790-ig gazdálkodott, csak azért nem nyerte meg bérlete megújítását, mert II. Leopold 1791. december 12-én azt rendelte: legyen a Margitsziget Sándor főherczegnek (1790—1795.) Magyarország nádorának kirándulási mulatóhelye, s ezentúl a kir. udvari kamara fizessen a szigetért évenként 500 forintot a vallási alapítvány pénztárába. De újabb időben is haszonbérbe volt adva a sziget, nevezetesen a budai irgalmas barátok tartották évek hosszú során át, még a hatvanas évek elején is.

Pilis-Csaba falut, a margitszigeti apáczák hajdani birtokát, Vályi András 1796. évben még mint a budai clarissák jószágát említi. Pedig már II. József 1782. évi rendelete következtében került a vallásalapítvány tulajdonába. Ferencz király ezt a Csabát cserébe vette át, adván érte a Szabolcs megyei Püspökladányt a vallási alapítványnak. De midőn az ország József főherczeg nádor félszáza-

dos ünnepét ülte, Ferencz király a pilis-csabai uradalmat az ünnepelt nádornak örökösödési joggal adományozta, a Margitszigetet pedig oda foglalta az adománylevélbe, mint a csabai uradalom tartozékát. (Érdy János: *Históriai séta a Margitszigeten*, Uj M. Múzeum 1850. év I. k. 134—136. l.)

Megkötöttén 1816. évben Bécsben Ferencz és Sándor császárok, valamint a porosz király között az I. Napoleon elleni szövetség és frigy, a három szövetséges fejedelem, valamint a bajor, szász és württembergi királyok, számos uralkodó német herczeggel együtt, Bécsből Budára rándulván le, a Margitszigetet is meglátogatták, és a megkötött frigy ünnepét itt fejezték be.

Pest városa 1869. évben nagyon rajta volt, hogy kimutassa törvényhatósági jogát e szigetre, de egész levéltárában ilyen bizonyítványt és oklevelet nem talált. Ezek csak arról szólnak, mikép szüntette meg II. József a clarissa-zárdát, és hogy a clarissa-apácák, kik a szigetet birták, pört folytattak a halászati jogért, mely pörben az udvari kancellária és Pest városa közbenjárását vették igénybe. Néhai József nádor a sziget szabad látogatását megengedte, csak löfegyverekkel és kutyákkal való belépés volt tiltva. A sziget már akkor a budai és pesti közönség kedvenc mulatóhelye volt, és gróf Beckers a főherczegi főudvarmester egy leveléből kitűnik, hogy egy napon 5000 ember látogatta a szigetet. A közrend

fenntartására a főherczeg felszólítására Pest és Buda városok kapitány-ságai közösen ügyeltek. De ezek, mint a nevezett főudvarmester egy 1820. évi leveléből kitűnik, a közönség vastag kihágásait és az ültetvények pusztításait meg nem gátolhatták, a miért a nádor kényszerítve látta magát, hogy a sziget látogatását a közönség által megtiltsa, és hogy a közlekedést a szigettel megszüntesse. A mai közönség az ilyen rendszabályokra már nem szolgáltat okot. — Pest városa még ezentúl is hiában reménylette, hogy a kir. kuria, Pest vármegye, vagy Buda városa levéltára fogják szolgáltatni az adatokat törvényhatósági jogának kimutatására a Margitszigeten.

A Margitsziget déli csúcsán, a budai oldalon van egy kis szigetecske, melynek egy kis külön története van. Festőszigetnek (Färberinsel) nevezik. Midőn Buda 1686. évben a törököktől visszafoglaltatott, az udvari kamara e várost mint tulajdon birtokát igazgatta. I. Lipót király 1703. év október 23-án az egészen német Budát nagy mennyiségű pénzért régi jogaiba visszahelyezé, és ezen idő óta a kis sziget is, mely a Császárfürdő irányában fekszik, Buda városának tulajdona lett. A kis szigetet a főherczeg nádor Buda várostól haszonbérben tartotta. Később és pedig 1873. év szeptember 19-én a város közgyűlése ezen szigetet, József főherczegnek és honvéd főparancsnoknak ajánlodekozta, ki a Margitszigetet a közönség számára megnyitotta, és ennek

felvirágoztatására és fürdőhelylyé átalakítására felejtethetlen érdemeket szerzett. József főherczeg Buda városának megköszönvén az ajándékot, azt 25,000 forintnyi adománynyal viszonozta, a városra bízván azt, hogy ez összeget »bölcs belátása szerint bármely közhasznú célra fordítsa«. Ezt a városi tanács 1873. október 6-án a közgyűlésnek bejelenti, mely elhatározta, hogy a 25,000 forintnyi adomány a Mayer-féle árvaház alapjához csatoltassék. Az árvaház már meg is nyitattott. A keskeny dunai ér, mely e szigetet a Margitszigettől elválasztá, elzáratván, most folyik a két sziget összeolvadásának munkálata.

A Margitszigetre egészen új kor-szak állt be, midőn ezt József főherczeg magyarországi honvéd főparancsnok, a jó emlékezetű József nádor fia, az eddig is bájos szigetet kertészetileg átalakította, és parkját a legmagasabb díszre emelte. Zsigmondy Vilmos a jeles mérnök ártézi kutatásott a sziget felsőbb részén, és a budai gyógyvizek forrásainak egy részét ide vezette át. Fölöttük nem-sokára palotaszerű fürdőépület emelkedett, mely 1871. év május 14-én a közönség számára megnyitattott, és a legmagasabb igényeknek is megfelel. Rövid idő alatt európai hírűvé lett.

A Margitsziget közigazgatásilag Pest megye hatósága alatt állt. De ezt a viszonyt megváltoztatta az 1872. évi XXXVI-ik törvényczikk, mely által Buda és Pest sz. kir. fő-

városok, valamint Ó-Buda mezőváros és a *Margitsziget*, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebleztetvén, Budapest főváros név alatt egy törvényhatósággá egyesítették.

A mi a sziget már említett neveit illeti, Nyulak-szigetének neveztetett, mert itt régentén királyi vadaskert volt és nyulakban bővelkedett. Boldogasszony-szigetnek a szent-domonkos rendű apácák monostorától, melynek temploma a szent szűz tiszteletére emeltetett. Ugyan ez okból gyakran Szent-Mária szigetének is neveztetett. Úrsziget (insula Dominorum) nevet nyerte a benne kastélyokat bíró sok úrtól. Így Turóczy. De Bél Mátyás az Úrsziget nevet onnan magyarázza, hogy itt gyakran tartózkodtak a királyok kíséretökkel és szolgaszemélyzetökkel. Nála tehát Úrsziget = insula dominorum regum. (Notitia Hungariae novae III. köt. 13. lap.) Hogy Margitsziget nevét IV. Béla leányától, a szent életű Margittól vette, azt bizonyítani felesleges. Még is nem könnyű meghatározni azt az időt, a midőn e név általános használatává lett. Egy 1528. évi oklevélben említetnek Szent-Margit monostorának apácái a Nyulakszigetén. (Hevenesi VII. 275. lap.) A Margit név tehát a kolostorra, nem a szigetre vonatkozik. Különös, hogy Istvánfy Miklós, a jeles történetíró, a Csepelt és a Margitszigetet összezavarja. Az 1541. évi események elbeszélésénél ugyanis mondja, hogy a török hadsereg Buda felé közeledett és hogy a hajóhad a Margitszigetnél

kikötött, mely máskép Csepelnek neveztetik (ad insulam divae Margaretae, quae Cepelia vocatur), és a melyen Keve városa több faluval fekszik. (Historiarum liber XIV. Vagy 1758. évi kiadás 147. lap.)

III. Károly 1714. évben, Pest vármegye 1727-ben még mindig Nyulak-szigetének nevezik a Dunának ezen kies kertjét, azért úgy látszik, csak a XVIII. század vége felé lett általánosabb a Margitsziget elnevezés, és szorította vissza az addig divatos, habár történetileg jogosult elnevezéseket.

A Margitsziget történetének forrásai legelső sorban Oklevéltáraink. Továbbá Adatok a szigeti zárda keletkezéséről, Margit életéről stb. magyar nyelven, Cornides diplomatariumban, a Nemzeti Múzeumban fol. latino 2220 darab. Pray: Vita beatae Margarethae. Radványi Imre: Margitsziget története. 1858. Törs Kálmán: Margit-Sziget. 1872. Óri G. György: Margitsziget történelme. 1877.

Ezen előzmények után, adjuk azon jószágok jegyzékét, melyek különféle időben a *margitszigeti opáczi* birtokában voltak:

Margitsziget, az 1278. évben elmondott kivételekkel.

Csolnok, Esztergom megyében, 1270. 1319.

Benchench, Valkó megyében, hét más faluval, 1262., 1276.

Jenő, Pest m.-ben, } megszerezve
Hetény, Pest me- } 1264. (Fejér V.
gyében, } 1. k. 62., 63. l.)

Jenő, Baranya megyében, 1271.
Egyezkedés tárgya Ok comessel
1283.

Nane, Baranya megyében, 1266.

Új-Bécs, Pest megyében, a mostani
Lipótváros helyén.

Czinkota, Pest m.-ben, }
Nagy-Óz, Pest m.-ben, } a Rákos mel-
Nemes, Pest m.-ben, } lett.
Taksony, Pest megyében.

Tököl, a Csepelszigeten, Érd táján,
1319.

Pomáz, Sz.-Endre alatt, Pest megyében, 1278., 1293.

Csaba, Pilis megyében, 1319.

Szomodor, hajdan falu Esztergom, ma
puszta Komárom megyében, 1332.
előtt.

Sümeg, hajdan falu Esztergom megyében 1332. előtt.

Sáp, falu Pest megyében, 1283.

Pacsá, falu Zala megyében, 1272.

Vásárhely, falu Veszprém megyében,
1272.

Csász, falu Veszprém megyében,
1272.

Iszkáz, falu Veszprém megyében,
1272.

Dada, puszta Somogy m.-ben, 1300.

Szederkény, falu Baranya m.-ben, 1272. } Szolnoki
Szamarja, falu Valkó m.-ben 1272. } nemzetségi
Péter adománya.

Kuldo, falu Fehér m.-ben, 1272.

Ecsény, falu Somogy m.-ben.

Gerencze, falu Somogy m.-ben.

Csév falu, mintegy fele, Esztergom
m.-ben, 1276.

Csuza, falu Baranya m.-ben, a XIII.
században.

Csele, falu Baranya m.-ben.
 Kaplan, praedium Baranya megyében, 1276.
 Schamel (?), falu Baranya megyében.
 Schusaur (?), falu Baranya megyében.
 Sámod és hozzá tartozó 15 falu Baranya megyében. 1276.
 Chamud, melyhez e levél sz. 12 falu tartozott.
 Solmár, praedium Buda mellett.
 Evandra, föld Pest megyében.
 Mislá, föld Pest m.-ben, 1276.
 Miska.
 Tontal, föld Pest m.-ben, 1276.
 Fanchal.
 Thul (?), falu Csongrád m.-ben, 1276. Tulg.
 Kalangurussy (Jerney Kalángyűrűsi-nek olvassa) erdő, Csongrád m.-ben.
 Suat (?), föld Csongrád m.-ben.
 Csákány, föld Csongrád m.-ben, 1266. 1276.
 Bükér, föld Csongrád m.-ben, 1266. 1276. Buken.
 Legen, föld Csongrád m.-ben, 1276. Leguen.
 Elhey, föld Csongrád m.-ben, 1266. 1276. Ete.
 Alap, föld Csongrád m.-ben, 1276. Olupp.
 Alpár, föld Csongrád m.-ben, a Tiszánál.
 Buchur (?), föld a Tisza mellett, az Áron-Morvája nevű tóval. 1266., de 1276. is Buchur.
 Turba és Egenfa a Tiszával együtt és a Wartakó nevű

1266. évben Náná comes és nejének, néhai Moys nádor leányának adományá.

tóval. 1276. évben Turda és Hegenfa, a Tiszánál.
 Kéra (?) túl a Tiszán. 1276. praedium Kara.
 Feriu földben két részbirtok. 1276. évben Feirchu, tán = Fejércse.
 Jurga föld egy része.
 Soud föld egy része.
 Dama föld egy része. 1276. terra Doud.
 Vásárhely egy részét. (Az oklevélben: Visarahelly.)
 Körtvéles melletti Tiszai rév negyedrészt. (A helynév oklevelesen Qurruelug és Quortueles.)
 Püspöki a Tisza mellett, a Csorgó nevű tóval.
 Beregd föld, a Durha folyó melletti tavakkal Csongrád megyében.
 Helvy falu ultra silvas, a Maros melletti földekkel.
 Latibár föld (in sabulo), így 1276. is.
 Ethin földrésze, 1276. Echen.
 Lél föld része, 1276. Leel.
 Furkó föld része. (Ma van Tolna m.-ben ilyen nevű pusztája.) 1276. Forquu.
 Vossan föld része, 1276. Wosun.
 Musa föld egészen, 1276.
 Sáros föld része, 1276.
 Tárnok, Fenyér, Kondolus 1291.
 Hol feküdtek?
 Csaba falu Somogy m.-ben, most pusztája.
 Kazsok, falu Tolna m.-ben, 1276. Kosuch.

1266. évben Náná comes és nejének adományá. Megerősítette V. Ince pápa 1276. évben.

Moys nádor
 1272. évi
 adományá.

Belcs, falu Somogy m.-ben,
ma Kis-Bécz.

Ráksi, f. Somogy m.-ben,
1276. Rachusi.

Oszlár, f. Somogy m.-ben,
1276.

Burhud, f. Somogy m.-ben,
1276. is így

két Pozsony Somogy m.-
ben, 1276.

Igal, f. Somogy m.-ben,
1276. Vgal.

Vaiszló egy része Baranya m.-ben.

Poprad, falu Baranya m.-ben.

Tönye, falu Pozsony megye, Csalló-
közben. 1261.

Solmár és Hidegkút, Pest megyében,
1255-ben cserébe adja IV. Béla a
Mecse nevű birtokért. (Fejér IV.
2. k. 360. l.)

Monyoros faluban Somogy megyében,
két hold föld.

Tordacs, falu Fehér megyében.

Szent-Miklós, falu a Csepel-szigeten.

Szent-Péter, falu (hol?) 1322. (Zichy
Cod. dipl. I. 216. l.)

Személy, falu Baranya m.-ben. 1276.
Semel.

Süly, falu Heves m.-ben. 1270, évben
terra Sol, Onnus, Turul comes öz-
vegyének adománya.

Pardő, Pest megyei falunak fele, a
másik fele a festi polgárokat il-
lette, 1335.

Vidék }
Belcs }
Farnos }
Csap }
Kozuk és }
Bakasy }
falvak Tolna m.-ben; fe-
vésők közelebb meg nem je-
lölhető. Erzsébet királyné
1270-ben megerősíti a nyu-
lakszigeti apácákat ezen
falvak birtokában. (Fejér V.
1. köt. 96. lap.) De azok egy
részét mint somogyi falva-
kat ismerjük.

Jenő

Saagh

Szécsény

Gedad

Körtal

Bodony

Kervőczen

Sóskút falunak fele Fehér megyében,
1270.

Süly, puszta Pest megyében, 1259.

Ozlár, falu Pest megyében, 1259.

Ökörd, hajdan falu Pest megyében,
1259. A Rákos folyónál.

Tárnok falu Fehér megyében, 1277.

Teleki, falu Somogy megyében, 1270.

Szecsöd, e falu fekvése ismeretlen.
V. István király adományozta
1270. évben a nyulakszigeti apá-
cáknak.

Bothod, falu, tán Tolna megyében.

Ormán, falu, bizonytalan melyik; em-
lítve 1331.

Taksony, falu Pest m.-ben.

Zoik » » »

Rád » » »

Ilbó, sziget, mely a királyi
nagy szigethez tartozik.

Ossián, falu Fehér m.-ben,

három apró szigettel. —

Másutt a helynév Essian.

Sorogh, falu Csolnok mellett, Eszter-
gom megyében. 1296.

Dömsöd, falu Pest megye felső-solti
járásában. 1291. a királyné ado-
mánya.

Csabacsúd, Békés megyében, 1491.

Varsány, ma Duna-Varsány, Taksony
alatt. 1276. Voschon a Duna mellett.

Ragárd, hajdan falu Pest megyében.
1276., 1319. a Csepel-szigeten.

Mindezen helységeket Péter,
Uza fia 1271. évben halála
esetére, lelki üdvösségére a
nyulakszigeti apácáknak
hagyományozza. (Fejér V.
1. k. 129. l.) A hagyományt
V. István megerősítette. De
az egyes falvakat azonosí-
tani eddig nem lehetett.

V. István király 1270. évi ado-
mánya. (Fejér V. 1. k. 50. lap.
VII. 2. k. 10. és 216. lap.) Tak-
sonyról lásd 1323. év alatt

Mecse, falu, ismeretlen fekvésű.

Zorus, falu Pozsony m.-ben, 1294.

V. Incze pápa 1276. évben megerősíti a nyulakszigeti apáczákat a nekik adományozott birtokokban, a melyeket névszerint elősorol. Azok közül eddig nem voltak általunk említve a következők:

Ysa falu, a viza fogással; és egy sziget.

Tajna falu.

Gyümölcs falu.

Patas, a Csolcs folyó közepén.

Csatár falu.

Hanta, határos Csatárral.

Inó, a Duna mellett.

Hasnar.

Harkány.

Foglár.

Movs (?), a Csepel-szigeten.

Poree, tán inkább Lóré a Csepel-szigeten.

Királylóhere, Queraluhere, dunai halászat.

Neweg, Kewzo mellett.

Varsány, falu Somogy megyében.

Kereki faluban egy nagy szőlő, mely a királyé, és két más, mely Tekő tulajdona volt.

Szakálos.

Körös (Querus) és tartozékai.

Booch és a halastó, tán Alpár körül.

Ganda falu.

Ecse falu, 1276.

Chereki faluban egy telek és egy szőlő, 1276.

Soler, falu a Tisza mellett. 1276.

Agnes, Pál comes leányának adománya.

Nandurt faluban három szőlő, 1276.

(Wenzel: Árpádkori Új Okm.-tár IX. 152, 153. l.)

V. Incze pápának jegyzéke a nyulakszigeti apáczaak birtokairól nem teljes, de mégis sokkal teljesebb, mint Beatrix királynénak helységjegyzéke, melyet 1319. évben felsorol.

Ezeken kívül még lappanghatnak az oklevelekben a nyulakszigeti apáczaak más birtokai is. Törs Kálmán Szolgagyőr, Ság, Széchen, Bodur, Potony, Rottyán, Csosz, Csech, Kövény, Nána, Haraszti, Vermes falvakat is nevezi az apáczaak birtokainak, de ezek többnyire félreértésnek köszönik e helyen való felsorolásukat. Egy részét ugyanis az oklevelek nem mint az apáczaak birtokait említik, hanem mint azok szomszédjait. Más nevek, mint Szolgagyőr, éppen nem is jelentenek birtokot, hanem tartozandóságot vagy köteléket.

Igaz azonban, hogy az apáczaak még Felhévizen birtak számos telket, fürdőt és malmokat, Buda várában házakat, a Dunán révvámot és más jövedelmeket.

(Szent-Pál falu leírása, Sz. betű alatt.)

Történetforrásaink szerint az esztergomi érseknek palotája a sziget felső csúcsán terjedt el régi korban. A palota nem kis terjedelmű lehetett, mert olykor a királyt is fogadta vendégül falai közé. A ki a sziget felső végének mai keskeny alakját tekinti, alig találhatja hihetőnek, hogy e helyen valaha nagybbszerű palota állhatott; pedig hogy ez tény,

bizonyítást nyer azon körülmény által is, hogy még e században a Duna vízszíne alatt a régi érseki palota alapfalainak egy része fel volt ismerhető, és kétségtelenül most is ott létezik. A sziget ugyanis a Duna árjának, rongálásának lévén kitéve, mindig keskenyebb lett, míg a víz azon területnek egy részét is elmosta, melyen a palota állt. Szemtanúi voltunk magunk, milyen rombolást vitt véghez a Duna a szigetnek Pest felé néző oldalán. Előbb repedést okozott a talajban, mely azután rövid idő múlva, a rajta élő gyönyörű fákkal együtt a Duna hullámai közt örökre elmerült. József főherczeg honvéd főparancsnok a rombolás ezen művének gátot vetett.

Margya, dülő, Felső-Dörgicse falu, Zala megyében. Köves, mocsáros, dombos és terméketlen.

Matavölgy, rét, Merenye falu, Zala megyében.

Matlárháza, a magas Tatra erdőközi legnagyobb rétsége, Szepes megyében, a lassan emelkedő Matlárok keleti szélén 898 m. magasságban fekvő egyik legújabb szepesi nyaraló, melyet a turista-közönség Loischvilla néven is ismer. Fekszik a szepesbélaí Barlangligetről Tatra-Füred felé vezető turista-úton; avagy a poprád-felkai vasúti állomástól Nagy-Lomniczon át $1\frac{1}{2}$ órai távolságban kocsin. Leírását közli a magyarországi Kárpátgyesület 1886-ki évkönyve 251., 252. lapján. Német neve *Matlarenau*.

Mácsó, szép gazdag legelő, részint

bükkös és fenyves erdő, Homorod-Almásan, Udvarhelyszékben.

Máda, hajdan falu Bács megyében. A török defterek 1580. évben 15 házzal, 1590. évben 19 házzal említik a szabadkai nahijében. 1641. évben Milojkovics Miklós, másképp Horváth beigtattatik Katymár, Legyen és Gara falu, Tompa, *Máda*, Ivánka és Sebesith praedium birtokába. (Garam-szt-benedeki conv. lvtára.) 1663. évben Bory Mihály, Dvornikovich Miklós és posegai Horváth György (másképp Szalatnyai) vezettetnek Katymár falu, Tompa, *Máda*, stb. praedium birtokába. Ma Máda pusztá, Mélykút falu és Ivánka pusztá közt, Bács megye éjszaki részében.

—**mál**. Igen gyakori helynevi összetétel. Révész Imre azt mondja, hogy Mál igen gyakori pótlónév a szőlőhegyek elnevezésére, mind az Érmelléken, mind a Hegyalján. Így például: Megmál, Csermál, Kukukmál, Mézesmál. (Új M. Múzeum 1851/2. I. k. 310. lap.) Egy 1346. évi oklevélben: Keykmal hegy, Medgyesmál, Ravaszmál, Gudulamál, hegyek Sümegh és Somodor mellett Esztergom megyében. (Fejér IX. 1. k. 429—432. lap.) Rézmál 1394. évben Buda környékén. (Fejér X. 2. k. 253. l.) II. Pius pápa 1459. évi levelében Wymal, vagy Woymal és Gombamál. (Theiner: II. 334. l.) 1355. évben Fenyőmál hegy. (Történelmi Tár IV. 167. lap.) Üregmál, Mátyás király 1479. a pomázi nemesek Magyarmál nevű szőlőhegy fokát említi. (Tört. Tár XII. 129. l.) 1326. évben Róbert

Károly Nyirmál helységet Esztergom megyében hű visegrádi kapitányának adományozza. (Fejér VIII. 3. k. 126. l.) Rózsamál többször fordul elő hazai topographiánkban. A példákat még nagy számra lehetne szaporítani.

E szónak jelentését helyesen adja a magyar Akadémia nagy Szótára, épen a helynevek alapján. Nyelvünkben e szó a hegyoldalak alakját is tüzetesen jeleli. Igen sok vidéken fennáll ez a szó. Így például a Hegyalján, különösen Tokajban, Tarczalón van: Mézesmál, Kismézesmál, Királymál. Bodrog-Keresztúrban: Csókamál. Szeghiben: Hosszumál. Tályán: Tökösmál. Máshol: Nyulasmál, Cseresmál. Rozsnyón: Szőlómál. Néhutt »mály« formában fordul elő. Jelent pedig olyan hegyoldalt, melynek belseje hasforma, hosszúkás, félgömbölyű, és vagy sima vagy hepehupás. Azonban fő ismertető jele az, hogy alatta különösen, de két oldalán is, alacsony fekvésű völgy vagy út viszen, maga pedig ezen határ a széleken fel-domborodott, általán fogva mintha alul és két szélének egy része ily hosszú magaslattal volna beprémézve, szegélyezve. — Állatokra nézve, melyek becses prémmel vannak ellátva torkukon, e szót így használjuk: rókamál, hölgymál stb.

Mámó, hegy Gyula-Fehérvár határában, Alsó-Fehér megyében. A helybelieknek időjósásra szolgál akként, a mint az öreg Mámó pipázik-e, vagy nem; azaz vajjon köd burkolja-e tetejét.

Mánászó, dülő Pálfalván, Udvarhelyszékben. Az itteni jegyző Bonda János, ki helyirati jelentését mindig versbe szedve küldte, a Mánászó dülő névre következő verssel rimel: itt sovány fű termik, mindég úgy van a szó.

Mánavész, legelő és erdő, Oláhfalu mezőváros, Udvarhelyszékben.

Mántai, szőlőhegy, Sormás falu, Zala megyében. Mántai rétek, iszapos szénát adnak.

Mären, dülő Erked faluban, Segesvárszékben. Jelentése homályos.

Mártély, falu Csongrád megyében a Tisza mellett. Szent István király 1024. évben a zalavári apátságot alapítja, és nagy jószágokkal megajándékozta, ezek közt praedium *Zenth-adrianmartyr* a Tisza mellett. (Nagy Imre: Zala vármegye története. Oklevéltár I. 2. lap. Fejér I. 310. lap.) I. Károly király 1335. évben meghagyja a somogyvári conventnek, hogy a zalavári apátsági birtokok határait leírja. Ezen birtokok névszerint Ráda, Apáti, Besenyő, Báránd, Zalavár, Borlovfölde, Szentiván, Esztergár, Tót-Rokolan, Csász, Zala megyében, és *Adryanmartyr* akkor Csanád megyében. A somogyi convent a határjárásról jelentést tesz, egyedül csak *Adryanmartyr*-ről hallgat. (Zala vármegyei Oklevéltár I. k. 295. l.) Az oklevél kiadója, Nagy Imre megjegyzi, hogy a holdmezővásárhelyi plébános értesítése szerint, Martel nevű pusztá ma is létezik H.-M.-Vásárhely határában. Ezt különben minden geographus Vályitól Fényesig tudta. De Mártély ki is van tüntetve Lipszky,

Görög, Schedius stb. térképein. — Szeri Pósa fi László, Balás, István és Miklós 1360. évben a budai káptalan előtt tiltakoznak, nehogy a zalavári apátság *Adryanmartir* birtokot Csongrád megyében megszerezhesse, mint-hogy ez az ő birtokuk. (Gr. Festetics cs. lvtára.) Hasonló tartalmú inhibítio történt a csanádi káptalan előtt 1362. évben. Ismét Szeri Pósa fi Balás, István és Miklós, és Pósa fi János fia László 1365. évben az aradi káptalan előtt tiltakoznak, hogy Péter zalavári apát az ő Gurth nevű birtokukat Csongrád megyében, a melyre nézve az apáttal semmiféle pörben nem álltak, elfoglalhassa. Ez a Gurth határos lehetett *Adrianmartir* földdel, mert a zalavári apát a gurti birtokot oda kapcsolta. (Gr. Festetics cs. lvtára.) Megvan László opuliai herczeg, és nádor halasztó levele 1370. évről, a mikor a felek már pörben álltak; megvan a nádor 1371. évi halasztó levele is, a mikor már László volt a zalavári apát. A Szeri Pósa fiak a pört elvesztették. Imre nádor 1374. évben a hatalmaskodási tényben *Adrianmartir* tárgyában elítélt Pósa fiaknak, Maczedoniai Péter és Lépes Demeter kérelmére, az ítélet következményeit elengedte. (Nagy Imre jegyzetei az oklevélhez.) 1391. évben Szeri Pósa fi István, István nádor előtt tiltakozik, hogy László mester, Vezsenyi Miklós fia, az *Adrianmartir* nevű birtokot elfoglalta. Az Ozorai Pipó által 1407. évben Szegeden, Temes, Csanád, Arad, Csongrád, Krassó és Keve vármegye nemességével tartott

közgyűlésén a Pósa fiak ismét tiltakoznak a Zalavári apát ellen *Adrianmartir* elfoglalásáért. A pör újra megindult. De más pör volt az, mely 1413. évben Lukács, Domokos, László, Mihály és Fülöp de *Adorián* közt, és a garam-szent-benedeki convent közt folyt. (Gr. Festetics cs. lvtára.) Különben Magyarország főpapjai és zászlósainak azon 1450. évi levelét, mely Hunyadi Jánosnak és fiának Hód és Vásárhely birtokait odaitéli, *Adryanmarthel* részéről aláírja Bertalan, Pál zalavári apát bírása. (Teleki: Hunyadiak kora X. 256. lap.) De midőn ugyanezen országnagyok a Hunyadiak visszaigtatásáról Hód és Vásárhely birtokába átírják, Pál zalavári apát bírását, Bertalant, de possessione *Adryanmartir*-nak nevezik. (Teleki X. k. 261. lap.) 1561. évben Ochányi András 54 portát bírt Mártélyban, (Palugyai.) Az 1563. évi adólajstrom Mártély falut még mint a zalavári apátság birtokát említi, ma a gróf Károlyi család tulajdona. Láttuk a fennebbi 1450. évi adathól, hogy az *Adrianmartir* helynév *Adrianmarthel* névre változott. Az egri főegyház Szent János könyve egyszerűen *Martyll* néven említi (Egri Adattár 527. lap), és ebből alakult a mai Mártély.

V. ö. Adorján.

Mátyásfalva, Mátéfalva, Matyasowecz falu, Szepes megyében. (L. Béla.)

Medenczés, hajdan falu Bács megyében, később *Medenicza*. Gróf Wesselényi Ádám 1655. évben beigtatattik Bács megyei Szivacs, Kis-Szentpéter, Obroncza, *Medenicza* Alpár falu

és praedium Karno birtokába. (A garam-szent-benedeki convent ltára.) Egy 1783. évi bizottság több Bács és Bodrog megyei helységek hol fekvéséről tett jelentést, a mely okból sok megyei birtokost hallgatott ki. Ezek *Medenczés*, máskép *Medenicz*-re oda nyilatkoztak, hogy az Ujvidékre vezető út mellett Kuczura és Kula alatt fekszik. Müller térképén Medenitza, Kuczura és Kér közt van feltüntetve.

Medenitza, lásd Medenczés.

Megnéző, határrész, a Mező-Nagy-Csánból Tordára vezető úton. Hagyomány szerint e vidéken hajdan *Boldutz* nevű helység állott, melynek a tatárok elől menekülni akaró népségét az ellenség itt utólérván, legyilkolta. A környék lakosai idejöttek a holttestek megnézésére, és a szomorú hely innen kapta nevét. Boldutz területe most Mező-Nagy-Csánba van kebelezve.

Pusztá-Megyer, hajdan pusztá Nyitra megyében. I. Lipót király 1694. évben gróf Kaunitz Andrásnak Nyitra megyében Pusztá-Megyert, és egy részbirtokot Szent-Györgyön adományozza, megengedvén, hogy az előbbi *Új-Kaunitz*-nak neveztesse. Fia Kaunitz-Rittberg Miksa Udalrik kérelmére, a király 1727. évben ez adományt átírja és megerősíti. (Liber Reg.)

Mehadia, európai hírű fürdőhely, a mai Szörény vármegyében. Közel ide Mehadia falu. A fürdőhely — a római *Ad Mediam* — területe nevezetes római műemlékek lelhelye. Ezen műemlékek egy nagy része ma is a fürdőhely nyílt

térein és utczáin látható, mások pedig Bécsbe kerültek, és az udvari könyvtár lépcsőházának díszét képezik. Az itt talált feliratos kövek nem szólnak arról, vajjon *Ad Mehadium* a rómaiaknál municipium volt-e, vagy Colonia? csak annyi bizonyos, hogy táborhely volt, noha a legfényesebbek egyike. Dicső múlt után a Herculesfürdők hírét századok homálya borította el. Nem tudjuk, mi sorsa volt a fürdőnek, midőn a rómaiak e tartományt elhagyták, és neve sem említetik az egész barbár korszakban, de még a magyar állam megalakulása után sem a múlt századig. Mindamellett fel nem lehet tenni, hogy ne lettek volna ismeretesei, ne használtattak volt. Mehadiának egész környéke birtokos nemeség kezében volt, mint az ország más vidékei; ismerjük ezen birtokos családokat és birtoklási viszonyaikat, és ezek tökéletesen kizárják a lehetőséget, hogy a fürdők létezése és híre feledékenységre ment volna. A magyaroktól vették át a törökök, és ezek, midőn csillaguk hanyatlott, a XVIII. században minden követ megmozdítottak, hogy a megkedvelt fürdők birtokát megmenthessék.

A Cserna-menti római fürdőhelynek csak területe az, mely a mai Mehadiának történeti kiindulási pontjául szolgálhat. Sem neve, sem története nem folynak egymásból; és ez azon pont, melyben számtalan érdekes író tévedett. De mi volt ezen fürdőhelynek neve a rómaiak idejében? Sokan úgy vélekednek, hogy itt feküdt a Colonia *ad Aquas*; e véle-

ményt Grisellini egész határozottsággal kimondja, és a helynév értelmét így toldja meg: ad Aquas Herculi devotas. Sulzer azonban határozottan ellentmond Grisellini-nek. (Geschichte des transalpinischen Daciens I. 181. lap.) Fessler hasonlóképp állítja, hogy Ad aquas megfelel a mai Mehadiának. (X. köt. 473. lap.) Azonban Sulzer szerint az *Ad aquas* név nem a mehádiai Hercules-fürdőkre vonatkozott, hanem azon coloniára, mely Moesiában Ageta mellett létezett. Groszhoftinger ellenben *ad aquas* alatt Fetislánt érti a Duna jobb partján, Orsovához délre, hol Gebhardi szerint (I. köt. 404. l.) püspökség is létezett. Aschbach az Aegeta vagy Egeta római coloniát a mai Cladova, azaz szintén Fetislan területére a Duna jobb partján helyezi. *Ad Mediam* alatt azonban szintén Mehadiát érti (Über Trajans steinerne Donaubrücke, 4. és 11. lap), valamint nálunk újabb korban Hunfalvy Pál (Ethnographia 85. lap), ki mind a mellett nézetét megváltoztatta, és elfogadta azon érveket, melyek a Mehadia név magyar származásáról szólnak. (Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung 127., 128. lap.) Hogy *ad Mediam* alatt Mehadia értendő, ez Mommsen nézete is. De eltérő véleménye van *ad Aquas* fekvésére nézve, és mi ezt az ő térképén Praovo szerb falunál találjuk, a Duna jobbpartján, Egetához (mely nála nem Cladova, hanem Brza Palanka) délre. Nem lehet azonban itt elhallgatni, hogy a rómaiak nem a folyók-menti colo-

niák nevét szokták az Aqua szóval alakítani, hanem inkább azokat, melyek meleg gyógyforrás közelében feküdtek. Így Aquisgranum (Aachen), Aquincum (Ó-Buda), Aquae Sextiae (Aix), Aquae Volateranae, vagy ad aquas volaternas (Olaszországban, a Monte Ceronál Libiano falu mellett), a régi 12 etrusk város legnagyobbika; Fontes Mattiaei, vagy Aquae Mattiacae, ma Wiesbaden, — és így számtalan esetben. Grisellini véleménye tehát egyszerűen el nem vehető, és a többi tudós archaeologusok nézete sem oly hamar elfogadható, mintha Ad Aquas a Duna mellett feküdt volna. Kivált a többes szám Aquae, bizonyos mutatója a meleg források jelenlétének. Bél Mátyás oly vélekedést is közöl, melyben ő azonban nem osztzik, hogy e hely valamely istennőnek lett volna szentelve: Mea Dea, és ezen elnevezésből származtatják a Mehadia helynevet. Mannert ezen helynevet egyszerűen Mediának kívánja olvasni, hogy okoskodását elfogadhatóvá tegye, a mely szerint ezen helynévből lett a mai Mehadia helynév. Legújabb időben egy oláh író akadt, ki az Ad Mediam és Mehadia név közös nyelvbeli származását vitatja, t. i. Xenopol A. D. a jassy-i egyetem tanára. A kételkedők, mondja ő, azt állítják, hogy a Mediam névben az oláh meaza (= fél) szó rejlik, mintha azt mondanók: mediam noctem, = oláhlul meaza noapte és mediam diem: = meaza-zi. Azonban elfelejtik, viszonz erre Xenopol, hogy az *ad* szótag meta-

thesis által egészen új nevet alkotott. Például Ad-me-diam = Mead-diam. A miből összevonás által lett Mehadia, és utóbb Media. (Les Roumains au moyen-age 135. lap.) Hogy az erdélyi oláhok Mehadiát Mediának nevezik, mint Xenopol állítja, arról mi itthon nem tudunk semmit, tudjuk azonban, hogy Oláhországnak szomszéd területét mehedinczi kerületnek nevezik, de ebből bizony semmi sem következik.

A Mehadia helynév nem római, hanem magyar eredetű. A rokonhangzás az Ad Mediam névvel, és a magyar középkori földrajz ismeretlen volta okozta a sok tévedést, mely e kérdés előtt felhalmozódott. Okleveleink a XIV. század elejétől a XVII. század végeig folytonosan emlegetik a miháldi várat, és Miháld falut, mint nemesi birtokot. Robert Károly idejében, nevezetesen 1323. évben találkozzunk Balás kir. főlovászmesterrel, mint ki egyszersmind miháldi castellanus. Az illető oklevél kelt márczius 29-én. De már április 8-án, ugyan ez évben, Dénes kir. asztalnokmester, egyszersmind miháldi castellanus. Ugyan e minőségben találjuk őt 1324. és 1327. évben. Nevezett Dénes 1323. évben egyszersmind zsidóvári castellanus is volt. Valószínű, hogy Miháld már az Árpádok korszakában létezett, noha erről semmi írott emlékeink nincsenek, de bizonyos, hogy az egész magyar korszakban okleveleink a Cserna-menti fürdőhelyet, a közelében levő várat és helységet egyedül csak *Miháld* néven ismerik, és még Tandrart

Jakabnak 1664. évben Nürnbergben megjelent térképen Orsova mellett, a mai Mehadia helyén, *Miháld* helynév van feltüntetve. Még csak a XVII. század végén lett érezhetővé az idegen ajkúak befolyása a helynevek módosítására, vagy átalakítására, — akkor kapott fel a mai *Mehádia* név, és annyira jutott uralomra, hogy nemcsak kiszorítja a *Miháld* nevet a közhasználatból, hanem csaknem teljes feledékenységre is juttatá.

Magyarországban a helynevek igen sokszor személy- és keresztnevékből alakulnak a *d* képzővel. Ilyformán lett az Imréből Imréd, Istvánból Istvánd, Ivánból Ivánd, Jánosból Jánosd, Gálból Gáld, Péterből Péterd, Pálból Páld, — így lett a Mihály személynévből Miháld. De mikép változott mégis a Miháld a mai Mehadiára? Ez is igen szabályos eljárás szerint történt, mert figyelmünket ki nem kerülheti, hogy oláh ajkú hontársaink, a *d* képzővel végződő magyar helyneveket *ia* vagy *a* betűvel szerették kibővíteni, még akkor is, ha a helynév magva nem személynévből származott. Ily módon Sós helynévből lett Sosdia (ma falu Temes megyében), Váradból Varadia (szintén falu Temes megyében), Tolvajdból Tolvadia (falu Torontál megyében), Illyédből Illadia (falu Krassó megyében), Vizesdből Vizesda, (puszta Torontál megyében), Péterdből Peterda, Ivánból Ivanda (falvak Torontál megyében). A nép, mely az ilyen nyelvbeli átidomításokra hajlott, csinált a Miháld névből is Mihaldia-t, a melyből csakhamar

az *l* betű kikopott, azon szabálynál fogva, mely a folt, alch és oltalom szavakból az *l* betűt kilöki, úgy hogy belőle főt, ács és ótalom legyen. Így kapjuk a *Mihald*-ia névből végre Mehádiát. (Mehádia bővebb történetét lásd Pestynél: A szörényi bánság története II. kötet.) A régi mehádiai vár topographiai fekvéséről Boleszny Antal értekezett. (Temesvári történelmi és régészeti Értesítő X. évfolyam 2. füzet 64—86. lap.)

Mehburg, Meburg, magyarul Bene, oláhul Beja; falu Segesvárszékben. Az 1676. évi helybeli anyakönyvben *Medberg*-nek van írva. Az erdélyi szász nyelvjárásban Med, annyi mint a német Magd. E szerint Medberg azonos volna a Magdberg vagy Magdeberg névvel. Ebből idővel a mai Mehburg vált ki. A helynév tudhatólag egy adásvevési levélben a XV. század elejéről fordul elő; a régi anyakönyv is 1534. évre tesz róla említést. A jénai egyetemi tanulók közt 1660. évben előfordul Andreas Helwigius, erdélyi szász ember *Meburga*-ból. (M. Tört. Tár IX. 220. l.) Minthogy a helységben van Bayergasse nevű útca, sokan az első telepedőket bajoroknak tartják; de a bajorok lehetnek későbbi telepedők is.

A falu határában áll egy magas hegy, az úgynevezett Mehburger Bergkuppe, melyen hajdan egy hajadon leány gyakorolta úri hatóságát. Innét a falu neve. A magyarok e magaslatot *Leány-halomnak* nevezik. Tény, hogy a hegycsúcson egy szétrombolt épület alapfalai láthatók, a felszíni

falak anyagát a nép szokás szerint széthordta. — Egy más itteni, cserrel benőtt magaslat: *die Burg* nevezetik.

Mekenye, dülő, Balaton-Hídvég falu, Zala megyében.

Mengecz, erdő, Szent-Mihály faluban, Udvarhelyszékben. Ugyane falu határában Mengerczalja, erdőrész, Mengecz dülök.

Merény, város a Gölnicz patak mellett, Szepes megyében; azelőtt *Wagendrüssel*, mely 1878. évben a magyar belügyminisztériumnak február hóban kelt engedélye alapján a Merény nevet vette fel. A hazafias érzelmű város már 1849. évben a *Kis-Debreczen* nevet használta, amiért, midőn a szomorú politikai fordulat beállt, nagy sarcot kellett fizetnie, és régi nevét újra felvenni. Már 1290. évben János comes, Botyz testvére, a gölnitzi származású Petzoldnak *Vagundriezul* nevű falujában soltésztséget adományoz azon czélra, hogy az ottani erdőségbe lakosokat telepítsen, a kiknek 20 évi szabadságot és saját templomot ígér. Ugyancsak ezen időben IV. László király Wagendrüzél lakosait (villicos et hospites possessionis W.) hadakozó népeinek sorába felveszi, a Stilpach nevű földdel együtt, melyet Wagendrüzél területéből kihalásított. (Fejér V. 3. k. 509. l.) Ugyancsak nevezett János comes 1315. évben további négy évre hosszabbította *Vagendruczul* telepítvényeinek szabadságát, a kik már akkor bírájukat választhatták. (Fejér VIII. 5. k. 97. l.) Nagy Lajos király 1358.

évben megerősíti a községet a Kún Lászlótól nyert szabadalmaiban, és midőn később a Bebek család által jobbágyságra kényszerítették, e soruk alól felszabadítja. Birja a Máriássy család.

A község tót neve Wohdrysel, a német név utánzása.

Merke, Alsó-Merke, nagy hegylánczolat fensíkja; legelő és cziher Homorod-Almáson, Udvarhelyszékekben.

Merke-lába, a hegy alatti szántók és kaszálók, Homorod-Almáson.

Merke-mege, két völgy, a Vargyas vízbe omló Megye patakával, és Czihe-Kútja patakával, Homorod-Almáson, Udvarhelyszékekben.

Merke-Szurduka, kaszáló Homorod-Almáson.

Felső-Merke, legelő és cziheres erdő Homorod-Almáson.

Merse, dülő, Felső-Örs falu, Zala megyében.

Mesény, dülő Kis-Kadács faluban, Udvarhelyszékekben. Vizenyős mezsgés hely; a mezsgé szótól vette a mesény nevet. Ma kaszáló.

Mesény, dülő Kobátfalván, Udvarhelyszékekben. A helybeliek nem értik a nevet.

Metringes, szántó és legelő, Bárhely falu, Zala megyében.

Mécsászhai dülők, szántóföldek, Sormás falu, Zala megyében.

Méregtörő, dülő, Uzon falu, Háromszékekben. Növényzete olyan, mint a szomszédréteké, és mérges növényeknek semmi nyoma. Azért elnevezése nem magyarázható.

Metelincs, rét, Csepel falu határában, Somogy megyében. Hihetőleg a metelés szónak rontása, minthogy e dülő kenderáztatóul használtatik. Innen származnak a számos gödrök és tavacsák, melyekre a föld fel van metelve.

Mikeszásza, németül Feigendorf vagy Fegendorf, oláhul Nyikeszász vagy Mikeszásza f. Küküllő m.-ben, a Nagy-Küküllő mentében, két órányira Nagy-Selyktől. Károly király 1322. évben Tolmácsi Miklósnak Corrad fiának Hosszuaszó, *Mykezaza*, Parád és Szépmező birtokokat a két Küküllő folyó mentén adományozza. (Anjoukori Okmt. II. 39. l.) Károly király 1340. évben Tolmácsi Miklós birtokait Küküllő megyében és a Küküllő folyó mellett: Huzuriczo et *Mikeháza*, Tamás erdélyi vajdának adományozza. (Fejér VIII. 5. k. 276. l.) E forrásban a helynevek hibásan vannak írva Hosszuaszó és Mikeszásza helyett. Mikeháza nem itt, hanem Belső-Szolnok megyében fekszik. Nagy Lajos király 1359. az ő *Mikeházán* és Hosszuaszóban lakó jobbágyságot pártfogása alá veszi, és rendeli, hogy a tőlök elvett szomszéd földek nekik visszaadassanak. (Fejér IX. 3. k. 45. l.) 1393. évben neveztetik Stephanus de Mikeháza alvajdai kijelölt embernek közép-Szolnok megyei ügyben. 1404. évben Mickazya. Zsigmond király 1426. évben meghagyja az aradi káptalannak, hogy Kolosvári Tamásnak, *Mikeházai* nemesnek lányát Dorotttyát és Margitot, az Arad megyében fekvő Külső- és Belső-Csállya, Gergerforra

és Thofaja birtokába igtassa be. (Orsz. lvtár 639. csom. 11. sz.) A Mikeszásza helynév személynévvel van összekapcsolva, mint Mike-Buda, Mike-Pércs stb. a Szásza analogiája a Lompert-szásza névnek.

A mi a helység német nevét illeti, ez 1357. évben *Fugin* alakban fordul elő, de már 1532. évben *Feygendorf*. Ez kétségkívül a népnyelvészkedés útján a *Fugin*-, *Füjejen*-, *Fäjendorf* névből származhatott és azon személynévek sorába tartozik, a melyek alapul szolgálnak a *Fuge* családnévnek.

Mikolcsa, sík agyagos föld, Karos falu, Zala megyében.

Mikolcsány, falu Gömör megyében, Pelsőcz és Jolsva közt, Giczey Simon tulajdona volt, ki után 1491. évben Daróczi Pál igttattatik annak birtokába. II. Lajos 1516. évben a Darócziaknak új adományt ad *Mikochan* birtokára; 1621. évben Bethlen Gábor Darholcz Ferencznek részbirtokot adományoz *Mikoczán* faluban.

Mikóvár, kaszárnya Csik-Szeredán, melytől a Nagyér patak és a rét választja el. A moldovai határhavasoknak ide lenyúlt lábára van építve. Építetett pedig 1600. év táján az akkori csikszéki kapitány Mikó Ferencz által; később a tatárok által szétromboltatván, romban hevert 1714-ig, a midőn azt a kormány elfoglalta és újra építette, ma kincstári és katonai célokra használja.

Milano, dűlő, Dézna falu, Arad megyében.

Miregyház, erdő Csepel-szigeten, Tököl falu határában. Ugyanitt hason-

nevű kápolna, mely állítólag alapítójától vette nevét.

Mire-Aknája, hajdan falu Közép-Szolnok megyében. Már a Várad Regestrum 44. §-ában: Mire Aknaya.

Mirhó-ér, a Tiszából Bura és K.-Kürü közt kiszakadó vízfolyás. Hajdan Kúnhegyes alatt a Kakat folyóval egyesülvén, Mező-Túr alatt a Berettyóba szakadt. II. József császár parancsából 1786. évben Heppe építészeti mérnök terve szerint az úgynevezett Mirhógát építtetett, — fele részben a szalóki, fele részben a taskonyi határba benyuló, 613 öl hosszúságú töltés, mely alapján 24, felszínén pedig 12 öl szélességű, és a melynekfelállításához járultak Heves, Bihar, Békés és Csongrád megyék, de legfőképen a Nagy-Kúnság. Ezen töltéstől kezdve délre a *Mirhó-ere* lévén Szalók választó vonala Tasnád és Kúnhegyes között, még is már a szomszéd Kún-hegyes alatt *Kakat* nevet vevén föl, ez elnevezést a kisújszállási határhoz tartozó Marialaka pusztában visszacseréli, és ismét Mirhó név alatt két ágra szakad, — egyike azoknak a most nevezett pusztarészen a Berettyóba, másika pedig temérdek csavargás után, de mégis mindig mint Mirhó, a túri határhoz tartozó, úgynevezett *Csugor* laposban enyészik el. Ezen, a Mirhó, avagy a fentebbi előadás szerint Kúnhegyestől Marialakáig Kakat név alatti folyáson, mint a fennálló oszlopokon olvashatni, Károly császár 1734. évben hidat veretett, mely máig is fentartatik. Egyébiránt a Mirhó folyása ál-

tal hajdan borított árvizes terület Szalók, Taskony, Bura, Roff, Gyenda és Kúnhegyes határában mindenütt *Gyócs*-nak nevezetik, talán azért, mert árvizek idején azon roppant terület természeti tulajdonságánál fogva, vagy mert szélei nagyobbára székesek levén — midőn ezen több mérföldre terjedő, csaknem egyenes sikságon elterjedt vizet a nagyobb szelek nem ritkán idébb-odább száz öltre is eltolták, az ilyenkor szárazon maradt földeken hirtelen kiütött széksó messzire, mint a gyócs, fehér lett, — *Gyócs*-nak nevezetett. Schedius térképe pusztá Taskonynál a *Mírhógát*, és *Mírhófok* vízeret tünteti fel. (Lásd Kakat, Gyócs.) Egy helyirati írónk (Kovacsóczi István,) úgy vélekedik, hogy a garam-szt-benedeki apátság alapító levelében 1075. évről említett Velcud sírja (sepultura velcudi) alatt a Mírhó értendő, mely név itt Velcudi-ra torzítottatott; megjegyezvén, hogy a Mírhógát története e vidéken a múltak messze homályába nyúlik. (Egri adatok 312., 313. lap.) Azonban e vélekedés nincs eléggé okadatolva, miután az oklevél idézett helye inkább a Török-Szt-Miklóshoz délre eső két Varsány pusztára mutat. (Knauz: Monum. eccles. Strigon. I. 58. lap.)

Mírhóduló, szőlőskert, **Mírhómel-leke**, jelentéktelen szántóföld és legelő Tisza-Ders falu Heves megyében.

Nyelvészeti tekintetben megjegyzendő, hogy az alföldi magyar a lapályos, vizenyős helyeket Mírhónak nevezi.

Mirolya, máskép Felső-Psztrina, hajdan falu Beregh megyében. Említve 1619. évben. Lehoczky monográfiája nem szól róla.

Mirolya, tótul Mirola, falu Sáros megyében.

Mirót, hajdan halastó Szabolcs megyében, a Kenéz patakna a Tiszába ömlésénél. Salamon király (1063—1075.) a pannonhalmi apátságnak adományozta a *Míruhc* nevű tavat, mint az II. Andrásnak 1213. évi megerősítő leveléből kitetszik. (Wenzel I. 131. l.) Ugyan e király 1226. évben megerősíti Urias pannonhalmi apát rendeletét az apátság birtokviszonyairól, mely alkalommal a *Míroth* nevű halastavat is említi. (U. o. 216. lap.) IX. Gergely pápa 1227. évi megerősítő levelében a tó *Míraceh* névalakban fordul elő. (U. o. 247. l.) Ugin kalocsai érsek 1228. évben ítéletet mondott a pannonhalmi és a szávaszentdemeteri apátság közt Míruht, más helyen Míroht nevű halastó tárgyában folyt perben; a mely ítéletet II. András király meg is erősítette. (U. o. 248., 249. l.) Ez ügyben Dénes nádor is ítélte. (Lásd Szatmár.) IV. Béla 1260. évben nagy kiváltságlevélbe foglalja a pannonhalmi apátság jogait, és ez alkalommal újra említi a *Myruht* halastavat, mint olyant, melyet már Salamon király adományozott az apátságnak. (Wenzel XI. 472. l.)

Misemulasztó, csárda Pest megyében, Tas falu Szent-Tamási pusztáján, a Tasról Kún-Szt-Miklóstra vezető úton. Ezelőtt mintegy 60 évvel épülvén, a Kún-Szt-Miklóstra mi-

sére járó tasi cselédség ott időzvé, a miséről sokszor elmaradt.

Mise-úti szántóföldek, Szent-Jakab falu, Zala megyében. Szt-Jakabon nem lévén templom, a lakosság Miháldra járt misére.

Missén, tótul *Messen* falu Trencsén megye illavai járásában. Kálmán király 1113. évi levelében a zobori apátság birtokai közt említi *Messan* falut is. (Hazai Okm. VIII. 4. lap.) IV. Béla 1249. évi levelében a szöveg olyan, hogy abból következtethetni, mintha *Messan* és *Strow* — (értsd *Osztrow*) falu közt valami halom volna a határ. (In villa *Messan* est quidam collis, qui est alter terminus de villa *Strou*.) — ez esetben *Messan* nem lehetne a Trencsén megyei Missén. Azonban a Fejér által közlött szöveg-nél (Cod. dipl. V. I. k. 313. l.) jobb és teljesebb a Hazai Okmánytáré (l. fent) mely így szól: In villa *Messan* est quidam collis, qui est alter terminus, juxta collem illum est quedam quercus, que est alter terminus De villa *Strow* in vila *Rüüs* est quedam salix. Említetik 1400. évben Pál, plébánus de *Messen* a pozsonyi káptalan levelében. (Fejér X. 2. k. 815. l.) Különben a zobori apátságnak más birtokai is voltak Trencsén megyében. Most a Bossányi család birja.

Mize-réthe, hajdan kaszáló, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében. Említve 1431. évben. (Fejér X. 7. k. 379. l.)

Mocsár-vár, dülő, Mura-Keresztúr falu, Zala megyében. Most várnak vagy építménynek semmi nyoma.

Mocsur, dülő, Dragsina falu, Temes megyében.

Modra, határrész Déés városban, Belső-Szolnok megyében. E dülő a kozárvári fordulótól délre a Szamosig terjed.

Mogorodia, kaszáló, Ecsed falu, Alsó-Fehér megyében.

Mogsanit. Ily nevű helység több régi térképen van kitüntetve ott, hol a Temes a Dunába szakad. Doglioni 1595. évben Velenczében adott ki térképet, mely Mogsanit fekvését inkább a Karas torkolatához teszi, — de ez kétségtelenül a rajz hibája. Nürnbergben is jelentek meg térképek 1663. és 1664. években, melyeken Mogsanit helység előfordul. Így találjuk Tandrart Jakabnak 1664. évi térképén Mogsanit falut a Barchza (ma Borcsa) folyó torkolatánál a Dunába. De Witt Amsterdamban 1688. évben megjelent magyarországi térképén Mogsanit a Temes folyó torkolatánál fekszik, ahhoz délre: Pustha. Ottens Reiner és Josuának Amsterdamban kiadott nagy térképén az Alsó-Dunánál: *Mogsana*, Cras, Pusztá, Pancsova helységeket. A XVIII. század elején Gerard van Keulen-nél Amsterdamban megjelent Magyarország és a Duna folyó térképe. Itt *Mogsana* inkább a Karas torkolatánál van kitüntetve. Ellenben Dumontnak 1729. évben Haagában megjelent munkájában: *Histoire militaire du prince Eugèn*; *Mogsanit* falut Kustosfoka és a Duna közt találjuk megemlítve. Feltűnő, hogy Mogsanit helység semmiféle oklevélben vagy irott forrásban nem

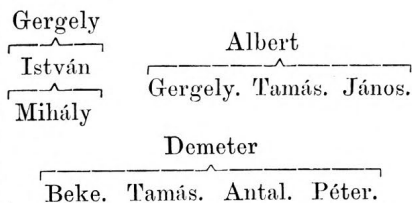
fordúl elő. Róla hallgat a Marsigli-féle gyűjtemény helységjegyzéke, mely 1690—1700. évek közt készült, és nem ismerik az 1717. és 1734. évi összeírások, annál kevésbbé van nyoma a XVIII. század későbbi térképein.

Mohács, rét Nagy-Czenk határában Sopron megyében.

Monostor, pusztá Pest megyében, Félégyházához nyugotra. (L. Pál-Monostora.)

Ahtun-Monostor, hajdan falu Csanád megyében. Szent István király csak nagy küzdelmekkel alapíthatta meg a kereszténységet. Köztudomású, hogy egyik veszedelmes ellenfele Othum, Glod ivadéka volt, ki Orsovánál a Dunán átkelve, őseinek földjét visszafoglalta és a Maros vizénél telepedett le. A veszedelem, mely Istvánt és birodalmát ez oldalról fenyegeté, annál nagyobb vala, mivel Basilius keleti császár épen ez idő tájban hódítván meg a bolgár földet, Othum, az ő felsősége alatt, s az ő nevében uralkodott az Olttól a Marosnak a Tiszába szakadásáiglan. Huzamosb ideig sikerült neki magát István ellen oltalmazni, és pusztításait mindig tovább terjeszteni, míg végre Csanád, Dobokának fia, a király rokona őt a Maros partján épült erősségében megtámadta és megölte. Ohtun erőssége Csanádnak nevezetett el. (Szalay: Magyarország tört. I. 82. l.) Sem történet, sem monda nem említi azt, hogy Othum-nak utódjai lettek volna, pedig kellett így lenni. A monostor nevében visszhangzó alapító neve, és a vidék, melyben ez

a helynév, habár elég későn, előfordúl, e feltevést legnagyobb valószínűségre emelik. Bizonyos, hogy egy Ahtun nemzetség még a XIV. század közepén élt. Ugyanis a csanádi káptalan 1329. évi levele szerint az Ahtun nemzetségbeli Gergely és Tamás, Albert fiai a Csanád vármegyében fekvő Felső-Szölös falut Mihálynak, István fiának a rokonság tekintetéből, és nővэрők leánynegyede címén hagyományozzák és átadják oly módon, hogy ha nővэрők magtalan meghalna, a jószág rájuk visszaszálljon. (Anjou-kori Okmánytár II. 418. l.) Ez oklevél szerint következő, de össze nem függő családfát kapunk az Ohtun nemzetségről:



Ugyanezen évben (1329.) a csanádi káptalan jelentést tesz Robert Károly királynak, hogy miután *Hohntunmonustura* és Serjén nevű birtokok Csanád vármegyében Zohay Simont és Bekét, Demeter fiát illeték részint törvényszéki ítéletnél, részint a király visszaadási rendeleténél fogva; és engedvén az országbíró felszólításának, a nevezetteket beigtatni akará, e végre a Szent Salvatorhoz címzett káptalan prépostját kiküldé. Azonban Seryen felének birtokára nézve Orosz Ivánka ellentmondott. A helynév az oklevélben kétszer *Hohntun-*

monustura egyszer *Ahtunmonustura*. A másik helynév is Seryen, máskor Serian. (Gr. Sztáray es. lvtára.) Miklós nádor 1343. évben Szeri Pósa mesternek, és fainak: László, János, Balás, István és Miklósnak perhalasztást engedélyez, a Csanád megyei birtokos, Gergely fia: Albert de *Ohtunmonustura* ellen. (Gr. Festetics család keszthelyi levéltára.) A csanádi káptalan 1352. évi levele szerint Mihály István fia ó-szöllősi nemes, és fia Bertalan Ó-Szöllősi nevű birtokukat, fel-szöllősi Petőnek, Szőke fiának, 40 forintért elzálogosította. Ezen Ó-Szöllős, mint a forrás közli, *Achton* és Seryen birtokok területéből hasítatott ki, és most László mester, néhai székely gróf által tartatik hatalmaskodással elfoglalva. De ó-szöllősi Mihály, feleségének Luciának negyedrészüln utalványozta. Mihály és fia Jakab fentarták azt a jogot, hogy Ó-Szöllöst visszaválthassák, a mikor arra képesek, fel-szöllősi Pető pedig kötelezi magát, hogy — ha a jószágot idegen, nevezetesen László kezéből kiszabadíthatja, azt 40 forint megtérítése után, Mihály és Jakab kezére visszaereszti, vagy ha eladni akarná, csak ez utóbbiaknak adhassa el. (Országos levéltár.) 1355. évben Szuhay Albert mester leánya Lucia és fiai: Miklós és Bertalan Csanád megyében fekvő Ó-szöllős nevű birtokukat a Maros mellett száz ezüst márkáért eladták Pósa Margitnak, László néhai székely ispán nejének. Ó-Szöllősen akkor Szent Péterhez címzett templom állt, a mely falu

területe, mint itt ismételve mondatik, *Ahtun-Monustur* határából kihalált. (Országos lvtár.) Sem Ahtunt, sem Ahtunmonostort forrásaink nem említik többé.

Ellés-Monostora, lásd Ellés.

Gaborján-Monostora, ma G a b o r j á n falu Bihar megyében a Berettyó mellett, Berettyó-Újfalú és Henczida közt. Alapítója kétségtelenül Gaborján nevű férfi volt, de már nem tudjuk, miféle nemzetségből. Tőle vette a monostor nevét, mikép Gyerő-Monostor, Dienes-Monostor, Zebegény-Monostor a magok alapítójától. Első ismeretes apátja 1212—1218. évek közt Johem (?), ki bizonyos peres ügyben Szent László sírjánál kész volt megesküdni. (Várad Regestrum §. 209.) Gaborján község, továbbá a szomszéd Keresztúr és Szent-Péterszeg egyházai e monostorhoz tartozának, és így e községek ha nem is egészen, de legalább némi részben az apátság birtokait képezték. A monostor túlélte a tatárjárás pusztításait, sőt a következő századot is, de már csak hanyatló erővel. 1285. évben Loránt erdélyi vajda, István mester szatmári főispán és Jakab mester IV. László király előtt Achon mesternek Gaborjánmonostort (monasterium Gabryelis) rokonuknak, Rafain bánnak engedik át. Ezen birtok tartozékai voltak a Boldogaszony temploma, a Szentkereszt temploma és Szent Péter temploma, melynek közönséges neve Szentpéterszegi. (Zichy Codex I. 63. l.) Ezen Rafain bán 1311. évben a Bihar megyei

Geberyanmonustura, Keresztúr, Szent-Péterszege, Thepa, Derecske, Moch és Turna birtokot legközelebbi rokonának, Dozsának ajándékozza. I. Károly király erre beleegyezését adta, megjegyezvén, hogy Rafain bán e jószágokat IV. László adományából birja. Rafain bán életében Rózsa e jószágoknak csak haszonélvezője volt. (Zichy Cod. I. 133. l.) A pápai tizedlajstromban (1332—1337.) említetik János a gaborjáni apát, — de villa *Gabrian*. Említetik 1341. évben a *Gabryanmonostora* nevű birtok a Szent Mihály arkangyalhoz címzett monostorral és a boldogságos szűzhez címzett plébániai templommal. (Országos lvtár.) Ugyan ez évben a Gyovadi nemzetség mindannyi akkor élő tagjai a Bihar megyében a Berettyó mellett fekvő *Gabrianmonustra* nevű birtokukat Dózsa nádor fiainak örök áron bevallják, magoknak sem *Gabrian* helységben, sem a nevezett monostorban valami jogot fenn nem tartván. (Zichy Cod. I. 602—603. l.)

A XIII. század végétől az egész XIV. századon át Debreczeni Dózsa nádor s ennek fimaradékai birták az apátság kegyúri jogát. Ezek kihaltával Gaborján leányágon a Domoszlay, Szécsy és Héderváryak birtokába jutott, kik azon Kóvari Pál nádori főjegyző s Balás kanonok, a váradi káptalan bizonyága előtt 1405-ben meg is osztottak. Ez alkalommal a monostor s a hozzá tartozó egyházak kegyúri jogát közös birtoknak hagyták, és itt van a gaborjáni monostornak utolsó nyoma, de hogy voltak-e

még ekkor is szerzetesei? volt-e apátja? arról sem itt, sem egyebütt nincs emlékezet. Mi végre az apátság helyét illeti, ez kétségekivül a Berettyó ama felszigetére teendő, hol a vancsodi és szentpéterszegi határok szeszszögellenek, s mely helyet ma is Földvárnak nevez a nép. Földvár mellett az elpusztult Tótfalu nyomai ma is meglátszanak s az 1405. évi osztálylevél nyilván mondja, hogy Tótfalu a monostor mellett állt. Mint annyi helyen, úgy itt is a pusztán maradt monostort várrá alakították éppen úgy, mint századokkal azelőtt valamely, talán éppen római castrum romjain építék fel a monostort. (Bunyitai Vincze: A váradi püspökség története II. 368—370. lap.) 1495. évben Szobi Mihályné Dezsőfy László leánya Zsófia, másfelől Mezőgyáni János egyezsége lépnek a Bihar vármegyei Érpál, *Gáborján*, Kengyel stb. peres birtokára nézve. (Gr. Károlyi cs. Okl. III. 17. l.)

A mi magát Gaborján falut illeti, erről tudjuk, hogy már a XIII. század végén egyszer 75, más évben ismét 43 kepe tizedet fizetett. Egyháza, mint fent mondva volt, a boldogságos szűz tiszteletére volt szentelve, és részben ma is áll a község főutcáján, szentélyével napkelet felé. Lelkésze 1332—1337. közt Balás volt. (Bunyitai III. 235. l.) A falut déli oldalán a Kis-Körös fogja körül, lakosai hajdan hajdúk voltak. (Fényes.)

A helység neve *Gabrian*, *Gagan*, *Gabran*, *Geberyanmonustura*, *Gabria-*

monostora alakban fordul elő. A Gáborján nem egyéb, mint a Gabriel név magyarosítása. Bél Mátyás a váradi Regestrumhoz írt jegyzeteiben monostorunkat Abbatia S. Gabrielis nevezi. De ez tévedés, mert az apátság nem Szent Gábornak, hanem Szent Mihálynak volt felszentelve; alapítója ugyan Gábor nevű férfi volt, de nem foglalt helyet a szentek sorában. Maga a váradi regestrum szövege is ide utal, midőn abbas de monasterio Gabrielis, — azaz Gábormonostor apátjáról szól. Helyesen tudja azt is, hogy e monostor védszentje Szent Mihály volt. (§. 209.) A Gabrian személynév okleveleinkben nem ritka. Veszprém m.-ben volt Gábriánföldre.

Kürü-Monostora, hajdan a Boldogságos Szűzhez címzett apátság Heves megyében. Legelőször említi a váradi Regestrum, hol azt olvassuk 1219. év alatt, hogy Basil kürüi apát — abbas de Curru — némely embereket tolvajlásért bevádolt. (Vár. Reg. §. 4.) A tatárjárás idején tökéletesen elpusztult. I. Károly király 1318. évben Lothard bün hűtlen fiának *Kewrywmunustra* nevű birtokát hívének, Péter sebesi comesnek adományozza. (Anjoukori Okmánytár I. köt. 471. lap.) Itt megjegyzendő, hogy a munka kiadója a Kewrywmunustra névalakot az oklevél feliratában Kőrévmonostorra magyarázza, ugyanezt teszi az indexben is. Közöl továbbá egy 1320. évi oklevél záradékát, melylyel a király a Kewrywmunustra-ra vonatkozó adományt megerősíti. (Anjouk. Okm. I. 543. l.) Ezen kivonat feliratában a

helynevet Gyerőmonostorra magyarázza. Legjobban tájékoz bennünket a következő oklevél, e szerint ugyanis az Aba nemzetségből való Kompold fiai birtokaikat 1325. évben egymás között felosztják, mely alkalommal ifjabb Kompold a Heves megyei *Kürev* falut választja részéül. (Anjouk. Okm. II. 231. l.) Ez oklevél határozottan mondja, hogy Domoszló, *Kürev* és Szaránk Hevesújvár megyében fekszenek, de azt is tudjuk, hogy a Kompoldi család Heves megyében volt birtokos. Hasonlóképp egy saját gyűjteményemben lévő más 1318. évi oklevél szerint Kereunustura Heves megyében a Tisza mellett fekszik. A pápai tizedlajstrom 1332—1334. évek közt *Kure* vagy *Kerey*-féle plébániát említ. A vácsi káptalan előtt 1495. évben Szobi Mihályné Dezsőfy leánya Zsófia, másfelől Mezőgyáni Mihály fia János, Bihar és Heves megyei peres birtokaikra nézve egyezségekre lépnek. Az utóbbiak közt előfordul Boczonád, *Kevre* és Bura. (Gr. Károlyi család ltára III. 18. lap.)

Nagy-Körü helység 1634. évben pörben állt Kőtelek Szolnok megyei, ma szintén Heves megyei faluval. 1767. évben tartatott itt canonica visitatio.

A mi a helynév újkori alakját illeti, azt Vályi András Kőre, Lipszky Kürü és Kőre, a Helynévtár Kürünek írja. A lakosok egyaránt használják a Körü és Kürü nevet. Ma a Tisza mellett Kis-Kürü és Nagy-Kürü fekszik; hagyomány szerint a hajdani monostor és a két falu azon kanyaru-

lattól vette nevét, melyet a Tisza képez alatta. Az egri egyházi levéltár irományai még 1833. évben Nagy-*Kewrew*-nek nevezik a falut. De a legrégibb névalak *Kuurew*. Midőn ugyanis Péter ispán, — ki Haan szerint békési főispán és a Nadányiak törzsök-
atya volt — 1067. évben a zastyi apátságot alapította, ennek többi közt a következő földeket adományozza: innét fordúl Rakomaz felé, a hol három határjelt csináltak földből, innét haladtak a szalóki út felé, melyen *Kuurew*-re érünk, míg a Tisza és Bodrog egymással egyesülnek. (Árpádkori Új Okmánytár I. 26. lap.)

A curru apátságot — abbatiam de Curru, — Szentiványi a Körös folyó mellett keresi; Pázmán az ismeretlen szerzetes rend alatt álló apátságok között sorolja fel, de ő is a Körös mentén, a váradi püspökségben véli fekvőnek. Czinár-Fuxhofer a monasteriologia kiadásában a monostor történetéről semmit sem tudnak, hanem a név megfejtésére a legendához folyamodnak. Midőn Szent László halála az egész országot szomorúságba ejté, hívei az ő testét Váradra vinni készültek. Útközben mély álom és fáradtság nyomta el őket, a király teste azonban nem volt látható sehol, mert a szekér (latinul currus), melyen feküdt, minden segítség nélkül, és a nélkül, hogy bármiféle vonó állat lett volna befogva, tovább indult Váradra, a hol azt a megijedt kísérők megtalálták. Megérkezett tehát oda, a hová a szent király maga temetkezni akart. A magyarok azt a

helyet, a melynél a szent testet vivő szekér útját tovább folytatá Váradra, *Curru*-nak nevezték, mert a latin currus szó magyarul szekért jelent. Ez oly helynévmagyarítás, mely nem áll egyedül régi történetünkben. Déés városa is krónikáink szerint onnan kapta nevét, mert az ő magyarok e szép vidék bámultában, háromszor felkiáltottak Deus, Deus, Deus. Mindkét eset tehát felteszi, hogy csataverő ősünk latinul tudtak!

Kürü falu határában van Csata-szög nevű mezőség. Említetik még Nagy-Kürü határában: Monostordomb, Illéskőképe és Csutaházpart.

Pál-Monostora, ma egyszerűen Monostor, puszta Pest megyében. Már 1347. és 1359. évben említetik Pálmonustura, mint Pétermonostora. (Lásd azt.) Imre nádor 1374. évben felhívja az aradi káptalant, hogy a Szeri Posafiakat Pétermonostora és Pálmonustura birtokába igtassa. (Gr. Festetics cs. levéltára.) Zsigmond király 1411. évben Góallyai Györgynek, János fiának, és általa több rokonnak új adományt ad a *Csongrád* megyében fekvő Pétermonostora, Pálmonostora és Moróczgáta birtokára. A beigtatást a kalocsai káptalan teljesítette. (Füzy cs. lvtára.) Gyulai Gáspár fia László 1517. évben Szer, Dócz, Körtvélyes, Máma, Tőke, Bökény, Szelevény, Ellés s Monostor helységekben levő részbirtokait a budai káptalan előtt 1550 aranyforintért Dóczy Jánosnak felvallja. 1547. évi tanúvallomások szerint néhai Parlaghi László az ő nővérének Katának, előbb

Jakabházy Miklós, utóbb Zeleméri János özvegyének Zelemér helység egy harmadát engedi át, annak Csongrád megyei Ellés, Bökény, Máma, Tőke, Szer, Dócz, Körtvélyes, Sód és *Monostor* helységekben levő részbirtokaiért. Vannak, kik, mint Hornyik János is, Pálmonostora alatt a mai Pálos pusztát értik, a Kis-Kúnságban, Majsa közelében. De miután Pétermonostora (= Péteri), Pálmonostora és Mórícsgáttya mindig együtt említetnek és egymás mellett fekszenek, világos, hogy a mai *Monostor* puszta értendő itt, mely Mórícsgátjával határos. Hornyik azt állítja, hogy Páloson Szent Pál remetéinek népes Pálmonostora díszlett (Pusztaszer 49. l.), de abban kételkedni lehet, mert a monostor bizonyos Pálmonostrán állt.

Péter-Monostora, ma Pusztaszer, Pest megyében Félégyháza és Pusztaszer, közt. Területe a XIII. század első felében Csongrád megyéhez tartozott. Becsei Tötös mester 1347. évben a veszprémi püspök előtt tiltakozik Csegei Illés fia Márton és Mihály ellen, kik az ő részbirtokait Csongrád megyei *Pétermonostora*, és Pálmonostora határában elfoglalták. (Zichy Cod. II. 227., 228. l.) A budai káptalan Nagy Lajos király rendeletére és a birtokosok: Miklós, Pál fia, és Márton, Illés fia kérelmére 1359. évben a határokat *Peturmonustura*, Pálmonustura, Benemonustura és Medemonustura helységekben igazítja és a birtokokat a nevezett Miklósnak és Mártonnak régi jog címén átadja. E helységek feküdtek Pest, Fehér és

Csongrád megyében. (Füzy cs. lvtára Sáros megyében.) Imre nádor 1374. évben rendeli, hogy a Szeri Pósa fiak Peturmonostora és Pálmonostora birtokába vezettessenek az aradi káptalan által. (Gr. Festetics cs. lvtára.) Zsigmond király 1411. évben meghagyja a kalocsai káptalannak, hogy Góallyai Györgyöt, János fiát és nevezett rokonait Pétermonostora, Pálmonostora és Mórícsgáttya (ma Mórícsgáttya pusztája Monostor mellett) birtokába igtassa Csongrád megyében. (Füzy cs. lvtára.) 1488. évben Zeleméri Mihályt, nőtestvére Zeleméri Márta Parlaghi Antalné osztályperbe vonja Ellés, Máma, Szelevény, Bökény, Tőke, Körtvélyes, Soód, Dócz, Szer, *Pétermonostora*, Ányós és Szeg Csongrád megyei birtokrészekből való illetményének kiadatása végett. Az itteni monostor a benczésekre volt bízva.

Prodan-Monostora, hajdan falu, Csanád megyében, a Maros bal partján. A csanádi és aradi káptalan 1247. évben a Csanád nemzetségbeli Pongráczot, Kelemen bán fiát, *Pradamunustura* stb. falu birtokába igtatják, mely Ladány és Palota faluval volt határos. Béb faluval együtt is említetik, tehát közel a Maros partjához feküdt. IV. Béla király 1256. évben jóváhagyván a Csanád nemzetségbeliek birtokosztályát, ez alkalommal *Paradamunustura* Kelemen bán osztályrészeül esett. (Árpád-kori Új Okmt. VII. 429.) A Telegdy család — de genere Csanád — 1360. évben összes birtokait osztály alá vette, többi közt Palota, Ladány,

Zombor, *Pardan*, Oroszlámos, Monostoros-Kanisa, Szanád, Csóka stb. Résztvett Telegdy Csanád kalocsai érsek is. (L. Kemecse.) V. László 1453. évi levelében említettetik Pordán falu Csanád megyében. II. János király 1563. Pordány falut Varkocs Tamásnak adományozta. (Lásd Makó.) Más osztály történt Telegdy György és Miklós közt. (Orsz. lvtár N. R. A. 872. cs.) Wesselényi Ferencz nádor 1667. évben a magyar udvari kamarát megkeresi, tiltsa el Csató Mihály lévai harminczadost és a dévényi uradalmak fiscalis gondnokát, nehogy Zombor, *Prodány*, Palota, Tárnok, Oroszlányos, Tömpös és Zerged lakosait a kir. fiscusnak teendő szolgáltatokra kényszerítse, megjegyezvén, hogy a Balassa Imrének tett adományt gemsemmisítette. (Lásd Zombor, Pongráczfája, Porgány.) *Porgány* már a mult század végén, mint a Nákó család helysége említettetik — Torontál megyében, mert a régi Csanád vármegyének a Maros bal parti oldalán fekvő része ahhoz kapcsoltatott. Ma Porgány és Kis-Porgány csak pusztá kis Zombor mellett.

Névleg ide tartozik a K'rássó megyei Prodanest. Sopron megyében létezik Kőhid-Pordány, Vulka-Pordány, Rába-Pordány, Lajta-Pordány. Volt Nyitra megyében is Pordány falu.

Zebegény-Monostora, hajdan falu Baranya megyében. Jerney János (Nyelvkincsek) ismeretlen forrás után *Zebege*n-t mint apátságot említi. A pécsi káptalan 1278. évi levele szerint *Zebequen* monostornak földje Lajmér-

hoz délre fekszik. (Zichy Cod. I. 40. l.) Ugyan ebben a káptalan 1313. évi levelében említettetik Ujlak és Csipőteleke birtokok, mint a melyek Nagy-faluval és Szántó faluval határosak; ezen utóbbi falu *Zebeden* monostor birtoka volt. (U. o. I. 145. l.) Egy 1322. évi oklevél szerint Lajmér földje határos volt a pécsi püspök Kölked nevű földjével, = a mely pedig Mohács alatt fekszik. Együttal mondja az oklevél, hogy Lajmér helység a cikadori apátság földje és a *Scybigum* — azaz Zebegény monostor földje mellett fekszik. (Zichy Cod. I. 210. l.) 1332. évben Benedek zebegényi apát (abbas de Zebegeun), a bátai apát nevében nyilatkozik Pál országbíró törvényszéke előtt. (Zichy Cod. I. 379. l.) 1346. évben Grisogonus zebegényi apát — abbas de *Zebege*n, — Nagy Lajos király előtt Kerekkegyház, Baranya megyei birtokát öt márkáért Becsei Tötösnek elzálogosítja. Ez a Kerekkegyház Tötös mesternek Lajmér és Majsa nevű birtokai közt feküdt. Érdekes ez oklevélből megtudni azt, hogy a zebegényi apátság védszentje Mihály főangyal volt. (Zichy Cod. II. 186. l.) Mindez lehetlenné teszi, hogy ezt a Zebegény-monostort, összezavarjuk a Hont megyei Zebegény egykori zárdájával. 1366. évben Kis Aszari Jakab, Pelejtei László, Nagy Simon és mások voltak *Zebegeyn-monustura* kegyurai. (Gr. Károlyi cs. oklevéltára I. 264—266. l.) Zsigmond király 1392. évben Treutul Miklós posegai főispánnak a kegyüri jogot adományozza a Baranya megyei Zebe-

gen-monostor fölött (Fejér X. 2. k. 65. l. és X. 2. köt. 347. l.); sőt 1396. évben az említett kegyuri jogot újra adományozza nevezett Miklós mesternek *Zebergen* monostorra nézve. (U. o. 347. l.) Ez adathoz Szabó Károly hozzá veti: Tán a mai Szebény falu a mohácsi járásban. Azon körben, mely a nyulakzigeti apácák és a pécsi püspök között Jenő és Nane birtokáért folyt, a határok kiigazítására 1339. évben ki voltak küldve a szegszárdi és a *zebege*n*i* apát és ezen utóbbi apátság kegyurai. (Anjoukori Okm. III. k. 525. l.) Zebegyn 1396. évben Treutul Miklós macsói bán birtoka és örökösödési szerződés által Nekesci Zsigmondnak oda ígértetett azon feltétel alatt, hogy Miklós esetleges özvegyét élte fogytaig hagyja meg birtokában. (Lásd Nekese.)

A monostornak neve mutatja, hogy annak alapítója valami Szebegény volt, de a kiról többet nem tudunk. Maga a Szebegény, mint személynév valóban ismeretlen a hazai onomasticonban.

Lásd *Zebegény* Hont megyében.

Monyorodia, hajdan falu 7 jobbággyal, Bozsúr falu tartozandósága. Brandenburgi György örgróf birtoka 1514—16. években. Az adólerovásban *Monyorowdia* falunak csak négy jobbággya neveztetik. E falun kívül Monyoros nevű birtoka is volt az örgrófnak.

Monyoros, hajdan falu. Krassó vármegye 1418. évi levelében: Tamás mester de Monyoros, királyi jobbággy neveztetik. Ettől külön falu lehetett

az, mely György brandenburgi örgróf birtokai közt 1514=1516. évben *Monyorosl* néven fordul elő, és melyben 18 jobbággya lakott. (L. Monyorodia.)

Monta, dülő, Barabás falu, Zala megyében.

Morchin, hajdan falu Krassó megyében. László nádor és opuliai herczeg 1370. évben Krassó megyében a közbiztosság érdekében közgyűlést tartott, és ott Kukul nevű jobbággyot, ki *Morchyn* faluban lakott, mint tolvajt elítélte. A nevezett királyi falu akkor Jabolnak falu tartozéka volt. (Gr. Festetics cs. lvtára Keszthelyen.)

Morgány, dülő, Ujudvar falu, Zala megyében.

Morum, forrás, legjobb ivóvízzel Székely-Udvarhelyen. Innen veszi eredetét a *Morumpataka*, mely a köveshágó és Lókert közt, alább pedig a szőlőalja s Téglacsűr közt délkeletre folyván, *Vargapatak* név alatt a városba foly. Itt pedig a Szent-Imre piac és várföldi utcák közt a Szombatfi-utcán keresztül rendes mederbe vétetve, a malom-útca végén a Nagy-Küküllő folyóba szakad.

Mosztonga, (Schedius) vagy *Mosztúnka* (Lipszky) patak Bács megyében. Emlittetik már 1256. évben Csurgó határjárásában, — *cadens in mastangam*. (Fejér IV. 2 k. 408. l.) Az eredeti oklevélben nagy betűvel: *Mastanga*. (Országos lvtár N. R. A. 1501. csom. 25. sz.) Maróthy János macsói bán 1407. évi levelében említi, hogy egy határjárás alkalmával ultra *Mesztongam*, — túl a Mesztongán — elérkeztek Szántó, ma Szantova, határára.

Rozgonyi Simon országbíró 1410. évi ítéletében Keresztúri László ellen egy völgyről van szó, mely a *Mosztongya* mocsártól Dersfalváig terjed. (Orsz. lvtár. N. R. A. 200. csom. 10. sz.) választó határa is volt Keresztúr és Béla-falva között. A Mastongamocsárról szól Várdai Péter kalocsai érsek, egy kedélyes levelében a nagyvárad püspökhöz. Azt írja t. i. az utóbbinak: hogy irigyli az ő kedvező helyzetét, ki Váradon Szent-László fürdejét használhatja, melyben fiú korában maga (Várdai) is fürdött, holott ő, Várdai, a Maslonga (így) mellett kénytelen tengődni, hol a nyári hőség következtében a víz annyira kiszikkadt, hogy még a békák is abban hagyták brekegésöket, mert elfogyván a víz, mind szárazra jöttek. (Petri de Warda Epistolae 185. lap.) Várdai Péter azonban nemcsak kesernyés humorral emlegette a Mosztongát, hanem azt szabályozta is. Egy 1497. évi, szombaton Szt-György napja előtt kelt levelében ugyanis azt írja Báthory Miklós váci püspöknek: Atyaiságod dicsér bennünket azért, hogy a Dunát elvezettük Bács felé; ha látná a munkát, még nagyobb dicséretre méltatna, mert az a régi tisztátlanság és erjedési anyag elpusztult, mert most van a legtisztább Dunavizünk és van számos új hal. Isten dicséretére nagy munkát végeztünk, mely a királyi felségnek és a többi uraknak kik látták, kezdetben neveltségesnek látszott. Mind a mellett az ipar nem nyugszik, ha a dolog természetével nem ellenkezik, hogy a Mostongus a

Dunával, a Duna pedig a Mostongával összeköttetésbe hozassék. (Katona: Historia Metrop. Colocensis I. 499. l.)

E levélben a Dunának a Masztongába való lecsapolását nem a bácsi vár erősítésének okából származtatja Péter érsek, hanem azt állítja, hogy a vidék tisztasága, jó víz előteremtése és üde halak szerzése miatt fogott a nagy és sok ember által befejezhetetlen és nem létesíthetőnek vélt munkához; de szerző elhallgatta a fő t. i. az erősítés okát, a mely erősítés nem a ráczok, hanem a törökök ellen volt irányozva. (Henszlmann, az Archaeologiai Értesítőben IV. k. 25—26. lap.)

A Mosztonga eredetileg közvetlenül a Dunából származhatott, melybe Bács megye egy részét keresztül folyván, nem messze Bácsból Bukin mellett visszaömlik. Müller térképe szerint a Mostanga Madaras alatt kezdődik és majdnem egyenes vonalban délre húzódik Bács város és Palánkon át a Dunába; Dérony, Bácsujfalu, Bács és Bukin határait átszeldeli; ha megdagad, nagy pusztításokat viz véghez. Még is csaknem holt víznek tekinthető már. Jelenleg a Mosztonga többé nem közvetlenül a Dunából, hanem a Ferencz-csatornából ered és e csatorna igazgatóságától függ a víznek mennyisége, sőt a Mosztonga létele is. Ez 1869. évben száraz volt és benne a legjobb kendert termesztették.

Mosztongka, erdő Unip falu határában, Temes megyében. Rajta a Temes vize folyik keresztül.

Möttling, város Karinthiában. Haj

dan a mőtlingi kerület (provincia Metlika) Sihestain, Sichemberg és Grachan helységgel együtt a zágrábi püspökséghez tartozott, de a német keresztes lovagok felhasználván a háborús időket, ezt Magyarországtól elvonták. A zágrábi káptalan 1339. évben a német lovagrend Csernemblban székelő komthurját Henriket meg is idéztette a régi jogok érvényesítésére. (Kukuljevics, Jura I. 108. l.) Ezeket elismerte VI. Kelemen pápa 1345. évben, és Henrik komthurt egyházi átok alatt eltiltá a nevezett jószágok további bitorlásától, és tizedek szedésétől. (U. o. I. 111. lap.)

Mozdánus, hegyes őserdő, Hisziás falu, Temes megyében.

Mundra Marincza, csárda, Boros-Jenő falu, Arad megyében.

Mundra. Vizakna területéből kiszakasztott pusztá Alsó-Fehér megyében. Régi neve: *Nyolczforintos hegy* = tövises hegy, mert Szentpáli Ferencz 1681. évben nyolcz forintért tartotta haszonbérben. Népesítettett 1701. év körül. Vizaknához tartozik.

Mundra határhegy Hunyad megye és Oláhország közt. Alsó-Borbátyén faluhoz 3 és fél órányira.

Murkos, szőlőhegy, Kolos mezőváros, Kolos megyében. Nevét a benne termő muroktól vette.

Muszina, város Galicziában a Poprád folyó mellett. Hajdan az egész muszinai kerülettel együtt Magyarországhoz tartozott. 1288. évben Pál krakói püspök egyezsége lép Mirogen gróffal Sviniarsko falura nézve, mely a szandeci kerületben, és Muszina

falura nézve, mely »sub Hungaria« fekszik. E két falut Mirogen gróf felesége Boguszlava örökölte Viszontól, az ő nagybátyjától; de most lemondanak róla a püspök javára, ki azok birtokába azonnal beült Viszon halála után. Mirogen gróf egykor palocsai várnagy volt. (Bárdossy, Supplem. I. 269. l. Fejér V. 3. k. 428., 429. lap.) Palocsa várának 1323. évi határjárásában a Peszér Jávör nevű hegytől a határvonal megy a Musina forrásáig, innét pedig tovább haladván, a Csorgó nevű hegyhez érkeznak. Ugyanebben a határjárásban említetik a Muszina nevű mező, a melyen két csermely szakad a Poprádba. (Orsz. lvtár.) Tarkői Rikolf fia László és fivérei János, Kelemen és Lőrincz 1337. évben Róbert Károly királytól Musinapatakafő nevű terjedelmes erdőséget nyernek. (Vasárnapi Ujság 1864. év 22. sz.) Kázmér lengyel király 1356. évben engedélyt ad, hogy a Mala Muszina folyó mellett egy Mala Muszina nevű falu alapítassék a szandeci uton. (Fejér IX. 2. köt., 489. l.) Vajjon az 1288. évben említett Muszina elpusztult-e, vagy mellette épült-e ama Mala-Muszina? bizonytalan. Midőn Garai Miklós nádor 1381. évben hétfőn Szent-Lőrincz napja előtt Kassa mellett közgyűlést tartott Abauj és Sáros vármegye nemességével, Tarkői Rikolf fiai Miklós és Kelemen (a Tárczay család ősei) felállván, előadták, hogy ők R. Károly adományából birták *Musyna* birtokot; azonban a király halála után Kázmér lengyel király Musynát elfog-

lalta, és ott várat építtetett. Mind erről Sáros vármegye alispánjának és szolgabiráinak biztos tudomásuk van. A kihallgatott Sáros megyei alispán és a szolgabírák eskü alatt vallották, hogy Miklós és Kelemen a valóságot adták elő, és hogy a Tarkóiek Károly király idején valóban birták Musinát az ő adományából. A nádor ezért Miklósnak és Kelemennek a dolog ezen állásáról bizonyítványt állított ki. (Eredetije a palocsai báró Horváth család lvtárában. 2. csom. 5. sz.)

Mutuzony, puszta és szántóföld, Sosdia falu, Temes megyében.

Mühlenbach, sz. kir. város. (Lásd Szász-Sebes.)

Mühlbach, folyó Erdélyben. Régi időben más folyása volt, és Szászsebes város és Péterfalva ezen folyónak balpartján feküdtek. A mondán kívül, mely e változásra emlékeztet, erről azon romok is tanúskodnak, melyek a péterfalvi régi vár és templom maradványait képezik, valamint a Szász-Sebes határában még most is felismerhető régi folyammer. A Mühlbach folyó tehát a Péterfalvától Szász-Sebesre vezető út mentén folyt és nem messze a Vörös hegy aljánál a Székás patakkal egyesült. A Mühlbach folyó magyarul Sebesnek neveztetik, oláhul: Ruu-Sebesuluj, vagy Valye-Sebes. Németül még Scharfbach-nak is nevezik. Oláhországban ered a Pojana-Mujeri, Tatáru, Timpa és Vurvu Preszi hegyekben és forrásainál Ruu-Szalanuluj nevet viseli, később, Ruu-Formosza

beszakadásánál Ruu-Feti néven is ismerik. Csak Fehér megyében Sugág fölött veszi föl a Mühlbach vagy Sebes nevet. A Marosba ömlik. (L. Szász-Sebes).

Müllenbach, falu Szepes megyében, u. posta Szepes-Szombathely. Rikolf lomniczi bíró 1289. évben *Mullbach*-ból való Theodoriknak és Lajos nevű testvérének a havasok táján fekvő Ruda nevű erdőt adományozza, egy új falu telepítésére. (Wenzel: IX. 516., 517. lap.) 1298. évben villa Millenbach. Az itteni plébánus részt vesz a szepesi plébánusok gyűlésén, Csötörtökhelyen. (Wagner: *Analecta Scepusii* I. 266.) Robert Károly király 1312. évi levelében: Moelenbach. (Schmauk. II. 36. l.) Ezen oklevelet közli Fejér 1317. évszámmal (Cod. diplom. VIII. 2. k., 60. lap), hol a helynév Mollenbach. Azon oklevélben, melylyel Robert Károly 1328. évben a szepesi szászok kiváltságait megerősíti, *Möllenbach* mint a 24 szabadalmas városok egyike felsorolatik. (Wagner *Analecta Scepusii* I. 198. lap.) Kray Pál 1723. évi térképén: Mülendorf, Korabinszky-nál megint Millenbach. Ma a gróf Csáky család birtoka.

Müzga, feneketlen mocsár, Do-maincz faluban, Vas megyében.

Nagyszeg-patak, Székelyudvarhelyen. Ered a Nagyszeg erdőn fölül, szép forrásból, mely a Hosszúcszerét a Nagyszeg erdőtől elválasztván, s a Cseréből lejövvő Szárcsika patakot magába felvevén, a Kánás éjszaki szegénél befoly a puztára, és ott a

Verőfény patakkal egyesül. Ez ott a legbővebb vizű patak.

Namet, dülő Giroda falu területén, Temes megyében. Legelő, mely Girodát a temesvári Gyárkölvárostól elválasztja. Van itt számos vizenyős hely; délre a Begával határos. A helynév jelentése: Német. Bárány Ágostonnál is Németi falunak Namiti alakja fordul elő.

Naplás, szép, sík szántóföld Uri falu területén, Pest megyében.

Naplás, dülő Jász-Dósa falu határában, Jászkún megyében. Sík terület, itt-ott árkok helyével.

Narítás, dülő Háromház falu határában, Vas megyében. E név a Nagyritás rövidítése. Van ugyanitt Kűsöritás és Kisritás dülő. A szomszéd Kisfalud határában van csakugyan Nagyritás dülő.

Nákó, legelő, Magyar-Szerdahely falu, Zala megyében.

Narenta, szlávul Neretva, Dalmáciának legnagyobb folyója, de ennek csak alsóbb folyamát bírja. Bosnyákországot a Hercegovinától elválasztó Szugliaga hegylánczban, a Weljak hegyen (mások szerint Ingliava hegyen) ered. A folyó Konyicza és Mosztár városok területét öntözi, sőt Konyiczát épen két részre osztja, melynek egyike Bosniához, a másik Hercegovinához tartozik. E folyó Szlatinánál a Rámával, Brusznál a Neretviczával vagy *Kis-Narentával*, Mosztáron alul a Bunával, Bregavával, Jaszeniczával, Bigovával, majd a Trebizattal is egyesül. Miután már

70 migliát (17 mérföld) török területen folyt, egy hegylánczon áttörve, Unke mellett, Metkovich közelében dalmát területre jő, aztán Fort Opusnál két nagy ágra oszolván, végre 12 torkolattal az ádriai tengerbe ömlik. Ezen torkolatok elseje az utolsóhoz 4 miglia távolságra esik. (Hunfalvy János: A magyar birodalom III. 484. lap. Detter: Dalmatien I. 42. és II. 118. lap.)

A régieknél (mint Mela) a folyó Nara néven is előfordul. Strabo és Scylaxnál: Naro, Ptolomaeus tábláin Narbo, Constantin Porphyrogenetánál Orontius alakban találjuk e nevet. Az utóbbit hibáztatják, hogy az Orontius nevet összezavarta más folyó névével. De én nem látom át, hogy itt szükségkép névzavar fordulna elő. Mert ha a narentanusok tartományát *Arentá*-nak lehetett nevezni (lásd alább), az Orontius név könnyen abból keletkezhetett. — Midőn III. Kelemen pápa a spalatói érseknek a palliumot adja, azt írja, hogy az érseknek alárendeli az Almissiai parochiát Makarskáig, és a Narenta folyóig — usque ad flumen de Narente. (Wenzel VI. 179. l.) 1253. évben Aszan János bolgár czár és Ragusa városa közt egyezés jött létre, hogy a Drina folyótól Narentáig sóadó más helyen, mint Ragusában ne vétessék. (U. o. II. 368. l.)

Narentania, Paganía, Narenta-tartomány, szlávok-lakta föld, hol a Narenta folyó az Ádriába szakad a Sabioncello félsziget átellenében. Ezen szláv földet a rómaiak saját nyelvö-

kön *Arenta*-nak, a lakosokat Arentani-aknak nevezték. (Constant. Porphyrog. 36. fejezet.) Ezen tartományban következő városok léteztek: Mocrum = Macarsca, Brvullia, most Vrulja, Almissa és Macarsca közt, Ostro = Za Ostrog, Labinetza. A narentanusok továbbá ezen szigeteket lakták és birták: Curzola, Meleda, Phara (Hvar), Bratzes vagy Brattia = Brač. Már 830. évben küldenek a narentaniak követeket a velencei herceghez, békét kérendők. Constantinus Porphyrogeneta a X. század közepén mint pogányokat említi őket, azért a rómaiak országukat *Paganiának* nevezték, avagy máskép *Arentani*. Ugyancsak Constantinus írja, hogy a szerbek, horvátok és dalmaták a római ígát lerázták, valamint az arentanusok, — Arentani, qui et Pagani nuncupati sunt. Alább pedig írja: a horvátok t. i. és szerbek, továbbá Zachulmia és Terbunia (= Trebinje) lakosai, a Canaliták és Diocletianusok és *Rentani*. Ez utóbbi név megint a Narentanusokra mutat. 887. évben Candiano Péter velencei herceg megtámadja a narentanusokat, de kevés sikerrel. II. Orseolo Péter velencei herceg († 1009. évben) békét köt a narentanusokkal. E tartomány most Dalmatia kiegészítő részét képezi, és semmi önállással nem bír. 987. évben a velenceiek foglalták el Naroná várost. Egy Zerni Péter nevű főúr 1080-ban Maracus narentói jobbágyot a spalatói egyháznak adományozta. III. Kelemen pápa 1191. évi levelében a narentani püspök — episcopus Naroniensis — mint

a spalatói érsek suffraganeusa említetik. (Wenzel VI. 180. lap.)

Naskalát, fogrovátkos sziklage-rinczezel tetőzött hegy, Csik vármegyében, Szakadát és Bodorvíztetej hegyek közt, 2¹/₄ órányira Szent-Domokostól.

Naskalát-patak, csermely Csik megyében. A Tatros folyóba szakad, három órányira a ghimesi szoros fölött.

Naszód vidéke. Régi időben Naszód és a szomszéd falvak az egész Radna völgygel együtt Doboka megyéhez tartoztak. De midőn Mátyás király 1475. évben Rodna várost és a Rodna völgyet Beszterczének ajándékozta, a radnai völgy 30 falvával együtt, Naszód is a beszterczei székhez került. Azonban 1763. és 1764. években Erdély egy része határőrvidéki területté kihalasítatván és Besztercze vidékéről 23 falu 4600 családdal kirekesztetvén, ebből, valamint a Torda, Kolos és Doboka megyék néhány falvaiból, az úgynevezett második oláh határőrezred alakíttatott, mely szék-helyétől *Naszód vidékének* neveztetett. Az udvari haditanács 1764. április 14-én elhatározta, hogy a radnai völgyben lakó magyarok és szászok onnan kiköltöztessenek az oláhok által megüresült falvakba. Besztercze városa pedig, mely e változás által nagyon szenvedett, 12,000 forintnyi kárpótlást nyert. Azonfölül megígérte, hogy a mennyiben a radnai völgyre katonai célokra szüksége nem volna, azt főleg beszterczei lakosoknak fogja átengedni. 1764. július 28-án a radnai lakosság már össze volt írva, és

augusztus 15-én a második oláh határőrezred, három könnyű dragonyos századdal megalakult és föleskettette. (Waniček : Specialgeschichte der Militärgrenze II. 105., 106. lap.)

A határőrvidéki szervezet legelsőben Erdélyben töröltetett el, a hova legkésőbbben hozatott be. Ez az 1848-ki események egyik következtése volt. Az ezt követő ötvenes esztendőkből a naszódi terület részint Besztercze, részint Deés császári kerülethez tartozott. A magyar udvari kancellária 1861. évben rendeleti úton, *Naszód vidékét* alkotta, polgári igazgatással, így vette át a területet az alkotmányos kormány 1867. évben. Az 1876. évi törvény 33. czikke egy »egyesült Besztercze-Naszód« nevű új vármegyét alkotott, melynek része lett Naszód vidéke, kivévén annak azt a darabját, mely akkor Torda megyében feküdt. (Lásd Pesty : Eltűnt régi vármegyék II. 70. lap.) Naszód vidéke a felosztás idején következő 44 faluból állt: Naszód, Rebrisor, Rebra-Parva, Nepos, Földra, Kis-Ilva, Lesiu, Nagy-Ilva, Szent-József, Mogura, Ó-Radna, Új-Radna, Macru, Szent-György, Szalva, Hordó, Teles, Romuli, Bichisiu, Miteteju, Mokod, Zagra, Pojeni, Plaiu, Gaureni, Runk, Borgo-Prund, Borgo-Besztercze, Borgo-Tiha, Borgo-Maroseni, Borgo-Szuszeni, B.-Miszlocseni, Borgo-Dioszeszeni, Borgo-Rusz, Monor, Gleden, Kis-Sajó, Román, Budak, Ragla, Monosfal, Maros-Oroszfalu, Nagyfal és Szent-Iván. — Némely községek reivindicált havasok birtokában voltak,

a melyek azonban 1863. december 24-én kelt legfelsőbb határozat következtében a gróf és báró Kemény családnak föltételesen megítéltettek, a nélkül, hogy az említett család a föltételeknek megfelelt volna. Ezen rendetlen állapotnak Kerkápoli Károly pénzügyminiszter 1872. márczius 12-én szerződés által véget vetett, mely kedvezményeiben a naszódiakra még túlment azon, a mit a német kormány engedélyezett. (Budapesti Szemle 1887. 1-ső füzet.)

Námész-hegyese, magas, hegyes erdő, Szt-Erzsébet falu, Heves megyében.

Nándortelek, hajdan falu Temes megyében. 1471. évben Ország Mihály és Ongor János királyi adományul kapják. (L. Hodos Krassóban.)

Neanemos, a vasvármegyei *Sárvár* görög neve, magyarul *ÚjSzigeth*-nek is neveztetett. (Lásd Sárvár.) Nádasdy Tamás horvát bán és későbbi nádor birtoka volt, ki itt nyomdát állított, a melyben Erdősi János (Sylvester) munkája: *Grammatica Hungaro-Latina* nyomtatott 1539. évben. (Az első itteni nyomdáról — melyről sokan tévesen állítják, hogy Szigetváron létezett, — lásd Csorba: Somogy vármegye ismertetése 207., 208. l.)

Nebelland, dülő Ruszkinocz Szepes megyei falu határában. (Lásd Nibelungen.)

Nebojan, hajdan vár a Kulpa mellett. Az erősség csak fából készülvén, a zágrábi gyűlés 1588. elrendelte, hogy azonnal kőfallal vétessék körül, és mihelyest lehet, kőtoronnyal is

láttassék el. A hasonnevű falu most is létezik, közel Petriniához nyugotra, a Kulpa bal partján, a volt első báni határőrezred kerületében. Lipszky portiónak nevezi, Fényes és a Helynévtár épen nem említik.

Nedecz, vármom Szepes megyében. Jelenlegi tulajdonosa Salamon Tivadar kijavította és kibővítette. Más néven *Dunajeczdára*. (Lásd azt.)

Nedelicz, mezőváros a Muraközben Csáktornya és a Dráva közt, Zala megyében. Hajdan vára és nagy temploma volt. Zrinyi Miklós alatt a legelső horvát könyveket itt nyomtatták. Ma Dráva-Vásárhely. (L. azt.)

Nedelicza, máskép *Z o r k ó h á z a*, falu Zala megyében. (L. azt.)

Nedvenyes-lápa, dűlő, Felső-Tárkány falu, Borsod megyében. Jelen-tését nem a negyven számnév adja, hanem inkább a nedv szó, mert a lápa nedves.

Negramaz-melléke, hajdan falu a macsói bánságban. Zsigmond király 1392. évben több más macsói jószág-gal együtt *Negramazmelleky* nevű bir-tokot Somrakus mesternek adomá-nyozza, kinek szerémi jószágait a törökök elpusztították. (L. Padina.)

Nehre, magyarul *Őr*, tótul *Sztráska* falu, Szepes-Bélához délre. Említte-tik 1251. évben Eur, azaz *Őr* néven. A lőcsei krónika ezt írja 1261. évre: Ist das Nehrer und Reichenauer Kloster erbauet. Wagner (II. 9. l.) Késmárk 1269. évi határjárásában a Bisztriczke patak és Eur mint határ-helyek (Fejér IV. 3. k. 516. l.) Abból a kitételből: »tenet metam cum Eur«

még nem lehet következtetni, hogy itt egy hasonnevű falu létezett. IV. László király egy év nélküli levélben Polyan comes fiának Andrásnak, Landok, Rokus és *Nyrer* falut és erdősé-get adományozza. (Wenzel IX. köt. 563. l. és X. köt. 3. lap.) III. András 1290. évi levele minden kétséget el-oszlatott, hogy ez időben itt már falu létezett, mert *Nürer* lakosai azon sza-badsággal bírtak, hogy a rokuszi er-dőben a hídig, magoknak fát vághas-sanak. Mondja továbbá a királyi oklevél, hogy possessio *Nyrer* és Bela határai érintkeznek. (Wenzel X. 10. és Hazai Okm.-tár VI. 354—357. l.) A trónra való versengés idején László király 1302. évben *Euer* falut Jordan szepesi szász comesnek adományozza. (Fejér VIII. 1. k. 93. l.) 1306. évben Robert Károly, Kokos mesternek, Rikolf fiának a szepesmegyei *Eur* nevű várföldet adományozza ugyan-azon határokkal, a melyekkel azt a szolgalmányosok, kik az utakat őriz-ték és közönségesen öröknek nevez-tetnek, bírták. (Berzeviczy cs. ltára után, Pesty Frigyes: Várispánságok 445. l.) 1307. évben I. Károly király Rikolf fiának, Kokos mesternek, a Szepesvár és Esztergom ostrománál szerzett hadi érdemeiért a Szepes megyében *Euer* (olvasd *Őr*) nevű ki-rályi birtokot adományozza. Alább: terra *Euer*. (Fejér VIII. 5. k. 32. lap.) Az itt nevezett Rikolf a Berzeviczy család őse. Nagy Iván ezen adomá-nyról említést tevén, azt írja (Magyar-ország családai II. 40. lap), hogy a király által adományozott falu Nehre,

mely akkor Eurstráskának nevezte-tett. Mint láttuk, a királyi oklevél sem Nehre, sem Örstráska nevet nem használ, a mely tautologia, hanem Ör-t. Úgy látszik, hogy e család a XVI. század elejéig maradt Nehre birtokában. Említetnek 1435. évben hospites de *Neurern*. Birája akkor János nevet viselt. (Schmauk.) Lőcse városa 1497. azt írja, hogy Stoján-földe felét, mely a városnak némely in villa Sztraszy, máskép *Görern* (értsd Neere) gyülekezett magyar és lengyel országnagyok által odaitéltetett, Poprád városának eladja 132 aranyforintért. A XVI. század elején a Leobschützből (Siléziában) származó Varkocs család telepedik meg itten. Zápolyai István Varkocs Kristófot késmárki kapitánynya teszi, és neki *Sztráska* és Szentkereszt falvakat adományozza. Kristóf fiai: Menyhért, Gáspár és György a birtokokat megosztották, de csak rövid időre. A mohácsi csata után ők Zápolyai és I. Ferdinánd közt haboztak, de azért még az özvegy Izabellát is támogatták. Ezért 1556. évben Magyarországon minden jörszágaikat elvesztették, a melyeket I. Ferdinánd örökségi joggal Horváth Márknak adományozott, ki ez által Keresztfalva és Nehre birtokosa lett. Fia gradecki Horváth-Stansith Gergely külföldön a tudományokra adta magát, midőn azonban onnan Nehre-be visszatért, rokonai őt nem akarták felismerni és örökségébe visszahelyezni, úgy, hogy a nádor csak karhatalommal helyezhette vissza Gergelyt birtokjogába. Itt

Nehre-ben nevezett Gergely 1584. évben saját költségén evangélikus gymnasiumot alapított, melyben ő maga is adott elő bizonyos tantárgyakat. — Visszatekintőleg még előadandó, hogy 1537. évben a magyar és lengyel királyok bizottságai, melyek a Béla és Késmárk városok közötti határvillongást elintézendők voltak, itten gyülekeztek és tanácskoztak. Az ítélet záradéka így hangzik: Ezek végeztettek *Nörer* máskép *Stras* faluban, Varkots Menyhért úr nemesi kuriájában.

Nehre újabb időben *Nagy-Ör* néven is előfordúl. E néven említi Weber Samu (Monographie der evang. Gemeinde A. C. Bela, 159. lap.) és a Szepesi tört. Évkönyv 1884. évre (II. köt. 108. lap). Azonban a Nagy-Ör névnek, a mennyiben azt Nehrével azonosítani akarnók, történeti forrásainkban semmi nyoma, és így nincs jogosultsága. A Nagy-Ör név ugyan nem ismeretlen, de az alatt, ha Szepes megyéről van szó, a mai Strázsa vagy Michelsdorf értendő. Mintán Nehre tót neve Sztráska, ez mint diminutivum magyarul csak Kis-Ör lehetne; de Nehre-nek ezen névalakja nem létezett. Bél Mátyás azonban *Kis-Bélá*-nak is nevezi, Szepes-Bélához való közelsége miatt Nehrét, bár e névnek nem nagy elterjedése lehetett. (Szepesi tört. évkönyv II. 104. Prodromus 115. lap.)

Az Ör névnek jelentését magyarázzák az általunk idézett oklevelek. Ör első lakosai ugyanis a szepesi vár szolgálmányosai voltak, kik az utakra

ügyelni tartoztak. Innen az általok megszállt föld Örnek neveztetett, hasonlókép mint a Halászi, Kovácsi, Szakácsi stb. helységek, szolgálmányos halászok, kovácsok, szakácsoktól vették nevöket. — Fejér György, midőn egy 1307. évi oklevél rubrumában (VIII. 3. k. 32. l.) ezt írja: Ör, ma *Sztrázsa*, nem elég szabatos.

Mintán az Ör helynév megfelel a lakosok hivatásának, és régibb, mint a többi elnevezések, ezt kell a falu eredeti elnevezésének tartanunk, Nehre pedig ennek csak hangutánzása. — A falu mostani birtokosa a báró Mednyánszky család.

Némely író szerint ezen helység feladata lett volna, a Lengyelországból betörő szármáta népségek megfigyelése. De ez nem csak Sztrázska, hanem a Sztrázsa (Michelsdorf) és más falvak feladata is lehetett. Annyi bizonyos, hogy Bors vezér ki volt küldve, hogy a hegyszorosokat a máramarosi havasoktól a Szepességig megérősítse.

Nekeresd, majorság, mely a szombathelyi püspök birtoka, Zala-Egerszeg mezőváros, Zala megyében.

Nemesnép, falu Zala megyében. Alsó- és felső melléknévvel bir. A Zakál családnak 1573. évben kelt nemesi levelében úgy említetik, mint Alsó- és Felső-Nemesnép, máskép *Keréktó*, van ma is a határban Kerek-tói rét.

Nemska-gát, patak, Kottori mezőváros, Muraköz, Zala megyében, Légrád határán keresztül a Drávába folyik.

Nepurlia, szőlőhegy Alvinczen, Alsó-Fehér megyében. Nepurlának, azaz »perzselt«-nek azért nevezetik oláhul, mert nap felé fekszik.

Neszele, dülő, Zala-Egerszeg mezőváros, Zala megyében.

Nevelda, kaszáló, Saag (Temesvár mellett) falu határában, Temes megyében. Utvin faluban *Nyicelda* dülő.

Neviana, lásd Pasman.

Némakáptalan, puszta, tartozik Nyalka faluhoz, Győr megyében.

Nibelungen, dülő Szepes megyei Ruszkinócz falu határában. (Kárpát-egyesület 1887-ki évk. 145. lap.) A Nibelungen-ének, mely a XII. század elején mai alakjában keletkezett, méltán képezi a német nemzet büszkeségét. Rejtélyes, hogy mi okból kapta a ruszkinóczyi szerény dülő e classicus nevet. (Lásd Ruszkinócz.) Minthogy a kárpát-egyesület 1887. évi évkönyve (145. lap) azt állítja, hogy Nibelung dülönév régi oklevelekből van merítve, a czikk szerzőjéhez, Münnich Sándorhoz fordultam, az oklevél lehelvényének megnevezéseért. Szives le vele felvilágosított, hogy az idézett évkönyv szövegéből kimaradtak ezen szavak: »és a nép hagyományából«. E szerint a Nibelungen név nem okiratból van szedve, hanem ruszkinóczyi igen egyszerű lakosok közléséből. Közel Nibelunghoz van a Nebelland nevű dülő.

Nigranócz, hajdan puszta Arad megyében. 1477. *Nygranovczy*, Cholta stb. Bánfy Miklós birtoka. (L. Kizdia.) Eredetiben *Nygvanevcsy*.

Niristhe, hajdan falu Szörény megyében. Báthory Zsigmond fejedelem 1597. évben visszaadja a Thivadar családnak Alsó-Nyristhe falunak felét és Felső-Nyristhe és Dobrolowa-Nyresthe praedium felét. (Lásd többet Kladova.) 1598-ban Thivadar-László és Miklós jobbágysai *Nerestye* faluból: Dikul Bala és Kerekes János részt vesznek Barcsay statutiójában Krassó és Goruja birtokába. (Krassó megyei Oktár II. k. 214. lap.)

Nomonáztz, dülő, Kézdi-Vásárhely mezőváros, Háromszékben.

Noszafok, vizenyős, agyagos hely, Füzes-Gyarmat határában, Szatmár megyében.

Nösner Land. A szászok így nevezik az erdélyi Besztercze vidékét. Hunfalvy Pál *Nosznai földnek* nevezi. Maga Besztercze városa a szászoknál Nosen vagy Nösen. V. ö. Besztercze.

Nözsér, mező és legelő, Tót-Vásony falu, Veszprém megyében. E térségen folyt a törökökkel való híres ütközet.

Nyakvágó, kis magaslat, szántó, Magyar-Létán, Torda megyében.

Nyárhid, hajdan mezőváros Nyitra megyében, a Nyitra vize mellett. Suránynyal volt szomszédos és közel esett a bessenyőktől lakott Bars megyei Bessenyő faluhoz. II. András 1220. évi levele szerint János esztergomi érsek, a Nyitra folyó mellett Surány nevű földjét cserébe adta Erney bánnak, az ő Nyitra megyében fekvő Nyárhid nevű földjeért. (Ez év áll Hevenesi, Fejér és Knauznál, egyedül csak Wenzel teszi 1221. évre az oklevél idejét. Árp. Új Okmtár

XI. 160. lap.) Midőn IV. Béla 1248. évben Nyitra városának érdemeit a tatárjárás idejében megjutalmazandó, annak földeket is adományoz, e földek határait leírja. Ez alkalommal Nyárhid is említettik. (Episcopatus Nitriensis memoria 201. lap, és Fejér IV. 2. köt. 460. lap, hol az oklevél 1258. évszámmal közöltetik.) Ugyancsak IV. Béla király Nyárhid falut 1264. évben a sok garázdaságot és kicsapongást elkövető kúnoktól elvévén, Surány, Tormásköz és más hozzá tartozó falvakkal együtt a csúti S. Eustach prémontrei monostorának adományozza. A határjáró levél szerint Nyárhid határos Besenyő, Udvard, Solymos, Akolmány, Boroth, Ás, Oboz, Cseke (ma Cziike pusztja) és Megyerrel (ma Tót-Megyer). Határosak voltak Nyárhiddal a nyitrai várjobbágyságok és a nyitrai püspök földjei is. Nyárhidhoz akkor tartoztak: Surán, Gyrok, Tormásköz, Lovász, Orbános, Sörög, Machard, Buszman és Kucha. (Magyar Sion I. köt. 700—703. lap. Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigon. I. 514—517. lap és Fejér IV. 3. k. 184. lap.) Ezt az adományt megerősíti V. István király 1272. évben a határjárás ismételésevel és III. András 1291. évben május 30-án. (Knauz i. h. II. köt. 287. lap.) Ugyancsak III. András király 1290-ben Nyárhidat a csúti monostortól elveszi és bizonyos Bors és Othrok-nak adományozza, mert ezek a szepesi várat a királynak önként visszaadták. Az erről szóló oklevelet különben Knauz a Monumenta Ecclesiae

Strigoniensis II. kötete 302. lapján és az esztergomi főegyház okmánytára I. füzeté 96. lapján, tévesen 1291. évszámmal adta ki, a mint ezt Szabó Károly a Századok 1884. évi folyama 480. lapján megjegyzi. 1291. évben III. András Nyárhidat, úgy látszik, az esztergomi érseknek adományozza. (Magyar Sion I. 917. lap.) 1293. év körül Aladár fiai Awyk nevű földtért kiváltani akarván, ennek Keldeech de Narhyd ellenmondott. (Zichy Codex I. 82. l.) A nevezett csüti monostor azonban valami módon mégis megtarthatta, vagy visszaszerezte Nyárhidat, mert már 1295. évben ismét birja azt a monostor, és ezen évben János prépost egyetértvén a csüti conventtel, a nagy terjedelmű ugyan, de csaknem lakatlan Nyárhidat, mely az oklevél szerint Nyitra és Komárom megyében fekszik, minden tartozékával együtt cserekép az esztergomi érseknek örök időre átengedi. Lodomer esztergomi érseknek e cserére vonatkozó 1295. évi levelét, a budai káptalan átírta 1344. évben. (Fejér VI. 1. k. 365. lap.) A zabori apátság és az esztergomi érsek közt 1349. évben létrejött egyezés szerint mindkét félnek vámszedési joga volt Niarhydon. (Fejér IX. 1. köt. 706. lap.) 1397. évben említették András de *Nyarheyd* magyar tanuló a prágai egyetemen. A XV. századból semmi adataink nincsenek Nyárhidról. Nyitra vármegye leveleiben 1506., 1597. és 1600. évekről Nyárhid oppidumnak, azaz mezővárosnak nevezetik. A népes község teljesen elpusztult a törö-

kök keze alatt, kik Érsekújvárt ismételve ostromolták. Miután Érsekújvárt a török nagyvezér 1663. évben foglalta el és azt 1685. évben csak nagy áldozattal lehetett a törököktől visszafoglalni, Nyárhid elpusztulása ezen időközben következhetett be. Most a hajdani virágzó oppidum területe Érsekújvár területéhez van kapcsolva; nevét pedig egyedül a mai úgynevezett nyárhidi malom tartja fenn a Nyitra partján, meglepő kérdésül a mai kor fia előtt, ki nem tudja, miért diszítettett fel egy szerény malom külön geographiai elnevezéssel.

A helynév okleveles alakja kevés változattal Narhyd és Narhid.

Nyárjas, kaszáló, Lelesz falu, Heves megyében, a posvári pusztával határos.

Nyárjas, dülő Füzes-Abony faluban, Heves megyében.

Nyárjasárnyék, szántóföld, Bodony falu, Heves megyében.

Nyárjas tető, legelőrész, Fel-Debrő falu, Heves megyében.

Nyárjás, erdő P.-Vacs faluban, Pest megyében.

Nyárástó, hajdan tó Valkó megyében. 1299. évben lacus Narrastow határhely Grabsafalva mellett. (Zichy Cod. I. 95. lap.) E tájon akkor sok nyárfa teremhetett.

Nyerész, dülő, Bölön falu, Miklós-várszékbén. — Posványos, vizenyős szántó, melyet a marha nehezen gázolhatott.

Nyesett vár, dülő, Solymos falu, Heves megyében. Romjai és sánczai

még most is kivehetők a Mátra magaslata alatt.

Nyéki szála, domb a Fertő mocsárban (M. Nyelvőr III.)

Nyikó, patak Udvarhelyszék etédi járásában. Nagy-Kadács falunál az Alba csermely egyesül vele, és azóta Fejér-Nyikó néven folytatja útját. (V. ö. Alba.) A *Fejér-nyikó* a farkaski erdőségben ered, és ezen nevezet alatt a timafalvi határig foly, hol a Nagy-Küküllőbe szakad.

Nyolczszegü, mint Csanád megyei falu említetik 1479. Ország Mihály nádor levelében; Hevenesi annak szövégét közölvén, a Nyolczszegew-t kitörölvén, fölébe így írta a helynevet: Nyűlszegy. (Kéziratai XIV. 93. lap.) Ugyanez oklevélben Knauz így olvassa a helynevet: Nyolczszegew. (Tört. Tár XII. 28. lap.) Mátyás király ez évi levelében: Nyolczszegü. (Hevenesi u. o. 110., 112. [Nyolczszegu]. Tört. Tár XII. 131. lap.) Nyoma elveszett, de hihetőleg a mai Torontálban Zombolya, Komlós és Petyerda táján létezett.

Nyülkörostó, vízállásos hely, Nyirád falu, Zala megyében.

Nyusza, magasabb fekvésű szántóföldek Homorod-Recsenyéd faluban, Udvarhelyszékben.

Odor vára, erősen hozzáférhető sziklaüreg, Felső-Tárkány falu, Borsod megyében. A zárdától jobbra nyíló völgy Odorvölgynek neveztetik. — Van Temes megyében Odor család.

Ojtoz vszgy **Ojto s**, hegyszoros, Erdély és Moldvaország közt, a kézdi székelyszék felső kerületében. A

kocsiút Bereczk falutól a Magyaros hegyen át vezet, a moldvai határig, a hol valamely várrom látható. Ez talán az úgynevezett *Rákóczyvár*, melyet Jerney János látott utazásában. (I. 133. lap.) Ezen szoroson át nyomult be Kajuk, Oktaj tatár khán fia Erdélybe 1241. évben. Mátyás király 1466-ban hadserege főerejét itt vezérlé ki a lázongó moldvaiak ellen. A szorost bevágva, fegyveresekkel megrakva találta, s így karddal nyitott magának utat. (Bonfinii, decades IV. libro 1.) 1534. Gritti e szoroson át vezetett sereget Erdélyre. Izabella királyné a moldvaiakat 1550. évben segítségre felkérvén, ezek az ojtosi szoros előtt megálltak, mert Martinuzzi azt székelyekkel erősen megszállva tartotta. Mégis sikerült Illyés moldvai vajdának betörni. 1576-ban Báthory István fényes kísérettel itt vonult ki Legyelországba, hogy annak trónját elfoglalja. Tomsa István 1613. szeptember 24-én Moldovából e szoroson át Erdélybe betört, hogy Bethlen Gábort, Báthory Gábor ellen segítse. 1849. évben e szorost egy zászlóalj honvéd tartá, túl felől muszka. Bem július 28-án két zászlóalj honvéddel, kevés huszársággal, s ágyúval Eresztevényből idecsapott, Herzsáig előnyomult és csatázott. A muszka elvonult előle s ő egész Oknáig hatolt, onnan a moldvaiakat egy kiáltványban fölkelésre szólította. De harmadnapra visszatért. A mi a helynevet illeti, úgy látszik, hogy István jó nyomon jár, midőn 1505. évre az *Ajtos hegy*nél lakó székelyekről szól,

mely őket Moldaviától elválasztja. (Siculi, qui in Transilvania circa montem Ajtossum Moldaviam ab ea dirimentem, sedes habent. — Libro IV.) Jerney e nevet az erős ajtótól származtatja, melyet e szoros Moldavia felé képez.

Ojtoz, vagy Ojtos, patak a kézdi székben, ered a Kis-Havas, Nyagul és Muslat hegyekből, $3\frac{1}{2}$ órai távolságban az ojtosi veszteglő intézettől. A patak az ojtosi szoroson át folyik, jobbról az Alaspatak, Lutyánpatak, Kotyaspatak és Haruspatak; balról a Bütőpatak, Kalaszlópatak és Sósmezőpatak vizeit felvevén, eredetétől $5\frac{1}{2}$ órai távolságban Magyarország határait elhagyja és Moldova területén még hosszabb ideig folyván, végre ott a Tatros folyóval egyesül.

Okrugli, várhely Draskovecz falu, Muraköz, Zala megyében. Itt gróf Draskovicsnak egy körülkerített és körülárkolt vára volt, mely körül Draskovecz első lakói megtelepedtek.

Okrugli, hegy, Vizi-Szent-György falu, Zala megyében. Lipszkynél Okrogli hegyfok.

Okruglicza, hajdan falu az Al-Dunánál, a mai Báziaéhoz keletre. A Marsigli-féle helységi jegyzék (1690—1700.) mely Szlivovác falut említ, Okrugliczáról hallgat; így tehát létezésének adatait csak a XVIII. században nyomozhatjuk. Az 1717. évi összeírásban Okraviza falut találunk Szakalovacz és Szlivovacz közt, 24 házzal, a palankai kerületben. A Mercy-féle térképen 1723. táján: Okkroliza, Müller térképén: Ogrug-

liza. Az 1734. évi összeírás idején Okrugliza az illadiai járásban feküdt. Bél Mátyás kéziratban maradt munkájában az Okrlieze névalakot használja. Az 1761. évi térkép Okrugliza, Korabinszky lexicona Ogruglicza néven említi, t. i. O betű alatt. Még Vályi András geographiai szótára is Ogrulicza-nak írja. Midőn 1753. évben 8 határörvidéki század alakíttatott, Okruglicza, Potok és Rebenberg legénységgel szállattak meg és katonai lábra állíttattak. Lipszky és Schedius e falut már nem ismerik; mikor pusztult el, nem tudjuk.

Okruhle, magyarul Kerekkrét, falu Sáros megyében.

Van Okrog, Okroglitz, Okroglo, Okrug stb. helynév Krajnában, Stájerországban és Dalmatiában. Továbbá Okrouhla vagy Okrouhlo Morva- és Csehországban. Mindezeknek alapjául szolgál az ó-szlovén okrag, vagy új-szlovén okrogel; továbbá a cseh okruh szó, melyek értelme kerek, kerekiség, kerület.

Okruhlicza, vagy Okruhlicza, hegy Árva megyében.

Oláh vagy Ola, kis magyar falu Zala megyében. 1887. év második felében a közel eső Zala-Egerszegbe bekebelezetett.

Oláh reménye, dülő, Szent-László faluban, Torda megyében.

Oldokeu, vizér Petromán falu területén, Temes megyében.

Oltárkö, erdőszéli hely, Árkos falu, Háromszékben. Állítólag a pogány istentiszteletre vonatkozik.

Oltárkö, bércz, Oláhfalú mezőváros Udvarhelyszékben.

Oltárkö, erdőrészt, Torda város, Torda megyében.

Oltárszer, területrészt egy Kápolna nevű lábban, hol egy kápolna alapfalai láthatók. Szemerja falu Háromszékben.

Oltárvölgy, szántó és* kaszáló, Torda város határában.

Omláka, félig bokros, félig szántó és kaszáló, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Omsós, patak és erdős bércz, Eresztevény falu, Háromszékben.

Ordia, hajdan falu, valószínűen Temes megyében. Említették Veterani Frigyes tábornok emlékirataiban, 1695-ben, mint a Temes partján fekvő hely, melynél híd vezet a folyón át, Temesvár alatt két órányira fekszik a Belgrádra és Ujpalánkára vezető úton. (Veterani Feldzüge 160., 161. és a jegyzetek 96. lapján.) Unip falu területén van Orgyia nevű kaszáló; ez mutatja Ordia falu fekvését. Még Vályi András 1799-ben így ír: *Ordia* oláh falu Temes vármegyében fekszik, Temesvárhoz délre egy mérföldnyire, s a Temes vizén híres révje van.

Oremus, szőlőhegy Sátorlaj-Ujhely határán, Zemplén megyében. A régi, annyira vallásos korban, nem volt ritka az ilyen egyházas elnevezés. A nép egy szép legendát is fűz az Oremus névhez. (Bunyitay.) V. ö. Salve Regina. Azonban Szilády Áron szerint Orémusz = Jeromos, Hieronymus, tehát személynév. Kresznerics szótára is, Molnár Albert után az

Oremus nevet Hyeronimusra magyarázza. Jelentése: doctor, törvénytárgyarázó. Így értelmezi e nevet az Erdy-Codex is 560. levelén. Magyarul nem csak kereszt-, hanem vezetéknévül is használtatik az Oremusz alak, melyhez hasonló az Orján név, mint az Adorján rövidítése. (Régi magyar költők tára IV. 386. l.) Az említett Oremus szöveget 1667. évben Báthory Zsófia birta. Utóbb a Barkóczyak elfoglalták.

Óriáshegy, hegy, Eresztevény falu, Háromszékben. Ugyanitt: *Óriások pinczéje*.

Ormányság, Baranya vármegyének délnyugoti része a Dráva és Okor folyók közt, az Almás patak által kettészelve. Kiterjed a kemesi határban lévő laki hidtól Bogdásáig s Marocsától Zalátáig. Számlál egy mezővárost Vajszlót és 21 helységet, melyek közül Kákies és Marócsa a szentlőrinczi, a többi 19 pedig a siklósi járásban van, úgymint: Páprád, Sámód, Aderjás, Hirics, Vejti, Kis-Szent-Márton, Czun, Piskó, Zaláta, Kemse, Luzsok, Sós-Vertike, Hidvég, Kis- és Nagy-Csány, Iványi, Oszró, Bersencze, Bogdása. — Ezen vidékről két 1257. évi oklevélkivonat tesz említést, t. i. IV. Béla király Nána comes javára kiadott kiváltsága Samud és a hozzá tartozó 13 faluról az *Ormányság*-ban. Másik: szintén IV. Béla kiváltsága Samud és a 13 faluról az *Ormanközi* járásban, Baranya megyében. (Fejér IV. 2. k. 448. l.) István ifj. m. király, 1263. évben, megerősíti IV. Béla kiváltságait, melyek a Dráva

és Orman közt Baranya megyében fekvő Samud-ra és a hozzá tartozó 13 falura vonatkoznak. (Fejér IV. 3. k. 152. l.) Akkor hát az Ormányság kisebb terjedelmű lehetett. 1338. évben Siklósi Péter és fiai Almás és Zalóktelki nevű birtokaikat Tatamér székesfehérvári prépostnak és testvéreinek örök áron eladják. A határjárásban említettnek a Szaporcza folyó, Azariás és Samug falu; tehát itt Baranya megye ormánysági vidékén találjuk magunkat. De az oklevél nem említi az Ormányságot, hanem csak az Ormand nevű erdőt. (Anjoukori Okm. III. 510. l.) Ugyan ez áll a somogyvári convent 1348. évi, a királyhoz intézett jelentésére nézve, mely szerint Ders fiát Pétert és azariasi jobbágyságot a margitszigeti apácák Samud nevű birtokának elfoglalásától eltiltotta. Samudról csak annyi mondatik, hogy Baranya megyében az Orman és Dráva folyó közt fekszik. (Anjoukori Okm. V. k. 220. l.) De azért e korban az *Ormánköz* elnevezés dívott.

Vass József a Magyar Nyelvészet ötödik folyamában 64. lap azt írja, hogy az Ormányság névszármaozását történeti határozottsággal kimutatni nehéz feladat. Hivatkozik a Magyar Nyelv Rendszere című akadémiai munkára, de az nem a tőnevet magyarázza, hanem a ság képzőt a Bárzaság, Szilágyság hasonlatosságára. Kresznerics az Ormány, Somogy megyei pusztá és belső-szolnoki falu, Ormányd zalai pusztá, Ormánydhida, Ormánydlak Zala megyei falvak ne-

veit az Orom szó alatt gyűjti, és ezzel helyesebb útra tereli megfajtést kereső gyelmünket.

Ormosd, Friedau város magyar neve Stajerországban. A város a Dráva mellett fekszik. Mikor eredt e város magyar neve, nem tudjuk, de a Hunyadiak korában már szerte dívik. Hunyadi János sógorának, szentgyörgyi Székely Jánosnak fia volt Székely Jakab. Mint jeles katona a Fridrik császár elleni hadjáratban tünteté ki magát, és 1480-ban Stajerország kormányzójává lett. Mátyás király 1488. évben Samobor várat cserébe adta Frangepán Duym feleségének Borbálának *Ormosd* váráért. (Kerchelich, Notitiae praelim. 288. l.) Mátyás király halála után Székely Jakab elárulá Magyarország *Ormosd* és Borlin váráért, és Mátyás királynak nála levő kincseiért, melyért ő I. Miksának Regedét és Potolt odaadá és a németekhez állá. Székely Jakab ideje óta a család ormosdi melléknévvel élt. Zápolyai János idejében Ormosdot Jakab fia, Lukács birta, ki Stajerország és Kaproncza vár kapitánya volt, és midőn 1575-ben meghalt, Ormosdon temettetett el, az apja által alapított zárdában. Még a németül író Kreckwitz György is Ormosd név alatt ismerteti a várost rövideden, és azt írja, hogy 1605. évben éjjel véletlen megrohantatott és fölperzseltetett. 1687. évben báró Petó János Antal volt Ormosd várának birtokosa. (Országos lvtár N.R.A. 1010. csom. 41. sz.) — A pozsonyi káptalan a Balassa család leveleiből

említést tesz Ormosd magyarországi vár (melyet a stájerok Friedaunak neveznek) elzálogosításáról. Ennek ideje és körülményei ismeretlenek. (Protoc. 39. fol. 153.)

Orolhalma, hajdan domb Hetén falu területén 1481. évben.

(Lásd Hetény és Tófü.)

Rábéi Sebestyén 1482. a váradi káptalan előtt *Orrolthava* Temes megyei praediumot cserébe adja Dóczy Imrének. (L. Rábé.) Kőcsei András 1484. részbirtokait Csatád, Szakálháza, *Orolthava* stb. temesi praediumokban Dóczy Imrének 8 frtéért elzálogosítja. (L. Rábé.) 1497. évben Dóczy Imre özvegye Margit, a Hetény határában fekvő *Orolthava* nevű halastót, több jószágokkal együtt, Arad, Temes és Zaránd megyében, fiának Nagybecsei Ferencznek átírja. (Lásd Zádorlaka.) 1563. praedium *Orolthova* Temes megyében. (L. Zádorlaka.)

Oroltava, hajdan halastó Hetény falu területén, 1481. évben.

Oroszvíz, hajdan falu Torda megyében, most Várhegy falu határterületét képezi a Maroson túl. Szántás alkalmával két újjnyi vastagságú cserépanyék találtaknak.

Oroszok réve, szántóföld az Olt folyó mellett, Illyefalván, Háromszékben.

Orotás, másodosztályú kaszáló, Székely-Keresztúron, Udvarhelyszékben. Régen erdős hely volt, birtokosai azonban az erdőt kiirtották.

V. ö. Ortoványa.

Orotás, dülő, azelőtt erdőrész Matisfalván, Udvarhelyszékben.

Orotás, régen erdő, most szántó Kis-Kadács faluban, Udvarhelyszékben.

Orotás, dülő Kabátfalván, Udvarhelyszékben.

Orotás, szántó, előbb erdő Homorod-Almásan, Udvarhelyszékben.

Orotás, szántó, Szepsi-Sz.-Király, Háromszékben.

Orotvány, erdő Gidófalván, Háromszékben.

Görgény-Orsova, oláhu Ursuva, Ursue, Russava, falu Torda megye görgényi járásában.

Orsova, hegy Csikszékben, magaslaton, mely a Kamarás patakot a Fissag-pataktól elválasztja. Az utóbbi patak Csekefalván folyik keresztül.

Orotaháza, falu Zala megyében. 1695. évben vette eredetét. Akkor t. i. herczeg Esterházy Gábor azon utasítást adta Czigán Gergelynek, hogy e vidékre lakókat telepítsen, adományozván neki egy egész telki állományt.

Orotolovczi, terület a Muraközben, Zala megyében, mely területre a mai Szent-Mária község telepítettett.

Orozistye, szántóföld, Fibis falu, Temes megyében. Hajdan néhány házból álló falu terült el itt e néven.

Ós. Vasalja-Szentkirály Vas megyei falvak határában van Gyerekós és Aggós nevezetű erdő. Gyerekós fiatal ültetett fákból állott, Aggós pedig nagy öreg tölgyfákból, és innen vették neveiket, de már most mindkétben az öreg fák kivágattak nagyobb-részt, csak fiatal tölgyfákból, szilfa, juharfa és gyertyánfákból, néhol kevés vadalma és körtéfaból állanak.

Osterva, a Tátrahegy egyik része Szepes megyében, Magyar-Rigi-nek is nevezik. Oda juthatni Tátrafüredről, ha a Csorbatóhoz vezető lovagúton a Rauschig megyünk, aztán kocsizható úton, a Popper tó keleti hátán fölfelé lovagolunk.

Oszek, falu hajdan Kőrös megyében, utóbb a volt kőrösi határőrezred kerületében a vojakovi században; a katonai végvidék 1871. évben történt feloszlása után megint Kőrös megyében. Zsigmond király 1437. évben Maróthi János bán fiának Lászlónak a pokori és *azyaghí* kerületet Kőrös megyében, és Szent-László falut Krassó megyében adományozza. (Országos lvtár N. R. A. 649. csom. 27. szám.) Mátyás király 1481. évben *Azzywaghl* oppidumot stb. Kőrös megyében vingárti Geréb Mátyásnak és Péternek adományozza. Azelőtt Maróthy Mátyus birtoka volt. A XVII. századi Slavóniában, mely ma Horvátországnak neveztetik, oláhok telepedtek meg, kik az ország valódi csapásai voltak. Katholikus vallású fiúkat pénzen a törököknek adtak el, és a hová férhettek, a vagyonbiztosság teljesen megsemmisült. Az 1659. évi országgyűlés 92-dik cikkében kivált az »Ó-Széken« lakó oláhokról szól, kik a Kőrös megyében fekvő Csunovicz, mintegy egy méröldnyire hozzájuk eső faluban a nemesi birtokokat kirabolták és elpusztították. Az országgyűlés szigorú visszatörölásokat rendelt el. Az oszei oláhok ezután sem nyugodtak, és miután a zágrábi káptalan topliczai kastélyához tar-

tozó területekbe folytonosan berontottak, az 1662. évi országgyűlés (II. végzemény 46-dik törv.-cikk) újabb intézkedéseket tett és a báni hatalmat rendelte ki ellenök. Végre az 1681. évi országgyűlés (65. t.-cikk) a folytonosan garázdálkodó oszei oláhokat mostani helyökről elköltöztetni és a török határszélen megtelepíteni parancsolta.

A magyar Corpus Juris, valahányszor ezen oláhokról szó van, mindig *Ó-Székiek*-nek nevezi, noha Kőrös megyében sem Ó-Szék, sem Új-Szék nem létezett. E névmagyarosítást Szegedi János is követi Rubricae című munkájában. I. Farkas Vukotinovich erre (Legalis correlatio 37. lap) méltán azt a megjegyzést teszi, hogy a törvény szövegének szerkesztője a szlavóniai Ošek helynévből egészen önkényesen Ó-Szék magyar helynevet csinált. Horvátul Osiék annyit jelent, mint part lejtőssége és e szóból magyarázandó Eszék városának neve is.

Oszkoros, erdős hegy, Belotincez falu Temes megyében. Ugyanitt: Valye oszkorosuluj és *Szkoros* szintén erdős hegy.

Oszobita, hegy Árva megyében, ahhoz éjszakra az Okoliek nevű 1617 méter magasságú nyereg. Az Oszobita hegy magassága 1687 méter; neve a táborkari térképen hibásan *Osabida* alakban van írva.

Oza, agyagos szántó, Homorod-Lövéte faluban, Udvarhelyszékben.

Ölves, ma U l v e s, dülő, Sódia falu, Temes megyében; szántóföld.

Őr, Sztraska, lásd Nehre.

Ördög-anya, erdei dülő Bogdány falu határában, Pest megyében.

Ördögbarázda, Nyitra és Pozsony megyék határait jelöli. Az egész óriási sáncznak látszik lenni a két megye közt. A monda szerint két korlátkői testvér nem tudván az örökségen elosztzni, az egyik, a gonoszabbik, az ördögöt hívá segítségül, jelölné ki mindegyik örökségét, mit ez rögtön meg is tett, húzván egy pokoli ekével szörnyű barázdát, mely ma is nevét viseli. (Kathol. Néplap 1864. év 43. sz.)

Ördögegető halom, Szent-Lőrincz-Káta határában, Pest megyében.

Ördögfüve, határrész, Sepsi-Szent-Király falu, Háromszékben.

Ördög-gát-nyaka, dülő, régi összemolott vasbányákkal és legelőkkel, Homorod-Almásan, Udvarhelyszékben.

Ördög-gátja, völgy, Csab-Rendek falu, Zala megyében.

Ördög-gátja, árkos hely az erdőben Illyefalván, Háromszékben.

Ördöglyuka, barlang a Pilis hegy aljában, Szent-Kereszt falu határában, Pest megyében.

Ördög-nyoma, legelő és szakadás, Kolos mezőváros, Kolos megyében. A monda szerint itt éjféltkor tündérek szoktak táncolni.

Ördögpenzi tó, Visontán, Somogy megyében. Nevére vonatkozó rege nem maradt fenn.

Ördög-sege, vizes és nádas térség, Kopács falu határában, Baranya megyében.

Ördögvár, völgy, Rátka falu, Zala megyében. Most szőlővel borított hegy. Várnak nyomát csak a népmondában találhatni.

Ördög völgy, határrész, Baksa falu, Zala megyében.

Ördög-Gyurkó vára, mély árokkal kerített körívű, a földből alig kiemelkedő sáncz, Rigyác falu közelében, Zala megyében.

Ördögös, nagy és kis, nagy kiterjedésű kaszálók, Egerbegy mezővárosban Torda megyében.

Ördögös, völgy, Eresztevény falu, Háromszékben. Midőn még rengeteg erdő volt, tolvajok és medvék tartózkodtak benne.

Ördögös tó, dülő, Telek falu, Háromszékben. A szarvasmarhára nézve veszedelmes hely.

Ördögös és Ördögös-patak, erdő rész, Torda város, Torda megyében.

Őrke-sziget, erdő rész, Torda város, Torda megyében.

Őrlő-út, Uny községtől délnyugotra vivő út, Esztergom megyében. Nevét onnan nyerte, hogy a szomszéd községek ezen az úton hordják az unyi malomba gabonájukat őrlésre.

Örményes, hegy Máramarosban. Hogy itt a név nem Örvényesnek olvasandó, kitetszik onnan, mert közel vannak Tótos, Szármátás nevű hegyek.

Örmény sziklája, kialudt vulkán, négy kúppal, Máramarosban. P. Szathmáry Károly e hegyről mondát írt. (Családi kör 1861. év. 43. sz.)

Örményzug, szántó Bél-Zerind határában, Arad megyében.

Ösvény, puszta, hajdan népes község Bihar megyében. Ma mint Ösvénytő puszta, Szerep faluhoz tartozik. *Esweinmonosthora* 1536. évben az Izsákai család birtoka volt, melyet Izsákai Osvát több más birtokkal együtt bevallott Bajoni Benedeknek. Bunyitai Vincze Szerepmonostorát és Ösvénymonostort ugyanazonosnak tartja. (A váradi püspökség II. 426., 427. l.) Ezt az Ösvény pusztát Schedius térképe Békés megyében tünteti fel, a hová Lipszky is számítja.

Öttevény, hajdan régi út Sopron megyében. Említettik a győri káptalan 1237. évi levelében *Eetheven* alakban. (Fejér IV. 1. köt. 75. lap.)

Öttevény, hajdan út Zágráb város területén (ad magnam viam, quae vulgo *Etteren* dicitur). (Fejér IV. 1. köt. 262. l.)

Ötevényes-út, római út, Nádasd határában Vas megyében.

Ötvenablakú, hajdan falu Arad megyében. Mátyás király 1471. évben Ethwenablaka (alább: Wthwenablaka) Bodorlaka stb. falut Ország Mihálynak és Ongor Jánosnak adományozza — mint Hódost. Hunyadi Erzsébet 1480. évben meghagyja Szentmiklós, Csabacsüd, Királyság, Donáttornya, Komlós, Szentetornya és *Ewethwenablak* nevű birtokain levő jobbágyainak, hogy teleki Varjasy János rendelteinek engedelmeskedjenek. (Orsz. lvtár N. R. A. 35. csom. 66. szám.) Corvin János lipthói és oppaviai herceg 1490. *Ewethwenablakw* Arad megyei birtokát; továbbá Donáttornya falut Csongrád megyében; Csabacsüd,

Királyság, Szentavdrás, Szentmiklós és Szentetornya falut, Békés megyében dobozi Dánfy Andrásnak adományozza hűséges szolgálataiért Mátyás király iránt, és a törökök és németek elleni háborúkban kitüntetett vitézségeért. (L. Csabacsüd.) A fennebbi adományt megerősíti II. Ulászló király 1491. december 13-án, midőn Dánfy András már szőrenyi bán volt, kiről alkalmilag mondhatjuk, hogy a Csornaiakkal hosszas pörben állt Rékas stb. birtokáért. II. Ulászló 1491. évben megerősíti Mátyás királynak a nyulakszigeti apáczáknak tett adományát, a Békés megyei Csabacsüd, Királyság, Szent-Tamás, Szt-Miklós, Szent-Tornya, és Arad megyei *Etven ablaku* nevű birtokra vonatkozólag. Ugyan ő 1508. évben *Ewthwen ablakw* egész falut Arad megyében, Szentandrás, Csabacsüd, Szentetornya, Szentmiklós, Királyság falut Békés megyében, és Donáttornya falut Csanád megyében, Podmaniczky János királyi kamarásnak és razviai Horváth Jánosnak adományozza. E jószágokat azelőtt Corvin János adományából Dánfy András birta, kinek halála után Corvin János fia Kristofor örökölte azokat. Ez utóbbinak magtalan halála után a jószágok a királyra szálltak. (Orsz. lvtár N. R. A. 630. cs. 30. sz.) Itt megjegyzendő, hogy a fent idézett oklevél Donáttornyát Csongrád megyéhez számította. Borbála, előbb dobozi Dánfy Márton, utóbb Toldy Mihály özvegye 1512-ben tiltakoztak, hogy II. Ulászló vagy fia Lajos a

Békés megyei Ewthwenablaku nevű birtokot eladományozhassa. (Pozsonyi káptalani lvtár.) Perényi Imre nádor 1513. évben átírja II. Ulászló király 1491. évi levelét a nyulakszigeti apácák kérelmére, az Arad megyei *Ewthwenablaku* birtok tulajdonjára nézve, mely részben az apácákat illeti, és a mely oklevélnek eredetijét Dóczy Gergely előmutatta. (Orsz. ltár.) Dóczy Gergely 1519. évben a nyulakszigeti apácáknak átadja az *Ewthwenablaku* Arad megyei birtokokra vonatkozó leveleket. (L. Csabacsüd.) Még 1560. évben látjuk, hogy Ewthwenablaku, Csabacsüd sorsában osztozik.

Ferdinánd király 1564. évben Magócsi Gáspár tornai főispánnak és Listhi János kir. titkárnak adományozza Ewthwenes, *Ewthwenablak*, Zewdy stb. Arad megyei falvakat. Azelőtt Patócsy Gáspár birtoka volt, ki ezeket, mint Isabella királyné híve, elvesztette. (Gr. Keglevich cs. lvtára.) 1731. Ötvenablak pusztája Békés m.-ben.

Ötvenes, pusztája, mely Almás-Iratoshoz tartozik, Arad megyében. Hajlandók lehetnénk e pusztát azonosítani a XV. és XVI. században gyakran említett hajdani Ötvenablaku nevű Arad megyei faluval. (Lásd fent.) De ez ellen szól azon körülmény, hogy Ferdinánd király 1564. évben Magócsi Gáspárnak és Listhi Jánosnak nemcsak Ötvenes, hanem Ötvenablaku birtokát is adományozta; tehát mindkettő egykorúan és valószínűen egymás mellett létezett. — Ötvenes pusztát Vályi András a múlt század végén,

mint a Lovász család birtokát említi. A család innen viseli előnevét.

Pacsír, szűk útca Sajó-Szt-Péteren, Borsod megyében.

Padé, dülő Kányád faluban, Udvarhelyszékekben. Jelentését a helybeliek nem ismerik.

Pagyvan, dülő Bögöz faluban, Udvarhelyszékekben. A falu közelében fekszik, benne sok nyilvessző és szokatlan vastagságú edény találtatott.

Paizshegy, erdő, Szilvagy falu, Zala megyében.

Pajlahely, dülő, Sármellék falu, Zala megyében.

Pajtkai bokros, legelő, Kútfej falu, Zala megyében.

Palandor, szőlő Liszka mezőváros területén, említve 1694-ben Zemplén megyében.

Palmyra romjai, vagy **Paradicsom**, a Baradlubarlang egy része, a szép csepegő kövektől így nevezve.

Palotavölgy, a csobánczi szőlőhegy alatt, Gyula-Keszi falu, Zala megyében. E völgyben állott egykor Gyulafi palotája és e szerint a Csobáncz hegyen fekvő vára alatt.

Pangyéri, szántóföldek, Monoszló falu, Zala megyében.

Pankasz, rét, Szentpéterföld falu, Zala megyében.

Paplaka, lásd Guntzendorf.

Paposa, szőlőhegy Tormaföld falu határában, Zala megyében.

Paprad, hajdan falu Baranya megyében. 1367. évben Paprad az Okor folyó mellett a nyulakszigeti apácáaké volt. (Orsz. lvtár. Acta monialium vet. Budens. 52. csom. 10. sz.)

Paprad, hajdan falu a mai Szörény megye területén. A csanádi káptalan 1436. évben jelentést tesz a királynak, hogy Csornai Mihályt és Balást Csorna, Jardasticza, *Paprathera*, Toplecz és Királymezeje Temes megyei falvak birtokába igtatta, a melyben Fejérvizi István és Domasniai Kristofor, mint szomszédok vettek részt. Albert király 1439. a nevezett két Csornainak új adományt ad a miháldi kerületben fekvő Csorna, *Paprad*, Toplecz, Plugova és más falvakról, és az aradi káptalan jelenti, hogy ezekbe a Csornaiakat bevezette. Ezekből kitűnik, hogy *Paprathera* ugyanaz, mi *Paprad*, és a kérdéses falu 1436. évben Temes megyében fekvőnek mondatik, mint-hogy a karánsebesi és miháldi kerületek a XV. és XVI. században nem ritkán Temes megye kiegészítő részeinek tekintettek, daczára, hogy Szörény megye földrajzilag el volt különítve Temes megyétől. A már nem létező falu nevét fentartá a *Propodna* patak, mely Toplecz területén a Csernába szakad, jobb partja felől. — A *Prapetna*, *Prapretno*, *Prapatnice*, *Praprot* és hasonló helynevek Dalmatiában, a tengerparton, Krajnában, Karinthiában és Stajerországban. E név a szlovén *praprot*, *prapret*, vagy szerb *paprat* szótól származik, mely annyit jelent, mint haraszt, Farnkraut.

Paprad, völgy Zala megyében, mely IV. Béla király 1256. évi levele szerint határt képez Tapolcza falu és a pannonhalmi apátság birtokai közt. Mint szomszéd falu emlittetik Hegy-
magas és Apáti (ma Kis-Apáti), a

tapolczai járásban. (Wenzel: Árpád-kori Új Okmtár, II. 268. lap.)

Paportne, dülő Trips falu határában, Szepes megyében. E névalakot fent találtuk a Szörény megyei *Paprad* leiírásánál.

Paradicsom, Pest városának egy része Zsigmond király korában.

Paradicsom, szántóföld győrmegyei Asszonyfa területén, említve 1357. évben vulgariter *Paradychun*. (Győri tört. füz. I. 19. lap.) Ismét említve a győri káptalan 1456. évi levelében: *Paradichonfelde* néven. (U. o. 121. l.)

Paradicsom, tó Visontán, Somogy megyében.

V. ö. Valje-Rajului = paradicsomi patak.

Paradicsom, dülő, Mező-Kovács-háza falu területén, Csanád megyében.

Nagyhid-parangyosa, dülő, Bölön falu Miklósvárszékben.

Paragya, határhely, Nagy-Pécsel falu, Zala megyében. Említve 1431. (Fejér X. 7. k. 376. l.)

Paragya szó összetételei:

Sillóparagya, szántó, a Silló család birtoka volt, Bölön falu, Háromszékben.

Nagyhidparangyosa, dülő Bölön faluban, Háromszékben.

Parastya, patak Homorod-Almásan, Udvarhelyszékben. *Parastya* a szántóföldek neve is, melyek ott elterülnek.

Paraszti, hajdan falu Bács megyében, a mai Verbasz mellett. *Paraszthy* 1455. évben Morhath Jakab birtoka volt. Mátyás király 1486. oklevelében megemlítettnek Dóczy Orbán győri püspök és tárnokmester jobbágjai

Bács megyei Erős, Tütös, Kenyeres és *Paraszthy* faluban. (Hevenesi VII. k. 315., 316. l.) 1655. évben gróf Wes-selényi Ádám Bács megyei *Parasztin*, Goszpodine, Neszellő, Acsa-Nadályi, Nagy-Kér és Szent-Miklós birtokába igttattatik. 1701. évben Parasztin már kincstári pusztá, mely előbb a törököknek 5 frtnyi adót fizetett. Még a XVIII. században Verbasz, Parasztin és Kis-Dobra lakosai egybeszálltak és azóta megszűntek a külön határok is. Az egybeszállás előtt Parasztinnak csak 30 lakosa volt. A század végén, u. m. 1783. évben egy hivatalos bizottság foglalkozott azzal, hogy bizonyos Bács megyei falvak vagy puszták hol fekvését kinyomozza; a bizottság megyebeli embereket Paraszti, másképp Parasztin vagy Parasztinecz, Parasztinacra nézve is, ki hallgatott, de senkitől sem kaphatott határozott választ. Régi határában most a verbászi szőlők fekszenek, de egy hajdani kőtemplom alapfalai is találatnak. Feküdt Verbasz, Kuczura, Kis-Dobra és Vetenk közt.

Pardé, szőlőhegy, Torda város, Torda megyében. Ugyanitt ilynevű szántóföld.

Pasman, sziget Dalmatiában, Zára körül. Péter, a zárai szent Chrisogon monostorának apátja 1067. évi levelében mondja, hogy a nevezett monostornak földje volt azon szigeten, melynek régi neve Flaueycó, most pedig Postimana-nak nevezetik. Itt Szt Mihályhoz címzett templom állt. Ugyanez évben István zárai püspök is elismeri, hogy a Szt Mihályhoz

címzett templom a szt Chrisogon monostorhoz tartozik. A püspöki levél külső oldalán latinul ez áll: Postumana-ból, a hol Szent Neviana monostora áll; újabb kéztől: Szent Chrysogon területe Postimana szigeten, melyet régen Flavisco-nak neveztek, avagy Neviana faluban. (Racski: Documenta 71., 72.)

A lengyel Posen, középkori latinsággal Posnania. A poseni püspök = posnaniai püspök.

Paszagfő, csermely és vízómlás Szada területén, Pest megyében.

Paterova, hegy Árva megyében, a malatinai és a Szt-Anna völgy közt. Magassága 1209 méter.

Patkó-tó, dülő, Felső-Örs falu, Zala megyében.

Patyma, földtér Békés megyében, Csaba mezőváros mellett, a melynek 1525. évi határjárásában említettik. (Haan: Békés vármegye hajdانا II. 144. lap.) A helynév itt Pothima-nak van írva, egy határrész: Pothmahát. Egy 1728. évi összeírás már azt hiszi, hogy a Patyma név hibás és az eltótosodott Podány a terület igazi neve; pedig ellenkezőleg áll. E kis helyen egyház is állott, mely a Dürer Albrecht által oly híressé lett Ajtóssy család birtoka volt. (Békés megyei művelőd. tört. társulat évkönyve X. köt. 37. lap.) E földrész csupán csekély völgyből áll, egy pár kúttal a barmok itatására.

Pácsmád, szántóföld Csepel falu határában, Somogy megyében.

Kis-Págyokra, dülő, Vasalja-Szentkirály falu, Vas megyében.

Páka, hajdan falu Bács megyében. A török defterek 1554. és 1570. évben a zombori náhijében, mindannyiszor két házzal említik Paka pusztát, melyben 1590-ben sem volt több 9 háznál. 1658. évben Szalatnyay György, Oroszlányi István és Szabó Mihály nádorí adomány alapján bevezettetnek Rancsevo, Piperos, Gakova és Paka egész birtokába. Müller térképén még megtaláljuk Packa nevét, Dautovához keletre, Zlakrusi, Mironik, Piperos, Manadievis puszták közt. Ma nem létezik.

Páka, falu Zala megyében, a Kis-Cserta és Valiczka patak közt. Ez utóbbi a falut két részre, Páka- és Lászlóházára osztja. Lakosai göcsejek.

Pálköve, föld-benyulás a Balatonba, jelenleg köves erdő és szántóföld. A Balaton közvetlen partján savanyúvízforrás bugyog, de a melyet a tó vize gyakran elönt. Fekszik Rendes falu mellett, Zala megyében.

Pályatvány, legelő, Bajóth falu, Esztergom megyében.

Pápaséd, lejtős szántóföld, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében.

Páris, hajdan falu Zemplén megyében. Nevét a hasonló nevű vártól vette, melyet a Páris nemzetség építtetett, és mely már 1254. évben fennállott. Mint plébánia a pápai tizedlajstromban előfordul (1332—1337.) tartozván a zempléni fő- és csörgői alesperességhez. Ma Tőke-Terebessel függ össze, már Vályi András sem említi. Hiányzik újabb Helynévtárainkban is.

Páris, hajdan falu Bács megyében.

Említetik 1506. évben Baracskával együtt; még 1712. évben kincstári birtok. (Gr. Zay es. ltára A. 57.)

Páris, puszta, Esztergom megyei Köbölkút határában. Szőlőhegye is van.

Páris, hajdan úteza Nagyváradon, a Kis-Körös mellett; említve 1659.

Páris, Békés városának Hatház nevű negyedében van Páris és Babilon kisebb rész. Úgy látszik, a dolgot kerülő itteni cigányoktól nyerte nevét. A néphumor sokszor ellentétekben tetszik magának, és miként eszjárása a spanyol Cortez-ből a magyar Kortest faragta, úgy a békési cigánynegyed Párisnak nevezte el, a francia főváros fényére emlékeztén.

Különben a Páris személynév is ismeretes hazánkban a XIII. és XIV. században. Így 1203. évben néhai Párisról van szó, kinek földje tűzpróba által ítéltetett oda a királynénak. (Fejér VI. 2. k. 361. l.) Páris, Sándor fia volt az, ki a margitszigeti apáczáknak, IV. Béla király beleegyezésével 1262. évben valamennyi magyarországi birtokait hagyományozta. (Fejér IV. 3. köt. 80—81. l.)

Nagy-Páris, szőlő Zemplén megyei Zombor mezővárosban. Említve 1558-ban, mint Hosszu-Nimigh nevű hegyfokon elterülő szőlő.

Párisfej, kertaljai dülő, némileg lejtős fekvéssel, Alsó-Mesteri faluban, Vas megyében.

Párispataka, csermely Nagyvárad területén, melynek szőlőhegyei közül kifoly. Valószínűleg a mai Olaszit is elnevezték Párispatakának azon főút

között, mely az éjszaki kaputól a vár felé vezetett a Kőrös hídjáig. (Bunyitai: A váradi püspökség III. köt. 136., 137. l.) Nevét kétségkívül azon latin faj hozta ki hazájából, mely itt végleg megtelepedett. (V. ö. Velence, Padua, Bolonya.) Nagyváradon még 1608. évben is találunk *Pázs* utcázát.

Pázmán, lásd Páznán, Páznád, Pasman, Postumana.

Páznád, hajdan puszta és falu Temes megyében. Csak a XV. század óta említetik. 1400. évi oklevelekben neveztetik László de Gathaly, Páznád és az ő sógora de Zala, mint a kik Himfy István Rafna nevű falvát erőszakkal megtámadták és annak egy rafnai jobbágját elvitték. A tényálást említő oklevelek közt, az aradi káptalan jelentése tesz kivételt, mely ugyanis azt mondja, hogy Lászlót és Pétert Páznád nevű birtokon, mind-egyiket ugyanis saját birtokrészén megtalálván, őket Himfy István vádló ellenében a törvényszék elé idézte. Ez az egyedüli adat e pörben, mely Páznádról, mint helynévről is szól. De maga az aradi káptalan jelentésének hátán ily czímmel él az illetőkről: István mesternek, Gathali László, Páznád fia ellen. Valószínű, hogy Páznád akkor Temes megyéhez tartozott, mert az oklevél szélén ez áll: Stephanus filius Johannis cum regalibus Comitatus Temessyensis. (Kállay cs. lvtára.) Igaz azonban, hogy az aradi káptalan az igazság kinyomozására Krassó vármegyében tett vizsgálatot.

Midőn Ozorai Pipo 1405. évben

Temesvár mellett, Temes, Arad, Csánád, Krassó és Keve vármegyékkel közgyűlést tartott, tárgyalta Dénes kir. jobbágnak, János de Paznád fiának és Jeney János temesvári polgárnak ügyét, Péter mester Pósa fia ellen és Kerekegyházi Mihály, Pál fia ellen, a kiknek ügyvédje volt Muroni Domokos. 1439. évben Páznádi Bak János és György, testvérek Ferencz diáknak Keszi és Sárzó nevű Arad megyei falvait kapják adományul. Rozgonyi György országbíró 1446. évben a Temes vármegye levelében előadott ügyekben pörhalmaztást engedélyez Berekszői Hagymási Lászlónak és Bak Jánosnak, továbbá Paznadi Ferencz és Balás diákoknak, a köztök fenforgó pörben. A következő évben nevezett Hagymási László és paznadi Bak János — az előbbinek Temesvárról kelt levele szerint — köztök létező pöreiket közös egyetértéssel elhalasztják. (Gr. Sztáray cs. lvtára.) A fent nevezett Páznádi János és György 1451. évben, mint Hunyad és Sólymos vár parancsnokai említetnek. (Országos lvtár.) 1455. évben Páznádi Bak János Thinateleke részéről, mint szomszéd megjelent, midőn Hunyadi János Temesvár zálogjogi birtokába beigtattatik. (U. o.) 1458. évben Hodor Antal, paznadi bíró, mint szomszéd megjelent Temes megyei Keresztúron, midőn Szilágyi Mihály beigtatása ott végbement. 1483. évben Páznád, Majsa helységgel együtt, a temesvári várhoz tartozott, — avagy sub ditione et territorio castri Temesvár feküdt. II.

Ulászló király 1496. évben sásvári Belmosevyth Miklósnak, hű szolgálatai tekintetéből, és általa fiainak Vuk és Márknak új adományt ad a Temes vármegyében fekvő Majsa és Páznád birtokára. Hagymás János és Tarczay Lucia, Hagymási László özvegye 1528. évben saradi Kis Ferencznek és Kún Pálnak a Temes megyében fekvő egész Páznád falut, Keresztúr és Baba praediumot és Waya, Beregszó és Galád faluban mindenütt két jobbágytelket adományoznak. Vajai Kis Ferencz 1554. évben a Temes megyében fekvő Baba, Páznád és Keresztúr nevű falvak felét, egy-egy nemesi telket Galád és Beregszó faluban, végre két szőlőt a saradi dombon beregszói Hagymási Kristófnak és Eustachnak ígér és beírja halála esetére, azon jótétemények meghálálására, melyekben azok őseitől részesült. (Gyulafehérvári kápt. levéltára.) I. Ferdinánd király 1561. ápril 22-én Bécsben kelt levelével a Temes megyében fekvő Szilas, Német, *Páznád*, Vaja és Techye nevű egész falvakat, az ottani nemesi curiákkal, néhai vajai Kis Ferencz magtalan halála következtében, a királyi joggal együtt, nemes Czellenk Balásnak, Zalay Péternek és Syrj Lukácsnak és örökösének adományozza. (Liber Reg. XIII. köt. 488. lap.) Ugyanez évben a király a hűtlenség bűnébe esett Hagymási Kristófnak Bogáros, Pakacz, Billéd, Becskerek, Berekszó, Vaja, Szilas és *Páznád* nevű Temes megyei birtokait tőle elvevén, Keresényi Lászlónak adományozza.

Ezen túl Páznád falunak már semmi nyoma; úgy látszik, hogy a török korszakban pusztult el.

Hajdani fekvéséről mondhatni, hogy azon falvak valamelyike mellett feketett, melyekkel együtt említetik. Minden esetre Temesvár szomszédságában keresendő.

A Páznád név eredetileg személy-név volt.

Páznán, több ily helynév ma Pázmán alakban fordul elő. Ilyen a Győr megyei Paznán, ma Pázmán. Tirolisban van Paznaun nevű falu és völgy. Oklevelesen a XIV. és XV. században Pazenon, Paznun, a romániai pozzignone, pezzignone szótól, és így vagy pozzo = kút, vagy pezzo = darab föld jelentéssel bir. De a magyarországi helynevek nehezen e forrásból erednek.

V. ö. Pasman.

Pázsint, előbb a városiak séta- és mulatóhelye, most legelő és szántó Alvinczen, Alsó-Fehér megyében.

Pázsinthegy, gyümölcsös és fella-gyott szőlőhegy, Szék város, Doboka megyében.

Pelencze, szántóföld Német-Ujfalu faluban, Somogy megyében. Csekély rétekből áll és a telkes gazdák tagosított birtoka. Egy régi falu nevét tartja fenn. Dóczy Orbán egri püspök 1489. Pelencze falu részirtokainak felét Bári Benedeknek adományozza. (L. Börös.) Birja a Czindery család.

Pelengér, dülő, Köveskút falu, Zala megyében.

Pendelhajtó, csárda Pest megyé-

ben, a váczai-úton a szőlők között, Szód falu területén.

Pengyom, határrész a Pély pusztán, Borsod megyében, az ároktői határszél felé.

Pergyászló, szőlőhegy, Szentmihályfa falu, Zala megyében.

Perlosze, dülő Remete falu határában, Temes megyében, Temesvár közelében; határos a Dugai és Szelestynika dülövel. Igen silány föld; valahányszor felszántották, kénytelenek voltak a birtokosok azt ismét paragon hagyni; innét kapta Perlog vagy Perlosze nevét.

Peselő-kő vagy Feketekő, bércz, Torda város, Torda megyében.

Petkevár, hajdan vár Győr megyében. A Nyúl és Écs közti középúttól balra látható egy pusztára rom (hasonló a Szent-Iván határában levő Andrásvárához), melyet a nép Petkevárnak nevez. A török elpusztította a XVI. században, és csak a megyei nagygyűlés jegyzőkönyve tesz róla említést 1636. április 5-én, a mikor is Szapáry Endre főbíró ünnepélyesen ellenmond bizonyos szőlő-, föld-, és réttulajdonosoknak, kik a kilenczedet megadni vonakodnak, noha azt őseik megadták. Nevezetesen megadták a kilenczedet Écs határában, némely Petkevár alatt levő, 5 elhagyott jobbágylektől és a többtől. Vár és falu állott tehát itt hajdan, melyek elpusztulván, területek Écs falu határához csatoltatott. (M. Történ. Tár VII. 16. lap.)

Pest, hajdan helység az alsó Dunánál Bodrog megyében, Illok irá-

nyában. Már 1486. évben oppidum, azaz mezőváros volt, melynek bírája Bak György. A XVI. század elején (1504.) ez a Pest herczeg Ujlaki Lőrincz kezében volt, azért dengelegi Pongrácz Mátyás özvegye, Orsolya kérelmére Szentgyörgyi Péter országbíró és erdélyi vajda felszólította a fehérvári káptalant, hogy az akkor Bács megyében fekvő Pest oppidumot, valamint más Valkó, Szerém, Posega, Baranya, Nyitra, Vas és Zala megyékben fekvő jószágokban az osztályt teljesítse Orsolya jogai értelmében. Pest 1521. évben, mint Bács megyei adózó község fordul elő. Lazius, Kreckwitz, Enter Márton (1684.) és mások térképein Pest még fel van tüntetve, de ingadozó fekvéssel, a chartographia fejlődési foka szerint. Ortelius térképén ez a Pest nem fordul elő. Sambucus 1579. térképén, Illok átellenében, a Duna másik partján: »Com-Pest«. A mi bizonyosan tévedés, mert ott csak Pest mezőváros keresendő. A török háborúk irthatták ki Pest életét. Feltűnő, hogy Oláh Miklós nem említi Hungáriájában.

Pest, a Fehér megyei Felcsúth falu egy része, mely a Sinai hegy oldalába épült.

Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyét hozott létre az 1876. évi XXXIII-ik törvényezikk, mely a megyék kikerekítését célozta. Ezt az új vármegyét régi alkatrészekből következőleg állította össze a törvényhozás: a) Pest, Pilis és Solt törv. egyes. megyék, Jánoshida község kivételével, mely

Jász-Nagykún-Szolnok megyéhez csatoltatik; b) a Kis-Kúnság, valamint a Jászkünkerületnek részint Pest megye, részint a Kis-Kúnság területén fekvő községei és pusztái, kivéve Dorozsma községet, mely Csongrád megyébe kebeleztetik. E törvény által megszűntek a jászsági és a két Kún kerület, az új megye területe pedig most $206^{58}/_{100}$ □ mértföld, vagy 12,593 □ kilometerre terjed.

Pesze, hajdan falu Veszprém megyében, a mai Veszprém városa, Szabadi, Fajsz és Őrs helységek közt. Illés, Tadius fia, *Pisce* faluból 1235. évben bizonyos peszei birtokát — *terram suam de villa Pesce* — Miske comesnek eladta másfél ezüst márkáért. (Hazai Okmánytár V. k. 16. l.) A veszprémi káptalan 1269. évi levele említi Fajsz és Őrs helységeket, valamint *Pezey* falu mellett azt az utat, a melyen Őrsből Veszprémbe járnak. (Zala vármegye Oklevéltára I. k. 56. lap.) 1320. évben Fajszai Demeter neje Csala, Anianus de *Pezey* leánya, birtokcserére lép Őrsi Renold fiával. A székesfehérvári káptalan 1323. évi levelében említetik a Kőhordóút, melyen át Veszprém városból *Pescey*-be érkezhetni. *Pescey* helységgel együtt említettnek Lovas, Őrs és Szárberény. (Nagy Imre: Zala vármegye története. Oklevéltár I. k. 169. lap.) 1476. évben I. Mátyás király a Szent Kozma és Dömjén tiszteletére fennállott pescei kápolna kegyúri jogát különös adománylevelével adta át Batthyányi Boldizsárnak, melyben *Pesce* még helységnek mondatik. Ekkor

tehát a kápolna s vele a falu is állott még; de hihetőleg vagy Maximilian németei és pusztító hadai 1490. év végével, vagy Zápolyai János hívei döntötték azt a semmiségbe, mikor aztán Felső-Őrs határához kapcsoltatott; mert különben is nagyobbbrészt ottaniak által biratott; s ma csak kápolnájának omladékai látszanak a Veszprémből Felső-Őrsre vezető úttól nyugatra, két darab szántóföld mesgyéjén s útja maig is fönnáll ugyanazon szántóföld nyugoti végénél egy völgyben, a felsőőrsi prépostok által régiség iránti tiszteletből használható karban föntartva. (Adatok Zala megye történetéhez I. k. 88. l.)

Pesze, csermely Veszprém m.-ben; a hasonnevű falu területén. Oklevelesen 1320. *rivulus de Pezey*. (Nagy Imre, Zalai Oklevéltár. I. k. 153. l.)

Peszina, juhászok és csőszök pusztája, Pádé mellett, Torontál megyében.

Pesztértő, a Mura régi medréből egyik visszamaradt tó, Lendva-Ujfalu falu, Zala megyében.

Petancz, falu Vas megyében. 1887. végén *Széchenyikútra* változtatta nevét.

Peterda, falu Torontál megyében, mai neve *Klári*. Régi neve *Péterd*, mely nevet még a XVI. században is viselte. Első említése alig előzi meg a XIV. század közepét. Ugyanis az 1334. évi pápai tizedlajstrom szerint Paulus de *Peturd* lelkész a temesi főesperességhez tartozott. 1450. évben Szabó Balás de *Petherd* a csanádi káptalan előtt Fejéregyházi János jogait védte, Nagyfalú részbirtokának bizonyos ideig zálogban tartására.

(Gr. Sztáray cs. lvtára.) Még itt nincs szó arról, hogy Péterd melyik megyében fekszik. Mátyás király 1470. évben a Temes megyei Tófőt; továbbá a szintén Temes megyei Kőcse, Ujfalu, *Petherd*, Csatád, Hetény falu részbirtokait, felében Dóczy Péternek, Lászlónak és Imrének, másik felében Oláh Péternek és Deesi Jánosnak adományozza. Mindezeket előbb Záthy Balás birta, ki azonban magtalan halt meg. (Országos lvtár.) Báthory István országbíró 1472. évben meghagyja a budai káptalannak, hogy Dóczy Imrét Tófő egész, Papd, *mindkét Petherd*, Kécsa, Csatád stb. fele rész birtokába igtassa Temes megyében. Ugyanez évben Ilona, előbb Záthy Pál, utóbb Pán Péter özvegye, Hetény, *mindkét Petherd*, Nagyút, Csatád és Kovácsteleke Temes megyei faluban öt illető hozományt 600 arany forintért eladja Dóczy Imrének. A budai káptalan 1474. évben Dóczy Imrét Mátyás király parancsára *Petherd*, Ujfalu, Hetény Temes megyei egész falvak birtokába beigtatja. Az aradi káptalan 1477. évben hasonló beigtatást teljesít Temes megyei Tófő, Csatád, *Petherd* stb. részbirtokára nézve Dóczy László és Imre javára. Rábéi Sebestyén 1481. évben *Petherd*, Nagyút stb. Temes megyei részbirtokait elzálogosítja Dóczy Péternek és Imrének. A nevezett Rábéi Sebestyén 1482. évben cserébe adja Dóczy Imrének *Petherdi* részbirtokát. Kőcsei András 1484. részbirtokait Rábé, Hetény, *Petheerd* stb. Temes megyei praediumokban 8 forintért elzálogo-

sítja Dóczy Imrének. 1490. évben említettnek *petherdi* Pethő Gergely, Bedő Elek és *petherdi* Brekws János mint Temes megyei nemesek. Zedechi Pethő Balás neje Anglesa 1492-ben Erdős falubeli részbirtokát Temes megyében elzálogosítja Dóczy Imrének. II. Ulászló király 1494. évben Nagylucsei Ferencznek Tófő, Némethi, *Petherd*, Temes megyei falvakban a királyi jogokat adományozza. Dóczy Imre özvegye Margit 1497. fiának Nagylucsei Ferencznek a Temes megyében fekvő Tófő, Némethi, Papd, Hetény, *Peterd* stb. falvakat 5000 arany forintért beiratkozza. Gerardus de *Petherd* nemes és testvérei Albert, Máté, Balás és Márton 1515-ben igényt tartanak Bács megyei Szent-Iván és Temes megyei Csatád és Kovácstelke birtokára. (A pozsonyi káptalan levéltárában.) II. Lajos király 1520. évben, tekintvén, hogy a pórlázadás alatt a jogigazoló oklevelek elvesztek, Bolyka Bálint németi-i birtokosnak új adományt ad Zöldes, Német, Sárháza és Hodony birtokára. A csanádi káptalan által teljesített igtatásnál jelen voltak: Pethő Albert péterdi birtokos és jobbagyai Tóth János és Muronyi Mihály — ez utóbbi Muronából; nemes Gyárfás Gerváz és Temesvári Kiss Péter özvegye Erzsébet; kenézi Soroglyány András és gyarmati Wajdafi János, Lukácsy Péter a csomai várnagy; Wlad majsai vajda; Dobrich Miklós, nemes Máté diák szakálházi tisztje, nemes Zalay Bernát de Han; Kasza Benedek özvegye; nemes Wass György

jobbágysa Tóth László és nemes Bornemisza jobbágysa Dámián fia János Bessenyőről. Ebből kitünik az itteni birtokosság, és sok esetben a jobbágyság magyar volta ezen korban. 1563. évben a Dóczyak még birtokosok voltak Péterden. Leopold király 1701. évben rendeli, hogy a Csanád megyében fekvő és idegenek kezén levő Petherd, Dámiánfalva, Szaján, Kenéz stb. falvak a budai káptalannak viszszaadassanak. Péterd falut a háborús események tették tönkre. — Midőn 1768—1774. évek közt annak helyére oláh-szerb gyarmatot telepítettek, ez *Clary* nevet nyert, mert az akkori temesi tartományt gróf Clary és Aldringen kormányozta tartományi polgári elnök minőségében. De az oláh lakosság megtartá a régi magyar helynevet, azt csak egy *a* kihangzással egészítette ki, úgy, mint Ivándból Ivanda, Papdból Bobda, Tamásdból Tamásda nevet csinált.

Peternye, hajdan falu Zala megyében. A török korszak idején elpusztult. Emlékét fentartja a *Peternye* nevű dűlő Barabás faluban.

Petlend, hajdan falu, most határ-rész Túr faluban. Torda megyében. A dűlőt a koppándi, tordai és pusztacsáni határok szegélyezik.

Pécsel vagy **Pécsöl**, ma három ilyen nevű hely különböztetik meg Zala megyében. Úgy látszik, hogy eleinte csak egyféle Pécsel létezett, legalább I. András király, ki a tihanyi apátságnak, több más helységgel együtt, *Pechel* falut is adományozta, ez utóbbit melléknév nélkül említi. (Fejér

X. 2. k. 75. l.) De meg volt különböztetve már a XIII. század elején. Így II. András király 1222. évben Nagy-Pécselen (in villa Peczhel maiori) fekvő 6 jobbágytelket adományozza a veszprémi káptalannak. (Fejér III. 1. köt. 382. lap.) András királynak egy másik 1222. évi levele ismétli a fenti hagyományt és hozzá teszi, hogy további három jobbágytelket adományozott a káptalannak *más Pechel* helységben — in alia villa Pechul. (Fejér VII. 1. k. 210. l.) Ochuz bán fia György 1251. évben az ő *Pécsöl* nevű birtokát Zala megyében, a Balaton mellett, eladja a veszprémi káptalannak. (Fejér IV. 2. köt. 120. l.) Nem különbözteti meg, milyen Pécsölt adott el, de valószínűleg Nemes-Pécselt, mert a káptalan Nagy-Pécselen még utóbb is csak 6 jobbágytelket birt. Később pör támadt a tihanyi apátság birtokaira nézve, mely az apátság javára eldőlvén, ez 1392. évben Pechel stb. birtokába újra beigtattatott. (Fejér X. 2. k. 79., 81. l.)

A fehérvári káptalannak 1431. évi határjáró leveléből az tűnik ki, hogy a veszprémi káptalan *Nagy-Pechel* faluban még mindig csak 6 jobbágytelket bir, a föld többi részében pedig a budai káptalan volt a birtokos. (Fejér X. 7. köt. 373—380. l.) A két káptalan közti pör azonban még sokaig folyt, és azt csak Pálóczy Máté országbíró ítélete fejezte be 1431. évben. (Fejér X. 7. köt. 390. stb. lap.) Volt itt Surdy Egyednek is birtoka ez időben. — Nagy-, Nemes- és Kis-Pécsel területileg csak 1828. évben

különítették el, nem lévén egész addig köztök határ. Azért olykor az egész községet egységesnek tekintették, miről tanúskodni látszik az 1612. évben november 1-én Köveskúton Vas megyében kiadott és Szentgyörgyi Gergelynek Pécselre történt papi kinevezését igazoló oklevél, melyet másokkal szenczi Molnár Albert is aláírt, és mely így kezdődik: »Venerunt ad nos cives oppidi Pécsel«. Pécsel tehát nincs melléknévvel megkülönböztetve, és mezővárosnak neveztetik.

Ma *Nagy-Pécsel*, *Nemes-Pécsel* és *Kis-Pécsel*. Az utóbbi Nemes-Pécselhez tartozik. Fényes Elek csak az első kettőről szól, u. p. Balaton-Füred. Azonban *Kis-Pécsel* már Zsigmond király idejében pusztta volt, mert a Nemes-Pécselen még most is birtokos nemes Feyes család akkor vezettetett be Kis-Pécsel birtokába. Később azt eladta Vizkeletinek. Ma a veszprémi káptalan tulajdona. Temploma még csak fél századdal ezelőtt pusztított el; tehát régen szintén falu lehetett. *Nemes-Pécsel* határában meredek hegy ormán pusztta vár látható, az úgynevezett Hem vára.

Pécza, tó, és termékeny, fekete berkes föld, Karos falu, Zala megyében.

Péczel, falu Pest megyében. 1338. évben itt több birtokos nemes lakott. Így Pál és Miklós — az utóbbinak fiai voltak Mihály és Herke. Ez utóbbiak magtalan elhalván, a király az ő birtokrészeket Willerm nádornak adományozta. A nádor beigtattatván, az illető jószágot Péter mesternek, a fönnbbi Pál fiának engedte

át. (Fejér VIII. 7. köt. 314., 315. l.) Az erdélyi vajda birája és ítélőmestere Péter 1355. évben Pécel, Körtvélyes, Sira stb. birtokát Pest megyében, gyermekeinek és nejének hagyományozza. (Országos lvtár N. R. S. 912. cs. 23. sz.) Ferenczy József szerint 1359-ben Péczely Miklós birta, kir. új adomány mellett, és Róthy Katalin által jött a Fáy nemzetségre. (Pest, Pilis és Solt politikai földirata. 93. lap.) De ez adat hitelessége előttem ismeretlen. 1400. évben Bothári Márton, János fia, Nándorfölde és Dusnok, továbbá *Pechel* és Körtvélyes részirtokába bevezettetik. Zsigmond király 1424. évben számos jószágot adományoz Borbála királynénak, ezek közt *Pechel* és Gyömrő Pest megyében, melyeket azelőtt a magtalanul elhalt Hertel Zsigmond budai polgár birt. (Történelmi Tár XII. 284. lap.) Corvin János herczeg 1490. évben több falut adományoz Ráskay Balásnak Pest és Pilis megyében. A beigtatás 1491. évben történt, ennél pedig mint szomszéd résztvett Péczely Miklós. 1698. évben Kajali András volt Péczel birtokosa, mely falu akkor 250 lelket számlált. Kajali Pál Nógrád és Hont megyei jegyző leányát Klárát, Ráday Pál vette nőül. Ő volt a Rákóczy-féle confoederatiónak titkára, utóbb kancellára és több ízben követe. Ő alapította a családnak, később híressé vált könyvtárát Péczelen; meghalt 1733-ban. Fia Gedeon nagyon tudományos ember volt s az irodalomban jelentékeny fokra emelkedett, és mint költő szerepelt. Ő tette át lakását

Péczelre, a hol fényes kastélyt építtetett. Meghalt Péczelen 1792. évben. A falu birtokosai 1727. évben gróf Ráday Pál és Fáy Ferencz özvegye Deli Sára. I. Lipót király 1701. évben idősb Fáy Istvánnak, továbbá néhai idősb Fáy László fiainak: Ferencznek és Mihálynak; úgyszintén ifjabb Fáy Lászlónak, néhai ifjabb Fáy István fiának (ki idősb László fia volt), végre ifjabb Szirmay István és Fáy Sónia (idősb Fáy László leánya), fiának Istvánnak a királyi jogot adományozza több jószágban. Ezen jószágok következők: Cseréd, Hidegkút — Kápolnás és Ragyolcz fele — Obast, Terbeléd, Tarcsa és Szécsén — Halász részbirtoka, Egyházas-Gerege praedium, Pusztaragyolcz egészen, Luczin praedium fele, Monosza praedium negyed része Nógrád megyében; — Söreg falu, Gortva praedium, Lászlófalu, Kis-Béna fele Gömör megyében; — Dáb falu egészen, Aporka falu fele, Szentkirály praedium (Ráczkeve sziget közelében), más Szentkirály a sárközi területben, Peregh, Bial, másképp Aporka, Szent-Péterteleke Solt megyében; — *Péczel*, Gomba és Maglód egész, és Gyömrő falu fél birtoka; továbbá Locsod és Tuzbereg egész praedium, Pest megyében; végre Ecseg Heves megyében, Körtvélyes praedium Csongrád megyében; és Bánréve praedium Békés megyében. 1844. évben a falu birtokosai: gróf Ráday Gedeon és a Fáy-örökösök: Fáy József özvegye, született Csoma Borbála, kinek második férje Szemere Pál, fia első fér-

jétől pedig Fáy Béla szolgabíró. Birták továbbá Fáy Ferencz özvegye Máriássy Ilona, Fáy György, Kovács Zsigmond és fiai Ágoston, Imre és Illés, Darvasné, Kún, kohanóczi és ozorai Ottlik József, Sárközi és Högyész. Későbbi birtokosai 1850. év körül: gróf Ráday Gedeon, Fáy, Szemere, Jakabfalvy, Kovács, Darvas, Eckstein, Stettner és más Fáy nemzetségbeliek. A gróf Ráday család 1886. évben adta el utolsó birtokát Péczelen; és a Pekáry család is, mely utóbbi időben itt megtelepedett. — Ma a jószág nagy részét Kelecsényi Rafael bírja és Korányi Frigyes budapesti orvos. Továbbá Fáy Béla, gr. Croy-Chanel, báró Prónay, Szilágyi, ki birtokrészét a Fáy családtól vette, Zsigmondy Vilmos, Kohn orvos és mások. A község 1886. évben vásári jogot nyert. Itt született Fáy András és Szemere Pál költő.

Pénzásás, szőlőhegy Megyoród falu területén, Pest-Pilis-Solt-Kiskún megyében.

Pénzásás, szántóföld (140 hold), Csépa falu, Heves megyében.

Pénzásás, legelő, Bajóth falu, Esztergom megyében.

Pénzes domb, dűlő, Maros-Jára falu, Torda megyében,

Pénzes gödör, határrész, Eger-pataka falu, Háromszékben.

Pénzverem, szántóföld, Alsó-Zsid falu, Zala megyében.

Pénzeskő, erdő, petrificált csigaforma kövekben gazdag, Szőcs falu, Zala megyében.

Pénzvermi telek, határrész, Prága falu, Zala megyében.

Pénzes föld, szántóföld Mikefán, Zala megyében.

Pénzesmalom, malom Komárom megyében.

Pénzlyuk, dülő, nagyjából sok és jó bort termő szőlővel beültetve. Nádudvar faluban, Pest megyében.

Pénzeskút, pusztá Veszprém m.-ben.

Pénzesverem, magaslat mély vágásokkal Vencsellő faluban, Szabolcs megyében. Háborús időben a lakosság ide szokta rejtgetni pénzét.

Pénzbánya, hegy Szék faluban, Heves megyében.

Pénzverővölgy, erdőrész és völgy Csákberény területén, Fehér m.-ben.

Pénzverő, árok Dömös faluban, Esztergom megyében. Említetik már a legrégebbi időben. (Nedeczky Gáspár: Dömös története 120. l.)

Pénzverő. Szent István Székes-Fehérváron pénzt veretett ezen fölirattal: »Regia Civitas«. Ezen körülményre a fehérvári szőlőhegyek északi szomszédságában fekvő, ma is *Pénzverő* néven ismert mély völgy is emlékeztet. (Szvorényi, az Új M. Múzeumban. 1850. év I. köt. 410. l.)

Pénzeshalom, halom Kún-Hegyes határában, a Nagy-Kúnságban.

Kis-Pércs vagy **Mike-Pércs**, falu Bihar megyében, Debreczenhez egy mérföldnyire délre. A falu Mike melléknevét valamely ősi birtokosától vette, és ha most Mike-Pércs, Kis-Pércsnek is nevezetik, ez nem onnan van, mert oláhul = mik annyit jelent, mint »kis«. Valószínűleg eredetileg

Vámos-Pércscsel egyetlen birtokot képezett. V. István király (1270—1272.) *Peerch* falut, János Uhud fia magtalan halála után Szemere fiának Csépánnak adományozza. (Wenzel: Árpádkori Új Okm. III. k. 274. lap.) 1335. évben bizonyítja a váradi káptalan, hogy pércsi Mike fiai, Perench, Zanyo és Dénes Szabolcs megyében, a Tisza mellett fekvő Ohát nevű birtokukat cserébe adják Pércsi Miklósnak Bihar megyei Perch nevű falujának negyed részeért, és Szabolcs megyei Köteles nevű birtoka feléért. (Gr. Károlyi család Oklvtára I. köt. 112. lap.) Nincs kétség, hogy az itt említett Mikétől vette Pércs falu melléknevét. A fönnebbi Perench az egri káptalan egy 1342. évi levelében Princk-nek nevezetik. — Princk, filius Myke de Perch és testvére Zanyo — Mike fínt nevezett három fia, Pyrinck, Zanyo és Dénes a váradi káptalan előtt birtokaikat három részre osztották fel. Ez alkalommal *Egyházatlan Pércs* (Eghaziatlan Perch) és *Egyházas Pércs* (Eghazas Perch) is osztály alá kerül, és az a rész, mely a Sáráng és Kisbogusra (Sáránd és Kis-Bagos) vezető út mellett fekszik, Dénesnek; a másik, mely a nagybagosi út mellett fekszik, Perincknek, ezen úton túl Zanyonak hagyatott. (Anjoukori Okmtár IV. 107—109. lap.) Sáránd és Bogos megemlézése mutatja, hogy Egyházas-Pércs a mai Mike-Pércscsel azonos. Garai Miklós nádor 1415. évben azon okból, mert Pércsi Mike fiai Mátyás, Benedek és László közt, másrésről álmosi Csire

fiai és érdektársai közt pör támadt, a Bihar megyei *Perch* és Bánk, valamint az ellenfelek Hosszúpáli, Monostoros-páli és Bagos határait megjárhatja és leírja, a miből kétségtelen, hogy itt Mike-Pércs forog szóban. (Gr. Károlyi cs. Oklvtára II. 18—27. lap.) Érdekes, hogy a XV. század első felében a fönnnebbi Zanyo név már családnévvé izmosult. Így 1435. évben Petrus Zanyo de Perch, vagy Petrus dictus Zanyo de Perch. (U. o. 162. lap.) Pércsi Miklós, Mátyásnak fia bírja még 1440. évben is, de később ismét több felé szakad, s a XVI. században részbirtokos benne Dobó István, az egri hős. — 1615. évben Mike-Pércs oppidum. (Orsz. ltár T. 56.) Ma falu.

Vámos-Pércs, mezőváros a Hajdú-kerületben, most Hajdu megyében. Történeti első felmerüléséről a XIII. század tanúskodik, a midőn még *Bél-Pércs*-nek, utóbb Vámos-Pércsnek neveztetett. Ekkor a Gútkeled nemzetség Dobi Dorog ágának kezén látjuk, kik már 1338. előtt vámjogot nyertek rája; de a falu csak egyszerűen Pércsnek neveztetik — villa Perch. (Zichy Codex I. 531. lap.)

A falu eredetéről lásd Mike-Pércset. Mind a két Pércs egyházi viszonyairól kevés adat maradt reánk, s még e kevés sem osztható fel biztosan, mert a két község rendesen minden előnév nélkül említettik. Csak egyszer, a bécsi codex följegyzéseiben fordul elő Belpércs, mint oly község, mely püspöki tized fejében csak néhány képét fizetett. Ezen kívül párosával, de mindig csak Pércs szere-

pel hét, huszonöt, majd 44 képevel, egyiknek papja pedig egy fertő szertetadományyal. A pápai tizedjegyzékek ellenben már csak egy Pércset említenek 1332-ben Péter, 1334—1335-ben András, s a következő évben Miklós lelkészszel. De kérdés marad, melyik Pércsnek voltak lelkészei? (Bunyitai: a váradi püspökség III. 287. lap.) Csak a XVI. században fordul elő mai melléknevével. Köbölkuti András 1516. évben a budai remete Szent Pál szerzeteseinek Vamosperch helységben levő részjóságait engedi át. (Hevenesi I. 137. lap.) 1563. évben II. János király Vamosperchet nopsiczi Varkócs Tamásnak adományozza. (Lásd Makó.)

Péth, hajdan vár az alsó Dunán, három órányira Orsován innen. E vár vizontagságait csak a XV. század első felétől kezdve lehet biztosan megírni. Albert király 1439. május 9-én és szeptember 27-én a két Hunyadi Jánossal conventióra lép, hogy ők Szörény, Görény, Orsova, Miháld és *Peech* királyi várakat az ellenség ellen védelmezzék, és miután a Hunyadiak védelmi czélokra saját vagyonukból roppant összegeket fordítottak, a király e költségek biztosítására nekik nagy kerületeket elzálogosít Temes és Bodrogh megyében. *Peech* várának neve csak a fönnnebbi szeptember 27-én kelt levélben fordul elő, — az előbbiből tán csak vétségből maradt el. I. Ulászló király 1443. Csornai Mihálynak és Balásnak, továbbá Damsosi Musina és Sándornak, és Bizerei Miklósnak azon

érdemeiknél fogva, hogy Albert király ideje óta Szörény, Görény, Orsova, *Peeth*, Szinicze, Sebes és Miháld, a Dunán innen és az ország alsó részein fekvő királyi várakat hősiesen védelmezték, Rékast és Solymost adományozza Temes megyében. Egy másik 1443. évi oklevél szerint a király ugyancsak Csornai Mihálynak és Balásnak Rékast és Zegeházát Temes megyében elzálogosítja.

V. László király és Hunyadi János özvegye közt béke kötöttet azon célra, hogy az utóbbi a keze alatti várakat visszaadja. Ezek közt Szent László, *Poeth* (helyesebben Peth), Dranko (ma Drenkova), Szörény, Orsova, Görény stb. várakat. (Fejér XI. köt. 261. lap.) Teleki a vár nevét hibásan Soth-nak írja. (Hunyadiak kora II. 535. lap.) Utána követi e hibában a Csanád megyei Adattár. (I. köt. 466. lap.)

A rákosi országgyűlés 1504. évben rendelte, hogy Szörény, Orsova, *Petycz* és Káránsebes városok 400 forint hadisegélyt kapjanak. II. Ulászló király 1513. június 18-án azt írja a hét szász-széknak, hogy a török minden igyekezetét Szörény és Orsova várak elfoglalására irányozza, e két vár azonban élelemben legnagyobb szükségét szenved. E várak élelmeztetése másonnan nem történhetik, mint a szász-székek által, melyek ide legközelebb fekszenek, főleg miután nem rég (his diebus) a törökök Péth városát is — oppidum Peeth — fegyűjtötták és elpusztították, a honnan a szükségnek fedezése volt vár-

ható. Elismeri a király, hogy a szászok már nagyon meg vannak terhelve, de a viszonyok kényszerűségénél fogva fordul hozzájuk, felszólítván őket, hogy az ország és saját veszélyüket tekintvén, az említett várakba élelmet küldjenek. (Eredetije a szász nemzeti ltárban 163. szám.)

Ugyan ez év július 12-én azt írja a király a szászoknak, és Zápolyai János erdélyi vajdának, hogy Peth várát és oppidumot fallal vétesse körül. Miután pedig azon vidéken kőfaragók nem találtnak, felszólítja a szászokat, hogy a vajda kívánatára nyolcz vagy tíz kőfaragót küldjenek Péthre. Szívesen — mondja a király — megkímélte volna őket e tehertől, de az égető szükségben másképp nem cselekedhetett; reményli azonban, hogy rövid idő múlva, nagy győzelmet nyerend a törökön vagy azzal békét köt, a midőn aztán a terhek megszűnnek. (Szebeni szász ltár 165. szám.)

II. Lajos király 1519. márczius 28-án a törökökkel 3 évi békét kötött, a melybe ő Szörény, Orsova, Miháld és *Peeth* várait mint tulajdonait befoglalta.

Gerlistyei Miklós szörényi bán 1521. évben II. Lajos királynál bevádoltatta, hogy midőn Baly István szolgálai bizonyos zsidót a *Peeth* nevű királyi várba bekísértek, akkor Hery... Jakab és Sebesi Gáborko, Gerlistyei Miklósnak *Peeth* várában levő castellanusai az ő megbízásából a nevezett fogoly zsidót *Peeth* várában a nevezett pribékek kezéből kiragadták és

magokkal, a hová tetszett, hurczolták. Ugyancsak 1521. évben, miként a király július 29-én kelt leveléből kitészik, a törökök Peth várát kétszer megtámadták, de mindannyiszor nagy veszteségekkel visszaverettek. 1521. évre Verancsics Antal azt írja: Az Balibeg az János vajdát (Zápolyait) minden népivel kiveré Szerémből, *Pethyből*, Mihálydból (Mehadia). (Összes művei II. kötet 18 lap.) — Nem sokára utóbb újra ostromzár alá vették és ezúttal el is foglalták, a mi fölött II. Lajos király 1522. év márczius 24-én kelt levelében nagy fájdalomt fejezi ki Báthory István nádor irányában. De e hír vagy nem volt alapos, vagy a törökök foglalása csak rövid idejű. I. Ferdinánd király 1524. évi levele szerint Pet várát akkor vette be, a midőn Szörény várát; de Szörény 1524. évi végeig tartozott a magyar koronához és Peth még akkor sem került török kézre. Ez évben Lajos király levele is szól Peth váráról, de csak annak vívatasáról. (Pray: Epistolae procerum I. 150., 156. lap.) Szalay László úgy vélekedik, hogy Peth alatt tán Uj-Pécszet kell értenünk. (Magyarország története III. köt. 530. lap.) Hasonló tévedésben volt Fessler. Ellenben Pray éppen Fünfkirchent (Pécs városát) értette Peth vár neve alatt.

A törökök, daczára a magyar védelmi erő silányságának, lassabban nyomultak előre, mintsem várni lehetett. A budai udvarnál segélynyerésért járó Bokosnicza János karánsebesi bíró Peth várának (pro necessitatibus

castri Pethy) és Sebes városának segélyezését szorgalmazta és hivatalos küldetésének czímén 1525. június 25-én fizetéseket vett fel.

Még 1532. év körül Gerlistyei Imre — Jakab bán fia — szörényi, orsovai, *pethi* és miháldi várnagynak neveztetik. (Arpadia, I. köt. 221. lap.)

A XVI. század közepén Ylchyt Miklós volt itt birtokos, kinek jobbágyai: Peterfya György, Dancsul, Radul és Radiszlav rácz, 1539. évben mint tanúk szerepelnek a Fodor Ferencz és Vajdáék közt Domasnia birtokára nézve fenforgó pörben. Kitűnik egyúttal, hogy itt többnyire ráczság lakott. Mikor és mi módon esett a vár végre a törökök hatalmába, arról határozott tudomásunk nincs. Oláh Miklós azonban († 1568.) azt írja, hogy Kevi, Haram, Szent László és *Peth* vár már sok évvel ezelőtt a törökök által elfoglaltatott.

A XVII. században már csak romjait találjuk Péth várának, és miután Thököly annak nevét már nem ismeri, és naplójában a későbbi Veterani-barlangot csak kölyuknak nevezi, kiteszik, hogy e vár emlékezete kiveszett.

Az Ortelius munkájához csatolt térképen *Petz* nyugotra Orsovához és Kubinhoz van feltüntetve.

De irodalmilag is nyomozás tárgya volt az a kérdés, vajjon hol feküdt Peth vára. Különösen Boleszny Antal fáradozott ez irányban. (Lásd: A Veterani-barlang és Peth vára című cikkét, az Orthmayer és Szentkláray által szerkesztett Történelmi

Adattárban, III. köt.) A Sukuru vagy Csukar hegység fensíkján, 2200 lépésnyire a Piscabara barlangtól, Dubova felé az utolsó meredek sziklákön létezik Marcole, — így nevezetik egy régi toronynak és várnak omladéka. E maradványok kétségen kívül a régi *Peth* várának romjai. A Csukár hegy magaslátán levő földszanczok török eredetűek. Midőn a piscabara barlang 1692. évben Veterani tábornok által birtokba vétetett, hogy innét a kazáni szorost elfoglalhassa, báró d'Arnaut százados, kit Veterani a barlang védelmével megbízott, Marcole nevű romokból redoute-ot építtetett. A piscabara barlang hadőrségének vitéz védelme a törökök ellen ismeretes történelmünkben; ez időtől fogva a barlang Veterani barlangnak nevezetik. Több történetíró állítja, hogy Dubován várromok léteznek. A régi lestorony különösen viselte a Marcole nevet. Hogy később, midőn a vár a mohácsi vész utáni török háborúban elpusztított, a Marcole nevet viselte, az, Boleszny szerint, abban találja magyarázatát, mert a Ferdinand alatti hadjáratokban egy horvát származású Marco hadparancsnok is fordul elő, kinek nevéhez, miután Peth vára oláhok által lakott vidéken létezett, ezeknek a *le* szótagot kellett csak hozzácsatolniok, és az oláhok Peth várának romjait Marcole néven igen is nevezhették, ha Peth várának utolsó parancsnoka csakugyan Marco lett volna. Boleszny emez okoskodása nem elég meggyőző erővel bír, minthogy egyéb okok

miatt is ragadhatott a *Marcole* név az említett romokra. Ismerjük azt Marcobile alakban is, a mely név egészen más magyarázatokra vezet. A később Veterani után elnevezett barlang közelében lévő más barlang nyílásánál régi romok, és ismét lejjebb a Duna felé más romok voltak láthatók a múlt században, melyek a rómaiaknak tulajdonítottak.

Vajjon Marcole romjai csakugyan a régi Peth váráról származnak-e? azt sem könnyű eldönteni. Ugyanis okleveleink sokszor együttesen emlegetik Karánsebes, Miháld, Orsova, Peth és Szörény várait, de mindig különböző rendben, úgy hogy a felsorolás rendéből nem lehet következtetni a várak egymás melletti fekvésére. Oláh Miklós az egyedüli, ki e részben némi támpontot nyújt, mint hogy ezt írja: Szendrővel szemben a Duna éjszaki partján *sor szerint* következő várak fekszenek: Kevin (a mai Kubin), Dombó, Haram (ma Uj-Palánka), Butholczin (ma Poszasin), Szent-László (Galambóczzsal szemben), és *Peth*. Podhráczky József, Oláh Miklós után indulva, azt állítja, hogy Peth vára 3 órányira fekszik Orsovához; e távolság tökéletesen megfelel Dubova távolságának Orsovához, és így el lehet fogadni azt a nézetet, hogy a dubovai várromok a régi Peth várának maradványai. A *Theatrum orbis terrarum* (Antwerpen 1570.) Magyarország térképét közli Lazius-tól, ebben az alsó Dunánál, a Krassó folyótól keletre a várak ily sorban következnek: Kevi, Dobojuich, Ha-

ram, Butotzin, Buzorin, Szt-László, Dedt, Liberas, Petis, Orsova, Szeverin. E sorozat megerősíti a fönnebbi adatokat Peth fekvéséről.

Péterd, lásd Peterda.

Péteri, puszta. (Lásd Péter-Monostora.)

Pfefferthal, hajdan falu, a XVIII. században, délnyugatra Alibunárhoz, Pancsova felé. *Nova Szellának* is neveztetett. Feltünteteti Müller térképe, Korabinszky 1786. évi atlasza, E. Mentelle és P. G. Chanlaire 1809. évi térképe. A katonai határvidékhez tartozott; mikép pusztult el, erről nincs tudomásunk; valószínűleg a községek rendezése folytán feloszlott.

Piaviscse, rét, Alsó-Dubrava falu, Muraköz, Zala megyében.

Piaviscse, dülő, Csáktornya mezőváros, Muraköz, Zala megyében.

Pihegő, útca Rév-Komáromban. A mai pihegő és tolnai útca helyén volt hajdan Mátyás királynak szép gyümölcsöse. (Színnyei József: Vasárnapi Újs. 1863. év 15. sz.)

Pikósziget, a nagy turjánynak polcosabb része, Ócsa faluban, Pest megyében.

Pingyó, csárda Túrkevi határában, a Nagy-Kúnságban.

Pintlak, hajdan telepítvény Arad megyében a mostani Mokra község határában, temetője és a házrendek most is tisztán felismerhetők. Most csak a *pintlaki erdő* — melynek közepén a gyarmat állott — tartja fenn emlékét. A vizenyős talajú erdő híres makktermelő. Az erdő most csak 1300 katasztr. holdra terjed, de haj-

dan ős sűrűségben Mokra egész határát fődte. A magyar Péntek lappang e névben.

Piperos, hajdan falu Bács megyében. Szalatnyai György, Oroszlányi István, Szabó Mihály, másképp csepregi Horváth 1658. évben Wesselényi Ferencz nádor adománya alapján Rancsevozele, *Piperossy*, Gakova és Páka Bács megyei falvak birtokába igttattanak, az örökösödési jog előbb a fiú, aztán a leányágot illetvén. (Garam Sz. Benedeki conv. ltára, Capsa statut. A 4. csom. 4. sz.) Piperus 1701. évben már csak kincstári pusztá, melynek török adója 2 forint volt. Müller térképén *Pipercas* mint Gakova faluval határos fordul elő. Ma nem létezik.

Pirva, egy dombon fekvő, kevés szántóföldből álló vad hely, Csombord faluban, Alsó-Fehér megyében.

Piliske, erdőrészt, Sepsi-Szt-György város, Háromszékben.

Piomkert, dülő Csepreg-Szil és más határookban, Sopron megyében.

Pirtóczt, régi neve Irtóct, halmos dülő, Szék város, Doboka megyében.

Pisoka, szőlőhegy Mogyoród falu határában, Pest megyében.

Pityer, hegy, Háshágy falu, Zala megyében.

Pityér, szántófield, Mároktöld falu, Zala megyében.

Pleiszen, mező, Krompach bánya város területén.

Szászországban, és Szász-Altenburg herczegségben van Pleisze folyó. Létezett a középkorban a Pleisze mindkét oldalán Pleiszerland nevű vidék, a

melyhez tartoztak Altenburg, Chemnitz és Zwickau városok.

Plése és Kovácsszén, ikerbérczek, Bereczk mezőváros, Háromszékben.

Pochitel, falu a likkai határezred kerületében, a Likka folyó déli partján, délkeletre Gospichtól és nyugotra Medáktól. Említi Mária királyné 1387. szeptember 14-én kelt levele *Puchtel* néven, mint a hol a lázadó horvátok a királyné híveit kemény fogságban tartották. (Fejér X. 1. köt. 344. lap.) Zsigmond király pedig ugyan ez év november 25-én Frangepán hűségét Cheten vára és a klokocsi kerület adományozásával jutalmazza, kiemelvén különösen, hogy Frangepán János a lázadó vránai perjelt, ki Pachitel várába magát megvonta, ostromzárral körülvette. (U. o. 358. 1. és X. 3. köt. 312—323. lap.) A lázadó vránai perjel 1387. június 4-én kénytelen volt magát Frangepán Jánosnak megadni, és ez által Mária királyné több, mint tíz havi fogság után visszanyerte szabadságát. (Huber Antal: Geschichte Österreichs II. köt. 344. lap.) A helynév kiejtése: Pocsitelj.

Pocsaj, hajdan falu Szerém megyében. IV. László király 1280-ban beleegyezik a Tomaj nemzetségbeli Urkun bán Ipolit fiának birtoköröklési intézkedésébe, mely szerint Szerém vármegyében fekvő nyolcz helységének: úgymint *Pochey*, Jaklynych, Eusy, Veseuch, Petrich, Solch, Kata és Tuuch fele, tartozandóságaival együtt, a szintén Tomaj nemzetségbeli Dénes néhai nádor, Dénes fiára szálljon

örökségi joggal. Urkun bán magtalan halála esetére, ennek birtok-fele is Dénesre szálljon. Ha azonban Dénes Urkun előtt magtalan meghalna, Dénes birtokainak fele Urkunra száll. Ha Urkun és Dénes magtalan meghálnának, mind a két fél birtokait, Miklós, a többször nevezett Dénes testvére és annak örökösei örököljék. Az esztergomi jánosvitézek (ecclesiae sancti regis Stephani) 1302. évi levelében a fönnnebbi 8 falu így nevezte: *Pochey*, Jexynch, Susi, Veseuech, Petrich, Solch, Cocha és Tunch. Akkor t. i. Deső mester Miklós fia és Losonczy Tamás és István Dénes fiai tiltakoztak, hogy a zavargós időben ezen birtokaikat erőszakos kezek elfoglalták, és bejelentik, hogy a béke helyreálltával jogaikat törvényes úton fogják nyomozni. (Mindkét oklevél a gr. Erdődy család galgóczi lvtárában.

Podány, lásd Patyma.

Podbjel, falu Árva megyében, a Bjela hegyfok északi tövében, az Árva és Sztudena patak egyesülésénél. A hegyfok s a falu a fehérlő sziklaktól vették nevüket. Podbjel = Bjela-alja. Ezzel hasonló névalkotás Podsip, t. i. a Síphegy alatt. A falu *Bieli* nevű halmán egy régi várnak nyomai láthatók. Földesura az árvai uradalom.

Pogányéllés, erdőrész, Monostor-Apáti falu, Zala megyében. Valószínű, hogy Pogányülés volt eredeti neve.

Pogány-pincze, határrész, Nagypécsöl falu, Zala megyében.

Pogányvár, negyedórányi távol-ságban Kerecsen falutól Zala megyé-

ben. Hajdan egy török basa vára volt, most szőlőhegy.

Poglizza, grófság, kerület vagy tájék Dalmatiában. Contea di Poglizza név alatt a velenceiek azelőtt azt a földet értették, és köznyelven ma is értik, mely a Xernovnicza pataktól kezdve egész Almissáig terjed; egyik oldalán a tenger által, a másikon a Duare melletti vízesésig a Cetina folyó, a harmadikon és negyediken egy magas heglánczolat által körül-vétetik. E szerint a Mossor hegység tömege és annak kiágazásai képezték a régi Poglizzát. E kerület alapítása nem esik a XIII. századnál régibb időre. Csak a XIII. század első negyedében határozta el magát néhány magyar nemes, hogy családotúl és embereikkel együtt Dalmatiába a Cettina mellé telepedjenek. Boszniából is többen hozzájuk csatlakozván, 1235. évben vetették meg a poglizzai kerületnek alapszervezetét. Ez a kis kerület, tenger és havasok által körül-fogva, már csak azért is történeti nevezetességű, mert századokon át a jelenkorig olygarchiai-democratiai szabad államot képezett, mely saját törvényei szerint igazgatta magát, és melynek szabadalmait a velenceiek és törökök is érintetlenül hagyták. Az idézett 1235. évi oklevélben említetnek az első nemes telepítők, köztök Declicich, kiknek eredetileg aligha szláv családneveik voltak. Már a XIII. században a poglizzaiak háborút viseltek Trau és Spalato egyesített városok ellen, és már akkor bizonyították, hogy barátságuk szomszéd-

jaikra nézve nem lehet közönbös. A XIII. század végén és a XIV. század kezdetén a poglizzaiak a szerb fejedelmekkel folytattak barátságos viszonyt, a mi kitetszik azon privilegiumokból, melyeket ők akkor ezektől nyertek. A poglizzaiak a legfontosabb privilegiumjaikat a magyar királyoktól nyertek, és ezeket megerősítették a boszniai bánok, a rácz fejedelmek, a velencei köztársaság stb. Poglizza 1444. év február 2-án önként adta magát a velencei köztársaság védelme alá, de megtartotta szabadalmait. Midőn a törökök hatalma Dalmatiában terjeszkedett, Poglizza is kénytelen volt meghajolni. A XVIII. századi állapotokról ezt írja Fortis Albert: Az egész poglizzai tartományban egy város sem található, senki sem is emlékezik, hogy abban valaha város létezett volna. Függetlenné tévén magát a török uralomtól, önként keresett oltalmat a velencei köztársaságnál. Lakosainak száma mintegy 15,000-re megy; kik közt két osztály különböztethető meg, a parasztnemesség, mely magyar származású, és a Boszniából bevándorolt nemesek. A velencei köztársaság idején még csak öt magyar eredetű család létezett itt, de mintegy 100 boszniai család. (Petter: Dalmatien II. 206—112 l., és Wenzel Gusztáv, ki Poglizza érdekes múltját ismertette Új Magyar Múzeum 1851—52. folyam II. k. 354—366. l.) A kerület alapításáról 1235-ben lásd Árpádkori Új Okmtár I. 345. l., de bővebben közlőtte Wenzel az Új M. Múzeumban.

Pográny, tótul Pogranicze, falu Nyitra megyében, Nyitrához egy mér-földnyire. Már 1075. évben említettik villa *Pagran*, melyben I. Géza király 15 jobbágyházat, 16 szőlőt és 6 ekényi földet adományozott a garam-szentbenedeki apátságnak. (Fejér I. 431. l. Knauz: Monumenta eccles. Strigon. I. 55. lap.) III. Incze pápa 1209. évben megerősíti ez utóbbi apátságot számos birtokaiban, ezek közt praedium *Pagran*. (Knauz: u. o. 190. l.) Kálmán király 1113. évben Pogradalut a zobori apátság birtokai közt sorolja elő. (Hazai Okm. VIII. 6. lap és 1112. évszám alatt Fejér V. 1. k. 315. lap.) II. András 1218-ban bizonyos szőlőket in *Pagran* adományoz az esztergomi érseknek. (Knauz: Monumenta I. 218. Fejér III. 1. k. 257. l.) Említi IV. Béla is 1249. villa *Pograd* néven. (Fejér V. 1. k. 315. l.) Régi helység, mely már Szt István királynak 1006. évben a nyitrai káptalan javára kiadott oklevelében neveztetik, a mennyiben az adományozott Tormos helységtől a Pochranitza felé vezető út mint határ hozatik fel. A Pochranitza névhez Fejér a zárjelben ezt írja magyarázólag: ma Pográn. (Fejér I. 286. l.) Az idézett oklevél kétes hitelességű ugyan, de e körülmény nem zárja ki, hogy Pográny az említett időben már létezett. Hajdan itt híres szent Benedek-rendi apátság létezett, melynek a garam-szent-benedeki apátsággal egykorú templomát és monostorát 1075. évben I. Géza király építtette. (Czinár-Fuxhoffer: Monasteriologia I.

220. és Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története I. 612. lap.) II. András király egykor az esztergomi érsekre neheztelvén, tőle bizonyos nyitramegyei *Pagran* faluban lakó jobbágyokat elvett; de 1232. évben azokat visszaadta. (Knauz: Monumenta I. 287. l.) A már idézett 1249. évi oklevél szerint Pogránynyal Zsére, Malántha, Lápas, Emőke is a zobori apátság birtoka, a mely Pogrányban az ottani jobbágyokkal némi közös földeket és szőlőket is bir. 1251. évben, mondja a nyitrai káptalan, hogy bizonyos Janus, az esztergomi érseknek Mancha nevű szőlőgazdáját *Pagran* faluból megölte. (Fejér V. 2. k. 84. és Knauz: Monumenta I. 387. lap.) Az esztergomi érsek tehát már akkor volt Pogrányban birtokos. A nyitrai káptalan 1287. évben bizonyítja, hogy Kórosi Gerolt a Nyitra mindkét partján fekvő Alsó-Berencs falut; ezen kívül hét szőlőt és szántóföldet *Pograd* faluban, Bogár fiának, Márton mesternek eladta. (Fejér VII. 2. k. 115. l. és Knauz: Monumenta eccles. Strigon. II. 227. l., de 1300. évszámmal M. Sion I. 927., 929. és Knauz: Monumenta eccl. Strigon. II. 489. l.) Mai birtokosai a primás, az esztergomi és nyitrai káptalanok.

Pográny, patak Nyitra megyében, Pográny, Malánta és Lápas falu mellett. 1287. évben *fluvius Pagran*. (Knauz: Monumenta eccl. Strigon. II. 227. l.) Ismét a nyitrai káptalan 1300. évi levelében Malántha falu megnevezése után, egy földdarab említetik, mely a *Pograd* folyó másik

partján fekszik. (U. o. 491. l.) E partak a Zsibricza hegyről lefolyik és balfelől a Czitény folyóba — a Nyitrának egy baloldali ágába — szakad. Hunfalvy János azt Lápasi víznek nevezi. (A magyar birodalom term. visz. leírása III. 285. l. Ortway: Vízrajz II.)

Pókavár, egykor várkastély a mai Szt-Jakab falu helyén, Zala megyében. A Póka család még a XVI. században, a török háborúk alkalmával jött Szegedről e vidékre, és megszállotta a jelenlegi urasági major helyén akkor fönnállott várat és várkastélyt, mely azóta sok ideig Pókavárnak neveztetett. — E Pókavárat később a gróf Festetics család lerontatta, úgy, hogy utolsó maradványai még csak 1811—1815. években hordattak el. A faluból a régi várba vezető út »Jericho«-nak neveztetett. A vár környéke igen posványos volt. A Pókavár romjaiból előkerült néhány követ Pókákék még jelenleg is káposztás hordókban használják. A vidék múltjára vonatkozó adatok összekeresése alkalmával, Póka János itteni zsellér, II. Ferdinánd királynak Póka Bálint javára kiadott nemesi levelét mutatta be.

Pokoltó, mintegy 5 holdnyi terjedelmű és 4—5 öl mélységű tó Magyar-Igen mezőváros, Alsó-Fehér megyében. E tó torkolatából omlik ki a magyar-igeni patak, avagy Nagypatak, és miután M.-Igen és Sárd területét befutotta, Kisfalud fölött a Nagy-Ompolyba szakad.

Poklos, dülő, Dálya falu, Udvarhelyszékben.

Pokolrév, süppedékes hely, Kis-Borosnyó falu, Háromszéken.

Polati, egy dalmatiai püspökség székhelye, mely mint ilyen 1067. év óta ismeretes. A Drina éjszaki részén fekszik, a hol ez a tenger felé hajlik. Theiner így nevezi: ecclesia balazensis. (Monumenta Slavorum meridionalium I. 226. lap.) Más helyeken Pollotum, ecclesia polatinensis. Ma Pulati. A diocleai püspök suffraganeusa volt.

Pomova, vizér Temes megyében. A XVIII. század elején a sági és paraczi híd említettik, mely a Pomován átvezet. (Bécsi udv. kam.)

Ponk. Összetételei:

Szobaponkja, hegyes ponk, oldalan szántókkal, Homorod-Almás, Udvarhelyszékben.

Hosszú ponk, bérczes legelő, Homorod-Almás falu, Udvarhelyszékben. *Leutséspank*, határrész ugyanitt. *Csergőponk*, van kettő, ezek közt jön be a Csergőpataka, ugyanitt.

Eperjesponk, hegyesűcs, borepertermeléssel és legelő, Homorod-Almás;

Pusztaponk, kaszáló és **Pusztaponkpataka**, csermely, a Vargyasba folyik, Homorod-Almás;

Kövesponk, erdő, Árkos falu, Háromszékben.

Ponsordia, hajdan híd Temes megyében. A XVIII. század elején a Ponsordia nevű nagy híd a Temesvárról Karánsebesre vezető főúton. (Bécsi udvari kam.)

Pónya alja, dülő Maros-Vásárhelyen, Háromszék vármegyében.

Ponyhás lapos, sásos szénát termő hely a pélyi pusztán, Borsod megyében; valami 12 köblös szántóföld is van benne.

Pordány, lásd Prodan-Monostora, M. betű alatt.

Posrolás, dülő, Kovászna falu, Háromszékban.

Posolt ere, az Oltnak régi felhagyott medre, Köpecz falu, Miklós-vár fiókszékben.

Posáros, hajdan két ilyen falu volt Temes megyében, Nagy és Kis melléknévvel megkülönböztetve; és Horogszeg faluval határos. A XV. század elején találjuk első okleveles említését. Zsigmond király ugyanis 1406. évben néhai kókai Kaalch János birtokait, nevezetesen Horogszeg, Posáros, Kis-Posáros, Tószeg stb. falvakat, a királyi kápolna föntartására rendeli. 1408. évben Zsigmond király ezen falvakat keresztúri Garázda Miklósnak, István fiának és Szilágyi Lászlónak, Miklós fiának, szreberniki várnagyoknak, új adomány czímén adományozza, a kiket 1409. évben a csanádi káptalan beigtatott. (Fejér X. 4. k. 657. l. Kapriyai: Hungaria diplomatica II. 120. l.) A Hollós és Kún-Szőllösön lakó királyi jobbágyságok, horogszegi Szilágyi László ellen 1429. évben panaszt emelnek Héderváry Lőrincz királyi főlovászmester és jász-kún bíró, valamint Berencsi István kiküldött bíró előtt, hogy ő azon földeket, melyeket Ozorai Pipo néhai alispánja Derecs-

kei Péter nekik használatra átengedett, Horogszeg és a két Posáros faluhoz esatolta volna. A bírák részint azért, mert Szilágyi László azon határig volt a földek tényleges birtokában, melyet sajátjának állított, részint pedig, mert a király ezen jószágokat neki más falvakért adta cserébe, a peres földeket nem ítélték oda a panaszló jobbágyságoknak, hanem azokat Szilágyi László használatában hagyták addig, míg a király kiküldött saját emberei által Horogszeg és a két Posáros falu határait Hollós és Kún-szőllös határaitól el nem választandja. Mátyás király 1462. évben, Szilágyi Mihály halála után, az ő Temes megyei jószágait: Horogszeg, Virághát, Tófő, Nagy-Posáros, Kis-Posáros, Nagy-Böszörmény és Kis-Böszörmény falvakat Rozgonyi János kir. tárnokmesternek és Rozgonyi Rajnald székelly ispánnak adományozza, meghagyván a budai káptalannak a beigtatást, a mely azt 1463. évben teljesítette. Ezen adományt a király 1465. évben átírja, és a Rozgonyiak javára kiváltság alakjában kiadja. A csanádi káptalan 1504. évben II. Ulászló király parancsára levéltárában felkeresteti a Temes megyei Keresztúr, Horogszeg, Kis-Posáros, Nagy-Posáros, Böszörmény, Mosótó és Bögenye; valamint Csanád megyei Szöllös, Nagy-Bergyés és Hollós birtokára vonatkozó okleveleket, és ilyent kettőt találván 1409. évről, azokat átiratban Csáky Miklós csanádi püspöknek kiadja. (Gr. Csáky cs. lvtára.)

Posárostó, hajdan falu Temes megyében. László mester, Gál mester kir. jegyzőnek fia, 1343. évben több Temes megyei jószágot adományoz Klára nevű hugának, és általa vőlegényének szeri Pósaí Balázsnak, ezek között Kyseud falut, mely más-kép *Pasarustow*-nak neveztetik. E falu Újudvarhoz tartozott és nevezett Gál mester által vétel útján szereztetett. (Gr. Csáky levéltára.) Mátyás király 1459. évben *Posarvstho* falut, mely akkor Cseri várhoz tartozott, Kanisay Lászlónak és Miklósnak adományozza. (Lásd Cseri és Omor.)

A helynév magyarázatául szolgáló észrevételek: 1221. évben Posor férfinév. 1438. évben említették Posár Miklós de Marczelháza, 1485-ben Posár Mihály, György és Gáspár de Marczelháza; 1502. évben Pausar Antal de Bank és Pausar Pál de Gatha; 1610. évben Posár Lukács, a Konkolyi családból. — De Pozsár halat, nevezetesen pontyt (*cyprinus carpio*) is jelent, és véleményünk szerint az említett Temes megyei helységek e haltól vették nevöket, úgy mint a csuka, kecsege, czompó, kárász, harcsa stb. hálnak a neve is szolgált helynévül. Pozsár a pontynak vagy potykának erdélyi neve.

Pósmegye, rét, Zánka falu, Zala megyében.

Poszmán, legelő és erdő, Dédes falu, Zala megyében.

Postumana, lásd Pasman.

Pótapaták, patak Marosszékbén. A Szederjes hegyen ered Kis-Illye falu fölött, és öt órai folyás után —

mely alatt a Kál és Csejd csermelyt magába fölveszi — Maros-Vásárhely fölött a Maros folyóba szakad. E város ez által a Pótapaták és Válye-Biberuluj kitorkolása közé van szorítva.

Pottenburg, hajdan falu Magyarországon, mely a XIII. századbéli hazai okleveleink szerint Potunburgh néven Flanschendorf faluval volt határos. 1278. évben castrum Potunburgh. (Fejér V. 2. köt. 522. lap.) A pozsonyi káptalan 1386. bizonytságot állít ki arról, hogy a bazini és szentgyörgyi grófok micsoda bizományt tartoznak kifizetni Margitnak, Potundorfi Frigyes feleségének. (Fejér X. 1. k. 312. l.) Midőn 1793. évben az országos határokat Ausztria és Magyarország között küldöttségileg kiigazítani akarták, a küldöttségek az úgynevezett Walter-féle 1754. évben készült térképet vették útmutatóul. Ezen térképen határvonalul nem az volt kijelölve, mely az 1717. évi határjáráskor a rottensteini vár omladékatól kedve, Német-Óvár és Hollern helységek mentében, a magyar küldöttség által megállapított. Ez okból tehát nem az akkor megjelölt nyomokon, hanem a mostani alsó-ausztriai Berg nevű helység határában fekvő Leányvár, németül Vutten-vagy Puttenburg nevű omladéktól kezdve, a jelenleg is létező határvonalon indultak meg a bizottságok s járták azt meg egész azon pontig, a hol a Lajtán innét fekvő sárfenéki uradalom kezdődik. Innét a mondott 1793. év június 23-án Mannersdorf

helységbe érve, a magyar korona ügyésze részéről e helytt ismételtén kijelentetett, hogy az ezen uradalomhoz tartozó és többször említett négy helység, úgymint Au, Hof, Mannersdorf és Somorja, valamint a Sopron megyei Purbach helységben ahhoz birt jobbagytelkek, mint a Lajtán innét fekvő birtokrészek, Magyarország kiegészítő részeit képezvén, azok visszacsatolása határozottan követeltetik. (Nagy Imre: A Lajta mint határfolyam című cikkben a Századok 1871. évi folyamában 456. lap.) Pottenburg lakosai akkor az Au nevű félszigetet birták. Egy 1500. év körül írt német földrajz töredékében azt olvassuk Wottenburg várról, hogy ez a Schnaitpegk családé volt (Győri tört. és régészeti füzetek II. 121. l.), mire a szerkesztők megjegyzik, hogy ez a vár aligha Ausztriában nem volt, Magyarországból semmi nyoma. Sejtelmők jól tájékozta, mert Vutten- vagy Puttenburg ma romjaiban Berg falu határában fekszik, mely a Pozsonyi szigetről látható. (V. ö. Flanschendorf.)

Potyogó, szántó, Gutorföld falu, Zala megyében.

Pölegtanya, halásztanya Petrovossello és Vranjova határán, Bács megyében.

Pömpöly, dülő, Doboz falu, Békés megyében.

Pönköcz-hát, domb Csongrád megyében, 1732. évben Théés és Bökény pusztá határjárásában. (Keglevich-levéltár.)

Pragu, sziklás, erdős hegy, Igenpataka falu, Alsó-Fehér megyében.

Prasiva, hegy Liptó megyében. Nevének jelentése = rühös, koszos. E névnek Szent István-ra változtatását már 1883. évben indítványozták a koritniczai fürdővendégek. Pajor István utóbb Mohos vagy Avas-ra kívánta elkereszteltetni. De azért a Prasiva még ma is viseli dísztelen nevét. Magassága 1700 méter. Alatta fekszik a koritniczai fürdő.

Precha vagy **Preka,** hajdan két pusztá Győr megyében. 1221. évben Leustach és neje Hilta a pannonhalmi apátságnak a *Precha* nevű praediumot adományozzák, mihez II. András kir. engedélye hozzájárult. (Wenzel I. 173. l.) Midőn IV. Béla (1234—1270.) a pannonhalmi apátságot birtokaiban megerősíti, ezek közt két *Preche* praediumot sorol fel és pedig Nyúl és Pér faluval együtt. (Wenzel II. 7. lap.) Az első Precha vagy Preke Söptér pusztához esett, a másik, a szent-lőrinczi pusztával együtt, a szent-mártoni község határába jutott. (Fehér Ipoly: Győr megye leírása 484.) Béla király idézett oklevele három Sággh praediumról tesz említést, melynek harmadika Écs, Nyul és *Preke* várszolgáinak birtokát képezi. (Wenzel II. 7. lap.) Villányi Szaniszló (Győr megye és város anyagi műveltségtörténete 73. lap) Precha és Szent-Lőrincz pusztát ugyanazon terület két nevének tünteti fel. De a Precha név egészen eltűnt, és Sz.-Lőrincz csak földjének örököse.

Predial, hegy Brassó vármegyében;

egy fél órányira Felső-Tömöstől. Fekszik a Szuszája és Pojana-Lunga hegyek közt. Jelentése a szláv prěděl = határ, szótól van véve. Azonban Kaemmel Ottó a Predol havasról szólván, írja, hogy ez utóbbi a *pri* praepositio és dolu = völgy szóból alakult. Ez az erdélyi Predialra is alkalmazható.

A Predialon átvezető út csak 1854. évben készült el; e hegy gerinczén van az ország határa Oláhország felé; déli lejtőjén az oláh vámhivatal közepében ered a Pravoda patak.

Névalakja: Predál, Predjal, Predeal.

Prejta, falu Trencsén megyében, a Vágh folyó bal partján, Illavához délre. Lipszkynél Prejtha; oklevelesen többnyire Preritha. Említettik 1409. évben Proytha néven. (M. Sion IV. 373. l.) 1439. Preritha Trencsén várához tartozott. Szénásy László trencsényi főispán 1461. említi a kir. jobbágyságot Preritha faluból. (U. o. 444. l.) Mátyás király 1470. évben Preritát az illavai vár tartozékának mondván, Magyar Balázsnak adományozza. (U. o. 446., 515., 516. lap.) 1472. évben Peritha, 1543. Prerytha. (U. o. 517., 528. l.) Mai birtokosa gróf Königsseg.

Preszekár, határpatak Csík megyében, a tölgyesi szorosnál. Ott van a határszéli veszteglőintézet is. Tölgyes falut az oláhországi Holló falutól csak egy híd választja el. — A Preszekár helynév a Preszaka, Priszaka, Preszecsno stb. csoporthoz tartozik.

Preszlop, hajdan falu Temes me-

gyében. Beki Tamás (Osvát fiának) jobbágya, Sus Miklós, 70 lopott disznó nyomát követte egerszegi Himfy Miklós özvegyének *Prezlop* nevű falujáig, és ezeknek kiadását kérte. Sus Miklós heted magával 60 aranyba esküdött állításáról. Temes vármegye 1443. évben erről bizonyító levelet adott ki.

V. ö. Priszlop.

Prevoga, hajdan falu Nyitra megyében. Kálmán király 1113. évben és IV. Béla 1249. évben a zobori apátság birtokai közt elősorolta *Preuga* falut. (Hazai Okmtár. VIII. 5. l. és Fejér V. 1. k. 314. l.) Zsigmond király 1415. évben Illosvay Leustach nádor fiának Györgynek, vásári jogot engedélyez *Prevoge* birtokára, mely tehát oppidummá emelkedett. (Fejér X. 5. köt. 608. l.) Nem vélem azonosíthatni a Trencsén megyei Prejtával, és azért a Nyitra megyei Prevoga további sorsa előttem ismeretlen.

Pribilfiamiklósfalva, hajdan falu a Berzava folyó mellett. A Himfy család 1389. évi országbirói ítélet folytán az egerszegi uradalmat felosztván, *Pribyffjamyklósfalva* az ott lakó 24 jobbággyal és a Borzva folyón levő malommal Himfy Basil, Miklós fiának birtokába ment. Krassó és Temes megye érintkező határainál feküdt. (L. Pesty: A helynevek és a történelem 33., 34. lap. és Krassó vármegye története II. 113. lap.)

Primorje, hajdan horvát zsupánság, mely az adriai tenger partján feküdt, keskeny vonalban Imota és Zachulmia közt, dél felé még a Narenta folyón túl terjedett, éjszakon tán Trawig

nyúlt. Mások általában a Narenta és Cetina folyók közé helyezik. E zsupánság már Biboros Constantin császárnál fordul elő *Parathalassia* néven, mely név Constantin császár irataiban előfordul, és görögül ugyanazt jelenti, a mit Primorje, t. i. tengerparti tartomány. Egyéb nevei is vannak, úgymint: zsupania ad mare, Mariania, Maronia, Morska. Primorje egykor a narentaiak tartománya volt, midőn ezek kiűzettek, különféle keresztény fejedelmet uralt. Legtartósabb volt itt Magyarország fensősége. De a XV. század közepén a lázadás emelte föl fejét Boszniában, és Tamás István már 1443-ban czímeiben Rác, Szerb, és Bosznia sőt *Primordia* királyának is nevezte magát, így jellemezvén igényét ezen tartományra. Mátyás király ezen fenhéjázó fejedelmet le akarta tenni és a dolgot csak a pápa közvetítésére halasztá el.

Ennek következése lett, hogy Tomassevics István hatalmát mindinkább kiterjeszté. (Oklevelek 1446. és 1459. évekből Kercselichnél: *Notitiae praeliminaries* 271., 279. l.) 1499. évben a törökök foglalták el Primorjét, a kik ezt 1646. évig birták. Ezen évben makarskai követek jelentek meg Paolo Casorsa velencei proveditore színe előtt, kérvén, hogy őket a köztársaság alattvalóinak ismerje el, hogy a Duare nevű várat rombolja szét, és őket a törökök ellen fegyverezze föl. A mely kérelem teljesített is. Azóta a tartomány követte Dalmatia sorsát.

A XI. és XII. századbéli primorjei

zsupánok neveit, a mennyire tudhatók, más helyen soroltam elő. (Eltűnt vármegyék II. 467. lap.)

Kukuljevics e fönnbbi nevek alatt habozik Primorjet felismerni. (Cod. diplom. I. 237. lap, index.) Szerinte nagy kérdés, hogy e különféle nevek Primorje főnökeire vonatkoznak-e. Ő hajlandóbb hinni, hogy ezek hasonlóak a bizantinus Drungar vagy admirálhoz, azaz vojvodához, a kit tengeri zsupánnak hívtak; ez utóbbi tehát morski zsupán, latinosan zsupanus morsticus, maristicus, nem pedig primorjei (primorski) zsupán. Lucius is azt írja: nem tudja mit akart Tamás spalatói főesperes a Maronia név alatt érteni. (Liber II. cap. 12.) Nem lehetetlen, hogy a banus maritimus olykor valami admirál-félét jelentett, de nem akkor, midőn a cím: banus partium maritimarum, mert ez már nagyon egy létező tenger melléki tartományra mutat. — Megemlítendő, hogy Pommern vagy Pomeránia név hasonlóképp alakult, mert Pomore = po morje, annyit jelent, mint: a tengernél.

Priszaka, sík úrbéri föld, Govosdia falu határában Arad megyében. A Maros rendetlen folyása a földet két részre hasítá, úgy, hogy harmadrésze Govosdia község mellett maradt, két harmada pedig most a Maros bal partjára esik. Ez utóbbi területére Govosdia község most pört folytat a Krassó megyei bulcsi uradalommal, mely Priszakát Bules határához csatolta, és a folyó irányának változásánál fogva a priszakai földre való jogát vitatja.

Priszaka, legelő Honczisor falu határában, Arad megyében.

Priszaka vagy **Preszaka**, falu Bihar megyében. Keresztszegi Csáky Gergely magvaszakadtával, az erdélyi fejedelem 1607. évben Ujlak és *Preszaka* másképp Gyapjupataka nevű biharmegyei egész jószágokat Ugray Gergelynek és örököseinek adományozza. Rákóczy György fejedelem 1651. évben a belényesi kerületben fekvő Preszaka, Füzegy és Lonka egész falvakat, melyek azelőtt a váradi várhoz tartoztak, köröstarcsai Vér Ferencznek beiratkozta, ki azokat Ugray Gergely örököseitől kiváltotta.

Priszaka, hajdan falu Szörény megyében később az oláhbánsági volt határőrezred kerületében. Rákóczy György erdélyi fejedelem 1635. július 1-én új adomány által részbirtokát Priszaka faluban, mely karánsebesi Gerlistyey László magvaszakadtával az erdélyi fiscusra szállt, karánsebesi Jósika Ferencznek és nejének Gerlistyey Annának, valamint Gerlistyey Katalinnak, Pejka Katalinnak és Magdolnának, és azok örököseinek adományozza. — Lipszky Priszakát nem ismeri mint községet, de ezen tájon ily nevű hegyet tüntet fel. Schedius Mehadia híres fürdői közelében, a Cserna patakon túl mutat ily nevű helységet; ez azonban ma már nem egyéb, mint katonai őrállomás, mely Vallia Bolvasnitza községhez tartozik. A határörvidék feloszlásával ez is megszűnt.

Priszaka, hegy Alsó Fehér vár-

megye, és Hunyad vármegye hegyláncozatán, mely a Sebes és Ruu-Kuzsíruluj patakot elválasztja; a Kanzumare és Paltinej hegyek közt, öt órányira Sugág falutól.

Priszaka, hegy Hunyad megyében, az Altó és Orseni hegyek közt, a dobrai lánczolon, fél órányira Boja falutól.

Priszaka, dülő Klopodia falu határában Temes megyében.

Priszaka, hegy Alsó-Fehér vármegyében, a Gusza és Csóku nevű hegyek közt, a székási lánczolon; negyed órányira Preszaka falutól.

Priszaka, falu Krassó megyében, régen *Gyepő* a Temes balpartján Karánsebes közelében. A falu legelőszőr csak a XV. században lép a történeti látókörbe. A csanádi káptalan 1412. évben kiváltság alakú levélben bizonyítja, hogy Gyepüi (de Gyepw) Dénes, Péter, Pál és Sztan, többi rokonaik nevében is, Temes vármegye karánsebesi kerületében fekvő Gyepew nevű birtokuk felét Mutnoki Farkasnak, Bogdán fiának adományozták és bevallák; 200 forintnyi birságot kötvén ki azon félre, ki ezen megállapodást meg nem tartaná. Az adományozók e jószágról azt mondják, hogy ez őket a királytól nyert örökös keneziatus címén illeti meg. Az aradi káptalannak 1443. évi bizonyítványa szerint Gyepui Sztan fia Péter, sebesi kerületbeli oláh, maga és testvérei Sándor és Jankus, továbbá Fülöp fia János és a többi testvérbátyák nevében egyrészről, másrészről Mutnoki Farkas fia Bogdán, maga

és testvére Mihály, valamint Miklós fiai Lachko és Imre nevében azt vallották, hogy Sztan fia Péter, Mutnoki Bogdán sokféle jótéteményeiért, annak és említett rokonának a sebesi kerületben fekvő *Gepew* harmad részét, tartozandóságaival együtt adományozza. Hunyadi János erdélyi vajda és temesi főispán 1445. július 17-én Hunyad városában törvényszéket tartván, Macskásy Iván, Dénes fia ez alkalommal *Gyepew*-re való jogát I. Ulászló királynak egy levelével kívánta igazolni, mely által e falu neki, fiainak és testvéreinek hű szolgálatokért új adománykép adatott, a mint hogy a falut jelenleg is birják. Ez ellen feltámadtak a mutnokiak, kimutatván, hogy a falunak felét királyi új adományból örökös kenezia-tus czímén birják Albert királytól; ki Gyepő falunak másik felét Gyepői Sztan, Fülöp és Dénes fiainak adományozta. Hunyadi János ez ügyben így ítélte: hogy Macskásy Istvánnak e birtokra semmi joga és Albert király adománya döntőbb I. Ulászló király levelénél; azért *Gyepew* falut három részre ítélte osztandónak, úgy hogy a falu egyik harmada Mutnoki Bogdánt és Mutnoki Farkas fiait: Mihályt, Lászlót és Imrét illesse, — a másik két részt pedig Gyepői Sztan fiainak: Péternek, Sandrin és Jánosnak, Fülöp fiainak Jánosnak és Istvánnak végre Dénes fiának Istvánnak örök időre adományozta. — Zápolyai István nádor 1496. évben meghagyja a budai káptalannak, hogy rudinczi Ország Mihályt és Miklóst, Mutnoki Jánost

Dénes fiát, és Mutnoki Farkas Mihály fiait Istvánt és Péter, *Gyepew* másképp *Preszaka* falu birtokának felébe, mint jogszerű tulajdonokba igtasssa be. A Priszaka név itt először fordul elő.

Petrovics Péter temesi főispán 1548. évben rendeli, hogy *Pryzaka* és Kárán város közt a határok megigazíttassanak. Ha ez adat szerint Priszaka határos volt Karánsebessel, akkor Gyepű nevében, mely itt glacis értelemben vétetett, semmi helytelenség nincs. A XVI. század második felében a Nyakazó és Gerlistyey nemes családok voltak itt birtokosok. »A Tömös vizének gonosz árja gyakran elmosta« a malomgátakat, a miért a két család közt 1599. évben viszály támadt. Az 1603. évi összeírásban Gerlistyey János 2, Nyakazó Tamás 1 portával van megróva. Nyakazó István 1604. évben az ő priszakai udvarházát, földjét stb. 90 forintért zálogba vetette. Ez időben a jobbágság annyira megritkult, hogy a falu telkei üresen álltak. I. Rákóczy György fejedelem 1635. évben *Preszaka* rész-birtokát, mely azelőtt karánsebesi Gerlistyey László tulajdona volt és leányágra került, 200 császári tallérért megvevén, most Jósika Ferencznek és nejének: Gerlistyey Annának, Gerlistyey Katalin leányának Magdolnának és Peke Katalinnak új adománykép adományozza. A török korszak idején Priszaka csak 1673. évben említettik, midőn Ozman aga itt minden házra egy aszpernyi adót vetett ki. A Bolognában talált Marsigli-féle jegyzék 1690—1700. évről

Priszaka falut a karánsebesi kerületben sorolja elő; ugyanott az 1717. évi összeírás Prischuk néven 40 házzal. A XVIII. század végén Korabinszky és Vályi egyaránt Prisoszkára fordítik a falu nevét. E század elején Priszakát nádori adomány által zsenai Markovics József kapta, most fia Gyula bírja. A jószág másik felét Mocsonyi Péter, András, Antal, György és Katalin végrehajtás útján szereztek; de azt még 1864. év végén foeni Mocsonyi Antal váltotta magához. (Bővebben Pesty Frigyes: Krassó vármegye története II. k. 2-dik rész 114—118. lap.)

Általános megjegyzés a helynévre: Breisach németországi város neve 930. évben: Prisaca. (Monumenta Moguntina 705. lap.) Ez csak véletlen találkozása az ó német helynév helyesírásának, hazai helynevünk kiejtésével, mely semmi kapcsolatot nem mutat. Preseka, Priseka szerb nyelven azt jelenti: völgy, erdők vágása. (Umlauft.) Elősoroltunk Priszaka nevű hegyeket, — de ily nevű völgy előttünk ismeretlen. Bizonyosnak látszik, hogy ha olykor a priszaka szó gyeprü értelemben vétetett is, ez nem történhetett mindenkor, mert a gyeprü név hegy-elnevezésre nem volna alkalmas.

Priszlop, Sivada, Sirada hegy Besztercze-Naszód vármegyében, a Vurvu-Kurmatüre hegy alatt, azon hegylánczolon, melyen a Válye-Nyágra és Válye-Drágójasza patakok erednek 4 $\frac{1}{2}$ órányira Bélbortól.

Priszlop, hegy Besztercze-Naszód

vármegyében, a Pojána hegy alatt, azon hegylánczolon, melyen a Válye-Kászilor és Válye-Kormaji patakok erednek $\frac{3}{4}$ órányira Major falutól.

Priszlop, hegy Hunyad vármegyében nyugot felé a Pojanitza és Marmora hegyek közt, $\frac{3}{4}$ órányira Zajkánytól.

Priszlop, hegy Fogaras vármegyében, a Piszku-Lárg hegy alatt, azon hegylánczon, mely a Válye-Szkurta és Válye-Lárgutza patakokat elválasztja, 1 $\frac{1}{2}$ órányira Mardzsínától.

Válye-Priszlop, patak Belső Szolnok vármegyében. A Mesztakon hegyen, Priszlop falu fölött ered, és Luska táján a nagy Szamos folyóba szakad.

V. ö. Preszlop.

Prizawia, hajdan falu a néhai Orbász vármegyében. A posegai káptalan 1349. évi levele szerint Benak Tiborc fia, voiszakai nemes Orbász vármegyében az ő részbirtokát *Prizawya* faluban 50 márk ezüst denárért zálogba adja Berzeviczy Miklós mesternek, Rikolf fiának, olyformán, hogy ha Miklós mester ezen zálogos birtokban megháboríttatnék, akkor Benak őt Vojszka nevű birtokából kielégíteni tartozzék (Berzeviczy cs. lvtára), 1351. évben Balás nevű orbázmegyei nemes, Balás fia az ő részbirtokát *Pryzawyá*ban Berzeviczy Miklósnak 70 márkáért eladja. (U. o.)

Proszecsno, vagy **Proszecsni-hegy** Árva megyében; legmagasabb csúcsa 1373 méter.

Proszecsno helynév szerbül völgyet jelent. (V. ö. Preszekár.)

Prund, porondos hely a Maros mellett, Vajdaszeg falu, Torda megyében. Az oláh: la prund, megfelel a magyar porond szónak.

Psarjevo, felső és alsó, falvak Zág-ráb megyében, Marocsihoz észak-keletre. Egy 1072. évi oklevélben előfordúl: »Miroslaus comes Psarensis és Desina, a mi bíránk.« Ez alapján Kukuljevics Iván azt vélte, hogy Horvátországban Psar nevű zsupán-ság is létezett. Azon psar ó-szláv nyelven nem jelent egyebet, mint kutyák őrzője, és ez királyi hivatal volt a horvát királyoknál. Ilyen custos canum vagy kutyák őrzője volt 1070. és 1073-ban Tolimir. Mai szláv nyelven a kutya = pseto. Első, ki e földet megszerezte, István zágrábi püspök volt, kinek azt Béla, II. András fia 1222. évben adományozta, a midőn egész Szlavonia hercege volt. Pzer egész addig a zágrábi vár tartozandósága volt, mely alól Béla herceg azt felmentette. Említetik terra és fluvius Pserych 1270. évben. Hodas Zágrábi főispán azt a földet, melyet a marocsai ispán jogtalanul elfoglalt, a zágrábi püspöknek oda ítéli. A Szlanje hegység alatti Glavnicza lakosai, Psarjevo várjobbágyai-val határpörben álltak.

Pzaryewsthina, másképp Sybrinowicz. (Lásd Zibrinovecz.)

Puczincz, ma **Battyánd** falu Vas megyében. Utóbbi nevét 1887. év végén vette föl.

Pula vára, rét, Dees falu, Tolna megyében.

Pussó völgy, erdőrészt Nagy-Oroszi mező határában, Nógrád megyében. Ugyanitt *Pussó* dűlő.

Quadribur, így neveztetik az Esztergom megyei Sári Sáp község mellett mintegy 20 holdból álló völgy és domb. Szomszédságában létezik egy nádas tó, melynek természetes langyos forrásai vannak. Azon a dombon egy római erőd állt, a völgyben pedig a tó mellett fürdejők volt. Itt római pénzek és római felirásos téglák találhatnák. 1779. évben török fürdő maradványait is találtak, melynek vizét a Spaa vizével tartják egyenlőnek. Fényesenél a helynév Cacadriburgi-ra van ferdtítve.

Római téglák QVADRIB, QVADRIBVR bélyeggel előfordulnak vagy előfordultak a következő helyeken: Baán (Baranya megyében), Kömlőd, Baracs, (D.-Földvár közelében), a vízfogón (Pest és Újpest között), Maróth, Esztergom, *Sárisáp*, Nyerges-Újfalu, Győr és Ó-Szőny területén.

A mit Quadriburgiumról tudhatunk, azt összeállította Mommsen: Corpus Inscriptionum Latinarum III. köt. 474. lap. következőképen: Quadriburgium Valeriában (azaz a régebbi Pannonia inferior dunamelléki része) említetik a Notitia 96. lapján. (A Notitia dignitatum az V-dik század elejéről való) így: tribunus cohortis Quadriburgio. A másik Pannonia primában megfelel, de teljesen a régebbi Pannonia superiori-nak, ugyanott a 99. lapon: equites sagittarii Quadriburgio. A harmadik a Rajna mellett. (Ammianus 28., 2., 4.) Ez utóbbi-

ról Förstemann gyanítja, hogy Schenkenschanz mellett feküdt, a hol a Rajna Poroszországot elhagyja. Azt a castrum quadratumot, melyet első helyen említettünk, nyomaiban alkalmasint a vizafogón találjuk, a hol arra valló téglák ásattak ki. A másik Arrabona mellett keresendő, kétségtelenül Brigetionhoz (Ó-Szőny) nyugotra, a Valeriai tartomány határán. Mommsen maga is megakad azon, hogy mikép ossza szét a talált római téglákat e két Quadriburgium közt, azért ezeket együttesen tárgyalja és eredetöket Valentinián császárnak tulajdonítja. (Videntur autem et Quadriburgia haec, et Vincentia, et castella alia similia ripensia pertinere ad munitiones factas jussu Valentiniani.) (Dr. Fröhlich Robert szives közleménye.)

Mindenesetre nevezetes körülmény, hogy a Quadribur név még a nép ajkán hangoztatik. A hazai tudósok közül Rómer Flóris értekezett Quadriburgiumról bővebben az Archaeologiai Közlemények III. kötetében 51. stb. lapjain »Transaquincum« cím alatt egy hosszú jegyzetben, a melyben a régebbi Quadriburgiumra vonatkozó irodalom is meg van említve.

Állításomat — úgymond Rómer — hogy a Quadriburgum elnevezés (Quadrata t. i. castra — tán toronynélküli — várna is volt Öttevény táján, Schönwiesner munkájában [Itineris et commentarii Geographici I. 118. l.] több várnának tulajdoníttatott — bebizonyítom avval, hogy Ammianus Marcellinus szerint (lib. 18. c. 2.)

alsó Germaniában is volt Quadriburgium; — a Notitia Imperii alsó Pannoniában említ Quadriburgomot, melyet, mint a Cimeliothica 134. lapja említi, a tudósok a Tolna megyei kömlői várnában vélnek felfalálni Bán helység közelében, hol négyszegű épület nyomai vannak, Katanesich: Istri adcolarum Geogr. Vetus I. 476. l., és hogy ezen bélyeggel találtattak téglák *Sárisápon* Esztergom megyében, lásd Schönwiesner idézett munkája II. 242. l. és a Görög-féle atlaszban a 8. táblán, — és Esztergomban: Arx Strigoniensis autore Máthes 70. lap. és Széles György az esztergomi templom feliratai leírásában is, s így tehát nem csoda, ha a Transaquincum telepítvény egyik erődjének is Quadriburgum volt neve a négy toronytól, melynek nyomai ma is felfalálhatók.

A Quadriburgium név annyit jelent ugyan, mint quadriturrium, de abból nem következik, hogy e név mindig tulajdonnév volt, hanem lehetett sokszor appellativum, mely csak később vált állandó helynévvé, úgy, mint az a magyar Földvár névvel történt, mely eleinte csak bizonyos földgátakra volt alkalmazva, míg földrajzi tárgyat kezdtek vele ismertetni, és különböztetni.

Quarnero, az ádriai tengernek északkeleti öble, Istria és a magyar tengerpart közt. A régiéknél Absyrtides volt ez öböl neve; a benne levő szigetek lakossága 25,000 lélekre megy, melyből legtöbb esik Cherso, Ossero és Veglia szigetre. Később az öböl sinus flanatensis-nek neveztetett,

mert istriai partján, e vidék egy előkelő városa: Flanona, vagy Flavona, a mai Fianona feküdt. A Quarnero név a IX. század óta ismeretes. A saracenusok 844. évben az Ádria ezen vidékére eljöttek (ad Quarnarii culfum pervenerunt) és a velenceieket Sansago (régén Sansagus, horvátul Susak) szigetnél megtámadván, megverték. (Pertz: VII. 18. Dandolo chron. Muratorinál, Rački Documenta histor. croaticae 356. l.) A dolog természetében feküdt, hogy Velence sokáig uralkodott a Quarnero vizein, de az 1358. évi békeszerződésben Velence kényszerítve volt Dalmatiáról lemondani Magyarországra, és pedig a Quarnero közepétől egész Durazzo határáig. Ugyanily módon volt szerkesztve a négy évig tartó háborút bezáró turini béke, melyet Nagy Lajos király 1381. évben kötött Velenczével. A Quarnero közepe itt is mint választó vonal jelöltetvén meg, az ezen belül eső tartományokról maga a szerződés mondja, hogy régi időkől fogva Magyarországhoz és a magyar korona jogához tartoznak. A Quarnero közepét nem lehet Fiume alatt keresni, hanem azt attól feljebb kell keresni Castua közelében. (Magyar Történelmi Tár XI. köt. 15., 16., 19. l. és Anjou-kori dipl. Emlékek III. 437., 457., 490. l. Pesty: Száz politikai és tört. levél Horvátországról 4—6. és 303. lap.) A nép nyelvszokása az Arsa folyót tartja ma is a szoros értelemben vett Quarnero legalsó vonalának. A Quarnero legnagyobb kiterjedése megfelel

a régi római Liburnia tartomány felvételének is, mely t. i. a kelet-istriai Arsa folyó torkolatától a szemben eső Zermagna folyó torkolatáig terjedt.

A mi a Quarnero nevet illeti, az a középkorban Carnaro vagy Quarnaro alakban jelenik meg, tehát csaknem a maihoz hasonló. Némelyek e nevet az olasz »caremare«, hajót tatarozni, iszkabálni igétől származtatják, hivatkozván arra, hogy a Quarnero már az ó-korban elsőrangú hajóépítő telep volt. Mások »carne vora« szót találják benne, és azt abból magyarázzák, hogy: húst evő, azaz sok emberi áldozatot kíván.

A Quarnero elnevezés alatt következő földrajzi alkatrészek foglalvák:

1. Az istriai Arsa folyó öblös torkolatától félkörben egészen a magyardalmát határpontig terjedő, mintegy 35 mértföld (270 kilometer) tengerpart.

2. Az ezzel összefüggő 1—3 mértföld széles partszegély.

3. A közbeeső szigetek: Cherso, Lussin (Ossero), Veglia, Arbe egészen, és Pago felső része.

4. A szigetekhez tartozó kisebb szigetek és scogliók, vagyis szirtek, u. m. Unie, Canidole, Sansago, Asinello, Levrera, Plavnik, Pervichio, St.-Georgio és Dolin, valamint a Veglia és a szárazföld közé ékelt S.-Marco stb.

5. A flumei vagy a quarneroi tengeröböl a buccarii medenczével.

6. A csatornák: a Farasina, Istria és Cherso közt; a Quarnerolo, Cherso, Arbe és Pago között; a Canale della

Montagna Arbe, Pago és a part között, valamint a szigetek közé eső nyílt csatornák, köztök a következők: Canale di Unie, Canale Punta Croce, Canale della Corsia, Bocca di Segna, Canale di Pago és Banale di Barbaso. A Quarnero rendkívül gazdag a csatorna-alakulásokban.

A Quarnero politikai tagozata az idők folyamán örökös változásoknak volt alávetve, melyek azonban népének összefüggését nem voltak képesek megbontani. Egyedül a lyburnok hajós népe birt itt a rómaiak előtt egységes alkotást létrehozni. Mai alakját a XVIII. század végén nyerte. Úgy a mint ma van, még mindig két állam (Magyarország és Ausztria) és négy különböző tartományrész csomópontját képezi, sokféleképen egymáshoz kapcsolódó közigazgatási szervezettel. Központja a fiumei kerület, mely közvetlenül a magyar koronához kapcsolt külön municipalis testet képez, Fiume szabad kikötő várossal s Plasse, Cosala és Drenova helységekkel; kiterjedése csak 19 négyszögkilometer. A Fiumarától a dalmát határig, a magyar birodalom horvát tartományának partszélei huzódnak 90 kilometer légvonalban. Arbe és Pago szigetek az osztrák Dalmatiához tartoznak; Veglia, Cherso és Lussin (Ossero) pedig Istria-hoz, melynek quarnerói széle az Arsától Cantridáig 80 kilométernyire légvonalban hajlik végig. (Kenedi Géza: A Quarnero, Fiume és Abbazia 11., 12. l.)

Queckberg, hegy Szepes megyében,

Göllnitzbánya táján. (E. Schwab I. 553. l.)

Quikitz-acker, gross und klein, dülök Szalonak mezőváros határában, Vas megyében. A jól tájékozott közlő nevet kimagyarázhatatlannak mondja.

Quirfleck, hegyi magaslaton levő szántó, Krompach bányaváros határában, Szepes megyében. — Ó-német nyelven Quirn = malom. (Förstemann.) E szóhoz tartoznak a Würzburg melletti Kürnach, a Schramberg melletti Kirnbach, Quirnberg szintén Würzburg mellett, Quirnheim, Worm vidékén, és Querfurt, melynek régies névalakja Quirnfurt.

Rabsonné, hegy Marosszékbén, Udvarhelyszék határán. A Dezsáknál ismét feltalálható ördögútja, a Hargitára emelkedő fővonal egy mellékágának vagyis inkább folytatásának látszik lenni, mert az oroszhegyi fennsíkról a Kis-Küküllő fennvölgyére, onnan *Rabsonne útja* néven egészen a görgényi havasokig hatol, és így az egész Székelyföldet délészaki irányban átfutja. (Orbán Balázs: Székelyföld I. k. 68. lap.) Kőváry László és Ipolyi Arnold a romot, mely Parajd és Szováta között, a Szék havasán, Ilyésmezőn látható *Rapsonné várának* nevezik. A rege a vár asszonyát szépnek, fiatalnak festi, s neki tündéries jellemet ad. Úgy tartják, hogy Rapsonné négy nővérével lakta e várat, kiknek egyikét Firénének nevezték. A nép szerint Rapsonné hallá, mikor Kolosvártt a harangot megkondíták, s míg huzták, nemcsak felöltözött, hanem befogata,

s úgy hajtatott, hogy másokkal még templomba ért. Egyszer a szél történetesen kocsisa kalapját lefújta és ez utána akart szállani, hogy felvegye, de a tündér nem hagyta, mert, úgymond, órákig gyalogolhatna utána, míg eléri.

Az útnak, hol Rapsonné a kocsizást tévé, maig is látszanak nyomai. A várból a Kaczatetön, Szováta sódombja felé ment. A nép ördögútjának nevezi, s hiszi, hogy azt Rapsonné az ördöggel készítetté. (Ipolyi: M. Mythologia 93. l. Kövály László: Erdély Régiségei 178. lap.) Ipolyi a Rapsonné és testvére nevének idegen hangzásából azt véli sejtethni, hogy a rege tán oláh eredetű; de a két név nem vall oláhságra. — Lenk Ignác semmit sem szól a Rapsonné hegyről vagy váráról.

Rados, szőlőhegy Balaton-Ederics falu területén, Zala megyében.

Raholcza, hajdan vár Kőrös megyében. II. András király a Tekun nemzetségből való Marcell comest kiváltságilag megerősíti Sziács (Zyagh) falu birtokában. E kiváltságlevelet Fejér (III. 2. köt. 134. l.) 1228. évszám alatt közli. De ez évszám 1231. évre igazítandó, a császmái káptalan egy 1423. évi átirata nyomán. Ez átiratba egy újabb kézirat szintén bejavította az 1231. évszámot. (Orsz. lvtár N. R. A. 331. csom. 20. szám.) Sziács határjárásánál a Dráva táján vagyunk, és az első határpont Ozyagh-nál kezdődik, a *Raholcha* nemeseinek szemszédságában. Említetik továbbá az út, mely Ozyaghtól (= Eszék)

Wyllow falura vezet; és a Drávába jobb felől ömlő Crassow folyó, avagy a mai Karasicza Verőcze megyében. A németújvári várnagy Kornay István levele kelt 1475. in Raholcza. (Bécsi állami lvtár.) 1481. évben Ujlaki Lőrincz herczeg birta, itteni officialisa volt akkor Ágoston. (Orsz. lvtár.) Ország László fiai Mihály és Ferencz 1511. évben örökségi részeket követelik Ujlaki Lőrincztől *Raholcza* stb. birtokban. (L. Szent Demeter.) Csulai Moré László, neje Magdolna, fia János és örököseik új adománykép nyerik 1529-ik évben *Castrum Raholcza* egy nemesi telekkel Villo faluban, Kőrös megyében, továbbá Castella Bakwa, Szenterszébét, másképp Jugovecz, Racha, másképp szintén Jugovecz, valamint Jalsova, Gorbosincz, Szentpéter mezővárosokat, egy részbirtokkal Pestinye faluban, szintén Kőrös megyében Posegaujvárt Posega megyében, Maroth Valko megyében, Palotát, Bátorkót Veszprém megyében, egy részbirtokot Csún-ban, Baranya és Kemlye Komárom megyében. (Bud. kam. lvtár Liber Reg. Civ. I. köt. 136. lap.)

Rajnova, dülő, Vukova falu, Temes megyében.

Rakicsán, falu Vas vármegyében. 1887. év október hó óta *Battyánfalvának* neveztetik. Birja a gr. Batthyány család.

Vuna-Rakitza, mocsáros patak, Szienerszegh falu határában, Temes megyében.

Rakovnicza, másképp *Biztercz*, patak. (L. azt.) Jelentése: Rákpatak.

Ramada, híd Detta mezőváros déli határánál, Temes megyében.

Rancsevo, puszta Bács megyében. Neve még a török defterekben nem fordul elő. 1658. évben Szalatnyay György, Oroszlányi István és Szabó Mihály beigtattatnak *Rancsevo Zelo*, Piperos, Gákova és Páka birtokába. (L. Piperos.) Tán azonos az 1701. évben említett *Ranyessa* pusztával, mely keresztény földesurának, az érseknek a török időben 3 frtnyi adót fizetett. Müller térképén Gákova mellett Rancseno néven fordul elő, Lipszkyknél: puszta Rancsevo. Schediusnál: P. Rancsev. Ma nem létezik.

Rapularum, villa. (L. A.-Répa.)

Rasztoka, szántó és kaszáló, Hát-szeg mezőváros, Hunyad megyében.

Rastoch, Rasztocza vagy Rasztocka, lapályos vidék Vergoraz mellett Dalmatiában. Más neve Campagne de Rastoch, melynek egy része az egykori török birodalom határán túl esett. Áradásait a Mlade patak okozza, melynek szabályozásához 1835. év táján fogtak, osztrák és török mérnökök megállapodásai alapján. — Hajdan itt a narentai tartomány zsupánsága a tengerparton, a Narenta torkolatánál létezett, melyről már biboros Constantin császár tesz említést. Vrgoracz mellett van ma is Rastok nevű tó; ez jelzi az egykori zsupánság fekvését; u. m. Ragusához éjszakra.

Ravatal vagy sírkő, szikla a szádelői völgyben, Torna megyében. Ez jeleli a rege szerint Dengesich hún kir. herczeg nyughelyét. (Vas. Ujs. 1864. évf. 31. sz.) V. ö. Attila, Szárhegység.

Rácztirtás, mocsáros szántóföldek, Nyirád falu, Zala megyében. A kurucz világban állítólag itt rácztábor volt. A mellette levő útcza *Rácztúczának* neveztetik.

Ráczpatak, felső Csikszékben az Ostoros hegyen ered és a Szék-Asszó-patakot bal partján felvévén, három órai folyás után Jenőfalva és Karczfalva közt az Oltha szakad.

Rácztok-pataka, patak Kézdi-Vásárhelyen, melynek területén ered és Konta falvát, mely 1849. év előtt Felső-Fehér megyéhez tartozott, de akkor Kézdi-Vásárhelyhez csatoltatott, helyenkint ez utóbbitól elválasztja, Háromszékben.

Rácztöldi dűlő, Kis-Rada falu, Zala megyében.

Rákóczy-hegy, erdős hegy a lapályon, félgömb alakban, Görgény-Szent-Imrén, Torda megyében.

Rákóczy-sáncza, a gereztői dűlőben, Solt mezőváros területén, Pest megyében. Ezelőtt itt sok fegyverdarabokat találtak. Monda szerint itt Rákóczy sok hadi szereket és kincset rejtett el.

Rákóczi-rét, mocsár, Keczel falu határában, Pest megyében.

Rákóczy-út, régi út, mely a Szent- és Király-Helmezt közt fekvő Erős erdőn át vezet, Zemplén megyében.

Ránta, dűlő Maros-Bogáth faluban, Torda megyében.

Rányicza, rét, Alsó-Dubrava falu, Muraköz, Zala megyében.

Rebenberg, hajdan falu az egykori oláh-illir bánági határvérezred kerü-

letében, — a mint Lipszky még feltünteti. A múlt század végén Vályi András Rebenberget Temes megyei falunak mondja, a mi nem pontos, mert akkor még a határvidék fönnállott. Az oláhok és szerbek a falut Kalugyer vagy Kalugyerovának nevezték. Itt 1734. évben római kath. plébánia létezett, ennek német lakosai azonban az 1738. évi török háború alatt elszéledtek. Később szerbeket telepítettek ide. Korabinszky térképe a falut Fehértemplomhoz délkeletre, Szlaticza és Szászka közt tünteti fel. Mikor pusztult el, bizonytalan. Hihetőleg a katonai őrszolgálat változó szervezésének esett áldozatul.

Rebes vagy *Rehbusch*, a szőlő-hegy horpadása vagy lehajlása a Dálya felől jövő Salzbach felé Szász-sebesen. Valea Rebesului, Rebuschthal kaszálók; Rebesu máre és mik, Grosser- und Kleiner-Rehbusch mezők ugyanott.

Rebrin, falu Ung megyében. 1266. Szeretva határjárásában: ad campum Rebrén. (Fejér IV. 3. köt. 381. lap.) Egy 1293. évi oklevél szerint Zelemér fiai Zádor és Miklós birják Nagy-mező, Andrásfölde és *Rebrén* bizonyos részeit. Azonban ez időben birtokosztályra lépvn, Albert, Iván fia és testvérei részére egy harmad, két harmad pedig Zelemér fiának Zádornak és testvéreinek, valamint Gergely fiainak: Miklós és Simonnak jutott. (Uz csal. lvtára.) Rebrin és Lasztomér falut a Laborceza választja el. (L. Lesztemér.) Omodé nádort 1299. a Zemplén megyei közgyűlésen Mik-

lóst, dictus Zole, propter nocumenta sua elitéli, és részbirtokait Nagy-mező, Andrásfölde és *Rubren* faluban elkobozza. Mire Miklós testvére Zador comes, rokonsági jogával élvn, e birtokrészeket a nádortól 6 márkáért kiváltotta, a ki azokat ki is adta. (Uz csal. lvtára.) Birtokosai a gr. Török, báró Vécsey, Kelez családok és mások.

Reg. Auf dem gelben Reg, erdő-rész, Hinter dem gelben Reg, dülő, Szász-Buda faluban, Segesvárszékbén. Szász nyelvjárásban a Reg szó kis magaslatot jelent. Szász-Buda területén van még *Lilienreg* erdő-rész, *Schraffenreg* dülő. *Galgenreg*, egykor akasztási hely Mese faluban, Segesvárszékbén. Ugyanitt: *Mühlenreg* dülő. *Dorsteltreg*, *Weiherreg*, *Nonnenreg*, *Gräfenreg*, dülők Segesd faluban, Segesvárszékbén. *Kolwenreg* szántóföldek, *Honesreg*, szőlők és szántók Trappold faluban, Segesvárszékbén. *Steinreg*, szőlő ugyanott. Das *Gollen-Reg*, dülő Szász-Kézd faluban, Segesvárszékbén. *Zeimes-Reg*, dülő Szász-Kézdén. Tán azt jelenti: hegy, fonott sövényből álló házzal. Das *Dieuenloch-Reg*, ugyanott. *Gitschen-Reg*, ugyanott. A Gitschen nem ritka családnév e helyen. *Lai-Reg*, dülő ugyanott. Klein-Reeg, Seifen-Reeg, Ziegelreeg dülők Kellnek faluban, a szász-sebesi székbén. Itt a Reeg = hegy értelmében véteik. Auf dem Reeg annyi, mint a hegyen.

Regács, szántóföld erdő között, hegyes területen, Hodos falu határában, Arad megyében.

Regede, a stájerországi Radkersburg város magyar neve. Már IV. László levelében: castrum Rudguy Stiriában. A király a Ják nemzetségbeli Csepánt jutalmazza, ki magát e vár vivásában kitüntette. (Wenzel XII. 79. l.) Regede 1347. évben említettetik a vasvári káptalan levelében, midőn ez a Nádasdyak Petáncz nevű birtokát, a felsőlindvai Széchy család birtokaitól elkülöníti. A határhely egyik porticus seu transitus Németkapu, azon árok mellett, mely Regede civitas és Belmura föld közt elvonul. (Anjou-kori Okmánytár V. kötet 111. lap.) 1544. évben Civitas Regedew. (Hazai Okmtár V. k. 444. lap.) Mátyás királynak 1481. év márczius 29-én, május 6-án és május 11-én in Rakospurga keltek levelei, a melyekről Teleki az oklevelek feliratában mondja, hogy Regedén keltek. (Hunyadiak kora XII. 170—178. l.) A koronázás utáni 1635. évi 80-dik törvényczikk elégtételt kér Radkerspurg lakóitól. A Corpus Juris kiadója e szöveghez megjegyzi, hogy Radkerspurg magyarul Regede. 1663. évben A varasdi general Regedében szaladott. (Vitnyédy István levele M. Tört. Tár XVI. 98. l.) Leszly tábornok Regedéből Labda várába ment. (U. o. 108. 121. lap.) Még Széchenyi György győri püspök használja a város magyar nevét 1665. évi levelében. Bezerédy Imre és más kuruczok is széltére Regedének írják leveleikben 1704—1710. években. Sőt a Vas megyeiek ma is e néven ismerik a várost. Réső Ensel Sándor szerint

e helyen állt a római Advicesimum, ellenben Henszlmann Imre azt vitatja, hogy e tájon, nevezetesen Mura-Szerdahely és Lövő közt Alicanum feküdt.

Regedény-árnyék, szántóföld Bodony falu határában, Heves megyében.

Reho, Reichenau, Reichau, oláhu Riho, Riho, Rehou; falu Szász-Sebeszékben. Az erdélyi káptalan 1291. évi levelében *Ryho* mint Kútfalva és Székes szomszédja említettetik. (Fejér VI. 1. k. 168. és XI. 463. l.) 1311. Daniel volt Ryho plébánusa. (U. o. XI. 464. l.) A pápai tizedlajstromban (1332—1337.) évre Henczmanus neveztetik rihói plébánusnak, ki változó összegű fizetéseit teljesíti. Egy ízben a pápai tizedszedők neki eladják a tizedet négy márka finom ezüstért. Nevezetes, hogy a becses forrásban a plébánia következetesen: de *Byhov*-nak neveztetik. (Lásd Monumenta Vaticana Series I. Tomus I. 100., 117., 123., 125., 143. lap.) Theiner is így írja a helynevet, hozzá még a plébánus nevét is Hetlmanra torzítja. (Monumenta Hungariae, historiam sacram illustrantia. I. 560. l.) Ez csak azt bizonyítja, hogy az eredeti regestrumban is Byhov áll, de azért ez mégis hiba, és e név alatt a mai Reho vagy Riho értendő. Mátyás király, midőn 1464. évben Szászsebest Pongrácz János és András testvéreknek elzálogosítja, az ezen városhoz tartozó falvak közt említi Lomkerék, Péterfalva, a két Pián, *Rihamfalva* stb. falut; akkor mind Fehér megyében fekvők. (Teleki Hunyadiak kora XI. 99. l.) Riham-

falva = Rihó. Midőn Mihály oláh vajda Schellenbergtől Tordára, pusztító seregével itt átvonult, a lakosok a hegyek közé menekedtek. Már 1690. év táján említettnek itt az utolsó száz lakosok; az illető oklevél nyilvánítja, hogy a szászok az oláhok által szenvedett sok üldözés miatt, Kelnekre és Péterfalvára költözködtek. Reho község nevét a Székás völgyben fekvő szép ligettől, reiche Au vehette. Reho határában ma már csak oláh dülőnevek találhatnók.

Remecse, kaszáló rétek Nyirád falu határában, Zala megyében.

Remész, kis berek az úgynevezett nyugoti dülőben, Nyék falu határában, Fehér megyében.

Rencseb, rét, Decs f., Tolna m.-ben.

Rentze-Mező, hegy Brassó vármegyében, a Tótpál és Csuklon hegyek közt, egy órányira az ó-római sáncz-tól. (Hasonló módon képződött az Ab-Mező hegy neve.) (L. Ó-Sáncz.)

Repülő-tó, tó Jászkerekkegyházán. 1863. évben egészen kiszáradt. Tőle veszi nevét a mellette lévő dülő.

Reshegy vagy R e z h e g y a sepsi-széken, az Ingoványos nevű hegy alatt, Egrespatak közelében.

Retesz-fenék, mocsáros hely, Balmaz-Ujvároson, Szabolcs megyében.

Rethel, Somogyban. (L. Keczel.)

Retelpataka, Zemplénmegyében. (L. Ketelpataka.)

— **rez**, mint helynevi összetétel fordul elő például a következőkben:

Közrez, magas, meredek hegy Borszék közelében. Csúcsa 1462 méter magasságban van a tengerszín fölött.

Az országút nem érinti a csúcsot, hanem a *Közreznyakát* szeli át, mely 1267. méternyi magasságban Alsó-Borszéktól $7\frac{1}{2}$, Felső-Borszéktól, a fürdőtől pedig 9 kilométernyi távolságban fekszik.

Kecskevez vagy *Nagyvez*, szintén Borszék közelében, a Putnavölgy táján. (Lásd Szerepreze.)

A magyar Akadémia nagy szótára nem adja e szó értelmezését.

Rezem, = Regensburg. Így nevezi Tinódi Sebestyén e német várost, Károl császár hada stb. czimű énekében. (R. M. költők tára 445.) Ritkán lehetett használatban, mert okleveleinkben a Ratispona vagy Regensburg név divatozott.

Rezsevic, klastrom, déli Dalmatiában, a pastrovicsi sindicatusban. Nevét kapta a *Rezserics* pataktól, mely soha ki nem szárad.

Kis-Récse, falu Zala megyében. A palini Inkey család 1760. év táján stájerországi németekkel népesítette, de ezek kihalván, most leginkább Bogáros, Borbás, Takáts, Tóth, Németh, Horváth, Lukács, Rajkó családnevek emelkednek ki.

Nagy-Récse, falu Zala megyében. Még a XVI. században *Kápolnás-Récse*-nek nevezetett. Régen posványos és erdős hely volt. Nevezetes mint régiségek lelhelye. Régi pénzek, fegyver, ruhadarabok és ülő csontvázak, koporsók, ágyúgolyók és cserepek itt találtattak, kivált az ide tartozó Csehi pusztán. Ennek egyik része most is Szentegyház oldalának nevezetik, mert itt hajdan egy kolostor állott.

Figyelmet érdemelnek a lakosok családnevei is. Ilyenek: Anda, Bajóki, Csór, Csinyát, Csányi, Göntz, Harmadás, Hompó, Mikola, Inkey, Kötő, Kantó, Ország, Rövid, Rákóczy, Soós, Szatai, Tálosi, Zoltán. A régi falu mintegy negyedőrai távolságban feküdt a mostanitól, délkeletre a jelenlegi buda-kanizsai vasút mellett, épen a nagy-récei átjáró hídnál feküdt. *Kápolnás-Réce* 1600. évben a törökök által pusztítottatott el.

Réhely, erdő, Tolmács falu Zala megyében.

Alsó-Répa, vagy Alsó-Répás, Unter-Rübindorf, Nieder-Rependorf, oláhlul Ripa-din dzsosz, falu Torda megyében, Kolos megye szélén. A pápai tizedlajstromban (1332—1337.) Disznajó falu említése után előfordul villa Rapularum (helyesebben Rapulorum, mert Rapulum, rapuli = répa; tehát villa rapulorum-nak megfelel a magyar répafalva.) A tizedlajstrom egyik helyén: villa Rapuldarum. Alsó- és Felső-répás nem messzire fekszenek Disznajótól. Az alsó-répafalvai, akkor Kolos megyei részjóságot gróf Bethlen István 1620. évben visszabocsátotta Börnemisza Zsigmondnak. (Lásd Váralja.)

Felső-Répa, vagy Felső-Répás, Rübindorf, oláhlul Ripa-dinszus, falu Kolos megyében, Torda megye szélén, a Valje-Ripasuluj mellett. (Lásd Alsó-Répa.) E falu a gróf Kemény család birtoka.

Ribe, ma folkusfalvai víz, Turóc megyében. Említi IV. Béla királynak 1244. évi levele, mely Rákócz földét

tárgyazza. Kis- és Nagy-Rákótól délkeletre, a Turócba szakadó Szebeszló pataknak azon mellékveze, mely Folkusfalva felől jöve, Diánfalvától nyugotra ömlik a Szebeszlóba. (Wenzel VII. 166. l. Ortway II. 156. l. Hunfalvy J.)

Ribicsora, falu néh. Zaránd m.-ben. Garai Jóh, Arad megyében fekvő Varadia és Zadya, és a Temes megyében fekvő Sarad várát a hozzá tartozó falvakkal együtt eladja Bánfy Miklósnak és Jakabnak, kik is 1479-ben e javak birtokába vezettettek. Az említett oklevélben a Varadiahoz tartozó falvak közt soroltatik elő: *Revesor*. Midőn pedig Mátyás király 1483-ban kiváltságba foglalja ez eladást, e falu *Rynesor* alakban fordul elő. (L. Tót-Varadia.) Azt sejtethni, hogy itt a ma Zaránd megyében fekvő Ribicsora faluval van dolgunk, ámbár elég messze esik a mai Arad megye határától. Az idézett okmányokban Tiszafalva nevű helység is említettik, melyre ráismerhetni a mai Tisza nevű faluban, a Fehér-Körös mellett, Zaránd m.-ben.

Rigatszeg, dülő, Felső-Szakony falu határában, Sopron megyében.

Riglárt, szántó és erdődülő, Szabar falu határában, Vas megyében.

Rigmánypatak, patak a Marosszékbén. A szőlős bércezen ered, negyedóránnyira Rigmány falu fölött, és Géges alatt a Havadpatakkal annak jobb oldala felől egyesül.

Rímelt, hegyhát, Erked falu, Segesvárszékbén. Jelentése homályos.

Rihmelgasse, útca Szász-Kézden, Segesvárszékbén.

Rinn, die goldene Rinn, dülő Ruszkinócz falu határában, Szepes megyében.

Rinn, legelő Krompach bányaváros határában, Szepes megyében.

Rinócz, a Mura régi folyásából maradt egyik tó, Lendva-Ujfalu, Zala megyében.

Risano, falu Dalmatiában, mintegy 1200 lakossal, Cattaróhoz 10 miglia. A rómaiaknál *Rhizinium* vagy *Resinum* volt a neve, a Cattaroi öböl *Sinus Rhisonicus*nak neveztetett. Livius és Polybius véleménye szerint a rómaiakat gyűlölő nő Teuta seregének leverése után a föld ezen zugába visszavonult, hogy itt életét befejezze. Mások szerint (Ptolomaeus is) Hercegovinában állt egy Rhizona, Globuk vagy Rudine vidékén, Trebinje közelében, a hová Teuta visszavonult. (Petter: Dalmatien II. 260. stb.) Bizonyos, hogy a várost már Constantin Porphyrogeneta, Terbuniával (ma Trebinje) együtt említi *Rhisen*a néven, melyből lett *Rhizinium*, *Risano*, *Risan* »ad sinum rhizonicum,« a mai Bocca di Cattaro.

Ritás, különféle összetételekben fordul elő, Vas megyei falvak dülőiben. Így Háromháza faluban: Bakeritás, Hegyalja-ritás, Naritás (= nagy-ritás), Kis-ritás, Külső-ritás. Úgy látszik egy jelentésű az irtás szóval.

Kethely Vas megyei falu határában van: Soványritás, Bájszliritás, Vargaritás, Biondleritás, Kovácsfejűritás, Adánritás, Pintérritás, Bognárritás, Felsőritás; de van ugyanitt Alsóirtás, Királyirtás, Középiritás nevű dülő.

Itt feltűnő, hogy a dülőnevekben az iparágak vannak képviselve: Varga, Kovács, Pintér, Bognár; egy más dülő: Lakatosárok. A fönnebbi Bájszliritásban bizonyosan a német Beisel (csapszék) a Blanderritásban a Beamerter szó rejlik.

Magyarlak Vas megyei falu határában: Farkasritás, Vergánérítés, Falurítása. Morácz faluban Ritás és Agritás dülők.

Ritás, dülő a nagy erdő mellett, Iváncaza falu határában, Vas megyében. Kiirtott erdő, most szántó.

Ritkaboz, határhely Heves megyei Ecseg falu mellett; említve 1476. évben mint insula Ritkaboz. A Turvize nyugoti oldalán.

Rjeka (lásd *Zazrivanka*).

Rofaj rétje, határhely, Seps-Szent-György város Háromszékben.

Rogán gödör, határrész, Eger-Aracs falu, Zala megyében.

Rogasócz, falu Vas vármegyében. Nevét 1887. év utolsó negyedében *Szarvaslakra* változtatta.

Rogoznizza, falu Dalmatiában. Poglizzában 1231. körül magyar és néhány német család telepítettett, kiknek számát bosnyák pásztorokkal is szaporítják. Így alapítják *Rogoznika* helységet (Salamon: Az első Zrinyiek 26 lap.) ki a helynevet Rogoznikának írja. A Magyarországból jövő telepdők 1235. évben azt írják, hogy ők 1235. évben Dalmatiában, a tenger közelében Rogoznizzát alapították. (Wenzel I. 345. lap.) 1289. évben a rogoznizzai nemesek Dalmatiában Nemagrich István szerb királynak hűsé-

get esküdtek, ki is azért minden kiváltságaikat megerősítette, melyeket a magyar királyoktól nyertek. (Wenzel IX. 497. lap.)

Rohaszvölgy, dülő Páczod falu határában, Zala megyében.

Rolhasza lápa, dülő, Felső-Tárkány falu, Borsod megyében. Valószínűleg Rol-háza volt. (Egri adatok.)

Román, egy hasonló nevű kerület fővárosa Moldvaországban, a Besztercze folyónak a Szeretbe ömlésénél. Hajdani neve *Románvásár*. Már a XV. században magyarok lakták. Reichersdorffer György 1550-ben Moldova leírásában mint nevezetesebb helyeket ezeket említi: *Románujvár*, Bachlui-Jászvár, Huztváros, Barlat, *Románvásár*. Alább ismét két várról szól, az egyik *Romanujvár* egy síkságon, hol a Szered folyó a Dunába ömlik, a másiknak neve *Romanujvásár*. Fennmaradt az ottani (románvásári) helybeli hatóságnak egy magyar levele 1585-ből, mely így kezdődik: Mi szigeti főbíró Zűs, az én eskütt bíraimmal Török János, Hatvani Pál, Attyai János és Csiszár Balással egyetemben; adjuk tudtára és emlékeztetire mindeneknek, az kiknek illik, stb. A levélben megnevezett személyek mind magyar családnevűek. Bandin püspök 1646. évben azt írja e városról: Ezelőtt két temploma volt az itteni katolikusoknak, egyik magyar, másik német; ma az elfoglalt telken romjait mutatják. Jerney itt már csak 142 katolikust talált. (Keleti Utazás I. 205—207.)

Románd, német falu. Veszprém

megyében, Győr vármegye szélén. Előfordul 1507-ben a győri püspökség jószágainak sorában (possessiuncula Romand), hozzá tétetvén, hogy praedium volt, és hogy pünkösdi táján 1586. évben újra megtelepítettett. (Hevenesi VII. 336. l.) Ma is a győri püspökség birtoka.

Románfalva, hajdan falu Zaránd megye ribiczei kerületében. 1439-ben Brankovics György despota birtoka. (L. Világosvár.)

Románpataka, hajdan pusztá Bereg megyében. 1418. évben a Dolhai családban birtokosztály tárgya volt.

Romanest, ma Rumunyst, falu Krassó megyében. (Lásd azt.)

Romé, földtér Metesd és Tóthfaluközt, Tótfaluban, Alsó-Fehér m.-ben.

Romocsa, szántó és kaszáló, szép erdős, bokros hely Muzsna faluban, Udvarhelyszékben. Ezen dülő alatt folyik egy patak, mely apróbb malmokat hajt. A patak oldalán van egy szejkés forrás, mely a legszárazabb időben sem apad ki.

Ropo, dülő Firtos-váralja faluban, Udvarhelyszékben.

Ropo, dülő Medesér falu Udvarhelyszékben.

Ropo, kopár, verőfényes terméketlen oldal, Magyar-Dellő falu, Torda megyében. A helybelieknél: Rapo.

Ropo, a helybelieknél Rápó, dülő Szent-Iászló faluban, Torda m.-ben.

Ropo, dülő, Magyar-Bükkös Alsó-Fehér megyében.

Roprecsa, falu Vas vármegyében. 1887. évi október hóban Rétállás nevet vett fel.

Roskos, szántóföld, Sümegh-Csehi falu, Zala megyében. Legjobb minőségű föld.

Roszberg, dűlő Budaörs faluban, Pest megyében.

Roszgrund, hajdan falu Sopron megyében. A csornai convent 1455. évi levelében Zaka, Minihoff és Roszgrund, mint közös határral körülzárt földek említetnek. Szomszéd helységek: Szina, Ugacz, Ingovány és Locsmán. (Hevenesi. VII. 17—19. lap.) Ebből Borsmonostra, Füles, Malomháza és Locsmán közti fekvése kiviláglik.

Roszkopf, szántóföld Nagy-Jécsán, a Gyertyános felé eső oldalon. Torontál megyében.

Rosztädter Wald, Szeben vármegyében, Omlás falu területén Ecsellő közelében.

Röszel, hegy Buda-Örs mögött; nevét onnan vette, mert sziklacsúcsa lófejhez hasonló.

Általános jegyzetek: A lovak szent és jóstehetségű állatok voltak a germánoknál, a miért is ezek az istenek ligeteiben tartattak, úgy a mint a szkandinávok Frô istennek szentelt lovakat ápoltak. Hogy ez a szokás a bajoroknál is divott, tanusítják azon mondák, melyekben a lovak mint rémes állatok szerepelnek. A lovak-áldozatával járt a szokás, a levágott állatok fejének feltűzése, mint az áldozat tanúsága avagy bűbájossági czélokra. E pogányszokásból származnak a bajor helynevek: Thierhaupten, Roszhaupten Mitterfels mellett; a Roszkopferhof, Maisban Tirolisban; Grimm azon

délnémet szokást, mely a háztető csúcsára fából faragott lófejeket alkalmaz, ide sorolja, és azt az ó-pogány bűvészetből magyarázza.

Ezen, egymás ellen irányzott lófejek nemcsak a román Rätiiában találtnak, hanem Tirolis, Felső-Pfalzban és egész Bajorországban; többnyire kitért szájjal vannak felmutatva, tán annak jelül, hogy bűverejük a háznak bármely ellensége ellen fordul. (Quitzmann: Die älteste Rechtsverfassung der Baiwaren 237., 238. l.) Petersen Ch. tanár éjszaki Németországban nemcsak a lovak fejait találja különféle alakuaknak (be- vagy kifordítva stb.), hanem hogy azok helyeit szarvas-, hattyú-, kakas-stb. fejek pótolják; a körülmény vezérfonalul szolgálhat egyes német törzsek szállásainak, és elterjedésének kinyomozására. (Die Pferdeköpfe auf den Bauernhäusern, besonders in Norddeutschland. Kiel 1860. C. F. Mohrnál, 69. lap.)

Magyarországban a Rosz (=ló) összetételű helynevek nem nagyon gyakoriak, még is köztudomásu dolog, hogy a Temes és Torontál megyei sváb lakosok házaik csúcsát két faragott lófejjel szokták diszesíteni, a mi tehát nem azt jelenti, hogy a háztulajdonos lótenyésztéssel foglalkozik.

Rosztóc, falu Arad megyében. A Fehér-Körös mellett. Azelőtt Zaránd megyéhez tartozott és a Helynévtár is még mint zarándi helységet sorolja fel. 1439. Rastolcs és 1441. évben *Felső-Raziholch* néven, tehát kettő említetik. Előbb Brankovics György

despota, azután Maróthy László birtoka volt. (L. Világosvár.) Hunyadi János kormányzó 1451. évben mindkét Ráztócz falut Zaránd megyében Vitéz Ilyésnek, hűséges szolgálataiért újadomány czímén adományozza, megjegyezvén, hogy Vitéz Ilyés szülői már ezen két falut birták, és ő is ennek békés birtokában van. (Macskási cs. lvtára és nálam Brankovics György 24. lap.) 1461. Vitéz Ilyés de Rastoch kijelölt kir. ember zarándi statutióra. Zaránd megye felosztása után Arad megyéhez csatoltatott.

Rózsamál, dülő, Boros Benedek falu, Alsó-Fehér megyében.

Rozsamál, híres bort termő hegy Gyula-Fehérvár város, Alsó-Fehér megyében.

Rózsamál, szőlőhegy, Torda város, Torda megyében.

Rozsnye, rét, Alsó-Dubrava falu határában Muraköz, Zala megyében.

Rudolfsgnad, német gyarmat a titeli határezred kerületében. Torontálmegyei Écska és Zsigmondfalva német lakosainak egy része 1866. évi húsvét vasárnapján nagy ünnepélylyel költözködött át az új telepítvényre. Az 1876. évi rendkívüli áradások elsöpörték az alsó-dunai új telepítvényeket, az egyetlen Rudolfsgnad kivételével. (Lásd Hertelendyfalva.) A határvidék polgáriasítása alkalmával Torontál megyéhez csatoltatott.

Ruschleiten, bozótos hegyi lejtőség némi legelővel, Stoósz bányaváros határában, Szepes megyében. Rajta kitünő vizű forrás bugyog.

Ruszk, hajdan mező Szepes megyében, Mühlenbach és Menartwalddorf (Leszna) falu közt. Említetik *Rusc* alakban, a szepesi káptalan 1318. évi levelében. (Fejér VIII. 5. k. 109. l.)

Ruszkínócz, Rusquinium, Riessdorf, Ruskinovcze mezőváros Szepes megyében. E város nevérol azt írja Krones Ferencz: (Handbuch der Geschichte Österreichs I. 519. lap), hogy Riesdorf tulajdonkép Rüksendorf = villa Ruskini. Kray Pál 1723. évi térképén: Ruszkonocz és Rissdorf; a Helynévtárban is: Riesdorf. Egy 1277. évi oklevélben: *Büsken*; és azért Hradszky József e helynevet a *B.* betű sorában közli, de Wagner (I. 296. lap) a kire ő hivatkozik, méltán hibának tartotta e névalakot, megjegyezvén, hogy az oklevélben *Büsken* helyett *Ruskeny* vagy *Ruskin* névnek kellene állani, mert ily nevű város most is létezik a Szepességben. Roland szepesi gróf 1277. kelt német levelében írja, hogy a Viszoka patak elválasztja Roskócz falu földjét a ruskinóczyi szászok földjétől: Land der Sachsen von Riessdorff. Említi Bárdossy: (Supplem. Anal. Scepus. I. 117. és 118. l.) E német gyarmatnak, mely majdnem Gehohl-ig felért, másik neve »Klein-Saxen,« = Kis-Szászság, mely mai napig fennmaradt, 1298. évben villa Rusquini, melynek plébánusa tagja a szepesi plébánusok szövetkezetének. (Wagner: Analecta I. 266 lap.) Hasonlókép Róbert Károly király 1312. évi levele: villa Ruskini. Ezen oklevelet 1317. évre teszi Fejér (Cod. dipl. VIII. 2. k. 60. lap.)

Ugyan e király 1328. megerősíti a szepesi szász városok kiváltságait, ezek közt *Rissdorf*. (Wagner: *Analecta* I. 198. l.) Zsigmond Ágoston lengyel király 1572. évben Matheócz, Durand és Ruskinócz (villa Rusquini) helységeknek egy évi adómentességet engedélyez, minthogy a husziták pusztításai által nagyon szenvedtek. — Ruszkin határában, következő dülő-nevek fordulnak elő: *Maienring*, *Gral*, *Kotlak*, *Schlot*, *Nibelungen*.

A Ruszkin helynévnek nemesrokon-sága van. Strabo a Gallia Narbonnensis városait előszámlálván, írja, hogy a *Rouskinon*, valamint az Ilybiris folyó a Pyrenäákban ered és hogy e két folyó mellett fekszik az előbbi folyóval hasonnevű város. Strabo fordítója Kercher e helynevet latinosan, *Ruscino* alakban adja. Ennek mai neve Tour de Roussillon. (Dahn Felix: *Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker*. III. 25. lap. az Oncke Vilmos-féle gyűjteményes munkában: *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen*). Más dülőnevek Ruszkinócz határában még ezek: *Gralen* im *Seltenbusch*, *Gralenseifen*, *Bernstück*, *Esten*, *goldene Rinn*.

Russing, szántóföld, Szent-Jakab falu határában, Zala megyében.

Ruzsatava, szántóföld, Ó-Budavári falu, Zala megyében.

Ruzsoma, szántóföld, Ujlak falu, Zala megyében. Vízmósásos, gödrös hely.

Ruzsoma, gödrös erdő, ritka régi fákkal, Merenye falu, Zala megyében.

Rügő, dülő, Solamonfa falu határá-

ban, Sopron megyében. Zerpák Rügő-i dülőnek nevezi.

Rütyengi, dülő Vekerd biharmegyei falu határában. Hihetőleg a rajta keresztülvonuló értől vette nevét, mely régebben nagy rét volt.

Sabaczi-Sesek, dülő, Felső-Hrasztján falu Muraköz, Zala megyében.

Sabar, szőlőhegy, Káptalan-Tóthi falu, Zala megyében. *Sabaratja*, szántóföld ugyanitt.

Sajberek, szántóföld irtott helyen, Micske falu Bihar megyében.

Sajhalom, domb, Poroszló mezőváros határában Heves megyében. Úgy látszik, emberi kéz által hordatott össze. A néprege szerint őrhely, vagy vezéri tanya volt.

Sajmegyes, dülő, Sopron megye Uj-Kér határában.

Sajmeggy apró fekete savanyú meggy neve.

Saitz, erdő, Szent-Jakab falu területén, Zala megyében.

Sajtár-árka, árok, Magyar-Bölkény falu, Torda megyében.

Salamás, dülő, Kézdi-Vásárhely mezőváros, Háromszékben.

Salamonta, régente Salamon-ülése, dülő, Tisza-Bábolna falu, Borsod megyében.

Salföld, falu Zala m.-ben, a tapolczai kerületben. Régen, midőn e vidék még erdőséggel volt borítva, a vidék Havasalföldnek neveztetett. A község neve e vidék elnevezéséből lett, a négy első betű elhagyásával, t. i. Salföld.

Salve Regina, hajdan szőlőhegy Bihar megyében Nagy-Várad körül

E hegyen volt a váradi káptalannak, László pap-nak stb. szőlője. A Salve Regina elnevezésnek kétségtől volt története, csak hogy ez a névvel együtt már rég kihalt. Valószínűleg azért nevezték így, mert a szőlőt azért adták, hogy a zsolosmák elvégzése után Szűz Mária oltáránál a Salve Regina hymnust elénekeljék. (Bunyitay.) V. ö. Oremus.

Említették a váradi káptalan legrégibb statutumában 62. lap.

Salona, Salonae, Salo, Salones, falu Dalmatia spalatói kerületében $2\frac{3}{4}$ miglia távolságban Spalatótól keletre. Kezdetben római colonia már Augusztus császár korában. Sőt Katancsics véli, hogy már J. Caesar ismerte. A város inkább hosszúra nyúlt, mint sem széles volt. Azért mondhatta Lucanos. (Pharsalia, L. 4.):

Qua maris Adriatici longus ferit unda
Et tepidum in molles sephyros excurrit Iader.

Salonas.
excurrit
Iader.

A város t. i. a Jader partján fekszik.

Tiberius mérföldmutatói azt jegy-
zik fel: ab *Salonis* ad castellum
Daesitiatum, — ab *Salonis* Andre-
tium. Jupiter oltárán a kegyeletes
felajánlás: incolae »coloniae Martiae
Juliae *Salonae*«. Cluverus is tanu-
sítja, hogy régi feliratok szerint a
város neve: Colonia Martia Julia
Salona.

A lakosokat vitézségökről dicsérik,
mert mikor Octavianus a várost ostro-
molta, ezek táborát éjjel megtámad-
ták, és seregét megfutamították.

Biboros Constantin császár azt írja
(a 29. fejezetben,) hogy Salona terje-
delme eléri Konstantinápoly felének
terjedelmét, a mi bizonyára nagy tul-
zás. — A várost 535. év körül a
gótok foglalták el és szétrombolták,
de újra fölépítették. Midőn azonban
az avarok 640. évben a várost vélet-
len megrohanták, a lakosság a szom-
széd szigetekre futott, mire az ava-
rok a várost elpusztították, mely soha
többé fel nem emelkedett romjaiból,
és faluvá süllyedt, melynek mai neve
Szlon.

I. Gergely pápa 293. évben a dal-
mát püspököknek megtiltá, hogy az ő
engedélye nélkül valakit szalonai püs-
pökké fölszenteljenek. — 1077. és
87. közt Nonában tartatott egyházi
zsinat, a melyen Szvinimir Demeter
horvát király a spalatói egyháznak
visszaadta Salonában a Szt-Istvánhoz
és Szt-Máriához címzett templomo-
kat. (Thomas archidiaconus, Historia
Salonitana XVI. p. 325. lap.) E két
templomot Helena, Misláv horvát
herczeg felesége alapította 830. év
körül. Zerni Péter 1080-ban Saloná-
ban földet vett, és azt a spalatói
templomnak adományozta.

Kálmán király, Dalmatia hódítója
1103. évben a Szent-Mária, Szt-István
és Szt-Moys templomot Salonában,
némely falvakkal a hlevnai, cetinai,
almissai, klissai tizedekkel és Mas-
sarival a spalatói érseknek adomá-
mányozza. (Fejér II. 39. lap.) IV.
Anasztáz pápa 1154. évben a magya-
rok uralkodását Dalmatiában még
bitorlásnak nevezi. És miután egy idő

óta Salona hanyatlott, püspöki széke pedig máshová helyeztetett, a pápa az ország azon részeiben, a hová a magyarok uralma ki nem terjedt, érseki széket és pedig Salonán állít fel, első érsekül Lampred neveztetvén ki. (Wenzel VI. 88—90. lap.) A salonai és spalatói érsekség azonossága kitűnik már toulousi Rajmund szavaiból, ki 1196. évben a keresztes hadjárat alatt így ír: Dalmatia azon ország, mely Magyarország és az Adria közt fekszik és négy fővárossal bir: Jazara, Salona, mely máskép Spalatónak is neveztetik, Antivari és Ragusa. III. István 1163. évben megerősíti az érsekséget a salonai Szt-István és Szt-Moyszhoz címzett templom birtokában. (U. o. 167. lap.) III. Kelemen pápa Péter spalatói érseknek a palliumot küldvén, birtokai közé ez alkalommal (1191. évben) számítja többi közt a Szent-Mária templomot a hozzátartozó malmokkal Salonában, a Szent-Moys és Szent-István templomot ugyanott. (Wenzel VI. 179. l.) — Egyébiránt Gergely pápa 1178. és 1180. években a salonai egyházat nevezi egész Dalmatia primási főnökségének és anyaegyháznak. (Wenzel VI. 134., 139. l.) II. András 1207. évben megerősíti a spalatói érsekséget kiváltságaiban, többi közt a salonai templomok birtokában, úgy mint azokat III. István elősorolja; tehát ő is hallgat a Szt-Máriához címzett templomról. (Fejér III. l. k. 46. lap.) III. Honorius pápa megerősíti 1220. évben az érsekség kiváltságait, melyeket annak II. András

király Salona város alatt (infra muros civitatis Salonae) adott. Tehát azokat, melyek 1207. év alatt említettek. (Fejér III. l. k. 292. lap.) Egy 1388. évi oklevél is kimutatja, hogy Salona a magyar államjog alá tartozott. (Fejér X. 3. k. 75. lap.)

Fredetileg a salonai püspök volt egész Dalmatiának metropolitája. (Gergely antivarii püspök 1170. évi levele szerint Fejérnél VII. l. k. 163. lap.) II. Incze pápa 1138. évben azt rendeli, hogy ezentúl zsinat Dalmatiában sehol, csak Salonában tartassék. (Fejér II. 114. l.) A salonai püspöknek több más püspök volt suffraganeusa; a pápa rendeli, hogy ezek jövőben mindig Salonában szentelteszenek fel. (U. o.)

Salona falu régi dicsőségét még hirdetik a környékében levő város falmaradványa, egy amphitheatrum, márványszobrok stb. Történetileg híres Salona még arról, hogy Diocletian császár ide közel fekvő jóságán böles visszavonultságban töltötte élete utolsó éveit, 305-től 313-ig. (V. ö. Slano.)

Görögországban is volt Salona nevű város, melynek megfelel a mai Delphi falu.

A *Szlon* vagy *Soline* név, melyet a falu ma visel, itt szlávul nem elefántot jelent, hanem a »szlan« = sós szóra viendő vissza. Horvátul sol = só. A Salona név variánsai: apud salinas, Salones, stb. mutatják, hogy a rómaiak, elfogadván a benlakók topographiai ismertetését, e vidéket sós minőségétől kívánták elnevezni. —

A mai Torda helyén a római *Salonae* nevű gyarmat állt az erdélyi részekben.

Salona, patak Dalmatiában, mely a Mossor hegységből fakad, és Salona falunál a tengerbe ömlik. Mások szerint a Cetina folyó Trigl és Duare közt vizének egy részét elveszti, földalatti lefolyás által; ezért azt hiszik, hogy a lefolyt víz a Salona pataknak adja eredetét. De e vélemény igazolást talált még abban is, hogy II. András király, midőn a spalatói érsekség kiváltságait megerősíti, valamennyi malmot a Salona patakon (quae in Salonae fluvio fuerint) adómentessé tesz. (Fejér III. 1. k. 46. l.)

Samarja vagy *Samaría*, hajdan falu Valkó megyében. Másképp Zemariafolva. A pápai tizedlajstromban *S. Maria* a valkói esperesség plébániája. A budai káptalan már 1272. évben bizonyítja, hogy Zamaria a Dráva torkolatánál, Halmos — a mai Almás — határában fekszik. E faluról vehette nevét 1447-ben Jakab de Szent-Mária. Ma nem létezik. V. ö. Somorja.

Sampogonya, határrész Ugocsa megyében, Csetfalva és Keresztúr közt. Minthogy Gálszécsi Simon özvegye Margit, Ujhelyi Miklós, Benedek és Lászlóval a birtokjogért perlekedtek, Mátyás király 1483. évben a pört bajvivás által rendelte eldöntetni. (Szirmay: Notitia Comitatus Ugochiensis 74. lap.) A névben a pagony szó rejlik.

Sandal, szőlőhegy, Torda város, Torda megyében.

Saramás, nagy és kis, dülő Medesér faluban, Udvarhelyszékben.

Sarvalyi, erdő, Sümegh mezőváros, Zala megyében.

Savaria vagy *Sabaria*, folyó, mely Ortway szerint valószínűleg = Száva. De ő és az ő forrásai kétes nyomon járnak. (Vízrajz II. k. 194., 195. l.) Kaemmel Ottó a római Savaria városról azt írja: Nevét megtartotta a folyó is, amely mellett feküdt, mert a folyó felső folyása ma is Savaria vagy Sevira-nak neveztetik, míg ennek sokkal hosszabb része Güns városnak nevét vette föl. (Die Anfänge des deutschen Lebens in Österreich 272. lap.) Minthogy Szombat hely a Gyöngyös patak mellett fekszik, úgy látszik, hogy Kaemmel azonosnak tartja a Güns és Gyöngyös nevet.

Savnik, Scavnik, vagy Schavnik, 1611-ben Chavnik, falu Szepes megyében a Hernád mellett, Grénicz falu közelében. Az itteni zárdát Bél Mátyás már 1150. évről említi *Casanova* néven. (Compendium geographicum.) A lőcei krónika az itteni cistercita apátság alapítását 1216. évre teszi. Alapítója II. András fia, Kálmán, halicsi király volt. IV. Béla 1260. évben az apátság kiváltságait megújítja. Első ismert apátja Albert 1256. évben említették. 1286. évben ezen apátság — Conventus B. M. V. de Scepus — Pynk falurész eladását bizonyítja. (M. Tört. Tár II. 119. l.) Jakab szepesi püspök 1294. évben a tizedeket *Schaunik*, Vidernik, Toplicza és Olezno faluban a szepesi Boldogasszony monostorának adományozza.

(Fejér VI. 1. köt. 330. lap.) Ugyanez évben (1294.) János savniki apát egyezségre lép az ő soltséze Stojan Helbranddal, a kinek az apát 120 holdat Granigh (ma Grénicz) és ugyanannyi földet Kubach falu területéből örökségi joggal átenged. Együttal a határok Savnik (inter villam ecclesiae nostrae *Sceunuk*), Grenicz és Kubach falu közt megigazittatnak. (Fejér VI. 1. köt. 332. lap.) Ezt az egyezséget még 1294-ben megerősítik Balduš szepesi gróf és a szepesi káptalan. Júla, szász ispán 1326. évi levelében előfordul: Abbas et conventus ecclesiae Sanctae Mariae de Cyps — azaz szepesi convent, mely alatt a savniki apátság értendő. (Schmauk, II. 56. és Fejér VIII. 3. k. 160. lap.) Ismét 1330. évben a Boldogasszony szepesi cistercita konvent apátja János. (Schmauk: Supplem. Analectorum II. 64. lap és a szepesi tört. társ. Évkönyve II. 106. lap.) Zsigmond király 1411. évben a Stojanfölde nevű birtokot, a savniki apátságtól (terram monasterii B. M. V. de Schevnyik) elveszi, és azt Szombathely szepesi városnak adományozza, cserébe adván az apátságnak az eddig Lőcse városához tartozó Primfalvát. (Fejér X. 5. köt. 131—134. lap.) Ezen oklevelet kiváltság alakjában megerősítette Zsigmond király 1412. évben. Ugyan ez évben a király Primfalvát a schavnikai monostornak odaitéli, megjegyezvén, hogy senki e monostor jószágait, mely fölött a király közvetlenül gyakorolja a kegyúri jogot, attól a király beleegyezése nél-

kül el nem vonhatja. (Schmauk, II. k. 149. l.) 1436. évben László volt savniki apát — abbas monasterii beatae Mariae virginis juxta *Schevnik*. Ozulai János apát levele kelt 1513. évben: in coenobio nostro *Schavnik*. Rosen Mihály 1518-tól kezdve a cisterciták utolsó itteni apátja volt. Az apátság virágzott a mohácsi csata koráig; szerzetesei aztán Lengyelországba menekedtek. Mihály apát pedig (Rosen Mihály 1518—1542. az utolsó cistercita apát) Teplicz és Vidernik falvait Késmárk városának elzálogosította. Zápolyai János az apátságot, hogy híveit lekötélezze, Laszky Jeromosnak adományozta, a kitől fiára Albertre szállott. Albert a birtokot 7420 forintért Thurzó Szaniszlóra iratta át, ki azokat más jószágokkal együtt pixendorfi Rueber Jánosnak zálogosította el. Ez azonban 1579. évben ismételt áremeléssel Thököly Sebestyénnek adta zálogba. A Thökölyek a jószág álladékát gyarapították. A monasteriologia szerint Thököly Zsigmond és István 1656. évben nyertek ezekbe beigtatást. Thököly Zsigmond a királynál bevádolva lévén Wesselényivel és a forradalmiakkal való egyetértésről, a király minden vizsgálatot ellene elengedett. Thököly Zsigmond azért 1674. évben maga és örökösei nevében lemondott a schavnikai apátság birtokáról, és azt a kir. fiscus kezére bocsátja. (Hevenesi III. köt. 252. lap.) Más szavakkal, élete és többi birtoka megmentési árán Savnikot a királyi kincstárnak adta vissza.

férfiaknak szokták adományozni. — Jerney János, a magyarországi káptalanok és conventek, mint hiteles helyekről írt munkájában (M. Tört. Tár II. köt. 119. l.) Wagnert idézi, ki Pázmány és Szentiványi véleménye ellen megmutatta, hogy a szepesi konvent ugyanaz volt azon apátsággal, melyet néha »de Candelis«, olykor »de Schavnik« néven említenek. A mi, mint látni fogjuk, határozottan tévedés. E két név alatt említett apátság azonoságát Hradszky József is vallja. (Szepesi Évk.) De azonos a savnikival a Boldogasszonyhoz címzett apátság, mely majd de Szepes, majd de Schavnik melléknevet nyer, sőt de Altzenow (ma Olczno) melléknévvel is fordul elő. Téved a Czinár-Fuxhoffer-féle monasteriologia (II. k. 86. l.), midőn azt írja, hogy az apátság 1436. év előtt nem nevezetett schavnikai apátságnak. Megegyezik ezt a fent előhozott 1411. évi adat.

Ma az apátság romjai sem léteznek, csak czímét szokták még adományozni. A sávniki apátok névsorát, a memyre tudható, röviden közölte Weber Samu. (Századok 1887. folyam 643—645. lap.) Teljesebben Rupp Jakab (i. h. 242. lapon.)

Az apátsághoz tartozott Kranovicza (ma Grénicz), Kubach, Vikartócz, Kravan és Alsó-Szunyava. — Említi Rupp Jakab is, hogy a Szepességben, vagy közel ahhoz létezett cistercita apátság különféle neveket viselt, úgymint »uj-sátor« de Casa nova; Magyar- és Lengyelország közötti új; nova inter Hungariam et

Poloniam; »gyertyánosi« (így Boldogasszony, helyesebb gyertyaszentelő = de Candelis); sávniki Boldogasszony: B. M. V. de Schavnik; — végre Szepes-Boldogasszony: B. M. de Scepusio. Ezeket Pázmán Péter Péterfinél II. toldalékában, valamint azok, kik utána indultak, egymástól különböző javadalmaknak tartották. Rupp csak a Boldogasszonyról címzett apátságot tartja azonosnak a savnikival. Ezt tanúsítják egy 1436. évi okirat következő szavai: »Mi László atya a szepességi Boldogasszony Schavnik melletti apátja«, valamint egy 1513-ban kelt oklevél következő bekezdése: »Mi Culai atya Isten gondviseléséből a szepességi Boldogasszony apátja stb. Kelt schavnikai monostorunkban.« A szepesi káptalan is 1572. évben Schavnik-nak nevezi a falut.

A helynévre nézve Thaly Kálmának az a véleménye, hogy azt Styavnik alakban kell használni, a mint azt Thököly is teszi, mert a régi magyar és latin levelezésekben (XVI. és XVII. század, a szatmári békéig) mindenkor Styavnik, Styavnyik, Scsavnik vagy Csavnik-nak találja írva. Elhiszszük. Azonban, e kérdésben a legrégibb névalakra kell visszamenni, és ez a XIII—XV. század folyamában mindig Schaunik, Sceunuk, Schevnik. — A hasonnevű falutól negyed órányira fekszik Schavnik vára, mely Kray Pál 1723. évi térképén: arx Scavnik néven van feltüntetve, Betlenfalva és Scavnik közt. A Savnik név szláv nyelven annyi mint sčava = rumex,

férfiaknak szokták adományozni. — Jerney János, a magyarországi káptalanok és conventek, mint hiteles helyekről írt munkájában (M. Tört. Tár II. köt. 119. l.) Wagnert idézi, ki Pázmány és Szentiványi véleménye ellen megmutatta, hogy a szepesi konvent ugyanaz volt azon apátsággal, melyet néha »de Candelis«, olykor »de Schavnik« néven említenek. A mi, mint látni fogjuk, határozottan tévedés. E két név alatt említett apátság azonosságát Hradszky József is vallja. (Szepesi Évk.) De azonos a savnikival a Boldogasszonyhoz címzett apátság, mely majd de Szepes, majd de Schavnik melléknévet nyer, sőt de Altzenow (ma Olczno) melléknévvel is fordul elő. Téved a Czinár-Fuxhoffer-féle monasteriologia (II. k. 86. l.), midőn azt írja, hogy az apátság 1436. év előtt nem nevezetett schavnikai apátságnak. Megczáfolja ezt a fent előhozott 1411. évi adat.

Ma az apátság romjai sem léteznek, csak címét szokták még adományozni. A sávniki apátok névsorát, a mennyire tudható, röviden közölte Weber Samu. (Századok 1887. folyam 643—645. lap.) Teljesebben Rupp Jakab (i. h. 242. lapon.)

Az apátsághoz tartozott Kranovicza (ma Grénicz), Kubach, Vikartócz, Kravan és Alsó-Szunyava. — Említi Rupp Jakab is, hogy a Szepességben, vagy közel ahhoz létezett cistercita apátság különféle neveket viselt, úgymint »uj-sátori« de Casanova; Magyar- és Lengyelország közötti új; nova inter Hungariam et

Poloniam; »gyertyánosi« (így Boldogasszony, helyesebb gyertyaszentelő = de Candelis); sávniki Boldogasszony: B. M. V. de Schavnik; — végre Szepes-Boldogasszony: B. M. de Scepusio. Ezeket Pázmán Péter Péterfinél II. toldalékában, valamint azok, kik utána indultak, egymástól különböző javadalmaknak tartották. Rupp csak a Boldogasszonyról címzett apátságot tartja azonosnak a savnikival. Ezt tanúsítják egy 1436. évi okirat következő szavai: »Mi László atya a szepességi Boldogasszony Schavnik melletti apátja«, valamint egy 1513-ban kelt oklevél következő bekezdése: »Mi Culai atya Isten gondviseléséből a szepességi Boldogasszony apátja stb. Kelt schavnikai monostorunkban.« A szepesi káptalan is 1572. évben Schavnik-nak nevezi a falut.

A helynévre nézve Thaly Kálmán-nak az a véleménye, hogy azt Styavnik alakban kell használni, a mint azt Thököly is teszi, mert a régi magyar és latin levelezésekben (XVI. és XVII. század, a szatmári békéig) mindenkor Styavnik, Styavnyik, Scsavnik vagy Csavnik-nak találja írva. Elhiszszük. Azonban, e kérdésben a legrégibb névalakra kell visszamenni, és ez a XIII—XV. század folyamában mindig Schaunik, Sceunuk, Schevnik. — A hasonló nevű falutól negyed órányira fekszik Schavnik vára, mely Kray Pál 1723. évi térképén: arx Scavnik néven van feltüntetve, Betlenfalva és Scavnik közt. A Savnik név szláv nyelven annyi mint sčava = rumex,

magyarul sóska. Ettől csak nyelvjárási-ág különbözik Styavniczka vagy Stiavniczka, a b. Révay család fészke Turóc megyében, és Szczavnicza fürdőhely Galicziában, és Stjavnik vagy Scsávnik Trencsén megyében; Lipszky-nél Styavnik.

A múlt századi földrajzi névtáríróknál (Korabinszky, Vályi) e helynév nem fordul elő.

Saxon, Szász-Sebes szabad kir. város német külvárosa, melybe a bevándorlás 1743 és 1770 közt történt. (L. Szász-Sebes.)

Saxopolis és Saxobánya, a mai Szászváros, vagy Bros latinizált neve. (L. Saxonvára.)

Saxonvára, a mai Szászváros vagy Broos. Ranzanus e szász városokat számlálja elő: *Saconia*, Cibinium, Brasovia, Bistricia, Colosvarum. (Mátyás Flórián kiadása 153. lap.) Hunfalvy Pál e szövegre azt jegyzi meg: A Ranzanusnál előforduló Saxonia azonos az 1197. évi oklevélben említett *Saxun*-nal, mely ma is magyarul *Szász-Város* = Sachsenstadtnak nevezetik. A Saxun név a német Sachsen szó helyett áll, a mi Ranzanusnál Saxonia. A városok szász és magyar nevei következők: Broos = Szászváros, Hermannstadt = Szeben, Kronstadt = Brassó, Bistricz = Beszterce, Klausenburg = Kolosvár. Broos tehát mint Sachsenstadt már 1197. évben létezett. Most tehát a Teutsch és Firnhaber által (Urkundenbuch 2. lap, a jegyzetben) idézett Saxonavára nyer világitást. (Hunfalvy Pál: Neuere Erscheinungen der rumänischen Ge-

schichtschreibung 78., 79., 125. lap.) Teutsch és Firnhaber az idézett oklevélhez tett jegyzete így hangzik: A kolosmonostori levéltárban Aranyos Nr. 35. signatura alatt egy kis rongyos hártyás irat található, mely némely részeiben határmegállapodásokat tartalmaz, nem oklevél alakjában, és évszám nélkül, de az írás jelleme szerint a XIII. századból. A fennmaradt töredékből fordításban ezeket közöljük: »a tordai várföld és a Hugyopatakon át a hegyre vonul a *Saconyavára* oldalán, — — leszáll éjszak felé és halad fel — — a Hugyopatakot átlépve a *Saxonyavára* mellett, melynél két határjel van kitűzve.« Itt szükséges megjegyezni, hogy az idézett oklevél hamis, és hogy nem 1176-ban keltezhetett, hanem inkább 1476. évben, a mi azonban ki nem zárja azt, hogy a benne foglalt topografiai adatok helyesek. Közli különben az oklevelet 1176. évszámmal Wenzel is. (Árpádkori Új Okmánytár I. k. 73—75. l. Teutsch és Firnhaber után. (Lásd Szászváros.)

Sáhostó, dűlő, Ketset-Kisfalud között, Udvarhelyszékben.

Sákor, vízállásos nádas, Solt mezőváros, Pest megyében. 1705-ben a kicsapongó rácok ezen helynek szorítottatván, elpusztítottak. Temetőhelyeket az országút szélén egy öszszeforrt téglakő jelöli.

Sákori, Görbe-Sákori, dűlők, Duna-Egyháza falu, Pest megyében.

Öreg-Sákori, Sákori-fokai, dűlők, Apostag falu, Pest megyében.

Sámsonvára vagy **Fejérkö**, hajdan vár Nógrád megyében. Épült egy kerekded hegyen, és Fejérkőnek azért neveztetik, mert fehér kősziklás hegyek veszik körül. A Sámson nevű vitéz, ki a várat építette, ismeretlen történetünkben. A vár hihetőleg már a Hunyadiak korában fennállt. A vár közelében fekvő falut Sámsonházának nevezik.

Sámsonvára, határrész Doboz faluban, Békés megyében. Fekszik a Sarkad felőli oldalon, s még most is meglátszanak rajta a hajdani sánczok. A népmonda szerint nevét egy Sámson nevezetű rablóvezértől vette, ki hajdan itt egy földalatti üregben tanýázott czinkosaival, egyedüli lejárattól használván egy nagy csonka fának üres derekát, melyen keresztül a földalatti üregbe hatolt.

Ó-Sáncz, *passus regius*, Alt-Römerschanzpass. Oláhu! egyszerűen Sántzu. Vidék Brassó vármegyében, honnan egy lovagló- és gyalog-ösvény vezet Oláhországba. Itt léteznek a várnéhivatal épületei, az itt lakó katolikusok pedig a türkösi plébániához tartoznak. E hegyszoros az Olt folyó környékén, nevezetesen mellékfolyója a Feketeügy táján fekszik, négy órányira Brassótól, $2\frac{1}{2}$ órányira Tatrángtól.

Sápahegy, dűlő Maros-Jára faluban, Torda megyében.

Sárkányrugás, gödrös legelő és szántóföld, Péczel falu határában, Pest megyében.

Sárkányheverés, határrész Dömsöd faluban, Pest megyében.

Sárkány-tó, vizállásos hely vagy tó Dusnok falu határában, Pest megyében. Az itteni »lugosi palét«, avagy az alsó végén az árvíz ellen felhányt töltést, az 1838. évi pesti árvíz alkalmával a felülről rohanó víz áthágván, ezt a töltést átszakgatta, és ugyanott feneketlen, tojásdad alakú, mély, nagy gödröt vajt, melyet 1862. február 8-án az ordasi töltés elszakításából ide özönlött nagy árvíz ismét szélesbített és kimélyített. Ezen kopolya keletkezése óta *Sárkánytó*-nak neveztetik, mert ezen, mintegy 100 □ öl terjedelmű tóba, nyáron úsztatáskor több ló belefuladt; a nép pedig azt hiszi, hogy a sárkány húzta bele.

Sárkány-ingások, meredek hegyoldal, mely szántás-vetésre alkalmatlan, Pilis helység határában, Pest megyében.

Öreg-Sárkányfark, dűlő Tura falu határában, Pest megyében. Kiosztáskor megmérhetetlen kátyúkból és berkekből állt.

Öreg-Sárkány, völgy és erdőréssz Csákberény falu határában, Fehér megyében.

Sárkánytó-tető, hegy Szék város, Doboka megyében.

Sárkánysziget, major, Felső-Rajk falu, Zala megyében.

Sárkánysziget, puszta, mely Hahót faluhoz tartozik, Zala megyében. Birja gróf Festetics György.

Sárkánymajor, tanya, mely Sár-Keresztúr faluhoz tartozik, Székes-Fehér megyében.

Sárkányjárás, Zala megyében. Torma-földe faluban egy a várdombról a Kerka vizeig lenyomuló, 3 öl szélességű s 15 öl hosszú út. A rege egy Jolán nevű szép leányról beszél, kit e helyen egy sárkány meglesett, és a Kerka vizébe fojtott. Az utat a népmá is sárkányjárásnak hívja. A regét közli Bátorfi Lajos. (Adatok Zala megye történetéhez IV. k. 212. lap.)

Sárpán halma, dülő, Kúnhegyes 1521. évi határjárásában. Ugyanitt Sárpánhalma laposa. (Fekete Lajos: A jászkunok tört. 147. lap.) A kúnhegyesi közlés szerint *Sápránhalom* ma többé nem Kúnhegyeshez, hanem a tiszaszalóki határhoz tartozik, és így Heves megye körébe esnék. A névalak Fekete Lajos szerint Sárpánhalma.

Sárkel, kazár város, említve Constant porphyrogeneta által. *Sarcel* charorum oppidum. (Raeskinál: Documenta 412.) Jegyzetben: Urbs Sar-kel, i. e (görögül: ὄσπερον ὀσπίτιον) jacebat ad ostium Tanais = Don. Safarik szerint (u. o. 416. l). A császári író még ezeket írja a kozárokról: »A besenyő föld az alsó Dunánál Distrától fogva Sarkel-ig a kozárok váráig ér, mely *Fejérszállást* jelent. Ezt a várat Petronas építette volt. Mert a kozár khágán, valamint Kozárországnak bégje követeket indítanak Theophilus császárhoz (829—842.), hogy építőt küldjön nekik; s a császár Petronast küldé el. Ez Chersonban találván a kozár szállító hajókat, reájok téteté a népét s fölfelé hajózott a Donon addig, a hol az építés lesz. Ott köve-

ket nem találván, téglá- és mészke-menczékét rakata, s elkészíté a szükséges anyagot. Így épült meg Sarkel. Ibn Dasta szerint a kozárok fővárosának neve *Szara-Sen*, a mi arabs nyelven szintén annyit jelent, mint »Fejér ház»at.«

Mínthogy a *sarkel* az egyetlen megmaradt kozár szó, fejér (sar, šor) ház-at (kel, kil) jelent nem csak a vogul, hanem a csuvas nyelven is, azért ebből és a többi tényekből azt hozzák ki sokan, hogy a kozárok ugor nép voltak. Ehhez Hunfalvy Pál (Etnographia 394., 396. lap) hozzáteszi, hogy a kozár sárkel inkább a sajátosságos csuvasból, mintsem más török nyelvből fejthető meg. Egy török nyelvben sincs meg a *kel*, mely ház-at, szállást jelent, hanem egyedül a csuvasban.

Vámbéry Ármin úgy találja, hogy a Porphyrogenetusnál előforduló Sarkel ép oly helyesen magyarázhatjuk a török *sara* = tiszta, világos, és az arab nyelvből kölcsön vett *kil'a* = vár szavakból, és azért nem érti, mikép lehetett még szó a kozárok finn-ugor voltáról, miután maga az ellenfél is elismerte a fönnemlített szónak a csuvas *šora kila*-val való azonosságát. Daczára annak, hogy a csuvas nyelv tagadhatatlanul török, mégis egy szó még nem szolgáltat elegendő philologiai bizonyítékot, különösen oly szó nem, mely görög átírás útján jutott hozzánk. Vámbéry a kazárokat törököknek tartja ugyan, de nem csuvas törököknek. (A magyarok eredete 84. lap.) De Klaproth és Fraehn is,

pusztán csak a *sarkel* szóra hivatkozáskor, mely kétségtelenül török eredetű, a kazaroakat finn-ugoroknak tartják. (U. o. 86. l.)

Hogy biboros Constantin a Sarkel nevet fehér házra fordítja, ez még Vámbéryt nem elégíti ki, sokkal valószínűbbnek tartja a török *sara* = fehér és arab *kila* (de *kal'a*, *kel'anak* is mondjuk), mintsem az eddig gyanított csuvas *sora* = fejér és *kila* = ház szóból való származtatást. Klaproth egyeztetésének a vogullal már azért sem tulajdonít semmi fontosságot, mert *sora*, *sara*, *šara* nem csak a finnugor, hanem az összes ural-altáji nyelvekben *fehért* jelent, és *kil*, a *kil'a* rövidítésének látszik. Hozzácsatolván az Ibn Dasta által használt névalakot, ezt úgy fejtegeti, hogy Sarkel nem fehér házat, hanem fehér várost jelent. (U. o. 94. l.)

Selig Cassel Sarkel-ről azt mondja, hogy ez a kazaro határvára a Don torkolatánál. (Magyarische Alterthümer 126. lap.) A mi annak nevét illeti, ezt Bayer Schlöszernél (Nord. Gesch. 530. l.) Nestor, Lehrberg és Schaffarik a tatár nyelvből kísérelték megmagyarázni. Selig Cassel úgy véli, hogy Klaproth helyesebb úton járt, ki a Sarkel szót a vogul nyelvből magyarázta, állítván egyúttal, hogy a kazaro és vogulok nyelve azonos volt; és ez az állítás — teszi hozzá Cassel — valóban nem hiú és üres. (U. o. 167., 168. lap.)

Spruner az ő történeti atlaszában Európa térképét a X. század második feléből közli. Ezen a Don folyó part-

ján, ott, hol ez leginkább megközelíti a Volgát, Bjelawesch nevű hely van feltüntetve. Bjelawesch név alatt zárlatban olvashatni a Sarkel nevet, kérdőjellel. A térképkészítő tehát tudta a *biela* és *sar* szó értelmi azonosságát. Szontagh Gusztáv a kazar Sarkelt a Donecz partján keresi. (Új M. Múzeum 1850/51. I. 87. l.)

A név kiejtése Vámbérynél (i. h. 88. lapon) Szarkel alakban is fordul elő. De ez ellen felhozhatni, hogy a csuvas *sar* (= fehér) szó épen úgy ejtendő, mint a magyar *sár*. Tehát a helynév kiejtésére nézve nem lehetünk tévedésben.

Létezik Finnlandban Kylä helység. A Saragurok a hún nép egy faja, melynek neve = fehér ugrok. (M. Nyelvészet IV. 263. lap.)

Sármánd, dülő, Páczod falu, Zala megyében.

Sárszeg, falu Zala megyében. E falut 1596. évben Sárszegli Lukács és sógorai: Egri Imre, Terpendi Lukács, Fábian György, Sipos Tamás és Fodor Benedek kapták adományul Feyerkövy István nyitrai püspök által.

Sárta, dülő Giróda falu határában, Temes megyében. Nyugotról a Gyárkúlvárostól, délről Mosnitzától választja el Giródát. A Bégán túl fekszik, különben számos álló vize van. Itt húzódik át a régi Bega árka.

Sártornya, lásd Anyavár.

Sásdi, dülő Köveskál falu, Zala megyében. A dülőben levő romot »sásdi puszta templomnak« nevezik. Ezen kívül Belső és Külső Sásdi.

Sásdi, puszta, Köveskáll mezőváros mellett, de Sóstó pusztával is határos. A pusztának egy része Köveskáll határában van. A Sásdy család még 1744. évben is említettik.

Sáshordóút, hajdan határrész Beregh megyében, Ugornya és Gergely falu közt. 1476. évben Saashordowuth. (Gr. Károlyi cs. Oklevéltára II. 443. l.) Hasonló képzésű helynevek: Kőhordóút 1323., Sőhordóút, stb.

Sátorma, erdő és dűlő, Hegyesd falu, Zala megyében.

Sátormány, erdőhely, déli fekvéssel, szent Abrahám faluban Udvarhelyszékben.

Sávoly, berek, Balaton-Magyarod falu keleti oldalán, Zala megyében.

Sávoly, puszta, Pápa városhoz tartozik, Veszprém megyében.

Scardona, kerület és helység Dalmatiában. A görögöknél és rómaiaknál: Szkardon, vagy Scardona város. A X. század közepén Skradin zsupán-ság. Porphyrogenitus Kardon-nak nevezi. Régi fényének csak emlékéből élván, ma csak 290 házból álló közösség a Kerka folyó jobb partján, harmad részében görög lakosokkal. A régi római Scardonának nyoma sem maradt fenn, és a helyiségre sincsen teljes bizonyosság, vajjon a régi város hol állott. Plinius írja: A Titium folyó torkolatja Liburniának végét és Dalmatiának kezdetét képezi, Scardona ezen patak mellett XII. n. lépésnyire volt a tengertől. Ptolomaeus Scardonát a tengeri városok közé számítja. A Titius = Kerka folyó. Strabo azt mondja, hogy Scardona

ezen folyó mellett feküdt. Legvalószínű, hogy e város a Proklian tó partján állt. Oda helyezi a Peutinger-féle tábla is. Procopius Scardoná-nak nevezi a várost, melynek szláv neve Skardin vagy Skradin, jelentvén valami nagy épületet. Valószínű, hogy a régi város építési anyagát felhasználták a mai Scardona és Sebenico építésére. A régi város elenyészteiről biztos tudomásunk nincs — hihetőleg az avarok berohanásai forgatták fel. A magyar uralom alatt az itteni egyházi ügyek sokszor lépnek a történet előterébe. Mihály scardoniai püspök 1189. évben III. Béla királyt az ő urának nevezi. Imre király 1197. évben megparancsolja a nevezett püspöknek, hogy a spalatói érsekség fenségét ismerje el. (Fejér II. 289., 309., 310. l.) A XIII. század kezdetén Scardona tengeri rablók fészke volt, de a melyet a magyarok és velenczések hatalma 1322. évben kiirtott. IV. Béla király 1247. [évben azon levelével, melylyel a jánosvitézeknek terjedelmes kiváltságokat oszt, azoknak Scardona várost is adományozza. (Fejér IV. 1. köt. 451. lap.) Scardona város polgárai, kik eddig az ottani várban ör- és más szolgáltatokat tettek, 1304. évben Pál bánnal egyezsége lépnek, neki bizonyos földeket eladnak és szolgálatuk alól fölmentést nyernek. (Fejér VIII. 7. k. 38., 39. lap. Ugyanczt az oklevelet közli 1284. évszámmal, Cod. diplom. VII. 2. k. 104. l.) Duschan szerb király, ki Scardonát hatalmába keríté, e várost 1355. évben a velenczéseknek

átengedte, kik azonban azt nemsokára megint elvesztették. 1411. évben a velencezések Scardonát és Ostrovizza területét a boszniai királytól 5000 arany szkudiért megvették, de 1522. évben a törökök foglalták el. Mátyás király alatt Scardona az ő uralma alatt állott, és 1474. évben Sándor telki apát és a scardonai Szent-János monostorának rectora, mint az ő követe Ragusában szerepel. (Hazai Okm. III. 432.) A velenceziek 1537. évben Pesara vezérlete alatt a várost rohammal bevették és a várerődítéseket lerombolván, tovább vonultak. Ez időtájjban az uszkokok is, kik Sebenicoban kiszálltak, ide ellátogattak, kirabolták a várost, aztán felperzselték. 1645. évben Foscolo velencezi tábornok a várost meg akarta lepni, azonban nagy veszteséggel visszaveretett. Végre 1684. évben Valier tábornok foglalta el a várost, mely azóta a velenceziek hatalmában maradt. — Súlyos volt a városra nézve az 1809. hadi év. Midőn az osztrák hadsereg előre nyomult, Scardona lakosai ahhoz csatlakoztak, és ezzel együtt Sebenico ellen vonultak. Ezért nagy serezzel kellett lakolniok, midőn az osztrákok visszaszorítottak. A város közelében van egy megtekintést érdemlő, a Kerka által képezett vízzuhatag, melynek neve Skardinskislap.

A magyar uralom idején a scardonai püspökök mindig meg voltak nevezve a királyi oklevelek záradékában.

Scharfenbach, lásd Mühlbach folyó.

Scharfenbach'sche Gärten, határ-

rész Szász-Sebes város területén. Oláhul: la bulger.

Schattendorf, falu Ausztriában; hajdan Suslan név alatt sopronmegyei falu. (Nagy Imre: Századok 1871. év 372. lap.) (V. ö. — *árnyék*.)

Schemitsch, falu Karinthiában, Möttlinggel nyugotra határos. Midőn a zágrábi káptalan 1339. évben a möttlingi provincia, mint a zágrábi püspökséghez tartozó országrész visszaszerzésére törvényes lépéseket tett, azt mondja, hogy annak tartozandóságai *Zemch* helységig terjednek, a melyben Szent István magyar királyról címzett templom van, és mely nem tartozik az aquilejai érsekség alá. (Lásd Möttling.) Ez a Zemch hihetőleg a mai Schemitsch.

Schiffbäume. Unter den Schiffbäumen és auf den Schiffbäumen, dülő és erdőréssz, Szász-Buda falván, Segesvárszékbén.

Schlettchen, hegy Szepes megyében Virág völgy területén. Rajta ered a Csink nevű vizér.

Schlott, felső, alsó és középső, dülők Ruszkinócz falu határában, Szepes megyében. E területen sok régi cserép- és köeszköz találtatott.

Schluttergaszl, hajdan uteza Pozsony város területén. Említetik már 1360—69. években a győri káptalan levelében Slutorgaz néven, (platea Slutorgaz vocata extra muros civitatis Posoniensis). 1559. évben Schluttergaszl, egy, a pozsonyi Szt-Márton egyházát illető számlában. (Gr. Dessewffy Hazai Oklevéltára 288. lap és Hevenesi XIV. köt. 451. lap.)

Schmecks, lásd Tatra-Füred.

Schräwen. Die Wüsten Schräwen, dülő Szász-Kézden, Segesvár székben.

A Schräwen név kétségtelenül a német schroff = meredek, szóval függ össze. Általa oly terület jeleztetik, a melyen meredek hegyszakadások és omlások találhatók. Ez elnevezés e vidéken nem ritka.

Schräwen. In den Schräwen dülő és rét Dános faluban, Segesvár székben.

Schräwen, rövid és hosszú mellékneven megkülönböztetve, rét Mese faluban, Segesvárszékben.

Schräwen, rét és kenderes föld Erked faluban, Segesvárszékben.

Schräwenrég, dülő Szász-Buda faluban, Segesvárszékben.

Schrokken, szántó és kaszáló, *Schrokkenwald* erdő, Alsó-Lövő falu Vas megyében, az utóbbit a Zemingwaldtól csak a Goberling csermely választja el.

Scodra, törökül Scanderia, avagy Alexandria a Labeatis tó mellett, mely ma Skutari-nak neveztetik. Raimund kanonok, ki a toulousei gróf keresztes hadseregében volt 1096-ban, azt írja, hogy sok veszély legyőzése után *Scodra*-ra érkezett, a szlávok királyához. (Racski, Documenta 463. és 464. lap.) A scodrai püspökség legrégibb nyoma 591. évből, midőn I. Gergely pápa István scodrai püspök ellen valamely intézkedést tétet Malcho delmiumi püspök által. Történetünkben emlékezetes, hogy Adorján pápa 1158., és III. Sándor pápa 1167. évben Scodra várost — parochiam

Scodrinensem — a ragusai érsekség alá tartozónak mondják. (Wenzel VI. 94., 109. lap.) Nevezett pápa még ugyanez évben *sculari*-i püspöknek nevezi a scodrait, utasítván őt, és másokat e vidékről, hogy a ragusai érseknek engedelmesskedjenek. (U. o. 110. lap.) Oda számítja IX. Gergely pápa is 1227. évben. (U. o. XI. 202. lap.) Most a scodrai püspöki címet a magyar király adományozza, mint a trebinjeit, drivasticumit, stb.

Szász-Sebes, Mühlbach, Mühlenbach, oláhul: Sebis, Sebes, Sebissa; latinul: Sabaesus, Sabaesium; szabad kir. város a hasonnevű erdélyi székben. Története kezdődik II. András király 1224. évi szabadságlevelének következő szavaival: *Universus populus incipiens a Varas usque in Boralt cum terra Siculorum terrae Sebus et terra Daraus unus sit populus.* E szöveg a szükséges helynevi fejtegetés kiindulási pontját képezi. Mig az iránt, vajjon Varas, Boralt és Daraus helynév alatt mit kell érteni, a történeti kritika már régóta tisztában van magával, és ma már alig kételkedik valaki, hogy azok alatt Szászváros, Barót és Draas (magyarul Daróc) értendő — a terra Siculorum terrae Sebus kifejezésre nézve még ma is szétágaznak a vélemények és pedig azért, mert a latin oklevelekben előforduló Sebus név alatt Szászsebest is, Sepsit is jelezték. Marienburg Gr. Fr. (Zur Berichtigung einiger alturkundlichen siebenbürgischen Ortsbestimmungen.) a kérdést minden oldaláról megvilágítja. Ő és Heldmann az idézett 1224

évi szabadságlevélben nevezett terra Sebus alatt Szász-Sebest értik. Benkő azonban, támaszkodva IV. Béla 1252. évi oklevelére, melyben kétségtelenül Sepsiről van szó, azonosítja avagy inkább összezavarja ezt a két kifejezést: terra Siculorum de Sebus -- és terra Siculorum terrae Sebus -- és így az utóbbi elnevezésben is oly földet ért, mely a szászok lakta föld határát képezi. Schlözer magáévá teszi Benkő nézetét, Sebus alatt megkülönböztetés nélkül Sepsit értvén, csak annyiban tér el Benkőtől, hogy Sepsit a német telepítvényesek földéhez tartozónak véli. Schuller Heldmann véleményéhez hajlott, de utóbb (Umrisse und kritische Studien) azt visszavonta. Teutsch G. F. a Sebus földet a Székelyföldre helyezi, és alatta egy ahhoz tartozó földterületet ért. — Szabó Károly bevallja, hogy az idézett szöveg II. András szabadságlevelében homályos és összehasonlító érvelésével azon eredményre jő, hogy a székelyek földének, nevezetesen a Sepsiszeknek egy része (terra Siculorum terrae Sebus) is a szászok által megszállott földdel egy és ugyanazon hatóság, t. i. a szebeni ispánság alá került II. András akaratából. (Székely Oklevéltár I. köt. 5. lap. Szabó Károly jegyzete.)

II. András oklevelének idézett szövegében a terra Siculorum kifejezés, lehetetlen, hogy Sepsiről legyen értve, mert a hozzá csatolt genitívus: terrae Sebus tanúsítja, hogy a terra Siculorum valami egésznek a részét teszi, ez az egész pedig terra Sebus,

t. i. nem Sepsi, hanem Szász-Sebusnak a része, mely rész a székelyeké volt. Azon felfogás ellen, hogy a székelyek a szászsebesi föld egy részét bírták, semmi nehézség nem forog fenn. De a tények nagyon szólnak az ellen, hogy ugyanazt Sepsiről mondhassuk. Ha Sebus (Sepsi)-ban a német lakosság lett volna túlsúlyban és ha ez Fulcun szász ispán telepítvényeseivel in terra Zek, a tatárok által kiirtatott volna, akkor falmaradványok, topographiai nevek, mondák szólnának a német faj egy részének itteni elpusztulásáról; ilyennek legkisebb nyoma sem található. Ha, a mint kétségtelen, a Sepsiszeknek területe csaknem kirekesztőleg székely lakossággal bírt, semmi alapos ok nem forgott fenn, de a magyar király igazságszeretetével sem lehetett volna azt megegyeztetni, hogy a székely földnek egy részét az új telepítőknek engedje át. Benkővel pedig Sepsit a szász telepítők földjének határául tekinteni azért nem lehet, mert az András király-féle szabadságlevél *cum* szava (cum terra Siculorum terrae Sebus) a kérdéses Sebus bevonja és befoglalja a szászok által megszállt területbe, az oklevél tehát ezt a Sebus nem tartalmazta a szászok földjének határául.

Az a körülmény, hogy a székelyeket mint Mühlbach (Szász-Sebes) földjén lakókat ismertettük, nem képezhet nehézséget. Már a legkorábbi időben tapasztalható a székelyek elnyomulása keletről nyugot felé. Így találjuk a székelyeket Sombor, Gált, Tekes és Holdvilág, Krizba, Neu-

dorf és a Hétfaluban, továbbá Kis-Kapus, Szakadath, sőt még a Nagy-Szeben közvetlen szomszédságában fekvő Vízaknán is. Még a XIII. század második felében Aranyos és Maros közt egy új székely-szék támad. Abrudbánya (terra Obruth) a székely Zubuslaus tulajdona; a Sótelek nevű birtok ura Benczencz nevű székely, a kitől a helység még ma is viseli nevét Hunyad megyében. A dévai és hunyadi vár székelyek őrizetére van bízva. Székelyeket tehát az ország legkülönbözőbb részeiben találunk, sőt még Szász-Sebeshez nyugotra is, és azért kétségbe nem vonható, hogy Szász-Sebes közelében is létezhetett székely telep. E feltevés bizonyossággá válik, ha tekintetbe vesszük, hogy Szász-Sebes egy városrésze még ma is *Siculorum-Gasse*-nak neveztetik. Ez a városnegyed a fennmaradt legrégibb városi számadásokban 1660. július 16-áról »Quartale Siculorum« név alatt fordul elő. Ugyanez az elnevezés használtatik az 1709. évi szomszédsági szabályzatban, míg a köznép azt Zaekelgass, azaz székely-utczának nevezi. Valamint Gyulafehérvárott a »platea vulgo Szász-uteza vocata« ott lakó szászokra mutat; Kolosvárott az »Ungargasse« az eredetileg szász város magyarosodásának kezdetére emlékeztet, és Szász-Sebesen a Blochă (oláh) és Durlach-utca azon lakók nemzetiségéről és származásáról tesz bizonyosságot, kik azt benépesítették; valamint továbbá a »Petrigasschen« és »Dályaergasse« azon falvaktól vették nevüket, a

melyek felé az illető utcák nyílnak, ép olyan bizonyos, hogy a »Siculorum-gasse« neve onnan származik, mert szomszédjai, vagy éppen lakói székelyek voltak, azok pedig nem lehettek mások, mint a II. András szabadságlevelében említett Siculi terrae Sebus. II. András szabadságlevelének szövege szerint a székelyeknek saját földjük volt, nagy ingatlan jószággal. Mindez e levél alapján a nagy-szebeni tartománnyal egyesítettet; de e székely terület lakói ez által részei is lettek a kir. szabadságlevél jogainak és kötelezettségeinek. De nem élvezhették soká, mert az országból kivonuló, és a Sajó mellett győzedelmeskedő tatárok által ez a székely telep végkép elpusztított. Vajjon a bevándorolt szászok már ott találták-e a székelyeket azon területen, melyet később Gieszhübelnek neveztek, nem lehet eldönteni. (Lásd Gieszhübel.)

A mongol csapás után egy ideig uratlan lehetett, és az akkori zavarokban valamely hatalmas szomszéd nemes családnak sikerülhetett a székely telepet a szebeni tartománytól elidegeníteni és mint nemesi birtokot Fehér vármegyébe átkebeleztetni. És valóban már igen korán találjuk a Dályai családot Gieszhübel birtokában, mely új uruk által németekkel benépesítettén, nemzetiségileg is teljesen átalakult. Ez a néhány székely telep egyházi tekintetben megmaradt a szászsebesi dékánátus alatt. Az elkeseredett harczban, melyet a dékánátus a gyulafehérvári káptalan ellen folytatott, Homideus, a Malum Pran-

dium plébánusa a káptalan részén állott, és 1330. május 30-án azt a szerződést aláírta, mely a sebesi dékánátus plébánusait arra kötelezte, hogy évenként 52 márka finom ezüstöt budai súly szerint, vagy $61\frac{3}{4}$ márkát szászsebesi súly szerint fizeszenek a gy.-fehérvári káptalannak. — Szabó Károly véleménye ellen — mely szerint II. András levelében Sebus alatt Sepsí értendő, az a nehézség támad, hogy el nem gondolható, miért csatolta volna a király a Földvár és Brassó közelébe eső Szék földet a szebeni ispánsághoz, holott azt bizonyosan nem akarta az Olt folyón túl kiterjeszteni; és ha tette volna, vajjon mi maradt volna fenn a Barcaságból? De Baumann véleményéhez is némi szó fér, mert ha II. András Szászvárostól Barótig jelölte ki a szebeni szászok földjét, mire volt szükség Sebus földjét, ha ez alatt a Szászsebes melletti székely telep értendő, külön megnevezni; hisz Szászsebes keletre (vagy inkább éjszak-keletre) fekszik Szászvároshoz, tehát a jelölt határban, melyre a szabadságlevél vonatkozik, már benfoglaltatik; és mikor a távol Barótot, mint a szászok határát emlegeti, visszaigrani nyugot felé, hogy a jelentéktelen székely telepet Szászsebes mellett emlegesse.

E körülményt onnan vélem magyarázhatónak, hogy a székely telep Fehér várm. szélén, eddig külön szabadság alatt élt, és minthogy e telep az 1224. évi szabadságlevél után enclavét képezett volna a szászok telepei,

és Fehér vármegye földje közt, de az ottani székelyeket sem akarta szabadságuktól megfosztani a vármegyei területbe való beosztásuk által, inkább azokat a szászok szabadalmaikban részesítette, és ezért szükséges volt a székely telep külön megnevezése.

A szorosan vett Szász-Sebesről szólván, nem szenved kétséget, hogy ha már II. András 1224. szabaddalmi levelében megneveztetik, annak már előbb is kellett léteznie. De vajjon valóban 1150. évben létezett-e már, azt nem mernők történeti tényül felállítani, mert bizonyítani nem lehet, és mert tudva van, hogy az erdélyi szász városok keletkezési idejére nézve bizonyos hagyományos chronologia terjedett el, melyre többnyire a templomi felirások szolgáltak forrássul. A pápai tizedlajstromban (1332—1337.) előfordul Miklós plébánus de Sebus, ki 8 dénárt fizetett. Ugyanott alább: Corlard mint *Midenborch* káplánja egy fertó denariust. fizetett. Beke sejti, hogy ez a *Midenborch* a mai Mühlenbach torzítása. De vajjon miért nevezné a pápai tizedszedő a várost egyszer Sebus-nak, másszor *Midenborch*-nak? (*Monumenta Vaticana*, Series I. Tom. I. 143 lap.) Ugyan e forrásban előfordul 1333. évre Miklós plébánus de *Mylenbah*, ki 9 fertót, finom ezüstben, és 16 garast fizetett. (U. o. 123 l.) Ugyan e Miklós plébánus de *Mylenbach* 1334. évben fizetett egy és fél márkát finom ezüstben. (U. o. 125. l.) Ismét alább: *Jacobus de Sebus*, fizetett egy fertó

ezüstöt, Petrus de *Milunberg* 65 denárt. (U. o. 125. lap.) Ez Szászsebes fiókja volt. (V. ö. Fejér VIII. 3. k. 473. l.) A város hivatalos és diplomatikai neve volt Szász-Sebes, csak a szászok közt divatozott a Mühlenbach név, mint például 1349. évben, midőn Petrus judex et Nicolaus villicus de *Mullenbach* valának. Zsigmond király rendeletére 1388. évben a város kettős fallal véttetett körül, de mely 1438. évben csaknem egészen szétromboltatott. Mátyás király 1464-ben dengelgi Pongrácz János erdélyi vajdának és testvérének Pongrácz Andrásnak, a felső részek kapitányának és trencséni főispánnak Szász-Sebes kir. várost, és a hozzá tartozó falvakat a közszolgálatra fordított tetemes összegek tekintetéből 20,000 arany forintban átírja és elzálogosítja. A királyi oklevél szerint nemcsak a városhoz tartozó falvak, hanem maga Szász-Sebes is Fehér megyébe voltak bekebelezve. (Teleki: Hunyadiak kora XI. k. 99. lap.) A bekebelezés nem csak az elzálogosítás alkalmával történt, mert a királyi oklevél mint tényt említi azt, hogy Szász-Sebes Fehér megyében feküdt. A szász egyetem elég későn, és pedig 1473. évben, tiltakozott Szász-Sebes elzálogosítása ellen, és ez egyszersmind a legrégibb oklevél, mely a város levéltárában őriztetik. Isabella királyné ismét egyszerű körfallal erősítette. 1540. évben Petrovics Péter, Török Bálint és Fráter György, Bornemissza Boldizsárt küldik *Zaszsebes*-be a város őrzésére. (Hazai Okmánytár V. 441. l.) Zápo-

lyai János 1540. május 24-ik óta betegen feküdvén Gyula-Fehérvárott, orvosi tanácsra Szászsebesre hozattott, itt ünnepelte július 13-án egyetlen fia János Zsigmondnak július 7-én történt születését, és meghalt 1540. július 21-én. Fráter György bibornok egy levele kelt 1550. július 17-én ex *Zaaz-Sebes*. (Hazai Okm. I. 408.) Ugyan ő ostromolta Gyula-Fehérvárat, míg Isabella királyné Szász-Sebesen tartózkodott. Itt írta alá 1551. június 27-én a viszonyok kényszerítése alatt azon szerződést, melyvel Erdélyt I. Ferdinándnak átengedte. 1551. október 15-én Castaldo vonult be Szász-Sebesbe, a hová visszatért Fráter Györgynek Alvinczen történt meggyilkolása után. Miután I. Ferdinánd Erdélyt Isabella királynénak visszaadni nem akarta, Petrovics Lugos felől közeledvén, Szász-Sebest Isabella számára elfoglalta. Itt az ország rendei Isabella visszahívását az országba elhatározták és 1556. július 6-án küldöttséget indítottak Lembergbe, mely a királynét is visszahozza. 1562. évben Orbai Miklós és Keserű István, Zápolyai János Zsigmond kapitányai veszik be Szász-Sebest. 1598-ben Bocskay István szászsebesi táborában kényszeríti Kornis Gáspárt, hogy vesse alá magát a visszatért Báthory Zsigmondnak. — Bethlen Gábor idejében Szász-Sebes keveset szerepel; de a Rákóczy-mozgalmak nagyon megviselték, és különösen Csáky András, a fejedelem tábornoka alatt 1706. évben a polgárháború marczangolásait érezte.

Következett a benépesítés korszaka. Az oláhok az oláh külvárosban és az úgynevezett majorokban telepedtek meg. Németek nagy tömegekben 1743. Baden-Durlachból vándoroltak be; 1770. évben Breisgauból szaporodtak; de 1846. évben már csak egyenkint szállingoztak be Würtembergából, — ezek a német külvárost népesítették be.

A mi a város nevének származását illeti, közel ajánlkozik a Sebus személynév, mely a városra átvitetett, és miután a hazában több Sebes helynév van, megkülönböztetésül másoktól »Szász« melléknevet nyert. De e származás nem feltétlenül biztos, addig t. i. nem, míg valamely Sebus szereplését nem derítik fel okleveleink Szász-Sebes alakulása idejéből. A város határában vannak a Mühlbach folyónak szláv nevű mellékvizei, mint Dobra, Csiban, Szulán, Bisztra, noha itt a szláv lakosság múltjáról minden emlék elveszett. De a Bisztra helynév sokszor fordul elő a mai oláhok-lakta vidékeken is, és mint másutt, úgy itt az oláhok a szláv Bisztra szót felvehették a közbeszédbe. Bisztra annyit jelent, mint Sebes és ez az elnevezés megfelel a városon keresztül futó Sebesvíz természetének. (V. ö. Mühlbach.) Vajjon a magyarok a szlávokat, vagy a szlávok a magyarokat előzték-e meg a patak elnevezésében? ez ma már nehezen tisztába hozható kérdés. Bereg megyében a Szolyvai víz baloldali mellékpatakja, mely eredetileg

Sebes-nek neveztetett, csak később vette föl a Bisztra nevet.

A latinul író tudósok a magyar helynévalaknak elsőséget adtak a német helynév fölött. Bél Károly András így írta magát: Sabesiensis Transilvanus; és Schesaeus Keresztély: Hatzegiis duris nimium urbs vicina *Sabesus*. (Ruinae pannonicae.)

Kis-Sebes, hajdan falu Szász-Sebes mellett. Alsó-Fehér megyében. Lásd Gieszhübel.

Kis-Sebel, lásd Gieszhübel.

Sebeshely, oláhu Sibiselu, falu Alsó-Fehér megyében. Szász-Sebeshez délre 2 órányira.

Ó- és Új-Sebeshely, vagy Sebesel, oláhu Sibisel és Sibisia falvak Szász-város-székbén, Szászvároshoz 3 órányira.

Sebes, folyó Szász-sebesszékbén és Fehér megyében. (Lásd Mühlbach.)

Seblény, rét, Felső-Szent-Erzsébet falu, Zala megyében.

Seifen, közlegelő, Kellnek falu, Szász-Sebesszékbén. Seifengraben, Seifenreeg ugyanott. Ez az utóbbi hegy.

A Seifen többnyire patakok neveinek összetételeiben fordul elő. A Seifen szó az ó-német sife, a mely patakocskát jelent.

Lásd Goldseifen, Libseiff, Markseifen, Weingartenseifen, Konseiffen, das rothe Seifen, Dorfseif, Metzenseif, Walkenseif, Grellenseifen, Gralenseifen (1580.).

E név Németországban is nagyon gyakori, és az ottani viszonyokat végn tekintetbe, Förstemann Ernő így nyilatkozik: Egy pár száz mai hely

név e három formában hangzik ki: seifen, siefen, siepen, így például Brandseifen, Dürreseifen, Fischsiefen, Siebensiefen, Steinsiepen, Wolfsiepen. De mind a három forma összetétel nélkül is előfordul. Jelentésök legtisztábban kiviláglik a siléziai hegyi patakoknál, melyeknek neve Seifen-re hangzik ki. A szónak törzse kétségkívül még igen élénk nyelvünkben; siepen, siepern, siefern még most sok német nyelvjárásban annyit jelent, mint átszivárogni, vagy finom esőt. Westfalenben oly talajt, mely a vizet engedi átszivárogni, szintén siepe-nek nevezik. Förstemann meglepetését fejezi ki a fölött, hogy 1100 év előtti korban egyetlen nevet sem talált, melyben e szótörzs benne volna. (Die deutschen Ortsnamen 32. lap.)

A patakok Gölniczbánya völgyében általában Seifen-nek neveztetnek.

Roland szepesi gróf 1274. évben német levélben Roskócz és Ruszkínócz falvak lakosai közt a Viszoka föld iránt támadt viszályt kiegyenlíti, és oly kifejezésekkel él: an den Seuffen, nahe bei einem Pusch sind zwei Hathersäuffen, — alább: oben an den Seuffen sind zwei Häuffen. (Bárdossy: Supplem. ad Analecta Scepus I. köt. 118. lap.) Schwab Erasmus, ki egykor Magyarországon tanári hivatalt viselt, a Seifen szót Rajna vidékinek tartja, melynek közép felnémet alakja Sife = patak.

Schwab is úgy találta, hogy a Seif név az egész Szepességben el van terjedve, és igen számos patakra és völgyre ráragadt; kivált a bányászat-

tal kapcsolatos ipar Siléziában és a Szepességben él vele, és azt üzleti czélokra használt patakjaira alkalmazza. Így e név számos okirathban is előfordul.

Említésre méltó még, hogy Elbe folyó, az Elbseifen és krumme Seifen egyesüléséből alakul.

Seifen, Zaiff, puszta Szepes megyében.

Seifen, rét Ó-Lészna falu határában, Szepes megyében.

Seifen, Összetételei ezek:

Traubenseifen, szőlő és szántó, Nagy-Szöllös falu, Segesvárszékből.

Kreuz-Seifengraben, dülő Szász-Kézden, Segesvárszékből.

Thonseifen, víz Igló területén, Szepes megyében.

Im Seifen, dülő Hunfalu határában, Szepes megyében.

Cochenseiffe vagy **Konseiffen**. (Lásd Kojso.)

Kolseif, patak Szepes megyében, Felka területén, hová Gerlach falu felől jő, a hol még Nova-Voda-nak nevezik.

Kalingsseifen, dülő Viborna falu határában, Szepes megyében.

Zakelseifenbach, Ujgyház területén. (Lásd Z betű alatt.)

Schwellenseifen, határrész Löcse és Ruszkin közt, Szepes megyében, 1580.

Selymék, szőlőhegy Kolos mezőváros határában, Kolos megyében.

Semükös, szántóföld Kútfej falu határában, Zala megyében.

Senye-patak, Udvarhelyszékben, mely az Iges-tetej nevű hegyen ered

és 1³/₄ órai folyás után az Attyai-patakba szakad, Bözöd-Ujfalu mellett.

Senye-sarka, hegy Udvarhelyszékben, a Kosök-tetej hegy alján; Ravad és Bözöd-Ujfalu mellett.

Senyér, dülő Medesér faluban, Udvarhelyszékben.

Septem-Castra. (L. Siebenbürgen.)

Seret-mező, hegy Torda megyében. 1³/₄ órányira Fancsal falutól, a Me-seyhavas alatt.

Serfestő, hajdan falu Arad megyében, a Maros balpartján, tehát a mai Temes vagy Krassó területén. Mátyás király 1478. évben Fellak, *Serfestő* és Farkastelek praediumokat, melyeket azelőtt Kiss Balás birt, Jaxith Istvánnak és Demeternek adományozza. (Fábián: Arad várm. leírása 253. l.)

Serfőző dülő és **Serfőző fertő**, M.-Tárkány falu, Heves megyében.

Serfőző laposa, dülő, Tarna-Örs falu, Heves megyében.

Serfőző lapos, kaszáló, Tisza-Szt-Imre falu, Heves megyében.

Serfőző rét, Visznek falu, Heves megyében.

Serkisai nyolló, szántóföld Kerka-Szt-Király falu határában, Zala megyében. Ugyanitt Serkisai rét.

Serpi, szántóföld Obád falu határában, Temes megyében.

Sertyogós, tagosztály előtt erdő, Tápió-Ság falu, Pest megyében; szőlővé kezdték átalakítani.

Séd:

Pápaséd. (L. P. betű alatt.)

Sédeleje, dülő, Köveskál falu, Zala megyében.

Séd, vizér, Meszes-Györk falu, Zala megyében.

Sédi kertek, dülő, Akali falu, Zala megyében. Hajdan egy kis patak folyt keresztül e dülön.

Sévölgy, süppedékes, lapályos, vi-zenyős rét, Monostor-Ápáti falu, Zala megyében.

Sibra vagy **Sivabrada**, Szepes megyében, a Szepesváraljáról Lőcsére vezető országút mentén, Baldóczytól 10 percznyi távolságban, az 506 mé-ter magas Kereszthegy déli oldalán fekvő ásványvíz-forrás. Tót neve any-nyit jelent, mint »ősz szakál«, mert a régi hagyomány szerint egy ősz szakálú remete lakott e helyen, a Ke-reszthegy egyik barlangjában. (Szon-tagh Miklós.) Egy helybeli közlemény szerint azonban nevét Water, néhai szepesi kanonoktól nyerte, ki a fürdő építője volt, és kinek sűrű ősz szakála lévén, a köznép kedélye a fürdőhelyre vitte át e jelzést. (V. ö. Sivabrada.)

Siculorum-Gasse, úteza Szász-Se-bes városban. (L. Sz.-Sebes.)

Sid, a mai Szerecsen falu Győr megyében. (Lásd. Szerecsen.) Sztacho-vics Remig térképén.

Siebenbürgen. Erdélynek, mint Magyarország részének német neve. E földrajzi név tárgyalásánál alig lehet kikerülni, hogy egyúttal az Ultrasilvania, Transilvania, Septem-Castra, Erdély nevek értelmezésével ne foglalkozzunk. A történet mind-nyájának gyökereit át, meg átfonta. Csak a *Dacia* név jön külön tekintet alá, és a Szent-István korabeli Fekete Magyarország.

Hazai történetünk forrásai bizonyítják, hogy latin okleveleink Erdélyt előbb *Ultrasilvania*-nak, utóbb: *Transsilvania*-nak nevezték. Bombardi igen merészen kockáztatja azon állítást, hogy 1150. év körül Ultrasilvania, 1200. éven túl a Transilvania név használatott. Mily vegyesen használatott e tartományi név, számtalan példa mutatja. Kálmán király 1103. évi levelének záradékában előfordul: Simon, mint episcopus *Ultrasilvanus*. (Fejér II. 43. lap.) Ugyan e püspök egy 1113. évi levél alatt, és: Mercurius princeps Ultrasilvanus. (U. o. 59. lap.) A dömösi apátságot jószágokkal gazdagító 1138. évi királyi oklevélben előfordul e kitétel: in Vltrasilvanis partibus. (Fejér II. 104. lap.) Az esztergomi érsek 1156. évi levelében olvassuk az erdélyi püspök nevét: Qualterus vagy Walterus *ultrasilvanus* episcopus. (Fejér II. 142., 143. l. és Knauz: Monumenta Eccles. Strigon. I. 108. lap.) Az erdélyi káptalan — capitulum ecclesiae Transilvanensis — 1176. évi levelében nevezetik Miklós vavoda Transilvanensis, és Paulus archidiaconus Albensis Transilvaniae. Coelestin pápa 1191. évi levelében: ecclesia Theutonicorum Vltrasilvanorum, és ugyanott Adrianus Transilvanus episcopus. (Knauz u. o. I. 141. és 146. lap.) 1204. évben említi Imre király Johannem Latinum inter Teutonicos Transilvanenses in villa Rivetel. 1206., 1213. és 1217. évben Wilhelmus Transilvanus episcopus és az idézett 1213-ki levél szövegében: coram ultrasilvano epis-

copo. Monasterium Clusa, in dioecesi Ultrasilvanensi. 1264. ecclesia Ultrasilvana, dux Transilvaniae. 1291. partes Ultrasilvanae. Felmer azt írja, hogy a Transilvania elnevezés csak IV. Béla idejében kapott fel, mire Eder megjegyzi, hogy egy 1195. évi oklevél szerint ez már III. Béla alatt történt. Fent láttuk, hogy e példa nevezetesen 1176. évből idézhető. Némely író azt a tényt, hogy épen csak Vilmos (1207—1221.) nevezte-tik transilvaniai püspöknek, tollhibának akarja magyarázni. De e felfogásnak ellene mond azon körülmény, hogy Vilmos, mint transilvaniai püspök különféle években kelt oklevelekben fordul elő. Egyébiránt ugyan azon oklevelek, melyek Vilmost transilvaniai püspöknek nevezik, az Ultrasilvania nevet is használják. Mint Ultrasilvania püspöke 1207., mint Transilvaniaé 1209. évben emlittetik. Egy 1230. évi oklevél elősorolja az aradi káptalan birtokait in Transilvania, ugyan ez évben pedig Rajnald episcopus Ultrasilvanus. Ez adatok után módosítandó Szabó Károly azon jegyzete is, mely szerint a Transilvania nevezet — mint közönségesen tudja van, teszi hozzá — a XIII. századnak csak utolsó tizedeiben kezdett divatba jönni, az addig használt Vltrasilvania (Erdőelve) helyett. (Székely Oklevéltár I. k. 3. lap.)

Bizonyos, hogy az Ultrasilvania név régibb; bizonyos, hogy ez a Transilvania névvel felváltva használatott, míg a Transilvania a XIII. század végén teljesen ki nem szorította név-

társát. Előfordúl az Ultrasilvania név még a későbbi századokban is, de nem diplomatikai használatban. Értéke annyi volt, mintha ma Magyarországot Pannoniának, vagy Erdélyt Daciának neveznék.

A Transilvania név annyit jelent, mint erdőn túl levő ország, a miből kiviláglik, hogy e név nem Erdélyben, hanem csak Magyarországon keletkezhetett. A szomszéd tartományok is, mint Bukovina, Havaselföld és Oláhország Transilvániának nevezik Erdélyt, — mert ez a maradandó név a földrajzi fekvés illető változása mellett. De csak a magyar királyok diplomái élnek azon kifejezéssel, hogy: *partes nostrae Transilvaniae* vagy *Ultrasilvaniae*. Erdélynek orosz neve Dolna Saljesje, azaz: erdőn túli ország = Transsilvania. Kotschubinski és Golowazki orosz írók állítása szerint azonban eredeti neve: *Planina*; a mely igen gyakran fordul elő Boszniában, Horvát-Stájerországban, Kriánában és az Uszkokok földjén. Jelenléte: Havas, vagy hegyes ország. Hogy a Planina az Alpina névből keletkezett, azt Miklosich méltán kétségbevonja. Csehül ugyanis *plany* = száraz, terméketlen. Ebből keletkeztek a Plana, Planin, Planian, Planička stb. nevek.

Régi időben Közép-Szolnok és Kraszna, más írók szerint Zaránd és Kraszna rengeteg erdőséget képezett, a miért e vidék Silvaniának nevezetett. Ezen erdőségen túl feküdt a magyarok számára Erdőelve, Transsilvania. Ez az elkeresztelési ösztön

nyilatkozik a *Királyhádon* túli részek-féle elnevezésben is, noha ez soha sem lett tartományi név. Midőn a nemzet mindinkább kelet felé terjeszkedett, az Erdély után következő országot havason túli országnak = Havaselföldnek nevezte. Azért írta IX. Gergely pápa II. András királyról 1232. évben, hogy a német vitézeknek a Havasokon túl (*ultra montes nivium*) Kumániának egy részét adományozta.

Wolff I. a Transilvaniát nem is tartja voltaképeni országnévnek a »trans« adjectivalis összetétel miatt. (A mühlbacheri — szász-sebesi — evangélikus gymnasium 1885/86. évi programjában.) Azonban ő Horneck Ottokar stajer rimkronistát, mert ez Transilvaniát *Über-Walt*-nak nevezi, meg nem rójja. A trans vagy ultra melléknév csak úgy jelzi egy bizonyos tartomány fekvését, mint az Ost és West, és Österreich vagy Westphalen mindenkítől kívánja e név elismerését, bár hol lakják különben. Cislajthania alatt mindenki Magyarországot, Translajthania alatt Ausztriát érti, ámbár e nevek Magyarország állásából keletkeztek. Sulzer a transalpini Dacia történetét írta meg. És vajjon Zachulmia nem annyit jelent-e, mint post colles, a halmokon túl? Tehát egészen analog névképzés szláv nyelven. Ide tartozik Zagoria stb. Külső és Belső-Szolnok megye elnevezését csak úgy értjük, ha tudjuk, hogy az erdélyi vajda volt egyszersmind Szolnok megye főispánja, az ő erdélyi székhelyéhez viszonyítva nevezték el

Szolnok megye egyes részeit külsőknek vagy belsőknek. Napoleon 1797. évben Olaszország részeiből a cisalpini köztársaságot alapította, és déli Afrikában 1848-ban a transvaáli köztársaság keletkezett, melyet mindenki annak nevez, akár délre, akár éjszakra lakják a Vaal folyóhoz.

Midőn tehát Wolff I. a Transilvania névről úgy vélekedik, hogy: es ist kein rechter Name, akkor eszünkbe juttatja a magyar törvényhozásnak az 1867. évi kiegyezés óta követett eljárását. Ha a monarchia két államáról van szó, akkor ezek mindig így említetnek: Magyarország és az ő felsége uralkodása alatt álló többi országok; — vagy: a Szent-István koronája alatti országai, és ő felsége többi országai; — vagy: Magyarország és a birodalmi tanácsban egyesített országok. A magyarok kerülnek túlságos óvakodásban, hogy Ausztriát Ausztriának nevezzék. Erre aztán mondhatná Wolff I., hogy: es ist kein rechter Name. Mondhatja azt az amerikai Hinterwäldler-ek területéről is, mert a Hinterwald ott nem izmosodott ország nevévé. Rogerius, midőn menekvését a tatárok elől leírja (Carmen miser. 40. fej.) azt írja: *pervenimus ultra silvas*, és Erdélyt érti. Itt már Wolff állíthatná, az nem név, és hogy Roger költői szabadsággal élt.

Tuhutum (Anonymus 25. fejezete szerint) Ogmándot bízta meg, induljon kelet felé, és vizsgálja meg terrae ultra silvanae termékenységét. Erős jelzése annak, hogy az erdélyi részek honnan kapták nevüket.

Az *Erdély* név ugyanazt jelenti, a mit Transilvania. De az Erdély név régiebb, mint a Transilvania, mert a magyarok a Tuhutum által megszállt tartományt csakis magyar néven nevezhették el; a Transilvania nevet a diplomatikai élet hozta forgalomba a magyar név alapján. A magyarok előtt soha semmiféle nemzet nem adott e részeknek, az Erdélynek vagy Transilvának értelmileg megfelelő nevet. Wolff I. az Erdély név fejtegetésében mindenütt csak nehézséget lát. Nem tudja, úgymond, vajjon ki jelentette ki először azon nézetét, hogy Transilvania az ó-magyar *Erdeuelu* fordítása, de már Marienburg Lukács József vallotta ezt, 1813. évben megjelent, és az erdélyi nagyfejedelemséget tárgyzó földrajzában. Wolff elismeri, hogy minden nevezetes író az Erdély névnek első részében az »erdő« szót találja, és azért megnyugszik a tartománynév első felének magyarázatában; de csak látszólagosan, mert utóbb ez alaprész magyarsága ellen is erős kifogásokat tesz.

Az oláhok, tudvalevőleg Erdélyt Ardeal-nak nevezik. Wolff I. különösnek tartja, hogy eddigelé mindenki kétségtelen dolognak vette, mintha Erdély a magyar erdő szótól származnék, és senki tekintetbe nem veszi, sem az oláhok, sem a byzanti írók »*Ardelion*« névalakját. Ő vállalkozik arra. Miért, hogy a magyar névnél a bekezdődő betű *E*, holott a bizantinusoknál és oláhoknál *A*? Erre azt felelhetni: az illető nyelv törvényeinél fogva. Erősd (Felső-Fehér megyei) falu oláh

neve: Ariusd. Erked (Kolos megye) oláhul Artyud, Erdőfalva (Kolosban) Argyova, és (Hunyad megyében) Argyén. Örményesből lett Armoenis. A Szatmár megyei Erdő-Szada oláhul Ardó-Szada. A Közép-Szolnok megyei Egerhát nálók Argyehát. V. István király 1272. évi levele a Telekes mellett fekvő *Erdou* faluról szól; ez a mai Ardó, Torna megyében. Általában az a nézetem, hogy a felső-magyarországi, nevezetesen Ugocsa megyei Ardo helynevek, a magyar erdő szóra vihetők vissza.

A magánhangzónak felcserélése tehát meg volna magyarázva. De Wolff I. tovább megy, és az Ardelia és Ardelion névnek magyarázatát messze vidékeken keresi. Míg Leschka István Erdély nevének megértése végett a szláv *rada, rda, rdji, rdel, erda, ardin* szavakra gondol, melyek Erdélynek érzegzaldagságát és érzezbányáit hozzák emlékezetbe; és Schmidt Vilmos úgy vélekedik, hogy Ertem és Erdély kazár név, mely össze-vissza benőtt erdőt jelent; addig Wolff I. Gallia éjszakeleti részeiben az ardeni hegységben csatangol, melyeknek kelta neve: Arduenna silva. Az Arduenna név az *ardlwa* (magas) szótörzshöz tartozik, a melynek gyöke *ardh* (emelkedni). E család tagjai a latin *arduus* és az ó-ír *ardla* (felmagasló, magas) szavak. Hivatkozik azután, hogy van a francia Schweizban Ardon, a régi Arduno; a francia Ardonum, hogy Theodosia várost a szkíták Abdardának hívták, hogy talán a régi Ardelica is a Gardató mellett ide tar-

tozik. De minek e csatangolás messze tájakra, midőn hazánk földje nem nyújt támaszt e tan igazolására. Wolff maga is megütközik teoriájának merészségén, és csak reményét fejezi ki az iránt, hogy majd egyszer tán bebizonyodik az, hogy az Ardelia és Ardiscus a mai oláhországi Ardschisch városnak római neve, mely azon egy korban eredt és azon egy néptől származik.

Chalkokondylas görög író Erdélynek nevét Ardelion-nak írja, azért Wolff figyelme fölébred, és mert az oláhoknál is a tartománynév nem E-vel, hanem A-vel kezdődik, hogy az Ardeal a régibb országnév és nem Erdély. Ez állítás azt tételezné fel, hogy az oláhok előbb lakták Erdélyt, és nem a magyarok; a mely föltevés azonban a történeti kritikába ütközik. Különben Chalkokondylas 1470. év körül írt, és Hunyadi János tetteit jól ismerte. Ha ily későkori író adataiból valamit szabad következtetni a magyar nemzet honfoglalási korára, akkor annál inkább szabad századokkal korábbi forrásokra hivatkozni, melyek ellenkezőt bizonyítanak, mint a mit Wolff I. akar. Chalkokondylas előtt, tudomásunk szerint, senki sem nevezte Erdélyt Ardelion-nak. De *Erdély* már legrégibb kronikásainknál fordul elő. Így a Névtelen jegyzőnél (XI. fejezet) *Erdeuelu*. Kézai Simon írja, hogy Gyula kapitány utóbb az erdőelvi részen — in partibus *Erdevelu* — lakott. Előfordul egy 1353. évi oklevélben: magister Jacobus dictus de *Erdel*.

(Kállay cs. lvtára.) és 1383. évben Nicolaus dictus de *Erdel*. (Gr. Károlyi család Oklevéltára I. köt. 402. lap.) A pozsonyi kronikában azt olvassuk, hogy a húnok Csaba vezérökkel csatát vesztvén, három ezeren a Csiglamezőre menekedtek, onnan Erdélybe betörték — ex obrupto ad *Erdeveleu* intrarunt, — később székelyek néven válván ismeretessé. (U. o. 21. lap.) Alább Gyula vezérről azt írja: qui civitatem Albam in *Erdevel* in venatione sua invenerat. (U. o. 24. lap.) A krónika különben néha tisztán az *Erdel* névalakot is használja. Egyik helyen így ír: Hungari ingressi sunt Pannoniam, et devenerunt in *herdevel*. (U. o. 23. l.) Szent-Istvánról azt írja: Et ipse regnum *Erdevel* monarchiae Ungariae adiunxit. (U. o. 29. lap.) Turóczy *Erdevelwe*-nek írja a tartomány nevét. (Schwandtner kiadásában 78. lap.) Egészen egyértelműnek veszi alább azon ország nevével, mely *hungarice Erdeel*. (U. o. 95. lap.) Nyomban ezután elbeszéli, hogy mikép fogalta el Szent-István Erdélyt, a hová ő kormányzásra Zoltán nevű rokonát behelyezte, ki azért *Erdéli Zoltán*-nak nevezetett. A *chronicon Dubnicense*, Mátyás Flóriánnál: *Erdeel*. (Fontes domestici III. 23., 27., 30., 44., 114. lap.) Ugyan e kötethez van csatolva a *Chronicon Monacense*, mely Szent-István koráról az *Erdeleu* nevet kétszer használja. Az *Erdeeli Zoltán* nevet *Chronicon Dubnicense* is ismeri. Veranesics Antal így ír: a húnok Scythiából nagy sereggel jöttek azon tartományba, mely most *Erdevel*-nek

neveztetik. A törökök e tartományt *Erdel*-nek nevezik, tehát nevét a magyarból kölcsönözték. Az *Érdy-codex*-ben (Szent-István király legendájában) előjön *Erdőség* nevezet alatt is.

Mind ebből az tűnik ki, hogy az Erdőelve legrégibb használatú, hogy értelme teljesen azonos az Erdél névvel, mely szintén ős időkben divatozott a magyar nemzet közt, és hogy az Erdőelve-ről mondott azon magyarázat, hogy ez = »erdőn túl« levő tartományt jelent, nem Hunfalvy Pál önkénytelen theoriája, hanem történeti adatokkal igazolt tény. A nyelvészek közt is nemcsak Hunfalvy Pál, hanem Lugossy József is vallja azt, hogy Erdöl = Erdély. (Magyar Nyelvészet II. k. 148. lap.)

És valamint a történet, úgy a közélet és a közélet nyelvezete is tanúsodik a mellett, hogy Erdély, a régies Erdőelve, és értelme szerint annyi, mint Transilvania. — Wolff I. igen bátran tagadta, hogy a magyar nyelvben léteznék *elc*, *elu* praepositio vagy postpositio *tal*, *trans* értelemben. Erre Hunfalvy Pál minden kételyt eloszlató adatokkal szolgál, merítvén a magyar és német bibliafordításokból, melyeket egymással hasonlít. A »Régi magyar Nyelvmélekek« (Buda 1842.) harmadik kötetében egy 1466. évi kézirat alapján közölve van az első fordítás; melléje sorakozik Erdősi-nek (Sylvester) 1537. évben nyomtatásban megjelent fordítása az Új-Testamentumnak. Végre a Luther-féle bibliafordítás, mely 1815. Halléban megjelent. E három forrás összeha-

sonlítására, azok I., II., III. sorszám-
mal jeleztetvén, Hunfalvy következő-
leg idéz:

Máté, 16. 5.

I. És mikor jutottak volna ő tanajt-
ványi tenger *elve*, elfeletkeztek kenyé-
reket velek venni.

II. És mikoron az ő tanítványi az
tulsó partra mentenek volna, feledi-
kensígnak miatta nem vűttenek vala
kenyereket üvelek.

III. Und da seine Jünger waren
hinüber gefahren, hatten sie vergessen
Brod't mit sich zu nehmen.

Máté, 19. 1.

I. És úgy lön, mikor megvégezte
volna ez beszédek, elmene Galileából
és jutának Judeának vidékébe Jordan
elve (*elue* = *πέρας τοῦ Ἰορδάνου*).

II. És lün mikor elvégezte volna
az Jézus e beszédek, elmene Gali-
leából az Zsidóországnak határiba az
Jordanon *elue*.

III. Und es begab sich, da Jesus
diese Rede vollendet hatte, erhob er
sich aus Galiläa, und kam in die
Grenzen des jüdischen Landes *jenseits*
Jordan.

Lukács, 8. 22.

I. Igy lön kedig a napok egyében
s ő felmene a hajócskába és ő tanajt-
ványi, s mondá ő nekik: Menjünk el
a tó *elue*.

II. keljünk által az álló
viznek *tulsó* partjára.

III. Und es begab sich auf der
Tage einen, dass er in ein Schiff trat

samt seinen Jüngern. Und er sprach
zu ihnen: Lasset uns *über* den See
fahren.

Márk, 3. 7.

I. És sok gyülekezet követé ötet
Galileából és Judeából és Jerusza-
lemből és Idumeából és Jordan *elvől*.

II. És felette nagy sokaság követé
ütet Galileából és Zsidóországból és
Jeruzsaleméből és Idumeából és Jor-
dan vize *elve* való tartományokból
(aus den Gegenden *jenseits* des Jordan-
flusses).

III. Und viel Volk folgte ihm nach
Galiläa, und aus Judäa, und von Je-
rusalem, und aus Idumea, und *von*
jenseits (*elvől*) des Jordans.

János, 18. 1.

I. Mikor ezeket mondotta volna,
kimene ő tanéjtványival Cedronnak
áradatja *elue*.

II. Mikoron ezeket megmondotta
volna, kiméne az ő tanítványival az
Kidron nevű patak *elue*.

III. Da Jesus solches geredet hatte,
ging er hinaus mit seinen Jüngern
über den Bach Kidron.

(Lásd az idézeteket: Korrespon-
denzblatt des Vereins für siebenbü-
rgische Landeskunde. X. Évfolyam
1887. Nagy-Szeben.)

Hunfalvy ellenfele tekintetbe ve-
hette volna, hogy a földrajz ma se
ejtette el az *elve* kötszót, példa erre
Kolosvár, hol ma is a hídútczából a
Híd-elve-re, azaz, a hídon túli részre
megy át az ember. Háromszék vár-
megyében van Kökös és Uzon nevű

falu, mind a kettőben *Vizelve* nevű dűlők; mint azt a jelen kötet végén följegyeztem. Komárom megyében pedig Szárcsaelve nevű kaszáló, Apácza-Szakálás falu határában; és ha figyelemmel kutatunk, fogunk másutt is *elve* összetételű hazai helyneveket találni. De még az oklevelek is fognak bennünket támogatni, mert Miklós nádor egy 1221. évi levele említést tesz a Ják nemzetség egy Vas megyei Keuruselv, azaz Kőröselve nevű birtokáról. (Hazai Okmánytár IV. köt. 15. lap.)

Hogy a Havas-el-föld elnevezés valóban közhasználatban volt Transalpinia, vagy Oláhország értelemben, azt egy másik cikkben fogjuk bizonyítani. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Szabó Dávid Havas elvő földének nevezi Oláhországot, Heltai Gáspár kronikája pedig: Duna elvő Felső-Magyarországról -- azaz a Dunán -- túli Magyarországról szól. Tinódi Sebestyénre is hivatkozhatunk, ki Temesvár végveszedelmét tárgyazó énekében így versel és a török császár által oly parancsot intéztet Amhat pasához:

Onnan masfelől *havas elbe* Moldovába,
Készön legyenec vitezim dolgokba.

A bujdosó Thököly Imre társai már általában Havasalföld névvel élnek.

Különös, hogy már Kaprinai nem ismeri az *elve* szó értelmét, és midőn a kolosvári Hidelve külvárost említi, jegyzetben e nevet oda magyarázza, hogy ez annyit jelent magyarul, mint: ante pontem, vagy sub pontis initium,

azaz: a híd előtt, vagy a híd kezdetén. (Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad. Viennae 1767. I. 19. lap.)

A kétkedők minden állásból kiszorítván, végre még azzal állnak elő, hogy a helyesírás az Erdély névben ingadozik, mert e név Erdeelu, Erdeweile, Erdeleu, Erdewl, Erdeel stb. alakban fordul elő. De vajjon a XIX. század német írói a szavakat és neveket egyformán írják-e? Mily méltányosság az, a régibb, irodalmilag fejletlen századoktól azt kívánni, a mit a jelenkor sem tudott elérni? Ez úton haladva oda jutnánk, hogy a változó helyesírás korlátlan szabályozója volna a szavak és nevek kiejtésének, és mert Priscus, Bölcs Leo császár és Constantinus porphyrogeneta Csát helyett Szkottas, Álmos helyett Zalmutzes, Árpád helyett Árpadesz, Csörsz helyett Kurszanesz stb. írtak, a névadó magyar nép kénytelen volna erőszakot magán elkövetni, és idegen írók elferdítéseit jóknak elfogadni és magáévá tenni. A régies Erdelu-ban előforduló *u* szerepléséről még ma is vitatkozni, valóban különös feladat. Ez az *u* vagy a *v* betűt helyettesíti, és akkor van jogosultsága vagy tompa kihangzás, mely a régies írásmód sajátosságához tartozik. Manapság már feleslegesnek kell találnunk annak idézését, hogy a krónikákban előforduló nevek: Lelu = Lél, Almu = Alom, Zobolsu = Szaboles, Tosu = Tas, Saroltu = Sarolt, Zuardu = Szoárd, Borsu = Bars, Bulsu = Bules vagy Bölcs, Uszubu = Öszöb,

Loponsu = Lapaucs, Atelkuzu = Etelköz. Azon ténynyel szemben, hogy a legkülönbélebb helyírásban előforduló Erdeuelu, Erdelu, Erdel, Herdewel stb. név mind egyes-egyedül csak Erdélyre vonatkozik, el kellene némulni minden kételynek. De a kételkedők nem mindig tárgyilagosan kutatnak, hanem sugalmat vesznek olykor törekvésektől, melyek nem a tudomány útján fekszenek. Még ha rá is szoríttatnak azon vallomásra, hogy Erdóelu = Erdóele = Erdőelve, = Erdőel = Erdeel; még akkor is védekeznek, hogy az Erdeel, Erdél névnek utolsó betűje nem lágyul meg *ly* betűvé, és azért az »Erdély« névalak magyarsága gyanús. Vajjon mit nyernek vele e tagadással? Ha a nyelvszokás nem is lágyította volna meg Erdél-t Erdélylyé, azért Erdél mégis csak Erdély. A tagadás célja az, hogy be legyen bizonyítva, hogy az Erdély név csakis a görög Ardelion-ból származhatott. Azonban tudjuk, hogy a mell (pectus), mellynek ejtetik, pedig a mell szó után nincs *i* betű, mely a lágyulást indokolná. Számtalan magyar főnév végződik *ly* hangzással: apály, aszály, ragály, lapály, hatály, szabály, akadály, szeszély, veszély, konkoly, erély, bivaly, homály, rejtély, mosoly stb. A *jel, bel, kül* stb. viszonyító szavak comparativusa felyebb, helyebb, külyebnek ejtetik. Még az idegen eredetű szavakban is a magyar a kihangzást lágyítja, és így lesz beszédjében: pistoly, fortély, fertály, karabély, rostély, persely, muskotály, meszely,

kristály, király (král), erkély, borbély stb.

Az előadottakból kitetszik, hogy az Erdély név alkotásánál a magyar nyelv szabályai voltak döntők és határozók; és azért Szabó Károly is hirdethette Kézai Simonhoz írt jegyzeteiben, hogy in partibus Erdewelu, avagy Erdőelű, Erdőelv, Erdőelve a mai Erdély névnek eredeti alakja.

Elhallgatni nem akarjuk, hogy a Chronicon Dubnicense sajátos magyarozatát adja az Erdély névnek: »Ez az ország azért neveztetik »magyarul« *Erdeel*-nek, mert sok folyó nedvesíti, melynek homokja aranyat tartalmaz, és e föld aranyja a legjavából való.« (Mátyás Florián kiadása 44. lap.) E szavak tulajdonkép semmit sem magyaráznak, mert nem értjük, mi köze van egymáshoz az erdély és arany szavaknak.

Septem-Castra és *Siebenbürgen* Erdélynek azon nevei, melyek nem az »erdő, silva« értelme alá tartoznak. Eddigelé azt hitték, sőt sokan még ma is hiszik, hogy *Septem-Castra* és *Siebenbürgen* azonos jelentésűek. Mi e fölfogás ellen már évek előtt fölszólaltunk, most is nézetünk változtatására nem merültek föl fontosabb okok. Jireček József (Einiges über die culturellen Beziehungen der Ungarn und Böhmen in XIV. und XV. Jahrhunderte, und über die ungarischen Husiten) nagyon méltánylólag nyilatkozik az Eltűnt régi vármegyékről szóló munkámról, csak azt sajnálja, hogy Rösler teoriáját helyesletem, ki a *Siebenbürgen* nevet a Cibinium névtől származtatja;

holott ezen állítás minden okleveles bizonyítékot nélkülöz, és szemben a történetileg igazolt Septem-Castra-val semmi czállal sem birhat. A czél csak a valóság kiderítése lehet, és miután maga Hunfalvy Pál is ráhagyja Wolffal folytatott polemiájában, hogy ez utóbbinak igaza lehet, a mennyiben Roesler theoriáját megtámadja, és ez által e pontban régi állásáról eltávozik, és miután Krones is Roesler nézetét pártolja, szükségesnek vélem e kérdést újra bonczkés alá venni.

Keressük mindenenek előtt a nevek régi alakjait. Forrásaink szerint a *Septem-Castra* név ezekben fordul elő:

1370. Joannes Tarlach, de Septem-Castris.

1373. Conradus de Septem-Castris et de Tatarlak.

1373. Nicolaus de Septem-Castris.

1382. Joannes de Septem-Castris.

1383. Nicolaus de Septem-Castris.

1384. Joannes de Septem-Castris.

1385. Michael de Septem-Castris.

1398. Martinus de Septem-Castris.

1407. Emericus de Septem-Castris.

Ezek mind a prágai egyetem tanulói voltak. A *Septem-Castra* név nem egész Erdélyt jelenti, hanem csak a szászok-lakta földet — a fundus regiust. Kitűnik ez abból, hogy a prágai egyetem tanulói sorában 1369. év alatt egy László nevű tanuló fordul elő, mint Ungarus de partibus Transilvanis. Transilvania tehát megfelelt egész Erdélynek, de nem a *Septem-Castra* név.

Még jobban kitűnik ez a bécsi egye-

tem matrikuláiból, hol ilyen nevek fordulnak elő:

1501. Christianus Transilvanus ex Corona.

1508. Georgius Greff Transilvanus Schesburgensis.

1515. Thomas Wall Cibiniensis Transilvanus.

A wittenbergi egyetem matrikulájában pedig 1543. évre Martinus Calvus sibuniensis Transsilvanus; azaz Kopasz vagy Kahl Márton Nagy-Szebenből, és Thomas Wemelius Cronensis Transilvanus.

1545. Bartholomeus Malus, Coronensis Transilvanus.

1558. Thomas Ursinuz Stolzenburgensis Transilvanus.

1559. Leonhard Lensmann Schesburgensis Transilvanus.

Azért Imre király már 1204. évben említhetett Theotonieos Transilvanenses (Wenzel I. 91. lap) azaz erdélyi németeket. Mint alább látni fogjuk, Windek kronikája is tudja, hogy a Barczaság nem feküdt Siebenburgban, hanem Transilvaniában.

A kronikák a *Septem-Castra*-t következőleg említik:

1241. Tartari terras Pannoniae, *Septem Urbium*, Moraviae, vastaverunt. (*Annales Zwifaltenses*; *Monumenta Germaniae, Scriptores*, 59.) A hasonló forrásból merítő *Annales S. Trudperti* ugyanezen eseményt említvén, az országot így nevezik: *terra septem castrorum*. (*Monumenta Germaniae, Scriptor*. XVII. 294.)

1242. Tartari in Ungaria, terra scilicet *septem castrorum*, civitatem

dictam Hermanni villam in Aprili expugnantes, usque ad centum ibi pervenerunt. (Monumenta Germaniae, Scriptor. 16. 34. 19.)

1242. és utóbb: Civitas quae dicitur *hermansdorf* in VII. *Castris*. (Annales, Erfurtenses.)

1284. } terra *Septem castrensis*, de

1289. } *septem castris*, *Septem-Castra*,

(Oesterley: Historisch-geographisches Wörterbuch 632., mely forrás szintén a Monumenta Germaniae különféle helyeire utal.)

Az itt felsorolt helyeket Wolff I. is idézi. Itt figyelmet érdemel a főnebbi források azon kitétele, hogy a terra *septem castrensis* Magyarországon (Pannonia, Hungaria) fekszik, hogy tehát ők Erdélyt Magyarország részének ismerték.

A bécsi egyetem matrikulái, melyek az egész XVI. századot átkarolják, a *Septem-Castra* nevet nem ismerik. Ott az illető egyénről vagy az mondatik, hogy Transilvanus, vagy származási helyét — még ha ez a szászoklakta földön fekszik is, — megjegyzés nélkül közlik, épúgy, mint midőn az egyetem tagja: de Sopron, de Tirnavia, de Pesth, ex Posonio stb. (V. ö. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században 213—235. lap.)

A krakói magyar bursa tagjai közt vannak erdélyiek is, a kik a származási hely megemlítése nélkül csak Transilvani neveztetnek. Csak egy ízben fordul elő Georgius Tampusi Transilvanus de Haznafalu (tán inkább Hosszúfalu). Előfordúl 1527.

évre Gaspar de Transalpibus, mint a magyar bursa tagja.

A wittenbergi egyetem matrikulájában, midőn az egyetem tagjait már annyiszor hungarus, transilvanus-nak, vagy ex Pannonia melléknévvel jelezte, egyszer 1546. évre valami Dénes nevű tanulót említ ex *Septem-Castris*. Mellette feltűnik Tövisy Mátyás mint Pannonius, — pedig erdélyi ember lehetett.

A jeni egyetem matrikuláiban a *Septem-Castra* név egyszer sem fordul elő; a Transylvania akárhányszor. A wittenbergi főiskolába járt tanulók névsorában szintén találunk 1522. és 1560. évek közt számos magyart és erdélyit, — egyik sem említetik de *Septem-Castris* melléknévvel. (Révész Imre a M. Történelmi Társaság VI. 215—229 lap.)

Wolff I. azt kérdezi Hunfalvy Páltól, vajjon eszébe jutott volna-e neki azt a tant felállítani, hogy Transilvania magyar neve Erdőelue, azaz Erdőn túl, ha véletlenül a Transilvania név fenn nem maradt volna. Azt a kérdést mi is intézzük Wolff tanárhoz, és kérjük, vajjon gondolt volna-e arra, a Siebenbürgen nevet erdélyi hét várról származtatni, ha véletlenül a *Septem-Castra* név fenn nem maradt volna?

De ezt, mint láttuk, Szabó Károlytól és másoktól is kérdezte volna.

Sehol sem találok annak bizonyítékát, hogy a *Siebenbürgen* névben már a legrégibb korban a hetes számnév lett volna foglalva; sőt nekem úgy tetszik, hogy a *Septem-Castra* név csak akkor keletkezett, midőn az em-

berek már elfelejtették a Siebenbürgen név jelentését, és akkor történetelt, hogy a Sieben névben nem egy nemzeti hős emlékét keresték, sem egy ősi topographiai nevet, hanem számnevet. A félreértés más helyneveket is hozott létre. Így Hunfalva majd villa Canis (Hundsdorf) majd villa pullorum (Huhnsdorf), Késmárk városa majd villa Caseorum vagy Caseorum, majd Cäsaropolis; már a mint valaki vagy a sajt, vagy a császár szóra gondolt. Kercz de Candelis apátságnak neveztetik stb.

Angolországban, az angolszász királyok idejében öt helység, úgymint Leicester, Stamford, Derby, Nottingham és Lincoln ötpolgáriak — Fünfbürgereknek, avagy az öt helység lakosainak neveztettek. Ez az öt város jogokban, kiváltságokban lehetett egy-egy, de földrajzi közös nevet nem bírt, mint Siebenbürgen. Lingard, az angol történetíró, ki e tárgyról szól, más hét helység csoportjáról is tesz említést. Edmund herczeg igénybe vette Algiva özvegy királyné befolyását a maga érdekében. De itt Lingard azt kérdi: vajon kik lehettek a hétváriak — a siebenbürgerek? Bizonyosan e kérdés nem szól egy angol Siebenbürgen tartományi név mellett, de legalább nincs kétség, hogy e névben számnév van kifejezve.

A szepesi hét község, mely Nagy Lajos királytól 1374. évben Göllniczbánya kiváltságaiban részesítettet, együttesen *Sieben Perge*-nek neveztetett. Ez a hét község következő: Schwedler, Einstedl, Zsakaróc, Folk-

már, Prakendorf, Henczman, Abakuk. (Fejér IX. 4. köt. 564. lap.) Megjegyzendő, hogy Schröer Gyula e sorozatba Szomolnok és Stoss várost felveszi, több másokat kihagyván. (A bécsi tud. akadémiai Sitzungsberichte 25. köt. 225. lap.) Ezt a hét várost is közös kiváltságainál fogva össze lehetett foglalni, de a hetes szám még nem lett földrajzi név.

A Szepeességen kívül még más hét magyar bányaváros létezett, melyet közös szervezet fűzött össze, úgymint Selmecz, Körmöcz, Zólyom, Besztercebánya, Breznóbánya, Libetbánya, és Korpona.

Az sem szól a Septem-Castra ősi sége mellett, hogy semmi diplomatikus oklevélben nem találjuk, csak másodrendű forrásokban. Kézai Simon, midőn a magyarok honfoglalását leírja, azt mondja, hogy Kiön át jöve, aztán az Ung nevezetű folyónál szállának meg, hol várat építének (Ung vára Anonymus szerint a magyarok bejövetelkor már fönnállott), mely folyótól nevezték őket a nyugoti nemzetek hungaroknak. S mintán ezen kívül más hat várat is alapítottak, egy ideig azon vidéken maradának. Ime Kézai is hallott valamit a hét várról (septem-castra), de ő azokat Magyarországba, sőt épen Felső-Magyarországba helyezi, pedig az ő korában a kronisták már az erdélyi szászok földjére alkalmazták.

A mythikus hetes szám történetünkben gyakran szerepel. A hét vezér, Erdélynek hét vármegyéje, a szászoknak, de a székelyeknek is hét

széke, stb. azt bizonyítja. Turóczy vezetésen azt adja elő, hogy a hét magyar vezérek, feleségeik és holmijok biztosítására és őrzésére hét földvárat építettek, — és azért az ország e része a németek által *Siebenburg* azaz *Septem-Castra* nevezetett (Schwandtner, *Scriptores* I. 87.) Hasonlóan olvasuk Ranzan Péternél, hogy a nép kívánsága szerint azon föld, melyen a hét vár épült, német nyelven *Siebenburg* azaz *Septem-Castra*-nak neveztessek, mely nevet mai napig megtartá. (Schwandtner U. o. 349. lap. Mátyás Florián kiadásában: *Historiae, Hungaricae fontes domestici* IV. köt. 179. lap.) Wolff I., ki e két forrásra hivatkozik, tévesen hét *hún* vezérről beszél. A kronisták magyar vezérekről írják a fönnebbieket. Kivétel ebben Verancsics Antal (Összes munkái I. k. 151. lap.), ki azt írja, hogy azok félre beszélnek, kik a szászokat saját nyelvökön *Sebenburger*-eknek kívánják elnevezni azon hét városról, melyet ők építettek, ugymint Colosvár, Cibin és mások; kell, hogy valamennyi erdélyi ezen néven neveztessek, a *húnok* azon hét földváráról, melyet ott építettek, a hol táboroztak. Nem oly hóbortos dolog, mint Wolff I. gondolja, ha valaki a *Siebenbürgen* nevet Erdélynek — nemcsak a szász terület — hét váraitól származtatja. Már Schuller Libloy Frigyes (*Siebenbürgische Rechtsgeschichte* III. köt.) felismerte azt, hogy a mai erdélyi szászok a hét vármegye (*castra*, vármegyék, Pfalzen, főispánság) területére hívtak meg II. Géza által. A székekelyek földje is

eredetileg vármegyei terület volt, pedig őket már itt találták a bevándorló szászok. Ez igen természetes, mert minden *fundus regius* államjogiilag valami szomszéd vármegyéhez tartozott, — habár csak mint *desertum*. Az anteculturalis időben Fehér vármegye az ország déli határáig terjedett, és abból szakítottatott ki a szászok telepítési földje, ahhoz tartoztak még a főkszékek: Szelistye, Talmács és Fogaras. Abból különítetett el még csak a mult században Felső-Fehér megye területe. (Lásd Pesty Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék* II. köt. 16—20. lap.) 1460. évben a Barcaság erdélyi Fehér megyében fekvőnek mondatik. (U. o. 137. lap.) Gr. Kemény József és Marienburg is tudomással birtak Fehér megye nagy terjedelméről, és többé-kevésbé sejtették, hogy a vármegyei terület volt az egyedüli politikai felosztás Erdély területén. De mind a mellett a magyaroknak nem tetszett hazájok keleti részeit hét várról, vagy várbeli tartozandóságról elnevezni, hanem erdős minőségétől, — de a mire nekik nem volt hajlandóságuk, megtették a szászok, a kik ezen eredményre valóban sajátja módon kerültek, mint azt e sorok kimutatják.

Ha azt a kérdést vetjük fel, vajjon melyik az a hét vár, a mely *Siebenbürgen* névnek szülője, a legkülönbébb véleményekkel állunk szemben. Némelyik a Barcaságra tekint, és azt hozza fel, hogy ott német lovagrendűek hét várat építettek: Földvár (Marienburg,) Heltvény (Heldenburg,) Fe-

ketehalom (Schwarzburg), Törzburg, Rohrmauerburg, Brassoviaburg és Kreuzburg. Hogy az ország valamely zugában épített várak, védelmi fontosságuk elismerése mellett, elég okul szolgálhattak volna egész Erdély elnevezésére, több mint kétséges. Ez ellen szól azon tény is, hogy a Barczaság akkor, midőn a Siebenbürgen név keletkezett, a Siebenbürgennek nevezett tartományon kívül esett. E tény anynyira köztudomásba ment, hogy a brassói ember ma is azt mondja: ich gehe nach Siebenbürgen, midőn a nagyszebeni tartományba megy. Gergely pápa 1232. évben a prenestei püspökhöz intézett levelében mondja, hogy a barczasági német lovagok öt várat építettek (Fejér III. 2. köt. 304. lap.), a mi nem gátolta Schlözert, hogy midőn a pápa ezen levelére hivatkozik, ne mondja tévedésből, hogy ezek hat várat építettek. A várak neveit a pápai levél nem sorolja elő. Különben a német lovagok azon törekvésökért, hogy a hűséges védelemre nekik átadott földet árulólag magoknak megtartani akarták, II. András király által 1225. évben az országból fegyveres erővel kiűzetvén, távol sem állottak a tisztelet és szeretet oly magas fokán, hogy alig 14 évi szereplésök a Barczaságban ily kihatással bírt volna az egész tartományra.

Más vélemény szerint a szászok által épített várak, u. m. Nagy-Szeben, Medgyes, Segesvár, Brassó, Kolosvár, Besztercze és Szászsebes adták a tartománynak német nevét. Ezek voltak

Székely István szerint is a kerített szász-városok. E felsorolásban is olykor eltérés van, a mennyiben némely író Kolosvár helyett Szászvárost nevez. Ez a felsorolás azon hibában szenved, hogy Brassó, Besztercze és Kolosvár nem is tartoztak Erdélynek azon részéhez, mely Siebenbürgennek neveztetett, és így nem is szolgálhat alapul a Siebenbürgen név magyarázatára.

Oláh Miklós következő hét szász várost számlál elő: Szeben, Szászsebes, Segesvár, Szászváros, Vincz, Berthalom és Holtzonía, mely utóbbi alatt kétségkívül Újegyház értendő. Oláh azt hiszi, hogy ezek képezik a székek főhelyeit, a melyek élére a király a királybirót nevezte ki.

Ez a várkeresés, ez a nyomozás, vajjon mely hét vár vagy város szolgált alapul a Siebenbürgen névnek, nem válik előnyére azon feltevésnek, mintha a Siebenbürgen névben a hetes szám rejlenék. Sokkal kevesebb és lényegtelenebb eltérés batorította az ellenfeleket azon tagadásra, hogy Erdély magyar név. Vegyük hozzá, hogy maga Schlözer bevallja, hogy kilencz város közül, mely a Siebenbürgen névadásnál állítólag szerepelt, egyetlen-egy sem fordul elő azon kor okleveleiben, az egy Nagy-Szeben kivételével mely azonban Cibiniumnak neveztetik.

Igaz, hogy egy nagy auctoritás áll azok élén, a kik a Siebenbürgen nevet a hét városról származtatják — és pedig Piccolomini Aeneas, ki mint II. Pius, 1458. évben a pápai trónra

lépett. Ő ugyanis azt írja, hogy az erdélyi németek erős, és harcban gyakorlott emberek, *hét városról*, melyben laknak, hazai nyelven *Siebenburger-eknek* neveztetnek. (Teutones, viri fortes et bello exercitati, a VII. civitatibus, quas inhabitant, Siebenburgenses patrio sermone appellati.) De nem volna meglepő, ha egy magasan álló olasz férfi, mint II. Pius, a Siebenbürgen névben a hetes számot keresi, midőn magok az erdélyi szászok a Siebenbürgen név értelmét elfelejtették, és azt már századokkal ez előtt a Septem-Castra névvel azonosították.

Az a hagyományos kifejezés: die Siebenburg bei Hermannstadt, — egy-maga elegendő annak megértésére, hogy a Siebenbürgen névben nem a hetes számnév lappang, hanem egyéb valami. Épen úgy elkülönítik az Annales Erfurtenses a város és a tartomány nevét 1242. évben: civitas quae dicitur Hermansdorf in VII. castris. Azon nemzetek, melyek közt az erdélyi szászok éltek és élnek, a Siebenburgot nem fordították a hetes szám értelmével, hanem a magyarok Szebenre, az oláhok Szibiu-ra változtatták. Az oláh köznép ezt Szibi-nek ejti. Hangutánzás ez és nem fordítás. Egyedül az éjszaki szlávok nevezik Nagy-Szebent Sedmihradsko-nak, tehát valami hetes számot fejeznek ki, de itt az a kérdés, vajjon régi név-e ez a Sedmihradsko, vagy újabb kora? mert ha nem őskori, hanem a Septem-Castra divatozásának idején keletkezett, nem nyom semmit, és nem gyen-

gítheti az oláhok és magyarok tanúságát, kik folytonosan az erdélyi szászokkal érintkeztek. A hollandusok, mint az általok a XVII. és XVIII. században készített térképek tanúsítják, Siebenbürgent Zewenbergen-nek nevezik.

Különös feltevés, hogy a Cibin folyó mellett épült vár: Sibinburgnak, hétvár vagy hetes vár értelme lett volna. Az a név alkalmas egy egész tartományra, ha volt benne hét vár, de nem egyes várra. Tagadja is Wolff I., hogy valaha egy Sibinburg létezett volna, — ez szerinte csak Roesler képzelődésében áll. De vajjon hogy hívhatták a szászok által a Cibin folyó mellett épített várat, mielőtt Hermannstadt épült? Az oklevelekben 1160-tól kezdve, sőt 1142. óta találjuk a Cibinium helynevet, holott a villa Hermanni csak 1223. körül keletkezett. Volt Mons Cibinii is, s kell, hogy egy korán elenyészett vár ugyanezt a nevet viselte legyen. Okleveles adattal a XII. századból nem szolgálhatunk, — de nem is vagyunk ám az ilyenek bővében azokorból. Az ellenkező nézetűek sem szerencsésebbek, mert a Septem-Castra és Siebenbürgent a régi diplomatika szintén nem ismeri. Ha II. András szabadalmi levele után (1224.) keletkezett volna a Siebenbürgen név a hetes szám alapján, akkor a név hetes számának még lehetne értelmet tulajdonítani, mert csak II. András határozta el, hogy Broztól Boráltig egységes legyen a szász nép, — unus sit populus, — és Szeben a szászföldi

hét széknak főhelye volt, melyről aztán a Siebenbürgen név átszármazott az András-féle szabadalmakban részesülő területre. De erre is azt kell felelni, hogy a provinciales septem sedium Transilvanarum-féle kifejezés csak a XIV. században kezdett felmerülni, noha az első Comes de Scibinio, Joachim, már II. András alatt említették. (Wenzel VII. 310. lap.)

A kérdés tehát az marad, mi jogosítja fel az írókat azon állításra, hogy II. András ideje előtt egy erdélyi tartományt tegyenek fel, mely Siebenbürgen nevet viselt és melynek neve hét várról származik? Theodoret Szent Erzsébet életrajzában azt írja, hogy II. András korában Magyarországnak azon földén, mely *septem-castra* neveztetik, valami Clingsor mester nevű bölcs, nemes és gazdag ember lakott. Ez tudomásunk szerint a Septem-Castra legrégibb említése. De e sorok az András-féle szabadalmi levél ideje után irattak, és így nem bizonyítanak a hetes számú névnek ezen kor előtti létezéséről.

Siebenbürgen mint országnév némi lényegtelen helyesírási változáson ment keresztül. Így írja Windek Eberhard Zsigmond császár életrajzában 1439. év alatt: »Die Türken hätten gewonnen aine grosse Walachie, und ain kleine Worzland, und die *Sibenburg*.« Honterus 1532. évben kiadott térképét ily czímmel adja ki: Chosmographia Transilvaniae *Sybenbürgen*. A katona-állítás 1543. évben ily szavakkal határozottatott: »dass

man aus dem Adel, aus den *Siebenbürgen*, den Teutschen, und aus den Zeckeln« négy férfit kell választani. Ugyanezen évben említették a: *Landschaft der Teutschen in Siebenbürgen*. (Archiv des Vereins für Siebenburg. Landeskunde. III. 195. l.)

Roesler azon tant hirdette, hogy a későbbi Hermannstadt vidékén egy *Sibinburg* állott; — a *bürge* szótag az egyes szám dativusát fejezi ki, nem pedig többes számot, és miután a Sieben szóban számnevet kerestek, tévedés útján azon vélemény kapott fel, mintha e földrajzi név jelentése annyi volna, mint = hétvár, septem-castra; holott Roesler véleménye szerint a Siben valami német nemzeti hős neve volna. E tant vallotta Hunfalvy Pál Ethnographia 450. lap. Nyelvtudományi közlemények. VI. köt. 214. stb. lap, a Siebenbürgen országnévéről szóló cikkekben: Die Rumänen und ihre Ansprüche, 47. lap. stb., de vallotta sok más tudós is, úgy hogy Wolff I. boszusan felkiáltott, hogy e tan valamennyi közt a legmesterségesebb és épen ezért a leggyorsabb és szélesebb elterjedést nyerte.

Roesler tana elfogadható volna, csak sajnos, hogy Siben nevű német nemzeti hősről nem tudunk semmit, sőt mint egyszerű személynév is ismeretlen Grimm, Förstemann és mások előtt. Csak Schröer Julius ingadozik, és kérdi, vajjon a sok Seb, — Sieb, — Sieben stb. helynév alapja nem valami mythikus nemzeti hős emlékében keresendő-e? (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. 25.

köt. 220—222. lap.) Kétkednünk kell tehát oly nevű férfi szerepléséről Erdély földjén.

Érdekes, hogy maga Roesler utóbb elhagyta teoriáját, és nézetét oda változtatja, hogy a legelőkelőbb erdélyi szász-város Cibinium-nak nevezetik a Cibin folyótól, a mely mellett fekszik, innen aztán az egész tartomány provincia Zibiniensis, das Sibinische Land nevezetett, -- magától érthetőleg az András-féle diploma kiadatása után. (Romänische Studien 132., 133. lap.) És most azt reménylem, a kutatás helyes úton jár.

Azonban nem tartom oly bizonyosnak, mint Roesler, hogy a Cibin folyó-név szláv eredetű; mert noha szlávoklakta vidékeken Sibine, Sibenek, Sebenico, Ziebendorf, Zebben, Sceben (Zabin, a königsbergi kormánykerületben) stb. helyneveket találunk, nem felejtethjük el, hogy Erdélyben a legtöbb hegy- és folyónév magas, kivált kelta-szarmata eredetű korral bir, (ilyenek: Olt, Maros, Bisztricz, Sztrehl) és így valószínűleg Zibin is, mely szász kiejtésben *Zabeng*-nek hangzik és nem *Sinwen*, miként Roesler vélekedik: lehet szarmata, de lehet kelta eredetű is, de semmi esetre a hetes számnevet nem foglalja magában.

A fenforgó kérdésben közel áll hozzáam Teutsch G. D. a szászok történetének írója, midőn mondja, hogy szó sem lehet arról, mintha Erdély német nevét a 7 vezértől, vagy a hét magyar vármegyétől vette volna, minthogy a Siebenbürgen név eredetileg nem is

foglalta magában a hét magyar vármegyét, és a történetforrások a német »Siebenbürgen« kifejezés alatt egészen a XV. század közepéig csaknem kirekesztőleg a szászok-lakta földet, sőt kiválólág a szebeni tartományt értették, a miről a Barcaságban divó nyelvjárás még most is tesz bizonyosságot. Az újabb kornak mélyebbrelátó buvárlata arra mutat, hogy a tartomány neve inkább *Cibinburg*-ból keletkezhetett. Ilyen vár a megtelepedés első éveiben bizonyosan emelkedett a Cibin völgyében. E várnak környékét a Cibin völgyében az akkori szójárás szerint das Land der »Cibinsbürge« kellett nevezni, mely név később az egész szebeni tartományra átruháztatott, míg végre egész Erdélyre lett alkalmazva. E név első felének rokonhangzása a hetes számnévvel okozta aztán az ismeretes félreértést, mintha a Siebenbürgen névben számnév rejlenék. (Geschichte der Siebenbürgen Sachsen. Második kiadás. Lípese 1874. 23. lap.)

A tudós Zeuss (Die Deutschen und die Nachbarstämme) e névről nem tud másképp kritikai hajlamának eleget tenni, mint kérdeni: »etwa weil man sieben Bergreihen zählte?« és szintén utal a Rajna melletti Siebengebirgre. A hetes szám tehát neki nem gyanús, csakhogy hét várnak létezését, és a névnek attól való származását nem vitatja.

A *Siebenbürgen* névnek hét várról való származtatása nem nyer történeti valódiságában az által, hogy midőn Báthory Zsigmond a XVI. század

végén a három nemzet czímereit egyesítette, a hét vártorony a szászok külön czímerének van elfogadva. Már itt a hagyomány tévedése a közjogba is bevette magát, és hozzá járult egy régi balhit megfenekléséhez. (Az *Erdély* névnek fejtegetése a második kötetben fog következni.)

A Siebenbürgen név egész Erdélyre való kiterjedése, nem előbb, csak a XV. század végén kapott fel a külföldi németeknél. Ennek útja hosszú volt. Első lépés arra András király szabadalma volt, azután ezen szabadság kiterjedése más, szászoklakta földekre, úgy hogy a szász egyetem, midőn Medgyes és Selk szék hozzá csatlakozott, ily formulával élt: Septem et duae sedes, — azaz a hét és két szék. Végre így: Universitas saxonum septem et duarum sedium saxonicalium ac Brassoviensis Bistriensis et terrae Barcza. E formula által az is ki van tüntetve, hogy a hét szász székhez később csatlakozott szászoklakta földek eredetileg nem is tartoztak Siebenbürgenhez, mert még a XVI. században is külön neveztetek. Idővel azonban a Siebenbürgen név egész Erdély helyett használtott, kizsorítván közhasználatból az *Über-Wald* nevet, mely a tartomány magyar és latin nevével értelmi összhangzásban állt.

Még megemlítendő, hogy Aventinus Erdélyt *Siebenpyrgen*-nek írja, — a *Chronicum pictum* pedig a magyarok általi megszállást előadván, *Erdelhe*-t. Septem-Castra, és *Simburg*-ot egyértelműnek veszi.

Ha Erdélynek német nevét Cibir melletti Cibinburgtól származtatjuk, akkor nemcsak az képtelenség, midőn egyes várnak oly nevet adunk, mely a hetes számot foglalja magában, hanem az ismeretlen jövőnek az az anticipálása is, — mely a Cibir melletti kisdéd erősség nevében már előre kifejezte, hogy egész Erdély fogja e név örökségét felvenni.

Mint családnév is elég korán tűnik fel, mert midőn 1462. évben a hűtlen Bécs a császár palotáját ostromolta, Sibenbürger Tamás volt az, ki négy nyilat lőtt a Burgba, melyeken az ostromlók törekvései elárultattak.

(E cikkhez szolgáló irodalom: Zeitschrift für die österr. Gymnasien 1867. év. Schuller-Libloy Frigyes: Siebenbürgische Rechtsgeschichte III. köt. Nyelvtudományi közlemények. VI. köt. Századok 1868. évi folyam 114—119. lap. Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék II. köt. 5—19. lap. Pertz: Monumenta Germaniae. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Haan Lajos: Jena Hungarica. Béla király névtelen jegyzője, Kézai Simon krónikája, Turóczy krónikája. Hunfalvy Pál: Die Rumänen und ihre Ansprüche. Fejér Codex diplomaticusa. Roesler: Romänische Studien. Wolff I. értekezése a szász-sebesi iskolai programmban 1885/86. évről. Mátyás Florian: Historiae hungaricae fontes domestici.)

Siegelberg, falu Hont megyében, Selmecz városának birtoka, saját határában; említve 1352. Fejér IX.

6. k. 55. lap. Lipszky-nél mint Hont megyei falu *Sigelsberg* és *Perg* néven. Fejérenél az idézett helyen: Terra Siglesperch ad civitatem Sebenich ab antiquo pertinens. — A Politikai Ujdonságok azt írják: »Ezen időszakban — 1740-től 1759-ig — történt az a nevezetes eset, hogy a selmeczi bányák egyike (Siglisberg) egy év alatt a hét éves háború összes költségeit jövedelmezése által megfizette.« (1864. év 6-ik szám.) Ma a falu *Piery*, minthogy a Siglisberg név utolsó szótagjára helyezik a főszűlt.

Sigó, hegy Kraszna, Közép-Szolnok és Doboka megyék hármass határának összeszőgellésénél, Oláh-Ketzél közelében. E hegyen ered a *Válye-Sigó* nevű patak, két órányira Vármező fölött, és Kasapatak alatt a Válye-Ágriss nevű patakba szakad.

Sikattyú, dűlő Toroczko-Szent-Györgyön, Torda megyében.

Mura-Siklós, falu Zala megyében. Vrastisinecz falu ezt a nevet vette föl 1887. november hóban, a minisztérium engedélyével.

Sikótyus, dűlő, Sepsi-Szt-Király falu, Háromszékben.

Silletvár, pusztá, mely Dombóvár tolnai faluhoz tartozik. (Fud. Gyűjt. 1824. X. köt. 60. lap.) Igazi neve *Sülyedtvár*, ma szántóföld és legelő. Hajdan itt erősség állott, melynek alapjai most is láthatók. Hagyomány szerint az Attala család birta, melynek utolsó nőtágja kihalván, az álladalmra szállt, melytől a kegyesrendi szerzetesek nyerték. — Rómer Flóris egy akadémiái felolvasása alkal-

mával állítá, hogy hazánkban több Sülyedtvár létezik, és hogy nevöket onnan vették, mert a körülfekvő tavak vagy mocsárok azok területére kiterjedtek.

Siligohát, dűlő Vésztő faluban, Békés megyében.

Silo, sziget vagy scoglio a jaderai kerületben, Dalmatiában. Régen Silagus nevet viselt. A jaderai nemesek 995. év körül a Szt-Chrysogon monostorának átengedik a halászati jogot Silago szigeten. Bizonyos Grubina e szigetet a jaderai Szent-Chrysogonus templomának adományozta. De később megbánván tettét, az adományt vissza akarta vonni. 1060. évben azonban Teuzo, a pápa apocriariusa, a szigetet odaitélte Szent-Chrysogon templomának. A pör még tovább tartott. Mert 1075. évben Péter szent-chrysogoni apát panasolja, hogy saját püspöke, t. i. István, Szent-János czellájának, mely másképp Silagus-nak neveztetik, birtokába helyezte magát. Most meg Girard pápai követ védelmezte az apátot e foglalás ellen.

Nevezett szigeten már 995. évben Magera vagy Magjerova nevű halásztelep volt. Oklevelesen Megarus vagy Mecarus.

A szicíliai tenger felé fekvő mai Squillaci város régi neve Scylacium.

Singyora, hegy a Fehér-Körös partján, Berendia falu határában, Arad megyében. Névjelentése: czukorhegy, mert semmi más hegygyel nincs összekötve, és magánosan áll mint a czukorsüveg.

Sinkahegy, szőlőhegy, Pusztá-Magyaród falu, Zala megyében.

Sípoly, kopár legelő, Szent-Balás falu, Zala megyében.

Siptér, szántóföld, Várkony falu határában, Baranya megyében.

Sirató, vizér Szarvas város határában, Békés megyében.

Sirató, Nagy-Kőrös régi sírkertje. Erről Tompa Mihály szép regét írt, mely így végződik:

Hol a nép, elhunyt kedvesit
Nyugodni — később — földbe tette:
Kőrösnél, az ő temető
Sirató nevét innen vette.

Sirjana, mező, Vinna falu, Ungh megyében.

Sírmány dülő, lapos fekvésű szántóföld s meredek szőlőhegy, Pétervására mezőváros, Heves megyében.

Site, szántóföld hasonló nevű erdő mellett Illyefalván, Háromszékben. V. ö. Zsite.

Sivabada vagy Szibra, Hunfalvy Jánosnál *Zsivabada*, hegyhát Szepes megyében; Szepesváralja és Baldóc mellett savanyú vizű forrásokkal, melyek gyógyhelyül szolgálnak. A helynév jelentése: ősz vagy szürke szakál. (V. ö. Sibra.)

Sixadonia, hajdan hegy és castrum. Ma Szászváros. Lásd Saxonváros. Jung Julius (Römer und Romanen in den Donauländern 96. lap) gr. Kemény József után indulva, Sixadoniában egykori római telepet lát Thorda mellett.

Skutari. Lásd Scodra.

Slano, hajdan föld Dalmatiában, Salona mellett. Pincius nevű horvát

ember fia Pleso és rokonai nevében 1000. évben a Salonai Szt-Mihály templomának adományokat tesz. — Többi közt egy földet Burda területén *apud salinas* az országútig. Továbbá földet *Slano* határában a völgyben. (Rački: Documenta historiae croaticae 29. lap.) 1080. évben Zerni Péter horvát nemes, ki Sello faluban Szent-Istvánhoz címzett templomot építtetett, annak terjedelmes földeket adományoz. Nevezetesen azon földeket, melyek Szent-Domnius egyházától (spalatói püspökség) azon helységig terjednek, melynek neve *Saline*; és a tengerparttól a tilstocosse nevű szőlőig. (U. o. 127. lap.)

Smerdz, csermely, Vinodol föld határában, a Kulpa jobboldali vizkörnyékében; most a báni határörvidék kerületében. Említi Roland bannak a topuszkói apátság javára 1266-ban hozott ítéletlevele. (Wenzel XI. 561. lap.)

Smersenicha, a Szávának egy vízszakadéka azon tájon, hol a Pukur a Szávába szakad. Említi IV. Béla 1269. évi levele, melylyel Dubicza vármegye határait leírja, és azt a templáriusoknak cserébe adja a gecsekei grófságért és Segnia városáért. (Fejér IV. 3. k. 506., 507. lap.)

Smerzonka, vagy Smerdzonka és Szmerdzsonka, Lipszky repertoriumában Szmerdzsonka diversorium, avagy mulatóhely jelzéssel van feltüntetve. Fürdőhely Szepes megyében, a Dunajec és a vörös kolostor közelében. Birja az eperjesi gör.-kath. káptalan. A Magyar Állam közigazgatási tér-

képén (1884.) először Smerdsonka. Jelentése szmerd = bűdös, a kénés minőségű forrásvíztől. A püspök kivánatára most e hely *Koronahegy-Fürdőnek* neveztetik, noha a Koronahegy a Dunajecz túlsó partján, Galicziában fekszik. A *Koronahegy-Fürdő* nevet irodalmilag legelőször Scherfel Aurél használta azon értekezésében, melyben e fürdő kénés vizének vegyelemzését közli, és melyet Nendtwich Károly olvasott fel a magyar akadémiában 1885. május 18-án.

Só, Soli, hajdan bántáság a mai éjszaki Bosniában, a Szprecsa folyónál, a Drina és Boszna folyók közt. Biboros Konstantin császár a X. században Salines néven említi, és szerinte a keresztény Szerbiához tartozott. II. András magyar király Sót Ugrin kalocsai érseknek adományozza és III. Honorius pápa megerősíti ez adományt 1225. évben. 1272—1275. évig gyakran sót szakadatlanul említetnek itt a magyar bánok. A XIV. század elején a bántáság Bosniával egyesült. Kotromanics István magát 1324. évben »dux de Sale«-nak írja, és a bosniai királyok is e terület nevét viselték címökben. A magyar oklevelekben e név Sow, Sou, So, Sohul, Soy, Sale stb. alakban fordul elő. A törökök Ashaja-Tusla és Jukari-Tusla-nak neveznek e vidéken két várost; a szlávok ugyanezeket Dolni- és Gornje-Tuslá-nak. E városok mutatják a régi Só vagy Soli fekvését, mert Tuzla jelentése azonos a magyar Só-val. Még a XVIII. század közepén az inferior és superior

provincia Sale elnevezés volt használatban.

Sohár, mások szerint *Zsohár*, rét és szántóföld, Pusztá-Ederics, Zala megyében.

Sóhordó-út, aldülő Szent-Mihály faluban, Udvarhelyszékben.

Sóhordó-út, dülő Demeterfalván, Udvarhelyszékben.

Sóhordó-út, dülő, Al-Doboly falu, Háromszékben. Ezen úton hordták Udvarhelyszékről a sót Al-Dobolyba.

Sóút-nyire, dülő Firtosvára faluban, Udvarhelyszékben.

Sóút, hajdan út Veszprém város közelében. Említve 1320. Souhtwth a veszprémi káptalan levelében. (Zala vármegye története, Oklevéltár I. k. 152. l.)

Sólyomfészek, hajdan magyar vár és város Bosniában. II. Ulászló király 1504. évben, midőn a költségvetést az ország védelmére bemutatta, Jajcza, Jezew, Banyaluka, *Solyomfeszek* és Lewacz városok javára is bizonyos segélyt vett igénybe, melyet a törvényhozás meg is szavazott, tekintvén, hogy e várak kijavitása szükséges, és hogy a veszély már közelgett. (Kovachich: Supplem. ad Vestigia Comitiorum II. 305—320. l.) E Sólyomfészek tán a Pliva melletti Szokol, Jajczához délnyugotra, vagy a Boszna és Drina közt Gracsaniczához éjszakra fekvő Sokol. (Pesty: Az eltűnt régi vármegyék II. 484. l.)

Somáj, lankáson oldalas hely Alsó-Siményfalván, Udvarhelyszékben.

Somály, szántóföld Kis-Kede faluban, Udvarhelyszékben.

Somály, szántó és legelő, Szent-Miklós faluban, Udvarhelyszékben. Ugyanitt van a Somály-árka.

Somorja, Samarja vagy Szent-Mária falu Moson megyében, a Sárvíz vagy Lajta folyó mellett. Zsigmond király 1436. évben Samaria, németül *Zenthmereyn* falut és két Sopron megyei falut 3000 arany forintért és 1500 font fillérért elzálogosítja Albrecht herczegnek. (Fejér X. 7. k. 926. lap.) Szabó Károly szerint ez a Lajta mel léki Somorja kétségtelenül a mai Hegyeshalom, minthogy a hasonló nevű hely ugyancsak Moson megyében, Pusztá-Somorja, németül *Wüst-Somerein*, ezen folyótól távol, a Hanság szélén fekszik. (Teleki: Hunyadiak kora VI. 29. lap.) 1702. évben Hegyeshalom vagy Sommerein an der Strass. Ma *Strass-Sommerein*. II. András 1217. levelében *Hegeshalm*-nak neveztetik. (Fejér III. 1. köt. 208. lap.) 1348. évben birtokosztály történt Hegyeshalmon. (Győri tört. és rég. füzetek II. 142. l.)

A Somorja, Samaria, Somerein hazai helynevek Szent-Mária névből alakultak.

(Lásd Hegyeshalom és Samarja.)

A pozsonyi káptalan 1440. évi levelében előfordul: Obrecht Mihály esküdt de *Samarja in pratis*. (Dessewffy Oklvt. 405. lap.)

Különös, hogy a görz-gradiskai tartományban, a Sesana kerületében fekvő *Samarija* falu neve szintén a Santa Maria név összehúzásából keletkezett.

Továbbá Felső-Ausztriában, a neu-

hofeni kerületben fekvő *St. Marien* községet a köznép *Samarcin*-nak nevezi.

Corvin János 1492. évben írja: oppidum nostrum Samaria. (Szepesti kápt. lvtára.) Itt említendő nevénél fogva Fernando Zamaria de Speziacasa is, ki 1591. évben veszprémi várkapitány volt.

Az erdélyi részekben, Seps-Szent-György tőzsomszédságában fekvő Szemeria, a Szent-Mária névből lett, és 1407. évben oklevelesen Zentmaria-nak iratik.

Létezett hajdan Valkó megyében is Samarja nevű falu. (Lásd azt.)

Somorja, hajdan falu Mosony megyében. Ma Somerein néven Alsó-Ausztriában. Régen Mannersdorf, Au, Hof és Somorja a Mannersdorf határában feküdt Sárfenék várának tartozékai voltak. A XV. században ezek mind Magyarország kétségtelen területét képezték. — 1451. évben Széchy Miklós és monyorókeréki Elterbach Bertalan, a többek között a sárfenéki vár és tartozékaira: Mannersdorf, Hof, Au, Samarja falura örökségi jogot tartván, Palóczy László országbíró a várat, tartozmányaival együtt, nekik odaitéli a Bazini grófok ellenében. V. László 1453. évben a *Samarja* nevű kir. oppidumot a Lajta hegy alatt, továbbá részbirtokokat Mannersdorf és Hof faluban, két udvartelket Purbachban és Samarjában, három szőlőt Mosony megyében Enczerdorfi Henriknek adományozza, és a beigtatásra a pozsonyi káptalant kiküldi. Idők folytán a birtokviszo-

nyok összezavaródtak, úgy, hogy 1717. évben Ausztria és Magyarország részéről küldöttségileg, és a helyszínen vizsgálták meg Somorja és a többi falvak hová tartozandóságát. A magyar korona ügyésze ünnepélyes nyilatkozatban előterjesztette, hogy e faluk a Sopron és Mosony vármegyei többi helységek által körülvéltetve, elvitázhatatlanul Magyarország kiegészítő részét képezik, mit azon körülmény mellett, hogy az ország határfolyamán, a Lajtán innen fekszenek, az is tanúsít, hogy e helységekben a termények után a győri káptalan szedte a tizedet, a plébániák időszakonként a győri püspökség kiküldöttei által látogatattak, és végre, hogy e négy helység lakosai országos ünnepeinket, Szent-István és Szt-László napjait, a szokásos istenszolgálattal megülték. De ez a rendetlen és jogtalan birtoklás megmaradt mai napig; az újabb országgyűlések e kérdéssel komolyan nem is foglalkoztak. (Nagy Imre: A Lajta mint határfolyam, Századok 1871. folyam 369. és 449. lap.)

V. ö. Pottenburg.

Somborja. (Lásd Sicambria.)

Somrákos, erdő, Kis-Némedi falu határában Pest megyében.

Figyelmeztetésül: lengyelül a vörös fenyő neve: smerek, smereka, *smrok*. Vajjon az utolsó szóból nem válhatott-e Somrákos? Kaemmel sz. Semriach = smuruku, Fichte.

Kubinyi Ferencz azt írja, hogy a XIII. század elején élt Smaragdus pozsonyi főispán neve *Sumuracus*, — a

hasonló nevű, és 1248. körül élt fehervári prépost, és királyi alkorklát-noké Simaragdusra ferdítettett (Turul III. köt. 176.) 1344. magister Ladislaus, filius, Sumrakus. (Botka oklevéltára.) 1281. évben Symaracus férfinév. (Hazai Okm. VI. 267. l.)

Zsigmond király 1392. magistro Somrakus bizonyos jószágokat adonoz a macsói bánságban (Orsz. lvtár.)

A Semering hegység neve a smrok = Fichte szóból származik. (Kaemmel.)

A szepesi prépost egy 1270. évi levelében, a Poprád mint Késmárk egyik határjele, innét vadit ad unum truncum, qui *Zemerek* vocatur. Ezt a szót Bárdossy zárjel közt így magyarázza: slavica vox Smrek, germanica Rothbaum, magyarul Veresfenyő. (Supplem. Analect. végén.)

Cseh- és Morvaországban ezen ide tartozó helynevek fordulnak elő: Smř, Smřek, Smerčensko, Smřei, Smřna, Smřeny. Továbbá: Smrk, Smrkova, Smrkovic, Smrkow, Smkovitz. A nyugoti kárpátokban is van Smrk nevű hegy. Csehül Smrk = fenyőfa.

Somrákos, hajdan praedium a Dráván-túli területben. A Rovische (régén Riuche) várhoz tartozó praediálisták közt előfordul 1279. évben palentinus filius Ivan de *Somrakouch*. (Wenzel, Árpádk. Új Okmtár. XII. 282. lap.)

Sordély, dülő, Barbaes falu határában, Sopron megyében. (M. Nyelvéset III. 240.)

Sósmező, falu Háromszékben, a moldvai határon, és nevezetesen Herzsa moldvai faluval határos. Bereczk m. város területén fekszik. Ez a völgy 1823-ig erdőség volt, mindenütt havasokkal körülvéve. Ezt a területet a mult század elején a moldovaiak bitorolták, állítván, hogy ez országos határjelek felállítása ürügye alatt tőlök elfoglaltatott volna. De e terület a havasokkal együtt 1769. évben Magyarországhoz visszaszerezettetett; és azt II. József császár más havasokkal együtt az 1764. évben felállított második székely határörvezrednek ajándékozta. Sósmező neve Lipszkyknél nem fordul elő. Lenk Ignác, mint pusztát a Kézdi székben sorolja fel. A Helynévtár *Sósmező-Ojtoz* pusztát, mint Bereczk város tartozandóságát említi. — Nevét a falu a határában levő sós forrástól vette. — A revindicált havasok a mult században többször szerepelnek történetünkben, minthogy Moldova és Erdély más részei közt is bizonytalanok voltak a határok. Azért 1751-ben Besztercze vidékén határigazítás is történt. (Erről lásd Hunfalvy Pált a Budapesti Szemlében 1887. I. 41. lap.)

A székely ezred a sósmezei területet 1823. évben haszonbérbe adta örökös birtok címén. Ezért Bereczk város újabb időben sokat perlekedett, míg 1864-ben szeptember 15-én kelt legfelsőbb rendelet azt Bereczk városának ismét vissza nem adta.

Sóstó, hajdan puszta, és tán falu Zala megyében Kővágó-Örs és Köves-

káll közt. Egy 1604. évi okirat szerint *Sóstókáll*a neve volt, minthogy szomszédságában fekszenek Köveskáll, Mindszentkáll és Szent-Békáll (azaz Szent Benedek Kál). 1600. évben élt itt a Sostai család, mert egy 1611. évi pecsétes levél szerint Sóstay Bálint vallja, hogy vicebirái előtt perlekedett. Éjszokról hajdan tó keríthette. Jelenleg a templom és egy nagy épület romfalai állanak még, a temető és sánczok nyomaival.

Sóvágó, szántóföld, Pincze falu, Zala megyében.

Sóshegy, lásd Sulzriegel.

Sozó, jó legelő mező, Tisza-Dob határában, Szabolcs megyében.

Jegyzet: 1273. évben említettnek Sandur és Salamon, Sozou fiai; itt tehát személynév. Eredeti oklevél a N. múzeumban. Wenzel Árpok. új Oktár XII. 84. tévesen Lezouzou-nak olvassa; I. Tudománytár 1837. II. 307. és Fejér VII. 5. 383—386. l. Hasonlókép 1281. évben Salamon, Sozó fia; H. Okmánytár VI. 268. l.

Sozófák, rét és szántó, Pusztá-Ederics, Zala megyében.

V. ö. Csozó.

Sozótanya, puszta, mely Tisza-Lúczhoz tartozik, Zemplén megyében.

Sölös, dülő, Röjtök falu határában, Sopron megyében. (V. ö. Sülyös, Sülyos.)

Sörge, külső és belső, dülő Magyarlak falu, Vas megyében. *Sörgekút*, forrás ugyanitt.

Sötény, szántó és rét, azelőtt sötét berkes hely, Sümeg-Csehi falu, Zala megyében.

Spáhi dülő, Sormás falu, Zala megyében.

Stempen, legelő, Krompach bányaváros határában, Szepes megyében.

Stimperblóch, szántóföld, Erked falu, Segesvárszékből.

Stöszchen, erdő, Ó-Lészna falu határában, Szepes megyében.

Stöszchen, dülő Rókusfaluban, Szepes megyében.

Streitfeld, im Streitfeld dülő Hunfalu határában, Szepes megyében.

Suacium, vagy *S u a t i n a*. Egykor dalmatiai püspökség. Ma *Zsite*, Dulcignóhoz éjszakra. Az episcopat^{us} Svacinensis említették Theinernél (Monumenta Historiae Hungar. I. 422. lap, és II. 86. lap.) és Svacensis néven Farlatinál. (Illyricum sacrum I. 308. lap.) A püspökség névváriánsai ezek: Svacia, Sappa, Satta, Sciata. — Tamás spalatói esperes 1045—67. évre egybehívott spalatói zsinatra meghívott püspökök közt említi a cattaróit, antivariit dulcignóit és suacensis-t (15. fejezet), ugyanő a tatárpusztítást leírván (historia salonitana 40. fej.) elbeszéli, hogy Cattaro várost felégették, azután *Suagium* és Drivastum népét kard élére hányták. (Suagium et Drivastum depopulati sunt, eas in ore gladii.) Szabó Károly az ő fordításához azt a jegyzetet teszi, hogy Suagium neve alatt a mai *Sogajui* helységet véli lappangani, mely az éjszaki Albániában a Bojana folyó mellett a skutarii tóhoz közel fekszik. Én Racski véleményét tartom elfogadhatóbbnak, Satta, Sciata = *Zsite*. A fent említett spalatói zsinat követ-

kező püspökségeket számított a felső diocletiai egyházhoz: Antivari, Budua, Ecatarum (Cattaro), Dulcignum, Suacium (Suacensis), Scodra, Drivastum, Poletum, Sorbium, Bosonium, Tribunium (Trebinje), Zachulmium.

Suchouara, falu Nona mellett Dalmatiában. Radován horvát nemes 1070. évben a Chrysogonus vértanú tiszteletére emelt templom javára, a nevezett helységben levő földeit adományozza. (Racski: Documenta Historiae croaticae 81—83. lap.) E név a Suha, Suhor, Suvara, Subara, Suhas nevekkel és szavakkal tartható össze. Suh, Suhor = száraz.

Sudere, avagy Válye-Sudere, patak, mely Torda megyében a Csicsera-German nevű hegyen, $\frac{3}{4}$ órányira Szent-László falutól ered, és Kis-Fenes alatt a Válye-Fenes máre patakba vegyül.

Sukoró, szántó, kaszáló és legelő, Újszékely faluban, Udvarhelyszékben.

Sukoró, dülő Fiáthfalván Udvarhelyszékben.

Sukoró, hegy, Pécel mezőváros határában, Pest megyében.

Sukoró, puszta Somogy megyében, Kanizsától keletre.

Sula, hajdan mocsár, Torontál megyében, Csóka falu területén; 1360. stagnum Sula, midőn Csóka Telegdy György és Miklósnak ösztályrészeül íteltetett. (Lásd Csóka.)

Sulzriegel, falu Vas megyében. Fényesnél *Sulczriegel* német falu 126 lakossal. 1885. november havában kormányengedéllyel a helység *Sós-hegyre* változtatta nevét.

Sulyi, rét, Nagy-Récse falu, Zala megyében. Ugyanitt Nagy- és Kis-Sulyi legelő.

Sulyos, szántó és rét, Légrád mezőváros, Muraköz, Zala megyében. V. ö. Súlyös.

Suvadás, martos hely, erdőrész, Páva falu határában, Háromszékben.

Suvány, Holdmező-Vásárhely városnak egy része, Csongrád megyében.

Sübő, erdő, Galambok falu, Zala megyében.

Sülincz, falu Vas vármegyében. Nevét 1887. utolsó negyedében Sándorvölgyre változtatta.

Sülye, szőlőhegy, Torda város, Torda megyében.

Sülyös, dülő, Ebergőcz falu, Sopron megyében. V. ö. Sölös.

Sürke, dülő, Kőbölktút falu határában, Esztergom megyében.

Sürüház, azelőtt Sz t r u k ó c z, falu Vas vármegyében. Új nevét 1887. év utolsó negyedében vette fel.

Szabadka, határrész, Békés-Gyula mezővárosban, Békés megyében. *Szabadkai ér*, vizér ugyanott.

Szabadka, kisebb házakból álló rész Szölgyén faluban, Esztergom megyében.

Szabatka, apró, a Rima folyása által képezett sziget Rima-Szombat területén. Gömör megyében. E szigeten egykor a husziták által épített vár állt. Készen találta azt már a török had, a mely az 1552. évtől 1594. időköz alatt lakott benne, s a füleki szandsák előőrse volt. Midőn a keresztény hadak diadalt ültek a török

fölött, egy Felső-Pokorágyra vezető föld alatti vasajtó még hirdette a félhold egykori uralmát e vidéken. Décsy Sámuel még látta a régi falak dűledékeit, melyekről fogalmat lehetett szerezni az egykori vár beosztásáról.

— **szabadsága**. Mint helynévi összetétel nem ritkán fordul elő. Így 1481. évben Frankszabadsága, Margitszabadsága, Gerchichszabadsága, Chernotichszabadsága, Filipszabadsága, Péterszabadsága, Belhonszabadsága, — ezeken kívül még Zlanovaszabadsága, mind Körös vármegyében. (L. Valpó.)

Szabadság, hajdan a Duna közelében, Valkó vármegyében, az athyai vár alatt fekvő falu. Az Alsániak magszakadása után Zsigmond király 1437. Thallóczy Matkónak adományozza. Mátyás király 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza; 1505. évben Perényi Imre birtokába ment át. (L. Athya, Vervár.)

Szadur, szőlőhegy Szász-Sebes területén. Alrésze az oláhok szőlőhegyeinek.

Szaján, falu Torontál megyében, Kikinda és a Tisza közt. Ország Mihály nádor 1479-ben bizonyítja, hogy Zayhani Posztós Tamás leánya és muronyi Konya Demeter özvegye Agatha, az ő részbirtokait a budai káptalannak adományozta. Az adomány tárgyai valának: *Zayhan*, Sooth, Temerdekegyház, Peterd, Szakálháza stb. Csanád megyei, Muron Torontál- és Bodzástelek Temes megyei részbirtokok. (Hevenesi XIV. k.

93. l. és Magyar Történelmi Tár XII. 28. l.) A budai káptalan Mátyás király ugyan ez évi parancsára a nevezett jószágokba beigtattatott a kő káptalan által. Itt a helynév Szayhán, majd Szaihan-nak van írva. (M. Tört. Tár XII. 131—133. l.) Hevenesinél: Zayhan és Zaihan. Szintén 1479. évben neveztetik Pap János de Zayhan mint birtokos. (U. o. 132. l.) A király 1560. évben a Csanád megyei Padé és Zylhan nevű falut, Cserepovits Gáspár magvaszakadása folytán Szentgotthárdi Mártonnak, Dóczy Gergelynek és Kelemennek adományozza. (Liber Regius.) A falut sem Korabinszky, sem Vályi nem említi, de Lipszky szerint (1808.) mint pusztá Szaján vagy Zaján, — már Torontál megyében fordul elő. Tajnay János 1806. évben szerződéses községet alapított itt, mire telepedőket Szegedről nyert.

A Szaján név keleten sem ismeretlen: a szajani érczhegység Szibériát részben Mongoliától elválasztja. A Jenisei folyó mellett van Sajansk város. Ehhez mi nem akarunk oly messzire néző összevetéseket fűzni, mint egykor a Tanodai Lapok. Közlebb fekszik előttünk az a tény, hogy nemzetünk a Szaján személynevet ismerte. Így 1351. évben Corrad, Zayhany fia. (Zichy Cod. II. 497. l.)

Szajhán, erdős határ, Seps-Zoltán faluban Háromszékben.

Szajhán, csárda Bihar megyében. Lipszky, de a Helynévtár nem említi.

Szajk, oklevelesen Zwayk. Vas megyei Peresztegen túl Széplak faluval határos két pusztá: Kis-Gecseny,

és Nagy-Gecseny, melyek gr. Erdődy Ferencz birtokához tartoznak. Éjszak felől Endrőd és Kis-Gecseny közt foly egy kis patak, mely odább délre fordulva, az endrődi földeket kelet felől határolja, s egy felülcsapó malmot hajt, melynek neve: Szajk; valamint az e patak mentén elterülő és szintén gróf Erdődy tulajdonát képező erdőt, szajki erdőnek nevezik. (Kropf József tanár és Chernel Ignác szíves közleménye.) E kis malom és erdő tartja fenn Szajk karakói várföldnek nevét. Ugyanis Nagy Lajos király 1347. évben a karakói várispánsághoz tartozó Zwayk és Kechen vasmegyei helységeket, mert lakatlanok, eladományozza. (Országos lvtár N. R. A. 1508. csom. 53. sz.) A határjárásban azt olvassuk, hogy az itt említett Kecsen falu Endrőd faluval volt határos. (Orsz. lvtár N. R. A. 1711. cs. 9. sz.) Endrőd ma Széplak határában van. Kechen pedig ma Gecseny. Gr. Teleki József (Hunyadiak kora VI.) úgy véli, hogy az okleveles Zwayk a mai Ócsa, a mi nagy tévedés.

Szajk, emelkedett fekvésű tölgyes erdő, a szajki patak nyugoti oldalán, Hosszú-Peresztegen, Vas megyében. (Lásd az előbbi cikket.)

Szajka, patak, Kodor helység felől, délnyugotról Deés város területét átszeli, és a városon alól a Szamosba szakad, Belső-Szolnok megyében.

Szakadák, hegyektől összeszorított meredek völgy, Kis-Pécsel pusztá, Zala megyében.

Szakálszárastó, dülő Maros-Vársárhely határában.

Szadmár, némelykor Szatmár, Vályi Andrásnál Szadmér, puszta Pest megyében, Kalocsa közelében. I. Béla király 1061. évben Zadmár falut a szegszárdi apátságnak adományozza Malomér, Fajsz, Bática, Halom, és Pálföld faluval együtt. (Hevenesi VII. 233. lap.) E birtokok mind Kalocsa körül fekszenek a Duna bal partján. Fraknoi Vilmos méltán meglepőnek tartja, hogy ezen terület nem a kalocsai érsekség és káptalan birtokában volt. (A szegszárdi apátság története 12. lap.) Azonban lehetséges, hogy e birtokok a XI. században Tolna megyéhez tartoztak, és hogy akkor a Dunának más folyása volt, mi által ezek a Duna jobb partjára estek; ilyen irányváltozásról a Duna folyóra nézve nem hiányzanak adatok, a mint azt Bogyszló alatt is láthatni. Ma Zadmár a kalocsai érsek birtoka, mint ilyen már 1678-ban említettik.

Mint személynév is előfordul. Így 1270. évben Sacmar comes, Valkó megyéből.

Szalamér, határrész, Sepsi-Szent-Király falu, Háromszékben.

Szalomája, napnak fekvő meleg oldal, erdőréssz Sepsi-Szent-Királyon.

Szalva, patak, mely a Hark hegyeségen, Ugocsa megyében, a Fekete hegyek és a helmecezi hegyek között eredő csermelyek egyesüléséből támad. Ugocsa éjszaki részeit szeldeli, és a Szöllös-Végardónál eredő és az Egres felől jövő Verbőczy csermelylyel egyesülő Szemerdek vizét magába felvevén, Bereg megyében, Kovászó átellenében, a Borzsovába szakad.

(Hunfalvy János: A magyar birodalom term. viszonyainak leírása. III. 335. lap.) Feketepatak Ugocsa megyei falu 1295. évi határjárásában a *Zalua* folyó is neveztetik. (Gr. Károlyi cs. Oklvtára I. k. 23. lap és Wenzel V. 136. lap.)

Szapud, hajdan *Szent* vagy *Szent-Szapud*, ma a sövényházi határral egyesült puszta, Győr megyében. Pál országbíró 1328. és 1339. évi levelében említettik Miklós de *Zapud*, mint kir. ember a szegszárdi apátság birtokai tárgyában. (Zichy Cod. I. 312. lap és Fejér VIII. 5. köt. 269. lap.) Mátyás király 1489. évben enyingi Török Jánosnak és Borbálának ítélte oda. 1580. évben Hathalmy Miklós bírta. A török korszakban elpusztult. A Helynévtár is Szapudot, mint Sövényházához tartozó pusztát említi.

Szaránd, lásd Zaránd.

Szarvasbümbölő, erdőréssz, Kis-Komárom falu határában, Zala megyében.

Szatmár, város és vármegye neve. Hunfalvy Pál a Budapesti Szemlében három cikket közöl a rumun történetirásról, az utóbbinak lidércz természetét éles, tudományos kritikával bonczolgatván. A nagybecsű értekezésből csak egyetlen pontot akarok kiemelni, a mely a rumun történetirást megvilágítja. Azt találván ugyanis Picot és mások, hogy Anonymusban Zatmar (a mai Szatmár) váranak neve előfordul, abból azt következtetik, hogy azon vidéken már a X. században laktak oláhok, mert Szatmár szerintök nem egyéb, mint

satu mare, a mi oláhul nem mást jelent, mint »nagy falu«. Ez okoskodásra Hunfalvy Pál azt feleli, hogy Szatmár nevét lehet ugyan *satu* (falu), *mare* (nagy) szókra elnevezni, de azt sehogys lehet bizonyossá tenni, hogy valóban ez Szatmár helynévnek eredete, s nem inkább csak különös véletlen a találkozás. Annak már a X. századbeli létét is csak Anonymusból lehetne kimutatni, a ki azt mondja, hogy Szabolcs és Tas vezérek Szatmár várhoz érkezvén, azt három napig megszállván, negyed napon megvevék és Mén Marót vitézeit foglyokká ejték. (21. fejezet.) Hunfalvy az oláh írók érvelését csak azzal utasítja vissza, hogy Anonymus nem eléggé megbízható forrás. Azonban az oláh írók tendenciosus állításait magából a nyelvből is meg lehet czáfolni. Szatmár távol sem jelent nagy falut (*satu mare*), hanem az személynév, mint Szabolcs, Arad, Torda, Zaránd, Békés, Doboka, és mind e személynévek egy-egy vármegye nevévé lettek. Így 1237-ben Zothmár fia Miklós, 1239-ben Sathamar fia Miklós, 1268. évben Szatmár nemes a Bala nemzetségből. Midőn Miskei János 1279. évben valamelyik rokonának Miske faluban bizonyos földet eladott, szomszédjául és rokonául említették Guebe, Szatmár fia. (Fejér, Hevenes, Wenzel, Jerney.)

A ki keresni akar (kivált a magyar onomasticonra nézve nagybecsű Zichy-codex négy kötetében), bizonyára még többször fog találni Szatmár személynévet, és képtelenség volna feltenni, hogy az említett ős családok

férfiai »nagyfalu« nevet viseltek volna, még pedig oláh nyelven. Vámbéry szöbeli közlése szerint Szakmár folyó van Ufától északkeletre Baskiriában. Bizonyára az ottani népeknek sem volt szándékuk a folyónak oly nevet adni, melynek »nagy falu« volna a jelentése, mint az oláhoknál. Legyen még megjegyezve, a kutatás és találgatás sokféleségének ismertetésére, hogy Ithomász Ferdinand Szatmár vármegyei főorvos a Zothmár szót zsidó szónak állítja. »Zoth« zsidóul áradást, »mar« szomorút értelmezvén, szerinte Zothmar annyi mint áradás miatt szomorú. Ellenben Csermák Antal Othmártól, Attila elődjétől származtatja, mint a ki építette volna. Selig Cassel, a ki Magyarische Alterthümer című munkájában a magyar őstörténet jelenségeit zsidó forrásokból és a zsidó nyelvből szereti magyaráztatni, a Szatmár hely- vagy személynévet nem fejtegeti. Azonban igaz, hogy az Ibrányi család oklevelei egy *Zoth* nevű falut emlegetnek a XIV. században (1324.), valamint *Zochtova*, másképp *Zochfertey* (= *Zochfertő*) mocsárt 1368. — mind a falu, mind a mocsár Szabolcs megyei Ibrány falu táján. 1336. évben Zothmar Miklós kamaragróf volt.

Különben minden történetforrásunk bizonyossága szerint a Szatmár névalak némi ingadozásnak is van alávetve. A XVI. században igen gyakran írnak »Szakmár vármegye«, a helyett, hogy Szatmár vármegye. Ranzanus a megyét Comitatus Sigmariensis nevezi. (Mátyás Florián

kiadása 152. lap.) A város 1669. évben Szakmár (gr. Károlyi cs. Oklevéltára IV. 477. l.), Istvánfynál Com. Zacmár (libro 21.), Kreckwitz munkájában is Sackmar. Károlyi Mihály 1626. évben Szakmár vármegye főispánjának írja magát. A linzi békekötés tárgyalásai alatt 1645-ben Zakmar. Még II. Rákóczy Ferencz egy 1706. évi levelében is előfordul a Szakmármegye-féle változat. Különös az is, hogy a Magyarország más vidékein is található Szatmár nevezetű helységek szintén a Szakmár variánsban mentek keresztül. Így már I. Béla 1061. évben a Kalocsa táján fekvő Ztmár falut adományozta a szegszárdi apátságnak. E Szakmár falu 1678. évben a kalocsai érsek uradalmához tartozott, és ugyan e néven ma is egyik birtokát képezi. Bizonyosan ezen, minden oláhságtól távol fekvő falut, senki sem akarhatta oláh nyelven elnevezni. (Pesty Frigyes, Budapesti Szemle 1885. év, novemberi füzet: Szatmár mint helynév.) Alig szükséges mondani, hogy Szakmár és Szatmár családnév egyaránt ismeretes.

Szatmár, mint vármegye, legelőször 1216. évben említették, de már 1215. Demjén comes de Zothmar (Fejér VII. 3. k. 18. l.) 1402. évben Ugocsa vármegyével volt egyesülve. E század közepén István rácz despota nevezhette ki a szatmári főispánt.

II. András király a Zathmár helységben lakó németekről szól. (U. o. 19. l.) Ugyan ő 1230. évben a német vendégeknek de villa *Zatlmár-Németi*,

a Szamos mellett bíróválasztási és önkormányzati jogot engedélyez, hadi szolgálat kötelessége mellett. A király még villa-nak nevezi a községet. Ha Fejér szövege helyes volna, meg kellene ütköznünk azon, hogy az összetett Szatmár-Németi helynév oly korán fordul elő, tudván, hogy Szatmár és Németi sok századon át külön léteztek egymás mellett; de a szöveg e részben hibás, mert sarkadi Nagy Mihály és Bartók Gábor Szatmár-Németi város történetirő az idézett 1230. évi oklevelet az eredetiből közlik, abban pedig hospitibus theotonicis de Zotmár, — és nem de Szatmárnémeti, — a Szamos mellett, adatnak kiváltságok. Való igaz, hogy Pál országbíró 1341. évben Civitas *Zothmarnempti*-ről szól, midőn egy vitás földtérrel ítélt, mely e város és Lázár falu közt feküdt. Említ ugyan e forrás szatmárnémetii polgárokat, de nyomban beszél Lászlóról, Lukács fiáról, mint Nempti Civitas főbirájáról. (Zichy Cod. I. 610—612. l.) Az oklevél külső oldalán áll: contra cives de Zothmarnempty. Ugyan ez évben az egri káptalan Lázár Jánost a közte és Németi város közt létrejött egyezés értelmében, az illető földtér birtokába beigtatja. (Zichy Cod. I. 623. l.) Az oklevél szövege folytonosan csak Cives de Nempthy és Civitas de Nempthi-ről szól, — csak a külső hátán említették civitas *Zatmarnemty*. A város előjárósága (villicus et universi hospites de Nempty) III. Endre királynak 1290—1300. csak Németi nevében tesznek jelentést. (Hazai

Okmtár VII. 313. l.) Épen úgy 1319. körül Zotmár csak saját jobbágysai említettnek. (U. o. 381. l.) De 1343. évben ismét János pléhánus de Zothmarnémethy. (Anjou-kori Okm. IV. 351. l.)

V. István ifjabb magyar király Szatmárnak (villa Zathmar) városi kiváltságokat engedélyez, (Fejér IV. 3. k. 206. l.) és egyszersmind meg hagyja Woch ugocsai és erdői ispán- nak, hogy a várost Erdőd nevű erdő birtokába igtassa. IV. László király egy 1273. évi oklevélben mondja, hogy Heydreh nevű föld Zothmar mellett fekszik, Medgyes és Erdőd közt (Fejér V. 2. k. 72., 73. l.) egy második ez évi levélben, Heydreh föld határai leíratnak. Mind két okle- vélben Zothmar csak villa, falunak neveztetik. (U. o. 76., 78. l.) 1290. évben a király Szabolcs, Szatmár és Beregh vármegye nemességét hadi- szolgálatra Körösszeg melletti tábo- rába hívja meg. (Fejér V. 3. köt. 505., 506. l.) 1323. évben említettetik Szat- már birája István, és az ő polgársága. (Kállay lvtár.) Comes Stephanus Ju- dex et universi hospites. A pápai tizedlajstromban (1332—1237.) Zot- márnak, és Nempty-nek külön plébá- niája van. Zsigmond király 1411. évben Zathmár és Németi városokat, Felsőbánya és Nagybánya, az ércz- bányákkal és pénzverési joggal a rácز despotának adományozza, a leleszi conventnek meghagyván az ő beigta- tását. (Szirmay: Szatmár vármegye I. 151. és Fejér X. 5. k. 141.) István rácз despotá 1417. október 28-án

több rendeletet intéz Szatmár és Né- mety városokhoz. (Kállay cs. lvtára.) Brankovics György, Hunyadi Jánost 1448. évben a rigómezei szerencsét- len csata után elfogta, és darab ideig letartóztatta. Hunyadi ezen hálátlan- ságért 1449. évben Brankovics min- den magyarhoni javait és így Szat- márt is elfoglalta, és hogy ezt vissza nem adta, onnan kitetszik, hogy noha 1451-ben megbékültek, mégis 1452- ben Hunyadi azt a maga városá- nak, — civitas nostra, — nevezi, és mint olyannak jogát védi. II. Lajos a szatmári várat elzálogosította Pod- maniczky Jánosnak. Szatmár 1536-ban Bánfy Boldizsár vezérlete alatt a csá- szári népek által feldulatott, és tüzzel- vassal pusztítottatott. I. Ferdinánd Szat- márt Báthory Andrásnak, Kristófnak és Istvánnak ajándékozta, kik a vá- rat a Szamos szigetén fölépítették.

Ferdinand király 1548. Szatmár városának kiváltságait megerősíti és határait leírja. (Lib. Reg. 404.) 1558. Izabella királyné, Zápolyai özvegye a lakosokat minden huszad, harminczad és más vámok fizetése alól fölmen- tette. Balassa Menyhértet főkapi- tányyná tette, s Nagybányát három vármegye dézsmájával neki adván, lakásul Szatmárt rendelte, de ez a vár katonáit maga részére hajlított, a várat Ferdinand részére elfoglalta. Ezért I. Ferdinánd Szatmárt és Nagy- bányát Balassa Menyhértnek adomá- nyozta. Megboszankodván azért Zá- polyai Zsigmond, a segítségére jött Ibrahim budai és Malkods temesvári pasákkal együtt 1562-ben keményen

ostromoltatá, de a szatmáriak vitézül védelmezték magokat Zay Ferencz császári tábornok vezérlete alatt az ozmánok ellen. 1564. évben Zápolyai Zsigmond Szatmárt csellel foglalta vissza Balassa Menyhért kezéből, a kinek neje, fia és leánya ez alkalommal fogságba estek. Zápolyai egyúttal a várat megerősítteté. 1565. évben Schwendi Lázár és Báthory András cs. fővezérek nagy haddal közelegtek Szatmár visszavételére és azt megrohanták. Báthory István reményét vesztvén, hogy a várat megtarthatja, várat önként felgyújtotta és őrségével Váradra távozott. Báthory Miklós országbíró 1570-ben egyszerűsmind Esztergom, Zakmár és Szabolcs vármegyék főispánjának írja magát. (Hevenesi III. 223. lap.) 1580-ban Báthory István lengyel király Szatmárt, mint nemzeti birtokot, kívánta magának, de e helyett Nagybányát nyerte meg. 1605. évben Bocskay István éhség által kényszerítette meghódolásra. II. Mátyás római császár 1618. évben nagylucei báró Dóczy András, Bars vármegyei főispánnak és szatmári várparancsnoknak meghagyja, hogy miután a béke a törökkel megkötöttet, minden ellenségeskedéssel hagyjon föl. Az 1622. évi 6., 29. törv.-czikk által a szatmári vár Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek békekötés szerint átadatott, ki is a szatmári várban megjelenvén, mint választott magyar király intézkedéseket tett. A vár kapitánya akkor rosályi Kún László volt. 1626. évben Bethlen Gábor parancsolta, hogy a

városiak a vármegye kebelében adózásra ne szoríttassanak. 1645. III. Ferdinand király és I. Rákóczy György fejedelem között létrejött linzi egyezés szerint (2-dik czikk) Szatmár vára a hozzá tartozott javakkal együtt a nevezett fejedelemnek átadatott, ki minden közadó fizetése alól a városiakat fölmentette. — II. Rákóczy György 1657. évben Lengyelországba nyomult, hogy a lengyel koronát megszerezze, de a lengyel tábor visszaszorította, és Szatmár vármegyét tűzzel-vassal pusztította, Szatmár városa pedig, miután június 25-én már elhamvasztatott, a lengyelekkel alkura lépett, mely által magát bizonyos sarcz megfizetésére kötelezte. I. Leopold már 1659. évben arról tanácskozott, hogy Rákóczy erősségeibe, Szatmárba, Kállóba, Ecsedbe a fejedelem megegyezésével német őrseget vessen. Ezt a fejedelem egyelőre még ellenezte. II. Rákóczy György halála után (1660.) I. Leopold, a fejedelemmel kötött szerződésre való hivatkozással, Szatmárnak Károlyi Adámot rendelte kapitányul Souches tábornok által, a ki a várat nagyon megerősítette. Ugyanez évben Barsai Ákos, mint már erdélyi fejedelem, Zakmár és Németi városát felhívja a maga megadására, — de sikertelenül.

1680. évben egy hónapig keményen ostromoltatott Apafi és az ozmanok által, de sikertelenül. 1682-ben Thököly Imre fegyverszünet közben hadi csellel kézrekerítette, de már 1684-ben katonái a császáriaknak feladták. Caraffa Antal cs. tábornok 1686-ban

itt székeltek, mindenütt véres nyomait hagyván maga után, és a sarczolásból származó inséget. 1703. évben báró Károlyi Sándor és Bekker es. tábornok itt szélesztették el Rákóczy Ferencz csapatait, de később a vár a német katonák által, alku mellett, gr. Forgács Simonnak, Rákóczy vezérének adatott át. Rákóczy 1705. és 1706. években több ízben felszólította a vár lerontására, de sikertelenül. Végre 1711. évhen Károlyi Sándor csakugyan széthányatta. Ez évben jött létre az úgynevezett *szatmári béke* is, mely véget vetett az úgynevezett kurucz világnak. Még 12,000 válogatott vitéz rakta le fegyverét, és hűséget esküdött I. Józsefnek. Korszakot alkotó a város történetében az 1715. év, a melyben a kir. kincstárval létre jött a felszabadítását alapító alku. Ugyanez évben az országgyűlés által hozott 109-ik törv.-czikk a királyi városok rangjára emelte *Szatmár-Németit*; itt legelőször mint egyesült város emlittetik. III. Károly király, ki 1721. január 2-án a városnak kiváltságokat adott, azt már mindig Civitas Szatmár-Németi-nek nevezi.

Némely földrajzi munkában még most is olvashatni, hogy a Szamos folyó Szatmár várost Németitől elválasztja; a dolog azonban már rég nem igaz, mert a folyó régi medrében jelenleg a nózárda áll, a folyó pedig a városon kívül kanyarog.

A szatmári püspökség 1804. évben alapított; az ő megyéje, úgy, mint a kassai is, az egri püspökség területéből hasítottván ki. V. ö. Szakmár.

Szatmár, hajdan birtok Somogy megyében, Lepled és Felső-Segesd táján. Midőn IV. Béla 1269. évben Lepled határait leírja, melyre nézve a nónai püspök egyezségét helybenhagyja, mint határt a *Scotlmar*-ba vezető utat, és a Ronna (ma Rinya) patakot említi. (Wenzel VIII. 230. l.)

Szatmár, hajdan falu Szabolcs megyében, Dénes nádor 1237. évben ítéletet mond azon pörben, mely a pannonhalmi apátság, és a szávaszent-demeteri apátságnak *Zotumar* faluban lakó népe közt bizonyos földterületre nézve folyt, és ott feküdt, ahol a Kenesna patak a Tiszába szakad. (Wenzel II. 71. lap.) Ezen útmutatás szerint ez a Szatmár falu Ó-Kenéz pusztája vagy Takta-Kenéz közelében feküdt. Itt keresendő az oklevélben említett Miroht tó is, melyről más oklevelek is tudják, hogy a Kenesna és Tisza összefolyásánál terjedt el.

Szatmár, urasági erdő Péntekfaluban, Vas megyében; keleti oldalát a Rába mossa. Feltűnő szépségű tölgy, gyertyán stb. fák, majd nagy fasorokat képezve, majd csoportonként egymásba fonva. Egykor nagy művelés alatt lehetett. De mi volt eredetileg? vadaskert-e? már nem tudhatni.

Szatmártelek, pusztája Kraszna megyében. A váradi káptalan legrégibb statutumjai szerint Zathmarthelek a káptalan birtoka volt. (Lásd Kárásztelek, melynek határán fekszik.)

Szava, hajdan falu Győr megyében, Bácsa és Bajcs között, a Nagy-

és Kis-Duna zugában. Lakói egyházi nemesek voltak. II. András 1231. évi levele szerint Hector comes és Márton mester közt pör folyt a praedium *Zoa* közelében folyó Duna használatáért. (Fejér III. 2. köt. 223. lap.) Ugyanez évben a király bajvivás által rendeli elintézni azt a pört, mely a győri káptalan és M. mester, Tamás comes fia közt *Zoa* birtokáért és az ottani halászatért támadt. (Wenzel I. 283. l.) Ez alkalommal Bácsa is említetik. Már a XIII. század végén lakják a püspök hadköteles nemes jobbágysai. 1318-ban a győri káptalan bizonytságot tesz arról, hogy Kálmán győri püspök a szavaikat egyházi nemeseknek tette, kik hadi kötelezettségeiket négy márka nehéz ezüsttel meg is válthatták. (Fejér VIII. 2. k. 192. l.) 1612. Győr megyének közgyűlése az alispánnak meghagyta, hogy Pázmán Péter vajdától a zavaí révet erőhatalommal is elvegye. 1642. évben e birtok a Szavay család tulajdona volt. 1683. évi hadjáratban átesapott török portyázók felgyújtották, elpusztították. Többé fel nem épült. Területe Bajcs határába olvadt.

Szavszkovecz, falu Zala megyében. Ma Szászkő. (Lásd azt.)

Valye-Szák, völgy Folya falu határában, Temes megyében. Szárazságaról neveztetik.

Száka, magas fekvésű szőlőhegy, Bakonak falu határában, Zala megyében.

Szákul, falu a Temes folyó közelében, Krassó megyében. A XVIII.

század közepéig mindig *Szák*-nak neveztetett és így névéredete a székelyektől alaptalan. A Székely névből lesz ugyan Szekula, de nem Szákul; nincs is példa, hogy e krassói falu Székelynek vagy Szekulának iratott volna, ámbár a székelyek krónikásainknál latinul Zakuli. E szerint eredeti névalakja Szák, melyet régen viselt. De vannak névrokonai, úgymint Szák falu, Komárom, Szákfalva (vagy Sákfalva), Közép-Szolnok megyében. Kétes, vajjon a Bihar megyei Száka ide tartozik-e, mert az Ugocsa megyei Valle-Száka nevű falu magyarul Szárazpataknak neveztetik. A Szabolcs megyei Szakoly 1326. és 1329. évben Zakul-nak van írva.

Nagyon elterjedt vélemény történetiróinknál, hogy Krassó megyei Szákulon István ifj. király alatt 1262. évben országgyűlés tartatott volna. Fessler (Geschichte der Ungern II. köt. 609. lap.) az első, ki a krassói Szákult tekinté az országgyűlés helyül, hol szerinte akkor monostor állt. Követte őt Bárány Ágoston (Torontál vármegye hajdana 17. lap), Preyer (Monographie der königl. Freistadt Temesvár 5. lap), Böhm (Geschichte des Temeser Banats I. 32. l. és a Temesi Bánság történelme I. 109. l.), Schwicker (Geschichte d. T. Banats 56. l.). Midőn a nevezett írók Fessler által tévedésbe ejtettek, viszont ők Fesslert félreértik a chronológiában, mert ő távol sem állítja, hogy a szákuli országgyűlés 1262. december 5-én tartatott volna, hanem azt, hogy e napon a poroszlói egyez-

ség köttetett, határozottan írván, hogy a következő évben tartatott a szákuli országgyűlés. Fessler kissé önkényesen járt el, mert a békeirat, mely a poroszlói egyezséget kibővítette, IV. Béla és fia István közt megállapított, kelt 1263. év május 3-án a *zokolí* monostor (prope monasterium Zokol) mellett, és e szavakból senki sem meríthet jogot azon állításra, hogy az országgyűlés a Krassó megyei Szákulon tartatott volna. Csak helyeselni lehet Szalay László óvatos eljárását, ki szokolyi egyezségről szól, és Zokol holfekvését nem fejtegeti, nem létező legkisebb adat sem alapos vizsgálatra. Majláth János azonban a szokolyi egyezséget, valamint az állítólagos szákuli országgyűlést hallgatással mellőzi. A falu legrégibb névalakját csak a XVI. században kezdjük ismerni, akkor pedig nem Székel, nem Szokol, nem is Szákul, hanem Szák.

Petrovics Péter temesi főispán 1548. évben *Zaak* falu biráit és jobbagságát tudósítja, hogy miután ő Mutnoky Jánosnak, Mutnoky Ferencznek, Farkas Mihálynak, Jankul Farkasnak, továbbá Mutnoky Balás özvegyének Musának és fiának: Mutnoky Jánosnak és Tivadar László özvegyének, a törökök elleni lázadásért megkegyelmezett, kötelességüknek tartásáért ezentúl őket földesurokúl tisztelni, és nekik engedelmeskedni. Sándor István és fia Péter 1549. évben Tyukvai Péterrel és Csépfy Boldizsárral, Petrovics Péter volt titkárával egyezsége lép, mely

szerint az utóbbiaknak a kiváltási jogot átengedik a karánsebesi kerületben fekvő Mutnik, *Zaak*, Morencz, Csernota stb. részbirtokaira nézve, a melyek ez idő szerint elzálogosítva vannak. Petrovics Péter, a munkácsi vár ura, 1555. szeptember havában Lugoson kelt levelével a Ferdinánd hivatól, Farkas Györgytől, Almafa, *Zaak*, Mutnok, Csernota stb. falvakban elkobzott részjóságokat Isabella királyné beleegyezésével Hagymásy Kristófnak adományozza. Isabella királyné 1559. évben megparancsolja nemes Priszaka Péternek, Macskásy Mihálynak, Kárány Andrásnak és Mona Istvánnak, hogy almafái Mutnoky Jánosnak, valamint Farkas László, Jánosnak és Péternek a *Zaak*, Mutnok és Morencz falvakban levő szántóit, kaszálóit, erdeit és mindenemű földjeit határaik szerint elküldönítsék.

Macsovay Mihályné Katalin leányai Veronica és Magdolna, Pobora László magok személyében, Gámán György felesége Katalin és Anna, Macsovay, máskép Birta Miklós leánya nevében, 1584. évben az ellen tiltakoznak Szörény vármegyénél, hogy némely Karánsebes megyebeli emberek: Mutnoky Ferencz és Mihály *Szaak*, Morencz, Zgribest, Mutnok, Ohaba, Csernota, Almafa, Mészfalva és Ozyklen falubeli részbirtokait új adomány czímén megszerezzék, minthogy ők magok e jóságokra igényt tartanak. Tiltakoznak nevezetesen, hogy Báthory István legyel király és Báthory Zsigmond erdélyi vajda e jóságokat

valakinek adományozhassák. Az 1585. év sokfélekép befoly Szák sorsára. Ez évben t. i. Mutnoky Ferencz özvegye Erzsébet, ki azelőtt rokonai beigtatása ellen tiltakozott, azokkal úgy egyezkedett, hogy élte fogytáig Morencz, Ohaba, *Zaak*, Csernota stb. falu birtokában maradhasson.

Ugyanez évben Móses Borbála, Mutnoky Mihály özvegye ellenmondott annak, hogy Zagyvai Boldizsár, Mutnoky Péter és György, Groza Farkas és mások, néhai Mutnoky Mihály részjószágaiba: Ohaba, *Zaak*, Nalác, Zgribest stb. beigtatást nyerenek, Borbála azonban a rokonok kérelmére a tiltakozástól elállt. Modlina Ferencz magtalan halála után 1586. évben az erdélyi fiscus ellenmondás nélkül igttatott be Gavosdia, *Zakony*, Mutnok, Ohaba stb. falu rész-birtokába.

A XVI. század végéről ismerünk néhány szakuli jobbágyot, a kik nevök szerint ítélve, többnyire az oláh nemzetiséghez tartoztak.

Báthory Zsigmond erdélyi vajda 1597. évben *Zakfalw*-nak nevezi a helységet, de ugyanakkor még szerte használatban volt a *Zaak* név. Midőn Zagyvai Miklós magtalan meghalt, Rákóczy Zsigmond 1607. évben az ő rész-birtokait Almafa, Morencz, *Zak*, Mutnok, Ohaba és Csernota faluban, Déési Mihály diáknak, kivált Lugoson tanúsított hű szolgálataiért adományozza. A következő évben (1608.) Mutnoki Gábor tiz telket elzálogosít Mutnokon, Berla Radulnak, 40 esztendőre úgy, hogy ha őt annak birtok-

kában meg nem oltalmazná, Berla Radul *Zakul*-ra, Morenczre, vagy más jóságára mehessen, hogy ott hasonló értékű jószágot magának foglalhasson. — A Szakul névalak itt először fordúl elő.

Bethlen Gábor fejedelem 1624. évben Gróza Ferencznek új adományt ad a Szörény megyében fekvő népes *Szák*, Morencz, Mutnok, Almafa stb. rész-birtokára. Mutnoky János azt állítá, hogy *Zakuly*, Morencz, Mutnok, Ohaba, Zgribest és Almafa birtoka rokonsági jognál fogva őt illeti meg. Kricsovay Anna, Gróza Ferenczné 1639-ben tagadja, hogy előbbi urától Zagyvay Miklóstól *Zaak*, Morencz stb. faluban rész-birtokok maradtak volna rá. Ugyanez évben (1639.) Gróza Ferencz karánsebesi Fiáth Zsigmondnak *Szakul*, Morencz, Belyen, Mutnok, Ohaba, Csernota és Almafa helységek részét inscribálja. Szakul az egész XVII. századon át a Gróza és rokonai kezén maradt.

A Marsigli-féle helységjegyzék 1690—1700. évekről *Szakuly* falut a karánsebesi kerületben sorolja elő: de azért még egy 1709. évi térképen neve *Szák*. Az 1717. évi összeírás Szakult csak 28 házzal említi, szintén ezen kerületben. Jósika Mózesné *Szák* falut adományul kéri Mária Teréziától, fia Jósika Dániel számára.

A múlt század végén Szakul a kir. kincstár birtoka volt, de 1802. július 2-án Házy János, es. kir. ezredes, királyi adományt szerzett *Szakul*, Tinkova és Kavarán birtokára. 1815.

évben Szakul mezővárossá emeltetett, hol évenként két országos vásár tartandó.

A helységet most is a Házy család birja. (Lásd erről bővebben Pesty Frigyes: Krassó vármegye története II. 2. köt. 188—196. lap.)

Szárcsaelve, hajdan kaszáló, Komárom megyei Apácza-Szakálas falu területén. Báthory Miklós országbíró 1570. évi levelében: foenetum Sarchaelve. (Hevenesi III. 224. l.) Alább: Szarchaölve. (U. o. 230., 231. lap.) Czobor Imre nádori helyettes 1576. évi leveléből kiténik, hogy »pratum Szarchaölve«, valamint »piscina Folyó« pürös tárgy volt Ekecs lakosai, és a nyulakszigeti apácázuk, mint Apácza-Szakálos birtokosai közt. (Ugyanott 235. lap.)

Szárcsika, patak Székelyudvarhelyen, ered a Szénamező alsó felében egy kis lapályos helyen, és mindjárt határt képez délre a Hosszúcsere és Patakfalvi erdő között, míg útját a Cserére beveszi, és a Nagyszeg erdő alsó szegénél a Nagyszeg patakba foly. (Lásd Verőfény, Nagyszegpatak, Morum.)

Szárdike vagy Szerdike, latinul Sardica, bolgár nyelven *Sredec*, a középkorban Triadiza, a mai Sofia Bolgárországban. Az első két névalakban már Prizkosznál fordul elő. Procopius is (de bello Gothico) említi Sardica néven 551. évben, mint illíriai várost. Szárdikát Albertus Aquensis, ki Bouilloni Gottfrid kereszthadában volt, e bolgár várost 1096. évben *Sternitz*-nek írja; de Hesternit, Stra-

licia, Sredec stb. neveken is fordul elő. A trák Serdica nevet a bizántinuszok változtatták Triadizára. Béla király névtelen jegyzője azt írja (a 45. fejezetben), hogy Szoárd és Kadocsa seregestül a szeredőczy vár alá — ad castrum Scereducy — menének. Szabó Károly egyszer Sardicat azonosnak tartja a mai Szofiával. (Uj M. Múzeum 1851. év I. 519. lap.) Más helyen a város nevét magyarosan Szeredőcznek ejti (u. o. 1850. év), de annak nincs jogosultsága; ily alakban nem lévén használatban. Nagy Constantin császár alatt itt zsinat tartatott. Priscus Rhetor Attilához való utaztában kétszer Serdica néven említi. Itt találkoztak követségével. Később, az Anonymus fordításához írt jegyzeteiben úgy nyilatkozik, hogy Szárdika Sofától délkeletre fekszik e város és Filippopolj közt. — Vas vármegyében van Szerdicza nevű falu.

Szármány, meredek, szirtes, kiálló hegy Homorod-Almás falu fölött, Udvarhelyszékben. Szármány eleje, szántóföldek.

Szármány-oldala, délnek fekvő kopsz magaslat és annak erdeje, Illyefalván Háromszékben.

Szármány, bércz, Sepsí-Szt-György város, Háromszékben.

Szászkő, azelőtt Szavszkovecz falu Zala megyében. Magyar nevét 1887. november elején vette föl.

Szávó, Nagy- és Kis-Szávó, halásztanyák Szentés város határában, Csongrád megyében.

Szeben-kútja, dűlő, melyben igen

jó ízű víz fakad, Székely-Szállás faluban, Udvarhelyszékben.

Szeifen, lásd Seifen.

Sziléziában fekvő Schmottseifen helység nevének jelentése: S. Maths, tulajdonkép Sanct-Mathias-Seifen, a mint régi oklevelekben valóban Szent-Mátyásnak van szentelve. (Egli: Geschichte der geogr. Namenkunde 40. lap.) A mai név tehát úgy keletkezett, mint hazánkban a Samarja név.

Szejkéknél, kaszáló Homorod-Almás faluban, Udvarhelyszékben. Szejkés (veres, vasas tartalmú forrás) helyeiről neveztetik így.

Szejke, kaszáló hely Ége faluban, Udvarhelyszékben. Nevét a sülyedékes, vizenyős minőségétől kapta.

Szejke, közepszerű szántóföldek része Malomfalván, Udvarhelyszékben.

Szejke, kaszáló Városfalván, Udvarhelyszékben. Az itteni Szejke forrástól kapta nevét.

Szekercze, hajdan vendéglő a mostani Szt-István falu területén, Pest megyében. (Lásd Szent-István.) Térképen nem fordul elő.

Szelencsés, erdő Nova falu határában, Zala megyében.

Szelevény, falu Heves megyében, annak külső szolnoki részében, Csongrádhoz éjszakra, a Hármaskörös mellett. Mint pusztá 5300 holdból állt és Csépa faluhoz tartozott. Lipszky még falunak mondja; ma csak népes pusztá. Hajdan Csongrád megyéhez tartozott, és negyedrésze az aradi káptalané volt, mint azt a csanádi káptalannak egy 1454. évi levele bizonyítja, melynek tartalma szerint a

káptalan ezen birtokáért, mely mások által elfoglalva tartatott, az illetők ellen pört folytatott. (Magyar Sion IV. 820. l.) Csefa és *Zeleyen* gyepősi More Péter csongrád megyei birtokai voltak, kinek kérelmére II. Ulászló király 1495. évben itteni részbirtokait Pest vármegyéhez kapcsolta. (Gr. Draskovich cs. biszági lvtára.) Az egri káptalan 1560. évben beigtatja csömöri Zay Ferenczet, Liszty Jánost és Viczmándy Mátyást Csongrád mezőváros, valamint Derékegyház, mind két Bekény, Máma, Szelevény másképp *Szelethéő*, Felső-Szentes stb. birtokába. (Egri kápt. lvtára.) 1564. évben az aradi prépost a káptalan részbirtokait *Zeleyen*-ben haszonbérbe adja. (Gr. Barkóczy cs. lvtára.) A XVII. században Selevény-nek írják a falu nevét, a melyet 1699. évben I. Lipót király Beleváry Ferencznek adományozott mind két nemű örökösei számára.

Említésre méltó még, hogy Szelevény egykor Verbőczy Istvánnak, a Tripartitum híres szerzőjének birtoka volt, ki megnótáztatván, a birtok Túranskai tábornok tulajdonába ment át.

Szelid, pusztá Duna-Pataj délkeleti részén, Pest megyében. Ettől vette nevét a *Szelidi-tó*, mely a várostól mintegy fél mérföldnyi hosszában elterül. Egy régi várrom, vagyis annak csak helye *Szelidi vár*-nak neveztetik; sánczai vagy árcai most is megvannak, és *várfok* név alatt ismeretesek. Innét nem messzire esik egy dombos emelkedett hely: a *Szelidi hegy*. A várrom környékén cserép-

edények és urnák találatnak; a rómaiak nyomai. Szelid p. Schedius térképén is előfordul. Duna-Patajhoz tartozik.

Szellős, dűlő, Balaton-Hídvég falu, Zala megyében.

Seltenbusch, dűlő Ruszkinócz falu határában, Szepes megyében.

Szemere, pusztá, erdő és rét, Szent-Mihályfán, Zala megyében.

Szemere feje, erdő Gidófalván, Háromszékben.

Szent-Adorján, lásd Mártély.

Szent-Bibor, falu Vas vármegyében. 1887. év utolsó negyedében Szembiborc falu Szt-Bibor nevet vette fel.

Szent. (Lásd Szapud.)

Szent Ferencz kése vagy **késése**, szántóföld a kis-apáti határszélen, Gyula-Keszi falu, Zala megyében.

Szentgyörgy, hajdan kis falu Zala megyében. Területe Tárnok (Nova mellett) falu határával egyesült, hol még ma is Szent-Györgyinek neveznek egy dűlőt, és a helybeli nép is tudja, hogy itt hajdan kis falu, templommal állott.

Szent-Helena, Szveti Helena, falu Turócz megyében, Szent-Mártonhoz délkeletre. A Schematismus histor. dioecesis Neozoliensis e falut Jordánfölddel azonosítja. Terra *Jordan* említettik 1255. (Registr. Turócz 102. lap. Fejér IV. 2. k. 483. és IV. 3. k. 336. lap.) Miklós esztergomi érsek 1361. évben a Draskfalván, Zábor, Kis-Jeszen és két Kálnokban lakó nemeseknek, kik eddig a szent-mártoni plébániához tartoztak, megen-

gedi, hogy külön temetőjük legyen, úgy, hogy a szent-mártoni plébánus végezze a lelkeszi szolgálatot saját kápolnájukban Szent-Helenán; a mely kápolnához épült 1611. évben a mai templom. 1416. Jordánföldre a szomszéd Draskócz (= Draskfalva) helységgel egyesítették, és határai leíratnak Garai Miklós által. A fent említett helységek egymás mellett fekszenek; nevezetesen Draskócz található Szent-Márton és Szt-Helena közt. A Helynévtár *Szent-Helena*-t és *Draskócz*-ot együttesen mint közös helységeket sorolja fel; mint hozzá tartozó puszták Jordán és Ivánkaföld említettek. (Lásd Draskfalva.)

Győr-Szent-Iván, falu Győrtől egy mérföldnyire, Gönyőtől délnyugotra. Említettik legkorábban 1216. évben villa Urunkang és 1221. évben mint Zentivan, másképp Urigang. Midőn II. András 1222. évben a pannonhalmi apátság Hecse nevű birtokát körülhatároltatja, mint annak szomszédjai említettnek Szent-Vid, *Vrűegang* másképp *S.-Juan*, Merena és Szt-Mihály. (Hazai Okm. I. 4., 5. 1.) Az esztergomi káptalan a határjárásról ez évben bizonyítványt állítván ki, ez alkalommal Urigang helység másik nevét négyyszer, hibásan Szent-Istvánnak nevezi. Azonfelül még kétszer csak Vrigang néven említi. (Fejér III. 1. köt. 357—361. lap.) Apor Sándor fiai Sándor és Belud 1254. évben *Urunkang* falunak felét a pannonhalmi apátságnak eladják, a mely eladást IV. Béla megerősítette. (Fejér VII. 4. k. 110. 1.) A XIII. században is-

mételve az Urigang, Urukang, Urukang névvel találkozunk. Azután 1404-ben Urikangy és Vrukangy, de a győri káptalan 1470. évi levelében Martinus de Szent-Iván. (Hevenesi III. 28.)

A XVI. század kezdetétől fogva állandóbb volt a Szt-Iván név használata. Utóbbi nevét egyháza véd-szentjétől, Keresztelő Szent Jánostól vehette. Hajdan a Győrből Budára szolgáló országút mentén feküdt e helység, de a török pusztítás után a mocsáros lapályok közé vonult a lakosság, és külön csoportban *Gurdon* név alatt építkeztek a házas zsellérek. Szent-Iván határában van Gyud-Szent-Péter, Andrásvára és Likócs puszta. (Lásd ezeket.) Szent-Iván ős lakosai magyarok voltak, és a helység még 1672. évben volt török hatalom alatt. Ezen uralom alatt nagyon pusztulván és lakosai fogyván, a község horvát szállítmánynyal gyarapodott, de már jóformán megmagyarosodott. A falut birja a pannonhalmi apátság.

Szent-Jakab, falu Kis-Komárom és Nagy-Kanisa közt, Zala megyében. Gróf Festetics birtoka volt, és a somogy megyei Miháld birtokkal együtt a csurgói uradalomhoz tartozott. Ezt 1853. évben gróf Zichy Károly megvette, és 1857. évben osztály útján leányának Máriának, férjezett báró Walterskirchen Vilmosnénak adta, ki jelenleg is birja. (V. ö. Pókavár.)

Szent-Kató, hajdan puszta Bács-megyében. Géczi András 1600. évben halála esetére birtokainak harmad-részét, ezek között Szt-Kató, Kis-

Szalasith, Kis-Hont stb. Bács megyében, nejének Zlatáry Annának és mostoha fiának Szalay Jánosnak beiratkozza. (Garam-szt-benedeki lvtár.) Ugyanez évben Soós János, Géczy András, és Koháry Péter beigtattatnak Szent-Kató, Földvár és Kis-Hont praediumok stb. birtokába. Müller térképén S.-Kato még fel van tüntetve Jankovác alatt.

Czobor-Szent-Mihály, hajdan falu Bodrogh megyében. A Sürögöny 1866. évi 293. számában egy cikk jelent meg, mely a történetbúvároktól azt kérdi, vajjon hol feküdt a hajdani Czobor-Szent-Márton nevű város? csakugyan Bács vármegyében-e, vagy tán Pozsony vagy Nyitra megyében, hol a Czobor család szintén volt birtokos. A cikk figyelemztetésül elmondja, hogy a Bács vármegyében kebelezett Madaras község lakosai, a szájról-szájra leszármazott néphagyomány szerint, most is azt állítják, hogy határukban feküdt a régi »Czobor-Szent-Márton« nevű város. Elpusztulási idejét és esetét nem tudják ugyan megmondani, sem valami emlékkő vagy más felírás, avagy — mint vélik — oklevél nem bizonyítja azt. Csupán egy templom talapzata van eltemetve egy a madarasi határ keleti részén eső gömbölyű, kavicsos, kopár, halom belsejében. Más romok nem léteznek, melyek Czobor-Szent-Márton hajdani város itteni fekvését igazolnák; ámbár néha ásás vagy szántás alkalmával emberi csontvázak, vas- és érczrégiségek csakugyan jönnek felszínre, a mi legalább azt tanu-

sítja, hogy itt egykor egy őskorbeli nemzetség pusztult el. A czikk gyanítja, hogy a város elnevezését Czobor, hajdani hatalmas magyar nemzetségtől vehette, mert a Czobor család Bács vagy is inkább a hajdani Bodrogh megyében csakugyan birtokos volt, példa a mostani élénk Baja város, mely előbb a Maróthy családé volt, később a Czobor nemzetséget uralta; s a mostani Madaras falu Bajától csak 3 órányira fekszik. « Az egész kérdés czikken az a tévedés vonul keresztül, hogy a keresett Czobor birtokot Czobor-Szent-Mártonnak hívták, (holott ilyenű falu nem létezett), pedig Czobor-Szent-Mihályt kellett volna nyomozni. A múlt században legalább még annyit tudtak. A királyi mandatum compulsorium folytán 1784-ben kérdés tétetett, vajjon Szent-Mihály nem fekszik-e a zombori területen? nem találatnak-e ott valamely kastély romjai? És vajjon nem létezik-e ma is Zombor mellett Gradina nevű praedium, magyarul Várallya? Az utóbbi kérdésre igenlő válasz adatott. Tehették is az illetők, mert Gradina az 1554—1590. évi defterekben is fordul elő a zombori nahijében. Legújabb időben Irányi István azt a véleményét fejezte ki, hogy Zombor városának neve a Czobor-Szt-Mihály névnek elferdítése. (Szabadka város története I. köt. 79.) A kérdés nem akart haladni. Kérdezzük tehát az okleveleket. Nagy Iván, jeles genealogusunk szerint, már 1360. év táján élt Bodrogh m.-ben jánosi Chubor János. Zsigmond király 1403. évben Chobor

Jánostól, ki hűtlenségbe esett, minden Bodrogh megyei jószágát elfoglalja, és azokat Szilágyi Lászlónak adományozta. Az elkobzott helységek Chobwrzenthmyhall, Janussy és Haalmos. (Országos lvtár N. R. A. 1514. csom. 36. sz.) 1406. évben Czobor Miklós és János szentmihályi részbirtokuk harmad részét Anko nevű nővéröknek adják, midőn ez Szilágyi Gergelyhez nőül ment. (Orsz. lvtár.) Ugyan ez évben a bácsi káptalan, Zsigmond király rendeletére, minden ellenmondás nélkül beigtatja Bernolthi Miklós fiait Gergelyt, Mihályt, Albertet, Domokost, Sebestyént, és Szentkirályi Gergelyt a Bodrogh megyei Szentmihály, Jánosi és Halmás birtokába. (Orsz. lvtár N. R. A. 1515. csom. 16. sz.) Zsigmond király 1411. december 15-én Tatáról kelt levelével meghagyja a bácsi káptalannak, hogy Berthok-ot, István fiát (filii Pethő de Bya) testvérét Balást és Pétert, és egy fogadott testvérét Miklóst, a Bodrogh megyében fekvő Czobor-Szent-Mihály, Halmos és Jánosi kétrész birtokába igtassa, melyre nekik a király új adományt adott. Ezen jószágok eladományozása ellen szentmihályi Czobor János, Miklós fia (ki István fia volt) tiltakozott. A nevezett János hűtlenség bűnébe esvén, a király e három falut Szilágyi Lászlónak és testvéreinek adományozta, mint az oklevél mondja: bizonyos okokból; azonban ismét a királyra visszaszállottak. Minthogy a tiltakozó Czobor János a tárgyalásra kitűzött napon meg nem jelent, e jószágok-

tól ítéletileg megfosztatott, és ezek új adományul Berthokra és testvéreire ruháztattak. A káptalan köteleztetett, hogy vízkereszt után nyolcz napra a beigtatásról jelentést tegyen. A bácsi káptalan még ez évben valóban beigtatta a biai Bertók családot Czobor-Szt-Mihály és Jánosi birtokába. I. Ulászló király 1442. évben új adományt ad a nevezett három birtokról, és most a bácsi káptalan a Czoborok beigtatásáról tesz jelentést Cz.-Sz.-Mihály, Halmos és Jánosi birtokába. Mi idézte elő ezen birtokváltozást, erről forrásaink hallgatnak. Ismét 1447. évben tesz jelentést a bácsi káptalan Czobor Mihálynak és Mátyásnak visszaigtatásáról az említett három birtokba; 1450. évben pedig jelentést tesz Czobor Mihálynak és Mátyásnak beigtatásáról a Zamliu család részbirtokaiba Czobor-Szent-Mihályon, Halmáson, valamint a két erdőbe, mely Jánosiban fekszik, t. i. Égett-Erdő és Zamjep. A biai Bertók és a Czobor család közt 1457. évben pör támadt az említett három helysége nézve, azonban az ottani részbirtokok a Czobor családnak ítéltettek oda. Bodrog vármegyének egy 1466. évi ítélete szerint, mely Szent-Miklós határaitra vonatkozik, ez utóbbi szomszédos volt Czobor-Szent-Mihálylyal. Hogy e helység Bodrogh megyében feküdt, tanusítja Mátyás királynak 1469. évi kiváltságlevele, mely egy Czobor-Szent-Mihályon építendő várra vonatkozik. Szomszéd helységekül neveztetnek Halmos és Jánosi. 1478. évben Chobor Már-

ton de Choborzenthlmihál az aradi káptalan egy jobbágyát megölte. (Erdélyi kápt. lvtára.) Mátyás király 1480-ban Boriszló Borbála részbirtokát Czobor-Szt.-Mihály, Halmos és Jánosi falvakban, a Czobor családnak adományozza, mely ez évben be is igtattatott. (Orsz. lvtár N. R. A. 1710. csom. 29. sz.) Czobor János 1483. évben egyezsége lép a bácsi préposttal a Szent-Márton és Czobor-Szent-Mihály közti határookra nézve, Bodrog megyében. (Orsz. lvtár. N. R. A. 1709. cs. 58. szám.) Egy szakközlönyben azt olvassuk, hogy a Dózsa György fellépését előidéző keresztes háború Bács megyében 1513. három helyen hirdettetett ki, úgymint Titelben, Bácsban és Zoborban vagyis helyesebben Czobor-Sz.-Mihályon. (A Bács-Bodrog megyei történelmi társulat évkönyve I. 49. lap.) Hogy Zobor és Cz.-Szt-Mihály azonos volna, arról adataink mit sem tudnak. Az 1520. évi adó-összeírásban előfordul *Choborzenthmghal* falu, 1521. évben egyszerűen Zent-Mihál. Czobor Imre nádori helyettes 1579. évben szerződésre lép az egri káptalan előtt Szegedy Ferenczczel, Czobor-Szent-Mihály, Halmas, Jánosi, Tapolcsa stb. falvakra nézve, Bodrog megyében.

A mi már most Czobor-Szent-Mihály közelebbi fekvését illeti, tudjuk egy 1416. évi oklevélből, hogy Rég (ma Rigyicza) falu Bakács, ma már nem létező faluval volt határos. A kalocsai káptalan egy 1409. évi határjárása megemlíti azon határjeleket, melyek Halmos (ma Almás) és

Bakacs falut egymástól elkülönítik. Ezen adatok nyomán csakugyan Madaras vidékére érünk, a melyhez éjszakra Almás esik, míg azonban János, a mai Jankovác, ennél is feljebb terül el.

Zdela-Szent-Mihály, falu Kőrös megyében, másképp Miholcy, (Kercheli). Ma Miholjecz. (Lásd azt.)

Szent-Mihály-hegy, hegy a Balaton mellékén, Meszes-Györk falu, Zala m.-ben. Csúcsán kápolna van és temető.

Szent-Miklós, hajdan falu Zólyom megyében; mai neve *Dubova*. (Schematismus historicus dioecesis Neosolensis 1876. év 167. lap.) Zsigmond király 1424. évi adománylevelében Borbála királyné javára az alsó magyarországi bányavárosoknál előfordul: Dobronya, Lipcse, *Szent-Miklós*, mindkét Szentandrás stb. (M. Tört. Tár. XII. 274. lap.) Még 1503. évben Nikla. Pázmán appendixében: S. Nicolai de iuxta Gron. (Péterfy II. 271. lap.) Az első plébánus 1561. évben neveztetik; anyakönyvei kezdődnek 1653. évben. A Szent-Miklós tiszteletere épült templom a Garam partján emelkedik egy dombon. Mikor vette fel a falu *Dubova* nevét, bizonytalan. Korabinszky már *Dubovo* néven említi.

Szent-Mitra, puszta, Magyar-Szt-Mihály falu mellett, Torontál megyében. Talán annyit jelent, mint Szent-Dömötör, a Mitrovitz helynév hasonlatosságára.

Szent-Pál, hajdan falu a Margitszigeten, Buda és Pest között. Egykori létezése kétségtelen, de hol fekvése vita tárgya volt. Margit életirója,

V. István leányáról, Erzsébetről szólván, ezeket írja: »Ezeknek utánna az Erzsébet azzon az klastromnak fejedelme lön és az ő attyatol, Istvan királtól örökségeket kére és leveleket confirmáltata és sok jókat tön az klastromnak, a többi közzül a jenei révet falujával és ez szigetbeli falut az klastromnak.« (Pray: Vita B. Margarethae 359. lap.) Bél Mátyás ezt írja e tárgyban: A sziget népességéhez járult az elég népes *Szent-Pál* nevű falu (vicus). Mikor a törökök Budát elfoglalták, a sziget is pusztává lön. (Notitia Hungariae, folio, III. köt 13. lap.) Érdy János ezen két forrás nyomán jár és így nem gyarapítja ismereteinket Sz-Pál faluról. (Új M. Múzeum 1850. év.) A *vicus* kis helységet jelentvén, képzelhető, hogy az csak a sziget nagyságához képest volt »elég népes«-nek mondható. Rupp Jakab, hivatkozva Bombardi Mihálynak Magyarország Topographiájára, azt hiszi, hogy e falu nem a Margitszigeten, melynek alig két órányi kerületén annyi kolostor, templom, palota, kastély, ház és kert mellett falu nem lehetett, hanem a felső, nagyobb, termékeny ó-budai szigeten állott.

Radványi Imre (Margitsziget története 126. lap) szerint azt biztosan meghatározni nem lehet, hogy merre terülhettek el a kis falu lakházai, azonban hajlandó azt a sziget felső részének azon pontjára helyezni, mely hatásabb fekvésénél fogva a nyirkosságot hamarabb szivárogtatja le; s e pont az apácák egyházától mintegy

40—50 ölnyi távolságban éjszak-nyugot felé terül el a lombos nyírfák (Törs Kálmánnál: nyárfák) csoportozata táján. József főherczeg nádor, midőn dombos, gödrös földét minden irányban egyengetteté, e ponton nagy mennyiségű konyhaedény cserepeit ásatta fel, egyéb apró házi szerekkel. Nagy érdekléssel vizsgálta a fölfedezett csekélysegeket, és kedvencz véleménye volt, hogy Szent-Pál falu csakugyan itt feküdt. Hogy a falunak egyéb nyomaira a szigeten nem akadtak, ez Törs Kálmán helyes véleménye szerint nem lenne még elegendő ok a falu itt létét tagadni. Mert hiszen újabb időben sem épültek a faluk oly szilárd tömegekből, hogy elpusztulásukat századokkal túlélhették. A hajdani faluk különben nem voltak még oly terjedelműek, mint a mostaniak, — 10, 12, 20 sár- vagy fakunyhó elég volt egy *villa* vagy *vicus* alkotására. A kik a falu itt létezését tagadják, fel szokták hozni, hogy a sziget kis terjedelmét tekintve, a többi épületek mellett még egy falu, melynek földmívelő népessége, hogy megélhessen, kiterjedt szántóföldeket, réteket, legelőket föltételez, — nem létezhetett. Hogy pedig a falu nem földmívelő nép, hanem egyik-másik kolostorbeli cselédség lakásaiból állhatott, szintén nem képezhető, miután a cselédekkel bíró kolostorok vagy a kolostorban, vagy közel a kolostor tözsomszédságában szállásolták el cselédeiket. Törs Kálmán még ezt sem tartja oly ellenvetésnek, mely kizárná a lehetőséget,

hogy a falu csakugyan a szigeten létezett. Mert igaz ugyan, hogy a sziget kis terjedelmű, de ha meggondoljuk, hogy az most még kisebb, mint azelőtt, s mégis mennyi épület áll rajta, s aránylag mily csekély terület van beépítve, — továbbá, hogy a falu néhány kis háza nem foglalhatott el valami nagy területet, s hogy a jobbágyok földeinek nem kellett szükségkép magán a szigeten lenni, de lehettek azok az apáczák valamely más közel eső birtokain is, és végre, hogy a *vicus*ban nem kellett épen földmívelő jobbágyoknak lakni, de lakhattak abban conventióból élő szolganepek, kézművesek, a kik nélkül a sziget el sem lehetett, ha mindezt elgondoljuk, lehetetlen egészen valószínűtlennek tartanunk, hogy a régi oklevelekben említett Szent-Pál nevű szigetbeli falu a Margitszigeten volt. E véleményben van Rómer is. (Lásd Törs Kálmán: Margitsziget, 67. 68. lap.) Csak azt kell itt megjegyeznem, hogy a Margitszigetbeli Szt-Pál falu említése íróknál — mint láttuk — előfordúl ugyan, hanem oklevelekben nincs nyoma. Ifj. Palugyai Imre e tárgyról csak annyit ír: A zárdákon kívül az esztergomi érseknek is vala rajta (t. i. a szigeten) vára, Szent-Pál helységével. (Budapest sz. kir. város leírása, 151. lap.) A már idézett Bombardi Mihály (Topographiájának 52. lapján) már korábban azt írta: hogy a sziget Jenő falvával és a szigeti érseki vár szomszédságában fekvő faluval együtt, melyhez plébánia is járult, adományoztatik az apáczáknak.

A Margitsziget legújabb történetírója Őri G. György, rámutatván arra, hogy az idézett szöveg szerint Szent-Pál tüzetesen az érseki vár szomszédságában feküdt, még is azt úgy kívánja érteni, hogy a Margitszigeten elsőben is a királyi, utána csakhamar az érseki vár emeltetett, és e várak szolgálatára megkivántatott különféle személyzetnek külllakai is természetesen nem ugyan közvetlenül egymás mellett állottak, de helyszínelésileg épen egymásután e két vár között épültek kellő számban, és így a szigeten volt falunak nyomára e helyen könnyen akadhattak, és akadhatnak további kutatás által manap is. Utóbb alapítatván a prémontréi prépostság, a János vitézek vára, az apácák zárdája stb., tagadhatatlan, hogy az ezen későbbi telepítések részére szükségeltetett világi külszemélyzet számára is azonnal keletkeztek ezen intézetek körül laktanyák. Sőt végre, midőn az érseki vár 1293. évben csere útján a tengurdi nemeseknek adatott, s az érseki hivatalbeli és *szolgái személyzet innen elköltözött*, a királyi várat királyaink koronkint mindinkább elhagyták, itteni hivatalnokaik, szolgálói is időről időre tovaszállongtak, az utóbb szaporodott lakosság szintén másfelé huzódott a szigeten, — az apácza és ferenczi-zárda, a prémontréi és cistercita apátság a János-vitézek körül építkeztek és telepedtek le. Természet-szerű magyarázata és bizonyítéka ez annak, hogy a margitszigeti falu nem csupán egy tüzetes helyen, hanem az

egész szigeten elszórva s leginkább a többször említett útcza, országút mellett tömörülve feküdt. Hogy egy ily falu, vagy tán inkább az úgynevezett praedium, pusztai község létezett a Margitszigeten, abból is világosan kiderül, hogy Rupp Jakab állítása szerint is a 70 apácán és a sok szerzetesen kívül, ezeknek nagyszámu cselédei, kézművesek, parasztok és más függetlenek, — az érseki és királyi — de több főuri paloták hivatalnokai, tisztjei és szolgálói is itt laktak, — és utóbb a sziget lakossága s lakházaik annyira elszaporodtak, hogy szükségessé lett téreket és utcákat kijelölni, falakat, korlátokat, kerítéseket emelni.

IV. Miklós pápa levelében, mely a sziget adományozását megerősíti, mint az adomány tárgyai említettnek a sziget falai, házai, földjei, utcája, mely a Jánosvitézek várától a kolostorok (t. i. az apácák kolostora felé) vezet, jelen és leendő lakhelyei, és azok lakosai. (Acta Clarissarum Poson. 68. cs. 7. sz.) Itt világosan említettetik az útcza, mely a János vitézek várától az apácák zárdája felé vonúl; s a ferencziek és apácák között 1288-ban kötött egyezség az országutat (nyilvános közös út, útcza) említi, mely körül a ferencziek a temetőnek és a prédikáló helynek nyertek elegendő területet, s mind a temető, mind a prédikáló hely a hívek érdekében kéretett és adatott is meg; mert a szerzetesek az egyházak alatti sirboltokba szoktak temetkezni.

Ezen 1288. évi egyezségből az is kiviláglik, hogy a kérdéses falunak,

helységnek, vagy általában a szigeti világi lakosoknak számára rendelt plébániai hivatalt a ferencziek viselték; mert különben a temető és prédikáló helyet nem ők kérelmezték volna, s nem is az ő zárdájok körül adatott volna ki.

A híveknek e gyülekezete, mondjuk azt falunak vagy bár helységnek, községnek, a kérdéshez hozzá szülő történetírók által *Szent-Pál* falvának neveztetik. S honnan vette volna nevezetét, mint a szigeten lakozott Szt-Pál remetétől? A szigeten szétszórta lakosság valószínűleg akkor alakult rendes községgé, midőn a pálosok is 1493-ban behelyeztettek a szigetre, és a község plébániáját is megnyerték. S nem lévén a szigeti falunak ez ideig semmi meghatározott sajátságos neve, minthogy a későbbi szaporodás tetemesebb növekedéseivel leginkább a pálosok — előbb prémontrei prépostság — körüli térségeket foglalta el, *Szent-Pál* falvának nevezetett. (Őri G. György: Margitsziget történelme. Második kiadás 1877. év 170—173. l.)

Kis-Szent-Pál, telepítvényes község Arad megyében, Aradhoz $1\frac{1}{2}$ órányira. E néven már Vályi Andrásnál (1799.) fordul elő, ki azt a Káoszonyi család birtokaúl ismeri. A hivatalos helynévtár »Kis« melléknevet nem használ, és Szent-Pál pusztai község mellett Szent-Pál pusztát is említ. Görög térképén, Aradhoz éjszakra P.-Kis-Szt-Pál van feltüntetve. Fényes Elek is Kis-Szt-Pálról szól, mint 3406 holdra terjedő, Al-

másy Pál birtokát képező pusztáról. A telepítvényes község 1887. évben, mint pusztá, közigazgatásilag Kurtics-hoz csatoltatott.

Vályi azt írja, hogy Kis-Szent-Pál Arad, Ötvenes és Nagy-Szent-Pál között fekszik. (V. ö. Nagy-Szt-Pál.)

Nagy-Szent-Pál, hajdan szabad pusztá Arad megyében, Kurtics, Toronya és Arad között. Birtokosa volt a Lovász család. E század elejétől fogva már semmi földrajzi munka nem említi; a Kis-Szent-Pál egyedül maradt fenn. Az aradmegyei *Szent-Pál*-t (még akkor nem lévén két részre osztva) a XVI. században birták: Zay György özvegye, Mágocsy Gáspár, Liszthy János, Nagy Balás, Pető Péter. (Fábián Gábor: Arad vármegye leírása 22. lap.) Mikor olvadt Nagy-Szent-Pál területe a szomszéd községek határába, nem tudhatni.

Szent-Pál, hajdan pusztá Bács megyében. A török defterek a bajai nahijében Szent-Pál nevű helységet sorolnak fel, melyben 1580. és 1590. években 13 ház létezett. 1783. évben inkább csak mulatóhelynek nevezetlik; területe Jankováczzal egyesült. Zside és Kétes pusztával együtt említettik.

Szent-Pál, pusztá Turia és Szireg közt, Bács megyében, (Müllertérképe.)

Szent-Pál, hajdan falu Bodrog megyében, Cséb és Palánka közt. A szerbek megtelepedése óta e vidéken: Paulovac vagy Pavlovacz. Most a palánkai határba olvadt.

Szent-Pál, hegy Valkó falu határában, Pest megyében.

Szent-Pál, hajdan falu Bodrog-megyében. Mátyás király 1461. évben Tapolcza és Szent-Pál falut Czobor Mihálynak adományozza. Mátyás király 1474. évben kijelenti, hogy Tapolcza és Szent-Pál falvakat, melyek azelőtt Bács megyéhez tartoztak, most Bodrog megyébe kebelezi, mert ennek törvényszékéhez közelebb fekszik. Ezt az oklevelet Czobor Imre és Márton, mint a nevezett két falu birtokosai, bemutatták II. Ulászló királynak, ki is ennek alapján 1499. évben megengedte, hogy a Bodrog megye határán fekvő két falu Bács megyéből kihasíttatván, Bodrog megyéhez csatoltassék. 1508. évben Czobor-Szt-Mihály, Tapolcza és Szent-Pál határai leiratnak, melyek bejárásánál e falvak Doroszlóval mondatnak határosoknak. Előfordul Zenthpál, mint Bodrog megye adózó községe, az 1520. és 1521. évi összeírásban. A török defterek e falut nem említik. Czobor Imre nádori helyettes 1579. évben az egri káptalan előtt szerződésre lép Czobor-Szt-Mihály, Szántó, Tapolcza és *Szent-Pálra* nézve Szegedy Ferencz-czel. (Orsz. lvtár N. R. A. 1710. cs. 2. sz.) Ezen egyezség értelmében a szerződésbe foglalt birtokok Szegedy Ferencz igazgatásába mennek át, ki a jövedelmek egy harmadát maga élvezheti, s két harmadát Czobor Imrének szolgáltatja át.

Szeplőcz, erdő és legelő, Kis-Lakos falu határában, Zala megyében.

Szerecsen, falu Győr megyében, Veszprém megye határán. Horváth István Szerecsen nevét az egykori

izmaélita (saracen) vagyis szerecsen települöktől származtatja. (Pest sz. kir. város régi Ofen német nevééről 23. lap.) Matusek Antal e nézetet nem osztja, mert a falu nevét 1206. évben *Scis*, majd Sycs, Scecs és Sid alakban találjuk. (Fehér Ipoly: Győr megye és város egyetemes leírása 576. lap.) Még csak 1256. évben említetik *Zerechyn* néven. (Fejér Gy. IV. 2. k. 400. l.) A Scis stb. névnek Szerecsen-re való átmenetét nem ismerjük ugyan, de azért Horváth István véleményét nem tartom elvetendőnek. A Szerecsen helynév előfordul még Fehér, Baranya, Pest és Veszprém megyében; laktak a szerecsenek a Nyírségen is (Várad Reg. 38. §.) és így nincs ok kételkedni, hogy e népfaj neve némely helynévben is fennmaradt, annál inkább, mivel Turóczy és Jerney (a Szorlák cikkben) az izmaélitákat és saracenusokat egy népnek tartja (krónikája II. R. 22. fejezet). De II. András 1233. évi levele is több ízben írja: a Saracenusok avagy Ismaeliták. (Fejér III. 2. k. 319. l.) A saracenusokról már Szent-István és Kálmán király hoztak törvényeket. II. András király intézkedést tett, hogy a mennyiben ő palástinaí útjából vissza nem térne, feleségének, Jolánta királynénak, jövedelmei biztosítva legyenek. Ezek közt előfordul a pesti saracenusok adója — tributum Saracenorum de Pesth. — (Pray: Historia Regum I. 212. l.) A szerecsenek ily gyakori szereplése tehát nagyon támogatja azt a várakozást, hogy úgy, mint a bessenyők, ők is

nyomukat hagyják hazánk topografiájában. — *Zerechen* falu 1490. évben, mint Sopron megyei falu említetik. (L. Aranyos-Megyes.) A török világban enyingi Török István pápai várához tartozott Szerecsen. Az 1619. évi kapuösszeírásban mint Nyáry Pál $3\frac{1}{2}$ portás faluja vétetett adó alá. Török ura Saban aga Bethlen Gábor hadai mellé rendeltetvén, a morva határokon portyázás közben elveszett; utóda Hosman Cseri basa lett. De birtak itt keresztény urak is; így 1626-ban Hatos Bálint. 1627-ben a Poznán nemből eredt szerecseni Szeghy György és Katalin említettnek, mint birtokosok. Az 1642. évi sérelmi jegyzőkönyvre Szerecsenből Csáky László gróf jobbágysai lettek kihallgatva. 1663. évben Esterházy Ferencz gróf, mint szerecseni földesúr, a község adójának leszállításaért folyamodott; a tett jelentés szerint akkor a falut 7 egész, 3 féltelkes és 1 zsellér jobbágy lakta, neveik hangzása után ítélve mind magyarok. Ez idő óta Szerecsent folytonosan az Esterházyak birták mai napig. A falu régi pecsétjének körirata: »*Serecení falv. pecútie 1702.*« (Fehér Ipoly: Győr megye és város egyetemes leírása 577. l.)

Megjegyzendő, hogy a Szerecsen okleveleinkben mint személynév is fordul elő. Így 1165. év körül Zerechen, jobbágy. (M. Sion II. 37. l.) 1256. Zerechyn. (Fejér IV. 2 k. 401. l.) 1269. Serechin. (U. o. IV. 3. k. 539. l.)

Szerecsen, mocsár, Dárda mezővárosban Baranya megyében.

Szerecsen-tó, hajdan és most halászlótó Bélye mezővárosban, Baranya megyében.

Szerecseny, dűlő, Bogyiszló falu, Pest megyében; sovány kaszáló, fekete szénát terem. Az ázott Duna elszigeteli.

Szered, esermely, mely Kis-Kadács falunál a Nyikó patakba szakad, Udvarhelyszékben. Van ugyanitt Szered és Szeredfarka dűlő.

Szered, hajdan falu Somogy megyében. Bajony János a Bodó-féle jószágok felét Tolna és Somogy megyében, Zrinyi Miklósnak bevallotta. Az utóbbiak közt előfordul Dáda, *Zered*, Enyezd stb. De e szerződés ellen 1564. évben Bajony István érdektársával tiltakozott. (Gr. Károlyi cs. lvtára III. 351. lap.)

Szeredvásár vagy *Szeret*, ma az utóbbi néven város Bukovinában, mely 1777. év óta Ausztriához csatoltatott, a Szeret folyónál; régentén Moldovához tartozott. A folyót már Rogerius említi Siralmas Énekében (20. fejezet), midőn Bochetor tatár vezéről írja, hogy más királyokkal a Szereth nevezetű folyón átkelve, a kúnok püspökének földjére ért. Az őskorban magyaroktól laktat, már csak nevénél fogva is, kétleni nem lehet, és e nevét az alatta folyó és Moldvát is áthasító víztől nyerte. (Jerney.)

Midőn Latzko moldovai vajda a XIV. század közepén a katolikus hitre áttért, V. Orbán pápa engedélyezte, hogy Moldova részére Szereten (in oppido Ceret) püspökség állíttassék fel. (Theiner: Monumenta

Hungariae II. 99—101. lap.) Latzko azért már 1370—1372. években alapította a püspökséget. Schmidt Vilmos az 1370. évet fogadja el a *cerethi* püspökség alapításául. (Romano-catholici per Moldaviam Episcopatus et rei romano catholicae res gestae. 22. lap.) Első *cerethi* püspök volt András, kit István ruthenus követett. (U. o. 26. l.) XI. Gergely pápa is e püspökre ruházta a moldovai katolikusok fölötti gondot. A püspökök tehát neveztettek *Ceretenses* vagy *Moldavienses*. Azok utolsója volt Zagrodinus Tamás, kit oda VI. Sándor pápa nevezett ki 1497. évben. Azóta üresedésben van a püspöki szék XIV. Gergely pápa idejeig; Szereten pedig nem püspökök, hanem apostoli helyettesek laktak. VIII. Kelemen pápa (1592—1605.) a püspöki széket Szeretről Bakóra helyezte át, és ez által egy új püspöki sor megindítását okozta. A püspöki szék áthelyezését Bakóra már Sartorius János szereti püspök (1400. év) szorgalmazta IX. Bonifác pápánál, a kinél erre a szükséges hajlamot megtalálta. (Nilles: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris Coronae S. Stephani*. II. köt. 1026., 1027. l.)

1384. évben a lengyelek Miklós nevű minoritát neveznek ki szereti püspökké, és e lengyel befolyás sok éven át tartott. (Engel: *Geschichte der Moldau und Walachei*, II. 114. lap.) Sándor moldovai palatinus és testvére Ilyés 1421. évben, Ulászló király Ringala nevű nővérének Sereth és Rotkvice oppidumokat elzálogosítja.

(Fejér X. 6. köt. 418. l.) Mihály milkói püspök 1518. évi levelében említetik *Srethiensis* archipresbiter atque decanus. Gyulafi Lestár 1586. évi útleírásában ezt jegyzi fel: Innét *Szeret-Vásárhelre* az Szeret vizét itt költők el (szálltuk át) hajókon. Hodor K. Sereth-nek írja a folyó nevét. Baudin püspök 1647. évben ezt jegyzi föl Szeret városról: »Hajdan jeles kolostora, csudákról és bucsújárásról híres temploma volt, ma csak pusztá helyét mutogatják. Az üldözött kath. nép részint görög vallásra ment át, részint Kutnárra és Bajára bújdosott.« A kolostor könyvtára és javai idegen kézre kerültek. A Szeret folyó neve Árpád kora előtt sehol sem fordul elő. Jerney ezen állítása megerősítést talál azon körülményben, hogy Constantin Porphyrogeneta csakugyan a legrégibb író, kinél a Szarat folyónév előfordul. Herodot azt Tiarantosnak, Ptolomaeus Jerasos-nak, más földrajzi írók Hierasos-nak nevezik. (Hierasnak nevezték a régiek azt a folyót is, mely Bithiniát Galaciától elválasztá.) Kiepert pedig azt tartja lehetségesnek, hogy a szintén Herodotosnál előforduló Araros alatt a Szeret értendő. A folyó mai nevére nézve e kérdés közönbös.

A *Zereth* mint személynév is előfordul, például 1329. (Anjou-kori Okm. II. 421.) Szeret 1229. (a Várad Regestr. §. 360.) és 1250. (Fejér IV. 2. köt. 80. lap.)

Szeret, hegy Hunyad megyében, a Gliganu hegy alatt, egy negyed órányira Baresd falutól.

Szeret, folyó. Nagy Lajos király 1358. évben megengedi a brassaiaknak, hogy árúikkal a Boza és Braova folyók között, az Ilonczának (ma Jalomicza) a Dunába szakadásától fogva, a Szeretnek — fluvius Zereth — a Dunába szakadásáig szabadon járhasanak. (Fejér IX. 2. k. 688. l., és Székely Oklvtár I. 65. l.)

Szeretfalva, Szeredfalva, Szeredafalva, Reussen, Reuszen, oláhul Szereczal falu, Doboka vármegyében. Az erdélyi káptalan 1422. évi levelében Kenteleke, Árokalya, Sófalva, *Zereth* Doboka megyében, és némely Kolos megyei birtokok egyezség tárgyai Szántói Laczk Dávid és martonfalvai Greb János és fiai közt. (Gr. Dessewffy Lajos: Hazai oklevéltár 373. lap.) Hodor Károly (Doboka vármegye esmertetése 780. lap) Eder ellenében tagadja, hogy Szeredfalva orosz gyarmat lett volna, ellenkezően ez a történelmi adatokkal, és azon körülménnyel, hogy a falu német neve csak újabb korban vétetett fel. Hogy Szeredfalva I. Mátyás királynak kedvencz mulatóhelye lett volna, csak bizonytalan szóhagyomány.

Szerelemvölgy, regényes, vad hely, Szent-Balás falu, Zala megyében.

Szeremle, falu Pest megye déli részeiben, Baján alúl a Duna kanyargásai közt, azelőtt Bodrog vármegyéhez tartozott. A kalocsai káptalan 1323. évi jelentése szerint Báthmonostor szomszédjai voltak Baja, Pauli és *Zeremlyan* nemessége. (Zichy Cod. I. 236. l.) Itt a Baja melletti Szeremle értendő. 1355. évben *Zeremlyen*

Bodrog megyében Gergely mester, bessenyői comes keze alatt volt; akkor határai kiigazítottak Báthmonostor felé. (Zichy Cod. II. 594. lap.) Említi Oláh Miklós is Zeremlyen alakban, mint nevezetes helyet. (Bél: Adparatus 22. l.) Szeremle 1580—82. közt 66 házzal, 1590. évben 75 házzal említették a bajai nahijében. 1695. évben egész porta rovatott reá. 1696. évben a helység birája volt Bárdos Dániel. A falu mostani helyére 1773. évben telepítették; azelőtt a Duna és a Sugovitzta által képezett Pandur szigeten feküdt. Ferenczy József azt írja (Pest-Pilis-Solt földleirata), hogy Szeremlye 1770. évben még nem állt mostani helyén, hanem a gogányi sziget alsó vagy déli végével átellenben, a pörböli ázott új Duna felső vagy jobb partján, ott, hol most sűrű erdőség van, pörböli erdő név alatt. Míelőtt 1770-ben a község rendeztetett és a lakosok kijövetelre felszólítottak az ő faluból, a megyei küldöttség a vizek miatt Ó-Szeremlyére be nem juthatott, a miért is a szeremlyeiek a szomszéd Pandur helységbe hívtak meg, az urbéri dolgokról utasítást veendő. Itt íratott alá április 10-én a községet szabályozó okirat. A falu régi helyét a pörbölyi Duna-átvágás folytán már egészen elmosta a víz. Most a község elég védett helyen fekszik. Mégis 1876-ban behatolt belterületére az árvíz, a Ferencz-csatorna tápszilipjének megromlása folytán, határát pedig az áradások nagyon járják. (Galgóczy K.: Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún megye monographiája III. k.

293., 294. lap.) A helybeliek állítása szerint a község már háromszor változtatta fekvését. A reform. egyház anyakönyvei 1743. évben veszik kezdetüket.

Szilády Áron írja: Régi oklevelekben a község nevét Zeremlyan, Zeremlen-nek találjuk írva, s később még a XVII. században is *Szeremlen*-nek. (Régi Magyar Költők Tára II. 462. l.) Ma is mondják még: »ez szeremlényi embör«. *Érseki Szeremlyé*-nek is nevezik, mert 1727. év óta a kalocsai érsek bírja.

Szerencs, hajdan falu Abauj megyében. Serényi Mihály 1591—1599. végrendeletileg intézkedik birtokairól. Ezek közt Rad, *Szerencs*, Abafalva Abauj megyében. (Gr. Károlyi es. Oklvtára. III. k. 486.)

Szerencs, mezőváros Zemplén megyében. Árpád fejedelem Ed és Edömér Kún vezéreknek Szerencs földét adományozta. Béla király Névtelen jegyzője a 17. fejezetben ezt írja: Árpád vezér és nemesei Hung várból nagy örömmel megindulván, Tarczal hegyén túl tábort ütének a Takta vize melletti mezőn a Zerenche hegyéig, és azon hegységről azon hely mivoltát megsejmelvén, azon helyet saját nyelvükön *Zerelmes*, mivelhogy e helyet nagyon megszerették, és e naptól fogva maig a Zerelmu (= szerelem) szótól nevezik e helyet Zerenche (= szerencse.) A Névtelen tehát, mint látjuk, ismét nyelvészkedik a helynevek alapján, és a szerencse és szerelem szót összezavarja. Szabó Károly a fönnebbi szöveghez meg-

jegyzi, hogy a Névtelen a »szerelm« szóból származtatván a Szerencs helynevet, a szerelmes (amabilis) szóval egy jelentésűnek veszi. Vajjon nem inkább hihető-e, hogy jó szerencséről neveztek őseink e helyet Szerencs-nek? Csakugyan Bereg vármegyében, melynek földjére léptek legelsőben őseink, Munkács fölött egypár órára Szerencsfalva helységet találunk. Szabó Károly e hivatkozása a beregi Szerencsfalvára helytelen, mert ez csak újabb telep. (Lásd Szerencsfalva.) Egyébiránt valamint szerelm, úgy szerencse szavunk csakugyan egyazon *szer* gyökből származik. A Névtelen még két helyen, t. i. a 22. és 31. fejezetben említi a helynevet, mind a két helyen *Zeremsu* alakban. A pápai tizedlajstrom városunkat *Zerenchech*, azaz Szerencsés alakban említi, és e körülmény igazolja Szabó Károly sejtelmét, mely szerint a helynév a szerencse és nem a szerelem szótól származik. Szirmai az ősi krónista szövegét önkényesen változtatván a helyet locum amabilem et felicem = szerelmesnek és szerencsésnek nevezvén (Notitia Comitatus Zempleniensis 165. lap) mégis Szerencsére magyarázza. E helyen már a XIII. században volt itt vár, és IV. László királynak egy év nélküli levele kelt augusztus 9-én a szerencsi vár alatt — sub castro Szerench. (Bánó család levelei közt.)

A tihanyi apát 1271. évben egy Kék faluban levő szőlőterületet elad a királyné emberének, azt mondván e terület fekvéséről, hogy ez a szerencsi

monostor (monasterium de *Scerench*) jobbágyságainak szöllejével határos. (Fejér V. 1. köt. 170. lap.) Kék hajdan Zala megyei falu volt, melynek területe Balaton-Füred határába olvadt. A fönnebbi oklevél tehát nem úgy értendő, mintha a szerencsi monostor lett volna szomszédja Kék falunak, hanem hogy a szerencsi (t. i. Zemplén megyei) monostornak voltak Kék falu közelében jobbágyságai, a kiknek szöllei a kéki jobbágysággal érintkeztek. A Balaton közelében ugyanis senki sem ismer szerencsi monostort; de nem is volt ilyen kettő a hazában, hanem csak egy. Jerney is az 1271. évi Szeremch alatt a Zemplén megyei Szerencset érti. Hevenesi egy jegyzete szerint (I. k. 245. l.) IV. László király a *Szerencze* nevű földet a veszprémi káptalannak adományozta. Ha a jegyzet helyes, akkor is egy ma ismeretlen Szerencse faluval van dolgunk, a melynek ügye semmikép nem érinti a Zemplén megyei Szerencs, vagy monostorának történetét. 1393. évben a Monaki család alapította Péter és Pál apostolok tiszteletére a benzés monostort Szerencsen, oda adományozván annak Zerench és Uj-Őr (ma Ingvár) helységeket kegyúri joggal. (Fejér X. 8. köt. 367. l.) Mikép függ össze ezen alapítvány az 1271. év alatt említett monostorral, arra nincsenek adataink. Bebek Detre 1400. évben ezen alapítvány értelmében a Monaky családnak ítéli oda a kegyúri jogot. Zápolyai János 1507. évben a szerencsi apátságot Szikszay Péterre ruházza. 1605. évben Bocskay István

tartott itt országgyűlést híveivel. (Hazai Okm. I. 419. lap és mások.) Szerémi György írja, hogy Zápolyai János 1526. Tokaj felől Zerench-re jött, a hol az apátság és monostor díszlik. (Emlékiratai 128. lap.) 1556. évben Némethy Ferencz az apátot kiűzvé, a zárdát elfoglalá, és belőle várat csináltatott, megerősítette, és így Isabella királyné számára Szerencset meghódítá. 1565. évben Némethy Ferencz a tokaji ostromban elesvén, Szerencs is visszajött I. Ferdinánd kezére. 1583. évben Rudolf király a várost egri kapitány Rákóczy Zsigmondnak elzálogosítá, és ez időtől fogva mindig a Rákócziak birták, s gyakran is laktak itt II. Rákóczy Ferencz idejeig, ki hazáját elhagyván, jószágait is elvesztette. Azonban az ártatlan hugát illető jószágok meghagyattak Rákóczy Juliannánál, kit gr. Aspermont vett feleségül. Azért Szerencsnek felét most is gr. Erdődy, mint Aspermont-örökös, bírja, másik fele pedig majd gróf Illésházyra, majd gr. Grassalkovichra, majd Szirmay Tamásra, majd az Almásy nemzetségre szállott, mely mind ez ideig birtokában van, sőt a gróf Aspermont résznek felét szintén zálogképen megszerzé. — A szerencsi apátság már nem létező, ma csak cím, mely gyakran esztergomi kanonok részére adományoztatik; de a cím nem a régi Péter-Pál apostolok apátságát említi, hanem György lovag és vértanú címre változott. (Czinár Fuxhofer: Monasteriologia I. 282.)

Szerencsfalva, tótul Szerencsuveczi

orosz helység a munkácsi járásban Bubuliska felett 22 házzal, 175 lakossal, Beregh megyében. Nevét Szerencsi János bubuliskai lakostól vette, kinek, mint királynéi oroszznak, Mária királyné 1526. munkácsi várnagyai Ártándi Pái és somlyai Báthori István által kenézséget adatott oly czélből, hogy a Rosztinecz pataknál fekvő Brezova nevű földterületre, melyet e végből Tomori Lőrincz és Miklós munkácsi várnagyságok már előbb kijelöltek, idegen jobbágyságot telepítsen. E kenézséglevet Mária királyné még ez évben megerősítette. Rákóczy György 1645. évben erősítette meg a kenézséglevet, bizonyos, benne megnevezett családtagok számára. 1649. évben a félszázat csak kevésse haladta túl a lakosság. A kik a kenézségen laktak, a várhoz lóháton való levélhordással szolgáltak és hetes drabant-sággal. Az 1711. évben erre átvonult svédek itt nagy pusztítást tettek; a templomot felverték. a lakosságot bántalmazták.

Hajdan a falu nem a mostani helyén, hanem nyugotra tovább az úgynevezett Ó-Falu (Sztaroje-Szelo) dűlőn feküdt. Van itt a mezőn egy »Hwozda Mlaka« nevű hely, mely nevét onnan vette, hogy a munkára kihajtott jobbágyság egy vele kegyetlenkedő Hwozda nevű uradalmi hajdút ott megölt. (Lehoczy F.: Beregvármegye monographiája III. 732. l.) A falu gróf Schönborn család birtoka.

Szerencse, hajdan falu Komárom megyében. Említettik terra *Serenche* Femena királyné 1291. évi levelé-

ben, melylyel az esztergomi érseknek Moca falut adományozza (Fejér VI. I. k. 94. l.)

Szerencse, patak Tolna megyében. Egy 1424. évi oklevélben: Szerdahely a Szerencse folyón túl. (Hevesi I. 119. l.)

Szerencsés, ismeretlen fekvésű magyar helység. Nagy Lajos király 1359. szeptember 4-én *Serenchez* nevű helységből intézett rendeletet a spalatói káptalanhoz. (Kukuljevics: Jura regii Croatiae I. 137. l.)

Szerep-reze, havasalji hitvány kasszáló a Vargyas vize mellett, Homorod-Lövéte faluban, Udvarhelyszékben.

Szerep, falu Bihar megyében, a Sárrét mellett, Udvari, Nagy-Bajom és Bucsa pusztá közt. Béla király névtelen jegyzője szerint, a honfoglaló magyarok *Zerep*-ig jöttek, s innen megindulván Szeghalom felé, ott a Körösön akarnak átkelni, hogy Mén-Marót ellen harcoljanak. (Anonymus 28. fejezet.) Említettik a Váradi Regestrumban is (§. 96.) 1217. év alatt: villa Scerep. Az okleveles források elég későn jelentkeznek, akkor is legelsőbbben *Szerepmonostora* alakban tűnik fel a helynév. Miután Szerep személynév, — Szerepmonostorának alapítójául ily nevű birtokost kell feltenni. Bunyitai Vincze szerint a monostor kegyurai a Zoárd nemzetségből valók voltak. A monostor alapítása jóval az 1241-ki tatárjárás előtt történt, mert 1283. évben, midőn monostor emléke először felmerül, a monostor környékén elterjedő közsé-

gekben, már a Zoárdok mint családjok ősi birtokán osztozkodnak, és azok egy része a nemzetség tagjainak nevét viseli. Az 1283. osztálylevél szerint a monostor Szent-György tiszteletére volt szentelve, az osztály által pedig a monostor fölötti kegyuri jog, — jus patronatus monasterii S. Georgii de *Zerep*, — Miklós mesternek és rokonainak jutott. (Wenzel IX. k. 364. l.) Ismét *Scerepmunustura* fordul elő 1322. évben, a midőn Békés megyéhez számíttatik, és a Zoárd nemzetség újra osztozkodik Békés, Szolnok, és Bihar megyei birtokaiban. (Bunyitai: A váradi püspökség II. 426.) Pál országbíró 1349. évben bizonyítja, hogy Demeter váradi püspök hosszú idő óta pörben állott Jánossal, Miklós fiával, valamint Zoárd és Benedek, András fiaival, végre Pál mesterrel, Kulche fiával, *Zerepmunustura* birtokáért, a mely pörnek azonban a felek közti egyezség vetett véget. (Orsz. lvtár N. R. A. 856. cs. 1. sz.)

A XV. században a helység Békés megyéhez tartozott. Isakai Miklós 1458. évben *Zerep* helység felét, Keményegyház és Gátaly pusztákkal együtt, Békés megyében eladja Bayoni Istvánnak, a ki azok birtokába 1459. évben be is vezettetik a váradi káptalan által. (Országos lvtár N. R. A. 856. cs. 9. sz.) Mátyás király 1471. évben meghagyja a szentjogi Szent Istvánhoz címzett conventnek, hogy Bayoni Istvánt és fiait: István váradi kanonokat, és Miklóst, a Békés megyében fekvő *Zerep* helység és a hozzá tartozó puszták birtokába ig-

tassa, minthogy ezek őt jogosan illetik. A convent a beigtatást teljesítette. (Orsz. lvtár N. R. A. 856. cs. 12. sz.) A váradi káptalan 1472. évi bizonyító levele szerint, Isakai Miklós nagy szükségben lévén, *Zerep* nevű egész faluját, és a hozzá tartozó Gathaal, Keményegyház és Porosd nevű praediumokat, minden tartozandóságaival együtt Bayoni Istvánnak és fiainak: István kanonoknak és Miklósnak örök áron eladja ezer arany forintért, oly lekötéssel, hogy ha ezen birtokokat át nem adná, Bayoni fel legyen jogosítva, Bihar megyében fekvő Orod nevű birtokát a nevezett ezer arany forintért elfoglalni. Ezen oklevél szerint Szerep, és a hozzá tartozó Gathal, Keményegyház és Porosd praedium egész addig Békés vármegyéhez tartoztak, de most Bihar vármegyéhez átkebelezettek. (Országos lvtár N. R. A. 856. cs. 13. sz.) 1504. évben Mezőgyáni Máté egy részről, másíkról Izsakai Simon és Bajoni János egyezsége léptek a Bihar megyében fekvő Nagybaj harmadrésze, és — mint az oklevél mondja, — előbb Békés, azután Bihar megyében fekvő *Zerepmonostra* possessio egész birtokára nézve. (Orsz. lvtár N. R. A. 856. cs. 16. sz.) A pör folyamában Bojoni János azt vetette föl, hogy egész *Zerep Monosthra* birtoka őt örökségi jognál fogva illeti, — ez okokból indította meg a pört, és a kiegyezés árúul a Bihar megyei Martonteleke falut kapta, a Fekete-Körös innenső részén, Nagybaj, és Tamáshida szomszédóságában.

De a felek viszonzlagos örökösödést is fogadtak, valamelyikök magtalan halálának esetére. — II. Miksa 1572. évben, tekintetbe véve a Bajoni család érdemeit, mely a János király fia által szított zavarokban hűségesen szolgált, és hogy egy Bajoni Szigetvárnál elesett, Bajoni Sofiának, Pásztori János özvegyének új adományt ad a Bihar megyében fekvő kastély, tovább *Zerep* falu és a hozzá tartozó Bathal (így Gathal helyett), máskép Káratelek és Zemenyegyház (így Keményegyház helyett) nevű pusztákról. Továbbá Rétszentmiklós, Nagy Rábé, Hodos faluról Jakowachi és Lökös-háza praediumokról. Továbbá Zsádány, Balkán, Okán, Fazakasvarsány máskép Jákóvarsány, Csépán, Nagy-Bajon, Kis-Bajon, Derecske, Szováth, Tamási, Sámson, Bánk és Domoszló egész birtokairól, és Fánicsika praediumról. Végre a Szabolcs megyében fekvő Oháth, Zám, Tetétlen egész faluról, Földes, Püspökladány, Igar, Egyek, Mező-Szentmiklós, Csege, Nádudvar és Szőgyegyház részirtokairól, és szintén e megyében fekvő Angyalháza praediumról, valamint a Békés megyében fekvő Kernye és Dancsháza falu részirtokairól. Mind ezekről elegendő oklevelek léteztek, de ezek az említett zavargós időkben elvesztek. (Országos Ivtár N. R. A. 856. cs. 36. sz.)

Bunyitai Vincze szerint az Izsákay család, melylyel fent többször találkoztunk, a Zoárdok nemzetségéből ágazott ki. Izsákay Osvát 1536. évben Bajoni Benedeknek vallá be birtokait.

Ezek közt Eswen monostorát. Ösvény ma puszta Szerep f. tőzsomszédságában, a melyhez tartozik is. Alig kétkelkedhetni, hogy itt nem új monostorról van szó, hanem az ősi Szerep-monostoráról, mely csak nevet cserélt, és nem utoljára. Bunyitai ugyanis a Szerep vidéki Bucsa pusztát veszi figyelembe, és több mint valószínűnek tartja, hogy a bucsai apát- vagy prépostság ismét nem más, mint Szerep-monostora, melynek apát- vagy prépostsága megváltoztatott néven s legalább birtokaiban még a XVI. században is fennállt.

Mily szerzetes-rend lakta Szerep-monostorát? arról nincs emlékezet.

V. ö. Ösvény és Bucsa.

Szerep birtoklási és földrajzi viszonyairól lásd Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I. köt. 120—122. l.

Szerep, hajdan falu a sebesi (azaz karánsebesi) főesperességben. A pápai tizedlajstrom szerint Miklós plébánus de *Zerep* 1333. évben fizetett két banalist. 1334. évben az ide való pap nem említettik. 1335. fizetett Albertus plébánus de *Zerep* kilencz banalist. A helység Cseri, Tóti, Hodos, Ewzin, Krassó, Sebes, Lukács helységgel említettik, de ez adatok nem elegendők Szerep egykori fekvésének biztos kijelölésére.

Szergény, dűlő Sümegh mezőváros határában, Zala megyében.

Szerhet, hajdan falu Zaránd megyében, és zarándi várföld, ma Szergegyház Gyula határában. II. András király 1230. évben fiának Bélának azon intézkedését, mely szerint a

Csák nemzetségből származott Miklós comestól, Ugrin esztergomi érsek testvérétől több birtokot elvett, másokat pedig nála ismét meghagy, jóváhagyja. Miklós birtokában meghagyattak Zaránd megyei Alba, Krakó és *Scerheth*. (Hazai Okmánytár VI. k. 25. lap. A helynév Fejérnél III. 2. k. *Scerbeth*-nek van írva.) Azonban ezen meghagyás noha örökre volt megígérve, és noha II. András király Miklóst 1232. évben is meg erősíti Zerhet birtokában, nem tartott soká, mert a Krassó megyei Woyla falut, melyet a király Miklósnak szintén meghagyott, 1247. évben a király a jánosvitézeknek adományozta. (Fejér IV. I. k. 452. l.) Szerhet faluról pedig nincs szó, midőn nevezett Miklós 1237. évben birtokairól végrendeletileg intézkedik, a mely körülmény arra vall, hogy Miklós már nem volt akkor e falu birtokában. (Hazai Okmt. I. 18. lap.) A már idézett 1232. évi oklevélben *Zerhet* határai is leíratnak (Hazai Okmt. I. 13. lap) és ezen forrás nyomán Karácsonyi János fiatal tudósunk, Szerhet fekvését, Békés-Gyula közelében jelölte ki. Szerhet határa ugyanis egy helyt, éjszakon, átlépi a Köröst, és irányt nem változtatva, halad éjszak felé, és mégis 4 határpont után megint egy Körös folyóhoz ér, — világos bizonyossága ez annak, hogy itt két Körösről van szó, t. i. a Fehér- és Fekete Körösről, és azért a határleírás ama ponttól kezdve: »Onnan kiindulva átlépi a Köröst« — mindig a Fehér- és Fekete-Körös közén mozog, még pedig

azon a tájon, a hol a két folyó medre már annyira megközelíti egymást, hogy egy helység határa mind a kettőt érinthette. A két Körös legnagyobb közelsége Gyula tájékára esik, és mivel a határleírásban Szerhet keletről határosnak mondatik Vassán (ma Varsánd) földjével, Szerhet falut bátran kereshetjük Gyula és Varsánd közt. Délről Szerhet határos volt Bába nevű birtokos földével, azután Bog földével, nyugatról Izsák földével, éjszakra Mihály földével. A 4 közül Bog és Izsák nevöket is megörökítették, mert mindegyik egy-egy községet⁵ alkotott birtokán. E falvak még 1403-ban fennállottak, de már Gyula tartozékai közt fordulnak elő, az egyik Bagd, a másik Izsák néven. — A Maróthy család uralma alatt ők is a szintén Gyula mellett eső Szentmóroc-Újfalú és Krakó sorsára jutottak, vagyis Gyulába olvadtak. A Fehér- és Fekete-Körös között hiába keressük a Salfoka és Losokörvény nevű helyeket, hanem az ötödik határpont már derültebb kilátást nyit. »Szép földén keresztül — mondja a határleírás — Szannához ér (a határ) és ott a Körös közepére esik.« A mit e határleírás régiesen »Zunna«-nak ír, az nem más, mint Szanna, a mely később is 3—4 ízben Zanna-nak iratik, a mit kétségtelenné és elvitázhatlanná tesz az, hogy a határ épen itt lép a Fekete-Körös közepére; hisz Szanna-zug most is a Fekete-Körös mellett fekszik. Midőn a határ kilép a Körösből, felülről az Itcze fokára jön. Ez nem

egyéb, mint a ma is meglevő Itcze-ér, mely a gyula-dobozi országutat szeli, és úgy Gerla felé húzódik. Itt is egész pontosan megegyezik a hetedfél százados határleírás a mostani topographiai állapotokkal; azt mondja ugyanis a határleírás, hogy a határ a Körös-ből kilépve, felülről érkezik az Itcze-fokához; és csakugyan az Itcze-ér ma is délre fekszik Szannától és a Fekete-Köröstől, ennél fogva oman valóban felülről lefelé kellett jönni a határnak. (Lásd Itczefoka.) A harmadik határpont az oklevélben »mons aureus«-nak nevezetik, a mit nem aranyhegynek, hanem aranyágnak kell fordítani. Aranyág pedig ma is ismeretes határpont, mert a mai vasúti állomás körül fekvő szőlőket Aranyág-nak nevezik a gyulaiak. Az Aranyágtól a temető felé tartott Szerhet határa, és ez utolsó határpont előtt elhúzódva, megint a Fehér-Köröshöz jutott, és ott csatlakozott a Fehér-Körös balpartján eső földrész határához. A vizsgálódás eredménye tehát az, hogy Szerhet határának legnagyobb része a Fehér- és Fekete-Körös közt feküdt, nevezetesen a Szanna, Itczefok és Aranyág nevű határpont közt.

Csák Miklós fia Lőrincz, híven őrizte a Szerhetre, Várra és Várajtra (Varoct) vonatkozó okleveleket, várva a boldogabb idöket, mikor majd újra visszaszerezheti e birtokokat, de hiába várta. Az okleveleket őrizték a Csák Lőrincztől származó Kisfaludyak is, kik azokat a mai történetbuvárok rendelkezésére bocsáták. Midőn I. Károly király a Gyula körül eső ki-

rályi és korona-jószágokból megalkotta a gyulai uradalmat, Szerhetet is oda csatolta, 1387. évben már ehhez tartozott.

Az Aranyág és Itczefok közt fekvő gyulai határt a nép Szeregyházának nevezi, a mely név nem más, mint a régi Szeret név átalakulása. Midőn a Szerhet már érthetetlennek kezdett válni, a nép azt Szerhetházának nevezte, a miből lett *Szeregyháza*. Még ez is a nép ajkán *Szálegyházára* változott sokszor. De mit jelent a Szerhet név? a magyarból nem lehet megfejtetni, azért el kell fogadni a szláv *szer* szót, mely mocsárt jelent, és mely megtoldva »het« szótaggal, a Szerhet helynevet adja = mocsáros hely jelentéssel. E körülmény arra mutat, hogy e hely első megszállói szlávok voltak, a kik e vidéken Krakó, Szanna, Doboz, Petrezsán, Csarna, Balaton, Udvarnok stb. helynevekben hagyták nyomot. (Békés vármegyei rég. és mívelődés-történelmi társulat évkönyve 1883/84. év. 9—24. lap.) Szálegyháza, másképp Szeregyháza gyulai határrészt ma is említi Haan Lajos Békés vármegye leírásában. Szerhet falu úgy látszik a török hódítás idején pusztult el.

Szernyökő, dülő és köszirt Farkaslaka faluban, Udvarhelyszékben.

Szesztercs, patak Árva megyében, Malatina táján.

Szettyines-ér, M.-Túr mezőváros, Heves megyében, szettyin kórót gazon termő föld.

Szeverin vármegye. (Lásd Szőrény vármegye.)

Szécsszölő, szőlő a tokaji Mehermál(?) nevű hegyfokon. Említve 1648-ban, mint a melyet Rákóczy György erdélyi fejedelem a jezsuitáktól erőszakosan elfoglalt, és a béke daczára vissza nem szolgáltatott. Hasonlólag ugyanott Barátszölőt. (Hevenesí VII. 439.) Olvasása bizonytalan, mert neve Szechszwlw, Szethszwlw, Szetszwlw alakban van írva.

Székelyvár, a Székelykő tetején fekvő omladék, Toroczko-Szentgyörgyön, Torda megyében. A várat állítólag Toroczko Celén építette, ki a tatárok elől ide menekült.

Székelynéz, hajdan őrtorony Várhegy területén, Kis-Borosnyó közelében, Sepsí-székben. András erdélyi vajda I. Lajos király meghagyása folytán 1353. évben rendeli, hogy a pogányok és bessenyők ellen épített Várhegy királyi végvárat erősítsék meg; a vártól két dűlőnyire a hegyek közt fekvő Székelynéz nevű romlott őrtornyot pedig (propugnaculum Zechelneez ad ducenta aratra a Castro, in montibus . . . extructum), mint mely különben is sem kémlésre, sem védelemre nem elég alkalmas, rombolják le. (Szabó Károly: Székely Oklvár I. 62., 63. lap.) A hagyomány Pogányvárnak nevezi e helyet, az egerpatakiak pedig Bodzavárnak. (Leírását lásd Orbán Balázs: Székelyföld III. k. 164. lap.)

Szász-Székes, németül Zekeschdorf vagy Zeikeschdorf, oláhul Koncza, falu Alsó-Fehér megye kisenyedi járásában. Néhai várdai Péter fia Tamás 1291. évben Kút (ma Kút-

falva) nevű örökös birtokát 20 ezüst márkáért eladja Dánielnek, kelnőki Csel fiának. (Fejér VI. I. köt. 168. lap, XI. k. 463. l. Teutsch & Firnhaber, Urkundenbuch 176., 177. l.) Az eladólevél szerint Kút helység Rihó és Zekes falvak közt feküdt, az Urkundenbuch kiadói pedig e helynévhez megjegyzik, hogy ez alatt az alsó-fehérmegyei Székás értendő. Ha az Urkundenbuch kiadói a Balásfalva közelébe eső Székást értették, akkor Baumann Ferdinánd méltán ellenvetette, hogy ezen hely sokkal távolabb esik Kút falutól, mintsem hogy azt lehetne érteni, az oklevélben érintett villa Zekes alatt. Azért utal a mai Koncza falura, melynek német neve *Zekeschdorf* és szintén Alsó-Fehér megyében fekszik. (Programm des evangel. Untergymnasiums in Mühlbach 1867/68.) E falunak magyar neve Szász-Székes, melyet sem Lenk Ignác, sem a Helynévtár nem ismer. Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az idézett 1291. évi oklevél ama szavai, mely szerint Kút falu Rihó és Székes közt fekszik, nem szigorúan felelnek meg a mai helyzetnek. Különben Koncza (Szász-Székes) a nagy Székás patak mellett fekszik, a Drassó felől jövő csermely beszakadásánál. Corrad fia Miklós mester bajor Otto kir. pártján állt, de Robert Károly által kegyelembe visszafogadtatott, mert a királynak Salgó várát, *Zazzeles* (= Szász-Székes), Omlás, Feketevíz, Váralya (= Orlát) helységeket visszaadta. (Századok 1886. évi folyam 394. lap.)

Székler-gasse, útca Szász-Kézden, Segesvárszékbén.

Székely-útca, máskép Hurez, útca Fogaras városban.

Székmán, szőlőhegy, Balaton-Ederics falu, Zala megyében.

Szélád, dűlő, Vésztő falu határában, Békés megyében.

Szémő, Fényesnél és a Helynévtárban Szimő, Görög és Lipszky szerint Szémő és Szimő, falu Komárom megyében, a Vág folyó mellett, Nyitra megye szélén. Kálmán király 1113. évi levelében, melyben a zabori apát-ság birtokait elősorolja, mint Negyed és Nyárasd szomszédját említi *Zemej* falut. (Hazai Okmtár VIII. 3. l. és hibásan Fejér VII. 5. k. 85. l.) Hasonlóképp említették 1249. évben villa Zemey, IV. Béla megerősítő levelében. (Fejér V. 1. k. 312. lap.) 1291. évben Mikus és testvére Dénes de Lipolnok *Scemey* nevű örökös birtokukat a nyitrai püspökségnek adományozták; e falu Nyárasddal határos, és a nyitrai káptalan levele szerint akkor Nyitra megyében feküdt. (Knauz: Monumenta ecclesiae Strigon. II. 281., 282. lap.) Nyárasd és Szémő közt a Kis-Duna és Feketevíz folyik, de azért abban semmi feltűnő, hogy Szémő területe Nyitra megyéhez számíttatott, a megyék szélei régenten még nagyobb önkényt is mutatván. A falu gazdasági leírását adja Fényes: Komárom vármegye leírásában 109. lap. Birja az esztergomi érsek.

Szénégető, csengeres erdőrészt, Köpecz falu, Miklósvárszékbén.

Szénégető, dűlő, Badacsony-Tomaj falu, Zala megyében.

Szénégető, erdő, Meszes-Györk falu, Zala megyében.

Szénégető, mezei dűlő, Kővágó-Örs falu, Zala megyében.

Szénégető, erdő, Bereczk mezőváros, Háromszékbén.

Szénégető, hajdan határhely a Temes folyó mellett, Temes megyében. Egy 1349. évi oklevél maga magyarázza a helynév jelentőségét: ad aquam Temes vocatam ad terram ubi carbones cremantur *Zenhegethew* vocatam. (Anjou-kori Okm. V. köt. 276. l.)

Szépágu falápa-gödre, erdőrészt, Nagy-Oroszi mezőváros, Nógrád megyében.

Széphalom, falu Abauj megye szélén, Sátoralja-Ujhelyhez éjszakra. — Egykori neve *Kis-Bányácska*. Hiressé lett Kazinczy Ferencz által, ki Regmeczből ide telepedett át, hol anyja neki a bányácskai dombot adta át, egy csekély szőlővel. A telep akkor csak három szobából állt, hol Kazinczy Ferencz sok anyagi gondok közt, hanem a magyar irodalom érdekében halhatatlan működést kifejtve, élt. Anyja halála után a hét testvér célszerűtlen osztozása az öt megyében (Abauj, Zemplén, Szabolcs, Bihar, Nógrád) elszórt birtokokban, Ferencz állapotán nem sokat könnyített, mert neki Bányácska falun kívül csak messze elszórt számos apró részletek jutottak, úgy, hogy az elaprózás a gazdálkodás költségeit alig fedezte. (Toldy: A magyar irodalom kézikönyve II. 17., 18. lap.) Kazinczy

Ferencz mégis Bányácska földét nagyon megkedvelte, és azt Széphalomnak nevezte el; számos levele, számos költeménye e név alatt van keltezve. A név csakhamar közismeretű lett az országban, és már Lipszkynek 1808. évben megjelent repertoriumjában az Abauj megyei Kis-Bányácska praediumot Széphalom névén is sorolja fel. Schedius térképe is e praediumot Széphalom névén tünteti fel. A Kis-Bányácska név sem Schedius, sem Görög térképén nem fordul elő; de igen is a magyar állam közigazgatási térképén (1884.) azon a helyen, a hol Schediusnál Széphalom van felmutatva, Fényes Elek is Kis-Bányácska falut Széphalommal azonosítja. Így a közélet már sokkal hamarabb felkarolta a költő által adott helynevet, mint az állam közegei. De itt is megtörtént, a mi el nem maradhatott, mert legújabb időben a Zemplén megyei Bányácska falu a megyéhez folyamodott, hogy eszközölje ki a kormánynál, hogy a helység Kazinczy Ferencz tiszteletére Széphalomnak neveztesse el. A megye folyamodására a kormány erre 1886. évben megadta az engedélyt. (L. Bányácska.) Berzsenyi már 1805. év táján írhatta a Szonetthez című költeményét, melyet a görög mythológiát kedvelő költő így fejez be:

Üdvözlek Helikon hegye
 Jer csókold, koszorúzd a te Kazinczydat!
 Polyád szebb örömébe mártsd
 Lelkét, cipruszidat huraitól kizárd.
 Mulass, zengj, enyelegj vele!
 Vacluse s Laura leend — Széphalom s
 Angyala.

Döbrentei nem puhatolta ki e költemény keletkezése idejét.

Kölcsey Ferencz 1809. évben Kazinczyhoz ilyen verset intézett:

Szent énekese Széphalomnak,
 Kobzod szelid zengésivel,
 Engedd, hogy neked énekeljek,
 S édesben foly majd énekem.

Petőfi 1847. évben Széphalom írta a hasonczímű költeményt, mely indignatiójának ad kifejezést, hogy a Kazinczy neve által dicsőített hely prózai rendeltetésre jutott. De az idők változtak, és most a Magyar Tudományos Akadémia gondozása alatt áll e hely, melynek nevéhez fenkelt költőink emléke fűződik.

Szérdig, külső és belső, dűlő Keménfa falu határában, Zala megyében.

Szérök, szántóföld, partos helyiség Mátra-Széle faluban, Nógrád megyében.

Szérük-laposa, dűlő, Sarud falu, Heves megyében.

Szérűfoka, vadvizes meder, *Szérűfokahát*, kaszáló Tisza-Halász falu, Heves megyében.

Sziacs, pusztá, Tolna megyében. Máskép: Palatinceza, vagy Balatinceza. Lipszky illyr szónak tartja, azonban a göcseji nyelvjárásban sziács = szivács, forgács, vékony, hasogatott vessző. (M. Nyelvészet II. folyam.)

Sziács alja, dűlő, Döbréte falu, Zala megyében. Ugyanitt *Sziedeskert*. Lásd *Sziúgy*.

Sziácsmány, szőlő, Pető-Henye falu, Zala megyében.

Sziágy vagy Szilvágy falu, Zala megyében. Nagy Lajos király 1355.

évben meghagyja a zalavári conventnek, hogy miután lendvai Bánfy István fia Miklós a Zala megyei *Ozyugh* és *Zent-Gyurgh* falut elfoglalva tartja, azokat pedig Benedek és Bodor fiai mint tulajdonukat követelik, — ig-tassa be azokba az utóbbi két nemest. A zalavári convent a maga jelentésében csak *egy* possessióról szól, ezt *Azyuag Zenth-Gyurgh*-nek nevezi, és határozottan kimondja, hogy az ezt a nevet viselő birtoka csak egyetlen birtokot képez. A beigtatás ellen lendvai Bánfy Miklós tiltakozott. (Zalai Oklvtár I. 560.)

Egy 1276. évi oklevélben *possessio Asceay* és Sokorod. (Zalai Okltr. I. 79.)

Sziget vármegye. Ilyen van kitüntetve Tolna és Baranya közt, Tirion Isáknak Amsterdamban 1737. évben megjelent térképén, melynek címe: *Nieuwe Kaart van Koninkryk Hongaryen en Zevenbergen.* — A Balaton táján nem csak Somogy, hanem Comitatus *Sygethiensis* is fekszik, Sziget, Koppány, Somogyvár, Babocsa stb. helységgel. (*Regnum Hungariae in omnes suos Comitatus divisum et editum per F. de Witt, Amsterdamban.*) Előfordúl Sziget vármegye Ot-tens Reiner és Josua térképén is, mely nagy alakban Amsterdamban jelent meg.

Szigetség, hajdan Torontál megyének bizonyos része és kerülete, melyről Báthory András az ország főkapitánya 1551-ben azt írja Castaldonak, hogy hír szerint a *Zygethsegh* kerületi ráczok mind meg akarják magokat adni a törököknek. (Bécsi titk. lvtr.)

Szijános, rét Karácsonfa falu határában, Zala megyében.

Szikó, vizek közt fekvő rét, Lendva-Ujfalu, Zala megyében.

Szikrázó, szántó, melyen sok apró forrás pezseg, Köpecz falu, Miklós-várszékbén.

Szilincs, hajdan Szelincs falu, Pozsony megyében. Már IV. Béla 1243. évi levelében olvassuk, hogy Ablincs határos *Seelench* földdel. (Knausz: Monumenta eccl. Strigon. I. 346.) IV. László király 1278. évben Flezindorf falut és *Zelinch* nevű földet, mely nagy Pozsony megyében, Nagyszombat közelében fekszik, a pozsonyi káptalannak adományozza. Ezzel határos volt a *Zelinch* nevű pozsonyi várföld, de a király 1280. évben azt is a pozsonyi káptalannak adományozta, feloldván azt egyúttal a pozsonyi várispánság köteleke alól. (Rimely Kár.: Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis 300—304. l. és Fejér V. 2. k. 521—525. l.) Előfordúl V. László király 1456. levelében *Zijljuch*, mint a pozsonyi káptalan birtoka. (M. Sion I. 795.) A pozsonyi prépost és káptalan 1475. évben *Lynch* nevű birtokukban (*possessio nostra Lynch*) malmot adtak el bizonyos Hames Jánosnak és nejének Borbálának. (M. Sion IV. 544.) 1506—1508. években említetik *possessio Chwkaria* és *Zyljncz*, hasonlóképp egy 1508. évi útinaplóban. (M. Sion. IV. 301. és I. 226.) A falut ma is birja a pozsonyi káptalan. — A fönnbbi 1475. évi adat és az a körülmény, hogy Szilincs mellett van Ó-Lincs

nevű pusztá, világossá teszi, hogy a falu neve tulajdonkép Lincs. De mit jelent a Szi, vagy Szil összetétel? Bizonyosan nem az Ó (Sztari) ellentétét, t. i. Új, mert ez tótul novi-nak mondatik, hanem tán Szil, a Szilfaktól. Lipszky a falu nevét jellemzetesen *Szi-Lincs*-nek írja. Sile helység említették 1113. Korompa közelében. (Lásd Lincs.) Ismeretes a Szilas-Lucse helység.

Szilinkó, erdő, Szentgyörgyvölgye falu határában, Zala megyében.

Szilony, határhely, Sepsi-Szent-György város területén, Háromszéken.

Szilonta-ér, kaszáló, rét, Nyirád falu határában Zala megyében.

Mura-Szilvág. E nevet vette fel a Zala megyei Szivicza falu, 1887. november havában.

Szinatoria, szelid hajlású hegyhát, Ung megyében. Az Ung vize a Proprius és Szinatoria között Vorocsótól Ungvárig elmosta és áttörte a homokkő-képletet. (Hunfalvy J.: A magyar birodalom földrajza II. 586., 588. l.)

Rogieriusnál (Carmen miserabile 26. fejj.) villa *senatoria* sancti Martini fordul elő. E szavakat Szabó Károly villa genitoria-ra javítja, értvén alatta Szombathelyt, mely Szt. Márton szülővárosa.

Szinyik, patak és erdő, Székas falu, Temes megyében.

Szinyik, kaszáló, erdő és hegy közt, Hernyakova falu, Temes megyében.

Sziódió, dülő Völgyi falu határában, Zala megyében. Ezen dülő,

melyet sok diófa vesz körül, keletnek fekszik és sziós azaz: nehezen törő diót terem, azért nevezik Sziós dülőnek. Mellette van a sok diót termő Diósvölgy.

Szirocska, belső és külső, rétek Kis-Lakos falu határában, Zala megyében.

Sziszlárnja, szántóföld, Béla falu határában, Esztergom megyében.

Szivács, dülő, Szentpéterúr faluhoz. Zala megyében, tartozó Lengyel pusztán.

Szivicza. (Lásd Mura-Szilvág.)

Szkarcza, havas, Fogaras város közelében. Jelentése = kéreg.

Szkeritze, meredek hegy, és kőszirt, melynek tetejére csak sziklába vájt garádicson juthatni, — a honnan nevét kapta, Krokna falu határában, Arad megyében. Virvu *Szkerisori* erdő rész, ugyanott, ugyanazon erdettel.

Szkleno, falu és fürdőhely Bars megyében, a Selmeczről Kőrmöczre vivő országúton. Magyar neve Teplicz a meleg fürdőtől, németül Glashütten, mert üveg huták vannak itt. Mint fürdő már 1373. évben említették Haisspad — meleg fürdő, — és Teplitze néven. (Kachelmann, Bergbau 82. lap. és Altes Sebnitzer Richterbuch 1364—1426.) A fürdő leírását adja Bél Mátyás, Prodromus 128. stb. lap. Zsigmond király 1424. évben *Theplicze* néven, sok más bányabirtokkal Borbála királynénak élte fogytáig adományozza. (M. Tört. Tár IX. 54. l.) Korabinszky e Bars megyei Szklenot németül Glaserhaj-nak nevezi, de

ez tévedés mert a Glaserhaj név a Turóc megyei Szklenora vonatkozik.

Cseh- és Morvaországban vannak Szklena Hut, Szklenau, Szklenek, Szklelna, Szklenne, Szklennow, Szkleny nevű helységek. Ezek vala mint a magyarországi két szkleno, a cseh szklo = üveg, szkleny = üveges szótól származnak.

Szkronovetz, hajdan falu, Keve vármegyében. Olykor Zkorenocz pusztának neveztetik, Bálványos és Keve mellett, melyet Zsigmond király 1412. ujjlag adományozott Keve városának. Ezen évben még terra Zkronovecz; de már 1428. évben villa regalis = királyi helység. Zsigmond király 1428. november 29-én Karánsebesben kelt levele által Kevi (ma Kubin) városának kiváltságokat osztogatván, annak még két, vele határos, névszerint Bálványos és Szkronovetz falut adományoz, melyet eddig csak haszonbérben bírt. Szalay László: »A magyarországi szerb telepek« című munkája 5. lapján szintén említi a Kevi-i polgárok javára kiadott kiváltság-levelet, de az adományozott falvakat Bálványos és Izra-nak nevezi. 1435., 1438. és 1440. években egyszerűen falunak neveztetik, — nem királynak. Midőn Keve rácz lakosai városukat a törököktől való félelemből elhagyván, a Csepel-szigeten megtelepedtek és Kis-Kevi (ma Ráczkeve) szomszédságában a Duna bal partján két pusztát szereztek, azokat Keve, megyei birtokuk emlékére, Bálványos és Zkronovecznek nevezték el. Az utóbbi a pozsonyi káptalannak egy 1676. évi

levele szerint Izra-nak is neveztetett. Ma Bálványos neve (Balvanistie) Kubin mellett és Pereghez délre Solt megyében is él, Zkronovecz neve pedig mindkét vidéken elenyészett. A Ráczkevi határához tartozó Bálványos pusztá Kapufa-nak is nevezetik. Ferenczy József az általa 1844. évben kiadott névtárban Pest-, Pilis- és Solt vármegyéről Ráczkevi leírásában nemcsak Bálványost sorolja még fel, hanem Szkronovetz és Izra kis pusztákat is, mely két utóbbi tehát szerinte nem azonos; a mint Szalay László sem mondja azonosoknak azokat.

Alsó-Szlavecza, falu Vas megyében. *Alsó Csalogány*nak neveztetik 1887. év utolsó hónapjai óta.

Felső-Szlavecza, falu Vas megyében. 1887. utolsó negyedében a Felső-Csalogány nevet vette föl. Mindkettő a felsőlendvai uradalomban fekszik.

Szlon, falu Dalmatiában, a régi Salona romjai közt. (L. Salona.)

Szóáskút, forrás, mely a harsási nyíres nyugati oldalából fakad, és a nádasi határban fekvő réteken keresztül a Csörnőczbe folyik, Vas megyében. A szóáskút név eredete az, hogy a vele szemközt fekvő úgynevezett kigyóliki dombbal egy két szót tagot visszhangoztat. Halogy faluban.

Szodesincz, falu Vas megyében. E falu 1887. utolsó negyedében a *Bírószék* nevet vette föl, a kormány engedélyével.

Szodom, posványos rét, melyet a meleg forrásból kibugyogó, és a ternovai határról befolyó víz táplál,

Pankotán, Arad megyében. Szodom tó, Ó-Pankota alatt.

Szodom, nagy halastó, Bokszeg falu, Arad megyében, a borosjenői határon.

Szodom, határrész, Seprős falu, Arad megyében; igen posványos helyet jelent oláh nyelven, onnan kapta nevét.

Nyomás-Szodom, legelő Ó-Fazekas-Varsándon, Arad megyében; nevét a rajta levő ingoványostól veszi, melyben a marha esős időben elsüllyed.

Szodoma, lásd *Zsodoma*.

Szoliszko, tátrai csúcs Szepes megyében, a Csorba tó mellett. A Mlinicza völgy nyugoti oldalát képezi.

Szoliszko, Szepes megye magurai járásában, Javorinához tartozó puszta, Szepes-Ófalu táján. Másik neve Bria.

Szoliszko, Losoncához tartozó puszta. Nógrád megyében.

Szóllófa, erdő, Reesk falu határában, Heves megyében.

Szolakma, határrész Etéd faluban, Udvarhelyszékben.

Szomahegy, erdőrész, Mácsa falu, Pest megyében.

Szomahát, dűlő, fekete, jó termő föld, Bozsók falu határában, Vas megyében.

Szopor, dűlő, Vésztő falu határában, Békés megyében.

Szoszkona, szántóföld, Kún-Kis-újszállás falu határában, Jász-N.-Kún-Szolnok vármegyében.

Szotin vagy *Szottin*, régi nevén Zatha, falu a Duna mellett, Szerém megyében. Már a XIII. században vára volt, és 1289. évben András

comes, Deneper fia volt annak castellanus. Említését a pápai tizedlajstromban is találjuk (1332—1337.). hol Zacha, Saca, Zata, Sancha a valkói esperesség plébániája. A szent irenai káptalan 1379. évben Ruchy Beke leányait: Erzsébetet és Margitot Zata felének birtokába igtatja. A XV. század elején Zatha már oppidum = város. Ezt birták Koroghy János — ki 1439., 1440. országbíró volt — és neje Erzsébet, özvegy Garai Jánosné Ilona és ennek leánya. A háborús időben azonban ezek Zatha birtokából kiűzetek, mi okból Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán 1443. évben rendelé, hogy a Valkó megyei nemesek kihallgattassanak, vajjon Koroghy János és neje, és Garai Ilona voltak-e ezelőtt Zatha birtokában folytonosan, mely esetben őket a bosniai káptalan Zatha birtokába visszaigtassa. A kihallgatandó nemesek Erdődön gyülekeztek, és pedig: Pártos János Kenderesből, berki Berky János, Antal fia. Ez a két falu Zathával volt határos. Kis Antal de Boze, Miklós fia de Bathya, Benedek de Tard, Frank de Gáth, Domokos és Fábián de Filgevár, Mátyus de Ders, László Miklós fia de Vizköz, László diák de Oroszi, Miklós és György, Dávid fiai de Dávidfalva, Miklós de Karathna, Tamás de Péterfalva, István de Rusincz, Benedek de Panith, Péter de Kisbélye, Miklós de Monoky, Kenéz Pál de Várad, András Gáspár fia de Szőlós, István de Gabanyas, Fakó Bálint de Kethyne, Balás György fia de Filpesfalva, Ja-

kab János fia de Panyth, Frank és Pechere László, a már említett Váradról, János Péter fia de Herman, Pál László fia de Cserigh, Péter Jakab fia de Therpenye, Nagy András Fülöp fia de Gyurkem, Gáspár de Vére, Gergely István fia és de Boze, Csallay Balás de Dobsza, Szöllősy János özvegye, Jakab de Ruch, Bálint Pál fia de Elevejáró. Okleveleink Zathát még 1416. és 1468. években említik, utóbb Várdai Péter kalocsai érsek birtokába került, mert 1481. évben Zuchya Péter az ő castellanusa Zatha várában. Nem sokára az ország e részeiben a pártoskodás útvén feljött, Kishorváthy János de Hlapsits és thallóczy Bánfy Lőrincz Zatha érseki várat csellel elfoglalták. Daczára, hogy a király őket az országgyűlésen lázadóknak hirdette, ők megvetvén a törvényt és királyi tekintélyt, még utóbb is folytatták lázadásukat, és a kalocsai érsek Sivicza nevű kastélyát felgyújtották, castellanusát Sárkány Lászlót megölték. A zathai várban Idechki László és aranyadi Anyás Mihály voltak az érsek várnagyai, kik azonban a várat őrizet és ellátás nélkül hagyván, abból eltávoztak, mely alkalmat felhasználván Kishorváthy János, a várat meglepetéssel kezére keríté. (Várdai Péter levelei 214. lap.) E hatalmaskodásért a király kénytelen volt fegyveres erőhöz folyamodni. Így történt, hogy a lázadók várait ostromlá, nevezetesen Zatha várát is visszafoglalta, valamint Slakocz várat is, mindkettőt és Diós-Jánosa falut a király 1493. visszaadá

a kalocsai érseknek. Zatha vára és opidum és a többi nevezett birtokok II. Ulászló október 20-án kelt levele szerint akkor Valkó vármegyében feküdtek. Ez az elfoglalás és visszafoglalás chronológiája némi felderítést igényel, mert a kalocsai érsek Zatha várát birta 1491., de birta 1492. évben is, mert az itteni kastélyból kelt az érsek levele ex Zatha castello Sancti Pauli, július 18-án, szeptember 3-án és 7-én, és más napokon.

Midőn II. Suleiman 1526-ban nagy sereggel Magyarország ellen nyomult, délen 16 várat foglalt el, ezek közt Zata, Boroh, Valkovár, Szent-Demeter stb. (Szerémi György emlékiratai 115. lap.) Ezzel egyezőleg írja Veranesics ugyanerre az évre: Terek császár Attyát, Szattát, Borhot, Valkot, Erdődöt mind felégetteté. (Összes művei II. 21. lap.)

A Zatta név még Veranesics idejében is tartá fenn magát. Ranzan a Duna mellett fekvő nevezetesebb helyeket így sorolja elő: Baja, Bodrog, Apathin, Erdőd, Bore (ma Borova), Sata stb. (Schwandtner: *Scriptores*, folio I. köt. 340. lap.) Még Ortelius térképe Zatha néven a Dráva torkolata közelében tünteti fel, a Duna jobb partján, mint a közel eső Illokot. — Hajdan Valkó vármegyéhez tartozott, melynek felosztása után került Szerém vármegyéhez. Birtokosa a gr. Eltz család. Szotin határában azelőtt római régiségek találtak.

Szovát, hajdan falu Komárom megyében. 1482. évben Zuath. (L. Madar.) Mátyás király 1485. évben mar-

celzházi Posár Mihálynak és Györgynek, Miklós fiának, és marcelzházi Posár Gáspárnak, Demeter fiának új adományt ad Komárom megyében fekvő Vék, Keszegfalva, *Zauad*, Vizvár és Kava falvakra, és azok beigtatását elrendeli. 1650. évben együtt említetnek Marcelzháza, Madar, *Zorvad* és Keszegfalva; 1691. évben pedig Szovát Komárom megyében, másképp Szöllösnek neveztetik. (Orsz. lvtár.)

Szovátha, falu Marosszékb. Alapított 1581. évben, Kornis Mihálynak Báthory István lengyel királyhoz ez évben intézett levele szerint, Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1609. évben vezekai Balássy Ferencz udvarhelyszéki királybíró és fiai részére, többi közt Marosszéken Andoriásfalván és *Szovátkán* lévő ősi székely örökségeire és szerzeményeire új adománylevelet ad, egyszersmind az e birtokokban netalán lappangó királyi jogot is nekik adományozza. E falu a Szováta-víz mellett fekszik, s a falu alatt egy félóránnyira a Kis-Küküllőbe folyik.

Szökcsér, dűlő, Felső-Örs falu határában, Zala megyében.

Szöktorok, dűlő, Felső-Örs falu határában, Zala megyében.

Szökrönvölgy, szőlő, Nemes-Pécsel falu területén, Zala megyében.

Szömörke, völgy a bakonybéli határban, Veszprém megyében. Szömörce Endlicher és Melius Péter szerint *Pinus picea*, közönségesen *Rhus cotinus*, *Sumach*. Előfordul okleveleinkben Szemerz arbor 1284.,

arbor Zemerz 1263., *truncus Zemerch* 1270., *Zemerzcegha* 1283., arbor Zemerz 1263. De Sumurca 1214. évben mint férfinév. (Fejér III. 1. k. 151. lap.)

Szömörke hegy is ugyanazon tájon. (Rómer Flóris: Bakony 160. l.)

Szöröcsök, hajdan falu Veszprém megyében, királynéi birtok. (Lásd alább.)

Árkibánya-Szöröcsök, hajdan falu Veszprém megyében, a XIII. században Ugh faluval határosnak mondatik. Ugyanis István alországbíró 1299. évben ítéletet mond azon pörben, mely szerint Szöröcsök nemesi birtok lakói elpusztították a királyné *Arkybanazurchuk* faluban lakó hadakozó népeinek birtokát. (Wenzel V. 239., 240. l.) Határát a Torna patak is mossa. Ismétli és megerősíti III. András 1300. (U. o. 245.) Ez valószínűleg a mai *Bor-Szöröcsök* pusztája, mert ez legközelebb esik Ugh-hoz. Szöröcsök és Árkibányaszöröcsök valószínűleg közös határba volt foglalva, mert az idézett 1299. évi oklevél szerint a királynénak *Zurchuk* (= Szöröcsök) földön *Arkybanazurchuk* nevű birtoka volt. A Tamás vértanúhoz emezett templom mindegyik községet felében illette. (Hazai Okm. VII. 445—450.)

Bor-Szöröcsök birtokosa ma a veszprémi püspökség. Valószínűleg ezt érti az 1473. évi oklevél, mely *Szöröczeg* falut felhossa. (Teleki: Hunyadiak kora VI. 57.)

Karakó-Szöröcsök, falu Veszprém megyében, nyugotra *Bor-Szöröcsökkel*

határos. Korabinszky és Schedius térképei Karakó-Szőrcsököt és Szeg-Szőrcsököt két külön falunak tüntetik fel. A győri káptalan statutiója szerint azon Uky (tán Ughi) János Szög, másképp Krakó-Szőrcsök birtokába vezettetik. (B. Mednyánszky Dénes irományai.) Itt tehát Szeg- és Karakó-Szőrcsök azonosnak mondatik.

Szeg-Szőrcsök, hajdan falu Veszprém megyében. Lipszky az ő repertoriumjában három t. i. Bor-Szőrcsök, Karakó-Szőrcsök, és Szeg-Szőrcsök falut említ. Az öt megelőző Vályi András nem ismer Szeg-Szőrcsök falut, annál kevésbbé Fényes Elek, Görög és a Helynévtár. A Tüskevárral éjszakra határos Szeg falu adhatott ezen harmadik Szőrcsöknek melléknevet.

Kis-Szőrcsök, van nyoma ily nevű falunak is. Ugyanis egy 1388. évi oklevélben említettik Andreas de Kyzurchuk, = azaz Kis-Szőrcsök veszprém megyei nemes. (Hazai Okm. II. 152.)

Általános megjegyzés. A XIII. században egy évnélküli levél szerint Herbord comes Leustachiust de Zurchuk beigtatja Bezzeg föld birtokába. (Gr. Teleki cs. gyömrői levéltára.) Említettnek 1313. évben Joláth és Bors comesek de Zurchuk: 1348. évben Péter, Zoda fia de Zurchuk. (Hazai Okmtár III. 61. és I. 203.) Ezekre nézve adatok hiányában még el nem dönthető, vajjon melyik Szőrcsök értendő.

Szőrény, vagy Szeverin vármegye, hajdan a Kulpa vidéken lé-

tezett Comitatus, melyet Mária Terézia rendelt szervezni, és pedig oly vidéken, hol azelőtt hasonló megyének nyoma sem volt található, és történeti jogosultsága teljesen hiányzott. Ebbeli szándékát a királyné 1776. év augusztus 9-én Bécsből az ország törvényhatóságaihoz intézett rendeletében fejezte ki, írván, hogy Fiume város és réve, a buccari-i uradalom, a mennyire tartozandóságai Károlyvárostól Fiumébe haladván, a károlyvárosi út jobb oldalán fekszenek, — míg az ezen út bal oldalán fekvő Buccari, és Porto Ré a katonai területbe, Károlyváros pedig sz. kir. város rangjára emeltetvén, közvetlenül Horvátországba fognának kebeleztetni. Ezen részekből akar egy új vármegyét alakítani, mely a többiek módjára a horvát helytartótanácsnak legyen alávetve. Fiume kereskedelmi érdekeinek előmozdítására e város ugyanazon kiváltságokkal ruháztatott fel, mint Triest. Fiume város és kerületének élére székhelyi Majláth Józsefet gubernatornak nevezte ki, ki azelőtt az udvari kamaránál tanácsos és referendarius volt, ezentúl ő reá ruházta az új vármegye, a *Comitatus Severinensis* főispáni méltóságát. (Kukuljevics: Jura Regni Croatiae I. 454. l.) Mária Terézia 1777. szeptember 5-én rendeletet adott ki, melyben kívánja, hogy cserében a katonai kormánynak tett területi engedményekért, a fiumei kerület, a buccari-i uradalom, a Carolina-útról jobbra eső rész és Károlyváros városa közvetlenül Horvátországba kebeleztessék, e részekből pedig Szőrény

megye alakíttassék. A királyné e megye alkatrészeikép ezeket szám-
lálja elő: Fiume város és kikötője,
Podbreg és Lopacza, más három ki-
kötővel: Buccari, Buccariza és Porto
Rèe, a buccari-i uradalom hat vár-
nagysága, az úgynevezett gyarmati
uradalom, a Batthyány-féle uradalmak
Grobnik és Brod, a kincstári bánya-
uradalom Chabar, továbbá a Kulpán
túli részek, úgymint: a szeverini ura-
dalom, Boszilyevó, Ozail, Ribnik, Ber-
log és Novigrád, valamint Károlyvá-
ros, melyet a katonai hatóság a vár-
megye alakítására át fog engedni. A
királyné ismétli, hogy a fiumei guber-
nator egyszersmind ezen új Szörény
megye főispánja, odautasítván a Kul-
pán túli részeket, hogy november
1-étől kezdve már ezen új megyének
küldjék meg adójakat. (Kukuljevics,
u. o. I. 461., 462. lap.) Horvátország
rendei 1777. október 27-én e rende-
let ellen fölterjesztést tettek, előad-
ván, hogy ők az utolsó magyar ország-
gyűlésen kívánták ugyan, hogy a ten-
geri részek, mint különben is Zágráb
megyéhez tartozók, az alkotmányos
törvények alá helyeztessenek, és belő-
lük Vinodol nevű vármegye alakíttas-
sék melynek élére törvényes hatalmu
főispán állíttassék, — de miután Vino-
dol vármegye fel nem állíttatott, kéri
a királynét, hogy Szörény megyének
kikerekítését, elnevezését, rendezését
a jövő magyar országgyűlésre uta-
sítsa, addig pedig Zágráb megyét a
Kulpán-túli járás birtokában hagyni
méltóztassék. (Kukuljevics u. o. 467—
471. lap.) A Kulpa melletti Szörény

megye 1777. év november 10-én tar-
totta első közgyűlését Merkopailban,
a melyben Fiume képviselői is részt
vettek, — minthogy Fiume városa is
e megye területéhez tartozott. (U. o.
472. l.) Az új vármegye két járasra,
a kulpaíra és tenger mellékre oszta-
tott fel. A királyné 1778. év ápril
10-én a megye területét újra sza-
bályozta, mely alkalommal Fiume
város, Buccari, Buccariza, Porto Rèe,
a hozzá való területekkel, valamint
Terszat, Castrena, illetőleg Draga
közvetlenül Fiume és a magyar ten-
ger mellék kormányzójának hatósága
alá rendeltetnek. Az új megye sok
hajlandóságot mutatott, hogy a ma-
gyar tengerpart ügyeibe avatkozzék,
azért Mária Terézia 1779. ápril 23-án
kelt diplomájával kimondá, hogy
Fiume és kerülete nem a horvát föld-
höz, hanem közvetlenül Magyaror-
szághoz tartozik; és a megyét al-
kötő diploma a fiumei területet vi-
lágosan kivette a megye hatósága
alól. II. József 1785. évben Horvát-
Szlavonországok címét eltörölve, az
országot 10 kerületre osztotta fel.
Szeverin megye egyik kerülethez sem
osztatott, hanem közvetlenül a fiumei
kormányzóság hatóságának lón alá-
rendelve, e viszonylatban meg is ma-
radt 1786. évi márczius hó 20-ig,
midőn is ezen, Majláth József javas-
lata alapján 1776. önhatalmilag ala-
kított, de be nem czikkelyezett megye,
azon okból, mert még tisztviselőinek
illetékeit és a házi pénztár szükség-
leteit sem tudta fedezni, ugyancsak
önhatalmi úton feloszlattatván; a Kul-

pán-túli rész a zágrábi kerülethez, a vinodoli, hreljini és buccari-i kerületek a »magyar tengerpart« nevezet alatt a fiumei kormányzóságba kebelezettek. (Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék II. 475—477. lap. Radich Ákos: Fiume közjogi helyzete 157. lap.)

Az új megye Károlyvárosban, Bucariban és Fiumében is tartott közgyűléseket.

A mi a terület kiegészítését illeti, Zágráb vármegye sokáig vonakodott, hogy a Kulpán-túli járást az új megyének kiadja. Azonban 1778. január 14-én a helytartótanácsnak jelentést tett, hogy az Arbanas Benedek alispán elnöksége alatt kiküldött bizottság a területi átengedést fogja teljesíttetni, és ez valóban oly hamar történt meg, hogy erről a helytartótanács már 1778. év március 2-án terjeszthette föl a jegyzőkönyveket. Az ilyen úton kikerekített megyei terület álladékát Mária Terézia 1778. ápril 10-én kelt diplomájával elismerte, kijelentvén, hogy ez által beváltotta régibb ígéretét Vinodol vármegye visszaállítására nézve, a régibb Vinodol név helyett csak az újabb *Szeverin vármegye* név jöven alkalmazásba. (Racski Ferencz: Fiume gegenüber von Croatien 48., 49. lap.)

Midőn Mária Terézia 1779. ápril 23-án kiadott diplomájával Fiumét közvetlenül Magyarországnak elárrendelte, Szeverin vármegye még létezett, mert csak 1786. évben töröltetett el. Ennek következtében 1779. évtől 1786. évig oly állapotot kell

gondolnunk, hogy Szeverin megyének egyik fele Horvátországhoz, a másik fele Magyarországhoz tartozott. Államjogi monstrum, melyet a horvátok még későbbi időben is igyekeztek hasznukra fordítani, mert Zágrábban 1808. február 29-én tartott tartományi gyűlésökön a horvátok kijelentik, hogy ők Fiumét és kikötőjét, — mely az 1777. évi november 5-én kelt diploma erejénél fogva Szeverin vármegyébe van kebelezve, — a tartományi gyűlésen üléssel és tanácskozási joggal ruházzák fel. E határozatot I. Ferencz király meg is erősítette; de a fiumeiek nem vették igénybe.

Figyelembe veendő még, hogy Mária Terézia a horvát-dalmát helytartótanácsot már 1779. július 30-án oszlatta föl.

Mária Terézia halála után Szeverin vármegye ténylegesen azon állapotban maradt, a melyben volt a horvát helytartóság feloszlatása előtt. Fiume és Buccari városok, a két polgári kapitányság, a kereskedelmi kerület, mind megmaradt régi viszonyában, a vármegyei hatósághoz és a báni táblához. Majláth József főispán elnöklése alatt Szeverin vármegye és Fiume 1779. év december 3-án részleges, 1780. ápril 6-án közgyűlését tartotta meg, melyekben Fiume és Buccari képviselői is jelen voltak, megfizették adójokat a megyei pénztárba, melyet az 1779. ápril 23. kelt rendelet reájok kivetett. Intézkedések történtek e városokról a megyének Károlyvároson 1780. szeptember havában tartott köz-

gyűlésén. De már ez év augusztus 21-én a magyar helytartótanács felterjesztést kíván az adófelosztás ügyében, míg II. József 1786. márczius 20-án Szeverin megyét teljesen el nem törülte. Ennek következtében Fiume, Buccari és Vinodol kerületei a magyar tengerpart (littorale hungaricum) alkotására vétettek igénybe, a megye maradványa pedig Zágráb megyéhez csatoltatott.

Daczára, hogy a Kulpa vidéki zsenge Szörény vármegye nem valami fényes pályát futott be és semmi irányban életképességet nem tanúsított, az 1802. évi pozsonyi országgyűlésen e megyének visszaállítása a kereskedelmi érdekek hangoztatása mellett ismét szóba hozatott. (Raeski: Fiume gegenüber von Croatien 95., 100. l.) Azonban a szeverini terület egészen más körülmények hozták ismét a törvényhozás elé. Szerencsétlen háborúk kényszeríték I. Ferenc királyt, hogy I. Napoleonnal 1809. évben a schönbrunni békét megkösse, a melyben a győzőnek, többi közt Horvátországnak a tenger és a Száva közti részét engedte át. A változó hadi szerencse 1813. évben viaszszerezte ugyan e tartományokat, és az 1815. évi bécsi békekötés megerősítette I. Ferenczet azok birtokában, de a francia uralmat kipróbált tartományok nem kebeleztek vissza anyaországukba, hanem a bécsi politikusok által a német örökös tartományok módjára kormányoztattak. Még csak 1822. évben adott ki a magyar udvari kancellária rende-

tet, mely szerint a francziáktól visszafoglalt, a Száva és tenger közt elterülő tartomány egyelőre Szeverini kerület név alatt kormányoztassék, míg a fölött később fog határozat hozatni, vajjon e kerület ismét megyévé alakíttassék-e át? E kerület nem is főispánt kapott még, hanem adminisztratort, Majláth József személyében, ki maga mellé Ozsegovics Ferencz kőrösi alispánt nevezte ki szeverini alispánul. Ily módon 1822. év november 1-én a szeverini kerület megalakulván, ez 3-án részleges gyűlést tartott, a melyben a szeverini kerület ismét két járásra, a kulpaira és tengermellékre osztatott fel. A kerület álladéka tehát csaknem azonos volt, mint a II. József által eltörölt Szeverin megye álladéka, azon kivétellel, hogy a szeverini kerülethez nem tartozott a vinodoli kerület, mely Szeverin megye alkatrésze volt, de később a fiumei kormányzóság alá helyeztetett. A szeverini kerület központjául Károlyváros jelöltetett ki, mégis gyűléseit Fiumében is, tehát idegen területen tartotta. Elég különös, hogy a szeverini kerület magát Szeverin vármegye jogutódjának tekintette, és azt követelte, hogy újra Szeverin vármegyévé átalakíttassék, és a vinodoli kerület hozzá kapcsolassék. De az ilyen óhajások nem találtak visszhangra. A szeverini kerület a fiumei kapitány hatósága alá helyeztetett, és kétes közjogi létben tengődött, míg 1823. szeptember 9-én a Károlyvárosban tartott kerületi részleges gyűlésen a helyzet nem tiszt

túlt. E gyűlésen ugyanis felolvastott a magyar udvari kancelláriának augusztus 8-án kelt rendelete, tudatván a királynak abbeli határozatát, hogy egy külön Szeverin vármegye alkotásától el kell tekinteni, és hogy a hasonló nevű kerület, úgy mint az 1809. év előtt létezett, Zágráb vármegye területébe visszakebeleztesék. Ennek végrehajtására Verhovacz Miksa zágrábi püspök volt királyi biztosul kinevezve, ki is Zágráb vármegye közgyűlésén, szeptember 15-én, a szeverini kerület pecsétjét átadta. Így tehát Szeverin másodszor is eltöröltetett.

E rövid életű vármegye nevét kapta a Ludovika-út jobbik oldala és a Kulpa folyó közt, Szeverin falu területén magas sziklán emelkedő Szeverin várától, mely feje egy uradalomnak, és most a gróf Orsich család birtoka.

Szörényfalva, hajdan falu Baranya megyében. 1191. évben Scurunfolua. (Jerney: Nyelvkincsek, forrás-idézés nélkül.)

Szörényszeg, dülő, Nagy-Halász falu határában, Szabolcs megyében.

Szösszvár, hajdan falu, most Lovasberényhez tartozó pusztá, Fehér megyében, Fehérvártól egy, Csókától két mérföldnyire. Már a törökök idejében lakatlan. Birták a lovasberényiek, vagy a ki többet adott érte. Régentén Szüszvár volt a neve; a hagyomány szerint apáczakolostor állott itt, melynek nyomai most is felismerhetők. Határában vörös márványbányák vannak.

Szpanipolt, rét Gölniczbánya mellett, Szepes megyében. Gróf Csáky István 1662. évi végrendeletében István nevű fiának ezt a rétet, Gölnicz, Kojsó, Helczmanócz és más helységekkel együtt, hagyományozza. (Gr. Károlyi cs. oklevéltára IV. 436.)

Sztaniszlófia-Demeterfalva, hajdan falu Temes m.-ben. Temes vármegye 1410. osztálylevele szerint *Stanislofya Demeterfalva* dobozi Dánfy Mihály osztályrészére esett, midőn testvéreivel osztozkodott. (Kállay lvtár.)

Sztányócz, falu Vas megyében, Muraszombat közelében. A falu 1887. év vége felé a *Szabadhegy* nevet vette fel.

Stojanfölde, hajdan falu Szepes megyében, Szepes-Szombathely mellett. Már a XIII. század végén létezett, és nevét a Stojan szász családtól vette. A szepesi káptalan 1292. évi levelében említettnek Menyhárt de monte Sancti Georgii (Georgenberg), és testvére Hildebrand de Stojanis. (Hazai Okmánytár VII. 227. l.) 1294. évben Stojani Helbrand szász ember egyezsége lép a vele perlekedő szepesi apáttal. (Fejér VI. 1. k. 332. l.) Ugyan ez évben Stojan már helység volt, mert Édes Miklós a stojani lakosok részéről megjelent a szepesi káptalan előtt, a midőn t. i. Hilbrandus comes, Gnaynek faluban levő örökségének negyed részét 20 márkáért Stojan Lászlónak eladta. Egész Gnaynek falu pedig eladatott Stojan Miklósnak 60 márkáért, minden, III. Bélától nyert, szabadságokkal együtt. (Fejér VII. 2. k. 180. l.)

Zsigmond király 1411. évben a Schav-niki monostorhoz tartozó Stojánföldet az apátságtól elveszi és Szepes-Szombathely (Georgenberg) városának adományozza; viszont a Lőcse városához tartozó Primfalva helységet a város-tól elveszi, és az apátságnak adja cserébe. Lőcse városát úgy kárméntesítette a király, hogy annak éven-kint 27 arany forintot utalványozott Stojánföldre jövedelmeiből. (Fejér X. 5. köt. 132—134. l.) Rendeli egyúttal, hogy Georgenberg város Stojan-földe birtokába igttatassék. Zsigmond király 1412. évben a közlött csere-adományt átírja és megerősíti, és ez alkalommal a helynevet majd Stoján-földe, majd Stojánfalva alakban em-líti. Ezen (1412.) évben a szepesi káptalan is bizonyítja, hogy Mihály, Hauk fia de Meldur, egy kőházát Stojanfalván 450 forintért eladta Sze-pes-Szombathely városának. (Schmauk kézírata II. 140.) 1497. évben Lőcse városa Stojánfölde egy részét eladta Poprád városának. (Lásd Nehre.) Stojánföldet alkalmasint a csehek dúlták fel, midőn a Szepességben pusztítottak. Ma csak a falu kicsiny templomának romjai láthatók.

Sztreichen, szántó, azelőtt bokros hely, Gergelyfája falu, Alsó-Fehér megyében.

Sztudena, patak Árva megyében, mely az Árva patakkal egyesül.

Sztudenecz, völgy Árva megyében. A bobróczy völgygel együtt, a Ma-gas-Tátra nyugoti szárnyának keleti határát képezi.

Szuhárd vagy C z u h á r d, hegy a

gyergyói székely fiókszékben, az Ara-nyos-Bisztricz folyó területében, egy magaslaton, mely a Békáspatak és Putnapatak vizeit elválasztja, $3\frac{1}{4}$ órányira Almás-Mezőtől.

Szula, Szőlőhegy, Káptalan-Tóthi falu, Zala megyében.

Szulán, a Mühlbach folyó mellék-vize, Szász-Sebes területén.

Szulivölgy, erdő, Szent-Balás falu, Zala megyében. Hajdan a Szuli csa-lád lakott itt.

Szurákos, dülő Szent-László falu-ban, Torda megyében.

Szuszmánd, puszta Salomvár falu mellett, Zala megyében.

Szusznáda, kaszáló Homorod-Al-máson, Udvarhelyszékben. Forrásos hely, úgy hogy a rajta járó lábai alatt szuszog és nádas szénát terem. A kaszás térdig sülyed bele.

Szücsküi rét és **Szücsküi földek**, határrészek Csepel faluban, Somogy megyében.

Szüle vagy S z u l e, hegy Doboka megyében, a Palkovats és Harta he-gyek közt, $\frac{3}{4}$ órányira Szék- és Boncz-Hida falvaktól. (V. ö. Valye-Vánó.)

Szüle, puszta Pest megyében, Solt és Pataj közt, Harta és a Duna mel-lelt. 1429. évben *Zylew*, Kormói Pé-ter nejének, Katalinnak átengedtetik. Feltűnő, hogy a Doboka megyei és Solt megyei Szüle helynév Harta név-vel együttesen fordul elő. (L. Harta.) Galgóczy Károly Szüle-Öle pusztát említ Bojár és Kis-Harta között, mely szerinte a Földváry nemzetség

birtoka volt. Most nagyobbreszt a kis-hartaiak birják, a kik még 1865. évben kiirtottak itt mintegy 500 holdnyi erdőt, és szántóföldekké alakították át. A Helynévtár szerint Szüle és Ölle két külön pusztá.

Szüle megye, dülő Kobátfalván, Udvarhelyszékben, Tordátfalu felé.

Szülös, csárda Pest megyében, Hajas mezővároshoz délre.

Szvidnicza. Püspökség székhelye volt. Fekvése bizonytalan, noha neve a nép ajkán élt. A török foglalás ideje alatt elpusztult, a mire aztán később az a kérdés merült fel, vajjon az itteni néhai püspökség görög volt-e, vagy latin? és honnan vette a nevét. Sokan állítják, hogy a török hódítás korszakában Simeon püspök a Marcha hegy környékére gyűjtötte a rácokat, és az ottani, Mindszentekekhez címzett kápolnában azok lelki üdvösségéről gondoskodott. A marchai kápolna omnium sanctorum ó-szlovén elnevezése: *svěch svjatich*; szerbül: *svi sveci*. Ebből keletkezett a latin név: Svitensis, Svidensis, Svinicensis, Svidnicensis, Svitnicensis. Ez az utóbbi névalak mutatja, hogy némely író a siléziai svidnitzer név által is tévedésbe ejtette magát. Igaz az is, hogy sokan a Svacinensis püspökséget, mely Dalmatiában feküdt, a horvát sviten-sis, svidensis stb. püspökséggel zavarták össze. Lopasics Radoszlav (Karlovacz 152. lap) azt állítja, hogy a Svidniczka helynév, mely a püspökségre átszármazott, a kalocsai érsekségben fekvő valamely helységre vonatkozik, de nem mondja, hogy melyik

helység az; mi olyant nem ismerünk. Igaz, hogy sok író a szvidniczai püspököt a kalocsai érsek suffraganeusának állítja. Vannak, kik a szvidniczi püspökség nevét a szerb Szabács, mint szerb érseki széktől származtatják. Mások meg a Tzetina nevet kívánják kizsákmányolni. De mind e kísérletek nem vezettek célra. Niles nagyon helyesen okoskodik, hogy midőn a püspökséget fölláltították, szükségkép oly nevet kellett annak adni, mely a népnek ismeretes, és ennek elfogadhatónak látszott; ilyent pedig Boszniából vagy Szerbiából kellett felvenni. (Syllogae 740. lap.) Kerchelich Boldizsár kanonok és jeles történetíró elbeszéli, hogy a szvidniczai püspök csak a zágrábi püspök helyettesének tekinthető, mert Domitrovich Péter zágrábi püspök azért engedte át Marchiát Vratanja Simeonnak, hogy helyettese legyen az ő megyéjében lakó görög hitű lakosok fölött. Erre a zágrábi püspök jogot formált, mert ő a zágrábi püspökség jövedelmeiből dotálta a szvidniczai püspökséget; átengedvén neki saját püspöki jászágaiából Ivanics és Csázma közt terjedelmes földeket, de viszont áll az is, hogy az utóbbi nagyobb terjedelmű tartományokra terjesztette ki püspöki hatóságát, mint maga a zágrábi püspök, — tehát hatalmának forrása nem lehetett a zágrábi püspök. Simeon utódját nem a magyar kancellária nevezte ki, hanem a katonai hatóság, melynek alá volt vetve az összes rác lakosság a varasdi generatusban. De az ordinatiónak ellent-

mondott a zágrábi püspök. A tiltakozási jog elismertetett, a mennyiben a szvidniczai püspök katolikus vallásu. Később azon eszme merült fel, hogy Szvidniczán két püspökség állításék: egy latin és egy görög. Első szvidniczai püspöknek Vratanja Simeon tekintendő, ki 1600. év körül számos szerbbel Törökországból osztrák Szerbiába kivándorolt, 1608. évben püspökké kineveztetett, V. Pál pápa által Rómában, 1612. évben szvidniczai püspökké fölszenteltetett, és a marcsai hegyen 1630. évben mint püspök meghalt. A marcsai kolostor 1735. évben Filipovics Simeon, szeverini püspök ösztönzésére, a görög-nem-egyesültek által erőszakosan elfoglaltatott; 1739. évben pedig június havában felgyújtatott, nehogy az a jogos birtokosok kezébe visszakerülhessen. Ezen erőszakoskodás idején Joanovics Szilveszter püspök Zágráiban tartózkodván, az életben maradt három szerzetessel együtt, Pribics nevű kis jószágon meghúzta magát, a hol ő és utódjai székhelyöket tartották egész 1776. évig. Utolsó szvidniczai püspök volt Bosichkovich Bazil, ki arra törekedett, hogy püspöki székhelye Kőrös városba tétessék át, — a mi a zágrábi püspök hosszú elmentállása után — megtörtént 1777. évben a kőrösi püspökség felállításával. De az sem történt azonnal, mert azon háborgások miatt, melyek a görög-katolikusok és görög-keleti vallásúak közt fenforogtak, a szvidniczai püspök még egy ideig Bribirben tartotta székhelyét. Mária Terézia

ez évi diplomája mondja, hogy a vicariatus apostolicust, mely Horvátországban szvidniczai görög-katolikus püspök czímén a latin püspökségtől függetlenül fennállott, csak az esztergomi érsekségnek alávetve, Kőrös sz. kir. városban újra felállítja, a honnan kőrösi görög-kath. püspökségnek fog neveztetni. II. József 1781-ben e püspökség jogait részletesebben körülírta.

A már nevezett Bosichkovich püspök, mint közvetetlen utódja is Bastasics Josaphat a nekik adományozott Kőrös mellett fekvő Tkalecz nevű jószágon laktak, és még csak a harmadik kőrösi püspök Bubanovics Szilveszter költözködött át Kőrösre, ott e célra előbb a ferenczrendi szerzetesek zárdáját és a mellette levő templomot átalakítván. Az átköltözés Kőrösre 1801. évben történt.

A püspöki széket Waniček is Szvidniczának nevezi.

Érdekes még tudni Kollonich Lipót bibornok és győri püspök 1686. évi leveléből, hogy miután a szvidniczai püspök (episcopus Svidiensis), fölszentelési kiváltsággal nem bírt, a pápa ennek a Plataeai püspökséget is adományozta, mely semmi jövedelemmel nem, de felszentelési joggal bírt: a melyet ily úton a szvidniczai püspök is gyakorolhatott. Kollonichnak egy 1700. évi leveléből pedig megértjük, hogy e horvát püspökség Rómában Platacai-, nálunk Svitensisnek neveztetik. (Nilles, Syllogae 716., 727.) Passich Theofil szvidniczai püspök a Plataeai (Platensis) püspökségi czi-

mére volt fölszentelve, és azóta a két püspöki cím felváltva használtatott, míg ugyan ez a Passich, kifogás alá eső életmódja miatt, egy lebergi klostomba záratott, melyben 1737. évig fogva tartatott. Plataea déli Boeotiában fekszik, és híressé lett Pausanias győzelme által.

Az első szvidniczai püspök Simeon, mellékneve Vratanja, utódjának (kinek nevét Pray nem puhatolhatta ki) alkalmúl szolgált, hogy magát Ukrania, azaz a végtartományok püspökének nevezze; tehát a helynév meghamisítása segedelmével hatalmát akarta kiterjeszteni. E visszaélés ellen a zágrábi püspök tiltakozott, kimutatván, hogy a szvidniczai püspök által bitorolt végtartomány a zágrábi püspökséghez tartozik.

Mindamellett a vizsály a római kuria és a magyar kancellária közt I. Lipót idejéig elhúzódott; akkor Miakich Gábor magát nem csak a végvidékek püspökének, hanem épen királyának is írta. Mire I. Lipót a nagyra törő Miakichot örök börtönre vettette, és helyébe Zorchich Pált nevezte ki szvidniczai püspökké, őt egyszersmind a kalocsai érseknek alárendelvén.

Midőn Mária Terézia 1751. évben a szvidniczai püspökséget felujítván, oda Palkovich Gábort püspökül kinevezte, megyéje csupán csak a sumbergi kerületből állt, melyben négy plébánia létezett. (Kerchelich: *Notitiae praelim.* 131. lap és Pray: *Specimen Hierarchiae* II. 38. lap.)

Pray (i. h. 36. lap) már 1779-ben

panaszkodik, hogy a szvidniczai püspökség hol fekvését nem lehet biztosan megállapítani. Felvilágosításért a legilletékesebb forumhoz fordultam Horvátországba, a honnan oly választ nyertem, hogy miután e kérdés a szentszék, a zágrábi püspök és a magyar király közt már 1660. év körül hosszasabban tárgyalatott de tisztába nem hozatott, ennek eldöntését most sem tartják elérhetőnek.

A geographiai rejtély tehát továbbra is fenmaradt. A Marcsa hegy ugyan Ivanics közelében fekszik, — és ott laktak az első szvidniczai püspökök. Kerchelich és Pray szerint pedig Palkovich püspök megyéje csupán csak a sumbergi kerületből állt. Ha ez a Sumberg azonos Zsummerak vagy Sichelburggal, akkor Ivanicstól nagyon messze feküdt, és a kétely megmarad, mi módon lehetett az egyik is, a másik is a püspökség központja.

A mi a Marcsa-hegyi kolostort illeti, azt Mária Terézia 1753. évben a szvidniczai püspöknek (akkor Palkovich Gábor) visszaadni rendelte. Azonban két év múlva a körülmények más intézkedést követelvén, Marcsát a Belováronszékelő piaristáknak adományozták, a szvidniczai püspöknek pedig csere útján a Preszeka nevű kincstári jószágot adták; miután azonban Preszeka monostor alapítására nem látszott alkalmasnak, Bosichkovics ilyent 1769. évben Kőrösön kezdett építeni, és Szent-Pulcheria tiszteletére czímezte; de az építést be nem fejezhette.

A Szvidnicza helynév jelentése

azonos a cseh *svid* szó jelentésével, t. i. *cornus sanguinea*, vesszős fagyal, vörösgyűrűs somfa, rother Hartriegel. E szóból keletkeztek a Szvidnicz, Svidnik, Svidnicska helynevek Cseh- és Magyarországon és Galicziában.

Tabai, dűlő, Ördög-Henye falu határában, Zala megyében.

Tabán, Bátorkeszi mezővárosnak a parton fekvő része, Esztergom megyében, hol zsellérek és zsidók összecsúfolva laknak. A város alsó végén szintén van egy sűrű, zselléres ház-csoport, melynek neve *Kis-Tabán*.

Nagy- és Kis-Tabán, dűlő Lovasberény mezővárosban, Fehér megyében.

Tabán, útca, Fehér megyei Tárnok községben, melyben a múlt században ráczok laktak.

Tabány, útca, Uny faluban, Esztergom megyében. Kelet felé nyúlik, Izbég utczával párhuzamban. Van egy tabáni dűlő is a hasonló nevű útca mellett.

Tabán, útca, Vaál, Székesfehérvár megyei község, Alszeg nevű részén.

Tabány, városrész Szent-Márton mezővárosban, Győr megyében. E városrészben házas zsellérek laknak.

Tabán, Békés-Csaba mezőváros városrésze. Hajdan ez volt a község gyepe és libalegelője.

Tabán, városrész Nógrád megyei Felső-Petény faluban.

Tabány, útca, Tura faluban, Pest megyében. Könyökök képez a templomtól, délnyugotnak.

Tabán-sor és Tabán-útca, utcázak Kecskeméten, Pest megyében.

Tabán. Hátsó terület Jászladány mezővárosban. Dobahátnak nevezetik, az alatta elterülő síkságon fekvő városrész pedig Dab-nak, de németek szerint *Taban*-nak.

Tabán, útca és városrész Vác püspöki városban, Pest megyében.

Tabány, dűlő, Apostag falu, Pest megyében.

Tabán, Püspök-Hatvan Pest megyei község egy része, mely a rétekből álló kertek mellett a Galga vize közelében fekszik.

Tabán, útca Bénye faluban, Pest megyében.

Tabán, Aszód mezővárosnak egy oldalrészre Pest megyében.

Tabán, Buda városnak a Gellért-hegyen és a hegy alatt elterülő külvárosa. Másképp Ráczvárosnak is nevezetik. Már II. András királynak 1212. évi levele a Buda és a hévizek közti határhelyeket említvén, említi a *Tabenna* hegyet is. (Ascendit ad medium montis Tabenna.) (Fejér III. 1. köt. 122. lap.) Itt a tabáni hegyet lehet felismerni. A névnek *ra* kihangzása alkalmasint olyan magyarosság, mint midőn Anonymus krónikája latin szövegében magyar ragozást használ. (Lásd Kis-Pest és Kelenföld.)

Tabán, dűlő, Veszprém város jeruzsalemhegyi része mellett, nyugoton.

Tabán, Kis-Kún-Halas legrégibb városrésze vagyis a délre fekvő 4-dik, 5-dik tized, mely rendetlen utcáival, udvar nélküli házaival, még most is meglevő sövényépületeivel régiségét tanúsítja.

Tabán, több utcából álló városrész Duna-Földváron, Tolna megyében, és pedig az alsó, a Kalvária hegyről lefelé való mentében.

Tabán, útca Nagy-Káta faluban, Pest megyében. Hihetőleg valami silányságot jelent, mert a faluban van »gazdag útca« is.

Tabánhegy, dülő Sári faluban, Pest megyében.

Tabánvölgy, dülő, Mogyoród falu, Pest megyében.

J e g y z e t : A Tabán név sokszor Tobán alakban is fordul elő. Lásd azt.

Taban, vagy T a v a n, dülő, Pomáz faluban, Pest megyében.

Tabán, Csongrád városának belvárosa, egykor erős fallal volt körülvéve. Nehány öreg földmives azt Tobán-nak nevezi.

A helynév magyarázatára következő figyelemztetések szolgáljanak. A Taban név lehet elavult latin szó. Tabaunni-nak régenten a római időben a legiók táborai körüli telepek nevezettek. Ezeket többnyire a nép legszegényebb része lakta. — Tacitus a frizek és westphalok egy Tanfana nevű istenségéről emlékezik, avagy egy nagyhirű templomról, mely az Ems és Lippe folyó közt állt. A tudós vitatkozók az esetre, ha istenséget kívánnak érteni e név alatt, annak nemére nem egyezkednek. Grimm Jakab: (Geschichte der deutschen Sprache I. 162.) a Tacitus-féle Tanfana névben a skythák Tabiti istenségét ismeri fel, azaz a germán Vestát, a tűzhely és tűz istennőjét. Grimm nyelvészkedése tán a mai helynév-

búvárlatra is deríthet világot. Ő t. i. a Tamfana vagy Tanfana névről így okoskodik: Den Sachsen könnte sie Thäfene, den Gothen Thabana, Thambana geheissen haben; die althochdeutsche Wortgestalt wäre Dapana, Dambana; dass Tacitus mit der ténis Tanfana schrieb, ist in Ordnung, weil er im Anlaut überall T. für Th. setzt. Ptolomaeus a taurusi félszigeten egy Tabana nevű helyet ismer, Jornandes (12. fejezet) egy Tabae nevű dák hegyszorost. — A szepesi németek és bányavárosok tájszólásában a zempern ige ismeretes, melynek jelentése: apró lépésekkel tipegni, a nélkül, hogy tovább mozdulnánk. Ez ige talán a Zemper vagy Semper névhez tartozik, mely név valami rémalakra vagy boszorkányos lényre vonatkozik. (Schmeller: Bairisches Wörterbuch III. 250, és IV. 262. l.) Ezt a nevet Woeste (Zeitschrift für Mythologie I. 385. l. stb.) a Tamfana névre vezeti vissza, és így közös származásukat elismeri. (Lásd Schröer: Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien 28. köt. 215. lap.) Hogy a budai Gellérthegey = Blocksberg, melynek hátán a Tabán elterül, a babonahitben mint boszorkányok találkozási helye szerepel, tudva van. Németország más Blocksberg (Brocken) nevű hegyei szintén oly jó hírben állanak. Egy ó-német dalban ezen vers fordul elő:

Zanfana sentet morgane
ueiziu scaf kleiniu.

A mi új felnémet nyelven így hangzik:

Tanfana sendet morgen
Weisse Schafe kleine.

Zappert e dal közlője megjegyzi, hogy e szenderdal nagyon kevéssé hoz közelebb bennünket azon hatáskör ismeretéhez, melyet a mythologia ezen kevéssé ismert istennőnek nyújtott, de azon következtetésre mégis jogosít, hogy Tanfana mások feletti hatalmat gyakorolhatott (Sitzungsberichte 29. köt. 314. l.) — Jambressics latin szótára, de Schölleré is azt írja, hogy Tabanus = bögöly-, vagy baromkergető hogár, Bremse. De a magyarság is rá teszi kezét e névre és Haan Lajos azt állítja, hogy a tabán szó régi magyar nyelven gyepet és mezőséget jelent. Kürt Komárom megyei falu két végén van az úgynevezett felső és alsó Kandi vagy Kangyi; szegény zsellérek által lakott rész, mely némely helységben Gurgyal-nak, városokban Taban-nak neveztetik. A Kandia név is hasonló értelmű. Annyi bizonyos, és a felhozott példák is tanúsítják, hogy a Tabán nevet mindig csak a községek legszegényebb, legelhagyatottabb része viselte. Tótul a taban szó árnyékot jelent, és átvitt értelemben szintén azon jelentéssel bír, hogy az oly nevű városrészen nem örömet nyugszik a szem.

Az egy Résző Ensel Sándor tesz kivételt, ki Csongrád városáról szólván, azt állítja, hogy Taban katonavárosrészt jelent. (Sürgöny 1853. év 201. sz.)

Kisfaludy Károly egyik költeménye viseli a Tabán címet, és itt férfinévnek használtatik.

V. ö. Kelenföld.

Tachtalia, kőszirt az alsó Dunában, a Veterani barlang irányában. Többen a historicusok közül, legújabban Aschbach tanár, ezen folyó átkelése által fontos mansiót (az az a római Taliatis állomást, melynél a Peutingeri tábla a Singidunum alatti második átkelést jelezte) a Kazán szoros kezdetére a szerb parton Golubács mellett gondolják. Aschbach tanár ez alkalommal d'Anville francia akadémikus iránt igazságtalan, midőn egy jegyzetben azt veti szemére, hogy Taliatist a mai Új-Orsova helyére tette; ellenkezőleg d'Anville is nemcsak értékezésében, hanem térképén is Taliatis fekvését a Gradisca erőd helyén, (mely Marsigli szerint Golubács területén áll), t. i. Pescabaraval átellenében mutatta ki. Eltérőleg Mannert Taliatist a szerb Tatalia (!) helységnél nyomozza, és azt azonosítani törekszik a Marsigli-féle Starevare és Gradanitza romjaival. Az illető szöveg így hangzik: »A Peutingeri tábla szerint a távolság Taliatától Tiernáig (Ó-Orsova) 20 mérföld. Még most is Tatalia (!) helység kellő távolságban fenmaradt, neve azonban csak Griselini nagy térképén található, melynek azonban minden jelessége mellett az a hibája, hogy a fokmérték mutatója minden távolságot nagyobbnak mutat ki, mint a milyen valósággal. Marsigli a még fenmaradt sánczmaradványokat Starevare és Gradaniczának nevezi.« (Mannert: Geographie VII. 80. l.) A hány szó, annyi tévedés. Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy Tatalia nevű

szerb helység nem létezik. Grisellini sem tüntet fel olyant, hanem e nevet a valóban létező szirtsoportra vonatkoztatja a Greben szoros elején, és pedig meglehetősen kellő ponton. Mannert, a historicus azt buzgalmában nem vette észre, és azért ok nélkül tette felelőssé Grisellinit mintha ez Tatalia szirtjeit (helyesebben Tachtalia) nem oda helyezte volna, a hol Marsigli Starevaret és Gradaniczát felmutatja, és a hol Mannert az ő hypothezisének kedvező Tatalia helységet szerette volna találni. E név különben is sok zavart okozott, és kritika nélkül befurakodott tudományos munkákba. Ezt, eltekintve Mannertől még Neugebaur és Aschbachnál találjuk, kik e mellett a Traján táblát felhozzák; Forbigernél, ki annak helyén Taliatist említi, Ackner és Müllernél kik 1865. évben Tactalia (!) mellett nemcsak a Traján táblát, hanem még két más felírást is tudnak kimutatni. Neugebaur idézett nyilatkozata Dacien című munkája 7. lapján található. Természetes, hogy Tachtalia helység nem létezése bizonyos lévén, minden összevetés is összedől, mely e felvetésre támaszkodott. (Kanitz F. Serbien 367., 370—371. lap.)

A Starevare sáncz maradványai azonosok az orankoviczai váracz romjaival. Marsigli a legtöbb erődítési maradványokat Gradicza népszerű szerb szóval szokta elnevezni, avagy Stari Város = régi város. Spruner térképe, mely az alsó Duna tartományait az V—X. században feltünteti, Tatalia helységet említ a mai Golum-

bacz táján. Lanfrancini Enea legújabb becses térképe: »A Duna és mellékfolyóinak ártere« Tachtaliát nem mint helységet említi, hanem mint szirtet, mely Izlás és Greben közt a Dunát veszélyezteti.

Thököly Imre ezt írja naplójában 1693. szeptember 28-án: Ezek után nagy bajjal, és veszedelemmel magam is megindultam által az *tachtalián*, az kiket a hajókban a Dunának Törökország felé való partján értem, azokat magammal által vittem, az többit pedig már az Dunának Halmágy felé való partján értem. (Nagy Iván: Thököly Imre naplója 1693., 1694. évekből. Magyar Tört. Emlékek. II. oszt. XV. köt.) Ugyan ő 1694. január 5-én így ír: Vöttem Poricsáruul Madács uram levelét az *taktalián* az hajókkal együtt való békességes lemehetésekről. (U. o. 297. lap.)

Tachtalia helységnek schol semmi nyoma. A Taliatis név, Boleszny Antal vélekedése szerint, költött név, mert sem a szerb nemzet hagyományában, sem más történelmi művek és közleményekben nem fordul elő, hanem Tachtalia dunai szoros névvel Grisellini után mások is elcserélve használták, melyet az illetők térképein használt fokméréseinek nem elég szabatos alkalmazása idézett elő. (L. Boleszny Antal: Kézikönyv az Al-Dunán utazók számára.) Láttuk azonban, hogy a Tachtalia név régibb mint Grisellini kora.

Köztudomás szerint a rómaiak az AlDunát Ister, és csak a felső Dunát ismerték Danubius néven. A határ-

pont kijelölésében Tachtaliának is jutott szerepe, mert sokan az Ister és Danubius közötti válaszfalat, Izlász, Tachtalia és Greben szorosoknál vélték feltalálni. Ezek közt a legtekintélyesebb férfiak egyike d'Anville. De a tudósok véleménye e kérdésben — Ortvay idézése szerint — nagyon eltér. Strabo a kataraktákat, Plinius a geták földét, Ptolomaeus Axiopolist Alsó-Moesiában, Appian a Szávatorokat, Agathemosz pedig Vindobonát, a mai Bécs-et jelöli meg e határponton.

Böhm Lénárt (Dél-Magyarország külön történelme I. 20. lap.) azt állítja, hogy a rómaiak egy második hidat Viminaciumon alúl tizenkét mérföldnyire Taliatisnál vertek, mely néhány órányira feküdt Orsován fölül, Golubinje nevű szerb falunál. Ezen véleményt megczáfolják a természeti nehézségek a mai Tachtalia szorosnál, valamint azon körülmény, hogy régi hidnak nyoma sincs e vidéken.

A mi a Tachtalia helynevet illeti, tudván (Katanchich: De Istro, 57. lap), hogy a törökök a dunai szorosokat a Vaskapunál Dahtali-nak nevezik, e szirtnek néveredetét tán szintén a törökből kell származtatni. Tachtal törököül = deszka, tachtalia = deszkás. De itt méltán kérdezhetni, lehet-e ilyen szót a szirt tulajdonnévnek tekinteni? midőn ennek külső alakja sem ad erre okot.

Tahó, románul Lépsa, dülő és kút Kolos mezőváros határában, Kolos megyében.

Tacska, legelő, silány, dombos fekvésű Füle falu, Fehér megyében.

Tajsó, másképp Felső-Kandacs, szőlő, Tokaj mezővárosban Zemplén megyében. Említve 1622.

Talamérpataka, csavargó folyócska bő vízzel, mely Sepsz-székből a Vásárszeg hegyen ered, és Bodok falu alatt Háromszékben az Oltba folyik, Lenkénél Talamirpatak.

Tallószér, szőlőhegy és dülő, Sárd mezőváros határában, Alsó-Fehér megyében.

Tamina, szántóföld, Iktár falu határában, Temes megyében.

Tanár és Tanórok.

Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén Kemenesalján, Rábaközben, rétet, kaszálót vagy szőlőföldeket kerítő árok gyöpu, a marhák becsapása ellen. Hasonló értelmű a székeleknel divatos *Tanórok*, azaz kerített rét, füves telek akár a helység területén kívül akár belül. Innen: tanórok-kapu, melyen az ily bekerített helyre bejáznak, vagy falu kapuja, mely oda bevezet.

A magyar Akadémia szóátára hihetőnek tartja, hogy a »tanárok«, illetőleg »tanórok« szó össze van téve a *tanya* és *árok* elemekből, meny nyiben t. i. a tanya bizonyos megtelepedési térséget, megszállás által záró tulajdonná lett telepet jelent; második alkatrésze pedig árok. Kriza János szerint is *tanórkapu* = vetéskapu a faluk végén. Mint helynév tehát a tanár név semmi vonatkozással nem bír az új alkotású tanár = professor szóhoz.

Tanárkapu, útca Kővágó-Örs falu területén, Zala megyében. E kapun át korlát volt, a kimenő marha ellen. A helybeli lakosok, már elfelejtvén e név jelentését, azt mesélik, hogy a reformatio elején az egész falu protestánsná lévén, s utóbb egy rész viszsztatérván, ezek az amazok által használt egyetlen templomot elvenni akarták, egyúttal segítségül hívták a Káptalantóti fölött levő paulinus kolostorbeli atya által vezérelt vidék lakóit. Midőn a segítség a paulinus atya vezérlete alatt a falunak egy utcáján be akart jönni, néhány protestáns férfi lesben állt, s a szekéren elől jövő tanáratyát szekérével felfordították, úgy, hogy az lábát törvén, a segélyre jött nép visszatért, melytől az útca maig is *tanárkapu* nevet visel; némelyek azonban úgy magyarázzák, hogy a tanár szó nem oly régi, hanem régi magyarság szerint a tanár szó korlátolt helyet jelentett (Veszelyi »Balesetek« munkája szerint is), s e kapunál korlát volt a kimenő marhák ellen. (Bátorfi Lajos: Adatok Zala megye történetéhez I. 12., 13.) Tehát a zalai tanár szó és a székelly tanórok szó értelme találkozik.

Tanároki dülő, szántóföld, Kis-Komárom falu határában, Zala megyében.

Tara, előbb szőlő, most szántóföld Merenye falu határában, Zala megyében.

Tarattyó, tavas hely, Kún-Karczag határában.

Tarattyó, dülő, Karczag mezőváros határában, Jász-Nagy-Kún-Szolnok megyében.

Tarcsahágó, hegy Kolos megyében, a Kis-Szamos bal partján, a Tekintő hegy alatt, félóránnyira a Tarcsapatak torkolata fölött, Pusztaszent-Miklós átellenében.

Tarcsa-patak, patak, mely Kolos megyében a Morgó hegyen ered és $3\frac{1}{2}$ órai folyás után Apahida fölött a Kis-Szamosba ömlik.

Ó-Tarcsa, szőlőhegy, Torda város, Torda megyében.

Tarhágó, hegy Felső-Fehér megyében, a Megyeshágó és Szárbimező nevű hegyek közt, a kászonyi magaslaton, $1\frac{1}{2}$ óránnyira Bükszádtól.

Tarpa, szántóföld, Felső-Zsid falu, Zala megyében.

Tarsár, folyó Somogy megyében; mellette fekszik a Keszű vagy Kilencz nevű falu 1390. (Gr. Károlyi cs. oklevéltára I. 439.)

Tartod-vára, romok Korond vidékén, Udvarhelyszék megyében, közel a gyergyói szélhez, ott a hol a *Tartod-pataka* jobbpartilag szakad a Küküllőbe, a két folyam között, magas, csaknem megmászhatatlan meredek trachit-csúcs emeli fel sziklatömegét. Ez a várhegy, és ennek tetejét koronázta Tartodvára. E vár nem volt nagy kiterjedésű, mostanig megmaradt falai legépebb helyein is alig 2—3 láb magasak, nagyrészt behantolva, s az omladványok fölé izmos fenyők nőttek. A vár körídomú volt 380 lépés kerülettel és száz lépés átmérővel; de ily terjedelmet is csak az által nyerhetett, hogy a várfalak a hegyoldalba alkalmazott bemetszésbe helyez-

tettek el, mert maga a hegy csaknem csúcsba végződik. Orbán Balás közli e várnak helyrajzi viszonyait és a hozzá fűződő regéket. (A Székelyföld I. k. 131—133. lap.) Történeti emlékek róla nem maradtak fenn.

Taschenthal, Budának egykori külvárosa, ma Krisztinaváros. (Ofner Stadtrecht 15. Thal der Wasserleitung, most Krisztinavölgy, melyet a kis Svábhegy a várhegygyel együtt képez.)

Taszok-patak, patak a gyergyói fiókszékben, hol a *Köz-Resz* keleti oldalán ered és másfél órai folyás után az Orotva patakkal egyesül: két órányira oda, hol ez utóbbi a Marosba szakad.

Tataras, hajdan pusztá Temes megyében. Báthory Zsigmond fejedelem 1597. Zsábár, Fikatar stb. falut, Szében, *Tataras*, Bozos stb. pusztát a Bésán családnak adományozza, mely azokat már Zsigmond király idejében birta. (L. Belincz.)

Tatarhágó, hegység a gyergyói székely fiókszékben, kelet felé a Kormanul és Nyerges hegyek között, 3 órányira Szárhegytől.

Tatárok-útja, erdő Gidófalván, Háromszékben.

Tatárvármező, hegy Udvarhelyszékben, az Oroszu-Somojó nevű hegy alatt, négy órányira Zetelakától. A Tatárvármező hegy azon magaslaton fekszik, mely a Nagy-Küküllőbe siető Fekete-Somojó és Sík-Asszó patakokat egymástól elválasztja.

Taubnitz, patak, mely az iglói völgykatlanban a Hernádba ömlik, Szepes megyében. A Taubnitz patak

a Göllnitz folyót a Hernádtól elválasztó hegygerincz Ördögfej, Hüll, Mészáros, Murány és Grätel nevű emelkedéseinek éjszaki lejtői alatt fakadó forrásokból ered, s aztán északkeleti irányban igyekszik a Hernád felé. A Taubnitz-völgy szépsége vetélkedik a poprádi Virág völgyével. Az iglói polgárok most kezdik azt nyaralókkal is diszíteni. A völgynek tót neve *Holubnitza*, melynek értelme megfelel a német Taubnitz-nak. Van Németországban is Tauber folyó, mely Rothenburg mellett ered és a Rajnába ömlik. Taubnitz vagy Dubnicz község osztrák Sileziában. Ennek cseh jelentése = tölgyes, tehát nem egyezik meg sem német alakjával, sem a szepesi helynévvel. Tauberwitz, csehül Dubravice falu Csehországban. A cseh név értelme megint nem egyezik a némettel, mert dubrava = liget.

Tábor, Rohoncz mezőváros része a vár mögött és a patak áttellenében, Vas megyében. A nép e városrészt Magyarvárosnak nevezi.

Tábor, dülő, Nagyfalva Vas megyei faluban. A községben másképp csak a német dülönév ismeretes.

Táboralja, dülő, Istenmezeje faluban, Heves megyében.

Táborhegy, erdős hegy Csákvár mezőváros, Fehér megyében. Fegyvernemű töredékek találtakatnak rajta.

Táborhegy, új szőlők Abonyban, Pest megyében. A magyar seregnek táborhelyeül szolgált 1849. június havában, a turai csatát megelőző napokban.

Táborhely, sík és buczkás legelő, Veresegyház nyugoti részén, Pest megyében.

Táborhely, határrész Kis-Tarcsa faluban, Pest megyében. Egykor tó kerítette be.

Táborhely, rónaföld, szép és nagy kiterjedésű erdő mellett, Zámoly falunál, Fehér megyében.

Táborhely, határrész, Heves megyei Felső-Nána faluban.

Tács, Tatsidavia, Tatsch, Totsch, oláhul Toncsa, Tonesu, falu Besztercze vidékén, határos Harina, Galatz, Szász-Szt-György, Vermes és Lekencze faluval. Kis Károly azon levelében, melylyel 1386. évben rendeli, hogy Bethleni Gergely és Almakeréki László és Péter Doboka megyei Encs, Borgó stb. falvak birtokába vezettesenek, mint kijelölt királyi ember neveztetik Stephanus de *Thathe*, és Stephanus de Orozfa. Ezen *Thathe* = a mai Tács, mely a nevezett falvakhoz közel esik. (Fejér X. 1. köt. 273. és Cornides I. 303. lap, ki Encs és Borgó mellett még Epinauh falut is nevez, mint a hol beigtatás teljesítendő.)

Tákóér, vízer, Sopron megyei Söbor helységben. Eső és hóvíz, valamint a Rába kiömlése által megárad és a helység éjszakai kertjei alatt megállván, kiterjed. A víz mindaddig ott vesztegel, míg a Rába vize le nem száll, mire aztán keletnek Árpás felé, egy erre használható zúgó felhuzatván, lassankint a Rábába visszafolyik.

Kis-Takó, puszta, ma Révfalu Győr megyei községhez tartozik.

Tako vagy **Thako,** hajdan sziget, Győr megyei Révfalu területén. Az 1507. évi urbariumban így említetik: In territorio hujus possessionis (Révfalu) est una insula Thako appellata; a győri püspök tulajdona.

Tálad, erdő, Petend falu határában, Zala megyében, Kapolcs mellett. Monda szerint itt a vörös barátoknak — templáriusoknak — kolostoruk volt. Halastavak és épületek nyomai látszanak.

Nagy-Tálpatak, patak, mely két és fél órányi távolságban a hasonló nevű praedium fölött ered, és ez alatt egy órai távolságban a Bodza folyóba szakad.

Tálpatak, erdő Sepsí-Szent-Iványos határában, Háromszékben, Oláhországgal határos.

Tánczos, szőlő Beregszász területén, Bereg megyében. Említve 1600—1700.

Tárkány, nagy és kis, erdő, mező és legelő, Csab-Rendek falu határában, Zala megyében. Állítólag itt hajdan Tárkány nevű helység állott, melynek templomromjai most is láthatók.

Társashegy, szőlő Ungvár promontoriumján, említve 1593. év.

Tátos, utóbb Tatos, dülő Tisza-Bőfaluban, Heves megyében. A nép azt regéli, hogy régenten a közös ménesből egy ló szaladt el, és a dülő terét egészen befutván, nyomában mindenütt víz fakadt ki, s maga a jószág örökre eltűnt; azóta, különösen addig, míg a Tiszaszabályozás meg nem történt, még a legnagyobb.

szárazságban is, azon laposokban folytonosan víz volt.

Tátos, hajdan hely Erdélyben, hol a XVI. században még nevezetes ménes volt. (Ipolyi: Magyar Mythologia 452. l.) Ma nem létezik.

Tátos, hajdan tó Zemplén megyében; említve 1322. évben Taatus alakban. (De eodem fluvio (Dusa) peruenit ad quoddam stagnum Taatus vocatum.)

Tátos-rétje, határrész, buján termő fűvel, hajdan erdős, regényes vidék Tinnye faluban, Pest megye pilisi járásában.

Tátos-temető, határrész Orosztony faluban, Zala megyében. Ennek helyén feküdt egykor Alsó-Orosztony.

A Tátos név mythologiai értelméről bőven felvilágosít: Magyar Mythologia 447., 450., 525., 234., 274. lapjain. Taltus 1211. évben személynév.

Tátraháza, gyógyhely Szepes megyében, Késmárk város területén, gyalog egy órai, kocsin félórai távolságban Késmárkhoz. E telep legrégibb része a malom, mely kezdetben bizonyos Podkonitzky tulajdona volt, és a kitől bizonyos Kamitska nevű kereskedő vette meg. E malom előbb fűrész-, aztán esontórló malom volt, most daramalom. Régi térképeken e hely *Kamitsko-Müllerchen* néven fordúl elő. Ezen Kamitsko apja állítólag Kamitskoff nevet viselt, és II. Katalin czárnő idejében Kiewből mint protestáns a Szepességbe menekedett. Nagy-Lomniczon malmot birt, és fiának, a késmárki területen levő fűrészmalom szerzőjének, több ízben azt

mondá, hogy régi ládájában vannak okiratok, melyek őt boldoggá teendik. De a lomniczi malom még az öreg bevándorló életében, a ládával együtt elégett, az öreg pedig ezentúl minden felvilágosítást megtagadott haláláig. A késmárkiak már régi időben szerettek e kellemes vidékre kirándulásokat tenni és mulatni. Azért már 80—90 évvel Tátraháza megalakulása előtt itt vendéglőt és táncztermet építtetett, mely eleinte a »szász királyhoz« volt címezve, most Késmárk szállodának nevezetik. Tátraháza megalapítása 1881. év óta számítható, a midőn mostani birtokosai: Szelényi Gusztáv késmárki polgár és Kéler Pál, késmárki ügyvéd, nagyobb építkezéseket és fürdői berendezéseket hoztak létre és az új gyógytelepet is Tátraházának elnevezték. Kamitsko, az orosz bevándorló unokájának egyik leányát nevezett Szelényi, a másikat Kéler birja, a kik 1886. évben a tátraházi vendégek által, mint a telep alapítói meg is ünnepeltettek. — Késmárkról az út a kárpáti zöld tóhoz, Tátraháza mellett vezet el. Dr. Szontagh Gusztáv állítja, hogy Tátraháza német neve ma is Mühlerchen. (A magas Tátra 169. lap.) A Zipser Bote is még 1881. évben ezen másod nevét említi.

Táz-erdeje, szőlőskert Nagy-Körös határában, Pest megyében.

Tebersek, hajdan határterület Buda mellett. 1298. évben a veszprémi püspök és a budai prépost közt per folyt a Tebersek-en szedendő tizedért. (Féjér VI. 2. k. 175.) E helynevet Jer-

ney Teberszegnek ejti, de helytelenül, nem ismervén fel abban, a Töbörösök névvel való azonosságot. Valamint az utóbbi helynév a bessenyők történetével áll kapcsolatban, úgy a Teber és Töbör személynév is. Így midőn IV. Béla 1265. évben a padányi bessenyőket Pozsony megyében nemesíti, azok közt *Theber*, Elias, és Harcus, Jóka fiait is említi. (Fejér IV. 3. k. 262.) V. István 1270. évben Teber és Harcus bessenyőt újra említi midőn az ő nemesítésöket megerősíti. (Fejér V. 1. k. 47. l.) V. ö. Csöbörösök és Töbörösök.

Tebevra, hegy, mely Budához közel éjszakra keresendő. Emlittetik II. András 1212. évi levelében. (Fejér III. 1. k. 120. Hevenesi XIV. 145. lap. Tört. Tár XII. 7. lap.) Azonban András 1212. évi levelében így ír: Innen felszáll a határ az *Orbevra* hegy közepére, és tovább Megyer és két Pazanduk faluval érintkezvén, végre a Dunához ér.

Tejkesziget, szántó és legelő Fajsz faluban, Pest megyében.

Tekeresfalva, hajdan falu Temes megyében. 1468. és 1471. *Thekeresfalva*. (L. Borzlyuk.) Fekvését a Tekeris erdő jelöli Hernyakova mellett. 1477. praedium *Tekeres* Temes megyében, Bánfy Miklós birtoka. (L. Kizdia.)

Tekeris, erdő, Hernyakova falu határában, Temes megyében.

Tekintő-oldal és **Tekintő-kő**, erdő-rész, Torda város, Torda megyében.

Tekse, patak Miklósvárszékből.

Száraz-Ajta falu határában ered, és Nagy-Ajtánál az Oltba szakad.

Tekse, erdő-rész Száraz-Ajta faluban. A Hargitta hegylánczczal áll kapcsolatban.

Telegdi főesperesség. V. István-nak 1272. évben Bihichen kelt levele szerint Demeter comes de Szatmár, de Karaszna és de *Tylegd* jelentést tesz a Szamos mellett fekvő Marczelfalváról. (Kállay cs. lvtára.) Ez a közlés könnyen azon tévedésre szolgálhatna okúl, hogy valahol *Telegd vármegye* is létezett, a mint létezett Szatmár és Kraszna vármegye. Azonban Telegd nem más, mint a mai Székely-Udvarhely, a telegdi főesperesség pedig kiterjedt Csik, Gyergyó, Kászon és Udvarhelyszékre, és egy 1280. évi oklevélben Dioecesis Telegdnek is neveztetett, a melynek comese ugyanakkor István Adorján. Alig tévedünk, ha felteszszük, hogy e comes hatásköre nemcsak szorosan Udvarhelyszékre, hanem azon többi székekre is kiterjedt, melyek a telegdi dioecesis képezték, és így legalább bizonyos ideig egy vármegyével fölérő politikai törvényhatóság rangjára emelkedett. (Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I. 10—11. lap. Ugyanott a források idézve.) A dioecesis szó itt főesperességet jelent. A dioecesis de Telegd kifejezés még 1442-ben fordul elő. A pápai tizedlajstrom erdélyi commentatora (Beke) nem szól Telegd és Székely-Udvarhely azonosságáról. Ezen azonosságnak okleveles nyoma van még 1301. évben. (Szabó Károly: Székely Oklvtár I.

20. lap.) A földrajzi név a székely nemzet Telegd nemétől vette eredetét. (Lásd Székely-Udvarhely.)

A már idézett 1280. évi oklevél szerint Ujlakpataka elválasztja Ujlakot és Bunnföldjét *Thylegtől*. (Orbán Balázs: A Székelyföld I. 41., 42. 1)

Templomhalom, halom, Kis-Kőrös mezőváros, Pest megyében. Állítólag e helyen a török dúlások előtt falu állt, és templomának nyomai még találhatók.

Templomhegy, szép kerek domb az ecskendi pusztán, Pest megyében. Tetején, a rengeteg közepén, hajdan kápolna lehetett, melynek romjai most is láthatók. A boltozat igen vékony téglából állt, hasonló a falubeli plébánia-téren található tégladarabokhoz. A hegyoldalban holmi kisebb üregek, mint buvóhelyek láthatók; tán nem hiába neveztetik az ide nem messzire eső nagyszerű völgy Tatár-árká-nak.

Templomhely, határrész, Kis-Pereg falu, Arad megyében, rajta nagy árkok és tégladarabok találhatók.

Templomhely, dűlő, Péteri falu, Pest megyében. A község azelőtt negyed órányira távolabb állt, temploma a főnebbi dűlőben.

Templomi dűlő, a feketehalmi pusztán, Szalk-Szt-Márton mellett, Pest megyében. A rom alapja még látszik.

V. ö. *Öde-Kirchen*; *Czerkvicza*.

Pusztá-Templom, templom helye az almási pusztán, Tót-Györk falu mellett, Pest megyében, — sírbolt, csontvázak, római pénzek, sánczok ébresztenek itt figyelmet.

Pusztá-Templom, dűlő, Alsó-Némedi falu, Pest megyében. A templomnak csak helye látható, de sok elszórt kődarab is.

Pusztá-Templom, határrész, Tót-Györk falu, Pest megyében.

Pusztá-Templom, régi templomnak helye, az alapfalakkal, Szilágy falu, Pest megyében; a galambi pusztán.

Pusztá-Templom, dűlő, épületromokkal, állítólag Jászfalu egykori községet jelelők, mely most pusztá.

Pusztá-Templom, határrész, Békásmegyér falu Pest megyében. A Dunaparton templomomladék, melyről azt hiszik, hogy ez a régi *Fehéregyház*. (Lásd azt.) V. ö. Mogyoró, B.-Megyer.

Pusztá-Templom, dűlő Tatár-Szt-György falu, Pest megyében, rajta templomrom létezik. Vannak romok a községhez tartozó Peszér és Baracs pusztán is. Urnak, római pénzek és hosszú vonalban téglák találhatók.

Pusztá-Templom, szántóföld, Felső-Dabas falu, Pest megyében, itt állítólag egykor erősség állt. A falu határában csontos gödrök, régi pénzek stb. találhatók.

Pusztá-Templom, dűlő Vacs pusztán, Pest megyében. Vacs ma már falu.

Pusztá-Templom, kőhalmaz Mikebudán, Pest megyében, a Majthényi család birtokrészén. Állítják, hogy Mikebuda egykor népes falu lévén, itt lett volna temploma.

Pusztá-Templom, Akasztó falu határában, a Szentimrei pusztán, Pest megyében, mesterséges, mintegy öt öl magasságú templom. Csak régi torony,

melyhez a későbbi épület hozzáragasztott. Szentimre távol van Akasztó falutól.

Pusztá-Templom, vak szikes szántóföld, Keczel falu, Pest megyében. Régen templom állott ottan, melynek romjai azonban már nem láthatók és csak szántás alkalmával forgattatik ki néha egy-egy téglá. Állítólag hajdan itt falu állt.

Pusztá-Templom, dülő, Nagy-Bátony falu, Heves megyében; a romok most is láthatók.

Pusztá-Templom-oldal, legelőrész, Fel-Debrő falu, Heves megyében. A szoláthi határon. Tehát kell, hogy Szoláthon volt legyen pusztá templom.

Pusztá-Templom, rét, Kápolna falu, Heves megyében. Tó faluval határos.

Pusztá-Templom, kaszáló, Markaz falu, Heves megyében. Régen ott állt a község temploma, mert jelenlegi helye még akkor erdő volt.

Pusztá-Templom, máskép Keresztlaposa, szántóföld, Mindszent falu, Heves megyében. Ez a régi község helye, honnan a lakosok délnyugatnak, mostani telepökre költözködtek. A régi templom romjai maig is láthatók és körülötte a mindszentiek néhány évtizeddel azelőtt három ízben nagyobb mennyiségű arany- és ezüst-pénzt találtak.

Pusztá-Templom, rom, Baracska falu, Fehér megyében, hol régenten a falu állt.

Pusztá-Templom, legelő, Tisza-Abád falu, Heves megyében; e helyen állt egykor a régi Abád. *Templomfertő* semmire se használható föld.

Mind e nevekre nézve vesd össze a Faluhely cikket.

Pusztá-Templom, határrész, Tisza-Ders falu, Heves megyében. E helyen állt régen a falu. Lásd Tisza-Ders cikket.

Régi Templom-hegy, itt állott egykor Bénye Pest megyei falu temploma, melyet a törökök elpusztítottak.

Teplicz, ma Szkleno, Bars megyében. (Lásd Szkleno.)

Terebes, hajdan magyarok által lakott falu Moldovában, Bákó mellett. A XV. században Jó Sándor moldovai fejedelem e falu jövedelmeit a bákói püspökségnek engedte át. (Schmidt Vilmos: Romano-catholici per Moldaviam episcopatus res gestae. 37. lap.) Még a XVI. és XVII. században létezett, és róla ezt írja Baudin püspök: »A bákói püspökséghez tartozó falu, 155 lakossal. Sokszor elsajátított, és ismét a püspökök gyakori változása miatt visszaadott. Az egyházi telekből András dalmát barát egy paripáért nagy részt eladott«. Ismét: »Terebes helység ugyan a bákói püspökség jöszága volt, de jövedelmét a fejedelem húzza, s így a püspöknek csak az a haszna van belőle, hogy neki minden héten egy-két napot szolgálnak, midőn a fejedelem nem foglalkoztatja lakosait, máskép nem robotolnak. Sőt a falut is Ureki Miklós tulajdonának mondja lenni, és erről némely iratokkal birván, nem tudjuk a napot, melyen elfoglalandja.« Ez nagy részben meg is történt. Dabissa Eustach moldvai vajda 1662. évi levelei Tere-

best városnak és a bákói barátok birtokának mondják. Kétkedni nem lehet, hogy a Terebes név feledékenységre menvén, helyébe a »Barát« név jött forgalomba; ez éppen Terebes falura vonatkozik, csak hogy szűkebb határok között. Az elidegenített földeken, Barát szomszédságában, több falucska épült, úgymint: Fontanell, Küsbikk, Mardzsinen stb. Egy 1710. évben Hevenesi Gáborhoz intézett levél Terebest, mint kath. püspök székhelyét említi (Hevenesi VIII. 65. lap); a mely alatt azonban Bákó érteendő. Még 1740. évben is előfordul Terebes falu neve. A Terebes nevet azonban most csak egy patak viseli, mely a Bákótól éjszaknyugot felé eső hegyekből eredvén, Barát felé délnek kanyarodik iszonyú mély árkával, azután keletnek fordulva, Bákó fölött a Beszterczébe szakad. (Jerney: Keleti utazás I. 216., 217. l.) Schmidt Vilmos kifogást tesz, hogy Frundescu Demeter Helynévtára, mely a rumén cultus és oktatási minisztérium helyeslésével 1872-ben megjelent, e falut nem említi; de nem veszi figyelembe, hogy ma már nem létezik.

V. ö. Trebess.

Terebesi mezőszil, hajdan határhely Ugocsa megyében. Említve 1319. Bábonny falu határjárásában: Therebesi mezeuzil alakban. (Zichy codex I. 164. lap.)

Ternava, patak, a Hodosáni határból Kottori határába jó és Alsó-Domboru és Légrád határán keresztül a Drávába folyik.

Ternavec, falu a Muraközben, a

Dráva folyó és Nedelic mezőváros közt. E falu és Maczinecz, Chrechán, Felső-Hrastyán határát a Ternava folyó átfutja, mely a Mura folyóba szakad. A falu 1887. november hóban a *Dráva-Magyarod* nevet vette föl miniszteri engedéllyel.

Ternova, folyó a Muraközben. Ez Csáktornya mezőváros és Ternavec falu határát átszeli, és a Mura folyóba szakad, Goricsan falu alatt. Schedius ezt is Ternova-nak írja.

Alsó-Ték, határrész Egerbegy mezővárosban, Torda megyében.

Tétös, hajdan pusztá Temes megyében. Mátyás király 1478. Csáky Mihálynak a Temes megyében fekvő Ohath pusztát a hozzá tartozó *Theethews* stb. pusztákkal adományozza. (Lásd Ohath.) (Gr. Csáky cs. lvtára.)

Tiladia, völgy Nádas faluban, Arad megyében. Itt régi bányászatnak nyomai szemlélhetők. — Ugyan e faluban van a *Tiladia* patak, mely a Csigérbe folyik.

Timpor, hajdan sziget az Unna folyó mentén Bosniában. 1285. évben kötelezi magát Radislaus Comes de Glaas, Vrbaz et Zana, hogy a topliczai apátságnak az Unna folyó mellett fekvő *Tympor* szigetet, mely Tympor halála után, királyi levelek alapján reá és testvérére Dénes bánra maradt, visszaadja. (Kukuljesics: Jura I. 96. lap és Tkalesics 218. lap.) Timpor személynév is volt. Így Timpor 1193. évben zágrábi főesperes. (Tkalesics.)

Tinoka, vízer Török-Szt-Miklós mellett, Külső-Szolnok megyében. Balássy Ferencz úgy sejti, hogy a Tiszá-

nak Morotva nevű kiszakadásából ered, mely tán egykor Balának nevezetett. (Új M. Múzeum 1858. I. 510. lap.)

Tinta-fertő, vízállás, mely el nem párologhatván, tintaszerű fekete folyadékká változott, Tisza-Bő falu, Heves megyében.

Tiszakebel, Békés és Csanád megye területe s az ezekkel szomszédos részek érthetők e név alatt, melyet Tinódi Sebestyén használ. Hasonló elnevezés Kákony Péternél az Erdőkebel név. (Régi magyar költők tára III. k. 396.)

Tiszapálháza, hajdan falu Szabolcs vagy Szatmár megyében. Zsigmond király 1393. évben Dávidnak, Albeus Márton fiának, azon érdemeinél fogva, melyeket Morvában Bizencz vár ostromában szerzett, a magvaszakadt Dorogi Miklósnak Szabolcs és Szatmár megyében fekvő javait adományozza. Ezek közt pedig Diószeg, Egyed, Csokál, Tiszapálháza stb. (M. Tört. Tár, IX. 125. lap.)

Tissina, falu Vas vármegyében; az 1887. év utolsó negyedében Csendlak nevet vette fel.

Tizenkéte mbervágó-rétje, nagy térség a rengeteg erdőben, Bodony falu, Heves megyében. Onnan kapta nevét, mert hajdan 12 nemes ember rétje lett volna.

Tizenháromváros vagy Sárvári vármellék, falu, Vas megyében. Midőn Leopold császár 1677. év június 8-án a sárvári uradalmat gróf Draskovics Miklósnak adományozta, a hozzá tartozó helységek közt meg-

említették Tizenháromváros, Péntek falu, Saár stb. A kuruczvilágban e helység elpusztult, és azt újra benépesíteni és szabadalommal felsegíteni kellett. Az 1715. évben adott szabadalom így hangzik: »Mi gr. Erbeville Borbála Sárvárnak örökös földesasszonya, aggyuk emlékezetül ... hogy mi adtuk föl Sárvár várunkhoz tartozandó pusztá falunkat ... mely is az elmúlt krutz háboruban az ellenség miatt égettetett le ... Tizenháromvárost, mind azoknak, valakik reá ujonnan akarnak épüllyi ily conditio alatt, hogy stb. Költ Sárvári városunkban Boldogasszony havának első napján. Ezer hétszáz tizenötödik esztendőben. Gr. Draskovics Johanna.« Tizenháromváros, mely Vármellék mezővárossal érintkezik, nevét azon 13 házzsántól kapta, mely azt eredetileg alakította, most a községben (1864. év) 34 ház van, és több gazdasági épület. A Gyöngyös folyó mellett fekszik.

Tobán, Csépa Heves megyei falu egy része és pedig a nyugoti oldalon, mely alacsony fekvésénél fogva gátakkal van védve a víz beszakadása ellen.

Tobán, Szolnok városának tizede a Zagyva mellett, Heves megyében.

Tobán, a községi beltelek egy része, Tószeg falu, Pest megyében.

Tobány, dülő Szent-Gál faluban, Veszprém m.-ben. Ezt a nevet a helyszineléskor nyerte. A birtokos a dülöt »Gellamellék« és »Vinyére« nevezi.

Toban, városrész, Abony mezővárosban, Pest megyében.

Toban, Bábony, Somogy megyei falunak azon része, mely az éjszakké-

leti oldalon levő dombon épült. Csak néhány házból áll.

Toban, kis kaszáló, Kis-Igmánd területén, a nagyigmándi tó mellett, Komárom megyében.

Tobány, útca Mácsa faluban, Pest megyében. A tiszta magyarságu Mácsa ezen utcájában 1818. évben felsővidéki tótok telepedtek meg, a kik e nevet fentartják.

Tobány, városrész Nándor faluban, Nógrád megyében.

Tobány-kertalja, dülő, Hort falu alsó végén, Heves megyében.

V. ö. Tabán.

Tobány, dülő, Köveskál falu, Zala megyében.

Tofaia, kis patak Zsebely falu területén, Temes megyében.

Tolvajhágó vagy *Diebsweg*, út Szepes megyében, mely Keppler mérnök felvétele szerint Új-Tátrafüredtől kezdve, egész a zsdjári átjáróig, a bélai csepkőbarlang felé 16280 méternyi hosszú. A mostani országút azonban, mely Új-Tátrafüredtől egész azon helyig vezet, 31,300 méter hosszú. Tehát a most felmért Tolvajhágó kerek két mérfölddel rövidebb, mint a jelenlegi kocsit. A csorbai tóhoz is képez összekötő ösvényt.

Tomicza, falu a volt bródi határ-örezred kerületében. Robert Károly királynak egy levele kelt 1303. évben in *Tamycha* szeptember 16-án (feria secunda proxima post octavas nativitatís beatæ virginis), melyben a Valkó megyei Pacsinta birtokára nézve tesz intézkedést. (Gr. Festetics cs. lvtára.) Ráth Károly (Magyar királyok uta-

zásai) semmi adatot nem közöl Robert Károly király 1303. évi itt tartózkodásáról. Tudjuk azonban más forrásokból, hogy a király ez évben szeptember 1-én Péterváradon, szeptember 29-én pedig Kobul-ban (a Bács megyei Kovil) tartózkodott. Tehát legnagyobb valószínűséggel állíthatni, hogy az oklevélben mint keltezési hely említett Tamycha a mai Tomicza, mely szintén a király által bejárt déli vidéken fekszik.

Tordafalva, hajdan falu Háromszékben. Határa Zalán faluval egyesült, hol ma is a Tordapataka létezik. Az erdő, melyről a csermely lefolyik, Tordapataka fejének nevezetik.

Tordolo, hegy a gyergyói fiókszék, és Udvarhelyszék közt, a küküllői heglánczolaton, a Küküllő-Tó-Mező és Borson-tetej hegyek közt, négy órányira Alfalu és Csomafalva közt.

Tordosa, vízér, Sopron megyei Szárföld falu határában.

Torokfő, hajdan határhely B.-Kajár faluban, Veszprém megyében. 1086. évi határjárásában: ad caput voraginis, quod dicitur *Churchufeu* (Árpád-kori új Okmtár. I. 31. lap.) és egy 1234. évi okmányban: ad caput voraginis, quod dicitur *Churchufeu*. (U. o. 331. lap.) Az ember alig hiszen szemének, mikor először lát ilyeneket! — mondja Hunfalvy Pál. — A »caput voraginis« mi volna egyéb, mint *torok-fő*, s ezt az oklevél *churchufeu*-nek írja; pedig ez finnes, *kurkku* torok lévén a finn nyelvben; *kurkku-pää* szó szerint azonos a *churchufeu*-vel. Az nem gyöngíti a szószerinti azonossá-

got, hogy nem tudjuk a churchu-nak valódi ejtését: mert ám a Temetési Beszédben is *turchu-t* találunk torok helyett (»hug turchucat mige zocoztia vola.«) (Nyelvtudományi közlemények V. k. 258.) Jerney bizony kevésbé találta el, midőn Churhufeu-t Csurhó-főnek ejti és vizórvénynek magyarázza. (Nyelvkincsek.) Az általa idézett kajári határjárás és így Curchufeu is a Győr megyei Kajárra vonatkozik.

Mások a Csurhu-főt Csurgó-főnek ejtik, de a csurog szó nem felel meg a vorago értelmének.

Thorolnok, szántóföld, Csicsér falu, Ung megyében. 1511. (Csicseri lvtár.)

Tóthi (Káptalan-, és Nemes-) két részre osztott magyar falu Zala megyében, a Balaton közelében. V. István király idejében *Thoty* falu területét osztatlanul birta a Salamon nemzetség, az udvarnoki népek és a győri káptalan. A király parancsára Sixtus mester esztergomi olvasó kanonok 1272-ben a falu területét felosztotta, és annak felét a győri káptalannak hagyta. (Fejér VII. 4. k. 146. lap.) A Sixtus által véghez vitt osztályt 1274. évben jóváhagyta IV. László király. Az itt említett Tóthi falu Keszivel volt határos, és Csobáncz vára alatt feküdt. A felosztás következtében a részeket idővel *Káptalan-Tóthi*-nak és Nemes-Tóthinak kellett elnevezni. A Helynévtár a két elnevezés daczára a községet egységesnek mutatja be.

Totina, hajdan falu Bács megyében, a Duna mellett. 1658. évben Szalatnay György, Oroszlányi István és Szabó Mihály, másképp csepregi Hor-

váth Grubach, Fotina, Szántó és Gradina Bács megyei birtokokba vezetnek. Müller térképe Totina falut Baracska és Báthmonostor közt tűnteti fel.

Tótpál, határhegy Oláhország és Brassó vármegye közt, a Vurvu Tigai és Garesin hegyek közt, 2 $\frac{1}{2}$ órányira Felső-Tömöstől.

Töböröcsök, hajdan falu, ma pusztá Fehér megyében, a Sárvíz mellett. IV. Béla király 1269. évben Máté és Csötör töböröcsöki bessenyőknek — de villa *Tuburchuk*, — a királynéi hírnökök két ekényire terjedő Fáncs nevű földét adományozza. (Fejér VIII. 5. k. 288. l. Jerney J. Keleti utazás 236. l. Nyelvkincsek. 144. lap.) A fehérvári káptalan bizonyítja 1335. évben, hogy Nothyr Máté, fáncsi bessenyő nemes az ő fiainak Miklós, János és Balásnak az ő örökös részbirtokait Fáncs és Töböröcsök határában átengedi. (Fejér VIII. 5. k. 289. lap.) 1344. évben a Szent-János keresztesek fehérvári conventje a nádornak jelentést tesz, azon vereségről, melyet István Tuburchuki Domokos fia bizonyos hatalmaskodóktól szenvedett, valamint Tuburchuk-i házában elkövetett pusztításokról. Neveztetik itt Máté is, — dictus Tuburchuch. (U. o. 290. l.) 1355. évben Nothy Máté de Töböröcsök, és István, Domokos de Töböröcsök fia birtokosztályra lépnek, úgy hogy István Töböröcsök falu felső, Máté annak alsó részét bírja; a boldogságos szűznek szentelt templom fölött pedig a kegyuri jogot közösen gyakorolják. (U. o. 291. l.) 1361. év-

ben nevezett töbörcsöki István özvegye Gyenge, tiltakozik Sági Balás és Töbörcsöki (de Tebercheuk) Domokos ellen, kik az özvegy birtokrészébe betörvén, őt megsebesítették, és fiát elkergették. (U. o. 291., 292. l.) 1389. évben Fáncsy Péter tiltakozik Töbörcsöki Domokos, Péter fia ellen, nehogy ez saját, vagy Énekes János lovait, a tiltakozónak töbörcsöki birtokrészén tarthassa. (U. o. 294. lap.) 1399. évben Imre de Teberchek, Pál fia az Ajoni nemesekkel a köztök fenforgó perre nézve egyezségekre lépnek. (U. o. 296. lap.) — Nem csak Töbörcsök, hanem a szomszéd Alsó- és Felső-Bessenyő, Egres, Hatvan, Ladány, Fáncs, Fecse, Ság, Tulge és Gyula-Örs faluban is laktak bessenyők. A Töbörcsök és Csöbörcsök névnek meglepő hasonlatossága azon következtetésre birta Jerneyt, hogy miután a bessenyők a kúnokkal Anna Comnena szerint azonegy nyelvűek voltak, egymással összeolvadtak Cumaniában és onnan, nem másunnan hozák el magukkal a régi nemzeti helynevet, a mint az a költöző népek szokása. (Keleti utazás I. 55. lap.) és a mint a 18. században is tapasztaltuk a Déloroszországba költözködő szerbeknél. V. ö. Tebersek és Csöbörcsök.

Töllös, dülő, Kopeza falu, Zala megyében.

Töllösrét, dülő, Nemesnép falu, Zala megyében.

Tölös, pusztá, Galambok falu, Zala megyében. A pesti növendékpapság birtoka.

Törjék, Felső, Alsó és Közép más-kép Horgas, dülő András hidán, Zala megyében. A nevezett falut a Törjék család birta.

Törökök halála, mély völgy Balaton-Henye falu határában, Zala megyében. Avagy, mint Bátorfi Lajos írja: *Török-halál*, hegyormozat a nevezett falu mellett, hosszúkas meredek sziklasorozattal.

A néprege így fejti meg e nevet:

A nagyszámú török csapat,
Egytől-egyig mind elveszett,
Nagy része a mélybe hull alá,
A harczi szép halál helyett;
S örök emlékül a tető,
A melyen a harczt vívatott
Török-halál nevet kapott.

Törvénydomb, Alvincz határánlevő magaslat, Alsó-Fehér megyében, hol ezelőtt akasztófa állott.

Traján, dülő Székudvar falu határában, Arad megyében.

Traján, vízer, Nagy-Pél falu területén Arad megyében. (Lásd Balta.)

Traján, ősrégi árok, mely délről éjszakra nyúlik Boros-Jenőn át; ennek határát átszelvén, de több helyeken már fel nem ismerhető, Arad megyében.

Traján, dülő Edlspacher-Simándon, Arad megyében, a mellette elvonuló Traján vagy *ördög-árkától* nyerte elnevezését.

Traján-koporsója, mészköszikla az Ompoly partján, Zalatna táján, Alsó-Fehér megyében. Az eső és nedveség veres és sárga csikokkal tarkázza be, a nép pedig azt mondja, hogy időnkint megindul a nagy imperator

vére, azt híven, hogy e nagy sziklatömeg alatt nyugszik Traján. (Vasárnapi Ujság 1866. év 50. sz., hol a néphitről még több adat olvasható.)

V. ö. Troján.

Pratul lui Trajan. Xenopol oláh író ráfogja, hogy így hívták 1176. évben a mai Kereszttest, Torda megyében; és Orbán Balázs is mondja, hogy az oláhok Kereszttest Prat de Traján-nak nevezik. Lenk Ignác némileg eltérőleg és kételkedőleg írja, hogy Keresztes falu mellett állítólag a Keresztesmező (Kreuzenfeld, Prat de Traján) fekszik, a melyen Traján császár teljes győzelmet nyert volna Decebal fölött. Xenopol nézetét, melyet azonban jóval ő előtte már Büsching hangoztatott (Grosse Erdbeschreibung VI. köt. 271. l.), Hunfalvy Pál már 1885. évben támadta meg (Budapesti Szemle 200., 204., 205. l.), de legújabbán Réthy Lászlót is, ki a »Pratul lui Trajan« nevet Bonfinius korából származtatja. E helynév soha sem élt az erdélyi oláhok közt, kik a prat, pratul szót nem ismerik. Félreértésből Opitz Márton 1620. tájban Zalatna mellett találta volt meg; s a múlt században jezsuita írók Torda közelébe vitték. Csak a félreértés talaja kedvezett a Traján névnek, így lett a Kaján-útból is Traján-út. (Századok 1887. év 743. lap.)

Traján nevét a rege és népmonda karolta fel, sőt a szlávok épen az istenek társaságába helyezték. De minél inkább elterjedt az ő neve, annál kevésbé maradt ez a történelem tárgya. Jireček Constantin (Ge-

schichte der Bulgaren 75. lap) említi a »trop Trojan« nevű sánctot a kióvi kormányzóságban, a mely mindenestre különös tünemény déli Oroszország síkságán. Troján kora az orosz mondákban Jaroszláv ideje elé, Oleg Svatoslavics kormányának korára (972. év táján) tétetik. E sánctolatokhoz a kis-oroszok különféle mondákat kapcsolnak Trojánról, »Ermalan« csárjáról. Bolgár népdalok még ma is szólnak Troján czárról, mérhetetlen kincsek uráról, a kinek 70 szökőkútból folyik a színarany és ezüst. A Balkán alatt létezik Trojan város kolostorral; a Topolnicza folyón át Tatar Pazardsik mellett a Troján-híd (Trojanov) vezet; nem távol innen romok láthatók, melyeket a parasztok »Trojanov-grad«-nak neveznek, és a Trojanova Vrata (Kapudzsik) nevű hegyszoros. A bolgárok közt nagyon el van terjedve a Trajan mint keresztnév, kivált Trajko kicsinyítő alakban, hasonlóképp a macedo-rumunok, avagy czinczárók közt. A római császár emléke különösen élénk még a Vaskapu táján, hol az ő hídja vezetett át a Dunán. Szerbiában is a Sabácz melletti erdőben, »Trojanov grad«-nak nevezett romok találhatók; noha ezek, mint mondják, középkoriak. Szerb népmondákban Trojan egyszer háromfejűnek, viaszszárnyakkal van feltüntetve, máskor kecskefülekkel, egy harmadik mondában éjjeli lénynek van festve, mely a nap világától fél, nehogy elolvadjon.

A már fent említett erdélyi »*prat de la Trajan*« nevű mezőről Jireček

azt állítja, hogy ez magyarul: Kereszt-tesmező.

A mint a monda és mythologia Traján nevét hatalmába kerítette, úgy történt ez más historiai személyekkel is, mint például Nagy Károlylyal és Rótszakálu Frigyes császárral, a kikben az ily esetekben Wodan istent, a menny urát kell gondolnunk.

Az apokryph irodalom okozta a legnagyobb zavart. Ebből származott az Alexander-monda, mely még nyugoti Európában is elterjedt. E monda Bulgariából Szerbiába nyomult, onnan körülbelül a XV. században egyrészt Oroszországba, másrészt az ádriai tengerpart tartományaiba, a hol ez az ottani nyelvjárásokhoz idomítottatott. Ezen irodalom befolyása okozta, hogy Nagy Sándor neve a bolgár népnél oly ismeretes, mint akár Kralyevicse Márkóé. A Trajan-monda is hasonló módon keletkezett; a bolgároktól ez az oláhok közé vette be magát, a kiknek középkori fejlődése különben is a bolgároktól indult ki. Bevette magát általában a szlávok közé. Még a spanyol románczák is magasztalják Trajánt igazságszeretetről és szelidségről.

Meg kell tehát különböztetni a történeti Trajánt a monda Trajánjától; ezt az utóbbit, más népekkel együtt, az oláhok is magokénak vallhatják, az előbbi nem. Az az irodalmi szédelgés, mely a klasszikai tanulmányok fölbredésével már a XV. és XVI. században Trajan névével Erdélyben gyakorlatban volt, a fel-

iratok hamisítását is magával vonta.

A római romokat gyakran Trajanski-grad = Traján városnak nevezték, mint például Burnum mellett Dalmatiában, melyek az olaszoknál »archi Romani« néven ismeretesek. (Jung Julius: Römer und Romanen in den Donauländern 259—262. lap.)

V. ö. Troján, Trójás.

Tránác, dülő, Csanád falu, Pest megyében. Szőlőirtvány, a fensíknak sárközi Őrjeges mocsárokra mélyedő oldalán.

Trebes, erdős hegy, Belotincez falu határában, Temes megyében.

Vannak Stájerországban és Krajnában Trebes helynevek, melyek a szlovén trêbiti = irtani, trebež, irtás szótól származnak. Ide tartoznak a csehországi Trebesicz, Trebesov, Trebestovics, Trebihost, Trebischko, Trebitsch, Trebnitz; a tengerparti Trebesce, a horvát Trebovacz stb. helynevek.

A Trebes gyakori személynév okleveleinkben. Így 1216. Trebus, Terepes, 1219. Terbus (a váradi Regestrum 326., 273. és 3. §§-ban). 1272. évben Terebuch. E helynév előfordulta az illető vidék egykori erdős jellegét, és a még létező, vagy egykor létezett szláv lakosságot bizonyítja. A mai Gallneukirchen (Linz-től éjszakkelet felé) vidékén még 1111. és 1115. években szláv földbirtokosok laktak, a szláv nevű Pröselzdorf — mely még 1111. évben is Primizlastorf — Threbeia és Thribinicha. Trebes pedig 1115. évben Threbessa, bizonyosan egy többől a

cseh Treba, Trebato, Trebiz nevekkal. A Ridmarcha vidékén fekszik praedium Marchuardi Threbeia, praedium Trebesse, praedium Penzonis Threbinicha. Threbeia és Threbinicha, azon egy, t. i. a trëbiti = irtani szógyökből erednek.

Trebess, folyó a volt gradiskai határőrezred területén. A Trebess alatt az Illova és Pakra vízének egyesülését kell érteni; Lónya alatt a Szávába ömlik. Hatsek atlaszában a Lónya első ága van Terebes néven tévesen megjelölve. Szent István király 1031. év táján a Magyarországhoz tartozó Szlavonia azon részét, mely a Kulpának a Szávába való ömlésétől kezdve a Dráváig terjed és Trebes folyó és a Csernitz mocsár által határoltatik, Kreszeimir horvát királynak átengedi, jutalmul a Konrád császár ellen neki nyújtott segélyért. (Fejér VII. 4. k. 42. lap, János guercsei főesperes után.) IV. Béla király 1257. évben valamely várjobbágy birtokait Gerzencze ispánságban meghatároltatja, említi Trebest, mint határt, így: Trebess, mely fok-nak neveztetik. (Hazai Okmánytár VII. 72. lap.) Okleveleink ezután alig emlegetik többé a Trebess folyót. (Pesty: Az eltiűnt vármegyék II. 233. és A várispánságok története 234. lap.)

Trischbachel, patak Vas megyében. A Geigenmayerhof mellett ered, és Sámfalva területén a Tauen folyóba szakad.

Trojái mező. A Szepes megyei Zsígfa falu 1301. évi határjárásában

clőfordúl campus Trojanus határhely. (Hazai Okmtár V. 89. l.)

Troján, egy az erdélyi részekből jövő út, mely a monyorói erdőn át Arad megyében a Maros felé törekszik. A tudákos hagyomány alaptalanul Traján császár építményének tartja.

Tropóc, falu Vas megyében, 1887. évi október hó óta Murafüzes-nek neveztetik.

Trubar, falu a hajdani Zana vármegyében (mai Bosnia). A zágrábi káptalan és Leustach slavoniai bán kiküldött embere Budk, András fia de Zana 1361. évben leírják Trubar falu határait, mely Lorand, Gyura fiának birtoka. A határok közt említetik Brebrovaruda, Bebrova patak, Trubaricza patak, Trubar kút. (Zágrábi kápt. ltára.)

Trubaricza, vasérczbánya a hajdani Zana megyében, 1361. (Lásd fent.)

Tubolyszer, szőlőhegy, Börzönce falu területén, Zala megyében. Állítólag a szentlászlói Tuboly családtól.

Tugát, folyócska, mely Szava egykori falu területét áthasítja, Győr megyében. Említve 1640-ben. (Fehér Ipoly: Győr megye leírása 519.)

Tul-láti, dűlő, másképp Hidi szőlők, a rákospataki híd mellett, Péczel falu, Pest megyében.

Tulát, szőlőhegy, Hévizgyörk falu, Pest megyében. Nevét onnan vette, mert Hévizgyörk faluval a Galya völgyön, átellenben fekszik.

Tuláti dűlő, Pusztamonostoron, Heves megyében.

Tuláti, dűlő, részint szántó, részint kaszáló M.-Tárkány falu, Heves megyében.

Turbucz, halom Szeghalom határában, Békés megyében.

Turkesztán. Belényesi Márton diák 1583. évben egyezségre lép Belényes mezővárossal, Bihar megyében, bizonyos peres földekre nézve Petras falu oldalán. Ez alkalommal Márton diák a Twkezthan nevű földet is átadja a belényesieknek. (Liber Regius II. Sigismundi Báthory 119. lap.)

Nagy-Turna, lásd Csukárd.

Kis-Turna, lásd Terling.

Turgonpéterszállása, hajdan Kún-Szállás, 1521. határjárás Kenderes faluval. (N. R. A. 258. cs. 34. sz.)

Turján, kis és nagy, dűlő Ócsa faluban, Pest megyében. A nagy-turjáni dűlő kezdődik Alsó-Némedi község határánál és elnyúlik a szomszéd babádi, sári, besneyi és dabasi határok közé. Ócsán turjános föld alatt, vizenyős, mocsáros földet értenek; azért van itt még sátorhegyi turján, kalikaljai turján, vöröséri nagyturján, óméri turján, limbusi nagyturján. Mindenikben csadé, gizgaz és nyúl vessző terem.

Turzó, szőlőhegy Pele faluban, Közep-Szolnok megyében.

Tusaura, hegy Hunyad megyében, fél órányira a Gyógy-patak jobb partjától, a Csepturara és Vurvu-Moguri, Djalu Grevilor és Padure-Onandulaj hegyek közt, $1\frac{1}{2}$ órányira Renget falutól.

Tuzokhegy, dűlő Szalk-Szt-Márton mezővárosban, Pest megyében.

Tuzokpart, dűlő, Tisza-Örvény falu, Heves megyében. Benne a Tuzokhalom.

Tuzoklaponyag, dűlő Karczag mezőváros, N.-Kúnság.

Tuzokhát, hátság dűlő Körös-Tarcsán, Békés megyében. Rajta sok tuzok tanyázik.

Turzsó, szőlőhegy Pele falu, K.-Szolnok megyében.

Tündér, nagy; és kis; szőlőhegy; Torda város, Torda megyében.

Tündérek tava, határrész Gyula-Fehérvár déli részén, Alsó-Fehér megyében. A Tündérek tava a királykút közelében fekszik, és helyén a monda szerint a *Fekete vár* feküdt.

Tündérlak. Ezt a nevet vette fel Lapsina Zala megyei falu 1887. november elején.

Tündérvár, meredek, kopasz oldal Kolos mezőváros területén, Kolos megyében. A nép itt egyébiránt nem is létező barlangot kutat, melyben Dárius kincsei vannak elrejtve. A barlang szája minden hetedik évben egyszer nyílik meg magától, és pedig Szent-György napján éjfél 12 órakor. A barlang nyílását elzáró kő elgurul, és távol marad éjfél utáni egy óráig. A ki ezen egy órai időközben a barlangból csak annyi kincset visz magával, hogy abból jókor megszabadul, szerencsés lehet; de ha elkésik, a zárkó visszagurul, és a barlang nyílását elzárja. Az elkésést kapzsi kincskereső pedig éhen vesz el.

Thürne, lásd Csukárd.

Tüskevár, Nagy-Récsé falun kívül, mintegy száz lépésnyire külön álló

négy háznak elnevezése, Zala megyében.

Tüttös, szántóföld, Márokföld falu területén, Zala megyében.

Tyeptyilor, erdő Máramaros megyében; — leégett 1866. évben.

Tyukmonyos, szabad erdő Aranyos-székben, melyet a múlt század második felében, más erdőségekkel együtt a felső járás falui elfoglaltak. (Orbán B.)

Tyuko, hajdan falu Krassó megyében. László nádor és opuliai herezeg 1370. évben Krassó megyében, Mező-Somlyó mellett közgyűlést tartott, a melyen Krayzlonevű királyi jobbágyot *Tyuko* faluból, mint tolvajt elítélte. Az aradi káptalan 1464-ben Mátyás király parancsára beigtatja a Vrányiakat Werbolez, *Thycko*, Cseglo stb. birtokába. (Lásd Csiklova.) E Tyuko az ilyédi kerületben feküdt, és alatta a mai *Csikies* falu értendő, Illadia, Csiklova, Vrány közelében. Más Tyuko feküdt a halmosi kerületben.

Udorfenyője, mély gödör, fenyőfakkal, Homorod-Almáson, Udvarhely-székben.

Ugócz, tótul Ugovszka, praedium, mely Kubach faluhoz tartozik, Szepes megyében, és Gréniczcel határos. Kray Pál térképén, mely Bél Mátyás Prodrumushoz van csatolva, csak Jesuiten Mayerhofnak van nevezve. Korabinszky és Vályi sem ismerik mai nevén. Először Lipszkynél (1808.) találjuk nevét. A hivatalos Helynévtár hibásan Ugorszka-nak nevezi. A Magyar állam közigazgatási legújabb

térképén is Ugorszka-nak van írva. Láthatni e majorságot a Poprádról Dobsinára vezető út magaslatáról a Hernád völgyben. Birja a szepesi püspök.

A Jesuiten Mayerhof név onnan származhatott, mert a savnikai apátság jóságait a király 1692. évben az egri jesuitáknak adományozta, kik ezeket birták a szerzet eltörléséig. Midőn pedig a szepesi püspökség felállítatott, e jóságok 1772. évben ezen püspökségre átíratlak. (V. ö. Savnik.)

Ugorila, dülő Párácza falu határában, Temes megyében, a községhez keletre.

Ugrinhida, hajdan falu Temes megyében. A pápai tizedlajstrom még nem említi, de igen is Thesewlch (Tostula) és Sormes (= Swrmes, Selymes) falut, — melylyel együtt a XV. században előfordúl. Néhai Szegedy Máté fia László ugyanis saját és többi rokonai nevében 1464. a kolosmonostori konvent előtt tiltakozott, hogy Mátyás király a Temes megyében fekvő *Wgrunhyda* és Thesewlch rész-birtokát és Selymes falut eladományozhassa. (L. Thesewlch.)

Ugronlika, mintegy 20 ölnyire a kőszirtbe nyúló üreg Homorod Almáson, Udvarhelyszékben. Az üreg csak pár ölnyire van a víz fenekétől. Hagyomány szerint az itt birtokos Ugron családnak menhelye volt a vész napjaiban. Most denevér-lik.

Ugron, dülő Etéd faluban, Udvarhelyszékben.

Ujnép, nagy és kis. Szántóföldek dombon, Magyar-Szerdahely falu Zala megyében.

Ujszó, határrész, Oláh Tordos falu, Alsó-Fehér megyében.

Ujszent, szőlőhegy, Boeska falu, Zala megyében.

Maros-Ujvárakna bányatelep, mely 1791. évben keletkezett. Területe mint praedium Bánca, Felső-Magyar-Ujvárhoz tartozott. Ekkor a sóaknák megnyitvatván, a munkások ide kezdtek esődülni más sóbányák vidékéről és a szomszéd falvakról. A kormány is küldött ide kiszolgált öreg katonákat, kik az új telepet megnépesítették. A Bánca név kiszorítottatott, és Maros-Ujváraknára fejlődött, melyet a Helynévtár már mint falut sorol fel.

Ulikal-kő, hegy Marosszéken, a Füket-Szuka és Hányás-tetej hegyek közt; a Kis-Küküllőt a Nyárad paktától elválasztó magaslaton, fél órányira Kibédtől.

Ungi úr útja, határrész, Gelse falu területén, Zala megyében.

Unomhegy, silány bortermő hely (mintegy 30 hold), Ócsa falu, Pest megyében.

Unomhegy, szőlő, Páty falu határában, Pest megyében.

Unomhegy, szőlő Tura falu, Pest m.-ben. Silányan szokta jutalmazni a gazda fáradságát; azért unni kezdték.

Únum szántóföld, Valkó-Szt-László falu határában, Pest megyében.

Unomhegy, szőlő távol a községtől, Német-Szölgyén falu határában, Esztergom megyében.

Unterwald, az erdélyi részek azon vidéke, mely a szászsebesi, szászvárosi és szerdahelyi széket foglalja magában. Még ma is azon káptalan, mely ezen kerület egyházaira kiterjeszkedik, az Unterwälder, és az esperes (Dechant) a nép ajkán: der Walddechant (népesien Wölddegent)-nak neveztetik. Szász tájszólás szerint Unterwald = Angderwöld. Azon erdőségből, mely hajdan ezen alantabb fekvő kerületet a szebenitől elválasztá, még csak vékony nyomok léteznek, de hajdan nagy terjedelmű volt. (Schuller Transilvania 1861. év, 16. sz.) Azonban az Unterwald gyűjtő nevet mások nem csak az említett három szász székre alkalmazzák, hanem mindazon helységekre is, a melyek Szászváros és Omlás közt fekszenek, és a Sebusi decanatusnak a fehérvári káptalannal kötött egyezségben megneveztetnek. Az oklevél kelt 1330. év máj. 30-án és Szereday-nál található Notitia veteris et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae. (Baumann Ferdinand cikke a szászsebesi evang. algymnasium 1867/68. évi programjában.)

Uplás, hegy, mely a határt képezi Szepes- Gömör- és Liptó vármegyék között.

Urkony, hajdan falu Sopron megyében, most belső és külső Urkony, dülő Süttör falu határában. *Eggházaz Urkun* (Eghazasurkun) nevű birtok már a győri káptalan 1241. évi levelében emlittetik. (Wenzel VII. 125. l.) Ugyan e káptalannak 1344. kiadott oklevele pedig mondja, hogy Gimai

János Sopron megyéből, a Sopron megyében a Fertő mellett fekvő birtokát a Vezekény nemzetségből származott Conrád fiainak elzalogosította. Majd ismét 1393-ban Desy István, Pál fia *Vrk* nevű Sopron megyei birtokát a Fertő mellett Kanisay Miklósnak örök áron eladta. (Országos levéltár N. R. A. 641. cs. 34. sz.) A fehérvári káptalannak 1425. évi oklevelében pedig olvassuk, hogy Garai Miklós nádor és neje perben álltak Lánzsér vára és tartozmányai végett Vilmos fraknoi comessel, és miután ez utóbbi pervesztes lett, Garai Miklós és neje a vár és tartozmányaiba beigtatást nyertek, melyek között Szergény népes hely és Vrkon lakatlan pusztá megnevezetnek. Ennek következtében Kanisay László, a fentemlített Kanisay István fia, midőn Zsigmond király 1429. évben Ferencz nap utáni csütörtökön Sopronban közgyűlést tartott, a közgyűlésen óvását kijelentette, hogy Szergény és Urkund nevű örök birtokába a nádor magát beigtattatta.

Nagy Imre akadémiai tag biztosa-
nak mondja, hogy Urkony határának nagyobb része a Fertőben és a Hanságban eltűnt. (Századok 1883. évi októberi füzet 47. lap.)

A helynévről Zerpák Antal úgy vélekedik, hogy ez annyi mint: Urkompja, mert itt valaha herezeg Esterházy kompja létezett, Pomogyról szállítván ide az utasokat, de később a Hanságon keresztül Esterházától Pomogyig 1778. évben épített nagy-szerű töltés nélkülözhetővé tette a

kompot. E töltés kezdetén létezik az Urkony nevű pusztá hely. A hercegi családnak soká récze-szárcsa vadászó helye volt.

E helynév származtatását Nagy Imre hibásnak mutatja ki, mert Urkun, vagy Urkony ősi személy- és helynév, melyet kár volna elferdíteni (Századok i. h. 47. lap), hogy ez alaposabb vélemény, mutatja a föntírt Vrk helynév-alak 1393-ból.

Urtikus, hegy Hunyad vármegyében, a Csetras és Csepturára hegyek közt, félórányira Szekeremb falutól.

Urikány. Alsó pusztá, mely Borbátény faluhoz tartozik, Hunyad megyében.

Urukang, vagy Urunkang, (lásd Győr Szent-Iván.)

Usnyik, vízér Vukova falu területén, Temes megyében.

Utal, hajdan falu Győr megyében Bezi és Hugat közt. I. Mátyás király egy 1472. évi oklevele szerint a Poki család birtoka volt. (Teleki: Hunyadiak kora XI. k. 484—485. lap.) 1549. évben még itt laktak saját curiájokban Poki Gáspár, Gergely és Józsa. Területe most Bezi határának egy részét teszi. (M. Tört. Tár VII. 23. lap.)

Ülés, Dorosmához tartozó pusztá, Pest megye kis-kúnsági részében.

—**ülés**. Helynevi összetételekben fordul elő. Régen a megszállott, települt helyek illés, üléseknek, szállásoknak nevezettek. E szót helynevekben ma is gyakran lehet találni. Búni Bethlen Farkas 1604. évben Balássy Ferencznek ajándékozta Keresztúr-

falván pénzen vett *nemes ülést*. Például szolgálgának a következők:

Beledülése, hajdan helység Fejér megyében. (Lásd azt.) Belud személynév a XIV. század első felében. (Nagy Imre: Sopron vármegye oklevéltára I. k.) Utóbb is többször előfordul.

Budichülése, telek Tolna megyében. II. Géza király azt 1145. évben a körtvély-madocsa monostor javára adományozza. (Fejér II. 124. lap.)

Bogdásülése.

Battyánülése.

Harankülése, hajdan falu Zala megyében 1298. (Jerney.)

Kis-Ülés, domb Bogyiszló falu határában, Pest megyében. Föld alatt itt templom romjai találhatók. (V. Ö. Faluhely.)

Kis-Ülés, pusztá Kalocsához éjszakra, Pest megyében.

Kis-Ülés, telek Kál falu határában, Zala megyében, említve 1498.

Hegyen-Ülése, a XVI. században Hegen ülése, telep az egri püspökségben.

Nemesülés, szántóföld, Vizslás falu határában, Nograd megyében.

Oláh-ülés, dülő Eger patak falu határában Háromszék vármegyében.

Pálülése. (Lásd Paulis.)

Sajbülése, hajdan telep Torna megyében.

Sas-ülés, hegy Pócs-Megyer falu határában, Pest megyében.

Salamon-ülése, ma Salamonta. (L. azt.)

Szentiván-ülés, dülőrész, Bogyiszló falu határában, Pest megyében.

Tatár-ülés, domb Pest megyében.

Voffa-ülése, hajdan falu. 1247. évben Voffa illeyse, a Telegdi Csanád nemzetség birtoka, mely másképp Kőkényér-nek nevezetett, Csanád megyében. (Wenzel VII. 220. lap.)

Vikaris-ülése, ma Vitalisfalva falu, Liptó megyében. (Lásd azt.)

Üllő, állandó víz, mely kiszáradni nem szokott, Karczag város határában a Nagy-Kúnságban.

Ülűfészek, csendes kis erdőség, Árkos falu területén, Háromszékben.

Üleméres, dülő Demeterfalván, Udvarhelyszékben. A juhoknak ülemér-nek nevezett betegségétől.

Üleméri, dülő Sümegeh mezőváros, Zala megyében.

Ürös, hajdan falu, utóbb pusztá, Bács megyében. Erwes névalakban 1455. mint Morhath Jakub birtoka említették. E helynév 1486. évben Mátyás király levelében: Everos alább Kőrös. Hevenesinél: coloni Eorenses. Az 1554. és 1570. évi defterekben Örs néven fordul elő, mely névalakra azonban okleveles bizonyítékunk nincs. 1590-ben 13 házból állt. 1701. évben *Uros* kincstári birtok, mely török adóul 10 forintot fizetett. Ez az *Ürös* névnek rácz kiejtése. 1783. évben még tudták, hogy e pusztá Palanka határához csatoltatott. Rajta szállások álltak és az épületek alapfalai még a múlt század végén látszottak. De a régi térképeken már neve nem található. Most itt Palanka szántóföldjei fekszenek.

Ütmös, dülő, Vésztő falu határában, Békés megyében.

Üver, magas hegy Üschédfalván, Udvarhelyszékben.

Vadad, hajdan falu Krassó megyében. A pápai tizedlajstrom szerint *Wodad* falu 1333. évben a krassói főesperességben fekszik, melynek papja négy garast fizetett. 1370. évben László nádor és opuliai herczeg Krassó megyében törvényszéket tart, és többi közt Ordas András jobbagyát, t. i. Donk fiát Radint *Wodad* faluból mint tolvajt elítéli. (Gr. Festetics es. ltára) Krassó vármegye 1411. évben remetei Himfy István kérelmére, Jachiam de *Badad* kiküldi a gyertyánosi Csép Jakab elleni vizgálatra. 1414. évben Balogdy Mátyás dictus de *Walach* és fia Imre, mint Nyék és Csokal falu nyájának pusztítói, bepereltetnek a gyertyánosi Csép család által.

Vadleány lyuka, dülő Gyénes-Diás falu határában, Zala megyében.

Wagendrüssel, lásd Merény.

Vaják, rét Szilvágys falu területén, Zala megyében.

Vajczai, rét és legelő, Szécsi-Sziget mezőváros határában, Zala megyében.

Vajsa, hajdan falu Temes megyében. 1447. dobozi Dánfy László rész-birtokát *Waysa* faluban elzálogosítja Nagymihályi Lászlónak. Ennek özvegye Ilona, Csetneki Andrásné tiltakozik 1462. Dánfy András és János beigtatása ellen, *Waysa* stb. rész-birtokába. (L. Duboz.)

Vajsa, gödrös vidék, Margita falu határában, Bihar megyében.

Vakonfája, hajdan erdő Pest me-

gyében. 1385. évben Wakonfaya néven említették az Esső és Gyón közti határok leírásánál; és egy 1458. évi átiratban (Gr. Károlyi es. ltára II. 316. lap.), Örkény mellett.

Ober-Waldbauern, falu Vas megyében. Lipszky-nél előfordul Ober- és Unter-Waldbauern, mely utóbbi csak diverticulum és *Répach* nevet is visel. A múlt századi geográfusok: Korabinszky és Vályi e helységeket nem vették föl műveikbe. Fényesnél Alsó- és Felső-Waldbauern két német falu a borostyánkői uradalomban. A magyarországi helynévtárban, mely az 1863. év elején létező állapotokat feltünteti, Waldbauern és Sinesdorf helységek nem említetnek. Az 1873. évi Helynévtárban előfordul Sinesdorf vagy Sinersdorf, de Waldbauern falu nem. E két faluról az 1885. évi Budapesti Hírlap 238. számában azt olvassuk, hogy noha magyar községek, mégis Stajerországhoz tartoznak. Megmutatták a határköveket is, melyek bizonyítják, hogy a két község el van tulajdonítva Magyarországtól. Hat év alatt mégis eljutott a határsértés ügye illetékes helyre, mert Vas megye alispánjának elnöklete alatt bizottság alakult, egy miniszteri leirat következtében, és a bizottság már működik.

A Waldbauern név régi okleveleinkben nem fordul elő, és így valószínű, hogy azelőtt magyar neve volt, mely most feledékenységre ment.

Valiczka, patak Zala megyében; a Göcsej vidéken, Várhota közelében. Pusztá-Magyaród határát is átszeli.

Vancsa, határrész Szászujfalu faluban, Alsó-Fehér megyében.

Vancsa, alsó és felső, szántóföld, Hotticza falu határában, Zala megyében.

Vanyarcz, lásd Vonyarez falu, Zala megyében.

Vanyarcz, falu Nógrád megyében.

Vargapatak, a Verőfény, Csere, Nagyszeg, és Morum patak vizeiből táplálkozó patak Székelyudvarhelyen. Ennek daczára nagy szárazság idején a szomszjas föld vizeit felszívja, míg a városba jó. De hosszas eső, felhőszakadás és hóolvadáskor áradást okoz.

Vargó, hegy Marosszékbén, a Rippe és Nagy-Erdő nevű hegyek közt, egy hegylánczolon, mely Pota-patak és Valye-Biheruluj forrásait elválasztja, $\frac{1}{4}$ órányira Jedd, Tófalva és Agárd falutól.

Varjas, hajdan falu Udvarhelyszékbén. (L. Homorod-Almás.) Vargyas oldala, határrész ugyanitt.

Varjuvár, szántó, Köpecz falu, Miklósvárszékbén. A hajdani ismeretlen eredetű várból még egy kőfal áll fenn. Nagy-Ajta területén is Varjuvárnak neveztetik egy szántóföld, mely emelkedett helyen fekszik.

Varnyag, hegy a gyergyói fiókszékbén, a Belkénypatak jobb partja közelében, Várszeghez $\frac{3}{4}$ órányira, a Várpatak torkolatánál.

Vasashegy, ma Mecsekhegy Baranya megyében. Szent István király nagyobb legendája (7. fejezet) azt írja, hogy Astricus apát társaival együtt tiszteességes fogadásban részesülvén, a Vasashegy tövében szent

Benedek atya tiszteletére monostort épített. Ez a pécsváradai monostor, melyet Sz. István alapító oklevele »monasterium Sanctae Dei Genitricis Mariae, et Sancti Benedicti, ad radicem montis ferrei« czímen említ. Ez a Vasashegy, Szabó Károly szerint nem más, mint a Mecsek, melynek tövében épült Pécs, s attól egy órára Pécsvárad monostora. A Vasas név maig is fönn van a Pécs és Pécsvárad között a Mecsek hegységben eső Vasas falu nevében, melynek határában régi vasbányák nyomai látszanak.

Vashegy, szőlőhegy, Meszes-Győrök falu területén, Zala megyében.

Vashegy, pusztá. (L. Vonyarcz.)

Vashegy, jó bortermő szőlőhegy Vas megyében, Németujvár vidékén.

Vas Pál lyukja, Kis-Czel mellett a Ság hegyén levő egyik barlang neve.

Vaska, falu Verőcze megyében, a Dráva jobb partján, a Baranya megyében fekvő Dráva-Szent-Márton falu átellenében. Kalan pécsi püspök 1193. évi levelében említettetik egy comes curialis: Tiwa de Wasca.

A falu már legrégibb időben, mint a zágrábi püspök uradalma tűnik fel, de történetforrásaink ezt az időt közelebb meg nem jelölik. Azonban Imre király, midőn 1201. évben a zágrábi püspök birtokait leírja, Vaskát is a régi birtokok közt sorolja elő. A határok megjelölésére sokszor magán emberek földjei, sőt fák említettnek, de említettnek a Dráva is, a Loseniczi és Zagavicza patak (Zagyavicza falu Verőcze megyében, közel a Drávához), melyek bennünket

a vaskai uradalom fekvésére nézve tájékozna.

E helység legnagyobb nevezetessége a hajdan itt létezett Szent-Mártonról címzett apátság (Abbatia de Vaska S. Martini ad Dravum fluvium), a melynek romjai a Somogy megyei Dráva-Szent-Márton falu területén ma is nyomozhatók. Ezt a Szent-Mártont Rembald templárius mester, a király engedelmével, 1254. évben a zágrábi püspöknek eladta. Rembald előtt a pécsi püspök birta. Minthogy ennél fogva csak a Dráva választotta el Vaskát Szent-Mártontól, IV. Béla 1255. évben egy Vaskán kelt levelével elrendelék, hogy a szentmártoni nép ugyanazon szabadságban legyen részes, mint a vaskai, és ugyanegy püspöki hatóság alatt legyen. (Tkalcsics: Monumenta Episcop. Zagrab. I. 101., 103. l. Fejér IV. 2. k. 224. és 294. lap.) E kiváltságot megerősítette IV. László király 1275. évben. Szent-Márton falu neve a XIII. században: Terra Sancti Martini juxta Waskam. (Fejér IV. 2. köt. 224. és V. 1. köt. 32. l.) IV. László király egyúttal eltiltja Joachim pilisi ispánt és tárnokmestert, hogy Szentmártonban bármiféle tizedet szedhessen. (Katona VII. 684. l.) IV. Béla azonban 1255. évben Vaskán nap nélkül kelt levelében elhatározza, hogy e helyen a tized negyedik részének negyede a papokat illesse meg. (Henvenci VI. 149. lap.)

A pécsi káptalan 1267. évben bizonyítja, hogy Prezdhe bán fiai, a Szentkereszt nevű földet, mely Vaska

és Novaki közt feküdt, egyezség által Drask fiainak átengedték. A vaskai uradalom tehát dél felé messzire nem terjedhetett: — nem, még Novakig sem, mert közbe-esik Szentkereszt földje, mely most Drask fiait uralta. Vaska környékén ezen időben következő földrajzi nevek fordulnak elő: Losuncza és Vdruha folyók, Juzpotok patak Keresztur falu, Nadyzlov út. (Fejér IV. 3. k. 425. lap.)

Erzsébet királyné, IV. László anyja, Vaskát önkényesen elfoglalta, mire a király 1275. évben tisztelettel és nyomatékkal kérte anyját, hogy e birtokot a zágrábi püspöknek visszaadja. Úgy látszik, hogy a királyné kiadta kezéből Vaskát, azonban Timoté zágrábi püspök kevés vigaszt találhatott benne, mert a mint ő 1281. évben Fülöp pápai követnek és firmani püspöknek panaszolja, Miklós slavoniai bán és Henrik comes a megyét teljesen elpusztították, a marhát elhajták, a nép inségre jutván, kihalt, úgy, hogy midőn a püspök Vaskára jött, ott csak romlást és éhező, vagy haldokló embereket látott. Timoté püspök azért a nevezett évben Vaska és a többi jószágok pusztítóit egyházi átokkal sújtotta, és kiközösítette. (Knausz: Monumenta I. 143. l.) János zágrábi püspök is elég keserű tapasztalásokat tett. A háborús idő miatt a Vaska körül fekvő Guesche (ma Gacisce, a Dráva mellett, Vaskához nyugotra), szintén szomorú állapotra jutott. A szent-ágostoni barátok Tubina falut birták Vaska közelében, melyet távolsága miatt czélszerűen

nem művelhettek. Mihály zágrábi püspök ezért 1297. évben a barátoknak Tubina (tán a mai Czabuna) birtokáért egy bizonyos területet engedett át Vaska határában, és azt a barátoknak vaskai tisztje Olivér és néhány ottani praedialista által átadatta. I. Károly király, ki 1334. évben a zágrábi püspök alá tartozó kerületek praedialistáit a tizedek pontos fizetésére felszólította, ily felszólítást külön intézett Guesche egész nemességéhez is. Ugyanez a király 1340. évben megintette László zágrábi püspököt, hogy Ivanics, Dombró, Császmá és Vaska kerületeket, a *szent királyoktól* nyert szabadalmaikban tartsa meg. (Lásd Ivanics.)

A magyar királyok olykor Vaskán is megfordultak. Így IV. Béla 1245. ápril 2-án, márczius 17-én, 1255. ismeretlen napon és 1265. február 25-én, IV. László pedig 1276. február 25-én.

IV. Bélának idézett 1255. évi Szent-Márton földjét említő levele, apátságról nem szól, a mi arra látszik mutatni, hogy az apátság akkor még nem létezett. Való, hogy ez idő szerint meg nem állapítható, vajjon ki, és mikor alapította. Bizonyos, hogy az apátság eleinte a zágrábi püspök egyházi joghatósága alá tartozott, később azonban a pécsi püspökség alá került és a következő pusztákat birta: Matyasócz, Benedikovác (Beniscen-cze) és Oressgie, — melyekben alig férhetett meg 3 telkes gazda. Az apát azonban azt vitatta, hogy Velika, Losgie, Ottok, Dravicza, Dergniak, Radich (Radikocze) és Farka-

senuezi is az apátság birtokához tartoztak: de lakosaik a törökök gyakori dúlakodásai, a rablók sokszoros rájuk-törései s a Dráva folyó többszöri kiáradásai miatt véginségre jutottak, s ennek következtében, az apátság gazdátlan lévén, egészen elpusztult. A törökök kiűzetése óta azonban az apátság helyreállítatván, javadalmaival együtt címleg adományoztatni szokott.

A régi apátok egyikének neve sem maradt az utókorra. Midőn 1865. évben a címzetes apátság üresedésbe jött, az apátság jövedelme néhány évig a vallásalap gyarapítására fordítottatott. 1868. évben pedig az apátság Mihálovics József, címzetes csanádi kanonok- és Temesvár gyárkúlvárosi plébánusnak adományoztatott, ki most bíbornok és a zágrábi érseki széken ül. Utána az apátság javadalmait Horváth Mihály koszorús történetírónknak adományoztattak; a vaska-szent-mártoni apátság javai jelenleg Somogy megyében fekszenek, a hozzátartozó faluk Lakócsa, Dráva-Szentmárton stb.

Vaska külön főesperességet képez, a nassiczai és verőczei alesperességgel, a mai diakovári és verőczei alispáni kerületet foglalván magában. (Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék II. 301 — 303. l. Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története I. 416., 417. l. Tkalcics: Monumenta. Nagyon kevés szóval tárgyalja a Monasteriologia.)

Vask mint személynév fordul elő 1259. (Fejér IV. 2. k. 522. lap.) Jer-

ney csak 1252. évszámmal hozza fel Vaska helynevet, vonatkozásának kijelölése nélkül.

Vaska, hajdan erdő Tolna megyében. A XV. században említve a Tolnavár és Fadd közti határjárásban. (Hevenesí I. 228. l.)

Vaskafalva, Hajdan falu Baranya megyében. 1478-ben possessio Vaskafalva és Mihálkereke B. megyében. Ma egyik sem létezik. Kovachich: Formulae solennes styli 239. lap.)

Vaszil kapu, Magyarország egyik déli határa az első vezérek korában. Béla király névtelen jegyzője azt krónikájának 42., 44. és 57. fejezetében említi porta Wazi és Wacil néven. Ez a Balkán hegylánczon keresztül vezető szoros Szofia és Filippópoly városok közt. Ezen szorosnak egyik szurdoka az út építményei által örök emlékü Trajan császárról maig is Trajan kapuja nevet visel, s mint-hogy császár görögül *baszileusz* vagy *caszileusz*, azért nevezhették ezt — Szabó Károly véleménye szerint — a keleti birodalomban *vaszil* (azaz császár) kapujának. A Balkán déli oldalán fekszik, a szerbek és illirek által Vistosh és Vaszilyicza, Orteliusnál Vesteleza, a törökök által Emmehdagh, Eminedagh nevű város. (Katanacsich: Orbis antiquus I. 301. l.) Fejér György úgy nyilatkozik, hogy porta Wacil alatt az a hegyszoros értendő Szerdika (Sofia) és Filippópoly közt, mely porta Trajana-nak is neveztetik, és a Haemus alatt Bulgária határán fekszik. (Cod. diplom. VIII. 4. köt. praefatio 14. lap.) Fejér szerint Wazil

clausura S. Basilii, a miből kitűnik, hogy ő a nevet honnan származtatja. Engol Keresztély János a történetíró a vaskaput érti a porta Wacil alatt, melynek oláh neve Waschul, a hol a szörényi vár még további biztosságot nyújtott megtámadások ellen. Podhraczký József már óvatosabb volt, és a Névtelen jegyzőhöz írt commentárjában (302. lap) nem szól Szent-Bazilról, hanem a porta Wacil alatt porta Basilii-t, azaz Traján, vagy inkább Koszta császár kapuját, a Haemus hegyek szorosát érti. Ezen Vazul kapuja igen jól van kitéve Homannak ily felírású térképén: »Danubii fluminis pars infima«, vagyis a Duna folyásának harmadik képén.

A Névtelen jegyző krónikája (42. fej.) úgy említi e fönnnebbi szorost, hogy a magyarok Bolgárország felé megindulván, a Vaszil kapujához menének, és innen megindulva, a Ráczföldet meghódíták, mondja tovább (45. fej.), hogy a honfoglaló magyarok a Vaszil kapun túl kezdenék lovalgolni, és Filip király várát — azaz a mai Filippopelt — bevéké; végre mondja a krónista, hogy midőn Zsolt vezér vitézeinek megtérte után Magyarország határait kiszabá, a görögök felől a Waszil kapuig ért a magyar haza határa.

Valye-Vánó, patak Doboka megyében, mely a Szüle és Harsa hegyeken ered, a Mikola, Boncz-Nyires és Szekuláj falvak felől jövő csermelyeket jobb, a Valye-Szerate csermelyt bal partján magába felveszi és 3 $\frac{1}{4}$ órai folyás után a Válye-Szikuluj patakba

ömlik, egy órai távolságban Ördögös Püzes falu alatt.

Várdomb, dombos szántóföld Boeska falu területén, Zala megyében.

Várföld, falu Zala megyében. A szomszédságában létezett Várhely és Kányavár váraktól vette *Vártó* nevét, mely aztán Várföld névre változott.

Vaskapu, a Fekete hegyre vezető szűk út, Köveskál faluban, Zala megyében.

Vaskapu, erdő, Kerka-Szent-Miklós falu, Zala megyében.

Vaskapu, hegyes-völgyes és bokros legelő Ó-Budavári falu, Zala megyében.

Vaskapu, mély és szűk út Tolmács faluban, Zala megyében.

Vaskó, erdő Pető-Henye falu határában, Zala megyében.

Vasfurkó, szőlőhegy Kerecsen falu területén, Zala megyében.

Váné-pad, hegygerincz, Szék város, Doboka megyében. Ugyanitt: *Vánéberki táj*.

Vánod, erdő, Vállas falu határában, Zala megyében. *Vánodaljai dűlő*, szántóföld ugyanitt.

Vápa vára, rom Háromszék vármegyében, Bükszád mellett. attól félóránnyira, az Olt jobb partján, az abba szakadó Rakotyás patak közé ékelő hegyfokon. El várhoz tartoztak Almás, Zsombor, Pohán, Gerebencz és Rakotyás falvak, melyek ma már nem léteznek és csak a patakok, vagy mint Almás dűlőrészek neveiben élnek. Az egykori vár maradványait elég bőven leírta Orbán Balázs. (A Székelyföld leírása III. köt. 58—61.

lap.) Története ismeretlen, de építménye nagyon régi korra vall. — Vápa erdő közötti völgyületet, szakadásos patak medert jelent.

Vápa. Sokszor mint helynevek összetétele fordul elő. Így:

Borzasvápa, dűlő, Küsmöd falu, Udvarhelyszékben.

Nyárasvápa, dűlő, Szolokma falu, Udvarhelyszékben.

Tamás vápája, szántó, Homorod-Almáson, Udvarhelyszékben.

Kölesvápa, szántóföldekkel borított völgy, Homorod-Almáson, Udvarhelyszékben.

Tövísesvápa, erdő és szántóföld Sárd mezővárosban, Alsó-Fehér megyében.

Zsomborvápája, erdőség Bükszád és a Szent-Anna tó közt, Háromszék megyében.

Vápás tő, meredek partok közötti tó, Jánosi falu, Szatmár megyében. (A Vápa szó bővebb értelmezését lásd a Pótlékban.)

Várong, falu Tolna megyében, Somogy vármegye szélén. II. Béla király 1138. évben a dömösi apátságot alapítván, ennek számos jöszágot és jobbagyot adományoz. Így: in villa *Varung* bizonyos, névszerint említett harangozókat. (Fejér II. k. 102. lap. V. ö. Reizner: A régi Szeged II. 9. lap.) A pápai tizedlajstrom szerint 1332—1337. Paulus de Warangh plébánus a reguni főesperességben. (Monum. Vaticana Series I. Tom. I. 298. lap.) Várong hajdan a fehérvári örkanonokság birtoka volt, de utóbb

a kegyesrendiek tulajdonába ment át, mely ezt most is bírja.

Vályi szerint Várong a mult század végén herezeg Esterházy birtoka lett volna. Miután a kegyesrendiek itteni birtoklásában változás nem történt, Esterházy valószínűleg a Várong nevű pusztát bírta, mely a hasonló nevű faluval határos.

A falu neve Görög térképén *Várong*, Gönczynél, Fényesnél Várong.

Várhely, németül Burghallen, oláhul Orhej vagy Várhely falu Doboka megyében, Besztercze közelében. A név eredete a római castrum maradványaira vihető vissza, melyek itt még nem rég megvoltak. De miután a római castrum neve ismeretlen és a századok múlva ide érkezett magyarok és szászok csak néma romokat találtak, nem pedig népet, mely a római helynevet átörökölte volna, a magyarok e helyet Várhelynek, a németek pedig Burghallen-nek nevezték. Magok az oláhok is csak Orhej-re idomították a magyar Várhely nevet, és semmi római nevet nem hoztak át a későbbi nemzedékekre.

Dráva-Vásárhely, falu Zala megyében, nevét 1887. november eleje óta viseli. Azelőtt Nedelicz-nek hívták. (Lásd azt.)

Kézdi-Vásárhely, Neoforum, Siculopolis, a rómaiak alatt: Praetoria augusta, mezőváros Háromszékben. Régen *Torjvársár*-nak is nevezetett, mert területét a Torja vize hasítja. Így Zsigmond királynak egy 1427. évi levelében oppidum *Torja Vására* néven fordul elő. Ezen néven említik

Mátyás király, II. Ulászló, Isabella királyné és még János király levelei. A nemzeti fejedelmek korában a Kézdi-Vásárhely név jött közhasználatba, és e nevet találjuk Báthori Kristófnak 1588., Báthori Gábor 1608., Bethlen Gábornak a barczai táborból 1612., Segesváron 1616., Kolosvárott 1618-ban kelt, Rákóczy Györgynek 1634. és 1652. évben kelt szabadalmi és megerősítő leveleiben, melyek a város levéltárában eredetiben őriztetnek. Ezen szabadalmakat az Aprob. Constitutio III. 78. tit. codificált törvényezikk, mely Kézdi-Vásárhely privilegiumait a Zsigmond királyféle 1427. évi kiváltság értelmében egyenlő ranguvá teszi Maros-Vásárhely kiváltságával. (Lásd még a Comp. Constit. III. 8. tit. 6., 7. és 9. cikkeiket.)

Vásároskürt, másképp *Mathukakürt*, hajdan falu Torontál megyében. I. Ferdinánd király 1559. évben meghagyja Bornemisza Benedek gyulai várkapitánynak, hogy az általa a gyulai várhoz foglalt Bács és Torontál megyei birtokokat Keszi Lőrincznek, Szoláth Miklós és Mátyásnak adja vissza, fenmaradván a lakosok azon kötelezettsége, hogy a gyulai vár körül szolgálatot teljesítsenek. (Haan Lajos: Békés vármegye hajdana II. 169. l.)

Vátka, réti dűlő, Szántó falu területén, Zala megyében.

Vas-Vecsés, falu Vas megyében. Azelőtt *Vecszaszalacz* volt a falu neve, melyet 1887. október hóban cserélt fel mai magyar nevével.

Waengertstallen, szántóföld, Erked falu területén Segesvárszékb. A névből következtetve, itt hajdan szőlőültetvény volt.

Vecze vagy **Veczer**, kősziklás esűs, hol jócska, tágas barlang van, sasok és baglyok tanyája, Al-Doboly falu Háromszékb. Ez a dobolyi erdők végesúcsa, melyen túl az Olt Erdővidék felé kanyarodik.

Velencze, szőlőhegy Vaspör falu területén, Zala megyében.

Velencze, hajdan falu Baranya megyében. 1495. évben a siklósi vártartozéka, és Corvin János birtoka volt. (Lásd Siklós.)

Velencze, nádas tó, vizekkel körülvett sziget alakú téren Bihar megyei Diószegben, délre Jankafalva felé.

Várad-Velencze, Nagyváradnakrésze, Bihar megyében. Venetia, más néven Tikol azon rész, mely a Körös egy ága által határoltatik, Venetia útca és Hidközszőlős falu közt. (Bunyitai: Magyar okiratokban Veneneze néven is. A váradi káptalan legrégibb statutumai 20., 30. lap.) Bunyitai megjegyzi, hogy Tikol Veleneze külvárosnak régi, talán első neve, mely onnan is származhatott, hogy ott hajdan a káptalannak vagy püspöknek majorsága létezett. Bunyitai azért *Tyukol*-nak próbálja ejteni a helynevet, de kérdőjelt tesz hozzá. A váradi káptalan 1344. évi levelében említetik Hölgyes Máté fia László *Venechia* utcából (Anjoukori Okm. IV. 411. lap.) Gentyh nevű olasz ember 1437. évben örök bevallást tesz a Várad városában Velencze utcában (in vico

Venetorum) fekvő házára nézve, melyet ő 125 arany forintért Hosszaszói István váci kanonoknak és testvérének Bothos Péternek eladott. Ezen ház ismét említettik 1438. évben, — in platea Venetiarum (Országos Ivtár). Mátyás király 1472. évi levelében Wenecze alakban fordul elő (Kovachich: Formulae solennes styli, 358. lap). 1703. évben tanukihallgatás történt, Nagyvárad egyes részeinek holfekvéséről, — ez alkalommal megértjük, hogy Új Bécsot egy vízfolyás szakítja el Velencze utcától. Általában Várad egyes részei a törökök kiűzése után szétváltak és külön helységekkel lettek, és csak az 1848. évi forradalom után egyesültek ismét. — Nagyvárad és *Várad-Velencze* a Sebes-Körös partján fekszenek. Velencze éjszaki oldalát a Sebes-Körös mossa, a Pecze vize pedig déli oldalán folyik el.

Venecze, másképp Czinegefölde 1487. évben, Zala megyei falu.

Venecze. (Lásd Velencze.)

V. Ö. Veneczia és Velencze.

Veneczia, hajdan falu Bács megyében. Tamás erdélyi vajda 1334. évben a Bács megyében fekvő Gerécz, Csulános, két Lugos, Gyümölcsén, *Venechia*, Szurduk, Lázárfalva, Buturfalva stb. nevű falvait cserébe adja László kalocsei érseknek, annak rimaszombati jószágáért. (Lásd Rimaszombat.)

Veneczia, hajdan falu Abauj megyében. Hogy itt ily nevű falunak kellett lenni, bizonyítja a Fígedi nemeseknek azon 1418. évben vállalt köte-

lezettségük, mely szerint ők a magok részbirtokába Újvár megyei *Venetia* és Kiniz faluban a Hernád mellett a Báthoriakat beereszteni tartoznak, ha azokat Szabolcs megyei Kisfalu birtokában, melyet azoknak 30 forintért elzálogosítottak, megoltalmazni nem tudnák. (Cornides diplomat. II. 388. lap.) A Sáros megyei Venecia távol van a Hernád folyótól, és azért ez adat nem is arra vonatkozhatik.

Vepe, hajdan falu Temes megyében. Nagy Lajos király 1375. évi levele szerint, az eddig Csicsói János kezén levő birtokok, úgymint Dob Fehér megyében, Bikacs, és Csicsó helység fele Tolna megyében, és *Wepe* Temes megyében, Dobi Demeter leányaira: Klára és Erzsébetre szálltak, az első Oroszi Dósa, a másik Kéri Máté felesége.

Verlicca, helység 60 házzal és 300 lakossal Dalmatiában, az országúton Knin és Sign közt. A helység mögötti sziklavárt a törökök 1640-ben elfoglalták. (Petter Dalmatien II. 90. lap.)

Vermaga, Vallye Vermaga, patak Hunyad megyében, mely a Csepturara erdőben ered, és egy órai folydogálás után a nagyiági patakba ömlik $\frac{1}{4}$ órányira Vormága falu alatt.

Vermes, falu Krassó megyében, a Pogonis patak mellett, Jerszeg és Izgár közt. Egy 1369. évi határjárásban a Vermespaták forrása: *Vermis-patakafő* mint határhely fordul elő. Ismét 1389. évben *Vermespataka* csermely Egerszeg (ma Jerszeg) területén, — de azon kitétel, hogy Himfy István, Péter fia, és Basil, Miklós fia

az osztály alkalmával a Vermespataka mellett bizonyos számú kenézeket és jobbágyságokat kapott, még nem jogosít azon állításra, hogy a nevezett időben itt község létezett. Az erdélyi diéta 1650. évben Vermes falut kétségtelen fiscalis jószágának nyilatkoztatta; 1659. évben is mint Szörény megyei hely és fiscusi birtok említették. Marsigli 1690—1700. évi jegyzéke szerint Vermes a lugosi kerületben feküdt. Az 1717. évi összeírás itt 100 házat talált és azt a csakovai kerülethez számítja. A község 1835—36. évben a felvidékről magyar és tót lakosokkal gyarapodott, de a lakosság többsége oláh. Vermes a kir. alapítványi jószágokhoz tartozik.

Vermes, hajdan falu Baranya megyében, a Dráva közelében. A nyul-szigeti apácák és a pécsi káptalan birtokperben álltak bizonyos földre nézve, mely Haraszti és Vermes, mint az apácák birtokai közt, valamint Kwherich (ma Hirics) és Luzsok káptalani birtokok közt feküdt. 1347. évben a felek birtokai között a határ bejáratott, és a pörlekedők egyezsége léptek. Ugyanez évben Miklós nádor az apácák és a káptalan e pörében oly ítéletet hozott, mely szerint a káptalan az apácáknak 170 hold földet örökjoggal átengedett. (Nagy Imre: Anjoukori Okmánytár V. köt. 41—43. és 66—78. lap.) Vermes fekvése tehát Hirics, Lozsuk és Vaiszló mellett kijelölhető az Okur és Dráva folyó között.

Vermespaták, csermely Zemplén megyében. Mint Lónya helység határ-

helye említették a szepesi káptalan-
nak 1357. évi határjárásában. (Fejér
IX. 2. köt. 615. lap.) A XIII. század
folyóvízei közt Ortway Tivadar nem
sorolja fel, minthogy még akkori ok-
levelekben nincs nyoma. A Bodrog
folyóba szakadt.

Verovczi, falu a volt bródi határ-
őrezred kerületében. A Big (ma Bics)
és Bosuth összefolyásánál fekszik.
Nevezetes, hogy e hely semmiféle tér-
képen nincs meg. A Magyar állam köz-
igazgatási térképén sincs feltüntetve;
neve csak a táborkari térképen for-
dúl elő. Hallgatnak róla Helynévtá-
raink is. (Lásd Vértvár.)

Verőfény, dülő, Bodos falu, Miklós-
várszékben.

Verőfény, erdőrész, Kálnok falu
Háromszékben.

Verőfény, határrész, Bölön falu
Miklósvár fiókszékben.

Apakút-verőfénye, dülő és kút,
Kolos mezőváros, Kolos megyében.

Karai verőfény, Kara falura néző
oldal, Kolos mezőváros, Kolos me-
gyében.

Verőfény, erdőrész, Sepsi-Szent-
György város, Háromszékben.

Verőfény, dülő Medesér faluban,
Udvarhelyszékben.

Verőfény és **Verőfényoldal**, szán-
tók, Kis-Kadács falu, Udvarhely-
székben.

Verőfény, dülő Demeterfalván, Ud-
varhelyszékben.

Verőfény, dülő Tarcsafalván, Ud-
varhelyszékben.

Verőfény, fővényes hegyoldal Póka-
Keresztúron, Torda megyében.

Verőfény, dülő Magyar-Létán Torda
megyében.

Verőfény, patak Székely-Udvar-
helyen. A Szarkató alatti kaszálókbl
ered, s a Paprakottyás és Verőfény
nevű határrészeket egymástól elvá-
lasztván, bejön a Pusztalokja felső
részébe. Itten a Cserepatakkal egye-
sül, mely Felsőbük patakának is ne-
veztetik; és innen ugyan Verőfény
patak nevezet alatt a Pusztalokja
mellett kifoly a pusztára, a hol a
Nagyszeg patakával egyesül. E helytől
felveszi a Vargapatak nevezetét.

Verőfény, hajdan falu Bács megyé-
ben. Említették 1399. évben Stepha-
nus de Verőfény anyja Anna, és Nyék
máskép Verőfény falu egyedüli birto-
kosnéjának neveztetik. (L. Nyék.)

Versek, dülő a falu déli szélén,
Al-Doboly falu, Háromszékben. Tó,
patak és árok közt feküdvén, nehezen
volt megközelíthető. Tán a varsárol
ered a neve, melynek szűk végét ver-
sek-nek hívják.

Verőcze, dülő. Bezeréd falu hatá-
rában, Zala megyében.

Versengő, hegyes-völgyes szántó-
föld, Maros-Kapud falu területén,
Alsó-Fehér megyében.

Vesd be, halásztanya Magyar-Ve-
lenceze falunál, Sz.-Fehér megyében.

Vese, esermely, mely a dobosi er-
dőből lecsörgedez, és a Tót-Vázsony
falun túl eredő és a Balatonba siető
patakkal egysül, Gyula-Keszi falu,
Zala megyében.

Veszefok, vízér, Békés-Gyula vá-
ros határában, Békés megyében.

Végaszó, hajdan falu, Somogy megyében. 1333. évben *Wegkasow*. Ma nem létezik.

Véghely. Ezt a nevet vette föl Krajna Vas megyei Vend falu 1887. utolsó negyedében.

Végláb, dűlő Boros-Benedek falu, Alsó-Fehér megyében.

Végláb, szántó Városfalván, Udvarhelyszékben.

Végláb, hegy Aranyos-Székben, közel Egyházpatak bal partjához, egy órányira Harasztos, Gerend, és Székely-Kocsárdhoz.

Közép-láb, Magos-láb, dűlők, Kőkös falu, Háromszékben.

Pozsony megyében 1757. évben »Középlábi-gyöpre menő dűlő« nevű tájakra akadunk.

A láb név alatt, dűlőt lehet érteni.

Láb, mint helynévi összetétel, következőkben fordul elő:

Kurtaláb } dűlők, Kis-Sólymos
Büirkösláb } falu, Alsó-Fehér me-
Ráczláb } gyében.

Végláb } szántóföldek Csom-
Középláb } bord faluban, Alsó-
Feljáró Láb } Fehér megyében.

Végláb, forduló Szászújfalú faluban, Alsó-Fehér megyében.

Kurta-Láb, Hosszú-Láb, dűlő Csekelakán, Alsó-Fehér megyében.

Vérgyalom, vagy Török-Csapás, bortermő hegy Zala-Koppánban, Zala megyében.

Vérkút, erdő, Zánka falu határában, Zala megyében.

Vérvár, hajdan vár a volt Valkó vármegyében. Zsigmond király 1437. évben a Vérvár nevű kastélyt és

Athak mezővárost, továbbá az azokhoz tartozó Dobrosewcz, Vidkőcz, Klechyncz, Milkovecz, Kopchewcz, Brankowcz, Sardőcz, Radenovecz, Merenovecz, Zranynyncz, Zwynigerm, Markovecz, Jakobőcz, Sradincz, Retkovecz, Vidosevcz, Ozdanovecz, Dimitrovcz, Chreth, Zkorotincz, Werdy, Chyetertysthye, Kemetincz, Godenovecz, Crysewszád, Hlapotincz, Hatin, Ceryany, Wyrowzkawaz, Zlobochina, Milisincz, Berdo, Rosincz, Mostacz, Boranovecz, Sywaczuo és Zelina falvakat; továbbá Zewch várost, és az ahhoz tartozó Belye, Eddesfalva, Gachal, Tyzthenfalva, Mátéfalva, Ujfalu, Komarőcz, Miklósfalva, Becse, Szerőcze, Kisgachal, Ravaszvár, Kajtornafalva, Páznán és G(. .)lyancz falvakat, Wárófalva nevű praediummal; végre Gabos falut az ide tartozó részbirtokokkal Szentmihályon, valamint Mi(l)enfalva, Szabadság, Czvekfalva, Györgyfalva, Serowcz, Elyésfalva, Gedefalva helységeket és a Vecseyfalva nevű praediumot és Tyzyn falunak felét, melyek mind Valkó vármegyében feküdtek, és Alsáni János, Gergely fiának birtokát képezték, ez utóbbi magtalan meghalván, Thallőczy Matkó, Frank és Péter bánoknak és testvéröknek Jánosnak örökségi joggal adományozza. E birtokok közül Thallőczy Frank sokat adományozott Bersenyi Kelemennek, és Hunyadi János kormányzó 1446. évben az ő, valamint testvérci Tamás és Ferencz beigtatását rendeli el *Vércár* erőd, nem különben Athak, Vidkőcz, Ozdanőcz, Krivoszád, Czerna,

mündkét Vérfalva stb. birtokába. Vervár a mai Verovczy (lásd azt) és a Bics és Bosuth összefolyásánál feküdt. (Pesty: Az eltűnt vármegyék I. 356., 357. lap.)

Vérfalva, az egykori Valkó vármegyében két ilyen nevű falu feküdt, valószínűleg Vervár tőszomszédságában, és a birtokló családok tekintetbe vételével. E két falu nem neveztetik ugyan az Alsániak birtokai között, mégis Thallóczy Frank csakis az Alsániak után kapott jószágokkal együtt adományozza Bersenyi Kelemennek 1446. évben. A volt bródi ezred kerületében a Virove patak mellett létező Virovi falu tartja fenn a két Vérfalva emlékét.

Vészverés, dülő, Bezeréd falu határában, Zala megyében.

Vetye, szántóföld, Makó mezőváros területén, Csanád megyében.

Viankodó, erdős hely, Szent-Ábrahám falu határában, Udvarhelyszékben.

Felső-Vidék, a gr. Széchenyi család praedicatumának egyike, ugyanis a Nádasdyak idejében Sárvár várához tartoztak a Sopron megyei, tehát a felsővidéki Czenk, Lövvő, Peresztég, Hegykő stb. faluk, melyek Széchenyi György érseknek adományoztattak, a család innét nyerte Sárvári Felsővidéki előnevét.

Nagy-Vidéke, hajdan kerület, úgy látszik a mai Krassó megye északi részében. Kanos nevű falu említettik benne 1607. (Gyulaf. kápt.) Bethlen Gábor 1622. levelében mondja, hogy Krivobara, Vizma, Dobronicz, Bu-

chencz, Kékes, Székas, Izvaracz, Balnicz és Bara puszták Arad megyében in districtu Lippaiensi *Nagy-Vidék* dicto léteznek. (Gyulafeh. kápt.)

Vidos, rét Dobri falu területén, Zala megyében.

Vidoszacz, patak Temes megyében, Panyova falu határában, Barra felé.

Vigánt pagony, erdő, Petend falu, Zala megyében. A szomszéd Vigánt falutól vette nevét.

Világlátó, erdő a magaslaton, Sepsiszent-György város határában, Háromszékben.

Világlátó-tetej, hegy Küküllő megyében, a Koasza-Kálda és Djalupopi hegyek fölött, egy magaslaton, mely a Gyulás és Oláh-Kocsárdon keresztül siető patakokat elválasztja, $3\frac{1}{4}$ órányira Oláh-Kocsárd, Bábahalma, Erdőallya és Gyulás falvaktól.

Világos és Világosvár, mezőváros és vár, hajdan Zaránd, ma Arad megyében. Több írónk e várnak régi történetét és fekvését a helynek nevéből iparkodik megfejtetni. Mondják, hogy Árpád herczeg unokájától Világosnak neveztetett e vár, melynek hegyoldalán Etelka kertjei ma is látszanak. (Vályi András.) Fábian Gábor (Arad vármegye leírása I. 71.) nem meri hinni, a mit e várról né-melyek gyanítanak, »hogy emeltetése szittya eleink bejövetele előtt, vagy legalább vezéreink s első királyunk korában történt volna. Amazt azért nem, mert a ráruházott magyar nemzet arra mutat, hogy alkotóinak magyaroknak kellett lenniök: ezt pedig azért nem, mert különben meg nem

foghatnók, hogy az ország felosztásakor nem adatott meg neki amaz öt mindenek felett illető tisztelet, hogy a megye, melynek kebelében épült, ne az alacsony Zarándnak, hanem a fenséges Világosnak nevéről nevezessék.« Bonfin e várat castrum Lucidumnak nevezi, mit sokan Világos fordításának vévén, őt ebben követtek. Van nyoma egy eistereita apátságának, melynek czíme: Abbatia B. Mariae Virginis de Lucentia, mely 1190. évben a kalocsai egyházmegyében fennállott. Ezt Fábián Gábor (Arad vármegye leírása 112. lap), Bombardi (Topogr. ill. r. Hungariae), Fényes (Magyarország geographiája IV. 463., 464. l.) és mások Világosvárral azonosítják; pedig sokkal valóbbszinű, hogy Lucentia alatt a Nógrád megyei Lucencz falu értendő. Mind a két feltevés azonban azon nehézségbe ütközik, hogy a vallis lucida, avagy a Lucentia apátság, mely benne épült, a kalocsai érseki megyében fekvőnek mondatik, a mely pedig ide nagyon távol fekszik. (Fuxhofer: Monasteriologia. Második kiadás Czínár Móról II. k. 101. lap.) Maniu Bazil oláh író azt állítja (munkája 458. lapján), hogy e hely a rómaiak alatt *Serenia*-nak nevezetett, ezt fejezi ki az oláh *Siri* helynév, melyet a magyarok Világosra fordítottak. Ez semmi történelmi adattal sem bizonyítható puszta állítás. Vályi András Világos várát, és a mezővárost oláhus Siria-nak, Lipszky, Fényes stb. Siri-nek nevezik. De ez régen nem volt így, mert okleveleink

Világost és Sirit mint két külön helységet ismerik. Baronyai Deesi János azt írja históriájában a XVI. század végéről, hogy a magyarok *Világosvárt*, Pankotát, Sirit, Csanádot, Aradot visszafoglalták a törököktől. Világos városa Sirinek tőzsomszédságában feküdt, de sem ezzel, sem a világosi *várral* nem azon egy időbeli, hanem sokkal későbbi eredetű. Szerémi György Velagoswar-nak írja. (Emlékiratai 6. lap.) A török háborúk alatt mind Siri, mind Világosvárra, mind a világosi völgyben fekvő apátság elpusztulván, később a viasszaszi várgó lakosok, s közülök az oláhok Siri-ben elpusztult templomuk mellé, a magyarok az apátsági templom romjai körül telepedtek meg, és ezek új lakhelyöket a vár nevéről *Világos*-nak neveztek, az oláhok pedig Siri-nek régi nevét megtartották. Mikor aztán a két helység összeolvadt, annak magyar neve lett Világos, az oláh pedig Siri.

Fábián Gábor (i. h. 70. l.) azt írja, hogy az apátság de Lucentia, mely szerinte világosi apátság 1190. évben alapítottatott III. Béla által, »azon völgynek torkában, mely Világosvárról Világosnak nevezetett«. Ő tehát a világosvári várat akkor már létezőnek állítja. Ugyanezt hirdeti Hunfalvy János. (A magyar birodalom földrajza 1886. év 234. lap.) De az ide szolgáló források nem eléggé tisztán cseregedeznek.

Az oklevelek már közelebb hoznak bennünket a valósághoz. Ugyanis István ifjabb magyar király 1266. évben

Parabuch comesnek nagyterjedelmű földeket adományoz Temes, Krassó, Arad és Csanád m.-ben; többek közt *Fulgudus* földet — *terram Fulgudus* — Csanád megyében. (Fejér IV. 3. köt. 343. lap.) Noha Fejér György zárjel közt a *Fulgudus* nevet Világosvárra magyarázza, mégis ezen állítását csak kételyvel lehet fogadni, mert nincs eset, mely bizonyítaná, hogy a régi Csanád vármegye Világosig terjedt volna. De itt az a kérdés is merül fel, hogy miután *Fulgudus* nem helynévként, hanem a Világos nevet magyarázó szóként van a szövegbe foglalva, miért nem írja az oklevél: *terram Fulgidum*, a helyett, hogy *terram Fulgudus*? Nyilván azért, mert *Fulgudus* itt nem mint szó, hanem mint személynév szerepel. Így tehát, ha mi a *Fuldubus* helynevet Földobosra, a *Fuldombot* Föld-Dombó-ra magyarázzuk, a fönnbbi *Fulgudus* szóban is Föld-Gödös nevet kellene vagy lehetne keresni. Végre megjegyezzük, hogy Timon Báthory Zsigmond hadjáratáról szólván, e várat *arx Lucida*-nak nevezi, de e név bizonyosan nem volt használatban; hanem csak Timon fordítása, valamint, ő a Hunyad megyei Jófő mezővárost, Bonam Herbamnak (= Jófű) nevezte. Csak nagy későre akadunk Világos múltjának okleveles alapjára. Így 1326. évben említetik Dezső soproni főispán, mint egyszersmind világosvári várnagy. (Fejér VIII 3. köt. 62. lap.) Ugyanennek a Dezsőnek, azelőtt királynéi főlovászmesternek és soproni főispánnak neje, Antal

comes szolgálatait tekintetbe véve, 1331. évben ennek a maga (*castrum nostrum*) birtokában levő Zaránd megyei Világosvár, Siry, Galsa, Mesth, Füzes és Apadsig nevű helységeit adományozza. (Hazai Okmánytár III. 110. lap.) Zsigmond király 1398. évben Királyszeg nevű falut Világosvár tartozandóságából kiveszi és Benkefalvi Benke fiának, Péternek, ujlag adományozza.

Említetik 1404. és 1407. évben Demeter, Wulkassin albániai király fia, mint Világosvár várnagyja és Zaránd megyei főispán. (Gr. Erdődy család galgóczi levéltára.) Zsigmond király egy 1410. évi levele Ságli Lőrinczet, Bálint fiát nevezi az ő világosvári várnagyjának. 1420. évben Pál mester, Lőrincz fia és Maysai Lőrincz voltak Zaránd megyei alispánok és világosvári várnagyok. (Gr. Festetics család lvtára.) Világosvár tehát akkor is Zaránd megyéhez tartozott. Zsigmond király 1427. évben Lossonczy Zsigmondnak, néhai Lossonczy László fiának, Bosniában szerzett hadi érdemeiért, Meszt falut adományozza, mely eddig Világosvárhoz tartozott. 1434. évben Világosvár még Zsigmond király birtoka volt, mert itteni várparancsnokának és zarándi főispánnak, Ország Jánosnak és Ország Mihály főkamarásának, guti Ország Gáspár fiának, Földvár helységet adományozta Zaránd megyében. (Pesty Frigyes: Brankovics György despota 15. lap.) Ország János még 1436. évben is Világosvár kapitánya volt. (Oklevél Szeged város lvtár-

ban.) Ezen címek mellett Ország János ugyan ez évben Káthay László szolnoki főispánnal együtt, kún bíró is volt. (Oklevél a Nemzeti Múzeumban.) Albert király 1439. évben Brankovics György rácz despotának, különösen Szendrő várának átadásáért, Zaránd megyében Világos várát, és a hozzátartozó uradalmat adományozza. *Világosvár*hoz akkor következő helységek tartoztak:

*Siry mezőváros.

*Galsa mezőváros.

*Mest falu (ma Muszka).

*Magyar-Kaludva, ma Kalodva.
Miklóskenes-Kaludvája.
Szevden.

János-Kaludvája.

*Disznópataka.

*Felső-Kaludva.

*Szilvak-Kaludva, 1441. évben Zyluagh.

*Kis-Kaludva.

*Két-Szilvák puszta, 1441. évben két Zylvas.

*Felső-Aranyak, 1441. Felső-Aranyág.

Miladini-Jánosfalva.

Pálfalva.

*Medvefalva.

*Nemesfalva.

Csernifalva.

Zibuk puszta.

Hasnaradamelfalva.

Csernek.

*Rastolch vagy Raztolez, felső és alsó.

*Hunczteu, 1441. Honthéü.
Mikodanhousca,
Lukácsútja,

Képezik Zaránd megyei Magyar-Kalodva kerületét.

Az aranyági kerület Zaránd megyében.

Kápolnai kerület.

*Pokolfalva, 1441. Pókafalva.

*Zöldefalu, 1441. Zedesfalva.

*Két Bucava, 1441. csak egyet említ.

*Harnyakfalva, 1441. Haryachfalva.

*Solmosfalva, 1441. Solmus, ma Arad megyében.

Kományfalva.

*Alsó-Szakács, 1441. Alsó-Székás.

*Felső-Szakács, 1441. Felső-Székás.

Kirsapéterlakása.

*Jaroslófalu, 1441. Jarozlafalu.

Mostagyörgyfalva.

Tivadarfalva.

Filipmihályfalva.

Pap-Istvánfalva.

Tótfalu.

Vanesfalva.

Karvagyörgyfalva.

Lifftfalva.

*Jugafalva.

*Felső-Almás.

*Alsó-Almás.

*Fistető, 1441. Fyztető.

*Sztaniszlófalu.

*Pastukafalva, 1441. Rozthoka.

*Plesafalva. 1441. Pleska.

Lubsanfalva.

*Lonkafalva, 1441. Lonka.

Magasdemeterfalva.

Dalafalva.

*Kakarófalu, 1441. Kakaró.

Dancsófalu.

Oprisafalva.

*Acsva.

Acsoviceza.

Kápolnai kerület.

Alsó-Vachva.
 Tivadarfalva (ismét).
 Alsó-Csil.
 Felső-Csil.
 Thalak, ma Talács.
 *Kremenosa puszta, 1441. Cri-
 minaz.
 *Halmakfalva puszta, 1441.
 Halmágyfalva.
 Cristefalva puszta.
 Sztanomirteleke, puszta.
 *Dragulyafalva, puszta.
 *Csócs, 1441. Chuch.
 Achwa (ismét).
 *Magulcha, 1441. Magurich.
 *Laturfalva, 1441. Lazurfalva.
 Felső-Achwa, puszta.
 Alsó-Achwa puszta.
 *Körösbánya, Kirisbanya oppi-
 dum, 1441. Fejérkörösbá-
 nya, másképp Czibebánya.
 Dachya, falu.
 *Csebe, 1441. Chebefalva.
 *Vallya, 1441. Valyafalva.
 *Karacsafalva, 1441. Karach-
 falva.
 Felső-Buchwa.
 Középső-Buchwa.
 Doktorstan-Buchwája.
 Samsfalva (tán a mai Lánecz).
 *Thomestfalva, 1441. Tamás-
 falva.
 Brothonya (ma Brotuna).
 Felső-Bazaravasa.
 *Kiolfalva, 1441. Kyulfalva.
 *Lavocsafalva, 1441. Levotha-
 falva.
 *Dobrocsafalva, 1441. Drobon-
 thafalva.
 Felső-Tornova,

Kápolnai kerület.

Csócs falu tarto-
zékai.

Körösbányai kerület.

Felső-Richa.
 Középső-Richa.
 Felső-Vattya.
 Vattya.
 Felső-Lankoyh (megfelel Alsó-
 Lankoig-nak).
 *Mihalyestfalva, 1441. Mihály-
 falva.
 *Balásfalva.
 *Halmagh.
 Kis-Halmagh.
 Chermonfalva, ma Czermora.
 Uthfalva, ma Oes.
 Bazarabasafalva.
 Alsó-Tornova.
 Lunka.
 Alsó-Buchava.
 Ceza.
 Tiszafalva.
 Drugumérfalva.
 Kisoleh.
 Bertenfalva, ma Birtin.
 Karasztafalva, ma Karasztó.
 Thakaricsfalva, ma Tataresd.
 Phodistafalva.
 *Nagojafalva, 1441. Nagyoya-
 falva.
 *Bokorfalva, ma Alsó- és Felső-
 Bukurest.
 *Káposztásfalva, 1441. Káposz-
 tafalva, ma Kurety.
 *Bukásfalva, 1441. Buchafalva.
 *Stanisafalva, 1441. Stanizla-
 falva.
 *Kömegefalva, 1441. Keme-
 gyeth.
 Kirchorfalva, ma Krisesor.
 Zdragurfalva.
 Chernicerfalva, ma Czereczet.
 Ribicza. Ribiczei kerület.

Körösbányai kerület.

- *Vallyafalva, 1441. Vallya.
- *Vaka, ma Váka.
- *Gengfalva, 1441. Gyunkfalva, ma Dsunk.
- *Alsó-Lonkoi, 1441. Alsó-Lankal.
- *Kudafalva, 1441. Rudafalva. Skrofafalva.
- *Kis-Ribicza, 1441. Kysribicze.
- *Jubarfalva, 1441. Vyborfalva. Románfalva 1439.
- *Bolchfalva, 1441. Bulchfalva, ma Bulgyesdi.
- Nyirpatak, ma Mesztakon.
- Fenepatak.
- *Kis-Bánya, 1441. Medvepatak, ma Boicza.
- *Hormendfalva, 1441. Gyürmend, ma Örmingye.
- *Karácsonfalva. ma Kracsunyesd.
- *Kelemenfalva, ma Kalamenesd.
- *Kis-Kaján, 1441. Kayari, ma Kajanel.
- Szelistafalva, ma Szelistye.
- *Herczekfalva, 1441. Herczegfalva, ma Herczegány.
- *Trestyefalva, 1441. Terchie, ma Tresztyia.

Ribiczei kerület.

Kisbányai kerület.

Összesen 145 vár, mezőváros, falu és puszta. Az oklevél kelt Szegeden 1439. augusztus 1-én. (Orsz. lvtár N. R. A. 1041. cs. 35. sz.)

De már I. Ulászló király 1441. évben György despotától elveszi a világosvári uradalmat hűtlenségeért, és azt Maróthy Lászlónak adományozza, kit a fehérvári káptalan be is ígtatott. A világosvári uradalom tartozékai a két adománylevélben nem

egyformán közöltetnek. Az 1439. évi helységjegyzékben csillaggal megjelölt helységek a Maróthynak szóló adománylevélben is előfordulnak. — Azonban Maróthy László adománylevelében is fordulnak elő birtokok, melyek György despota birtokai sorában nem említetnek, ha csak neveik a felismerhetetlenségig nincsenek eltorzítva. Ilyenek: Alsófalu, Sivegh, Hosszú-Lászlófalu, Mikófalu, Kérmezőfalva, Székeshelyfalu, Baynfalu, Ferenchfalva, Kálvi, Balthfalva, Honthesér, ma Honezisor Arad megyében, Felső-Honth, Örvényes, Mayathageőrfalu, Kérfalva, Boglezth, Baglyafalu, Felső-Zeldes, Ferechfalva (ma Fericse), Panusa, Madarsákfalu, Bonchafalu (ma Bonchesd), Kis-Kápolna, Bothfalva, Plófalva, Bodyafalu, Madyafalu, Zaloofalu, Bogdánfalva, Felső-Bányafalu, Berethya, Chenchfalva, Orros falu, Felső-Veechka, Dragothafalu, Balásfalva, Felső-Rach, Ivánfalva, Zeropa (ma Szarapez), Bayla, Pontingalfalu (ma Potigány), Kápolna, Feyőpathak (Fenyőpatak?), Rachka. Mindezen helységek 1441. szintén Világosvárhoz tartozóknak mondatnak. Az időkorra nézve, a melyben Brankovics György magyarországi jószágait szerezte, történetforrásainkban nagy a zavar. Turóczy (20. fejj.) írja, hogy Zsigmond király Brankovics György despotát Nándorfehérvárnak 1425. körül történt átadásáért jutalmazva, annak Magyarországon Zalankemen, Kölpén, Becse, *Wylagosvar*, Tokaj, Munkács, Tálva, Regécz várakat, Szatmár, Debreczen, Bőszőrmény,

Túr és Varsány városokat adományozza. De Fejér Oklevéltárában találunk két hasonló tartalmú oklevelet, mely szerint Brankovics Gy. magyar jószágait, és ezek közt Világosvár várát és Siri mezővárost, az ő rokonának, veronai Birini Pálnak adományozza. (Cod. diplom. X. 5. k. 362. és X. 6. k. 502. lap.) A teljesen összhangzó oklevelek egyike az 1412., melyet Timon fogad el, a másik 1422. évszámot viseli. Mi itt csak Világosvár múltját kutatván, sem Fejér György két évszámát nem fogadhatjuk el, mert Turóczy szerint Brankovics csak később nyerte Világosvárát adományúl; de Turóczy évszámát sem, mert más megbízható adományi évet nem ismerünk, mint 1439. évet, a melyben t. i. Albert király a despotának Világosvárt adományozta, a nélkül, hogy legkisebb czélzás volna arra, mintha Brankovics már előbb birta volna Világost. Azok közé, kik György despotát már 1422. évben Világosvár birtokában találják, tartozik Fábián Gábor, Arad vármegye monographusa is, ki azt nem állíthatta volna, ha Turóczy fent idézett szövegét megnézi. Engel történetíró érzi, hogy zavar van az évszámokban, azért azokat 1441., 1447. vagy 1448. évre véli igazítandóknak. (Serwien und Bosnien 379. lap.) Megjegyzendő, hogy 1436. évben. gúti Országh János zarándi főispán volt Világosvárának kapitánya. (Szegedi városi lvt.) Országh János különben már 1431. említetik, mint *Világosvár* kapitánya. (Gr. Károlyi es. lvtára.) Karácsonyi

János habozás nélkül írja, hogy 1441. évben Maróthy László kapta Világosvárát. (Békés vármegyei rég. Évkönyv VIII. k. 126., 129.) A chronologiai kérdésekhez tartozik az is, hogy Erzsébet királyné, Albert király özvegye 1442. évben igényt emelt *Világosvár* birtokára, és elég feltűnőleg azzal állt elő, hogy a despota a vár birtokában nincs, és nem is bír adománylevelet arról Albert királytól. Hát a királynénak nem volt tudomása az 1439. évi adományról? nem az 1441. évi elkobzásról? mely csak akkor történhetett, ha Brankovics valóban a vár birtokában volt. Az országgyűlés, mely követői által 1442. évben Győrött békosségre lépett a királyné pártjával, az ő igényeinek kedvezett, és neki engedte oda Világosvárát tartozandóságaival együtt. A birtokviszonyok még később sem tisztultak egészen, mert az elbeszélt előzmények után György rácz despota 1444. évben, neje Ilona, és fia Lázár nevében, továbbá a despota többi fiai: Gergely és István valamint Katalin (Cillej Ulrik neje), és Mária hozzájárulásával, Hunyadi Jánosnak, — ki annyi török hadjáratba nyújtott, és Rasciát s Albániát visszahódítván, György despotának visszaadta, — *Világosvárt*, továbbá Syri, Galsa, Mezth, Körösbánya, másképp Czibebánya, Kisbánya, másképp Medvepataka mezővárosokat, úgy szintén a Kaladva, Aranyág, Kápolna, Csúcs, Fejérváros, Halmágy, Ribicze kerületeket, valamint a hegyvámot Nagybányán és Kisbányán, a kegyúri joggal együtt,

a Világosvárhoz tartozó falvakban Zaránd és Arad vármegyében adományozza. (Országos Ivtár N. R. A. 1522. csom. 41. sz.) A gyulafehérvári káptalan 1445. évben említett jószágokba beigtatja Hunyadi Jánost és fiait, de nem hivatkozik Brankovics Györgynek itt közlött adományozására. (Teleki: Hunyadiak kora X. köt. 159. lap.) Alig ment végbe 1445-ben a Hunyadiak beigtatása, a midőn a fehérvári káptalan előtt Maróthy László volt maesói bán megjelen, maga és fiai Lajos és Mátyás nevében tiltakozván, hogy György despota a világosvári uradalmat eladományozhassa, vagy a Hunyadiak Világosvár és tartozékai használatába és tulajdonjogába léphessenek, állítván, hogy Hunyadi János esküvel fogadta, mely szerint Világosvárat és tartozékait 10,000 arany forintért eladni kész Maróthy Lászlónak és fiainak; de midőn Maróthy László a nevezett összeget Hunyadi János vajdának megfizetni akarta, ez a birtokjogot igazoló okleveleket kiadni, és a vételt valószínűsíteni vonakodott. (Országos Ivtár N. R. A. 1066. csom. 2. sz.) Hunyadi János halála után, az ő fiai László és Mátyás 1456. évben, Világosvárt és a hozzá tartozó helységeket nagybátyjoknak, a vitéz Szilágyi Mihálynak adományozták a király jóváhagyása mellett, azon alkalommal, midőn Cillej Ulriknak Belgrádon történt megöletése után anyjoknál, Szilágyi Erzsébetnél, Temesvárott a királylyal együtt összejöttek. Alig birta Szilágyi két esztendeig Világosvárat, midőn

az ellene felingerelt ifjú király Mátyás azt az ő fogházává változtatta, ide záratván őt rabul 1458. évben. Hív szakácsa és a várkapitány Lábatlani Gergely segítségével innen kiszabadult, és megbékült Mátyás királylyal. Még ezen 1458-ban Dóczy György szerepel, mint világosvári kapitány. Mátyás király 1461. ápril 21-én horogszegi Szilágyi Mihály özvegyének Margitnak Világosvárat (Welagoswaar) és Mezőth birtokát minden tartozékaival, melyekkel György rácz despota birta, valamint Túr és Varsány mezővárosokat 7000 arany forintért beiratkozza a kiváltás idejéig, melyek lefizetése után a jószágokat a királynak visszaadni tartozzék. (Országos Ivtár N. R. A. 40. csom. 4. sz. és Kaprinai: Hist. diplom. II. 481—483. lap.) Midőn Margit özvegy újra férjhez ment, és pedig lendvai Bánfy Pálhoz, Mátyás király 1464. évben Világosvárat, — mely itt először Arad megyében fekvőnek mondatik, — Zaránd és Arad megyében fekvő más jószágokkal együtt, Margit öt testvérének: Báthory András, István, László, Miklós és Pálnak adományozta, azon hűségükért, melyet a csehek, törökök és György rácz despota elleni háborúban tanúsítottak. (Országos Ivtár N. R. A. 278. csom. 28. sz. és 872. csom. 22. sz.) Mint a budai káptalan 1464. évi leveléből értesülünk, Báthory András, István és László még ugyan ez évben némely jószágait, nevezetesen Köbölkút falut Esztergom megyében, Ravaszkeszi és Újfalú falvakat Komárom megyé-

ben 2500 magyar arany forintért Dénes esztergomi érseknek elzalogosították, hogy Világosvárat Bánfy Pál kezéből kiválthassák, és magok ezen vár birtokába léphessenek. (Hevenesi kéziratai VI. köt. 22. lap és Orsz. lvtár N. R. A. 597. cs. 36. sz.) 1474. évben Báthory István országbíró, és testvérei András és László, mindnyájan István fiai, a budai káptalan előtt Marczaly Lászlóval, néhai György fiával oly egyezségre lépnek, mely szerint, hogy ha a nevezett Báthoryak magtalan elhalnának, az ő váraik, úgymint *Wylagoswar*, Zaránd megyében, Buják Nógrád megyében, továbbá Bodogfalva és Szecsöd Pest megyében Majtény és Gyarmat Szatmár megyében, végre Érpál Bihar megyében Marczaly Lászlóra és örököseire szálljanak, ellenben Marczaly László magtalan halála esetén az ő jószágai, nevezetesen Babolesa és Fejérkö várak Somogy megyében, és Békavár másképp Szentgyörgyvára Zala megyében a Báthoryakra szálljanak (Országos lvtár N. R. A. 596. csom. 31. sz.) Báthory István erdélyi vajda és országbíró egy levele kelt 1489-ben Világos várából. 1490. évben a Báthory és Perényi család birtokosztályra lépnek. Ennek értelmében a Báthoryak magtalan kimulása esetére a Szerém megyei Karom és Racha nevű erődök, valamint Világosvár Zaránd megyében, megyesaljai Morócz István birtokába fognának menni. (A Sz-Klára apácák lvtára 18. csom. 17. szám 39. §.) 1498. évben Horváth István volt világosvári

várnagy, (b. Bánfy es. lvtára Kolosvártt.) Dózsa (György 1514. évben Világos várat, Solymost, Lippát bevette, és számtalan ottani nemes népet karóra huzatott. (Verancsics II. 6. lap.) Szerémi György írja, hogy a magyarok Corvin Jánosnak a csontmezei ütközet után Világosvárat ígérték oda. (Emlékiratai 35. lap.) 1520. évben Surjáni Sebestyén ugyanitt Báthory István várnagya. Zápolyai János 1526. évben elvevén Báthory Istvántól, mint a ki I. Ferdinandhoz szított, Világosvárat és az egész uradalmat, azt Czibak Imrének adományozza, kit egyúttal váradi püspökké kinevez. (Oklevél a Nemz. Múzeumban.) Mégis 1528. évben Némethy Bálint neveztetik Báthory István nádor világosvári várnagyjának. (Liber Reg. civ. I.) Báthory István nádor neje, Zsófia, mazovia hercegnő vallja, hogy hozományára nézve teljes kielégítést nyert Világosvár várában. (Orsz. levéltár N. R. A. 413. cs. 14. sz.) Zsófia hercegnő özvegyiségre jutván, petrovinai Pekry Lajoshoz ment nőül. A hercegnő kérelmére, János király 1533. évben meghagyta a váradi hegyfokról címzett Szent István conventjének, tegyen vizsgálatot, mi módon árultatott el Világosvár és játszatott Báthory András kezére. A kihallgatott 12 tanú közt a váradi prépost és több kanonok is fordul elő. Az árulás 1532. évben a nagy hét körül történt. Báthory András ígérekkel és pénzzel megnyerte magának László siri-i papot (a Szt Kereszthez címzett kápolna mellett), és a siri-i

birót, hogy Világosvárat csellel az ő kezére kerítsék. A papnak álnoksággal sikerült németi-i Balika Bálintot, a várnagyot kiszorítani Világos várából. Erőszak, úgy látszik, nem igen követtetett el; Báthory András valahol elrejtett katonáinak beavatkozásáról semmit sem olvasunk, és csak Komornyk Ferencz vallá, hogy midőn a várból kiszökött, sokszor utána lőttek, és alig menekült meg életével. Midőn mind ezek történtek, Balika Bálint Csulán járt Czibak Imre váradi püspöknél, ki azonban bizonyos Moga Istvántól már neszét vevén annak, hogy árulást forralnak Világosvár ellen, Balikát a visszatérésre sürgette. Hirét hallotta a dolognak Dóczy János a királyi kincstárnok is Pankotán, ki is, hogy meggyőződjék a dolog állásáról, lovasaival Siri-ba indult. Itt egy hű szolgáját és egy a helyszínén ismert papot küldött a vár alá, hogy a körülményeket megtudják; a pap a vár kapujánál beszélt az örökkel, a kik azt mondták, hogy Báthory András számára őrzik a várat. Az egész dolog akkor, mint más levelekből is láthatni, nagy feltűnést okozott. Különös, hogy ezen árulás után László pap Czibak püspöknél még járt-kelt. Ugyanis tudjuk, hogy Czibak Csulán László papot kérdezte, hogy miért árulta el Világosvárat Báthory Andrásnak; mire ez azt felelte neki, hogy e dologért három esztendeig faggatta őt Báthory, míg reáállt; jutalmul nem Darius kincseit kapta, hanem száz arany forintot. Kérdeztetvén, hol vannak azon leve-

lek, melyeket neki Báthory írt, hogy őt szándékára megnyerje, azt felelte László pap, hogy azokat saját biztossága érdekében megsemmisítette. (Orsz. lvtár N. R. A. 9. cs. 64. sz.) Más részleteket közöl Zápolyai Jánosnak egy szintén 1533. évi levele, mely szerint t. i. László siri-i pap, valamint Rebegő Bálint, Zódy Péter siri-i lakos és Bak Gergely galsai bíró és mások lettek volna az összeküldt bűntársak, hogy Világosvárat csellel foglalják el Zsófia hercegnő várnagyai kezéből, Báthory András részére. Érdekes, hogy ugyanebben az esztendőben I. Ferdinánd király is vizsgálatot rendelt az iránt, vajjon miféle fondorlásokkal történt, hogy Világosvár a »múlt években« (annis superioribus, pedig csak egy évvel előbb történt) Zsófia hercegnő és Pekry Lajos kezéből elfoglaltatott. A király kihallgattatni rendeli György mester wrbóczi főesperest és zágrábi kanonokot, Kamariai Tamást, Wokazlowyth Jánost de Viszoka, Korotnai Jánost, Ember Mihályt, Técsai János babocsai várnagyot, marosóczy Wragovics Pétert és Balika Jánost. (Orsz. lvtár.) Ez évben (1533.) Tamás egri püspök és királyi kanczellár és Thurzó Elek királyi helytartó megkeresték Frangepán Ferencz kalocsai érseket és Broderics István szerémi püspököt, engednék meg, hogy Báthory István özvegye Zsófia mazovi hercegnő, a János király területén fekvő Világosvár nevű, Báthory András által elfoglalt, vár tárgyában vizsgálatot tarthasson. (Orsz. lvtár N. R. A.

311. csom. 13., 14., 15. sz.) A dolog tehát általános feltűnést okozott, úgy, hogy I. Ferdinánd mandatum compulsoriumot hirdtetett a saját területén kívül lefolyt ügyben. — Később Patócsy Ferencz, ki utóbb mint Záránd és Békés megyei főispán szerepel, igényt támasztott Gyula és Világos várára, melyek még az I. Ferdinánd és Erdély követi közt folyt tárgyalásokban is előfordúlnak 1542. évben. Ferdinánd király ez ügyben azt felelte, hogy mintán abban nagy urak vannak érdekelve, a király azokkal alkudozásokba akar bocsátkozni, hogy Patócsy Ferencz kívánsága teljesedésbe mehessen. A követek nyilatkozata szerint a nevezett két vár akkori értéke százezer aranyra becsültetett. (Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 142. lap.) Mind ezen ingadozások daczára Világosvár a Báthoryak kezén maradt; nevezetesen 1561. évben Báthory András, István fia birta, ki Izabella királyné híve volt; 1602. évben Zsigmondvár, Lippa, *Világosvár* confinium, Solymos, Jenő, Fogaras, Lugos és Karánsebes jövedelmei az erdélyi fejedelem udvartartására szolgáltak. (Erdélyi Országgy. Emlékek V. köt. 168. l.) Báthory Zsigmond fejedelem 1614. évben Világosvárért és a körös-bányai provinciáért Báthory Istvánnak a tasnádi uradalmat örök jogon engedi át. (Orsz. lvtár N. R. A. 1034. csom. 47. sz.) 1623. évben ismét olvassuk, hogy Világos Arad megyében fekszik, a midőn a gyulafehérvári káptalan bizonyítja, hogy a vár és

annak tartozandóságai, egy borosjenei curiával együtt, Petneházy Istvánnak 10,000 arany forintban beíratattak. A várnak sorsáról a XVII. században alig tudunk valamit. Ez, Sirivel együtt, 1744. évben Arad megyébe kebeleztetett. A karloviczi béke után Világosvárott néhány magyar család telepedett meg; ezek számát új telepítvényekkel szaporítani akarván, Bohus Imre, ki 1755. évben Mária Teréziától nemeslevelet nyert, ugyanez év márczius 19-én telepítő levelet tett közzé, melynek bekezdése történetileg is nevezetes: »Alább megírt világosvári dominiumnak örökös földesura adom tudtára mindenkinek az kiknek illik, ez contractualis levelemnek rendiben. Mivel ezen Világosvári mezőváros Mohácsi elfelejthetlen veszedelem előtt igaz római katolikus magyar néppel anynyira teljes volt, hogy annak három roppant, s most is megtetsző kőtemploma valának; azon előbbeni dicőségesebb állapotját, helyben állítani kívánván, azon régi templomok egyikét megújíttatván stb. (plébánust is szerzett stb.). Az odatelepítendő magyarságnak directiojára a contractusnak conditioi ekképpen következnek stb.« Világos uradalmának szerzője Bohus János, és tőle kezdve használja a család a »világosi« előnevet.

A mezőváros gyarapodván, 1861. márczius 11-én két részre oszlott, az egyik *Ó-Világos*, vagy *Óldh-Világos*, a másik *Új-* vagy *Magyar-Világosnak* nevezetvén. Mindegyiknek külön birája van, és külön mezővárosnak tekint

tekik. Az előbbihez tartoznak Kladova, Paulis, Radna, Solymos, Szabadhely puszták, — az utóbbihoz, mely kisebb, Barnacel, Földvár, Barnat puszták. A Livade allodiumma, melyet Fényes Elek említ, hovátartozandósága nincs közölve.

Az országos eseményekben Világosvárnak nem kis szerepe jutott. A mohácsi veszedelem után, I. Ferdinánd, Zápolyai János és a törökök nem egyszer foglalták azt el egymástól, a szomszéd várakkal együtt. 1565. évben Hassanbég az ifjú Zápolyai János Zsigmond részére foglalta el Dézna, Pankota és Boros-Jenő várival. Általában mondhatni, hogy Világosvár majd mindig Boros-Jenő és Solymos várainak sorsát szokta követni, 1566-ban Pertaf török vezér Jenőt elfoglalván, ugyanakkor Világosvár is kénytelen volt neki meghódolni. 1595. évben, mielőtt Báthory Zsigmond Rudolf királylallyal megbékült volna, Borbély György, Báthory Zsigmond vezére, a többi várak közt Világosvárt is bevette. 1602. évben, a gyulafehérvári ütközet után, Szeles-
tey Világosvárba vonta magát, hol őt Petneházy István, hogy Bastához szinlett hűséget mutasson, Fekete Máté által megölette. 1605. évben látván a Világosvárbeliek, hogy Petneházy Boros-Jenőt Bocskay részére elfoglalta, szintén Bocskayhoz csatlakoztak. A török hódoltság idején e vár sokat szenvedett, míg Heiszter osztrák tábornok a törököket 1693. évben végkép kiűzte. Midőn a szomszéd Zaránd és Hunyad vármegyében

az oláhok 1784-ben fellázadtak, nehogy a lázadók ide bevegység magukat, a világosi vár, Aradról hozott ágyúkkal, akkori földesura által szétlővetett, úgy hogy annak ma csak omladéka látható, melynek magassága azonban még mindig tekintélyes, a 473 méterre emelkedő várhegyen. Világhírű szomorú emlékké vált Világos 1849. évben, midőn itt augusztus 13-án, a Görgey Arthur fővezérsege alatt álló fő magyar sereg, mely akkor még 24,000 embert és 144 ágyút számlált, az oroszok előtt fegyvereit feltétlenül lerakta. A fegyverletételre vonatkozó szerződés Bohus László kastélyában íratott alá.

Világos, sziklás hegy, erdős csúccsal Tarján faluban, Heves megyében.

Világos, dűlő, Ludas falu, Heves megyében. Csak a tagosításkor kapta nevét; egykor erdős hely.

Világos, pusztá, mely Bácsa faluhoz tartozik, Abauj megyében.

Világos, Ecseghez tartozó pusztá, Nógrád megyében.

Világos, másképp Miklósmajor, majorság Forna pusztán, Fehér megyében, Csákvárhoz fél órányira. Nevét e század közepén kapta földesurától, gróf Esterházy Miklóstól.

Világos, pusztá, Lepsényhez délre, Veszprém megyében, a Balaton mellett; tartozik Balatonfő-Kajárhoz.

Világosmajor, Nagy-Láng faluhoz tartozó pusztá, Székes-Fehér megyében, Polgárdi mező-város közelében.

Világosvár, dűlő, Karancs faluban, Baranya megyében.

Világosvár, hajdan vár Győr megyében. Breiner János győri várkapitány megkeresésére 1615. évben a ménfői, esanaki és kisbaráti határok összeszőgellésénél épült, ott, hol mai nap a nagy kereszt áll, a hegy tetején. A törökök, nem tudni mikor, lerombolták, de a hegy, a melyen állott, ma is Világosvárnak neveztetik. (Fehér Ipoly: Győr megye 567. és győri tört. és rég. füzetek III. 276. l.)

Világosvár, szőlőhegy, Szántó faluban, Zala megyében. Várnak itt semmi nyoma.

Világskéke, dülő, mely a legszékebb hely Tisza-Püspöki határában, Heves megyében.

Viráganya, sovány dülő, Kővágó-Örs falu Zala megyében.

Virágvölgy, vagy *Blumenthal*, klimatikus új telep Szepes megyében, Poprád város területén, ettől egy kis órai távolságban. Az itteni turista-ház 1881. aug. 14-én nyitott meg és ezen időtől fogva kell számítani az üdülő hely keletkezését, mely a Dobsinára vezető úton fekszik. Neve a postabélyegen: Virágvölgy, mely nevet Hunfalvy János is használja, a Kárpátgyűlés évkönyveiben és Gönczy Pál térképén Virágosvölgy. Területén folyik a Csink nevű csekély vízér. (Lásd azt.)

Vierzehmann-Insel, kaszáló, Nádudvar falu területén, Pest megyében. Nevét onnan vette, mert a község tulajdona lévén, 14 ember kellett arra, hogy azt egy nap alatt lekaszálja.

Visszafolyó, völgy és erdő, Szilvagy falu, Zala megyében.

Visszafolyó, patak Vizakna város területén, Alsó-Fehér megyében. Nevét onnan vette, mert nyugotról keletre folyik.

Visszafolyó, patak, a Csik-nak gyergyói fiók székében. A Sipos hegyen ered, $\frac{1}{4}$ órányira Tekerőpatak falu fölött, és $2\frac{1}{4}$ órai folyás után Gyergyó-Újfalun át a Marosba szakad.

Visszafolyó, hajdan patak Temes vagy Krassó megyében. A csanádi káptalan 1369. Egerszegnek, a Himfyek birtokának határait leírja, — említetnek két esermely forrásai, úgymint a Vizák és *Vizafaloupataka*; ehhez éjszakra esnek Hodos határai. Tehát Jerszeg vidékén, keletre keresendő.

Visszafolyó, malom, Őr falu határában, Somogy megye csurgói járásában.

Vitárius, dülő, Zánka falu határában, Zala megyében. Neve tán római eredetű, mert itt római pénzeket és hamvvedreket találtak.

Víz-elve, legelő a Feketeügy partján, Kökös falu, Háromszékben. A helybeliek az »elve« szót már nem értik, és azt vélik, hogy mert e dülő esupa televényföldből áll, melytől a víz évenként sokat elvisz; a Víz-elve név ezt a körülményt akarja jelezni.

Víz-elve, vagy alsó határ, dülő Uzon falu, Háromszékben. A Feketeügy folyó mossa déli oldalát, továbbá alantás fekvésénél fogva a lehulló eső vizét igen felfogja: innen a neve.

Vízemésztő, erdő, Bajna falu határában, Esztergom megyében.

Vízfalu, esermely Szepes megyében. Említetik a szepesi káptalannak III.

Endréhez intézett 1290. évi jelentésben: »*Vysfalw* németül Dorwsauß« a mai Nehre falu vidékén. (Wenzel X. 10. lap.) A helynevek az okirat egy másik kiadásában Wyzfalw, németül Dorfsayff. (Hazai Okmtár VI. 355.) Nincs kétség, a patak neve a víz és falu összetételéből alakult, valamint a német név a Dorf és Seif összetételéből. Értelme ez volna: a falu csermelye; de ez okból a patak neve helyesebb lenne: Faluvíz, mint vízfalu.

Voncz, erdő, meredek oldalon, Etfalván, Háromszékben. Nevét onnan vette, mert a fát innen csak két kerekken vonszolhatták lefelé. *Vonc*z dűlő a fensíkon, a fenti erdő mellett.

Vókonya, sík pusztá a Hortobágy vize mellett, Balmaz-Újváros, Szabolcs megyében.

Vonyarcz-Vashegy, falu Zala megyében. Vályi András és Lipszky Vonyarcz pusztát említik, de Görög és Fényes hallgatnak róla. Schedius térképe Vonyarcz falut Keszthely mellett tünteti fel. A hivatalos Helynévtár *Vanyarc* falut elsorolja, mint a melyhez Vashegy pusztá tartozik. Vonyarcz faluról 1864-ben nyert közlemény szerint, Vonyarcz és Vashegy községek 1846. évben egyesültek, és azóta a község neve: *Vonyarcz-Vashegy*. De úgy látszik, a Vashegy mint községnév csakhamar elveszett. Ilyen minőségben korábbi földrajzi munkák sem említik.

V. ö. Vanyarcz.

Vörösfalu, hajdan kis falucska, Zala megyében, ma dűlő Tárnok falu

területén. A tárnoki népség még ma is regél a nevezett falu itt léteztéről, és kis templomáról.

Vriczkó, németül Münchenwiesen, falu Turóc megyében, a Baran hegye alatt, Znió-Váraljához nyugotra. Német nevét alkalmasint onnan nyerte, mert a turóczy prépostság birtoka levén és a Vricza patak mellett feküdvén, amannak mezősege volt. Azért hajdan *Vriczkopole*-nek is neveztetett. A helység első telepítői németek voltak, de nyelvjárásukról azt írja Csaplovics, hogy német ember nem érti őket, ők sem értik a németet. Mint fiókegyház Znió-Váraljához tartozott, és csak 1787. évben nyert saját plébánust. A falu birtokosa a budapesti egyetem.

Vucsetinecz, vagy Vucsetinecz-hegy falu Zala megyében. 1887. novemberben az *Oskolahegy* nevet vette fel.

Vuna, vizér Temes megyében, mely a kalácsai völgyből jöven és Hodony területén átfolyván, Új-Bessenyo alatt a Nyárad patakkal egyesül. A vuna név alkalmasint a latin vena név = vizér. Az oláhok az Aranka patakot Venának nevezik.

Vuna, erdő, Unip falu határában, Temes megyében.

Vuna-Casanuluj, dűlőrész, Remete, Temesvár melletti faluban. Itt egykor pálinkafőző kunyhók álltak. Körülöttök számos szilva- és almafa. A legnagyobb szilvakert helye pruni breci-nek neveztetik, mert hajdan Breca család tulajdona volt. Podumori nevét onnan vette, mert ezen

hidon át az út szilva- és almafa-keretek közt a malomig vezetett.

Vuna-Rakitza, mocsáros patak, Sziernszeg falu határában, Temes m.-ben.

Wuderland, Város-Szalónak, avagy Stadt Schlaining vasmegyei mezőváros egy része. Wuderland nevét már nem érti a mostani nemzedék. A Vas megyei németek, tekintvén, hogy e hely közelében kuruczalmok léteznek, azt teszik fel, hogy a kuruczok csoda vitézséggel harczoltak itt, és a Wunderland helyett, lett Wuderland.

Wutenburg, szőlő, dülő, Pozsony területén, a Dunán túl, Pötschen és Grichenau között; Flantschendorf-fal határos.

Wuterwald am Neusiedlersee. Nevét Quitzmán Antal annál inkább az ó-német mythologiai Wuotan, avagy Odhin-nal hozza kapcsolatba, mert Wuotan egy mondája is ragadt ez erdőhöz: Wuotonsaage. (Lásd Vernaleken, Oesterreich. Mythol. p. 24. és Quitzmán: Die heidnische Religion der Baiwaren 22. lap.) V. ö. Ödenburg, Wondorf = Bánfalva.

Zagáj, dülő, Alsó-Mihalovecz falu határában, Muraköz, Zala megyében.

Zagit, szűk útcza Sajó-Szent-Péteren, Borsod megyében.

Veliko-Zagvozdak, bércezes hegy déli Dalmatiában, Krivosie területén. Itt 1869. november 18-án az Albrecht főherceg nevű magyar ezred (Somogy megyeiek) hősiessen küzdött a dalmát felkelők ellen, de sikertelenül.

Zajda, fok, Balmaz-Újváros határában, Szaboles megyében.

Zajdai pusztá, a csömödéri, hernyéki, novai és szt-mihályfiai határok közt, Zala megyében.

Zajdai major, határrész Hernyék falu területén, Zala megyében.

Zakelseyffenbach, patak, a százszűjegyházi székben. A Lindbusch hegyen. $1\frac{1}{4}$ órányira Czikendaltól ered, és két órai folyás után fél órányira Újegyház alatt a Harbachba szakad.

Zak-szőlő, domb Márkod falu határában Marosszékbén. E dombon — a hagyomány szerint — régen őr állott, ki hírt adott, ha ellenség közeledett. Onnan eredt aztán Zaklató neve, de később szőlővel ültetettvén be, az eredeti név megrövidítésével lett Zak-szőlő. (Orbán B.)

Zalányhegy, dülő, Oltszemfalu, Háromszékben.

Zalány, falu az Olt alsó járásában, Háromszékben. A határban van a Kis-Zalánhegye, melynek alján létezett egykor *Kis-Zalánfalva* község. Hajdan Tordafalva nevű község is állt itt, melynek határa Zalán faluval egyesült.

Zaláni hely, erdő, Arkot falu, Háromszék megyében.

Zamostia, falu Zólyom megyében. Fényes szerint Zamosztja, Besztercebányától keletre, a Garam folyónál. Említtetik Zsigmond király 1424. évi levelében, melylyel *Samoscia* stb. falut, több alsó magyarországi birtokkal Borbála királynénak adományozza. (M. Történelmi Tár XII. 274. lap.) és kivonatilag Samoscia szintén 1424. évre. (U. o. IX. k. 54. l.)

Zanoga, hegy Erdélyben, a tömösi szorosnál. Lenk von Treuenfeld megfoghatatlanul írja, hogy e hegy Hunyad m.-ben fekszik, Vurvu Onyi és Vurvu Szék nevű hegyek közt, Kimpulnyák faluhoz $1\frac{3}{4}$ órányira. Szilágyi Sándor azt írja, hogy 1611. július 7-én Sorban Radul oláh vajda itt nyomult Erdélybe Báthory Gábor ellen, ki Brassónál állott, és hogy ezen Zanoga helyről Hétfalu alá mehetni. (Bud. Szemle. II. köt. 23. lap. Új foly.) V. ö. Zenoga.

Zanyka, savanyúvízforrás a Hürki hegy alatt, Almamező, falu Bereg megyében.

Zapodia, dülő, Kincses falu, Torda megyében. Zapodia, olykor Zepodia, jelentése = ingovány.

Zapodia, dülő, Alsó-Füged falu, Torda megyében.

Zarany, Toponár faluhoz tartozó pusztá, Somogy megyében, közel Kaposvárhoz. A pécsi káptalan 1390. évi levele szerint Szent-Erzsébeti György és Gergely, Keszü, másképp Kilencz nevű Somogy megyei birtokukat, mely Tarsar folyónál *Zarmp* (ma Zarany) és Fired közt fekszik, Pál szentdemeteri plébánosnak elzálogosítják. (Gr. Károlyi cs. Oklevéltára I. 439. l.) Somogy megye 1536. évi dicális összeírásában *Zaarom* néven, hét portával, mint Dersfy Miklós özvegyének birtoka van feljegyezve. Birja gróf Festetics Dénes.

Zaránd, falu Bihar megyében, Mező-Telegdhez délre. 1236. évben villa Zaram. (Fejér IV. 1. k. 65.) A pápai tizedlajstromban Zaland, Zarad, Za-

rand alakban fordul elő, és a kalotai főesperességhez tartozott. 1591. évben helmeczi Babony Márton az itteni jobbágyokat munkára kényszerítette, noha erre semmi joga nem volt. Ez erőszak az erdélyi fejedelem biztosságának egyik sérelmét képezte. — 1850. év körül birták báró Radivojevich István és Thuolt József. Fényes és a Helynévtár Szaránd-nak írják.

Zata, harmad osztályos, terméketlen szántóföld Székely-Keresztúr faluban, Udvarhelyszékben — Zátalapos ugyanitt kaszáló és legelő.

Zatafalva, hajdan falu Zala megyében. Károly király 1334. évi levelében közli Lendva várának közelébe eső Csesztreg Szentelsébeth, és *Hétkutas* (régen Hetkutus) falvak határait. Villa *Kutus* határos Szentelsébeth faluval, és Galafő erdővel. Ez a Kutus nevű falu Miklós mester birtoka. A határjárást-végzők azt mondják, hogy utjokat folytatva, egyik Hetkutus nevű faluhoz érkeztek (pervenitur ad villam unam ex eisden Hetkutus,) mely másképp *Zatafalvának* neveztetik. Ez a falu Miklós mester birtokával határos és a kir. lövészek földjével, a honnan azon útra jönnek, mely Kerka faluból Szentmártonra vezet. Alább az oklevél azon utat emlegeti, mely Zatafalváról Szent-Péterre vezet, — sőt így is: mely Kutusról Szent-Péterre vezet; ezen utóbbiban nemesek laktak. (Zala vármegye története, Oklevéltár I. 277—285. lap.) Ma hét Kutas mint gyűjtő-név nem létezik, valamint Zatafalva sem. De sem Kerka-Kutas, Kis-Kutas,

Nagy-Kutas. Talán az alsólendvai járásbeli Kutfej is ide tartható. Maradna tehát még három Kutas, mely vagy egészen elpusztult vagy valamely szomszéd faluval területileg egyesült, magára vevén a szomszéd falu nevét is. (A helynévképzés analogiáját lásd Bulkesz alatt.)

Zatha, lásd Szotin.

A pápai tizedlajstrom szerint (1332—37.) Mihály zatai plébános 12. banalist fizetett. Zatha a valkói főesperesség alá tartozott.

Zavas, erdő, Pető-Henye falu határában, Zala megyében.

Zavas, előbb erdő, később irtvány és szántóföld Merenye falu határában, Zala megyében.

Závási dűlő, Szepetnek falu területén, Zala megyében.

Zavescsák, vagy Zavescsakhegy falu, Zala megyében, 1887. november hó óta Faluhegy nevet vett fel.

Zazriva, völgy Árva megyében.

Zazriva, falu Árva megyében, a róla elnevezett regényes völgyben, a járás legnépesebb községe 2441 lakossal. Fényes még népesebbnek tűnteti fel. Vályi Zazriva-nak írja. Birja az árvai uradalom.

Zazrivanka, vagy Rjeka folyócska Árva megyében, mely Parnicza falunál az Árvába ömlik.

Zábrán, erdő és vízmosság, Panyova falu, Temes megyében.

Zábrán, mintegy 150 éves erdő, Susanovecz falu, Temes megyében.

Zábrán, mintegy 80 éves erdő, ukarecz falu, Temes megyében.

Zábrán, hajdan erdő, most szőlő és szántóföld Paulis falu, Temes megyében.

Zábrán, dűlő, Rettisova falu, Temes megyében. Hajdan erdős, bokros hely; az ilyeneket Zábrán-nak szokták nevezni a szerbek. E dűlő a közlegelőtől Paulis község határáig alig érezhetőleg domborodik és kellemes völgyet képez. A Paulis melletti dombláncz Hátnak neveztetik. Ré-szint Vlaikoveztzel is érintkezik. Most szántóföld.

Zábrán, erdős bokros, különben szorgalmi föld, Dragsina falu, Temes megyében.

(Zábrány faluról más helyen.)

Zádor, keleti része hosszan elnyúló völgy, jó ivó-forrásokkal, nyugati része magas lejtős hegy a Bakony felé, Nemes-Pécsel falu, Zala megyében.

Zádor-Uraj, hegy Udvarhelyszék megyében, a Tatárvármező hegy alatt, a Nagy-Küküllő bal partja közelében, a Sík-Asszó-patak torkolatánál, 3 órányira Zetelakától.

Zágráb, hajdan falu Zemplén megyében. Említve 1559. (Orsz. lvtár N. R. A. Tom. 64.)

Zákány, dűlő, Pötréte falu határában, Zala megyében.

Záldog, fiatal erdő, közbe-közbe legelővel, Székely-Udvarhelyen. Nevét a régen itt termett hársfáktól vette, melyeket ezen vidéken záldogfáknak is szoktak nevezni.

Zálos, hegy Vas megyében, Nuskova falu keleti oldalán.

Zána, pusztaság Pest megyében. A

Helynévtárban Zsana, Halashoz keletre. (Schedius.) V. ö. Zana.

Miután III. Károly király 1731. évi oklevelelében, melylyel a Jászkún kerületeket az aggkatonák pesti házának adományozza, a kis-kúnsági helyek közt: »Zsana, Kókút« előfordul; Mária Terézia 1745. évi felszabadító levelében pedig »Zsana seu Kókút« mondatik, meglehet, hogy neve így változott. Zana vagy Zána most is megvan, de Kókút többé sem földképen, se névtárban nincs. (Hornyik: Kecskemét I. 204.)

Zános, pusztá, mely Dráva-Szent-Mártonhoz tartozik, Somogy megyében. Csorba József nem említi.

Zánka, falu Zala megyében. A német birodalomból jött telepítvényesek előbb Tót-Vázsonyt Veszprém megyében, azután 1736. évben Zánkát, akkor még puszták, szállották meg. A német családnevek elenyésztek, a lakosok elmagyarosodtak. A falu herczeg Esterházy birtoka.

Zápereghegy, dülő a Kőszegh melletti Szerdahely község határában, Vas megyében. Torkos Sándor e helynevet például hozza fel, hogy a német nevek magyarosítása által néha mily furcsa szavak támadnak. Én eleinte *berekre* gondoltam — írja Torkos — s nem tudtam összeegyeztetni, hogy lehet egy dülöt bereknek is, hegynek is nevezni; egy régi török levélben azonban e dülő nevét csak *Zápereg*, egy másikban pedig: *Záperg*-nek láttam írva, s így végre kisütöttem, hogy a dülönök hajdani neve: *Saubery* =

disznóhegy volt. (Magyar Nyelvészet V. k. 373. lap.)

Zászád vagy *Z a s z á d f a l u*, falu Zala megyében, a Gyümölcsfalva nevet vette föl 1887. november elején.

Zászádhegy, falu Zala megyében. 1887. év november eleje óta Gyümölcshegynek neveztetik.

Záspás, dülő Gagy faluban, Kővárhelyszékbén.

Zátor, mezei dülő, Kis-Csernecz falu, Zala megyében.

Závoz, kanyargós hegy Torna megyében.

Zbegu, erdő, Panyova falu, Temes megyében.

Zbegu, dülő, Budincez falu, Temes megyében.

Zbegovistye, kamarai erdő, Denta mezőváros, Temes megyében.

Zbuska, pusztá, lásd Buska.

Zbegető, rét és csermely Rédics faluban, Zala megyében.

Zebegény, falu Hont megyében. A boldogságos szűzhez címzett apátság állt itt (Abbatia B. Mariae V. de Zebegény), melyről az oklevelek a XIII. századtól a XV. századig gyakran tesznek említést. A Duna balpartján feküdt Dömössel szemben, az úgynevezett zebegényi hegyen vagy halmon, mely ma is Zebegénynek neveztetik, és melytől a falu ma kissé távol esett. Valószínűleg már IV. Béla király korában keletkezett. Az esztergomi keresztesek conventje 1295. évben bizonyítja, hogy Turnyi Domokos comes az esztergomi káptalannal Nógrád megyei Kovácsi bir-

tokára nézve megegyezett. Ezt a Kovácsi földet az Almáspatak választotta el *Zebeguen* monostorától. (Knauz: Monumenta Eccl. Strigon. II. 374. l.) A Hunyadiak korában virágzó volt az itteni apátság. (Teleki VI. 279., 280. l.) Henrik zebegényi apát 1342. évben jelen volt a benzés szerzetesrendnek Szent-Endrén — Visegrád mellett — tartott nagygyűlésén. 1483-ban a zebegényi monostor, nem tudhatni mily balesemények következtében, szerzeteseik által elhagyatván és apátja nem lévén, IV. Sixtus pápa azt Zsigmond pécsi püspöknek adományozta. Az apátság tehát már a mohácsi csata előtt megszűnt. A zebegényi benzés zárda romjai a nagy-marosi határban, a Dunaparton láthatók a vasút fölött, ott, hol a folyam egyet kanyarodik, a régi dömösi zárda romjaival szemben. A zebegényi apátság czíme fejedelmileg még ma is adományoztatik, miként a bozóki. (M. Sion IV. 835. l.) Első címzetes apát 1629. Érsekújvári Farkas; 1814. Kőszeghy József csanádi érkanonok, később püspök. A zebegényi apátságról értekezik a Monasteriologia is (Czinár kiadása I. 290. l.) elégséges szóval, de alig valami történeti adattal. V. ö. Rupp Jakab helyrajzát (I. köt. 210., 211. l.)

A helynév Zebegen, Szebegény, Szöbögény és abbatia de monte Szöbögény néven fordul elő. Zebegény jelenleg az ó-budai korona-uradalomhoz tartozik.

Zebegény, lásd Szebegény-Monostora, M. betű alatt.

Zedény, falu Zala megyében, azelőtt Zsiskovecz. (Lásd azt.)

Zegerdő, dűlő, Felső-Páhok falu határában, Zala megyében.

Zeiselpüchel, hajdan Budának kis külvárosa a bécsi kapu alatt, a hegy keleti oldalán. Zeyselpüchel, Zeisselpüchel, Tzeisselpüchel = Zeiselhügel. Előfordúl Buda városa törv. könyvében 14. lap stb. Ó-felnémet nyelven: *puhil* mint bühel, hübel, Hügel, von heben, collis, hobelin. (Michnay és Lichner jegyzetei.) Némethy Lajos, midőn Salamon Ferencz monographiáját ismerteti, Szt-Péter és *Tótfalu* elővárosokról szól, mely utóbbinak neve — szerinte — *Zeisels-Püchel* lehetett. Előbbi a mai viziváros keleti, utóbbi északi részét képezte. Ezeket már a XIII. századi oklevelek említik. — Alább azonban Némethy eltérőleg nyilatkozik. »Végre — mond — a két utolsó őrség *Zeisselpüchel* és Dörffel-ben volt. Ezek egyikét Lógodnak tartom.« (Archaeologiai Értesítő. Új folyam VI. k. 168. l.)

Zekeschdorf, lásd Szász-Székes.

Zekesch, hegy, melyen Medgyes (Mediasch) város legrégibb része fekszik. Midőn a város II. Géza alatt 1141—1161. közt épült, a bevándorlók arra szorítkoztak, hogy a vidék legmagasabb pontját, az úgynevezett Zekesch-t beépítsék. (Gräser András: Umriss zur Geschichte der Stadt Mediasch. 6. lap.) Kétségtelenül Székes volt eredetileg e magaslat neve.

Zelehér, hajdan falu vagy puszta Győr m.-ben Már a XVI. század előtt elpusztult. (M. Tört. Tár VII. 25. l.)

Zelénd, hajdan vár Bács megyében. Dóczy István szerémi püspök és testvérei 1492. évben perlekedtek Bornemiszával a zeléndi várért, a miért is Báthory István országbíró elé idéztettek. (Országos lvtár N. R. A. 1017. cs. 62. sz.) Az egyezkedés a zeléndi várra nézve (castellum) 1494. évben jött létre, mely szerint a Dóczyak Zeléndet visszaadták Bornemisza Jánosnak, és szenvedett kára pótlására 1200 arany fizetésére kötelezték magokat. (Orsz. lvtár N. R. A. 1654. csom. 5. sz.) Egy más 1492. évi oklevélben Zelénd fortalicium = erősségnek neveztetik. (N. R. A. 30. cs. 4. sz.)

Zem, kaszáló, Kolos mezőváros, Kolos megyében.

Zenkócz. (Lásd Zoltánháza.)

Zenoga, határhegy Oláhország és Brassó vármegye között, a Dobrimir és Bábi hegyek láncolatán, két és $\frac{3}{4}$ órányira a bodzai veszteglő-intéztől.

Zenoga, katonai határőrállomás Brassó vármegyében, a Tatráng patak jobb oldalán, $1\frac{1}{4}$ órányira az Olt-sáncz szorosnál, a Válye-Zenogimik kiömlésénél.

Válye-Zenogi-mik, csermely Brassó vármegyében, mely a Teszta hegyen ered, és egy órai folyás után a Tatrángba ömlik.

V. ö. Zanova.

Zermagna, Dalmatiának egyik nagy folyója. A régieknél Tedaniusnak — Kiepertnél Telavius — hivatott és Japydia határfolyóját képezte. Licca-ban, Popiná-nál keletkezik,

Vrello, Kom és Palanka mellett, és hat migliai folyás után dalmát földre ér. Azon Obrovazzoig éjszak, és dél felé Obrovazzotól kezdve nyugot felé van irányozva. Folyása Novigradig 30 miglia. (Hunfalvy J. szerint $7\frac{1}{4}$ mérföld.) Közép szélessége 20 öl. Obrovazzotól a tengerig a folyó torony magasságu, iszonyatos sziklák közé van beszorítva. A Zermagnába ömlenek a Keglevicsi, Golubicsi és Muszkoviczi csermelyek.

Zerna, patak Zala megyében. A kovácsi erdőben ered, egy pár kis kotyogó malmot hajt, vize a Táros folyóba omlik, mely ismét a Hévviz forrás medrébe szakadva, a Balatonba kuczorog. A Zerna patak Szántó község területét is szeli. Hagyomány szerint a Zerna hajdan nagyobb folyó volt, de a törökök gyapjával dugták be forrását.

Zibrinovecz, falu Kőrös megyében. 1493. évben emlittetik Pzaryewthyna, másképp *Sibrynowch* falu. (Gr. Erdődy cs. monyorókeréki lvtára.)

Zilakengyel, dülő Doboz falu határában, Békés megyében. Van e határban Rákoskengyel, Tormáskengyel, Görbekengyel nevű dülő is.

Zimbola, szántó, Bárhely falu, Zala megyében.

Zitnich, falu Dalmatiában, Sebenico mellett. Nagy Lajos 1358. Sebenico város kiváltságait megerősíti, és annak a Kerka folyó mentén possessio-
nes Neuest (ma Novest) Copno, Peramethi és *Zithnucha* falvakat adományoz. (Fejér IX. 2. k. 687. 1.)

Zlokruha, hajdan falu Bács megyében. 1656. évben Darvas János és Gésztely János bevezettetnek egész Nagy- és Kis-Gyurity, *Zlokruha* és Krusevlye Bács megyei falvak birtokába. 1701. évben Zlokutya, 1712. évben Zlokrussa kincstári pusztá. Müller térképe *Zlakrusi* néven Dautovához keletre tünteti fel. Ma nem létezik.

Zlove, hajdan szőlő Temes megyében. Midőn dobozi Dánfy Mihály, János és László 1410. birtokaikon megosztottak, János egy szőlejét *Zlove* nevű szőlő táján Lászlónak kiadta. (Kállay lvtár.) Úgy látszik Izgár és Kutas közt feküdt.

Zobnaticza, pusztá Bács megyében, Pacsér és Topolya közt. A török defterek 1580. évben Újváros vagy Zobnaticza falut a szabadkai nahijében sorolják fel 21 házzal. 1783. évben, mint Bajsával határos pusztá említetik. Schedius térképe Roglaticzával Bajsához éjszakra helyezi el.

Zobogó, erdő, Szilvagy falu, Zala megyében.

Zobogosi föld, dűlő, Lenti falu, Zala megyében.

Zoltán, pusztá Szabolcs megyében.

Zoltángypő, hajd. határrész Zsombor és Gerebencz 1349. évi határjárásában, az Olt mellett, Bükszád körül. Oklevelesen Zoltangypew. (Szabó K. Székely Okltr. I. 57.)

Zoltánháza, azelőtt **Zenkócz**, falu Vas megyében. 1887. év utolsó megyedében már magyar nevét vette föl.

Zombor, szőlőhegy, azelőtt erdőség, Tilaj falu, Zala megyében.

Zonaczos, erdő, mely 1648. évben mint Nyír-Bátorhoz tartozó említettik. (Gr. Károlyi cs. Okltára IV. 334. l.)

Zonát, út Szatmár megyei Érkörtvélyes község Tenyere nevű dűlőjében. Ezen út egy a XIV-ik században elpusztult község emlékét tartja fenn. Zonát és Kápolna elpusztultán, azok birtokosa: Zonát, kitől az előbbi falu nevét nyerte, Érkörtvélyes délkeleti oldalán telepedett meg. Hogy e helyen egykor valóban község létezett e néven, bizonyítja a szántás alkalmával kifordított építési anyag és épületi alapok. Még csak 1864. évben is e helyen vezetett keresztül a debreczen-nagykárolyi országút, melynek ásása alkalmával pinceomladékokat, csontvázakat találtak. Ezenkívül két darálókövet is, alakjukra nézve hasonlóak a mostaniakhoz, csak hogy ezeknél nagyobbak és időmtalanabbak.

Zonda, dűlő az Olt balpartján, Al-Doboly falu, Háromszékben.

Zongó, legelő, Csepel falu határában, Somogy megyében.

Zonga 1354. személynév. (Gr. Károlyi. cs. lvtár.)

Zongota, úteza Gagy faluban, Udvarhelyszékben.

Zorkóháza, helyesen Zarkóháza, falu, Zala megyében, u. p. Belatincez. A vendsláv lakosok a falut *Nedeliczá*-nak nevezik.

Zrepiczar, sziget, mint Fejér zárlat közt megjegyzi, a Muraköz hajdani neve. II. András király 1209. évben Varasd városának és Vratislav

grófnak, a fogsága idején részökről tapasztalt jó szolgálatokért kiváltságot ad, és a város határát leírja, ezek közt: portus Dravae, fluvii magni, per quem fluvium circuit insulam, quae vulgo dicitur Zrepiczar. (Fejér III. 1. k. 88. l.) Ezen kiváltságot Kukuljevics Iván is közölvén, a szigetet a szöveg feliratában Zrepinec-nek is nevezi. (Jura Regni Croatiae I. 41. l.) E kiváltságot megerősítette Ferdinánd király 1550. évben. (Liber Reg. I. Budán.) Olykor azonban a diplomák a szigetet nem is nevezik saját nevén, hanem R. Károly király módjára úgy említik, például Strigow és Csáktornya várát, mint a melyek a Mura és Dráva közt fekszenek. (Kukuljevics I. 106., 123. lap.)

Ma a Muraköz horvát neve *Medjumurje*. Egy 1701. évi bizonyítványban a sziget plébánusai azt írják, hogy annak nyelve horvát, de a szigetet ők Muraköznek nevezik. (U. o. I. 363. lap.) Zrinyi Miklós is 1663. évben Légrád várának és az egész Muraköz szigete örökös kapitányának írta magát. (M. Tört. Tár VII. 253. lap.) A Varasdon tartott tartományi gyűlés is Insula Muraköz nevével él 1704. évben. Magyarok és horvátok ezt családnévül is használták így: Muraközy és Megiurecky (1621.)

II. András kir. 1213. évi levelében Zrepiz jobbagynak neve. (Tkalcsics I.)

Muraköznek államjogi helyzetéről az újabb korban folyt vitákban a szigetnek neve mindig Muraköz, — a Zrepiczár név elhangzott. (Palugyai

Imre: Kapcsolt Részek 277—291. lapok.)

Új-Zrin-vára, hajdan Zala vármegyének a Mura vize bal partján, négy órai távolságban Kanizsától épült vára. Zrinyi Miklós és Péter a két hős testvér, a már őseik által megerősített Ó-Zerin várához építették Új-Zerin várát, ennek alapját lerakván 1661. év május havában. Oly serényen építette Zrinyi Miklós a várat, hogy július 5-én már három bástyával készen volt. A vár építésének története sajnos bizonyítványa annak, hogy némely korszakban mennyire üldöztetik a hazafias cselekvényt. Vitnyédi István levelei azt gyakran világosítják. Vitnyédi azt írja egy keltezet nélküli levélben Zrinyinek, hogy Batthyány Pál mostoha anyját, újdonszült gyermekével, *Újvárbán* börtönbe záratta. (M. Tört. Tár XV. 155. lap.) 1661. július 5-én azt írja Keczer Menyhértnek: Az én uram (t. i. Zrinyi) Légrád és Kottori között az Murán innét az török parton egy derék várat kezdett építtetni, kit azelőtt *Kecskevár*nak hittak, és most maga nevéből *Új-Zrinyi várnak* nevezte. (U. o. 157. l.) Erre megjegyzendő, hogy ha Vitnyédi szerint Új-Zrin vára Légrád és Kottori közt épült, akkor a vár nem állhatott a Mura balpartján, ha csak akkor Légrád is nem a balparton feküdt, a Dráva azóta változtatván folyását.

Említi 1661. év júl 12-én is, hogy *Új-Zriny* várának építését folytatja. (U. o. 160. lap.) Már akkor Zrinyi igrigyei Bécsben felülkerekedtek, mert

július 16-án Nádasdyhoz írt levelében reményét fejezi ki Vitnyédi, hogy Zerinvár építését az udvarnál pártolni fogja. (U. o. 162. l.) Vitnyédi e nyáron csaknem minden levelében említi Új-Zerin vár építését; november 23-án a török csausznak Bécsben való járását hozta fel, ki azt követeli, hogy a császár Kemény Jánost ne protegálja, és *Zrin várát* elrontassa. (U. o. 176. l.) 1661. december 15-én Vitnyédi ily szavakra fakad: »Az Új-Zrinyi vára még most is megvagyon, elég bosszúságára a pogány ebeknek, s ha lehet, meg is tartjuk.« Még december 28-án azt a hírt emlegeti, hogy a zultán engedélyt kért a császártól, hogy törököt küldhessen Új-várára, hogy Zrinyit megbüntethesse. (U. o. 181. lap.) 1662. ápril elején Zrinyi nagy árkot ásatott Újvárnál, és ez által Kanizsa vizét fogta föl, hogy a Murába ne folyhasson. (U. o. 195. l.) Különben a Kanizsa vize Kákonjánál folyik be a Drávába. A nyár folyamában Vitnyédi meglegeződéssel jelenti, hogy Zerinvár folytonosan épül; de október hóban már hol Tökölnek, hol Jakabfalvaynak panasolja, hogy a pacificatio értelmében *Zerinújvárt* le akarják rombolni. (U. o. 236. lap.) De november 11-én Vitnyédi már azt írhatta Zrinyinek, hogy Zerinvár (Újvár) nem fog leromboltatni. Pár nap múlva a helyzet ismét változott, mert arról tudósították Zrinyit, hogy a török készül Zerinvára ellen, mert miután Zrinyi azt a császár engedélye nélkül építtette, ők azt bizvást elronthatják és ké-

szülnek is reá Aly pasa alatt. (U. o. 245. lap.) 1663. augusztus 13-án mintegy 7 ezernyi török Zerinvárt megtámadta, de 500 ember vesztéssel visszaveretett. (U. o. XVI. 15. l.) 1663. június 30-án Vitnyédi arról tudósítja Zrinyit, hogy a zultán azt kívánja, hogy a császár vagy ő maga elrontassa Újvárat, vagy engedje, hogy a törökök szabadon elronthassák. Meg is van hagyva a fővezérnek, hogy *Zrinyi-Újvárat* vagy elrontsa, vagy megvegye. (U. o. XVI. 83., 84. l.) Augusztus 18-án a törökök ismét *Zrinyi-Újvár* ellen mentek, és azt gyalázattal megint elhagyták. (U. o. 109. l.) E támadást Vitnyédi augusztus 13-ára teszi. (U. o. 111. l.)

Új-Zerin igen jó szolgálatot tett a törökök ellen. A Zrinyiek és Montecuculi tábornagy közt folyt viszály miatt, Új-Zrin vára a külföldiek őrizetére bízott, de ezek a várat rosszúl védelmezvén, azt a törökök 1664. év június havában elfoglalták. A törökök e várban, annak elfoglalása után, egy hétig időztek és a Dráva mellett meggátolás nélkül raboltak. Nyolczad napon abból kimenvén, a faépületet felgyújtották, a falakat löporral felvetették és pusztán hagyták, és így magok eltüntették azon nehézséget, mely minden békealkudozás alkalmával Új-Zerinvár birtokáért felmerült. A törökök 1663. évben is követelték *Serinvár* lerombolását. (Hammer III. 537. l.) Zrinyi Miklós 1664. jún. 30-án várának sorsáról értesülvén, keservesen panaszkodott a grátzi cs. kormánynak; hogy ez a

császári hadsereg láttára történhetett.

A bécsi főhaditanács is már elhatározta volt, hogy Serinvára leromboltassék, azonban a törökökkel való háború 1664. évben rögtön kiütvén, a császáriak azt hamarjában védelmi állapotba helyezték. Strozzi tábornok eleste e vár előtt, okozta Monteculi gyorsabb idejövetelét, ki azután a parancsnokságot Új-Zerin fölött átvette, hogy a törököket a Mura folyón való átkeléstől visszartartóztassa. (Hammer III. 552., 553. l.)

Subdet e várat gúnyosan csak így nevezi: *Butak Kalaa*, azaz mocsárvár.

Zrinyi-kút, dülő Mura-Keresztúr falu területén Zala megyében.

Zrinyi-falva, falu Zala megyében. Kursanecz falu 1887. november hóban ezen nevet vette föl a minisztérium engedélyével. Kursanecz faluban érte Zrinyi Miklóst a hőst és költőt, Új-Zrin várának építőjét, horvát bánt azt a sors, hogy 1664. november 18-án vadászat közben — némely történeti forrás állítása szerint — egy vadkan vetett véget életének.

Zuban, szántóföld Sistarovecz faluban, Temes megyében. Ugyanitt: Lunka-Zubanuluj, Gyalu-Zubanuluj.

Zwayk, lásd Szajk, Vas megyében.

Zwill. In der Zwill, dülő Segesd faluban, Segesvárszékbén,

Zwill. In der Zwill, dülő Szász-Kézden, Segesvárszékbén. A név valami közt jelent, és így lehet például szántóföldről mondani, hogy in der Zwill fekszik, midőn valamely árok két karja átfogja.

Zvirnyák, máskép Vadaskert, árok mely az országutat ketté vágja, Csajta falu területén Vas megyében.

Zvuk, forrás a Moma hegy tövében, Kalugyer biharmegyei község határában. Ez a forrás azon tulajdonsággal bír, hogy minden 5 perc mulva nagy zuhatagban tör ki 2 lábnyi terjedelemben, folyása két perczig tart, mire ismét megszűnik. Vize kristály-tisztségén kívül még igen jóízű is, és a babonás oláhok közül bénák és betegek ide járnak pünkösöd idején százként, háromszori fürdés végett, felgyógyulást reménylven bajaikból. E dagadozó vízforrás a legnagyobb vadonságban, bükkös erdőben esik és a nagyváradi római kath. püspök birtokához tartozik.

Zsaba, réti dülő, Monoszló falu területén, Zala megyében.

Zsabnik, falu Zala megyében. Nevét *Békásd*-ra változtatta 1887. november hóban.

Zsádonta, patak és annak melléke, Micske falu határában, Bihar megyében.

Zsámbék, útcza, Tolna megyei Kölesd mezővárosban. Neve onnan van, mert midőn a kuruczvilág ideje alatt a kölesdi ráczok kipusztultak, Simon-tornya és Zsámbékról jövő gyarmatosok szállták meg ez utcát.

Zsámbokréth vagy Turócz-Zsámbokréth, falu Turócz vármegyében, a lipói országúton, Turócz-Szent-Mártonhoz egy órányira délre, a Béla patak mellett. Mátyás, Biter comes tisztje 1282. évben bizonyítja, hogy Neazpál földtér szomszédjai: villa

Zabakrek, Pribócz, Bela stb. a neczpáli lakosokat régi határaik használatában meghagyták. (Hazai Okmánytár VI. 284. lap.) Említették 1330. évben terra Zobokrek a Béla patak mellett. (Fejér VIII. 3. k. 490. lap. Teleki: VI. 302. lap.) Neczpáli Imre fia, többi közt Turóc megyei *Sabokrak* birtokosa, 1413 évben iktári Bethlen Miklós fiával Gergelyvel ki egyezésre lép Zaránd megyei Ósi, Seprős stb. és Békés megyei Gyoma stb. birtokaira nézve. (Haan és Zsilinszky: Békés megyei oklevéltár 25. lap.) Neczpáli Balás ötvened magával 1456. évben esküt tesz arra, hogy *Sabokrek*, Bethlenősi, Seprős, Bodon, és Gyoma birtokjoga csak a férfi, — de nem a női ágat illeti meg. (U. o. 75. lap.) Neczpáli Balás 1479. évben a turóczi convent előtt az ő birtokait, úgymint Jahodnik, *Sabokrek* és Nagy-Ruttek Turóc megyében, Körmösház Liptó megyében, Csepanova Árva megyében, némely birtokrészekkel Békés és Zaránd megyében 6000 forintért örök áron eladja Justh Andrásnak. (Békés megyei Oklvtár Haan és Zsilinszkytól 94. lap.) 1485. évben Neczpáli Balás leánya Sofia azt a zálogszerződést, mely által néhai apja Neczpál, Jahodnik, *Sambokrek*, és Nagy-Ruttek falut Turóc megyében, Körmösházát Liptó megyében, Csepanovát Árva megyében. Zaránd és Békés megyei birtokaival véglesi Justh Andrásnak kétezer arany frtért elzálogosítá, maga részéről is megerősíti. E kötvényt a turóczi convent Mátyás király parancsára 1486. év-

ben hiteles alakban kiadta. (U. o. 104., 105. lap.) 1496. évben a betlenősi Bethlen, és véglesi Justh család kölcsönös örökösödési szerződésre léptek, melyhez I. Ferdinánd király 1528-ban beleegyezését adta. A Bethlen család akkor még Neczpál, *Sabokrek*, Turóc megyei, — Körmösháza Liptó megyei, — és Csepanov Árva megyei falvak birtokában volt, melyek azelőtt néhai Neczpáli Balás által Justh Andrásnak voltak elzálogosítva. (U. o. 131—133. lap.)

A név jelentése: Zsambokrét, Zsámbékrét = zsombok rét.

Zsejér, patak Zala megyében, Alsó-Bagod falu határában. Mellette a zsejéri dűlő.

Zdsarik, hegyi csermely Szepes megyében, Kotterbach falu területén. A Dluha-Dolina és Zsimna csermellyel együtt a Kotterbach patakot képezi, mely rövid folyás után a Hernádba ömlik.

Zselhe-rét dűlő, Felső-Tárkány falu, Borsod megyében. Tán a Kriza, Heltai és Debreczeni legendás könyv *zsellye*-szavával esik össze, a mi koporsót jelentett a régi nyelvben; ez esetben a zselye-rét temető helyet fejezne ki. (Egri adatok II. 190.) Azonban a latin sellá-ból képzett zsellye szó, nehezen volt azonos a koporsó szóval, az Akadémiai Nagy Szótár legalább valószínűnek tartja, hogy a kettőnek értelmé különböző.

Zsellehát, erdei legelő Meszes-Győrök falu, Zala megyében.

Zselyéb, vízfolyás, Jósavfő, Torna megyében.

Zsib, rét Dobri falu határában, Zala megyében.

Zsiba-gyep, dülő, Zala-Apáti mezőváros, Zala megyében.

Zside, puszta Bács megyében Jankovác mellett, Bajához éjszakkeletre. Az 1520. és 1521. évi adóösszeírás szerint Syde és Sydee falu volt Bodrog megyében. A török defterekben Zsida néven, a bajai nahijében 1580—1582. évben 25 házzal, 1590 évben 26 házzal említették. 1783. évben *Zside*, Szentpál és Kéles puszta Jankovác falu táján fekszenek. Müller térképén Ksida néven fordul elő, Vályi András 1799. évben gróf Grassalkovics birtokának mondja. Fényes Zsida-nak írja.

Zsidóvár, azelőtt szabad praedium, Aranyosszékbén. 1848. évben Felvincz területéhez csatoltatott, mely azt eddig is használta. Egy 1761. évben kelt esketésben azt találjuk: hogy Liketelek, Medgyestelek, és Zsidóvár praediumokat emberemlékezet óta mindig Felvincz birta. A névadására sem a gátönyokban, sem a vár belterén kőfalnak semmi nyoma nincsenek. Hanem léteznek itt még hatalmas földtöltések, a melyek alkalmi földerőd szerepére voltak hivatva, valamely török vagy osztrák hadjárat idején, az utak fedezésére. Névéredetére nézve a nép azt regéli, hogy egy királyi gazdagsággal bíró zsidó jött Lengyelországból e tájra és roppant kincseinek elhelyezése és védelme tekintetéből építtette volna e várat. A kincsesők még nem tudták leletek által igazolni a név ezen eredetét.

Zsidóváros, Légrad mezőváros egy része, Muraköz, Zala megyében.

Zsidovina, dülő Borsómező faluban, Alsó-Fehér megyében.

Zsimna, hegyi csermely Szepes megyében, Kotterbach falu területén. A Zdsarik és Dluha Dolina csermellyel együtt a Kotterbach patakot képezi. (L. Zdsarik.)

Zsintó, sokszor kiszáradó tó, Kővágó-Örs faluban, Zala megyében.

Zsiridta, dülő, Felső-Szlovinka Szepes megyei falu határában. Van ilyen nevű dülő Alsó-Szlovinkán is.

Zsiskovecz, falu Zala megyében. Nevét *Zedényre* változtatta 1887. november elején.

Zsite, falu Dalmatiában, hajdan egy püspökség székhelye a diocleai érsekiség határában. Batthyáninál (*Leges ecclesiasticae*) Svacium; Racskinál: *ecclesia suatinensis*, vagy *suacinensis*. Ma Zsite.

Forró-Zsombó, ma földbirtok Dorosma város határában, egykor a szegedi határhoz tartozott. Kovács János 1694. a városnál fenforgó bizonyos adósságai kiegyenlítéseül a város örök tulajdonába bocsátotta. — Forró-Zsombója néven is előfordul. E Zsombék egykor Forró tulajdonát képezte, s róla mondták: Forrónak Zsombékja, vagy Zsombója. Tehát a név nem onnan keletkezett, mintha e dülő talajából meleg víz fakadt volna, hanem nevét egykori tulajdonosától vette, mint Kara homokja, Szubasa halma stb. dülő. (Reizner János. A régi Szeged II. 74. lap.)

Zsombor, hajdan falu a mai Há-

romszék vármegyében. A gyulafehérvári káptalan 1349. évben jelentést tesz Nagy Lajos királynak, hogy *Sombur* és Gerebencz falu határait hidvégi Mikó fia Jakab mester testvérei és nagybátyjairészére bejárta és leírta. (Szabó Károly: Székely Oklevéltár I. 54—57. lap.) Az ezen évben kiadott, a határjárást elrendelő kir. parancs szerint Zsombor akkor a küküllői kerületben feküdt, holott a Küküllőtől igen is távol esett. Az oklevelet csak úgy értelmezhetni, hogy a benne említett három helység: Zsombor, Gerebencz és Árapataka, mely a székely földhöz régen sem tartozott, és újabb időben (1876.) a megyék rendezéseig Felső-Fehér vármegyébe estek, úgymint Bükszád is; 1349. körül, habár rövid ideig is, Küküllő várhoz, és így Küküllő vármegye területéhez voltak csatolva. — E falu az egykori Vápa várhoz tartozott, négy más faluval együtt. Nevét a Zsomborpaták tartja fenn, mely az idézett oklevélben is Somburfw = Somborfő alakban fordul elő és Bükszád alatt folyik. A patak az Oltba szakad. Zsombor és Gerebencz helységek területén ma Bükszád és

Mikó-Újfalu helységek vannak, melyek csak újabb korban alakultak.

Zsögöd-patak, patak alsó Csíkszékben, hol fél órányira Hosszu-Aszó falu fölött a Gatal és Kurtahegy magaslatain ered, Hosszu-Asszó és Fitob falvakon átfolyván, $2\frac{3}{4}$ órai folyás után, Zsögöd falun át az Oltba szakad. Útközben magába felveszi a Mindszentről Boroszlón át jövő csermelyt, mely utóbbi szintén már magába felvette a Szentlélekről Alszezen át csörtető kis vizet.

Zsultán, dülő, Maros-Szent-Jakab falu, Alsó-Fehér megyében. Lankás oldal, melyen a forradalom előtt, a birtokos urak kertjei voltak; most zsellérek lakházai vannak ott. Az oláhok: pe supt Zsultyian-nak nevezik a dülőt.

Zsuphegy, bortermő hegy, Salomvár falu határában, Zala megyében.

Zsüges-patak vagy *Z ü g e s p a t a k*, csermely, mely a felső Csíkban a Djalu-Buthausuluj nevű hegyen ered és $2\frac{1}{2}$ órai folyás után Magyarország határán, Moldovába áttér, és ott a Tatros folyóba szakad, fél órányira a gyímesi hegyszoros alatt.

P Ó T L É K.

Arpataro, a Fruska-Gora hegység régi neve. (Lásd a jelen kötet 10. lapját.) A Gróf Festetics es. keszt-helyi levéltárában őrzött egy eredeti oklevelében neveztetnek:

Benedictus de *Arpatarlo*, és Hangonyi Torma András, mint Valkó vármegyei alispánok, Garai Dezső macsói bán alatt. Ez oklevelet szopori Nagy Imre barátom közölte velem, midőn e munka első íve már ki volt nyomtatva. De miután az *Arpatarlo* névnek okleveles előfordúlta edigelé valóságos unicum, erről legalább pótlólag akartam itt említést tenni.

Általberek, hajdan határhely Pálóczi Máté országbíró 1431. évi levelében. (Gr. Károlyi es. lvtára I. 140. lap.)

Általér, patak Dab falu határában, Komárom megyében. E vidék legnevezetesebb pataka, mely különböző határok vizeiből gyűlvén össze, e vidék majd minden vizeit a tatai nagy tóba viszi. Dad és Szák legmagasabb állanak a megye gesztesi es tatai járása laposabb vidékének s a vízosztó vonal Dadtól Parnaknak, s a koci Teke várnak menvén, innen a keletre eső vizek mind az Általérbe, Tata

felé; az éjszaknak esők pedig a nagyigmándi vizeken át Ácsnak sietnek, az igmándi nagy tótól Dunába szakadásokig Czonczó nevet vevén fel.

Átaltelek, hajdan falu az erdélyi részekben. A tordai hasadéktól Tordáig terjedő, most lakatlan fensífk egyik völgyteknőjében két falu, *Átaltelek* és Pardéfalva feküdt. Ezen falukat az ellenség felprédálta, de lakóinak elmenekült része az akkor sűrű erdő-borította Mészkö feletti sziklák közé rejtőzvé, megmaradt, és Mészkö falut építette. A Tordától, a tordai hasadékon áttörő Hesdát patakáig nyúló fensík nyugoti részén egy helyet még ma is *Átol*-nak neveznek, az ott eredő, és Mészkön alul az Aranyosba szakadó csermelyt Átolpataká-nak hívják, ennek Sós-kút nevű forrás fe-jénél régi pinczehelyek, vastag cseréptöredékek, s más rommaradványok merülnek fel, jelölve, hogy itten egykor valójában falu, még pedig az állítólagos *Átaltelek* feküldhetett. (Orbán B.: A Székelyföld V. köt. 159. lap. V. ö. Általút, Általeső es rokon neveket.)

Általút. E szó még a XVII. század végén használtatik: Sándor Gáspár naplója 1693. évben 600 lovasról

szól; ezek Palánktól az *általaton* Tö-mösvár felé mennének a kuruczokkal.

—**árnyék** név összetételei gyakoriak Magyarországon, kivált Heves és Nógrád megyében. (Lásd az Á betűt.) Előfordúl a hasonértelmű Schatten név Austria német vidékein is, de korántsem oly gyakran. Van Stajerországban Krakauschatten, Schattbach a salzburgi hercezségben, ngyanott Schattau, és három Schattberg, Stajerországban és Karinthiában három Schattenberg, két Schatt-leiten Stajerországban, két Schatt-seite Krajnában, és egy Schattwald Tirolisban. Mind e német nevek a Sonnseite ellentétét akarják kifejezni, — a magyar árnyék szóról nem oly feltétlenül lehet azt mondani. Ezek ellenében Magyarországon csak a Sopron megyei Schattendorf, magyarul Somfalva, és némileg a Pozsony megyei Schattmannsdorf, magyarul Cseszte falut hozhatjuk fel. A most említett Sopron megyei Schattendorf, régi neve Sustan, és ma elnémetesített nevével Ausztriában fekszik.

Árnyékoldal, nyugotra néző hegyoldal, olykor marhajáró, Sajó-Szent-Péteren, Borsod megyében.

Átol-árok, határrész Szeged város területén, beigtatva 1717. a város jegyzőkönyvébe.

Bécsország. (I. 42. lap.) Így nevezi Verancsics is Ausztriát. (Lásd összes művei II. k. 4. lap.)

Jászvásár czikkhez:

Tököly Imre így ír naplójában 1694. aug. 26. *Jászvásár* mind elpusztult voltára, mind rossz securitására

alkalmatlan. (M. Tört. Emlékek XV. köt. 492. l.)

Károm, azaz Karom vagy Karlócza, Karlovitz. (Lásd azokat.) A Károm névalák Verancsicsnál fordul elő. (Összes művei II. köt. 16., 17. lap.) Szerémi György civitas *Carom*-nak nevezi. (Emlékiratai 114. lap.) Tököly Imre naplójában 1694. október 1-én *Karlóczának* nevezi. (Magyar Tört. Emlékek XV. k. 565. lap.) Lásd a jelen kötet 152., 153. lapját.

Kelenföld. Szerémi György Kelenföldet így is írja: *Kelemenfeder.* (Emlékiratai 33. lap.) Másutt 1526. évre: Kelevenfelde. (U. o. 124. lap.) A jelen munka 161. lapján előforduló szöveg, mintha a pogányok Szent-Gellértet a Gellérthegyről a Dunába lökték volna, szabatosabban oda módosítandó, hogy a Duna partjára lelökték. Még oda lent megragadják, és fejét a sziklához csapkodják. Így lett vértanuvá 1046. szeptember 24-én. Teste előbb a pesti templomba helyeztetett, aztán Csanádon tétetett örök nyugalomra.

Kövár. (Lásd. I. köt. 180. lap.) Isabella királyné 1556. évben Erdőd várát és egy nemesi curiát Erdőszádán, továbbá *Kevuar*-at és castellum Cseh, valamint nemesi curiákat Paczal, Darocz, Gerchon, Kolto, és Katalinfalva helységben és Kapnikbányán, Drágfy György magtalan halála után Báthory Györgynek és Annának adományozza. (Gr. Károlyi cs. ltára III. 289. lap.)

Nyárhid, hajdan falu Nyitra megyében. A pápai tizedlajstromban

Nharsit alakban említették. Plébánusa Jakab vallja, hogy beneficiuma nem ér többet, mint egy márkát és egy fertot. Tizedet fizetett 7 és fél garast. (Monum. Vaticana 225. lap.)

Ötvenablakú. (Lásd I. köt. 243. lapon.) Békés vármegyének 1728—1731. évi összeírásában mint Száraz György Békés megyei birtokai előfordulnak: Szent Ándrás falu, és Csabacsúd, Komlós, *Ötvenablak*, puszták. (Békés megyei rég. és tört. társ. évkönyve X. 82. l.)

Siebenbürgen. (I. köt. 312., 314. laphoz.) Egy 1337. évi oklevélben említették provincia Gepel. Ezt Zemplén és Ungh vármegye felső vidékén, körülbelől azon vonalban, melynek mentén a ma is virágzó Örmező (tótul Sztreske) községet találjuk; földből hányt *gyepű* vonúlt keresztül. Az ezen túl fekvő erdős tartomány neve volt magyarul: *Gyepű-elve* (terra ultra indagines); régi okleveleink írás módja szerint: districtus *gepueluc*, *gepeluc*, *gepeuelv gepuel*, provincia *gepel*. (Gr. Sztáray család Oklevéltára I. k. 146. lap, Nagy Gyula jegyzete.)

Silletvár. (I. I. köt. 325. lapon.) Attala falu, mely bizonyosan a hasonnevű családtól vette nevét, Somogy megyében Dombóvár átellenében. — Népmonda szerint, hajdan a vár egykori tulajdonosa berakatá a vár ablakait, csupán egyet hagyott meg a hely bevilágítására, és itt megállván, mondá a körülállókhoz: »ha ezen ablakot is

befalaztatom, akkor az Isten sem lát engemet«, mely daczos gúnyolódása azonnal a vár elsüllyesztésével büntettetett. Innen ma is Sülyedt várnak neveztetik.

Sohár, rét. (Lásd I. köt. 327. lap.) Ilynevű család is létezik. Ide tartható a Szuhárd hegy neve a gyergyói székelv fiókszékbén. (I. I. köt 378. l.)

Vaska. (Lásd I. köt. 408. lapon.) A pápai tizedlajstrom (1332—37.) azt írja, hogy az ottani papok három és fél márkát fizettek. (Monum. Vaticana I. Ser. I. k. 169. lap.)

Vápa. (Lásd Garatosvápa tartománya I. k. 111. lap.) Ipolyi e nevet a székelv lápa szóval hasonlítja össze. Szerinte *vápa-hupa* = több vápák, gödrök a bércezen, *vápa-hupás* = gödrös. (Mythologia 98. lap.) Szatmár megyében is ismerik e szót, de nem ezen alakban, mint Ipolyi véli, hanem mint Lugossy József, és Mándy Péter közlik Hepehupa, vagy Hépehupa alakban. Ennek jelentése teljesen megfelel a hápa-hupa szónak, mely székelvesen annyit tesz, hogy hegyes-völgyes, sokdombu, dimb-dombos, több domb egymás mellett, úgyszólván egy rakáson. Az akadémiai nagy szótár szerint Vápa két jelentéssel bír. Ugyanis 1-ör annyi, mint lap, vagy lápa; azután 2-or gödör, mélyedés, homoru szögöt képező hajlás. A székelveknél vápa-kotya = hépe-hupa. A térd vápája annyi, mint térd hajlása.

SAJTÓHIBA.

A jelen kötet 1-ső lap, 2-ik hasáb. 18-ik sorában előforduló
Kertelendő név helyett olvasd : *Hertelend.*

